

**RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON
KAPITALINI RIVOJLANTIRISH:
IMKONIYAT VA ISTIQBOLLAR
XALQARO ILMIY-AMALIY ANJUMAN**
Chirchiq, 2025-yil 25-aprel

**HUMAN CAPITAL DEVELOPMENT IN A
DIGITAL SOCIETY: OPPORTUNITIES
AND PROSPECTS
INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND
PRACTICAL CONFERENCE**
Chirchik, April 25, 2025

**РАЗВИТИЕ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО
КАПИТАЛА В ЦИФРОВОМ ОБЩЕСТВЕ:
ВОЗМОЖНОСТИ И ПЕРСПЕКТИВЫ
МЕЖДУНАРОДНАЯ НАУЧНО-
ПРАКТИЧЕСКАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ**
Чирчик, 25 апреля 2025 г.

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH:
IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya
TASHKILIY QO'MITASI**

Rais: G.I.Muxamedov – Chirchiq davlat pedagogika universiteti rektori

Tashkiliy qo'mita a'zolari:

B.X. Eshchanov – Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektor

S.B. Qorayev – Yoshlar masalalari va ma'naviy ma'rifiy ishlar bo'yicha prorektor

D.B. Axmadjanov – O'quv ishlari bo'yicha prorektor

O.A. Ortiqov – Moliya va iqtisod ishlari bo'yicha prorektor

S.X. Gayupova – Ta'lim sifatini nazorat qilish bo'lim boshlig'i

F.A. Ikramov – Texnik foydalanish va xo'jalik bo'limi boshlig'i

R.A. Ikramov – Gumanitar fanlar fakulteti decani

G.G'. G'affarova – Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi kafedrası mudiri

Tashkiliy qo'mitaning ishchi guruhi:

N.A. Nazarov – Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi kafedrası professori

M.X. Borotov – Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi kafedrası professori

Sh.X. Tog'ayev – Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi kafedrası dotsenti

B.M.Qandov – Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi kafedrası dotsenti

G.S. Raxmonva – Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi kafedrası dotsent v.b.,

F.A Ibroximov – Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi kafedrası katta o'qituvchisi

A.A. Yo'ldoshev – Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi kafedrası o'qituvchisi

O.T. Berkinov – Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi kafedrası o'qituvchisi

D.A. Norboyeva – Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi kafedrası magistranti

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

KIRISH SO‘Z

Dunyo ko‘z o‘ngimizda o‘zgarmoqda. Ayniqsa, XXI asrda inson hayotini raqamli texnologiyalarsiz tasavvur etib bo‘lmaydi. Raqamli texnologiyalar inson faoliyatining eng muhim vositasi sifatida insonga ham, xususan, kognitiv jarayonlarning tuzilishiga ham bevosita ta’sir qilmoqda. Albatta, texnologiyaning rivojlanishi va raqamli asrga o‘tish bilan biz dunyoni idrok etish va fikrlash tarzimizdagi chuqur o‘zgarishlarga duch kelmoqdamiz.

Raqamli vositalarning paydo bo‘lishi bilan zamonaviy inson dunyo bilan o‘zaro munosabatlarning yangi shakllariga ega bo‘ladi va shunga mos ravishda umuman kognitiv jarayonlarning mexanizmlari ham, xususan, fikrlash jarayonlari ham o‘zgaradi.

Ma’lumki, bugungi kunda zamonaviy dunyoning rivojlanish dinamikasi asosan innovatsion, ijodiy inson faoliyati, fan, texnika va texnologiyalarning rivojlanishi bilan belgilanadi. Raqamli texnologiyalarning yaratilishi inson intellektual faoliyatining so‘nggi yutuqlari bo‘lib, natijada jamiyat, iqtisodiyot, siyosat, madaniyat, ta’limni raqamlashtirish jarayoni boshlandi. Albatta, raqamlashtirish natijasida zamonaviy jamiyat hayotidagi keng ko‘lamli o‘zgarishlarni keltirib chiqarmoqda.

Bugungi raqamlashgan sharoitda inson kapitali mamlakat iqtisodiy o‘rishining eng muhim omili, barqaror iqtisodiy rivojlanishning asosiga aylanmoqda. Aynan inson kapitali aholi turmush sifatini oshirishga, shuningdek, butun milliy iqtisodiyot samaradorligini oshirishga yordam beradi. Sodda qilib aytganda, inson kapitali - bu odamlar o‘z hayoti davomida sarmoya kiritadigan va to‘playdigan, jamiyatning samarali a’zolari sifatida o‘z salohiyatini ro‘yobga chiqarishga imkon beradigan bilim, ko‘nikma va sog‘liqdir. Yaxshiroq ovqatlanish, sog‘liqni saqlash, sifatli ta’lim, ish o‘rinlari va malaka oshirish orqali odamlarga sarmoya kiritish inson kapitalini rivojlantirishga yordam beradi, bu esa o‘ta qashshoqlikka barham berish va yanada inklyuziv jamiyatlar qurish uchun kalit hisoblanadi.

Hozirgi vaqtda inson kapitali yangi bilimlarning evristik tabiati bilan bog‘liq bo‘lgan intellektual kapital shaklini olmoqda. Yosh avlod zamonaviy intellektual kapitalning asoschisiga aylanmoqda, unda noyob qadriyatlar, yangi turtki turi, yangi aloqa shakllari va yangi ko‘nikmalar (shu jumladan raqamli) faol shakllanmoqda.

Bugungi kunda ta’lim muassasalarini raqamlashtirish haqida juda ko‘p gapiriladi. YA’ni, kelajakda Onlayn ta’lim platformasi universitetlarni qamrab oladi. Universitetlar bilimlarni, birinchi navbatda, onlayn kurslarni o‘tkazishning yangi formatlarini o‘zlashtirishni boshladilar. Albatta, hozirgi vaqtda ta’limdagi asosiy o‘zgarishlar ta’limni raqamlashtirish bilan bog‘liq. Shuningdek, raqamlashtirish jarayonida ta’limning tuzilishi va o‘quv jarayonini tashkil etish tubdan o‘zgarmoqda.

Hozirgi vaqtda insonning roli o‘zgargan, chunki u modernizatsiyaning asosiy manbaiga aylangan. Raqamli va axborot texnologiyalari zamonaviy inson hayotiga sezilarli

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

ta'sir ko'rsatadi. Kecha ilmiy fantastika kabi tuyulgan narsa allaqachon haqiqatdir. Ta'lim va iqtisodiyotning boshqa sohalaridagi so'nggi IT-yangiliklar, mehnat bozorida va ta'limda yetakchi o'rinlarni egallab turibdi. Shuning uchun zamonaviy odamlar tabiiy, texnogen, ijtimoiy, axborot kabi murakkab ko'p faktorli dinamik muhitda faollikni ta'minlaydigan qobiliyatlarni rivojlantirishga muhtoj. Bu milliy iqtisodiyot uchun tez o'zgaruvchan dunyoda jadal o'sish trayektoriyasida zarur.

Bugungi kunda mamlakatimizda aniq maqsadga yo'naltirilgan inson kapitalini rivojlantirish borasida samarali ishlar qilinmoqda. Xususan, har bir fuqaroga davlat hisobidan aniq kasb-hunarga o'qish imkoniyatini yaratish va bu jarayonda nodavlat ta'lim muassasalarining ishtirokini 30 foizga yetkazish; maktablarda ta'lim sifatini oshirish, pedagog-kadrlarning bilimi va malakasini xalqaro darajaga olib chiqish; Oliy ta'lim bilan qamrov darajasini 50 foizga yetkazish va ta'lim sifatini oshirish; Global innovatsion indeksda qayd etilgan past indikatorlar bo'yicha O'zbekiston pozitsiyasini yaxshilash; aholi uchun majburiy ijtimoiy kafolatlarni ta'minlash, ehtiyojmand qatlamlarning ijtimoiy himoyasini kuchaytirish; sog'liqni saqlash sohasini raqamlashtirish; Respublika yoshlari o'rtasida milliy sport turlarini ommalashtirish; Yoshlarni sportga jalb etish va ularni qamrab olish; Xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash, ularning jamiyat hayotidagi faol ishtirokini ta'minlash; jamiyatda xotin-qizlarga tazyiq va zo'rvonlikka nisbatan murosasizlik muhitini yaratish, xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish, ularni qo'llab-quvvatlashga doir islohotlarni amalga oshirish kabilar.

Ushbu konferensiya inson kapitalining jamiyat ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotidagi o'rni, uni shakllantirish va rivojlantirish omillari, inson kapitalini rivojlantirish borasidagi imkoniyatlar, bu boradi vujudga kelayotgan yangi tendensiyalariga bag'ishlanadi.

Shuningdek, konferensiyada jahonda va respublikamizda bugungi raqamlashgan olamda inson kapitalini rivojlantirish imkoniyatlari hamda muammolarining dolzarb masalalariga bag'ishlangan bo'lib, unda raqamlashtirish sharoitida oliy ta'lim transformatsiyasining ustuvor yo'nalishlari; tarix va tarixiy qadriyatlar targ'ibi: raqamlashtirish kontekstida; Uchinchi renessans va inson kapitali: o'zaro aloqadorlik dialektikasi; ijtimoiy gumanitar fanlarning dolzarb muammolari hamda fan, ta'lim va ishlab chiqarish integratsiyasida iqtidorli yoshlar ishtiroki: milliy va xalqaro tajriba masalalari kabi yo'nalishlardagi ilmiy muammolar tahliliga bag'ishlanadi.

Bugungi kunda mamlakatni raqamlashtirish darajasi uning iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishini, shuningdek, jahon sahnasidagi raqobatbardoshligini belgilaydi. Ular nafaqat davlat va davlat boshqaruvini osonlashtiradi, odamlar hayotini soddalashtiradi, balki mahsulotlar va xizmatlar sifatini yaxshilaydi, harajatlarni kamaytiradi va yana bir muhim afzallik - bu korrupsiyani yo'q qilishga hissa qo'shadi. Aslida, dunyoning rivojlangan mamlakatlarining milliy boyliklari tarkibida inson kapitali katta o'rin tutadi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Sizlarni Chirchiq davlat pedagogika universiteti Gumanitar fanlar fakulteti Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi kafedrası tashabbusi bilan tashkil etilgan **“Raqamlashgan jamiyatda inson kapitalini rivojlantirish: imkoniyat va istiqbollari”** mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiyamizda ishtirok etayotganingiz bilan qutlayman!!!!

E'tiboringiz uchun rahmat!

Chirchiq davlat pedagogika universiteti
rektori G.I.Muxamedov

1-SHO'BA. RAQAMLASHTIRISH SHAROITIDA OLIY TA'LIM TRANSFORMATSIYASINING USTUVOR YO'NALISHLARI

ЭЛЕКТРОН ПАРЛАМЕНТНИ ШАКЛЛАНТИРИШ: МАВЖУД МУАММОЛАР ВА УЛАРНИ ҲАЛ ЭТИШ ЙЎЛЛАРИ

Якубов Шухрат Умматалиевич

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси

Қонунчилик палатаси депутаты,

юримдик фанлар доктори, профессор,

e-mail: shuhrat.yakubov.uzb@gmail.com

Аннотация

Мазкур мақолада «электрон парламент»нинг мазмун-моҳияти, зарурати, илмий тавсифи, Ўзбекистонда электрон парламентни шакллантириш борасидаги ислохотлар, уларнинг дастлабки натижалари, соҳада мавжуд муаммолар ва уларни ҳал этиш йўллари таҳлил қилинади. Шунингдек, ривожланган давлатларнинг электрон парламентни ривожлантиришга оид тажрибалари, уларнинг ютуқ ва камчиликлари тадқиқ этилади.

Калит сўзлар:

Электрон парламент, демократия, шаффофлик, қонун ижодкорлиги, электрон қонун, рақамли инфратузилма, рақамли савоҳондик.

I. Кириш. Давлат ва жамият бошқарувида, парламент институти жуда муҳим ўринга эга. Шунинг ҳисобга олиб, «Ўзбекистон – 2030» стратегиясида парламент институтини ривожлантириш, унинг фаолиятини рақамлаштириш муҳим вазифа сифатида алоҳида белгиланди [1].

Электрон парламент - бу депутатлар ва фуқаролар ўртасидаги алоқанинг янги шакли бўлиб, замонавий ахборот технологияларидан фойдаланиш орқали парламент фаолиятини жадаллаштириш, шаффофлигини ошириш ва фуқароларнинг сиёсий жараёнларга таъсирини кучайтиришга қаратилган.

Электрон парламент ғоясининг замирида парламент ва депутатлар фаолиятини рақамлаштириш ётади. Бунда олий вакиллик органининг қонун ижодкорлиги, назорат-таҳлил ва сайловчилар билан мулоқоти энг замонавий ахборот технологиялари орқали амалга оширилиши зарур. Бу парламентнинг аҳолига, халққа яқинлаштиради, имиджини яхшилашга таъсир кўрсатади.

II. Методология. Ушбу мақола қуйидаги замонавий илмий методлардан фойдаланган ҳолда тайёрланди:

«SWOT-таҳлил» методи – электрон парламентнинг зарурати, унинг кучли ва заиф жиҳатлари, имконият ва юзага келиши мумкин бўлган таҳдидлар, шунингдек, мавжуд концепция ва моделлар таҳлил қилинди.

Қиёсий-ҳуқуқий метод – Ўзбекистон ва хорижий давлатларда электрон парламентни амалга ошириш, унинг ташкилий-ҳуқуқий ва институционал механизмлари ўзаро солиштирилди. Электрон парламентнинг натижалари, муаммолари ва уларни ҳал этиш учун тавсиялар бир неча асосий нуқталарга тўпланди.

III. Муҳокама. Электрон парламентни шакллантириш бўйича ҳозирга олиб борилган тадқиқотлар ва таҳлиллар, асосан, ахборот технологиялари, сиёсатшунослик ва давлат бошқаруви соҳасидаги олимлар томонидан амалга оширилган. Бу йўналишда хорижлик етук олимлар муҳим илмий изланишлар олиб боришган ва айримлари давом эттирмоқда.

Уларнинг айрим эътиборга молик ишларини таҳлил қиламиз. Масалан, **Джон Беннетт** электрон ҳукумат, рақамли сиёсат ва рақамли демократия бўйича тадқиқотлар олиб борган [2]. У ўзининг ишларида, хусусан, рақамли платформаларнинг давлат бошқарувига таъсирини, фуқароларнинг давлат ишида иштирокини ва интернет орқали қабул қилинадиган қарорларни таҳлил қилган [3].

Марк Скотт – рақамли демократия ва давлат бошқарувидаги рақамли ўзгаришларни ўрганган олим. Унинг тадқиқотлари электрон овоз бериш, фуқароларнинг онлайн шаклда сиёсий жараёнларга қатнашиши ва парламент иши билан боғлиқ рақамли технологияларнинг самарадорлигини таҳлил қилишга қаратилган [4].

Жан-Мишель Платт рақамли муҳокамалар ва демократик жараёнларни олиб бориш соҳасида илмий тадқиқотлар олиб боради. У асосан электрон муҳокамаларнинг жамоатчилик фикрига таъсири, ва электрон тарзда олиб борилган парламент муҳокамалари билан боғлиқ масалаларни ўрганади [5].

Никлас Седерблом, Швециядаги рақамли парламентлар ва ахборот тизимлари соҳасидаги иши билан танилган олим. Унинг тадқиқотлари, парламент фаолиятидаги рақамли инфратузилмани такомиллаштириш, депутатлар билан ахборот алмашиш ҳамда жамоатчилик билан алоқаларда замонавий техникаларни аҳамиятига қаратилган [6].

Мишель Гов – Буюк Британиядаги рақамли ҳукумат ва парламент билан боғлиқ тадқиқотлар билан танилган. У асосан, давлат органларининг шаффофлиги, аҳоли билан муносабатлар ва қонунлар қабул қилиш жараёнларини рақамли муаммоларга

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

мослаштиришга бағишланган. Говнинг ишлари, давлат органларини фуқаролар билан қандай алоқа ўрнатишни тушунишга ёрдам беради [7].

Юқоридагилар билар бир қаторда АҚШлик **Стивен Барнс, Ален Камп, Кристина Ли** каби олимлар ҳам электрон парламент соҳасида илмий изланиш олиб борган. Улар рақамли парламентга оид турли масалаларни ўрганиб, глобал демократиянинг ривож ва давлат бошқарувидаги рақамли ўзгаришларга катта ҳисса қўшмоқда. Ушбу олимлар ўз тадқиқотларида, рақамли технологиялардан фойдаланиш, фуқароларнинг давлат органлари билан алоқа ўрнатиш ва парламент ишининг шаффофлигини таъминлаш борасида муҳим хулосаларга эришганлар [8, 9, 10].

Ривожланган давлатлар тажрибаси. Хорижда электрон парламентни шакллантиришда бир қатор мамлакатлар салмоқли натижаларга эришган ва улар демократияни ривожлантириш, парламент ишининг самарадорлигини ошириш ва фуқаролар билан алоқа ўрнатишга ёрдам берган. Масалан, **Эстонияда** 2005 йилдан бошлаб электрон овоз бериш тизими жорий қилинган. Эстониядаги электрон парламентнинг асосий хусусиятлари: а) электрон овоз бериш: депутатлар ва фуқаролар интернет орқали қонунлар ва қарорлар бўйича овоз беришлари мумкин. Бу жараён нафақат парламент сессияларида, балки умумий сайловларда ҳам қўлланилади; б) электрон муҳокамалар: қонун лойиҳалари онлайн муҳокама қилинса, фуқаролар ва депутатлар улар ҳақида ўз фикрларини билдиришлари мумкин.

Швецияда ҳам парламент иши жуда шаффоф ва фуқароларга очик. Шу билан бирга, шведлар рақамли технологияларни парламент фаолиятида кенг қўламда жорий қилган. Швеция парламенти ўз фаолиятини веб-сайт орқали оммага очик қилиб, қонунларнинг муҳокамаси ва қабул қилиниши ҳақидаги барча маълумотларни онлайн кўрсатиб боради.

Ёки, **Канадада** парламент фаолиятини рақамлаштиришнинг муҳим омилларидан бири – жамоатчилик билан алоқа ва онлайн муҳокамаларни амалга ошириш. Натижада Канададаги рақамли парламент тизими фуқароларнинг ишончини оширди, шаффофликни таъминлади ва қонунлар муҳокамасидаги интерактивликни кучайтирди.

Буюк Британияда ҳам рақамли технологиялар парламент ишига муваффақиятли жорий қилинган. Бундан ташқари, парламентнинг веб-сайти орқали фуқароларнинг фаол иштирокини таъминлашга катта эътибор берилган. Буюк Британияда рақамли парламент тизими парламент ишини шаффофлаштиришга ва фуқароларнинг парламент фаолиятига фаол ва аниқ муносабатда бўлишини таъминлашга ёрдам беради.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Финляндияда рақамли парламент тизими қонунчилик иши ва парламент сессияларини яхшилаш мақсадида жорий қилинган. Финляндияда депутатлар, халқ ва экспертлар билан интерактив муҳокамалар олиб борилади.

Умуман, электрон парламентни шакллантиришга оид ривожланган давлатлар тажрибалари қонун ижодкорлиги жараёнларининг шаффофлигини ошириш ва фуқаролар билан алоқа ўрнатишда катта аҳамиятга эга.

Миллий тажриба. Ўзбекистонда рақамли парламентни шакллантириш йўлида айрим илғор натижаларга эришилди. 2018 йил 15 август куни Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенати Кенгашларининг «Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси палаталарида «Электрон парламент» тизимини жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида»ги қўшма қарори қабул қилиниши билан ушбу тизим жорий этилди.

У депутатларга қонунларни ишлаб чиқишда аҳоли билан тезкор алоқа ўрнатиш, тўғридан-тўғри муҳокамаларни ўтказиш ҳамда қарорлар қабул қилишда жамоатчиликнинг фикрларини инобатга олиш имконини берди.

Кейинчалик, яъни 2023 йил 24 июль куни Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатасининг «Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатасининг мажлисларини аҳолига тўғридан-тўғри эфирга узатиш тизимини такомиллаштиришга доир чора-тадбирлар тўғрисида»ги қарори қабул қилинган.

Ушбу ҳужжатлар асосида Қонунчилик палатаси мажлислари тўғридан-тўғри эфирга узатилмоқда. Кенг жамоатчилик қонун ижодкорлигини жонли кузатмоқда.

IV. Тадқиқот натижалари. Электрон парламентни ривожлантириш бўйича қуйидаги илмий хулосаларга келинди:

Биринчидан, мазкур масала давлат бошқарувини демократлаштиришда жуда муҳим аҳамиятга эга бўлиб, олий вакиллик органи фаолиятини замонавийлаштиради, аҳоли билан мулоқотнинг янги механизмларини жорий этишга хизмат қилади ва парламентни халққа яқинлаштиради.

Иккинчидан, қабул қилинаётган қонун ва қарорларнинг халқчиллигини оширади. Рақамли технологиялар ёрдамида кенг муҳокамалар асосида пишиқ ва пухта, айниқса, халқ манфаатларига мос келадиган қонунларнинг қабул қилинишга эришилади.

Учинчидан, парламент аъзолари фаолиятида қулайликни, тезкорликни таъминлайди. Ортиқча вақт, маблағларни тежашга хизмат қилади. Қисқа вақтда катта вазифани бажариш имкониятларини оширади.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Тўртинчидан, шаффофлик ва ҳисобдорликни таъминлашга хизмат қилади. Электрон парламент тизими фаолиятининг муҳим жиҳати – парламент иши билан боғлиқ ҳар бир қарорнинг шаффофлигини таъминлаш имконини яратади.

Мавжуд муаммолар. Албатта, ҳар бир жараёнда ижобий жиҳатлар билан бирга муайян муаммолар бўлиши табиий. Айниқса, катта ваколатга эга бўлган давлат органлари фаолиятини ўзгартиришда бу янада мураккаблик касб этади. Тадқиқот доирасида ўрганилган илмий ишланмалар, хорижлик олимларнинг қарашлари таҳлили асосида электрон парламентни жорий этиш, уни ривожлантириш соҳасида қуйидаги муаммолар мавжудлиги аниқланди:

Рақамли инфратузилманинг етарлича шаклланмаганлиги: Ёшлар ва аҳоли орасида интернет билан боғлиқ муаммолар, айниқса, ёлғон ахборот ва киберхавфсизлик масалалари мавжуд. Шу билан бирга, мамлакатнинг айрим ҳудудларида интернетга кириш имконияти ҳамда ахборот тизимларини жорий қилишдаги муаммолар электрон парламентнинг тўлиқ фаолият кўрсатишини чекламоқда.

Ҳуқуқий ва техник инфратузилманинг мураккаб ва ноқулайлиги: электрон парламентни шакллантириш учун зарур бўлган ҳуқуқий ва техник платформалар ҳали тўлиқ ривожланмаган. Масалан, электрон қонунлар, рақсинг ва муҳокама дастурларининг кўплиги ва уларнинг бир-бири билан интеграция қилиниши учун маълум бир вақти ва ресурслар талаб қилинади.

Фуқароларнинг рақамли саводхонлиги даражасининг юксак эмаслиги: электрон парламент фаолияти фуқароларнинг ахборот технологиялари ва интернетга бўлган қизиқишини талаб қилади. Аммо, аҳолининг рақамли саводхонлиги ва интернетдан фойдаланиш малакаси бир хил эмас. Бу онлайн муҳокамаларда фуқароларнинг тўлиқ иштирок этишини чеклайди.

V. Хулоса. Электрон парламентни ривожлантириш бугунги кундаги энг муҳим ҳам назарий, ҳам амалий масалалардан биридир. Ривожланган мамлакатларда бу масалага жиддий эътибор қаратилмоқда, ҳам назарий, ҳам амалий тадқиқотлар амалга оширилмоқда. Уларнинг энг ижобий натижалари миллий амалиётни ривожлантиришда ҳам муҳим аҳамиятга эга.

Ўзбекистонда ҳам Олий Мажлисни рақамлаштириш парламентнинг ишини тезлаштириш, шаффофлигини таъминлаш, сиёсий тизимнинг самарадорлигини ошириш ва демократик жараёнларни янада кучайтиришга, шунингдек, фуқаролар билан алоқа ўрнатишга хизмат қилмоқда.

Адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси қонунчилик маълумотлари миллий базаси. lex.uz.uz.

2. Bennett, J. (2006). «Electronic Government: A Global Perspective». *Government Information Quarterly*, 23(3), 376-389.
3. Bennett, J., & Heikkila, T. (2012). «Digital Governance: New Frontiers in Government». *Journal of Public Administration Research and Theory*, 22(1), 7-28.
4. Scott, M. (2013). «The Role of Digital Technology in Modern Democracy». *Journal of Political Innovation*, 19(2), 203-215.
5. Plante, J. M. (2014). «E-Democracy and Online Public Engagement». *Journal of Information Technology and Politics*, 10(3), 265-281.
6. Sederblom, N. (2016). «The Role of Digital Platforms in Parliamentary Accountability». *Journal of E-Government & Politics*, 2(4), 115-128.
7. Gove, M. (2017). «The Digital Transformation of Governance». *Journal of Public Administration Theory and Practice*, 27(1), 9-21.
8. Barnes, S. (2015). «Digital Platforms and Public Policy: A Comparative Analysis». *International Journal of Political Science*, 8(3), 224-236.
9. Camp, A. (2017). «Digital Parliamentary Governance and Citizen Engagement». *Journal of E-Government Studies*, 22(2), 189-201.
10. Lee, K. (2016). «Citizen Participation and Digital Governance: The Future of Democratic Politics». *International Journal of Digital Democracy*, 4(3), 312-324.

DIGITIZATION AS A SUPREME PRIORITY IN EDUCATIONAL TRANSFORMATION

Meryem Karlik (PhD)

Tashkent State Transport University, Uzbekistan

drmaryemk@gmail.com

+998907423794

Abstract

The digitization of education has emerged as a critical driver of modernization, reshaping teaching methodologies, learning environments, and institutional priorities. This paper explores the transformative impact of digital technologies on education, emphasizing their role in fostering innovation, lifelong learning, and global academic collaboration. By integrating digital tools, schools and higher education institutions enhance student engagement, promote critical thinking, and encourage both collaborative and autonomous learning. Furthermore, digitization transcends geographical barriers, enabling seamless knowledge exchange across borders. As educators and institutions navigate this digital shift, strategic implementation of technology becomes imperative to optimize learning outcomes. This study highlights key themes in digital transformation, addressing its challenges and opportunities within the evolving educational landscape.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Keywords: Digitization, Transformation, Education, Learning Environments, Innovation.

Introduction

In recent years, the digitization of education has become a central force stimulating modernization in education systems worldwide. This phenomenon influences teaching practices and the commitment of learners. The integration of digital technologies extends beyond simple convenience; it has become essential to innovation and the need for lifelong learning in a society rich in information (Mukul & Büyüközkan, 2023). While educators and institutions strive to rethink learning models, digitization plays a transformative role in shaping educational priorities.

Key themes at the heart of this discussion include the impact of digitization on teaching methodologies, learning environments, and the integration of digital tools. Schools and higher education institutions must engage students in active discourse and critical thinking through innovative digital strategies. The application of digital tools has led to the development of collaborative and autonomous learning among students (Díaz-García et al., 2022). In addition, digitization transcends geographical barriers, allowing global academic collaboration.

The Role of Digitization in Education

Digitization in education refers to the integration of digital technologies into teaching, learning, and administrative processes. This transformation enhances education quality, improves efficiency, and equips students with essential skills for the digital age. One of its key benefits is increased accessibility, as digital platforms enable remote learning, reaching students in underserved regions. Additionally, interactive tools, multimedia resources, and virtual simulations create a more engaging and effective learning experience. Digitization also supports data-driven decision-making by allowing institutions to collect and analyze data for improved educational outcomes. Moreover, automation streamlines administrative processes such as enrollment, grading, and communication, reducing paperwork and increasing efficiency. Finally, digital platforms facilitate global collaboration, fostering international academic partnerships that promote knowledge exchange and research cooperation. (Mukul & Büyüközkan, 2023)

Priority Directions for Educational Digitization

To effectively integrate digital technologies into education, institutions must focus on several priority directions. A robust digital infrastructure is fundamental, requiring investments in high-speed internet access, cloud-based platforms, and cybersecurity measures to ensure seamless digital learning experiences. Educational content should be adapted to digital formats, incorporating e-books, virtual laboratories, and AI-driven personalized learning systems, while collaboration with technology providers can foster the

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

development of innovative and interactive learning materials. Faculty training and digital literacy are equally vital, as educators must be equipped with the necessary skills to utilize digital tools, online pedagogy, and data analytics effectively. Moreover, digitization enables personalized and adaptive learning experiences, promoting competency-based education, gamification, and AI-powered tutoring systems. Active learning methodologies, including interactive multimedia, online collaboration, and real-time feedback, play a crucial role in enhancing student engagement (Brunetti et al., 2020). The integration of emerging technologies such as artificial intelligence (AI), virtual reality (VR), augmented reality (AR), and blockchain can further revolutionize learning methods. AI-powered chatbots, immersive virtual classrooms, and decentralized credential verification systems exemplify the innovations shaping the future of education, with research demonstrating that digital tools significantly improve student participation and assessment accuracy (Klochkova & Sadovnikova, 2019). Digital platforms also facilitate international collaboration, enabling students and researchers to engage in global projects through online exchange programs, virtual internships, and cloud-based research networks. Lastly, ensuring digital inclusion is crucial to prevent widening educational disparities. Governments and institutions must implement policies that provide financial support, digital devices, and internet access to economically disadvantaged students, reinforcing policy frameworks for equitable access to technology (Guandalini, 2022).

Challenges in Implementing Digitization in Education

Despite the numerous benefits of digitization in education, its implementation presents several challenges that institutions must address. The digital divide remains a significant barrier, as socioeconomic disparities limit access to digital tools and internet connectivity, disadvantaging students from underprivileged backgrounds. Resistance to change among educators and administrators further complicates adoption, often due to a lack of training or fear of new technologies. Additionally, cybersecurity risks pose a growing concern, requiring institutions to safeguard student data and protect systems from cyber threats. High implementation costs add another layer of difficulty, as developing and maintaining digital infrastructure demands sustained investment from both governments and private stakeholders. Moreover, institutional adaptation challenges necessitate the reassessment of policies and strategies to ensure effective integration of digital learning while addressing digital literacy concerns among educators (Mohamed Hashim et al., 2022).

Case Studies and Best Practices

Several case studies highlight successful digital transformation initiatives in education, offering valuable insights into best practices. Estonia has pioneered a comprehensive digital education system, integrating e-learning tools, digital textbooks, and

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

online platforms to ensure learning accessibility for all students. The country's commitment to digital education is evident through initiatives such as the ProgeTiger program, which promotes coding and digital competence from an early age, equipping students with essential 21st-century skills (Uibu & Kikas, 2020). In China, smart education initiatives leverage AI-driven platforms to provide personalized learning experiences, virtual tutoring, and cloud-based educational services. The integration of artificial intelligence in education has enhanced adaptive learning experiences, allowing students to receive tailored instruction based on their progress and learning styles (Huang et al., 2021).

Finland has adopted a blended learning model that combines digital tools with traditional classroom teaching, fostering a balanced and effective approach to education. The country's emphasis on teacher training and digital pedagogy ensures that educators are well-equipped to integrate technology meaningfully into the curriculum (Niemi & Kousa, 2020). Meanwhile, an Italian case study demonstrated the benefits of digital storytelling and data analysis tools in enhancing student engagement and performance, particularly for those with diverse learning needs. Research indicates that digital narration techniques not only improve students' literacy skills but also foster creativity, collaboration, and critical thinking, making learning more engaging and interactive (Brunetti et al., 2020). These examples illustrate that well-implemented digital transformation strategies can significantly enhance education by promoting accessibility, personalization, and innovative teaching methods (Zawacki-Richter et al., 2019).

Conclusion

The interaction between digitization and educational transformation underscores a fundamental shift from conventional teaching methods to more dynamic, interactive, and student-centered learning experiences. Digital tools have the potential to redefine teaching and learning paradigms by fostering personalized learning, improving accessibility, and enhancing collaboration among students and educators. The integration of artificial intelligence, big data analytics, and cloud-based learning management systems further amplifies the potential of digital education by enabling adaptive learning environments tailored to individual student needs (Zawacki-Richter et al., 2019). However, to fully harness these benefits, institutions must implement clear strategies aligned with digital literacy, robust infrastructure development, and comprehensive policy frameworks to ensure equitable access to digital education.

Sustainable digitization efforts are crucial for the long-term evolution of educational policies. Governments, educational institutions, and private stakeholders must work collaboratively to bridge the digital divide and develop cost-effective, scalable digital solutions (Selwyn, 2020). Continuous professional development for educators is also essential to equip them with the skills required to effectively integrate technology into

teaching and learning (Redecker & Punie, 2017). Furthermore, cybersecurity measures must be strengthened to protect sensitive student data and ensure a safe digital learning environment. As education systems worldwide continue adapting to technological advancements, it is evident that digitization is not merely an enhancement but a necessity for the sustainability and long-term impact of education in the digital age. Institutions that proactively embrace and refine their digital strategies will be better positioned to foster innovation, inclusivity, and resilience in education (Bond et al., 2021).

References

- [1] Bond, M., Bedenlier, S., Marin, V. I., & Handel, M. (2021). Emergency remote teaching in higher education: Mapping the first global online semester. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 18(1), 50. <https://doi.org/10.1186/s41239-021-00282-x>.
- [2] Brunetti, A., et al. (2020). Digital transformation challenges: Strategies emerging from a multi-stakeholder approach. *The TQM Journal*, Vol. 32 No. 4, pp. 697-724. <https://doi.org/10.1108/TQM-12-2019-0309>.
- [3] Díaz-García, I., González-Ortega, M. D., & Moreno-Guerrero, A. J. (2022). Digital transformation in education: Emerging trends and innovative practices. *Education Sciences*, 12(3), 145. <https://doi.org/10.3390/educsci12030145>
- [4] Guandalini, I. (2022). Sustainability through digital transformation: A systematic literature review for research guidance, *Journal of Business Research*, Elsevier, vol. 148(C), pages 456-471.
- [5] Huang, R., Liu, D., Tlili, A., Zhang, X., & Chang, T. (2021). AI and education: A review of artificial intelligence applications in education. *Smart Learning Environments*, 8(1), 1-14.
- [6] Klochkova E.N., Sadovnikova N.A. (2019). Transformation of education in the conditions of digitalization. *Open Education*. 2019;23(4):13-22. (In Russ.) <https://doi.org/10.21686/1818-4243-2019-4-13-22>.
- [7] Mohamed Hashim, E., et al. (2022). A sustainable University: Digital Transformation and Beyond. *Education and Information Technologies*. 27:8961–8996. <https://doi.org/10.1007/s10639-022-10968-y>.
- [8] Mukul, A., & Büyüközkan, G. (2023). Digital Transformation in Education. A systematic review of education 4.0. *Technological Forecasting and Social Change*, 194.122664. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2023.122664>.
- [9] Niemi, H., & Kousa, P. (2020). A case study of students' and teachers' perceptions in a flipped secondary school course. *Education and Information Technologies*, 25(4), 3179-3197.

[10] Redecker, C., & Punie, Y. (2017). European Framework for the Digital Competence of Educators: DigCompEdu. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

[11] Selwyn, N. (2020). Digital education: A critical introduction. Routledge.

[12] Uibu, K., & Kikas, E. (2020). Digital competence in Estonia: National policies and initiatives. European Journal of Education, 55(2), 210-224.

[13] Xiao, Y. (2019). Digital transformation in higher education: critiquing the five-year development plans (2016-2020) of 75 Chinese universities. Distance Education. <https://doi.org/10.1080/01587919.2019.1680272>.

[14] Zawacki-Richter et al. (2019). International Journal of Educational Technology in Higher Education. 16:39. <https://doi.org/10.1186/s41239-019-0171-0>.

ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ КАПИТАЛ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ УЗБЕКИСТАНА

М.Н.Абдуллаева, д.филос.н., профессор

Г. Г. Гаффарова д.филос.н., профессор (ЧГПУ)

Аннотация. Основным фактором современного социально-экономического развития территории является человеческий капитал. Это становится особенно актуально при переходе к инновационной системе хозяйствования и активном развитии средств коммуникации и информационных технологий, т.е. в условиях активной цифровизации экономических отношений, их трансформации в сторону нематериальной сферы, экономики знаний, интернета вещей, больших данных, облачных технологий и пр. Эти изменения требуют реализации инновационных подходов к управлению человеческим капиталом, направленных на развитие экономики территории. В статье анализируется роль и значение человеческого капитала в цифровой экономике и цифровизация Узбекистана.

Ключевые слова: человек, человеческие капитал, общества, цифровые экономика, цифровизация, процесс, знания, образования.

На сегодняшний день уровень цифровизации страны определяет её экономическое и социальное развитие, а также конкурентоспособность на мировой арене. Они не только облегчают государственное и общественное управление, упрощают жизнь людей, но также повышают качество продукции и услуг, снижают издержки, а также ещё одно важное преимущество - способствуют искоренению коррупции. На самом деле, в структуре национального богатства развитых стран мира человеческий капитал составляет большую часть.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Как вы знаете, сегодня динамика развития современного мира во многом определяется инновационной, творческой деятельностью человека, развитием науки, техники и технологий. Последними достижениями интеллектуальной деятельности человека стало создание цифровых технологий, вследствие чего был запущен процесс цифровизации экономики, общества, политики, культуры, образования. Сегодня уже выросло новое поколение молодых людей - цифровое поколение, обладающее техническим складом мышления, из которого исключен гуманистический элемент. Наука создает новую среду для жизнедеятельности человека. «Как и искусство, наука не есть просто культурное занятие человека. Наука – способ, притом решающий, каким для нас предстает все, что есть. Мы должны, поэтому сказать: действительность, внутри которой движется и пытается оставаться сегодняшний человек, все больше определяется тем, что называется наукой» (Хайдеггер, 1993. С.239).

Сегодня мир находится на грани новых глобальных изменений. В частности более широкое использование информационных и телекоммуникационных технологий, Интернета, роботизация, медиатизация, технологии искусственного интеллекта, виртуальная и дополнительная реальности, Интернет Вещей (IoT – Internet of Things), большие данные (Big Data), цифровизация, ставшая результатом всего перечисленного выше, открывает для нас новые возможности (Аллахвердиев, 2020).

Под термином «цифровизация» (digitalization) всех сфер бытия человека понимается «трансформация в социально-экономической и культурной сферах посредством массового внедрения цифровых технологий, поиска, создания, обработки, обмена и передачи информации» (3). А цифровая реальность «оцифровывает» и нас, накапливает наши «цифровые следы», опережая не только вычислительную технику. Следует отметить, «цифровизация – это новая социальная ситуация «цифрового разрыва», «цифрового гражданства», «цифровой социализации»» (Сафуанов Р.М., Лехмус М.Ю., Колганов Е.А., 2029. с.117).

Мы рассматриваем современную цифровую экономику как динамичную, саморазвивающуюся систему, в которой человеческий капитал является основным источником инновационных преобразований. С.А. Коршунова подчеркивают следующие глобальные тенденции в развитии современного человеческого капитала: «превращение человеческого капитала в самостоятельный фактор производства, возрастающую роль интеллектуального капитала в цифровой экономике, появление новых требований, которые современные работодатели предъявляют к человеческому капиталу» (Коршунова, 2020).

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Итак, в настоящее время человеческий капитал принимает форму интеллектуального капитала, связанного с эвристической природой новых знаний. А молодое поколение становится носителем современного интеллектуального капитала, в котором активно формируются уникальные ценности, новый тип мотивации, новые формы общения и новые навыки (в том числе цифровые).

О цифровизации образовательных учреждений сегодня говорится много. Звучат прогнозы о том, что образовательная платформа онлайн-образования вытеснит университеты. Вузы стали осваивать новые форматы передачи знаний, в первую очередь, онлайн курсы [4]. В Узбекистане в связи со сложной эпидемиологической обстановкой школьники и студенты отправлены на каникулы и дистанционное обучение. Конечно, настоящая время основные изменения в образовании связаны с цифровизацией образования. А также, в процессе цифровизации фундаментально меняются сама структура обучения и организация образовательного процесса.

В настоящее время изменилась роль человека, потому что он стал главным ресурсом модернизации. Цифровые и информационные технологии оказывают существенное влияние на жизнь современного человека. То, что еще вчера казалось фантастикой, сегодня – уже реальность. Новейшие ИТ-разработки в образовании и других сферах экономики уверенно завоевывают ведущие позиции на рынке труда и образования. Поэтому современному человеку требуется развитие способностей, обеспечивающих деятельность в сложных многофакторных динамичных средах как природных, техногенных, социальных, информационных. Это необходимо для национальной экономики на траекторию ускоренного роста в условиях быстроменяющегося мира.

Так что же такое человеческий капитал? Как процесс оцифровки влияет на человеческий капитал?

Сегодня человек и его способности, знания, умения стали ключевым фактором процветания любого общества и экономического развития государства. Поэтому сущность «человеческого капитала», который является важным фактором развития общества, трактуется некоторыми экономистами как «резерв знаний, навыков и мотивации, которыми обладает каждый» (5). Фактически, он появляется как капитал, потому что это источник будущего дохода. Это человеческий капитал, потому что он уникален для человека и является его неотъемлемой частью.

По словам Беккера, «человеческий капитал - это запас знаний, навыков и мотивации, который присутствует в каждом человеке. Он формируется через человеческие инвестиции (долгосрочные капитальные вложения) в форме расходов на образование, обучение в сфере производства, здравоохранения, миграции, сбора данных о ценах и доходах» (Беккер, 2003). Действительно, образование, накопление

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

производственного опыта, здравоохранение, поиск информации представляют собой инвестиции в человеческий капитал. Образование и профессиональная подготовка повышают уровень знаний человека, то есть увеличивают объем человеческого капитала. Здравоохранение снижает заболеваемость и смертность и увеличивает срок службы человека. Миграция и поиск информации приводят к перемещению рабочей силы в места и сектора, где заработная плата выше, то есть там, где стоимость человеческого капитала выше.

Ф. Махлуп описывает этот подход следующим образом: «Необходимо отличать несовершенный труд от совершенного труда, который становится более продуктивным в результате инвестиций, которые увеличивают физические и умственные способности человека. Такое улучшение составляет человеческий капитал» (Махлуп, 1984. С.419). Конечно, сегодня человеческий капитал является основным богатством общества и ключевым фактором экономического роста. Вот почему сегодня человеческий капитал является фундаментальной ценностью общества и важным экономическим фактором.

Все реформы, проводимые в настоящее время в рамках Стратегии действий, направлены на развитие человеческого капитала. В частности, процесс оцифровки ориентирован на развитие человеческого капитала. Согласно стратегии действий, процессы оцифровка в нашей стране проводятся в больших масштабах. А также процессы оцифровки происходят во всех сферах общественной жизни. В частности, наиболее важными сферами для человека являются экономика, образование и медицина.

Например, в рамках проекта «Пять инициатив» к 2022 году во всех регионах страны будут открыты учебные центры по цифровым знаниям (12). Планируется также разработать систему электронного правительства, которая увеличит долю услуг электронного правительства до 60% к 2022 году. В частности, будет развиваться «Цифровое предпринимательство», к 2023 году объем услуг в этой области утроится, а их экспорт достигнет 100 миллионов долларов. Конечно, проведение такой работы послужит дальнейшему развитию человеческого капитала.

Следует отметить, что человеческий капитал, который включает в себя здоровье, знания и навыки, является одним из основных факторов, стимулирующих экономический рост и сокращение бедности во многих странах мира, особенно в Азии, в двадцатом веке. Вот почему наша страна является одной из первых стран в Центральной Азии, которая поддержала Проект по развитию человеческого капитала (13).

Цифровая экономика играет важную роль в реализации стратегии действий. Год активного инвестирования и социального развития в 2019 году ставит задачи по

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

разработке национальной концепции цифровой экономики, которая предусматривает модернизацию всех секторов экономики на основе цифровых технологий. Исходя из этого, была поставлена цель реализации программы «Цифровой Узбекистан-2030» (Мирзиёева, 2019.). Следует отметить, что роль цифровой экономики в экономике играет важную роль в определении конкурентоспособности стран в современном мире. Потому что независимо от того, на какой сектор или сектор экономики мы смотрим, мы видим место цифровых технологий во всем. В частности, мы видим долю инновационных цифровых технологий в банковской системе страны, а также на уровне государственных услуг.

Рассматривая роль и значение человеческого капитала в цифровой экономике, обратимся к показателям, с разных сторон оценивающим степень развития цифровых экономических отношений. Необходимо отметить тот факт, что каждый из показателей, оценивающих степень цифровизации экономики, содержит в себе оценку человеческого капитала, в том числе в виде цифровых знаний и навыков использования информационно-коммуникационных технологий.

Рассматривая роль и значение человеческого капитала в цифровой экономике Л.Д. Сайфуллина утверждает, что «необходимо отметить тот факт, что каждый из показателей, оценивающих степень цифровизации экономики, содержит в себе оценку человеческого капитала, в том числе в виде цифровых знаний и навыков использования информационно-коммуникационных технологий» (Сайфуллина, 2018. С.94). Итак, человеческий капитал является одним из факторов электронного развития информационного общества наряду с ИКТ-инфраструктурой, экономической средой, а также доступом и использованием ИКТ.

Развитие цифровых технологий предъявляет новые требования к системе подготовки человеческого капитала, то есть в первую очередь в образовании. Необходимость участия в мировой цифровой экономике требует подготовки не только программистов и инженеров, но и принципиально новых видов специалистов. При этом применение цифровых технологий приведет к сокращению занятости в отношении многих профессий, а в дальнейшем приведет к полному их исчезновению. На замену придет потребность в специалистах, способных обслуживать цифровую экономику.

Знание становится необходимым компонентом человека как фактора, который регулирует и определяет жизнь и деятельность человека. В этот период наряду с физическим капиталом, принадлежащим государству, формируется человеческий капитал, который "во второй половине двадцатого века становится решающей силой в развитии общества". Таким образом, можно говорить о существенной значимости показателей, характеризующих человеческий капитал, на уровень развития

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

цифровой экономики, информационно-коммуникационных технологий и электронного общества в целом.

Таким образом, человеческий капитал, являясь основным ресурсом цифровой экономики, несомненно, требует применения новых подходов к управлению его развитием с учетом цифровых трендов в социально-экономических отношениях. А также, будущее развитие Узбекистана будет базироваться на науке, научных, социальных и гуманитарных технологиях, цифровой экономике. При реализации стратегии действия осуществляются процессы оцифровки, основанные на технологиях создания, обработки, обмена и передачи информации. Следует отметить, в мире цифровых технологий именно гуманитарная наука позволит формулировать идеи и выносить взвешенные суждения, то есть выполнять задачи, которые не даются цифровыми алгоритмами (9). Цифровая эпоха не прошла философского осмысления. Это одно из обстоятельств, которые препятствуют выработке общего понимания сущности цифровой экономики. Эволюция черпает силы в знаниях. Сначала знания, потом поступки. В данном случае практика оцифровывания опережает процесс выработки научных знаний об этом явлении. В общем, после объявления коронавируса и вируса COVID -19 пандемией со стороны ВОЗ процесс цифровизации многократно активизировался. Миллионы людей начали более активно пользоваться цифровыми платформами.

Список литературы

1. Мирзиёев Ш.М. Послание Президента Республики Узбекистан Шавката Мирзиёева Олий Мажлису. – Ташкент: ИПТД “Узбекистан”, 2019. – 56 с.
2. Аллахвердиев А. Коронавирус COVID-19 – переход на цифровую экономику// <https://www.trend.az/business/it/3228214.html>.
3. Доклад. Цифровая экономика: глобальные тренды и практика российского бизнеса», // Imi.hse.ru: Национальный исследовательский университет «Высшая школа экономики» [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://imi.hse.ru/pr2017>.
4. Беккер Г.С. Человеческое поведение: экономический подход: избранные труды по экономической теории. – М.: ГУ-ВШЭ, 2003.
5. Общество и экономика . 1993, № 9 – 10.с.4.
6. Сайфуллина Л.Д. Управление человеческим капиталом в системе цифровых экономических отношений // Фундаментальные исследования, №11, 2018. -С.94.
7. Сафуанов Р.М., Лехмус М.Ю., Колганов Е.А. Цифровизация системы образования // Вестник УГНТУ. Наука, образование, экономика. Серия экономика. № 2 (28), 2019. –С.116-121.
8. Хайдеггер М. Время и бытие. – Москва, 1993. - С. 239.

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

9. Через 10 лет спрос на гуманитариев резко возрастет. [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://hightech.fm/2017/02/20/1&era1_agй (дата обращения 11.05.2020).

10. Korshunova S.A. The role and specifics of human capital in the formation of the digital economy // Industry competitiveness: digitalization, management and integration. 2019.Vol. 115. Springer, 2020. стр. 185-192

11. Machlup F. The Economics of Information and Human Capital. –Princeton,- 1984. P.419.

12. <https://uza.uz/oz/documents/ra-amli-i-tisodiyet-va-elektron-ukumatni-keng-zhoriy-etish-ch-28-04-2020>

13. <https://kun.uz/news/2018/10/11/uzbekiston-inson-kapitalini-rivojlantirish-lojiasini-kullab-kuvvatlovci-27-davlat-katoriga-kusildi>

RAQAMLI TRANSFORMATSIYA JARAYONIDA INSON KAPITALINI HUQUQIY HIMOYA QILISH: MUAMMOLAR VA HUQUQIY MEXANIZMLAR

Mirodil Baratov

yuridik fanlar doktori, Chirchiq davlat pedagogika universiteti professori

Turg'unpo'lat Jovliev

O'zbekiston Fanlar akademiyasi Davlat va huquq instituti xodimi

Annotatsiya: maqolada raqamli transformatsiya jarayonida inson kapitalini huquqiy himoya qilish masalalari yoritilgan. Hozirgi globallashtayotgan dunyoda raqamli texnologiyalar jadal rivoj topayotgan bir paytda, inson kapitalining rivojlanishi sodir bo'lmoqda. Inson kapitali o'zi bu – malakali kadrlar, ularning bilim va ko'nikmalari, sog'lig'i hamda mehnat huquqlarining kompleks himoyasi alohida ahamiyatga ega. Binobarin, raqamli transformatsiya sharoitida yuzaga kelayotgan huquqiy muammolar, xususan, raqamli mehnat munosabatlari, masofaviy ish, intellektual mulk huquqlari va shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish bilan bog'liq dolzarb jihatlar tahlil qilinadi. Shuningdek, inson kapitalini huquqiy muhofaza qilishda milliy va xalqaro huquqiy mexanizmlarning o'rni, mavjud kamchiliklar va takomillashtirish yo'nalishlari va usullari tadqiq qilingan. Xususan, ushbu masalalarni hal etishda kompleks yondashuv dolzarbligi asoslab berilgan, raqamli transformatsiya sharoitida inson kapitalini huquqiy himoya qilish bilan bog'liq muammolar tahlil qilingan, milliy va xalqaro huquqiy mexanizmlar ko'rib chiqilgan hamda ularni takomillashtirish bo'yicha takliflar berilgan. Shu orqali raqamli jamiyatda inson kapitalining izchil va barqaror rivojlanishiga huquqiy kafolatlar yaratilishining nazariy va amaliy asoslari yoritilgan.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Kalit so'zlar: raqamli transformatsiya, inson kapitali, huquqiy himoya, raqamli mehnat, masofaviy ish, intellektual mulk, shaxsiy ma'lumotlar, huquqiy mexanizmlar, mehnat huquqlari, raqamli huquq.

Raqamli transformatsiya hozirgi kunda global miqyosda ijtimoiy, iqtisodiy va huquqiy tizimlarning tubdan o'zgarishiga sabab bo'lmoqda. Yangi texnologiyalar, sun'iy intellekt, raqamli xizmatlar va onlayn platformalar nafaqat ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish sohalarini, xususan, jamiyatdagi insonlarning bilim, ko'nikma va salohiyatini ifodalovchi inson kapitaliga bo'lgan yondashuvni va qarashni ham keskin o'zgartirmoqda. Bugungi raqamli jamiyatda inson kapitali yangi mazmun kasb etib, uzluksiz ta'lim, raqamli savodxonlik, masofaviy mehnat va innovatsion fikrlash qobiliyatlari asosiy omillarga aylanib bormoqda.

Ammo bu jarayon bir qator huquqiy muammo va masalalarni ham yuzaga keltirmoqda. Masofaviy ishlash shakllarida mehnat shart-sharoitlari va ishchilarning haq-huquqlari, shaxsiy ma'lumotlarning maxfiyligi, raqamli tengsizlik, ayollar va nogironligi bo'lgan shaxslarning texnologik imkoniyatlardan foydalanishdagi cheklovlar – bularning barchasi inson kapitalining huquqiy himoyasi masalasi sifatida dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Raqamli transformatsiyaning tez sur'atlari mavjud huquqiy tizimlarga yangi yondashuvlarni talab qilmoqda.

Raqamli transformatsiya – bugungi jamiyat hayotining barcha jabhalarida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) asosida tub islohotlarning amalga oshirilishi jarayonidir. Mazkur jarayon, ayniqsa, oxirgi yillarda tezlashib, ishlab chiqarish, ta'lim, sog'liqni saqlash, davlat boshqaruvi va boshqa ko'plab sohalarda yangicha yondashuvlarni shakllantirishga xizmat qilmoqda. Shubhasiz, bu o'zgarishlar inson kapitali – ya'ni bilim, salomatlik, ko'nikma, malaka va ijtimoiy faoliyatda ishtirok etish salohiyati kabi jihatlar orqali belgilanuvchi asosiy resursga bevosita ta'sir ko'rsatmoqda.

Bugungi globallashtayotgan dunyodagi raqamli transformatsiya natijasida yangi kasb va sohalar paydo bo'layotgan bo'lsa-da, ayni vaqtda mavjud mehnat shakllari, ta'lim tizimi va ijtimoiy munosabatlar ham qayta ko'rib chiqilmoqda. Bu esa inson kapitalining rivojlanish yo'nalishlariga nisbatan yangi talablarni qo'yadi. Shu nuqtai nazardan, bugungi raqamli muhitda inson kapitalining huquqiy himoyasini ta'minlash, bu boradagi xavf-xatarlarni aniqlash va samarali mexanizmlarni ishlab chiqish zamonaviy huquqshunoslik fanining muhim yo'nalishlaridan biridir.

Shuningdek, raqamli transformatsiya zamonida inson kapitali elementlarining, xususan, mehnat huquqlari, shaxsiy ma'lumotlar xavfsizligi, ta'lim olish huquqi va imkoniyati, sog'liqni saqlash tizimi kabi sohalarning huquqiy jihatdan tartibga solinishi, ijtimoiy tenglik va adolat prinsiplariga asoslanishi lozim. Ushbu maqolada aynan raqamli transformatsiya sharoitida inson kapitalini huquqiy himoya qilishning mavjud muammolari

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

va huquqiy mexanizmlari tahlil qilinadi. Shu bilan birga, milliy va xalqaro tajribaga tayanilgan holda taklif va tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Dunyomizda raqamli transformatsiya inson kapitalining shakllanishi va rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatayotgan eng muhim omillardan biridir. Bu transformatsiya jarayoni ta'lim, sog'liqni saqlash, mehnat bozori, malaka oshirish, ijtimoiy himoya kabi inson kapitalining asosiy yo'nalishlarini yangi raqamli vositalar orqali takomillashtirmoqda. Shu bilan birga, bu o'zgarishlar mavjud huquqiy asoslarni qayta ko'rib chiqish zarurati ham yuzaga kelib chiqmoqda.

Inson kapitali tushunchasi odatda quyidagi elementlarni o'z ichiga oladi:

- Bilim va ta'lim (raqamli ta'lim platformalari, masofaviy o'qitish);
- Malaka va tajriba (onlayn ish bozoridagi talab va taklifga mos keladigan ko'nikmalar);
- Salomatlik (raqamli tibbiyot va telemeditsina xizmatlari);
- Ijtimoiy faoliyat va ishtirok (ijtimoiy tarmoqlardagi faollik, raqamli fuqarolik institutlari);
- Raqamli savodxonlik (AKTdan foydalanish ko'nikmalari).

Raqamli iqtisodiyotda inson kapitali kompaniyalar va davlat uchun eng muhim resursga aylanib bormoqda. Ayniqsa, sun'iy intellekt, katta ma'lumotlar (big data), bulutli texnologiyalar, avtomatlashtirish kabi sohalarida faoliyat yuritish uchun yuqori darajadagi raqamli savodxonlik va zamonaviy ko'nikmalarga ega inson resurslari talab etilmoqda. Bu esa inson kapitalining yangi shakllarini vujudga keltirmoqda.

Biroq raqamli transformatsiya jarayonida inson kapitalining to'liq rivojlanishi uchun uning huquqiy asoslari puxta bo'lishi lozim. Raqamli tengsizlik, gender tafovutlari, texnologiyadan foydalanish imkoniyatlarining cheklanganligi kabi omillar ayrim guruhlar uchun inson kapitalining yetarlicha rivojlanishiga to'sqinlik qilmoqda. Shu boisdan, bu muammolarni huquqiy vositalar orqali hal qilish dolzarb masala hisoblanadi.

Demak, raqamli transformatsiya inson kapitalini faqat rivojlantirmasdan, balki uni yangi xavf-xatarlarga duchor qilishi ham kuzatilmoqda. Bunday sharoitda huquqiy tartibga solish, tegishli qonunchilik bazasini takomillashtirish va xalqaro tajribani hisobga olgan holda huquqiy mexanizmlarni ishlab chiqish zarur bo'lib bormoqda.

Raqamli transformatsiya jarayonida inson kapitalini huquqiy jihatdan himoya qilish bir qator muammolar va xavf-xatarlarni yuzaga chiqarmoqda. Bu xavf-xatarlar, bir tomondan, raqamli texnologiyalar yordamida ish va ta'lim imkoniyatlarining kengayishi bilan bog'liq bo'lsa, boshqa tomondan, insonning asosiy huquqlari va erkinliklariga tahdid soluvchi omillar sifatida ham namoyon bo'lmoqda.

1. Mehnat huquqlarining buzilishi xavfi

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Masofaviy mehnat, mustaqil ishchi (freelance) yoki gig-ish shakllarining ommalashuvi bilan ishchilar va ish beruvchilar oʻrtasidagi anʼanaviy mehnat munosabatlari oʻzgarib bormoqda. Bunday hollarda quyidagi huquqiy muammolar paydo boʻlmoqda:

- ish vaqtini nazorat qilishning noaniqligi;
- ijtimoiy sugʻurta, pensiya, mehnat taʼtili kabi kafolatlarning yoʻqligi;
- mehnat shartnomalarining rasmiylashtirilmasligi yoki umumiy huquqiy meʼyorlarga mos emasligi.

Koʻplab hozirgi raqamli platformalarda ishlovchi xodimlar mustaqil pudratchilar deb belgilanishi orqali ular mehnat kodeksi bilan belgilangan huquqlardan mahrum boʻlayotgani ham kuzatilmoqda.

2. Shaxsiy maʼlumotlar xavfsizligi

Inson kapitalining asosiy elementlaridan biri boʻlgan salomatlik, taʼlim va malaka haqidagi maʼlumotlar aksariyat hollarda raqamli bazalarda saqlanadi. Bunday sharoitda quyidagi huquqiy tahdidlar yuzaga chiqadi:

- shaxsiy maʼlumotlarning ruxsatsiz tarqalishi;
- maʼlumotlardan notoʻgʻri foydalanish (masalan, algoritmik diskriminatsiya);
- davlat va yirik korporatsiyalarning haddan ziyod nazorati.

Oʻzbekiston Respublikasining “Shaxsga doir maʼlumotlar toʻgʻrisida”gi Qonuni mavjud boʻlsa-da, uning ijrosi va zamonaviy texnologiyalarga mos mexanizmlar hali toʻliq shakllanmagan.

3. Raqamli tengsizlik va ijtimoiy adolatsizlik

Texnologiyalarga kirish imkoniyati har doim ham teng ravishda taqsimlanmagan. Raqamli tengsizlik muammosi ayniqsa:

- ayollar;
- qishloq joylaridagi aholi;
- nogironligi boʻlgan shaxslar;
- kam taʼminlangan qatlamlar uchun.

Inson kapitalining toʻliq shakllanishiga toʻsqinlik qilmoqda. Bu holat ijtimoiy adolat prinsiplariga zid boʻlib, huquqiy tenglikni taʼminlash zarurati yuzaga chiqib kelmoqda.

4. Huquqiy normalarning ortda qolishi

Raqamli texnologiyalar tez rivojlanayotgan bir paytda huquqiy tizimning bu oʻzgarishlarga yetarli darajada javob bera olmayotgani ham muammo sifatida qaralmoqda. Masalan, sunʼiy intellektning mehnat munosabatlariga taʼsiri yoki virtual makondagi kamsitish (cyberbullying) holatlariga oid aniq huquqiy normalar koʻplab mamlakatlarda, jumladan, Oʻzbekistonda ham yetarli darajada ishlab chiqilmaganligini qayd etamiz.

Bugungi raqamli transformatsiya sharoitida inson kapitalini huquqiy himoya qilish uchun samarali mexanizmlar ishlab chiqilishi lozim boʻladi. Buning uchun, eng birinchi

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

navbatda, mavjud milliy qonunchilik bazasi va xalqaro huquqiy standartlar tahlil qilinadi va O‘zbekistonda inson kapitalini huquqiy jihatdan himoya qilish borasida quyidagi normativ-huquqiy hujjatlar mavjud va ular:

- O‘zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksi (2022-yil): masofaviy ish, moslashuvchan ish grafigi, ijtimoiy kafolatlar masalalarini tartibga soluvchi yangi normalar joriy etilgan.

- “Shaxsga doir ma’lumotlar to‘g‘risida”gi Qonun (2019-yil): shaxsiy ma’lumotlarni yig‘ish, saqlash, uzatish va himoya qilish tartiblarini belgilaydi.

- Elektron hukumat, elektron xizmatlar, AKT to‘g‘risidagi qonunlar: raqamli davlat xizmatlari orqali ta’lim, sog‘liqni saqlash, ijtimoiy himoya sohalarini modernizatsiyalashga xizmat qiladi.

Shunga qaramay, bu qonunchilik hujjatlarida inson kapitalining kompleks huquqiy himoyasini ta’minlaydigan normalar yetarli darajada tizimlashtirilmagan. Ayniqsa, raqamli tengsizlik, gig-ishchilarning huquqlari, sun’iy intellekt bilan bog‘liq xavflar kabi zamonaviy masalalar hali to‘liq yoritilmagan.

Xalqaro tashkilotlar, xususan:

- Xalqaro Mehnat Tashkiloti (ILO): “Raqamli mehnat platformalari bo‘yicha asosiy tamoyillar”ni ishlab chiqqan;

- Yevropa Ittifoqi: GDPR (Umumiy ma’lumotlarni himoya qilish reglamenti) orqali shaxsiy ma’lumotlar xavfsizligini yuqori darajada ta’minlaydi;

- BMTning “Inson huquqlari va sun’iy intellekt” rezolyutsiyalari: inson huquqlari raqamli davrda qanday himoya qilinishi kerakligini belgilaydi.

Ushbu tajribalar O‘zbekiston huquqiy tizimi uchun ham namuna bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

Inson kapitalini raqamli transformatsiya sharoitida samarali huquqiy himoya qilish uchun bir necha chora-tadbirlar taklif etiladi va ular quyidagicha:

- Maxsus “Raqamli huquqlar kodeksi” ishlab chiqish: insonning raqamli makondagi huquqlari va erkinliklarini alohida tartibga soluvchi hujjat.

- Gig-ishchilarni huquqiy himoya qilish mexanizmlarini joriy etish: ularning ish va ijtimoiy kafolatlari qonuniy asosda belgilanmog‘i zarur.

- Shaxsiy ma’lumotlar xavfsizligini kuchaytirish: texnik nazorat (audit), ma’lumotlar ruxsatnomasi, avtomatlashtirilgan qarorlar ustidan insoniy nazorat kabi mexanizmlar kiritilishi kerak.

- Raqamli tenglikni ta’minlash bo‘yicha davlat dasturlari: ayollar, yoshlar, nogironligi bo‘lgan shaxslar uchun raqamli savodxonlikni oshirish va imkoniyatlar yaratish.

- Sun’iy intellekt va algoritmlarning huquqiy nazorati: algoritmik diskriminatsiyaning oldini olish uchun qonunchilikda maxsus me’yorlar joriy etilishi kerak.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Raqamli transformatsiya jarayoni inson kapitalining shakllanishi va rivojlanishida tub oʻzgarishlarni yuzaga keltirib chiqarmoqda. Taʼlim, sogʻliqni saqlash, mehnat munosabatlari va ijtimoiy faollik kabi asosiy yoʻnalishlarda raqamli texnologiyalarning joriy qilinishi natijasida inson kapitali yangi sifat darajasiga chiqmoqda. Biroq bu oʻzgarishlar ayni vaqtda yangi huquqiy muammolar va xavf-xatarlarni ham yuzaga chiqarmoqda.

Tadqiqotimiz natijalari shuni koʻrsatdiki:

- Raqamli tengsizlik va texnologik cheklovlar ayrim ijtimoiy guruhlar uchun imkoniyatlarning noteng taqsimlanishiga olib kelmoqda;
- Mehnat bozoridagi yangi formatlar (masofaviy ish, gig-ekonomika) ishchilarning huquqiy himoyasini susaytirishi mumkin;
- Shaxsiy maʼlumotlar va raqamli xavfsizlik masalalari global va milliy darajada dolzarb boʻlib bormoqda;
- Huquqiy normalar raqamli rivojlanish surʼatiga toʻliq moslashmayapti.

Shu boisdan quyidagi takliflarni ilgari surish maqsadga muvofiq deb hisoblanadi:

1. Inson kapitalini raqamli muhitda himoya qilishga yoʻnaltirilgan maxsus huquqiy platforma va “raqamli huquqlar kodeksi” ishlab chiqish;
2. Mehnat qonunchiligini zamonaviylashtirish, ayniqsa mustaqil ishchilar va onlayn platformalarda ishlovchilar uchun alohida huquqiy kafolatlar joriy etish;
3. Shaxsiy maʼlumotlarni himoya qilish tizimini kuchaytirish, xususan, xalqaro andozalarga mos ravishda;
4. Raqamli savodxonlikni oshirishga qaratilgan ijtimoiy dasturlarni huquqiy jihatdan qoʻllab-quvvatlash;
5. Sunʼiy intellekt va algoritmlarni huquqiy nazorat qilish mexanizmlarini yaratish, inson huquqlarining buzilishiga yoʻl qoʻymaslik uchun.

Maqola mavzusi dolzarbligi bilan huquqshunoslik, axborot texnologiyalari va inson huquqlari sohalarini birlashtirib, kompleks ilmiy-amaliy yondashuvni talab etadi. Shu sababdan, kelgusida raqamli jamiyatga mos huquqiy mexanizmlarni yaratish jarayonida mazkur mavzu boʻyicha chuqurlashtirilgan ilmiy izlanishlar alohida ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Oʻzbekiston Respublikasining Mehnat kodeksi (28.10.2022). Qabul qilingan sana: 28.10.2022-yil. Manba: Lex.uz – Oʻzbekiston Respublikasi qonun hujjatlari maʼlumotlar bazasi. Havola: <http://lex.uz//ru/docs/-6257288>.
2. Oʻzbekiston Respublikasining “Shaxsiy maʼlumotlar toʻgʻrisida”gi OʻRQ–547-son Qonuni (02.07.2019-yil). Qabul qilingan sana: 2019-yil 2-iyul. Manba: Lex.uz – Oʻzbekiston Respublikasi qonun hujjatlari maʼlumotlar bazasi. Havola: <http://lex.uz//docs/-4396419>.

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

3. Xalqaro Mehnat Tashkiloti (XMT) bilan hamkorlik. Hujjat: “Paxta dalalarida ishonchning mustahkamlanishi: Xalqaro mehnat tashkilotining O‘zbekistondagi faoliyati” monografiyasi. Muallif: Kari Tapiola, XMT Bosh direktorining sobiq maslahatchisi. E’lon qilingan sana: 2022-yil 22-noyabr. Manba: O‘zbekiston Milliy axborot agentligi (O‘zA). Havola: <https://uza.uz/posts/428208> xalqaro-mehnat-tashkiloti-ozbekistondagi-mehnat-sohasiga-oid-yutuqlarni-etirof-etdi.

4. Yevropa Ittifoqining Umumiy Ma’lumotlarni Himoya Qilish Reglamenti (GDPR). Hujjat: Umumiy ma’lumotlarni himoya qilish reglamenti (General Data Protection Regulation - GDPR). Qabul qilingan sana: 04.05.2016-yil. Manba: Yevropa Ittifoqi rasmiy veb-sayti. Havola: <https://doi.org/10.1007/978-3-031-62328-8>.

5. BMT Inson huquqlari bo‘yicha Oliy komissari bilan uchrashuv. Voqea: O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning BMT Inson huquqlari bo‘yicha Oliy komissari Folker Turk bilan uchrashuvi. Sana: 2023-yil 15-mart. Manba: O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining rasmiy veb-sayti. Havola: <https://www.gazeta.uz/oz/2023/03/15/un/>.

6. Toffler, A. (1980). *The Third Wave*. Muallif: Alvin Toffler. Nashr yili: 1980. Nashr joyi: New York: Morrow. Havola: <https://www.amazon.com/Third-Wave-Alvin-Toffler/dp/0330263374>.

7. Schwab, K. (2016). *The Fourth Industrial Revolution*. Muallif: Klaus Schwab. Nashr yili: 2016. Nashr joyi: Geneva: World Economic Forum. Havola: <https://www.weforum.org/about/the-fourth-industrial-revolution-by-klaus-schwab/>.

8. Becker, G. S. *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education* (second edition.). Muallif: Gary S. Becker. University of Chicago. Published by National bureau of economic research New York. Distributed by Columbia University Press New York and London 1975. [system/files/chapters/c3730/c3730.pdf](https://www.nber.org/papers/w01862/system/files/chapters/c3730/c3730.pdf).

9. United Nations Development Programme (UNDP). (2022). *Digital Strategy 2022-2025*. https://13115299.s21i.faiusr.com/61/1/ABUIABA9GAAG_OfulQYoiITk-wU.pdf.

10. Project Title: Digital Transformation of Social Protection Project Number: Implementing Partner: UNDP Moldova Start Date: 01 July 2024 End Date: 31 December 2026 PAC Meeting date: 26 April 2024. <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2025-03/prodoc-digital-transformation-of-social-protection-2024-2026-signed.pdf>.

THE PROCESS OF CIVIL IDENTITY FORMATION AND ITS PSYCHOLOGICAL FOUNDATIONS

УДК 323.111

Калиев Азамат Сайитович, канд.полит.наук., доцент.

Почетный профессор Академии Туран г. Ташкент.

Начальник отдела науки, аспирантуры и докторантуры.

Международный университет им. К.Ш.Токтомаматова.

Kaliev Azamat Saiitovich, Candidate of Political Sciences, Associate Professor.

Honorary Professor of the Turan Academy in Tashkent.

Head of the Department of Science, Postgraduate and Doctoral Studies,

International University after named K.Sh.Toktomamatov.

Jalalabad, Kyrgyzstan.

ORCID: 0009-0000-3846-2049

e-mail: azakaliev50@gmail.com

Курбанбекова Кулпунай Канатовна,

Kurbanbekova Kulpunai Kanatovna Assistant professor.

Department of Philosophy and Natural Sciences.

International University named after K.Sh.Toktomamatov.

Jalal-Abad, Kyrgyzstan.

e-mail: Kulpunaikurbanbekova@gmail.com

Annotation: This research paper outlines key points of likely content related to civic identity formation and its psychological foundations. The paper examines the process by which people develop a sense of belonging to a particular state or nation (civic identity). It examines the psychological factors that contribute to the formation of this identity. The various stages through which a person goes when forming their civic identity are discussed. This may include internalizing national stereotypes, imitating patterns of civic behavior and developing personal meanings of citizenship. The paper may consider the various psychological mechanisms that influence the formation of civic identity. These may include socialization. The role of family, education and social institutions in shaping a sense of national belonging. And on recognizing the historical and political context that shapes civic identity. It can also discuss the impact of globalization on traditional notions of civic identity.

Key words: citizenship, identity, formations, psychology, globalization, education, social institutions, national stereotypes, state, nationality, political process.

Introduction. Psychologists began to discover its multifaceted nature as they studied the concept of identity in depth. They saw different ways of identification in the process of

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

personality development. Gradually, this term was used not only in psychology, but also in social sciences and became a wide object of research. In the analysis of identity, the works of scientists who originally created psychological methods and researches are also used.

The well-known psychologist Sigmund Freud, in a number of his works, talked about the phenomenon of identification and gave more importance to the concept of identification. According to Z. Freud, in the history of personality development, the child begins the initial identification process by unconsciously simulating himself with his father [7. P.288].

The term identity entered the scientific field in connection with the social psychology researches of the American psychologist Erik Erikson in the 1940s and 1950s. In the 1940s, he began studying "military neuroses" in connection with the service of US military personnel. Before E. Erikson, information about the phenomenon of identity was written, but for the first time in the scientific field, E. Erikson wrote about the 8 stages in the development of a person's identity. The most important characteristic of a person's integrity is his integration with certain social groups [9. P. 352].

The German philosopher K. Jaspers, the theoretical successors of E. Erikson's concept of identity, expressed his thinking about the relationship between "I" and "You" in his philosophical and anthropological studies of existential orientation. Karl Jaspers, in his 1913 doctoral dissertation "General Psychopathology," defined identity as one of the four formal aspects of consciousness, and wrote about the idea that through awareness or understanding, I remain who I am, and that all the events of my life pass through me [2].

Identity is a broad concept with different definitions in different fields. The most widely used definition of personality in the literature is "who am I, to whom, to which group I belong, to whom I am similar and to whom I am close?" is the answer to such questions. Identity is a complex structure formed as a result of the individual's physical, spiritual, social and psychological development, which includes the individual's abilities, spiritual world, religious beliefs, and basically his whole life. The better this structure is formed, the better the individual can recognize his own characteristics and uniqueness [3. P.558].

While civil identity is a key factor in explaining the economic inequality and modern politics that have emerged in some cases or under the influence of globalization over the past fifty years, economic claims have become more acute when they are linked to feelings of humiliation and disrespect. Indeed, much of what we think of as economic motivation actually reflects not only a desire to acquire wealth and resources, but also an attitude toward money as a sign of status and prestige, believing that money can buy respect and power. Modern economic theory is based on the assumption that people are rational individuals who all want to obtain the highest "good" for themselves, that is, to maximize material well-being, and that politics is merely an extension of this behavior. However, if

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

we are to interpret the actions of real people in the modern world, we must expand our understanding of human motivation beyond this simple economic model that dominates the current discussion. No one can dispute that people are capable of rational behavior or that they are motivated by a selfish desire to acquire more and more wealth and resources. But human psychology is much more complex than this simple economic model. Before we can analyze contemporary identity politics, we need a deeper and better understanding of human motivation and behavior.

If we compare the formation of civil identity with the former Soviet identity, the scientist E.A., who analyzed the long-lasting "identity crisis" in post-Soviet Russia, manifested by its painful dependence on new forms of consolidation within the Russian Federation. Paine identifies two main reasons for this crisis: first, the inhabitants of the Russian Federation, when it was one of the 15 union republics of the USSR, considered the entire Soviet Union as their homeland and rarely had contact with Russia. Therefore, the collapse of the Union was painfully experienced by the majority of Russians who were used to living in a large country. Secondly, the all-Russian identity did not emerge in the course of national movements, as in the newly independent regions of other states, on the contrary, the development of a unified civil identity of the inhabitants of Russia was hindered in various ways and at different levels [6.p.5].

Also, the political mechanisms of the formation of the civil identity act as one of the elements of the construction of a regional identity or a specific space in the region. It serves as a basis for special acceptance of national political problems. It is created on the basis of the general region, features of regional life, and a known system of values. There are two main components in the structure of regional identity - knowledge, the characteristics of one's "territorial" group (sociological element) and self-awareness as a member and evaluation of the qualities of one's territory, its socio-reflective element value in the global and local coordinate system [1. P.16] can be noted.

As an organizing force, civil identity is closely related to the oppression of certain social groups (women, ethnic minorities, etc.), exposure to and defenselessness against cultural imperialism, violence, and marginalization. Civil identity emerges from the analysis of this oppression and the desire to rebuild the existing society.

The process of formation of civil identity in the political-social sphere ends with citizens becoming internal controllers of social behavior as a result of mastering the stereotypes and rules of their social groups. Citizens then actively evaluate their community and compare it to other groups. After decades of comparative indifference to the scholarly concepts of identity and identification in the social sciences, the term "identity" has re-emerged in recent years in journalism and political science, as well as in the social sciences. Identity has taken the place of the words "self-awareness" and "self-knowledge" that were

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

used to refer to a citizen, group, ethnic group, and the like. However, the meaning of identity in different theoretical contexts is not the same. This causes some difficulties in comparing and generalizing the results of research conducted in political science, sociology, anthropology and psychology. At the same time, from the mutual references of the representatives of various sciences, it can be observed that the concept of identity, with all its multiplicity of importance, has a meaningful core that preserves the main meaning in each use of the term. Therefore, from an epistemological point of view, it is important to get answers to at least the following questions:

- Which meaningful aspects of the concept of identity are always valid in use;
- How to explain differences in the meaning of identity;
- In which theoretical context of social-scientific knowledge, the use of identity is widespread.

Consideration of identity in social studies. Since identity is viewed from different directions in the study of human beings, social sciences: in psychology, sociology, political science and anthropology, interpret it differently. However, this does not mean that there is complete inconsistency between the data and results obtained within each study. The question here is to clarify whether they are logically justified in the theoretical model being developed. Therefore, it is necessary to consider the interpretation of the concept of "identity" in various social sciences.

The most widespread options of identity politics for the countries receiving the migration flow are assimilation (the final stimulation of complete integration of the migrant into the host society), differential exclusion and segregation (connection of migrants with the stock) u) and multiculturalism based on the ideas of cultural pluralism. However, the experience of many countries, including Germany, France, Australia, and the United States, shows that the implementation of existing models of identity politics is not justified in many ways. It is known that some of the countries mentioned are experiencing identity crises today. [4. P. 45] According to D. I. Uznarodov, "the impact of migration processes on national identity is caused by a number of factors. These include: the socio-cultural characteristics of migrants, the size of the total population, as well as the distance of migration from certain regions [8. P.41]. "In the opinion of V.A. Avksentiev, B.V. Aksumov and V.A. Vasilchenko, among the independent directions of state policy in modern Russia is the idea about the foundations of identity politics [5. P. 23]. This, in turn, is not a passive observation of the political processes taking place in the field of formation of national identity in Russian society, but it is necessary to build an active effort of state and social structures in this direction.

It is noted that the concept of identity was first used by Z. Freud in the sense of what is hidden from the individual and can be revealed with the help of psychoanalysis.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

American psychologist E. Erikson began to study identity as a special socio-cultural phenomenon on psychoanalytical, but highly verified grounds. At first, his works were known mainly among professional psychologists. At the end of the 1950s, it attracted the interest of sociologists and anthropologists, which continues to this day. In the 1970s and 1980s, thanks to Erikson's ideas, identity became an interdisciplinary category of knowledge. Here individual identity has an important place. According to Erikson, although it is necessary to take into account both individual and collective aspects of the concept, the concept of identity remains primarily individual-centered (the social self). Therefore, the terms "ego-identity" and "identity crisis" are explained as positive and negative identity. Starting with these activities, the research is divided into three main areas: sense of identity; identity formation process; the outcome of this process is seen as a configuration of identity.

To sum up: within the framework of the theory of personality development, the formation of identity refers to the interaction between the inner soul of a person and his participation in social life based on the recognition and acquisition of cultural norms, social positions and roles. The structure of the personality is understood in the spirit of the Freudian psychodynamic model: the concepts of "self-identity" (ego-identity) and "personal identity" are different from each other. The first concept shows the deep core of the individual, which ensures the continuity of the integrity of the individual in sociocultural space and time. The second shows the sociocultural knowledge and experiences acquired through the Self. As Erikson adheres to the theory of personality development, he understood identity as the result of individual advancement, forward striving, improvement in the sociocultural environment, and self-development. The process leading to this result is called identification, and it ensures a continuous movement of identity throughout the life cycle of a person.

An effective state policy on the formation of national identity can basically smooth out the conflict of the same migration flow associated with the self-determination of ethnic minorities, as well as the conflict that arose as a result of the political and ethno-cultural tensions of various groups that are part of the national state. The ability of public policy to mitigate a thousand contradictions and potential conflicts is the guarantee of the future of effective social construction.

Literature:

1. Jade, GA. Geopolitical features of Russia in the context of globalization / G.A. Nefrit. Abstract diss..d. political p. - Krasnodar, 2007, p.16
2. Miklyaeva A. V., Rumyantseva P. V. Social identity personality: content, structure, mechanism formation [Electronic resource]. - Mode of obtaining information: 22.04.2017. http://humanpsy.ru/miklyaeva/soc_ident_01

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

3. 115;116; Marcia, J.E. Identity in adolescence [Text] / J.E. Marcia // Adelson J. (ed.) Handbook adolescent psychology. N.Y.: John Wiley. 1980, 551-558-6.
4. Malakhov V. After Multiculturalism: Europe and its Immigrants. Vestnik Instituta Kennana v Rossii, 2012, vol. 21, pp. 45–55. (Oruscea)
5. Minenkov G. Identity as an object of political analysis. Political Identity and Political Security, Vol. 1. Moscow, ROSSPEN Publishing House, 2011, p. 2. 18-25. (Oruscea), 3”. 23
6. Pain E. The problem of self-identification of Russians with a country, with a region, with an ethnic community // The problem of identity: people and society on the threshold of the third millennium. M., 2003., p. 5
7. Freud, Z. I and It.– M.: Azbuka-classics, 2015. – 288 p.
8. Uznarodov D.I. The migration of the national processor is the formation of identity to the Qatari factor. News of universities. Regions of the North Caucasus: Social Sciences, 2014, no. 6 (184), pp. 38–43. (English) , p. 41
9. Erikson, E. Identity: youth and crisis. Translation. from English A. Andreeva, A. Prikhodzhan, V. Rivosh, N. Tolstykh - M.: Flinta, MPSI, Progress, 1996. 352 p.

RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR SHAROITIDA OLIY TA’LIM TIZIMINI BOSHQARISHNING STRATEGIK YONDASHUVLARI

Ramatov Jumaniyoz Sultonovich

TDTTrU “Ijtimoiy fanlar” kafedrası mudiri, Falsafa fanlari doktori, professor

ramatov1956@email.ru

Toshkent, O‘zbekiston

Annotatsiya. Mazkur maqola oliy ta’lim tizimini boshqarishda raqamli yechimlar joriy etish jarayonida yuzaga keladigan imkoniyatlar va xatarlarni kompleks tahlil qilishga qaratilgan bo‘lib, unda oliy ta’lim muassasalari faoliyatini zamonaviy texnologiyalar yordamida takomillashtirish, uni yangi bosqichga olib chiqish hamda ma’lumotlar xavfsizligi masalalarini chuqur yoritish asosiy maqsad sifatida ko‘rsatib o‘tiladi.

Kalit so‘zlar: raqamli boshqaruv, oliy ta’lim, kiberxavfsizlik, bulut texnologiyasi, innovatsion boshqaruv, raqamli transformatsiya, big data, raqamli savodxonlik, onlayn platforma, strategik rejalashtirish.

Bugungi kunda globallashuv va raqamli transformatsiya jarayonlari jamiyatning barcha sohalariga chuqur singib bormoqda. Xususan, oliy ta’lim tizimi ham raqamli texnologiyalar ta’sirida tub o‘zgarishlar ostida qolmoqda. An’anaviy ta’lim metodlarining cheklanganligi, mehnat bozori talablarining yangilanishi va texnologik innovatsiyalarning tezkor sur’atlarda rivojlanishi oliy ta’lim muassasalarini zamonaviy boshqaruv yondashuvlariga o‘tish zaruriyatiga olib kelmoqda. Raqamli vositalar, platformalar va

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

dasturlar tufayli oliy ta’limda boshqaruv jarayonlari takomillashtirilib, samaradorlik, shaffoflik va sifat yangi bosqichga ko’tarilishi mumkin bo’lmoqda. Biroq, raqamli ekotizimning joriy etilishi xatarlarni ham birga olib kelishi tabiiydir. Xususan, ma’lumotlar xavfsizligi, infratuzilma bilan bog’liq muammolar, raqamli savodxonlik darajasining turlicha ekanligi kabi omillar boshqaruv jarayonlarida yangi qiyinchiliklar tug’dirmoqda.

Oliy ta’lim tizimi raqamli inqilob davrida nafaqat ta’lim jarayoni sifatini oshirish, balki boshqaruv faoliyatini ham tubdan yangilash, ishonchli va tezkor qaror qabul qilish imkoniyatini yaratishi lozim. Raqamli transformatsiya deganda, texnologiya orqali tashkilotning barcha komponentalarini, shu jumladan, strategik rejalashtirish, resurslar taqsimoti va sifat monitoringini izchil uyg’unlashtirish tushuniladi. J.Smith ta’kidlaganidek, “raqamli boshqaruv nafaqat texnologiyani joriy etish, balki mutasaddi xodimlarning ko’nikma va dunyoqarashini transformatsiya qilish orqali ish jarayonlarini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqishdir” [1; 122].

Raqamli inqilob tufayli oliy ta’lim muassasalari an’anaviy tuzilmalardan moslashuvchan, “aqlli” texnologiyalar bilan qurollangan tizimlarga aylanib bormoqda. Jumladan, axborot tizimlaridan foydalanish, platforma asosida boshqaruv, elektron hujjat aylanishi, “katta ma’lumotlar” (Big Data) va sun’iy intellekt (Artificial Intelligence, AI) bilan ishlash kabi tamoyillar boshqaruv jarayonlarining ajralmas qismiga aylanmoqda. Bu o’z navbatida, oliy ta’limda raqamli iqtisodiyot talablariga mos kadrlar yetishtirish, ilmiy tadqiqotlar samaradorligini oshirish, byudjet va moliyaviy hisobotlarni boshqarish, xodimlar faoliyatini monitoring qilish kabi funksiyalarni takomillashtirishga xizmat qiladi.

Oliy ta’lim boshqaruvida eng muhim raqamli vositalardan biri — maxsus dasturiy platformalardir. Bunday platformalar o’quv rejalari, dars jadvali, talabalar to’lovlari, ilmiy tadqiqot loyihalari, xodimlar faoliyati, kadrlar bo’limi kabi bo’limlarni yagona tizimga birlashtirib, real vaqt rejimida ma’lumot olish imkonini beradi. Shuningdek, masofaviy shaklda boshqaruv qarorlarini qabul qilish, videokonferensiya, vebinariya va boshqa onlayn xizmatlardan foydalangan holda rasmiy majlislar o’tkazish imkoniyati keskin oshadi. A. Brown va T. Johnson fikriga ko’ra, zamonaviy oliy ta’lim muassasalari “iqtisodiy samaradorlikni oshirish va ta’lim sifatini yaxshilash uchun raqamli platformalar orqali boshqaruv jarayonlarini yagona ekotizimga integratsiya qilishga intilishi kerak” [2; 54]. Bundan tashqari, “bulut” texnologiyalari boshqaruv hujjatlarining saqlanishi, ma’lumotlar almashinuvi va ularning himoyasini samarali yo’lga qo’yadi. Ilmiy loyihalar bo’yicha hamkorlik qilish, xodimlar o’rtasida hujjatlarni ko’rib chiqish va tahrir qilish, katta hajmdagi ma’lumotlarni tezkor tahlil qilish imkoniyati “bulut” xizmatlari asosida amalga oshiriladi. Shuningdek, oliy ta’lim muassasalari CRM tizimlaridan foydalanib, talabalar bilan doimiy aloqada bo’ladi, ularning qiziqishlari, arizalari, shikoyatlari, to’lovlari va o’quv natijalarini monitoring qilishi mumkin.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Raqamli texnologiyalarning joriy etilishi bilan birga yangi turdagi xatarlar ham paydo bo‘ladi. Oliy ta’lim tizimi miqyosida bu xatarlar quyidagi yo‘nalishlarda namoyon bo‘ladi:

Ma’lumotlar xavfsizligi va maxfiylik. Talabalar, xodimlar va ilmiy tadqiqotlarga oid katta hajmdagi ma’lumotlar raqamli muhitda saqlanadi. Ushbu ma’lumotlarga kiberhujumlar yoki ichki xodimlar tomonidan ruxsatsiz foydalanish jiddiy oqibatlariga olib kelishi mumkin.

Texnik infratuzilma bilan bog‘liq muammolar. Raqamli tizimlar uzluksiz ishlashi uchun muayyan texnik talablar, server quvvati, yuqori tezlikdagi internet, muntazam modernizatsiya singari masalalar dolzarb hisoblanadi. Bu talablarga rioya etilmasligi boshqaruv jarayonlarini izdan chiqarishi mumkin.

Raqamli savodxonlik darajasining turlicha ekanligi. Raqamli transformatsiya ikki tomonlama jarayon: tizimning o‘zi yuqori sifatli bo‘lishi bilan birga, uni boshqaradigan xodimlarning raqamli kompetentligi ham yetarli bo‘lishi talab etiladi. Boshqaruv xodimlarining texnologiyalarni bilmasligi jarayon sifatiga bevosita ta’sir qiladi.

Huquqiy-normativ cheklovlar. Raqamli transformatsiya bo‘yicha qonunchilik bazasi hamisha ham tez moslashavermaydi. Intellektual mulk, shaxsiy ma’lumotlar himoyasi va kiberxavfsizlik bo‘yicha huquqiy cheklovlar raqamli yechimlarni joriy etishni murakkablashtirishi mumkin.

G. Siemens raqamli transformatsiya jarayonida “xavfsizlik va maxfiylik masalalari aynan oliy ta’lim muassasalarida juda sezilarli darajada namoyon bo‘lishini” ta’kidlaydi [3; 36]. Bunga sabab, universitet va institutlar ilmiy innovatsiyalar, patentlash jarayonlari, xodimlar hamda talabalar ma’lumotlarining keng hajmda muomalaga tushishi bilan bog‘liqdir.

Raqamli texnologiyalar qanchalik rivojlangan bo‘lmasin, xakerlik hujumlari, kiberjinoyatchilik va ma’lumotlarga ruxsatsiz kirish xavfi har doim saqlanib qoladi. Yevropa Ittifoqi doirasida olib borilgan bir qator tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki, universitetlar kiberhujumlarga eng ko‘p duchor bo‘ladigan muassasalar qatorida turadi. Bu holat oliy ta’lim tizimi boshqaruviga bevosita tahdid soladi, chunki boshqaruv qarorlari qabul qilishda qo‘llaniladigan ma’lumotlar buzilishi yoki o‘zgartirilishi jiddiy xatolarga olib kelishi mumkin. Shu boisdan, oliy ta’lim muassasalari ma’lumotlar xavfsizligi bo‘yicha yaxlit strategiya ishlab chiqishi, har bir bo‘lim darajasida kiberxavfsizlik siyosatini joriy etishi va muntazam monitoring olib borishi lozim. Bu borada K. Smith va M. Garsia o‘z tadqiqotida oliy ta’lim muassasalarida “xodimlardan tortib talabalargacha bo‘lgan barcha manzillarni kiberxavfsizlik bo‘yicha yo‘riqnomalar bilan muntazam tanishtirish, blokcheyn kabi yangi texnologiyalarni tatbiq qilish va tez-tez audit jarayonlarini o‘tkazish” muhimligini alohida qayd etishgan [4; 95].

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Raqamli transformatsiya nafaqat tizim va dasturiy mahsulotlarni joriy etish, balki inson resurslarining malakasini oshirishni ham talab qiladi. Boshqaruv darajasida raqamli savodxonlik deganda, ma'lumotlarni tahlil qilish, elektron axborot tizimlaridan samarali foydalanish, masofaviy aloqa vositalarida ish olib borish, kiberxavfsizlik qoidalarini tushunish kabi ko'nikmalar nazarda tutiladi. Masalan, rektor, prorektor, dekan va kafedra mudirlari singari rahbar kadrlar qaror qabul qilish jarayonlarida raqamli vositalardan oqilona foydalanish mahoratiga ega bo'lishi kerak.

Raqamli yechimlar va xatarlarni boshqarish sohasida jahonning ilg'or oliy ta'lim muassasalari turli shakldagi mexanizmlarni ishlab chiqqan. Misol uchun, AQShning MIT (Massachusetts Institute of Technology) da e-raqamli boshqaruv tizimlari orqali har bir fakultet, laboratoriya va markaz faoliyatini integratsiya qilish yo'lga qo'yilgan. Bu boshqaruv jarayonlarini soddalashtirish va ma'lumotlar almashinuvi tezkorligini ta'minlash imkonini bergan. Yevropa misolida esa, Germaniya, Shvetsariya kabi davlatlar oliy ta'lim muassasalari tajribasida raqamli infratuzilmani rivojlantirishga qaratilgan. Bunda davlat dasturlari orqali universitetlar yuqori tezlikdagi internet, keng ko'lamli server quvvati va maxsus tadqiqot markazlari bilan ta'minlanadi. Shu bilan birga, har bir oliy ta'lim muassasasi o'zining kiberxavfsizlik bo'limini shakllantirib, mustaqil ravishda ichki monitoring va himoya choralarini olib boradi. Osiyo davlatlari orasida Janubiy Koreya, Singapur, Yaponiya oliy ta'limda raqamli boshqaruv bo'yicha ilg'or texnologiyalardan foydalanishi bilan ajralib turadi. Masalan, Singapur Milliy Universitetida har bir talabaga elektron identifikatsiya kartasi beriladi, bu karta orqali talabalar darsga qatnashishi, kutubxonadan foydalanishi, o'quv to'lovlarini amalga oshirishi va turar joy holatini ko'rishi mumkin. Ushbu tizim boshqaruv uchun ham qulay, chunki real vaqt rejimida kerakli hisobotlar, tashkiliy ma'lumotlar olinadi va xatarlar monitoring qilinadi.

Oliy ta'lim tizimini boshqarishda raqamli yechimlar joriy etilishi, shubhasiz, zamon talabiga mos, shaffof va tezkor boshqaruvni yo'lga qo'yishning muhim vositasidir. Ushbu yechimlar universitetlarning ichki jarayonlari, akademik faoliyat, ilmiy loyihalar, xodimlar boshqaruvi, moliyaviy hisobotlar va hatto marketing strategiyalarigacha kompleks ta'sir o'tkazadi. Biroq, bu jarayon xatarlar bilan ham chambarchas bog'liqdir. Ma'lumotlar xavfsizligi, kiberjinoyatchilik, texnik infratuzilmaning zaifligi va raqamli savodxonlikning yetarli darajada emasligi kabi omillar boshqaruv jarayonlarini murakkablashtirishi mumkin. Shu bois, oliy ta'lim muassasalari raqamli transformatsiyani amalga oshirishda izchil rejalashtirilgan strategiya ishlab chiqishi, huquqiy bazaga tayanuvchi ichki qonun-qoidalarini qabul qilishi va xodimlarning malakasini doimiy ravishda oshirib borishi zarur. Xalqaro tajribalar ko'rsatadiki, kuchli texnik infratuzilma, integral raqamli platformalar, kiberxavfsizlikni ta'minlash bo'yicha mustahkam siyosat va doimiy monitoring eng yaxshi natijalarni keltirib chiqaradi. Raqamli yechimlar – kelajak ta'limi, ilmiy izlanishlar va

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

boshqaruvning asosiy yo‘nalishi bo‘lib, ular orqali oliy ta’lim muassasalari global raqobatda munosib o‘rin egallash imkoniga ega bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Smith, John. Digital Solutions in Higher Education Management. Oxford University Press, 2021. – P. 122.
2. Brown, Adam va Johnson, Tyler. Innovations in Academic Administration: A Comprehensive Guide to Digital Platforms. Cambridge University Press, 2019. – P. 54.
3. Siemens, George. Preparing for the Digital University: A Review of the History and Current State of Distance, Blended, and Online Learning. MOOC Research Initiative, 2015. – P. 36.
4. Smith, Karl va Garcia, Maria. Cybersecurity in Higher Education: Strategic Framework for Universities. Springer, 2022. – P. 95.
5. Ramatov, J., (2020). Theoretical and ideological sources of beruni's philosophical views. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 10(11), 1974-1980.
6. Ramatov, J., (2021). Central Asia in IX-XII Centuries: Socio-political Situation, Spiritual and Cultural Development. Academicia Globe: Inderscience Research, 2(04), 148-151.
7. Ramatov, J., (2022). THE PROCESS OF CIVILIZATION AND IMPORTANT CHANGES IN LIFE. Web of Scholars: Multidimensional Research Journal, 1(6), 243-246.
8. Ramatov, J., (2022, June). Evolution of railway construction development in Uzbekistan: Past and prospects. In AIP Conference Proceedings (Vol.2432, No. 1.)
9. Ramatov, J., (2022). PROBLEMS OF INFLUENCE OF ISLAM ON CONSCIOUSNESS TRANSFORMATION. Academic research in educational sciences, 3(10), 591-597.

OLIV TA'LIM TIZIMIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING QO'LLANILISHI VA UNING AHAMIYATI

Qodirov Ikrom Davronovich

Chirchiq davlat pedagogika universiteti, *Pedagogika kafedrasi mudiri*,
p.f.f.d., v.b dotsent

i.qodirov@cspi.uz, +998998572417

Daminova Sangina

Chirchiq davlat pedagogika universiteti, "Pedagogika nazariyasi va tarixi"
yo'nalishi 1-bosqich magistranti

sangina544@gmail.com, +998949469921

Annotatsiya

Ushbu maqolada yurtimizda raqamlashtirishga qaratilgan strategiya hamda qarorlar, jamiyat taraqqiyotining hozirgi bosqichida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining inson hayotining barcha jabhalariga, jumladan, ta'limga ham kirib borishi, ta'lim sohasida olib borilayotgan islohotlar, ta'lim sohasida raqamli texnologiyalarning qo'llanilishi, bu borada olib borilayotgan chora tadbirlar, ta'lim muassasalariga joriy etilgan raqamlashtirilgan tizim roli va ahamiyati haqida berilgan.

Kalit so'zlar. raqamli ta'lim, abxorot tizimi, elektron ta'lim, ta'lim, texnologiya, axborot kamunikatsion texnologiyalari, Hemis tizmi, oliy ta'lim .

Аннотация

В данной статье представлены стратегия и решения, направленные на цифровизацию в нашей стране, внедрение информационно-коммуникационных технологий на современном этапе развития общества во все сферы жизни человека, в том числе в образование, проводимые реформы в сфере образования, применение цифровых технологий в сфере образования, принимаемые меры в этом направлении, роль и значение оцифрованной системы, внедренной в образовательные учреждения.

Ключевые слова. цифровое образование, система абхорат, Электронное образование, образование, технологии, информационно-коммуникационные технологии, система Hemis, высшее образование.

Abstract

This article provides information about strategia and decisions aimed at digitization in our country, the penetration of information and communication technologies into all aspects of human life at the present stage of the development of society, reforms carried out in the field of education, the application of digital technologies in the field of education, measures taken in this regard, the role and importance of the digitized system.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Keywords. Digital education, abhorot system, e-learning, education, technology, information camouflage technologies, Hemis Ridge, higher education.

Ta'lim muhitida yangi texnologiyalarni o'rganish zamonaviy pedagogik tadqiqotlarning muhim jihati hisoblanadi. Yangi texnologiyalarning rivojlanishi va ularning o'quv jarayoniga qo'shilishi bilan butun dunyo bo'ylab ta'lim muassasalari o'qitish va boshqarishning yangi usullariga moslashishi kerak. Ta'limda raqamli texnologiyalardan foydalanish o'qitish va o'qitish usullarini o'zgartiradi va ta'lim jarayonlarini boshqarishda yangi yondashuvlarni taklif etadi. Jahon darajasiga moslashish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-iyuldagi “Raqamli O'zbekiston – 2030” strategiyasi va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlarini tasdiqlash to'g'risida”gi PF-6079-son qarori qabul qilindi. Strategiya ikkita dasturni tasdiqlashni nazarda tutadi: hududlarni raqamlashtirish va sohalarni raqamlashtirish. Shunday qilib, ikkita yondashuv taqdim etiladi - hududiy va tarmoq. Bu, shubhasiz, hujjatning eng keng qamrovli yoritilishi va samarali amalga oshirilishini ta'minlaydi. Strategiyani muvaffaqiyatli amalga oshirishning eng muhim sharti aholining raqamli savodxonligini oshirishni ta'minlashdan iborat. Hujjatga ko'ra, o'qitish tizimining barcha bosqichlarida raqamli ta'limni joriy etish, innovatsion texnologiyalar -ta'limni rivojlantirish va ijtimoiy sohalar orqali aholi o'rtasida raqamli ko'nikmalar mavjudligini ta'minlash rejalashtirilgan. Shuningdek, mazkur farmonda axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalari sohasida ustuvor yo'nalishlarda fundamental va amaliy tadqiqotlar olib borishga alohida e'tibor qaratilgan[1].

Raqamlashtirish tizimi fan, ta'lim, texnika, axborot kommunikatsiya, tibbiyot, iqtisodiyot va shu kabi barcha sohalarda birdek rivojlanib kelmoqda. Hozirgi kunda soniya sayin axborotlar oqimi jadallik bilan rivojlanib, kengayib bormoqda. Shu bilan bir qatorda ta'lim jarayonida ham raqamli texnologiyalar tobora rivojlanib bormoqda. Zamonaviy raqamli texnologiyalar butun dunyo bo'ylab universitetlar va boshqa ta'lim muassasalarini rivojlantirish uchun yangi vositalarni taqdim etadi. Raqamlashtirish tajriba va bilim almashish imkoniyatini beradi, odamlarga ko'proq o'rganish va kundalik hayotlarida ko'proq ongli qarorlar qabul qilish imkonini beradi. Oliy ta'lim muassasalarida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari ta'limning ajralmas qismi hisoblanadi, chunki ko'plab oliy o'quv yurtlarining o'quv rejasida talabalarda zamonaviy apparat va texnik vositalardan, shuningdek, dasturiy ta'minotdan hamda kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalangan holda professional ma'lumotlarni saqlash, taqdim etish, qayta ishlash va uni uzatish bo'yicha malaka va ko'nikmalarni shakllantirishga imkon beradigan axborot texnologiyalari bilan bog'liq fanlar mavjud.

Turli raqamli platformalarga bo'lgan qiziqishning ortishi yurtimizda ham oliy ta'lim jarayonlarini boshqarish uchun mo'ljallangan “HEMIS” milliy axborot tizimining

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

yaratishga olib keldi va oliy ta'lim muassasalarining o'qituvchilari va talabalari ushbu tizimdan foydalanish imkoniyatini yaratdi [2].

Oliy ta'lim tizimida raqamli universitet loyihasi davom etmoqda. Hozirgi kunda ta'lim jarayoniga oliy ta'lim muassasalaridan olinadigan turli hisobot va ma'lumotlar sonini keskin kamaytirish, ularni tayyorlashning qog'oz shaklidan voz kechish, boshqaruv tizimini raqamlashtirish maqsadida Raqamli universitet loyihasi doirasida “Oliy ta'lim jarayonlarini boshqarish axborot tizimi” (HEMIS Higher Education Management Information Systems) ishlab chiqildi. Ushbu axborot tizimi “Ma'muriy boshqaruv”, “O'quv jarayoni”, “Ilmiy faoliyat” hamda “Moliyaviy boshqaruv va statistika” axborot tizimlarini o'z ichiga oladi.

Oliy ta'lim jarayonlarini boshqarish axborot tizimini joriy etishdan maqsad:

- Oliy ta'lim muassasasi faoliyatining ochiqligi va shaffofligini ta'minlash;
- oliy ta'lim tizimida o'quv, ilmiy, ma'muriy va moliyaviy jarayonlarni avtomatlashtirish;
- oliy ta'lim tizimida byurokratik to'siqlar yuzaga kelishini oldini olish va moliyaviy xarajatlarni qisqartirish;
- Oliy ta'lim muassasasi, talaba va ish beruvchi tashkilotlar o'rtasida uzviylikni ta'minlash;
- boshqaruv jarayonlari uchun sarf qilinadigan vaqtni qisqartirish va mehnat samaradorligini oshirish;
- ta'lim jarayoni ishtirokchilari faoliyati samaradorligini monitoring qilish;
- tahliliy ma'lumotlarni shakllantirish va qaror qabul qilish jarayonini optimallashtirish va tezlashtirish.

Ta'limda raqamli texnologiyalardan foydalanish o'qitish va o'qitish usullarini o'zgartiradi va ta'lim jarayonlarini boshqarishda yangi yondashuvlarni taklif etadi. Raqamli texnologiyalar, ya'ni oliy o'quv yurtlari tomonidan qo'llaniladigan onlayn platformalar va media-kommunikativ vositalar o'quv jarayonini takomillashtirishga yordam beradi. Raqamli texnologiyalarni qo'llash va rivojlantirish tadqiqot yondashuvlarini inqilob qilishi mumkin, ammo yuzaga kelishi mumkin bo'lgan muammolar va to'siqlarni tushunishni talab qiladi. Raqamli texnologiyalar keng foyda keltirsa-da, ular raqamli bo'linish bilan bog'liq muammolarni ham keltirib chiqaradi. Ishonchli internet va raqamli qurilmalarga kirish, ayniqsa, uzoq yoki quyi ijtimoiy-iqtisodiy sohalaridagi talabalar uchun tashvish bo'lib qolmoqda. Shu sababli, universitetlarni samarali rivojlantirish uchun raqamli texnologiyalarning ta'lim jarayoniga ta'sirini o'rganish juda muhimdir. Raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi davrida ko'plab o'qituvchilar o'quv jarayonini soddalashtirish uchun yangi o'qitish usullaridan keng foydalandilar. Shu bilan birga, nafaqat dasturiy ta'minotga, balki ta'lim muassasalarini boshqarish va ta'limda raqamli

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

texnologiyalardan foydalanishga yondashuvlarga ham alohida e'tibor qaratish lozim. Shuni ham ta'kidlashimiz lozimki, raqamli texnologiyalar nafaqat talabalar bilan mashg'ulotlar o'tkazish, balki o'quv jarayonini tashkil qilish va nazorat, nazorat va monitoring kabi funktsiyalarni bajarish uchun ham qo'llaniladi.

Raqamli texnologiyani to'g'ri tanlash deganda turli texnologik jihozni o'z o'rnida zaruratga qarab ishlatish maqsadga muvofiqdir. Masalan “ZOOM” platformasini turli sababga ko'ra (kasallik, yosh bolali ayol o'quvchi, noqulay ob-havo va imkoniyati cheklangan) o'qishga kelolmaydigan talabalarni o'qitishda foydalanish, yuqoridagi talabalarni ta'lim olish imkoniyatlarini oshiradi. Biz bilamizki, har qanday o'qitishdan maqsad ta'lim oluvchining olgan bilimlarining natijalari muhimdir.

Xulosa qilib aytganda, o'qitishni raqamlashtirish ya'ni multimedia texnologiyalari orqali tashkil etish nafaqat, “HEMIS” axborot tizimi beradigan imkoniyatlarni, balki dars jarayonida talabalar axborotlarni oson va sifatli o'zlashtirishga juda katta yordam beradi. Buning uchun raqamli texnologiyalarning eng zarurini va o'qitishga qulayini zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan integratsiya qilgan holda ta'lim va tarbiya samaradorligini oshirish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-iyuldagi “Raqamli O'zbekiston – 2030” strategiyasi va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlarini tasdiqlash to'g'risida”gi PF-6079-son qarori.

2. Aglyamzyanova G.N., Gumerova L.Z., Digital pedagogi in higher school: using student simulation learning. Russian Journal of Education and Psychology 2021, Том 12, № 1-2,

3. Калинина С.Д. Вебинар как форма электронного обучения в высшей школе / С.Д. Калинина // Вестник МГИМО Университета. – 2015. – № 2 (41). – С. 291–295.

4. Y.Vissema. Uchinchi avlod universiteti. O'tish davridagi universitet boshqaruvi / Й. Виссема. – М.: Олимп-Бизнес, 2016.

5. Yu.V.Sharonin, Oliy va kasbiy ta'limdagi raqamli texnologiyalar: mutaxassislarni maqsadli tayyorlashda shaxsga yo'naltirilgan smart-didaktikadan blokcheyngacha/ Ю.В. Шаронин //Современные проблемы науки и образования. – 2019.

RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR VOSITASIDA BO‘LAJAK TARIX O‘QITUVCHILARIDA INFORMATSION-ANALITIK KOMPETENTLIKNI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI

Siddiqov Ilyosjon Baxromovich

FarDU Falsafa va Milliy g‘oya kafedrası mudiri,
falsafa fanlari doktori (DSc), professor

Annotatsiya: Ushbu maqolada bo‘lajak tarix o‘qituvchilarida informatsion-analitik kompetentlikni rivojlantirishning nazariy-metodologik asoslari, aralash ta‘lim sharoitida bo‘lajak tarix o‘qituvchilarida informatsion-analitik kompetentlikni rivojlantirishning pedagogik asoslari, aralash ta‘lim sharoitida bo‘lajak tarix o‘qituvchilarida informatsion-analitik kompetentlikni rivojlantirishning pedagogik parametrlari tadqiq etilgan. Bundan tashqari, raqamli texnologiyalar vositasida bo‘lajak tarix o‘qituvchilarida informatsion-analitik kompetentlikni rivojlantirish texnologiyasi tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: tarix, informatsion-analitik kompetentlik, aralash ta‘lim sharoiti, pedagogik parameter, raqamli texnologiyalar, innovatsiya.

Jahonda ana‘naviy ta‘limning mantiqiy, izchil rivojlanishi asosida aralash ta‘lim jadal rivojlanmoqda. O‘tgan asrning oxirlaridan informatsion texnologiyalarning takomillashib borishi ta‘limning global ahamiyat kasb etishini yuzaga chiqardi. Ta‘lim olishning an‘anaviy shakli o‘z ahamiyatini yo‘qotib aralash ta‘lim ommalasha boshladi. Xalqaro ta‘lim maydonida aralash ta‘lim («blended learning») tushunchasi gibrid ta‘lim («hybrid learning»), texnologiyalar vositasida o‘qitish («technology-mediated instruction»), vebga asoslangan o‘qitish («web-enhanced instruction») va aralash rejimida o‘qitish («mixed-mode instruction») atamaları bilan sinonim tarzda ishlatilmoqda. Elektron darsliklardan to masofali ta‘lim, bulutli texnologiyalar, ommaviy ochiq onlayn kurslarigacha bo‘lgan taraqqiyot ta‘lim shakllarini takomillashtirishga zamin yaratadi. Bu esa axborot olish imkoniyatini kengaytirish bilan birga informatsion-analitik kompetentlikka ega bo‘lish mas‘uliyatini ham shakllantirmoqda.

XXI asrda axborot va kommunikatsion texnologiyalarning rivojlanishi barcha sohalarda bo‘lgani kabi ta‘lim tizimida, xususan tarix fanini o‘qitishda ham zamonaviy talablar asosida ta‘lim sifatini yanada oshirishni taqozo qilmoqda. Yangi O‘zbekistonda ham ta‘limga bo‘lgan munosabatning o‘zgarishi va axborot texnologiyalarining keng joriy qilinishi natijasida aralash ta‘lim muhitining shakllanishi jarayoni yuz bermoqda. Bunday sharoitda o‘qitish auditoriyalardan chiqib, global ko‘lam kasb etishi kuzatilmoqda. Bu esa bo‘lajak kadrlarga bilim olish imkoniyati va qulayligini taqdim qilish bilan birga informatsion madaniyatni shakllantirish, analitik fikrlash qobiliyatini o‘stirishni ham yuzaga chiqarmoqda.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Raqamli texnologiyalarning o‘rni YUNESKO tomonidan 2015-yilda “Ta’lim-2030” doirasida qabul qilingan “Barqaror rivojlanish uchun ta’lim” dasturida ham alohida ta’kidlangan. Shu nuqtai nazardan, Xalqaro Ta’lim Texnologiyalari Jamiyati ma’lumotlariga ko‘ra, texnologiya talabalarga axborot texnologiyalari bilan ishlash, muammolarni hal qilish va qarorlar qabul qilish, mazkur vositadan ijodiy va samarali foydalanuvchi bo‘lish imkonini beradi (ISTE, 2000). Ta’lim jarayonida texnologiyani qo‘llash orqali bu boradagi ko‘nikma va malakalarni shakllantirish talabalarni kelajakdagi kasb-hunarga tayyorlashga yordam beradi.

Bugungi zamonaviy talabalar allaqachon raqamli, kibernetik bo‘lib, ularning hayoti, nutqi, fikrlari, xatti-harakatlari murakkab qurilmalar va mahsulotlar bilan shakllantirilgan. Zamonaviy bo‘lish bugungi davrning talablaridan biri. Shunday qilib, talabalarda raqamli texnologiyalar bilan ishlash bo‘yicha ko‘nikmalarni shakllantirishda tarix fani uchun ajratilgan o‘quv soatlari, mavzularda raqamli texnologiyalar bilan ishlash imkoniyatlarini inobatga olgan holda o‘quv materiallarni ikki guruhga ajratish mumkin: nazariy darslarda foydalanish uchun mo‘ljallangan interaktiv vositalar hamda amaliy bajarish uchun mo‘ljallangan grafik ilovalar.

Raqamli texnologiyalar yordamida yaratiladigan multimediali formatdagi materiallar o‘zining tasvirlarni aniq taqdim qilish, ma’lumotlarni yanada chuqurroq anglash uchun maxsus effektlarni yarata olish hamda keng ko‘lamli vizual ma’lumotlar taqdim eta olish imkoniyalari bilan ta’lim sohasida beqiyos salohiyatga ega. Pedagogning raqamli texnologiyalar borasidagi savodxonligi uning darslarni tashkil etishi, ma’lumotlarni tez va sifatli yetkazib berishi hamda talabalarda ham zamonaviy bilimlarni shakllantirishida alohida o‘ringa ega.

Raqamli texnologiyalar bilan ishlay olish o‘quv jarayonining har ikki subyekti faolligini oshiradi, o‘quv jarayonini individuallashtirishga olib boradi, talaba shaxsining rivojlanishi rag‘batlantiriladi - uning qarorlari mustaqilligi, tashabbusi, vazifalarni aniq bajarishga bo‘lgan talablar ortadi, o‘qituvchi va talaba o‘rtasida mavzuni o‘zlashtirish bo‘yicha qaytar aloqa sezilarli darajada oshadi. Masalaning pedagogik tomoniga e’tibor qaratadigan bo‘lsak, shuni ta’kidlash kerakki, informatsion raqamli texnologiyalarini joriy etish ta’limning asosiy tamoyillari – ko‘rgazmalilik va qulaylik tamoyillarini amalga oshirishga yordam beradi. Ta’lim jarayonida qo‘llanmalarni (elektron yoki bosma) ishlatish, shuningdek, ularni mustaqil ravishda ishlab chiqarish va har xil turdagi pedagogik ehtiyojlar uchun ko‘rgazmali material tayyorlash imkoniyatlari raqamli texnologiyalar asosida amalga oshiriladi. Informatsion texnologiyalari sohasida mahorat va bilimlarga ega bo‘lgan pedagog talabalarning turli yosh guruhlarida nazariy va amaliy bilimlar blokini o‘zlashtirish jarayonini sezilarli darajada yengillashtirishi va tezlashtirishi, shuningdek o‘rganilayotgan ma’lumotlarni taqdim etish uslubini sezilarli darajada yaxshilashi mumkin.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

XXI asrda raqamli texnologiyalarnig keng tarqalishi, ularning aholini barcha qatlamlariga yetib borishi ijtimoiy hayot, jumladan ta’lim tizimiga ham juda katta ijobiy ta’sirini ko’rsatdi. Bu esa o’z o’rnida o’qitishning pedagogik va axborot texnologiyalarini yanada rivojlantirish va bu orqali o’qitish samaradorligini oshirish masalalarini oldinga surmoqda.

Yangi O‘zbekistonni barpo etish sari qadam qo‘yilayotgan bir davrda keng fikrlash doirasiga ega, bilimlarni chuqur egallagan, o‘z sohasida yetuk va zamon talabiga javob bera oladigan shaxslarga bo‘lgan etibor va talab ortib borayotgani, yana bir karra, modernizatsiyalangan ta’limni va sifatli tashkil etilgan ta’limni joriy etish masalasini ko‘ndalang qilib qo‘yadi. Shu sababli ham, bilimdon, tashabbuskor, jamiyatda faol va o‘z mehnatida bilan dunyoni zabt eta oladigan shaxsni shakllantirish bugungi kun talabiga aylanib bormoqda. Hozirgi davr nuqtai nazaridan kelib chiqib bunday talablarga javob bera oladigan va yuqorida sanab o‘tilgan xususiyatlarni o‘zida mujassamlashtirgan shaxsni shakllantirishda o‘qituvchilarning quyidagi mezonlarni inobatga olgan holda o‘quv mashg‘ulotlarini tashkil etishi muhim ahamiyat kasb etadi:

- darslarda zamonaviy va ilg‘or ta’lim texnologiyalarini qo‘llash;
- o‘quv mashg‘ulotlarini tashkil etishda raqamli texnologiyalardan unumli foydalanishni yo‘lga qo‘yish;
- xalqaro tajribalarda yuqori samara bergan natijalarni mamlakatimiz ta’lim tizimiga moslashtirish va ularni amaliyotga tatbiq etish.

Raqamli texnologiyalarni bu jarayonda yangi yechim sifatida ko‘rish mumkin. Chunki, ular foydalanish uchun yangi vositalarni taqdim etadi va tarixiy jarayonlarning ba’zi asoslarini qayta shakllantiradi. Xalqaro Ta’lim Texnologiyalari Jamiyati ta’kidlaganidek, texnologiya talabalarga: axborot texnologiyalari bilan ishlay olish, muammolarni hal qiluvchi va qaror qabul qiluvchi, ishlab chiqaruvchi vositalardan ijodiy va samarali foydalanuvchi bo‘lish imkoniyatini beradi. Raqamli texnologiyalarni tarix ta’limida o‘qitishda qo‘llash borasida fikr yuritilganda, ularning vazifasi, ta’lim mazmuniga mosligi va talabalarda shakllantirilishi lozim bo‘lgan kompetensiyalar bilan bog‘liqligini inobatga olish zarur. Xususan, Pepplarning fikricha raqamli texnologiyalarning tarkibiy qismi bo‘lgan informatsion ta’minotni yaratish uchun muhim uchta keng tushunchalar mavjud:

- o‘quv jarayonida faol ishtirok etish;
- yoshlarning o‘zlarining ishi bilan shaxsiy aloqasi, bu o‘rganishga umumiy muhabbatni uyg‘otadi va avvalgi tajribalariga asoslanadi;
- keng jamoatchilik uchun muhim bo‘lgan loyihalarni yaratish. Shuningdek, raqamli texnologiyarni tasniflashda uning xususiyatlarini ham inobatga olish zarur. Raqamli texnologiyalar ta’rifi barcha elektron vositalarni, avtomatik tizimlarni, texnologik

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

qurilmalarni va ma'lumotlarni ishlab chiqaradigan yoki saqlaydigan resurslarni o'z ichiga oladi.

Hozirda O'zbekistonda ochiq elektron ta'lim platformalari (LMS-Learning Management System) tarkibiga kiruvchi-Moodle, HEMIS, Google classroom hamda Zoom kabilardan keng foydalanilmoqda. U bajaradigan ishning asosiy tamoyillari qisqartmaning o'zida ko'rinadi.

Shuningdek, bo'lajak tarix o'qituvchilarida informatsion-analitik kompetentlikni rivojlantirishda maxsus kursning amaliy mashg'ulotlarida qo'llash bilan bog'liq o'quv loyihalarini ishlab chiqish va amalga oshirishga jalb etish yaxshi samara beradi. O'quv loyihalarini ishlab chiqish va amalga oshirish orqali talabalarda Internet tarmog'idagi kiberekstremistik faoliyatga qarshi kurashish, shaxs xavfsizligiga tahdidlarning oldini olish va himoya qilish malakalari tarkib toptiriladi. Talabalarning aniq yo'nalishlarda (ochiq axborot xavfsizligi, psixologiya, pedagogika va h.k.) ijtimoiy tarmoqlardan foydalanishga doir bilim va tajribasi, axboriy materiallarni oson o'zlashtirilishi, axborot-kommunikatsiya sohasidagi turli xil qonunchilik, normativ, huquqiy va ma'naviy-axloqiy meyorlar va xulq-atvorni tezda anglash imkonini beradi. Ana shu tarzda bo'lajak tarix o'qituvchilari kasbiy faoliyatga doir bilim, ko'nikma, malaka va kompetensiyalarini oshirish uchun keng imkoniyatga ega bo'lishadi.

Informatsion-analitik kompetentlik bo'lajak mutaxassislarning nafaqat asosiy bilimlar va ko'nikmalarini egallashlarini, balki izlanishlar va ijodiy faoliyat uchun zarur bo'lgan bilimlarni ham egallashni ko'zda tutadi. Bo'lajak mutaxassisning informatsion-analitik kompetentlik shakllantirishni biz nazariy bilimlar va amaliy ko'nikmalarning yuqori darajasining, shuningdek, informatsion-analitik faoliyatini tashkil etishga tayyorgarlik sifatida belgilanadi. Informatsion-analitik kompetentlikni rivojlantirishga doir mustaqil o'quv faoliyatini tashkil etishda: talabalarga o'zlarining kuzatishi ehtimoldan uzoq bo'lgan fikrning ancha nozik harakatini sezishda yordam berish; ishning hamma bosqichlarida yuqori tartibdagi fikrlashni rag'batlantirish; munozara yoki yozma ish uchun asos bo'lib xizmat qilish, ya'ni talaba o'z qobig'iga o'ralib qolishining oldini olish muhim ahamiyatga ega.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Рақамли Ўзбекистон — 2030» стратегиясини тасдиқлаш ва уни самарали амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 05.10.2020 йилдаги ПФ-6079-сон Фармони

2. Garrison, D. R., & Kanuka, H Blended learning: uncovering its transformative potential in higher education // Internet and Higher Education. — 2004. — № 7(2), pp. 95–105.

3. Martyn, Margie. The hybrid online model: Good practice // Educause Quarterly. — 2003. — № 26. — pp. 18-23
4. Нагаева И.А. Моделирование процесса преподавания в виртуальном образовательном пространстве вуза // Сетевой научно-практический журнал «Перспективы науки и образования» – № 4. – 2013. – С. 79–92.
5. Полат Е.С. Метод проектов. – М., 2001. – 96 с
6. Ситуационный анализ или Анатомия кейс-метода. / Под. ред. Сурмина Ю.П. – Киев: Центр инноваций и развития, 2002. – 52 с

ЎЗБЕКИСТОНДА ОЛИЙ ТАЪЛИМНИ РАҚАМЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИ

Улжаева Шохистахон Мамажоновна

Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш муҳандислари
институту Миллий тадқиқот университети «Гуманитар фанлар» кафедраси
профессори

Аннотация

Ушбу мақолада Ўзбекистонда олий таълимни рақамлаштириш жараёни, унинг афзалликлари, мавжуд муаммолари ва истиқболлари таҳлил қилинади. Рақамлаштириш таълим сифатини ошириш ва ресурслардан самарали фойдаланиш имконини берса-да, инфратузилма етишмовчилиги, рақамли саводхонликнинг пастлиги ва ахборот хавфсизлиги каби муаммолар мавжуд. Мақолада ушбу муаммоларни бартараф этиш ва рақамлаштириш жараёнини самарали амалга ошириш бўйича тавсиялар берилган.

Калит сўзлар: Олий таълимни рақамлаштириш, рақамли технологиялар, таълим сифатини ошириш, инфратузилма етишмовчилиги, рақамли саводхонлик, ахборот хавфсизлиги, масофавий таълим, электрон таълим платформалари, таълим ислохотлари, ўқув жараёнини рақамлаштириш

Аннотация

В данной статье анализируется процесс цифровизации высшего образования в Узбекистане, его преимущества, существующие проблемы и перспективы. Хотя цифровизация способствует повышению качества образования и эффективному использованию ресурсов, существуют такие проблемы, как недостаточность инфраструктуры, низкий уровень цифровой грамотности и информационная безопасность. В статье представлены рекомендации по устранению этих проблем и эффективной реализации процесса цифровизации.

Ключевые слова: Цифровизация высшего образования, цифровые технологии, повышение качества образования, отсутствие инфраструктуры, цифровая

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

грамотность, информационная безопасность, дистанционное образование, платформы электронного обучения, образовательные реформы, цифровизация образовательного процесса

Abstract

This article analyzes the process of digitalization of higher education in Uzbekistan, its advantages, existing problems, and prospects. While digitalization enhances education quality and enables efficient resource utilization, challenges such as insufficient infrastructure, low digital literacy, and information security issues persist. The article provides recommendations for addressing these challenges and effectively implementing the digitalization process.

Key words: Digitization of higher education, digital technologies, improving the quality of education, lack of infrastructure, digital literacy, information security, distance education, e-learning platforms, educational reforms, digitization of the educational process

Кириш. Бугунги кунда рақамлаштириш жараёни жаҳон таълим тизимида муҳим ўрин тутмоқда. Ўзбекистонда ҳам олий таълимни рақамлаштириш борасида қатор ислохотлар амалга оширилмоқда. Бироқ, бу жараёнда айрим муаммолар ва тўсиқлар мавжуд. Ушбу мақолада олий таълимни рақамлаштиришнинг афзалликлари, муаммолари ва истиқболлари таҳлил қилинади.

Ўзбекистонда олий таълимни рақамлаштириш бўйича бир қатор қонунлар ва қарорлар қабул қилинган. Улар қуйидагиларни ўз ичига олади:

1. **"Таълим тўғрисида"ги Қонун:** Ушбу қонун таълим соҳасидаги муносабатларни тартибга солади ва таълимнинг турли босқичларида, жумладан, олий таълимда ҳам рақамлаштириш жараёнларини амалга ошириш учун ҳуқуқий асос яратди¹.

2. **"Рақамли Ўзбекистон – 2030" дастури:** Ушбу давлат дастури мамлакатнинг рақамли трансформациясини назарда тутди ва таълим соҳасида, хусусан, олий таълим тизимида рақамли технологияларни жорий этишни мақсад қилади.

3. **Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 5 октябрдаги ПФ-6079-сонли Фармони:** "Ўзбекистон Республикасида таълим ва илм-фан тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги ушбу фармон таълим соҳасида рақамли технологияларни жорий этишни рағбатлантиради².

¹ Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 23 сентябрдаги ЎРҚ-637-сонли «Таълим тўғрисида»ги Қонуни // <https://lex.uz/acts/16188>

² «Рақамли Ўзбекистон — 2030» стратегиясини тасдиқлаш ва уни самарали амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармони // <https://lex.uz/docs/5030957>

4. **Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2021 йил 15 январдаги 24-сонли қарори:** "Олий таълим муассасаларида электрон таълим платформаларини жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида"ги ушбу қарор олий таълим муассасаларида электрон таълим платформаларини жорий этишни назарда тутди³.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2022 йил 3 октябрдаги 559-сонли қарори билан "Олий таълим ташкилотларида масофавий таълим шаклини жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида"ги низом тасдиқланди. Низомга асосан талаблар олий таълим ташкилотларида масофавий таълимни жорий этиш учун қуйидаги шартлар талаб этилади⁴:

"Learning	Management	System"	(LMS)	платформаси;
Интернетга	уланиш	ва	ахборот-коммуникация	инфратузилмаси;
Электрон	ўқув-методик		материаллар	базаси;
Компьютер	техникаси	билан	жиҳозланган	аудиториялар;
Техник ва дастурий	таъминотни	таъминлайдиган	муҳандис-техник	ходимлар;
Таълим	ташкilotига	тегишли	сервер	қурилмаси;
Расмий веб-сайт.				

Масофавий таълим жорий этиш мумкин бўлмаган бакалаврият ва магистратура мутахассисликлари ҳар йили 1 апрелгача эълон қилинади. Масофавий таълим шаклида бир бакалаврият йўналиши учун 300 нафар, магистратура мутахассислиги учун 30 нафар талабадан ошмаслиги лозим⁵. Ахборот-коммуникация технологиялари йўналишлари бундан мустасно. Масофавий таълимда ўқишга қабул қилинган талабалар қуйидаги ҳолатларда олий таълим ташкilotига келишлари шарт: Ўқув жараёни бошланишидан аввал – LMS платформасида рўйхатдан ўтиш учун; Ҳар семестр якунида – якуний назорат топшириш учун.

Якуний давлат аттестацияси, битирув малакавий ва магистрлик иши ҳимояси анъанавий тарзда олий таълим ташкilotида амалга оширилади; уларни масофавий тарзда қабул қилишга йўл қўйилмайди.

Масофавий таълим шакли тўлов-контракт асосида амалга оширилади.

Ушбу қарор олий таълим муассасаларида масофавий таълимни самарали жорий этиш ва унинг сифатини таъминлашга қаратилган муҳим ҳужжат ҳисобланади.

³ Олий таълим ташкilotларида масофавий таълимни жорий этиш тартиби белгиланди // <https://lex.uz/docs/6221502>

⁴ Олий таълим ташкilotларида масофавий таълимни жорий этиш тартиби белгиланди // <https://lex.uz/docs/6221502>

⁵ Олий таълим ташкilotларида масофавий таълимни жорий этиш тартиби белгиланди <https://advice.uz/uz/news/611?>

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

“Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепцияси“, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 октябрдаги ПФ-5847-сон Фармони билан тасдиқланган⁶.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 октябрдаги ПФ-5847-сонли Фармони билан тасдиқланган "Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепцияси"да олий таълим соҳасида рақамлаштиришга оид бир қатор вазифалар белгиланган⁷.

Концепцияда таълим жараёнига замонавий ахборот-коммуникация технологияларини кенг жорий этиш орқали таълим сифатини ошириш мақсад қилинган. Бунинг учун олий таълим муассасаларида электрон таълим платформаларини ишлаб чиқиш ва татбиқ этиш, масофавий таълим шакллари ривожлантириш, шунингдек, ўқув материалларини рақамли форматга ўтказиш каби чора-тадбирлар назарда тутилган.

Шунингдек, концепцияда таълим жараёнини рақамлаштириш орқали талабалар ва профессор-ўқитувчиларнинг асосий фаолиятини ўқув жараёнига қаратилганлигини таъминлаш мақсад қилинган.

Рақамлаштириш таълим сифатини ошириш, ресурслардан самарали фойдаланиш ва таълимга осонроқ етишиш имконини беради. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев таълим соҳасини ислоҳ қилиш муҳимлигини таъкидлаб:

"Ёшларнинг замонавий билим олиши учун рақамли технологияларни жорий этиш ва уларни халқаро стандартларга мослаштириш – бугунги куннинг долзарб вазифаларидан бири".

Бу эса олий таълим муассасаларининг рақамли таълим платформаларига ўтиши зарурлигини кўрсатади.

Ушбу қонун ва қарорлар Ўзбекистонда олий таълимни рақамлаштириш жараёнини қўллаб-қувватлаш ва ривожлантиришга қаратилган.

Рақамлаштириш жараёнидаги муаммолар

Ҳар қандай инновацион жараён каби, олий таълимни рақамлаштиришда ҳам бир қатор муаммолар мавжуд:

1. **Инфратузилманинг етарли эмаслиги** – кўплаб олийгоҳларда замонавий серверлар, интернет тезлиги ва рақамли платформа ечимлари етишмайди.

⁶ Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармони // <https://lex.uz/docs/4545884>

⁷ Ўша жойда.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

2. **Ўқитувчилар ва талабаларнинг рақамли саводхонлиги пастлиги** – кўпчилик педагоглар рақамли воситалардан фойдаланишда муаммоларга дуч келмоқда.

3. **Ахборот хавфсизлиги ва маълумотларни ҳимоя қилиш** – талабалар ва ўқитувчиларнинг шахсий маълумотлари хавфсизлигини таъминлаш муҳим вазифалардан биридир.

4. **Контент ва ўқув материалларининг рақамлилаштирилмаганлиги** – айрим фанлар бўйича етарлича рақамли дарслик ва видеодарслар мавжуд эмас.

Шу билан бирга, олий таълимни рақамлаштириш учун катта имкониятлар мавжуд. Булардан бири - электрон таълим платформаларини жорий этиш ва давлат-хусусий шерикликни кучайтиришдир. Хусусан, ҳукуматнинг "Рақамли Ўзбекистон – 2030" дастури доирасида олий таълим тизимида рақамли технологияларни кенг жорий этиш кўзда тутилган.

"Бугунги глобаллашган дунёда рақамли таълимдан фойдаланмаган миллат тараққиётда ортда қолади" – дейди таълим соҳаси мутахассислари.

Яна бир истиқболли йўналиш - бу MOOCs (Massive Open Online Courses) платформаларини кенг жорий этиш ва халқаро университетлар билан

Ўзбекистонда олий таълимни рақамлаштириш жараёни давом этмоқда ва бу йўлдаги муаммоларни бартараф этиш учун давлат ва таълим муассасаларининг ҳамкорлиги муҳим аҳамиятга эга. Рақамли технологияларнинг жорий этилиши таълим сифати ошишига, талабаларнинг билим олиш имкониятларини кенгайтиришга ва глобал рақобатбардошликни таъминлашга хизмат қилади.

OLIIY TA'LIM JARAYONIDA TALABALAR BILIMINI TRANSFORMATSIYALASH TENDENSIYASI

N. M. Akayeva

Nizomiy nomidagi TDPU Ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi kafedrasi mudiri,
pedagogika fanlari doktori(PhD), professor v.b.

ANNOTATSIYA

Talabalar bilimi transformatsiyasida o'quv axborotini o'zlashtirish texnologiyalarini takomillashtirish alohida e'tibor talab qilinayotgan masalalar sirasiga kiradi. Maqolada Oliy ta'lim jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalanish tendensiyalari yoritilgan.

Kalit so'zlar: pedagogic kreativlik, raqamli texnologiyalar, innovatsiya, transformatsiya, pedtexnologiyalar

АННОТАЦИЯ

Совершенствование обучения информационным технологиям в преобразовании знаний учащихся является одним из вопросов, требующих

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

особого внимания. В статье освещается тенденции использования цифровых технологий в процессе высшего образования.

Ключевые слова: педагогическое креативность, цифровые технологии, инновации, трансформация, педтехнологии

ABSTRACT

From this point of view, the improvement of learning information technologies in the transformation of students' knowledge is one of the issues that require special attention. In the article, emphasized the trends in the use of digital technologies in the process of higher education.

Keywords: pedagogical creativity, digital technologies, innovation, transformation, pedtechnologies

Barchamizga yaxshi ma'lum, taraqqiyotning tamal toshi ham, mamlakatni qudratli, millatni buyuk qiladigan kuch, bu ilm-fan, ta'lim va tarbiyadir. Shu ma'noda "Yangi O'zbekistonning 2030-yilgacha taraqqiyot strategiyasi"da ta'limni rivojlantirish birinchi o'rindagi ustuvor yo'nalish sifatida belgilangan. O'zbekistonning yangi Konstitusiyasiga ta'lim olish huquqi va pedagog maqomi yuzasidan alohida normalar kiritildi. Ta'limni rivojlantirish aholisining 60 foizdan ortig'i yoshlardan, 11 millioni bolalar va o'smirlardan iborat bo'lgan O'zbekiston uchun shubhasiz, strategik masaladir. Uchinchi Renessans poydevorini yaratish, Vatanimizning taqdiri va kelajagi bo'lgan, zamon bilan hamnafas yangi avlodni tarbiyalashni maqsad qilganmiz.

Bugungi kunda har qanday mamlakatda innovatsion kadrlar bazasini maqsadli shakllantirishning eng istiqbolli yo'nalishlaridan biri bu ta'lim tizimidir. Raqamli transformatsiya jarayonini amalga oshirish ta'lim tizimi uchun faqatgina raqamli transformatsiyaga kompleks yondashuv bilan hal qilish mumkin bo'lgan yangi muammolarni keltirib chiqaradi. Bu maqsadga erishish, ayniqsa, bulutli hisoblash, yuqori tezlikdagi internet, aqlli raqamli vositalarning keng joriy etilishi, sun'iy intellekt usullarini qo'llash va virtual texnologiyalarni keng joriy etish bilan bog'liq holda muhim ahamiyat kasb etadi. Ta'lim jarayoni raqamli transformatsiyasi raqamli iqtisodiyot va raqamli jamiyatga o'tishning global jarayonlari bilan belgilanadi. Bu istiqbollar qanday bo'lishini asosan ta'lim belgilaydi. Jahon ta'lim tizimini global innovatsion indeks reytingidagi o'rni fan, ixtirochilik va texnologiyalar transferini rivojlantirib borish, raqamli texnologiyalarni ta'lim jarayoniga keng qo'llash talabini quymoqda va tahsil oluvchilarning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishga, mustaqil va kreativ fikrlashini rivojlantirishga qaratilmoqda. Ushbu ta'lim texnologiyalari vositasida ta'limni tashkil qilish masalalarini o'rganishga alohida e'tibor qaratilib, ilmiy izlanishlar zahirida turli axborot-kommunikatsion ta'lim texnologiyalari asosida ta'limni samarali tashkil qilish

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

masalalarini o‘rganishga qiziqish kuchaymoqda. Talabalar bilimi transformatsiyasida o‘quv axborotini o‘zlashtirish texnologiyalarini takomillashtirish alohida e’tibor talab qilinayotgan masalalar sirasiga kiradi. Raqamli texnologiyalar o‘quv mashg‘ulotlarini samarali tashkil etishga, yoshlarning muhim hayotiy yutuqlarini qondirishga, o‘z nuqtai nazarlarini ilmiy asoslashga imkoniyat yaratadi va o‘qitishda samarali natijalarni beradi. Talabalar bilimi transformatsiyasida raqamli texnologiyalardan foydalanishning pedagogik shart-sharoitlarini o‘rganish, uni tadqiq etish, takomillashtirish dolzarb masalalar sirasiga kiradi. O‘zbekiston Respublikasining 2020 yil, 23 sentyabrda qabul qilingan Ta’lim to‘g‘risida»gi Qonunning 11-moddasida oliy ta’lim xaqida: “Oliy ma’lumotli kadrlarni tayyorlash oliy ta’lim tashkilotlarida amalga oshirilishi va oliy ta’lim bakalavriat ta’lim yo‘nalishlari va magistratura mutaxassisliklari bo‘yicha yuqori malakali kadrlar tayyorlanishini ta’minlaydi”-deb e’tirof etilgan. Mamlakatimiz ta’lim transferida bo‘lajak kadrlarni tayyorlash tizimini takomillashtirish, zamonaviy pedagogik va raqamli texnologiyalardan foydalangan holda davlat–ta’lim-tarbiya–jamiyat shaklidagi uzluksiz ta’lim tizimisamaradorligini oshirish, o‘qitishning ilg‘or metodlarini joriy qilish orqali yetuk mutaxassislar tayyorlanishiga alohida e’tibor qaratilmoqda. Ijtimoiy-siyosiy yo‘nalish - yoshlar talimida ham amalga oshirilishi lozim bo‘lgan maqsadlar uyg‘unligi amalga oshirilib, uni qayta qurish, dunyo ta’lim tizimiga integratsiya qilish, uning mazmunini milliy istiqbol g‘oyasi va milliy manfaatlar asosida davom ettirish, demokratlashtirish, yangilash, modernizatsiya qilish va liberallashtirish, shuningdek ta’lim jarayonini raqamli texnologiyalar bilan ta’minlash va innovatsion pedagogik texnologiyalar bilan boyitish tushunchalarida o‘z ifodasini topadi. Transformatsiya deganda dastlabki shakllanishning aloqalari, munosabatlari, tashkil etilishi va funksiyalari o‘zgarishi bilan o‘zgarib turadigan tizimlarning muhim tarkibiy qayta ishlanishi tushuniladi. Bilim transformatsiyasida bilimlar shaxslar o‘rtasida sodir bo‘lgan ijtimoiy jarayonni anglatadi. Ta’limning jamiyatni tubdan o‘zgartiradigan rivojlanishning tezlashtiruvchi omili sifatidagi roli haqida E.V. Spirin fikr yuritadi. Muallifning ta’kidlashiga ko‘ra, ta’limning transformatsion modelining asosiy vazifasi ta’lim oluvchining, bo‘lajak mutaxassisning hayotfaoliyatning dinamik sharoitlariga nisbatan shaxsiy moslashish jarayonini tezkorlik bilan amalga oshirish qobiliyatlarini rivojlantirishdir. Va bunday o‘zgarish tezligi qanchalik yuqori bo‘lsa, ta’lim oluvchining shaxsidan talab qilinadigan moslashish salohiyati va qobiliyatlari ham shunchalik katta bo‘ladi. Axborot jamiyatida yashaydigan mutaxassislar, ta’lim oluvchilarga yangi va yanada ilg‘or qobiliyatlar zarur bo‘ladi. Masalan, bularga quyidagilarni ko‘rsatib o‘tish mumkin: doimiy, uzluksiz ta’lim olish, o‘rganish qobiliyati. Bu qobiliyatning muhimligi

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

rivojlanishning yanada tezlashishi bilimlarni o‘z haqiqiyliги va ahamiyatini tezda yo‘qotadigan mahsulotga aylantirishi bilan bog‘liq. Birinchidan, bu faktik ma‘lumotlarga tegishli. Yuqori darajada rivojlangan jamiyatdagi odam harakatchan bo‘lgani, ya‘ni u doimiy ravishda ishini, yashash joyini, ijtimoiy aloqalarini va boshqalarni o‘zgartirgani uchun, u professional ta‘limi uchun katta mablag‘ sarflaydi. o‘ta dinamik bo‘lgan axborot jamiyati a‘zosi bo‘lgan odamga bilimlar yig‘indisi emas, balki ushbu bilimlarni qo‘llay bilish, o‘z bilimlarini doimiy to‘ldirish va yangilash qobiliyati zarur bo‘lishi tabiiy bo‘ladi; doimiy kommunikativ aloqalarni o‘rnatish va o‘zaro hamkorlik qilish qobiliyati. Hayot sur‘ati o‘sib boradi va shuning uchun odamlar o‘rtasida foydali aloqalarni o‘rnatish va saqlashda qiyinchiliklar kuchayishini oldindan aytish mumkin; optimal, ya‘ni maqbul tanlovni amalga oshirish qobiliyati. Axborot jamiyatiga o‘tish tanlash imkoniyatini va muammolarni hal qilishning murakkabligini oshiradi, shuning uchun ta‘lim haddan tashqari tanlov muammosini hal qilishi kerak. Bunda moslashuv inson to‘g‘ri tanlov qilishi kerakligini taxmin qiladi. Ko‘p sonli muqobillar orasida shaxs o‘zining qadriyatlari tizimiga to‘g‘ri keladigan yagona narsani tanlashi kerak bo‘ladi taraqqiyotga erishish uchun raqamli bilimlar va zamonaviy axborot texnologiyalarini egallash har qachongidan muhim. Zero, bugun dunyoda barcha sohalarga, shu jumladan ta‘lim sohasiga axborot texnologiyalari chuqur kirib bormoqda. Raqamli texnologiyalar nafaqat mahsulot va xizmatlar sifatini oshiradi, shu bilan birga, ortiqcha xarajatlarni ham kamaytiradi. Demak, davlat va jamiyat boshqaruvi, ijtimoiy sohada ham raqamli texnologiyalarni keng joriy etish orqali natijadorlikni oshirish va odamlar turmushini keskin yaxshilashi lozim.

Bugungi kunda globallashuv va axborot jamiyatining rivojlanishining murakkab jarayonlari jadal moslashib, o‘zgarib borayotgan ta‘lim sohasida ham o‘z aksini topmoqda, degan xulosaga kelish maqsadga muvofiqdir. Ushbu jarayonlar, shuningdek, ijtimoiy tuzilmalar va ijtimoiy-madaniy dinamikaning sifat jihatidan yangi xarakterini belgilaydigan ilmiy, texnik, texnologik, ijtimoiy va madaniy xarakterdagi tub o‘zgarishlar, zamonaviy inson hayotining tabiiy va ijtimoiy-madaniy sharoitlarining o‘zgarishi bilan bog‘liqdir. Bundan tashqari, ta‘limning transformatsiyasi zamonaviy jamiyatning yangi bilimlar manbai sifatida bilimning rolini kuchaytirish, insonning o‘z faoliyati oqibatlari uchun javobgarlikni anglashi, ijtimoiy tuzilmalarning murakkablashishi va geterogenizatsiya kabi muammolari bilan bog‘liqdir. Ta‘limning doimiy transformatsiyasi reproduktiv-axborot va predmetli-tabaqalashtirilgan bilimlardan integrativ bilimlarga o‘tish, ta‘lim jarayoni ishtirokchilarning subyekt-subyekt o‘zaro ta‘siri, o‘qitishning innovatsion usullaridan foydalanish, tarmoq ta‘limini rivojlantirishga asoslangan ta‘lim munosabatlarining yangi turini tashkil etish foydasiga avtoritar o‘qitish uslubini rad etish orqali uni qayta tashkil etishga qaratilgan chora-tadbirlar majmuini aks ettiradi. Shu bilan

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

birga, ta'limning zamonaviy transformatsiyasining o'ziga xos xususiyatlari zamonaviy jamiyatning o'zaro bog'liqligi, o'zaro shartlashganligi va tizimli murakkabligining o'sishi, dunyoqarash, madaniyat, qadriyat yo'nalishlarining o'zgarishi va kundalik hayotda axborot texnologiyalari ulushining to'yinganligida namoyon bo'ladi.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yilning 28 yanvaridagi «2021-2026 yillarda Yangi O'zbekistonni yanada rivojlantirish bo'yicha Taraqqiyot strategiyasi to'g'risida»gi PF-60-sonli Farmoni
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 6 oktyabrdagi "Axborot texnologiyalari sohasida ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, ilmiy tadqiqotlarni rivojlantirish va ularni IT-industriya bilan integratsiya qilish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4851 sonli Qarori
3. Бегимкулов У.Ш., Каримхожаев А.А., Имамов Э.З. Образование взрослых в Узбекистане. // Образование через всю жизнь: непрерывное образование для устойчивого развития: Труды международного сотрудничества в области непрерывного образования для устойчивого развития. Т. 5. – 2007. - С. 36-41.
4. Спирин Е.В. и др. Цифровая трансформация системы образования. // Вестник Пермского государственного гуманитарно-педагогического университета. Серия: Информационные компьютерные технологии в образовании. - 2018. - № 14. - С. 5-37.
5. Тинькова Е.В. Новые тренды российского экономического образования. // Современное образование: векторы развития. Инновационные подходы к преподаванию социально-гуманитарных дисциплин: материалы IV Междунар. конф. М.: Московский пед. госуд. ун-т, 2019. - С. 142-148.
6. Тихонов В.А., Шалина Д.С. Трансформация образовательной системы в условиях неопределенности и усиливающихся требований на рынке труда. // Современные проблемы науки и образования. - 2022. - №2. - С. 123-127.

OLIIY TA'LIMDA INTERAKTIV TEXNOLOGIYALARNI JORIY ETISHNI TAKOMILLASHTIRISH TIZIMI

Ye.B. Aydarov, M.B. Abduraxmanov

M. Auezov nomidagi Janubiy Qozog'iston universiteti NAJ Chirchiq shahridagi
O'zbekiston Respublikasi filiali

Annotatsiya: *Interaktiv texnologiyalar oliy ta'limda ta'limning samaradorligini oshirish va talabalarning faolligini yanada rag'batlantirish maqsadida muhim ahamiyatga ega. Maqolada oliy ta'limda interaktiv texnologiyalarning joriy etilishi, ularning foydalanish sohalari va talablar, shuningdek, interaktiv platformalar va resurslarning rivojlanishi hamda ta'lim jarayonidagi ta'siri ko'rib chiqiladi.*

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Kalit soʻzlar: oliy taʼlim, interaktiv texnologiyalar, elektron oʻquv materiallari, talabalar, taʼlim jarayoni, onlayn kurstar, veb-platformalar, muammoli bilim, pedagogik strategiyalar.

Taʼlim jarayonini modernizatsiya qilish va talabalarning taʼlimga boʻlgan qiziqishini oshirish uchun zamonaviy texnologiyalarning rivojlanishi muhim ahamiyatga ega. Bundan tashqari, texnologiyalarning aniq integratsiyalanishi oliy taʼlimning samaradorligini oshirishda muhim rol oʻynaydi. Qaysi bir interaktiv texnologiyalarning joriy etilishi talabalarning bilim olish jarayonini faollashtiradi va bilimlarni oʻzlashtirishda yangi yutuqlar keltiradi.

Interaktiv texnologiyalar turli xil formatlarda keladi. Ularning eng ommalashgan va keng tarqalgan turlari quyidagilar:

Onlayn kurslar va vebinarlar: Ushbu kurstar va vebinarlar talabalarga bilim olish uchun qulay va interaktiv platforma taqdim etadi. Onlayn taʼlim platformalari talabalarga oʻz vaqtida oʻqish va materiallarni mustaqil oʻrganish imkoniyatini beradi. Maqsadli auditoriya uchun onlayn kurstarning tashkil etilishi taʼlim jarayonini hamda oʻquv jarayonini soddalashtiradi. Bu oʻqish usulining aniq maʼlumotlar va sogʻlom talablar boʻyicha ishlash imkoniyatini bergani uchun uning samaradorligi oshadi⁸.

Simulyatorlar va amaliyotga yoʻnaltirilgan platformalar: Talabalarga nazariy bilimni amaliyotda qoʻllash imkonini beradigan simulyatorlar taʼlim jarayonini yanada qiziqarli va samarali qiladi. Misol uchun, media-texnologiyalar va robototexnika orqali talabalar oʻz bilimlarini amaliy mashqlarda qoʻllashlari mumkin. Bu talabalarning bilimlarni mustaqil ravishda qoʻllash qobiliyatlarini oshirishga, shuningdek, ishlash jarayonida katta ishonch hosil qilishga yordam beradi⁹.

Mobil ilovalar va veb-platformalar: Mobil ilovalar va veb-platformalar talabalarga mustaqil taʼlim olish imkoniyati yaratadi. Ular oʻquv materiallari, testlar va rasmiy pedagogik ishlarni oʻz vaqtida olib borishlari uchun ishlatilishi mumkin. Mobil ilovalarning yordamida talabalar oliy taʼlimda muhim boʻlgan vaqt boshqaruvini amalga oshirishlari mumkin¹⁰.

Interaktiv texnologiyalar talabalarning oʻqishga boʻlgan qiziqishini oshirishga yordam beradi. Talabalar onlayn platformalar orqali oʻzlarining bilim darajalarini baholash imkoniga ega boʻlishadi. Bu talabalarga ilmiy ishlarning samaradorligini oshirishga va

⁸ Aydarov Ye.B. Oʻquvchi yoshlarga tabiiy-hududlarni muhofaza qilish orqali ekologik tarbiya berish. Monografiya.-T.: “Ilmiy-zakovat” nashriyoti, 2019.

⁹ Aydarov Ye.B. Oʻquvchi-yoshlarga maʼnaviy-ahloqiy tarbiya berish orqali ekologik madaniyatni shakllantirish // Zamonaviy taʼlim, №8 (81). – T., 2019. - B. 60-66.

¹⁰ Aydarov Ye.B. Ekologicheskoe vospitanie i obrazovanie v sovremennoy shkole // Mejdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferensii “5 Orazovskie chteniya: Vklad tyurkskoy sivilizatsii v razvitie nauki i obrazovanie”.-Chimkent, 2019.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

yangiliklarni o‘rganishga yordam beradi. Onlayn tizimlar talabalarning ijodiy faolligini rag‘batlantirishga xizmat qiladi, chunki ularga muammoli savollarga ijodiy yondashish imkonini beradi¹¹.

Ijodiy faollik talabalarga to‘g‘ri yo‘nalishda ishlashni o‘rgatadi va ularning mustaqil fikrlash qobiliyatlarini yaxshilaydi. Onlayn kurstar va vebinarlarda talabalar haqiqiy hayotdan olingan misollar va ko‘rsatmalarga asoslanib, muammolarga yechim topish uchun interaktiv yondashuvlarni qo‘llashadi. Bu bundan tashqari talabalarning bilim olish jarayonini yanada faollashtirishga yordam beradi¹².

Dunyo bo‘ylab turli mamlakatlarda interaktiv texnologiyalarni oliy ta‘limga joriy etish bo‘yicha muhim tajribalar mavjud. Masalan, AQSh va Yevropa mamlakatlarida interaktiv platforma va onlayn kurstar talabalarning o‘qish jarayoniga katta ta‘sir ko‘rsatmoqda. Yaponiya va Koreyada virtual simulyatsiyalar va robototexnika yo‘nalishlarida texnologik tajribalar rivojlanishda. Bu tajribalar interaktiv texnologiyalarning ta‘lim jarayonidagi samaradorligini yanada kuchaytirishga xizmat qiladi¹³.

AQSh va Yevropa mamlakatlarida onlayn ta‘lim platformalarining keng qo‘llanilishi talabalarning o‘qish jarayonini juda ommalashtirdi. Onlayn kurstar talabalarga o‘qishni osonlashtirish, vaqtni to‘g‘ri boshqarish va tanlash imkoniyatlarini berdi. Buga qo‘shib, Yaponiya va Koreyaning robototexnika va virtual simulyatsiyalarga asoslangan pedagogik tajribalari oliy ta‘limda ilg‘or texnologiyalarning samaradorligini ko‘rsatmoqda¹⁴.

Interaktiv texnologiyalarni joriy etishda bir qator muammolarga duch kelish mumkin. Bularning orasida o‘qituvchilarning malakasi, talabalarning axborot texnologiyalaridan foydalanish ko‘nikmalari, moderatorlik tajribasi va treninglarning yetishmasligi bor. Bunday muammolarni hal qilish uchun maxsus kurslar va treninglar tashkil qilish, pedagoglar va talabalar uchun amaliy mashg‘ulotlar o‘tkazish zarur¹⁵.

Malaka oshirish kurslari va treninglar, o‘qituvchilarning elektron ta‘lim vositalariga oid bilimlarini mustahkamlash va talabalarning innovatsion yondashuvlarga qiziqishini oshirishda muhim ahamiyatga ega¹⁶.

¹¹ Aydarov E.B. Practical forms and methods of “improving environmental education technologies through protection of natural areas for students” // Academic and International Multidisciplinary Research Journal.(India) Volume 10, Issue 6, June 2020 pp. 173-177.

¹² Siemens, G. (2005). Connectivism: A Learning Theory for the Digital Age. International Journal of Instructional Technology and Distance Learning.

¹³ Anderson, T. (2008). The Theory and Practice of Online Learning. Athabasca University Press.

¹⁴ Laurillard, D. (2013). Teaching as a Design Science: Building Pedagogical Patterns for Learning and Technology. Routledge.

¹⁵ Garrison, D. R., & Kanuka, H. (2004). Blended learning: Uncovering its transformative potential in higher education. *The Internet and Higher Education*, 7(2), 95-105.

¹⁶ Bates, A. T. (2015). Teaching in a Digital Age: Guidelines for Designing Teaching and Learning. Tony Bates Associates Ltd.

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

Interaktiv texnologiyalarning samaradorligini baholashda asosiy indikatorlar quyidagilar bo‘lishi mumkin:

- Talabalarining o‘qishga bo‘lgan qiziqishini oshirish.
- Talabalarining ta’limga bo‘lgan munosabatini o‘zgarishi.
- O‘qituvchilarning ta’lim jarayonini yangi formatda olib borish qobiliyati.
- Talabalarining bilim darajasini yuqori darajada qo‘llash¹⁷.

Hamda, ta’lim jarayonida interaktiv texnologiyalarni joriy qilish talabalarining tajribalarini oshirib, ularning muammolarga yechim topish qobiliyatlarini takomillashtiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Aydarov Ye.B. O‘quvchi yoshlarga tabiiy-hududlarni muhofaza qilish orqali ekologik tarbiya berish. Monografiya.-T.: “Ilm-ziyo-zakovat” nashriyoti, 2019.
2. Aydarov Ye.B. O‘quvchi-yoshlarga ma’naviy-ahloqiy tarbiya berish orqali ekologik madaniyatni shakillantirish // Zamonaviy ta’lim, №8 (81). – T., 2019. - B. 60-66.
3. Aydarov Ye.B. Ekologicheskoe vospitanie i obrazovanie v sovremennoy shkole // Mejdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferensii “5 Orazovskie chteniya: Vklad tyurkskoy sivilizatsii v razvitie nauki i obrazovanie”.-Chimkent, 2019.
4. Aydarov E.B. Practical forms and methods of “improving environmental education technologies through protection of natural areas for students” // Academic and International Multidisciplinary Research Journal.(India) Volume 10, Issue 6, June 2020 pp. 173-177.
5. Siemens, G. (2005). Connectivism: A Learning Theory for the Digital Age. International Journal of Instructional Technology and Distance Learning.
6. Anderson, T. (2008). The Theory and Practice of Online Learning. Athabasca University Press.
7. Laurillard, D. (2013). Teaching as a Design Science: Building Pedagogical Patterns for Learning and Technology. Routledge.
8. Garrison, D. R., & Kanuka, H. (2004). Blended learning: Uncovering its transformative potential in higher education. *The Internet and Higher Education*, 7(2), 95-105.
9. Bates, A. T. (2015). Teaching in a Digital Age: Guidelines for Designing Teaching and Learning. Tony Bates Associates Ltd.

¹⁷ Resta, P., & Laferrière, T. (2007). Digital Technologies in Teacher Education. *Educational Media International*, 44(4), 307-321.

10. Resta, P., & Laferrière, T. (2007). Digital Technologies in Teacher Education. *Educational Media International*, 44(4), 307-321.

АНТРОПОЛОГИЯ ПОВСЕДНЕВНОЙ ЖИЗНИ СКВОЗЬ ПРИЗМУ ТРАНСФОРМАЦИИ ДЕТСКО-РОДИТЕЛЬСКИХ ОТНОШЕНИЙ

Эшиев Асылбек Кайимович

доктор философских наук, профессор, ОшГУ,
+996559124869, e_asylbek@mail.ru, Кыргызстан

Мамбетова Роза Анарбековна

магистрантка МУК КР,
Бишкек, Кыргызстан

Аннотация

В статье рассматриваются трансформации детско-родительских отношений в Кыргызстане в контексте социальных, экономических и культурных изменений. Основное внимание уделено влиянию массовой трудовой миграции, цифровизации повседневной жизни, изменению семейных традиций и смене воспитательных стратегий. На основе анализа современных эмпирических исследований выявлены ключевые факторы, определяющие динамику взаимодействия между поколениями, включая снижение уровня эмоциональной вовлеченности родителей, рост самостоятельности детей, усиление влияния цифровых технологий на процессы социализации. Отдельное внимание уделяется различиям между городскими и сельскими семьями, в которых степень сохранения традиционных моделей воспитания варьируется. Выявлены новые формы коммуникации между родителями и детьми, включая дистанционное родительство и цифровые способы взаимодействия. Проанализированы особенности изменения ролевых моделей в семье, в том числе участие детей в адаптации родителей к современным условиям жизни. На основе проведенного исследования предложены рекомендации по оптимизации детско-родительских отношений в современных кыргызских семьях, включая развитие программ цифровой грамотности для родителей, поддержку семей мигрантов, а также внедрение новых образовательных стратегий, направленных на формирование эмоциональной устойчивости детей и повышение качества семейного взаимодействия.

Ключевые слова: детско-родительские отношения, миграция, цифровизация, воспитание, семейные традиции, антропология повседневной жизни.

Современное общество Кыргызстана находится в процессе динамических трансформаций, обусловленных влиянием глобализации, технологического прогресса, миграционных процессов и изменений в культурных установках. В

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

условиях модернизации традиционные детско-родительские отношения подвергаются значительным изменениям, что требует глубокого антропологического анализа с позиций адаптации семейных структур к новым социальным реалиям.

Кыргызская культура, основанная на сильных патриархальных устоях, длительное время сохраняла устойчивую модель воспитания, в которой авторитет родителей и старшего поколения был незыблем. Однако в последние десятилетия наблюдается значительное ослабление традиционных норм под воздействием урбанизации, цифровизации и изменяющихся экономических условий. Молодые поколения все чаще формируют свои ценностные ориентиры не только под влиянием семьи, но и через социальные сети, медиаконтент и международные образовательные программы. Еще одним фактором, влияющим на детско-родительские отношения, является массовая трудовая миграция, в результате которой дети растут на попечении родственников или полностью предоставлены самим себе. Это создает новые модели взаимодействия, ранее не свойственные кыргызскому обществу, и влечет за собой как положительные, так и отрицательные последствия. С одной стороны, дети становятся более самостоятельными и независимыми, с другой – ощущают дефицит родительского внимания и эмоциональной поддержки. Таким образом, изучение детско-родительских отношений в Кыргызстане с позиции антропологии повседневной жизни представляется крайне актуальным. Данный феномен требует комплексного анализа, позволяющего выявить закономерности трансформации семейных ценностей, изменения в механизмах социализации детей, а также адаптацию традиционных практик к современным реалиям.

Основная цель исследования заключается в детальном анализе трансформации детско-родительских отношений в Кыргызстане в контексте социально-культурных изменений.

Анализ исследования показал, что детско-родительские отношения в Кыргызстане находятся в стадии активной трансформации под влиянием социально-экономических, культурных и технологических факторов. Одним из ключевых факторов изменений является массовая трудовая миграция, в результате которой многие дети растут в условиях частичного или полного отсутствия родителей, что влечет за собой трансформацию традиционных моделей воспитания. Интервью с представителями разных поколений выявили, что в таких семьях на первый план выходят бабушки и дедушки, а также другие родственники, выполняя родительские функции. Однако этот процесс сопровождается не только адаптацией традиционной системы семейных ценностей, но и появлением новых вызовов, таких как ослабление

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

эмоциональной связи между детьми и родителями, размывание авторитета старшего поколения и трудности в социализации детей.

В городских семьях наблюдается более выраженная переориентация на современные подходы к воспитанию, тогда как в сельской местности сохраняются традиционные модели семейного уклада. Родители, проживающие в мегаполисах, чаще используют цифровые технологии как инструмент воспитания, включая образовательные платформы, мультимедийные ресурсы и дистанционное взаимодействие через мессенджеры. В то же время, контент-анализ социальных сетей показал, что цифровая среда оказывает двойное влияние: с одной стороны, она открывает новые возможности для образования и общения, с другой – увеличивает разрыв между поколениями, поскольку многие родители не всегда способны контролировать и фильтровать информацию, потребляемую их детьми [1, с. 75].

Современная антропология повседневной жизни в Кыргызстане показывает, что детско-родительские отношения претерпевают значительные изменения под воздействием множества факторов, включая глобализацию, экономические реалии, миграционные процессы и развитие цифровых технологий. Если еще несколько десятилетий назад кыргызская семья оставалась носителем устойчивой патриархальной модели, в которой уважение к старшим и коллективизм играли ключевую роль, то сегодня эти традиционные нормы видоизменяются, приспособляясь к современным условиям.

Одним из наиболее значимых факторов трансформации стало влияние трудовой миграции. Не секрет, что огромная часть трудоспособного населения страны работают за границей, преимущественно в России, Казахстане и Турции. Это приводит к тому, что значительная часть детей растет в семьях, где воспитательная функция переходит к бабушкам и дедушкам или даже к старшим братьям и сестрам. Такой сдвиг в семейной структуре порождает новые проблемы: дети часто чувствуют дефицит эмоциональной связи с родителями, отсутствует четкая система контроля за их обучением и развитием, что в перспективе может привести к снижению образовательных достижений и росту девиантного поведения.

Сравнительный анализ семейных структур показывает, что в городах и сельской местности трансформации происходят по-разному. В мегаполисах, таких как Бишкек и Ош, наблюдается тенденция к формированию нуклеарных семей, где родители ориентированы на индивидуальное воспитание детей с учетом современных педагогических методов. В то же время в сельской местности сохраняется расширенная семья, в которой функции воспитания распределены между несколькими поколениями. Однако даже в сельских регионах наблюдается

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

ослабление традиционного авторитета отца и дедов, особенно в семьях, где глава семейства находится на заработках за границей.

Еще одним значимым аспектом является влияние цифровых технологий. Цифровая социализация приводит к тому, что дети все реже обращаются к родителям за советами, предпочитая искать информацию в сети. В семьях, где родители не имеют достаточного уровня цифровой грамотности, наблюдается отчуждение между поколениями, что приводит к конфликтам и непониманию. В то же время в тех семьях, где родители активно используют технологии и включены в цифровую жизнь своих детей, отмечается более высокий уровень доверия и близости в отношениях [2, с. 25].

Современные кыргызские родители сталкиваются с трудностями в выборе воспитательных стратегий. Если старшее поколение ориентировано на авторитарные методы, предполагающие жесткий контроль и иерархию в семье, то молодые родители чаще используют демократический стиль, основанный на диалоге и партнерских отношениях. Однако в условиях экономической нестабильности многие родители испытывают стресс и перегруженность, что снижает их вовлеченность в воспитание детей. Многие родители могут признаться, что у них не хватает времени на общение с детьми из-за работы и бытовых забот. Интересным примером трансформации детско-родительских отношений являются семьи, где родители возвращаются из миграции спустя несколько лет. Дети, выросшие без их непосредственного участия, испытывают сложности в восстановлении эмоционального контакта, что часто приводит к семейным конфликтам. Антропологические исследования фиксируют случаи, когда подростки воспринимают возвращение родителей как вмешательство в их сложившийся уклад жизни, что может приводить к протестному поведению.

Современные кыргызские семьи сталкиваются с нарастающим влиянием социально-экономических факторов на процесс воспитания детей. Это напрямую отражается на детско-родительских отношениях: родители вынуждены работать сверхурочно или выезжать на заработки за границу, оставляя детей на попечении родственников. Такой стиль воспитания приводит к дефициту личного общения между родителями и детьми, что особенно заметно в подростковом возрасте.

Таким образом, современная школа в Кыргызстане вынуждена брать на себя все большую ответственность за социализацию детей, компенсируя дефицит воспитательной функции семьи. В рамках антропологического анализа школьной среды было выявлено, что педагоги часто становятся для детей значимыми взрослыми, оказывая психологическую поддержку и формируя у них базовые ценностные установки. Однако существует разрыв между школьным и семейным

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

воспитанием: если родители продолжают ориентироваться на традиционные нормы, то школьная система пытается адаптироваться к новым требованиям, таким как эмоциональный интеллект, личностно-ориентированное обучение и инклюзия. Это создает определенный конфликт восприятия между поколениями, что может приводить к недопониманию между родителями и детьми.

Список литературы:

1. Авдеева Н.Н., Берсенева Е.В. «Ценностные установки матерей в современных моделях родительства» //Социальная психология и общество. Т.13, №2, 2022.
2. Иевлева О., Желяскова С. «Теоретические аспекты изучения особенностей детско-родительских отношений в семьях, воспитывающих ребенка с ДЦП». //Studia Universitatis Moldaviae. Ştiinţe ale Educaţiei. № 9(169), 2024.

ZAMONAVIY OLIY TA'LIMDA KREATIVLIK VA IJODKORLIK FENOMENIGA NISBATAN YONDASHUV

Hojiyev Rasulbek Boynazar o'g'li

Oila va gender ilmiy-tadqiqot instituti katta ilmiy hodimi, PhD

Annotatsiya

Ushbu tezisda zamonaviy oliy ta'lim tizimida kreativlik va ijodkorlik tushunchalarining o'ziga xos jihatlari va farqlari tahlil qilingan. Kreativlik insonning noan'anaviy g'oyalarni yaratish qobiliyati sifatida ko'rilsa, ijodkorlik esa yangi va jamiyat uchun ahamiyatli bo'lgan natijalarni yaratishni o'z ichiga oluvchi faoliyatdir. Tadqiqotda har ikki tushunchaning jarayon va natija jihatlari, qo'llanish sohalari, estetik qiymat va abstraktlik darajasi bo'yicha farqlari aniq misollar yordamida tahlil qilinib, ushbu tushunchalarning oliy ta'limdagi o'rni va ahamiyati muhokama qilingan.

Kalit so'zlar: kreativlik, ijodkorlik, noodatiy fikrlash, original g'oyalar, fenomen.

Insonni boshqa tirik mavjudotlardan ajratib turuvshi eng asosiy jihatlardan biri bo'lgan kreativlik va kreativ fikrlash qobiliyatlari qadimgi mutafakkir va faylasuflardan tortib zamonamiz olimlarining qiziqishlarini o'ziga jalb qila olgan, bugungi kungacha o'z sirini saqlab kelayotgan masalalardan biridir. Shu nuqtayi nazardan, kreativlik borasida dastlab falsafada, keyinshalik rsixologiya, ijtimoiy fanlar, tasviriy san'at, pedagogika va boshqa fanlar bo'yisha nazariyalar ishlab chiqildi.

Kreativlik bugungi ilm-fan taraqqiyotiga qaramay, anglash va ta'riflash qiyin bo'lgan tushunshalardan biridir. Ko'r qirrali fenomen bo'lgan kreativlik tushunshasi tadqiqotshilar tomonidan yo'nalishlar, oqimlarning yondashuvlari va xususiyatlariga ko'ra turli nuqtayi nazarlardan ko'rib shiqilmoqda va adabiyotlarda turli xil shakllarda ta'riflanmoqda.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Kreativlik tushunshasi lotincha “create” soʻzidan kelib chiqqan boʻlib, uning ingliz tilidagi ekvivalenti “creativity”dir. Bu soʻz “yaratmoq, tugʻdirmoq, yuzaga keltirmoq” maʼnosida qoʻllanmoqda.

R.Torrens taʼrifga koʻra, kreativlik kamchiliklar, yetishmayotgan qismlar, muammolar, bilimlardagi boʻshliqlar, nomuvofiqliklar (tartibsizliklar) va hokazolarga nisbatan sezgir boʻlish, qiyinchiliklarni aniqlash hamda ularga yechim izlash, bashorat qilish yoki bu kamchiliklar haqida farazlarni yaratish, ushbu farazlarni sinovdan oʻtkazish, qayta sinovdan oʻtkazish va farazlarni oʻzgartirish orqali xulosaga kelish jarayonidir. [1]

Bugungi kunda kreativlik tushunshasiga maʼno jihatdan yaqin boʻlsa-da, adabiyotlarda turli yondashuvlardan kelib shiqqan holda ijodkorlik tushunchasini kreativlik bilan bir xil degan oʻziga xos koʻrlab qarashlar mavjud.

Oʻzbekiston milliy ensiklopediyasida: “Ijod – insonning yangi moddiy va maʼnaviy neʼmatlar yaratish faoliyati” deb koʻrsatilgan. [2]

Ijodkorlik va kreativlik tushunchalari oʻzaro bogʻliq boʻlib, koʻp jihatdan bir-biriga yaqin hisoblanadi. Kreativlik va ijodkorlikning umumiy jihati bu har ikkala fenomenni ham yangilikka intilishidadir. Fikrimizcha aynan ushbu jihat tadqiqotchilarda ikkita tushunchani bitta kategoriya deb hisoblashga sabab boʻlmoqda. Biroq ular orasida aniq va muhim farqlar mavjud.

Quyida ijodkorlik va kreativlik tushunchalarining farqli tomonlarini koʻrib chiqamiz.

Tushunchalarning mohiyati boʻyicha

Ijodkorlik¹⁸ – bu yangi, original va jamiyat, madaniyat yoki fan uchun ahamiyatli boʻlgan narsalarni yaratish jarayonidir. Ijodkorlik sanʼat, fan, adabiyot va boshqa sohalarda namoyon boʻlib, insonning ilhom, his-tuygʻu va bilimlarini oʻzida mujassam etadi.

“Ijodkorlik – bu sifat jihatidan yangi, original hamda jamiyat va tarix uchun ahamiyatli natija yaratadigan faoliyatdir”. [3].

Kreativlik¹⁹ – bu insonning noanʼanaviy, original gʻoyalar va echimlarni yaratish qobiliyatidir. Kreativlik, avvalo, noodatiy fikrlash va yangi gʻoyalar generatsiyasi bilan bogʻliqdir.

“Kreativlik – bu insonning muammolarni hal qilish va yangi yondashuvlarni amalga oshirish uchun zarur boʻlgan gʻoyalar va echimlarni ishlab chiqish qobiliyatidir”. [4]

Jarayon va natija jihatidan

Ijodkorlik nafaqat gʻoyalarni yaratishni, balki ularni aniq natijalar shakliga aylantirishni ham oʻz ichiga oladi (masalan, roman yozish, rasm chizish, musiqa asarlari yaratish va hokazo).

¹⁸ Rus tilida “творчество” termini bilan izohlash mumkin.

¹⁹ Rus tilida “креативность” termini bilan izohlash mumkin.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Kreativlik ko‘proq g‘oyalar va konsepsiyalarni ishlab chiqish bosqichida qolishi mumkin bo‘lib, ularni amalga oshirish shart emas. Bunda asosiy e‘tibor yangi g‘oyalarni yaratish jarayoniga qaratiladi.

Qo‘llanish sohasi bo‘yicha

Ijodkorlik ko‘proq san‘at, adabiyot, madaniyat, fan va boshqa ijtimoiy sohalar bilan bevosita bog‘liqdir.

Kreativlik esa ko‘proq zamonaviy ishbilarmonlik, reklama, menejment va biznes sohalarida keng qo‘llaniladi (“biznesdagi kreativlik”, “reklamadagi kreativ yondashuv”, “kreativ boshqaruv” kabi).

Estetik o‘lchov

Ijodkorlik aksariyat hollarda estetik, ma‘naviy va madaniy mazmunga ega bo‘lib, ijtimoiy-madaniy ahamiyat kasb etadigan natijalarni nazarda tutadi.

Kreativlik esa ko‘pincha estetik yoki ma‘naviy o‘lchovga ega bo‘lishi shart emas, chunki uning asosiy vazifasi aniq vazifalarga noan‘anaviy echim topishdir.

Abstraktlik darajasi bo‘yicha

Ijodkorlik ham abstrakt, ham amaliy tusga ega bo‘lib, aniq ijodiy natijalar (kitob, musiqa asari, rasm) bilan bir qatorda nazariy fikrlashni ham qamrab olishi mumkin.

Kreativlik esa asosan abstrakt fikrlash qobiliyati bo‘lib, u ko‘proq g‘oyalarning o‘zi bilan cheklanishi mumkin.

Farqlarni aks ettiruvchi misollar:

Jihatlar	Ijodkorlik	Kreativlik
San‘at	Roman yozish, rasm chizish	Noan‘anaviy sujet yoki konsepsiya yaratish
Fan	Yangi nazariya yoki kashfiyot qilish	Ilmiy muammoga noodatiy yechim taklif qilish
Biznes	Yangi mahsulot yoki brend yaratish	Brendni targ‘ib qilish uchun g‘oya ishlab chiqish

Shuningdek, kreativlikda mantiqiy izchillikni ustuvor ahamiyat qaratilsa, ijodda bu har doim ham rioya qilinmasligi mumkin. Misol uchun, “oy bolta” she‘ri, surrealism yo‘nalishi. Mazkur so‘z birikmasi yoki tushunarsiz rasm ijodkorning ijod mahsuli, biroq biz uni kreativ g‘oya sifatida e‘tirof eta olmaymiz.

Ilmiy nuqtai nazardan yondashgan holda ushbu fenomenlarning farqini quyidagicha ajratish mumkin

L.S. Vigotskiy ijodkorlikni ijtimoiy ahamiyatga ega natijalarni yaratish jarayoni sifatida ta‘riflaydi:

«Ijodkorlik – bu yangi, original va jamiyat uchun ahamiyatli narsalarni yaratish jarayonidir» [5]

Dj.P. Gilford esa kreativlikni noan’anaviy fikrlash va g‘oyalarning xilma-xilligi bilan bog‘laydi:

«Kreativlik – bu xilma-xil va g‘ayrioddiy g‘oyalarni ishlab chiqish qobiliyatidir»[6]

Xulosa qilib aytganda, ijodkorlik va kreativlik bir-biri bilan chambarchas bog‘liq bo‘lgan, lekin farqli tushunchalar hisoblanadi. Ijodkorlik g‘oyalar yaratish bilan bir qatorda ularni aniq va ijtimoiy ahamiyatga ega natijalarga aylantirishni ham nazarda tutadi. Kreativlik esa asosan noan’anaviy, yangi g‘oyalar va yechimlarni yaratish qobiliyati bo‘lib, ularning amaliy natijasi shart emas.

Kreativlik – insoniyatning yangi izlanishlar va g‘oyalar, muqobillar, yechimlar hamda barsha imkoniyatlarni noyob hamda boshqasha tarzda yaratish qobiliyatidir. Kreativlik bu mohiyatan dunyoqarash, ong, tafakkur tarzida gnoselogik hodisa, uning asosiy negizida insoniyatning bilishga, uni anglashga, hamda idrok etishga bo‘lgan harakatlari mujassamlashtiriladi. Yangilikka intilish va qiziqish insonni nazariy, ilmiy, va ijodiy yoki ijtimoiy izlanishlarga undaydi. Ushbu tushunchalarning o‘zaro munosabati innovatsiyalarni samarali amalga oshirish uchun muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Torrance, E. The Nature of Creativity as Manifest in Its Testing. In R. Sternberg (Ed.), The Nature of Creativity (pp. 43-73). New York: Cambridge University Press. 1988.
2. O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil. I harfi.
3. Мелик-Пашаев А.А. «Психология творчества: проблемы, подходы, исследования». – Москва: Просвещение, 2005. – 224 с.
4. Крочик М.В. «Креативность и инновации в бизнесе». – Москва: Юрайт, 2017. – 156 с.
5. Выготский Л.С. «Воображение и творчество в детском возрасте». – Москва: Просвещение, 1967. – 92 с.
6. Gilford Dj.P. «Creativity». – American Psychologist, 1950, Vol. 5, pp. 444–454.
7. Р.Ходжиев, Д.Норбоева Креативное мышление-важный фактор социального развития- Вестник науки и образования, 2021. 10-3 (113). С. 76-79

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ПОДГОТОВКА ПЕДАГОГОВ НАЧАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

В РАМКАХ ДЕЯТЕЛЬНОСТНОГО ПОДХОДА

Кожомбердиева Каныкей Мамасалиевна –
старший преподаватель кафедры Психологии, ОшГУ,
+996558772507, kankoz274@gmail.com, Кыргызстан

Аннотация

В статье рассматривается профессиональная подготовка педагогов начального образования в контексте деятельностного подхода. Основное внимание уделяется ключевым принципам и методам, которые должны быть интегрированы в образовательный процесс подготовки будущих педагогов. Деятельностный подход в педагогике предполагает акцент на активной роли студентов в учебной деятельности, где знания и навыки усваиваются через практическую деятельность. Исследование показывает, что для успешной профессиональной подготовки необходимо формировать у педагогов не только теоретические знания, но и умения практической работы с детьми, используя разнообразные методы и технологии обучения.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, педагоги начального образования, деятельностный подход, педагогическое обучение, активные методы, учебная деятельность.

Целью исследования является анализ возможностей внедрения деятельностного подхода в систему профессиональной подготовки педагогов начального образования. Исследование направлено на выявление особенностей и проблем, связанных с реализацией этого подхода, а также на определение методов и технологий, которые способствуют формированию компетентных и готовых к практической педагогической деятельности специалистов.

Методы исследования

Для достижения поставленной цели использовались следующие методы:

Анализ научных публикаций и педагогических исследований, посвященных деятельностному подходу и профессиональной подготовке педагогов.

Сравнительный анализ образовательных программ по подготовке педагогов начального образования в разных странах.

Опросы и интервью с педагогами и студентами педагогических вузов, чтобы оценить влияние деятельностного подхода на формирование практических навыков.

Кейс-метод для анализа реальных примеров внедрения деятельностного подхода в образовательную практику.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Экспериментальные исследования, включая анализ уроков и занятий, проводимых в рамках педагогической подготовки.

Результаты исследования

Результаты исследования показывают, что деятельностный подход оказывает значительное влияние на профессиональную подготовку педагогов начального образования. Внедрение этого подхода способствует развитию у будущих педагогов таких компетенций, как:

Умение проектировать и реализовывать образовательные ситуации, которые развивают активность детей.

Способность использовать разнообразные методы и средства обучения, ориентированные на активное участие студентов в образовательном процессе.

Развитие критического мышления и рефлексивных навыков у студентов.

Кроме того, в исследовании были выявлены следующие проблемы:

Нехватка ресурсов и специализированных материалов, которые могут быть использованы для реализации деятельностного подхода на практике.

Отсутствие системной подготовки преподавателей педагогических вузов для работы с деятельностным подходом.

Проблемы интеграции теоретического и практического обучения, что ограничивает возможности студентов в освоении актуальных педагогических технологий.

На основе полученных данных предлагаются рекомендации по улучшению профессиональной подготовки педагогов, среди которых:

Активное внедрение технологий проектной деятельности, которые позволят будущим педагогам применять знания на практике.

Формирование наставничества и обмена опытом между педагогами и студентами в реальных условиях образовательных учреждений.

Разработка и внедрение специализированных курсов и тренингов для преподавателей педагогических вузов, направленных на освоение деятельностного подхода.

Обсуждение

В рамках исследования важным аспектом является понимание того, что деятельностный подход не ограничивается лишь методами преподавания. Это в первую очередь философия образования, ориентированная на активную роль всех участников образовательного процесса. Для педагогов начального образования это означает, что они должны быть не только носителями знаний, но и создателями образовательных ситуаций, которые будут стимулировать активность детей. [1, с. 59].

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Примером успешного применения деятельностного подхода является опыт некоторых европейских стран, где на базе университетов создаются обучающие центры, в которых студенты проходят практику и получают не только теоретические знания, но и опыт непосредственной работы с детьми в разных образовательных контекстах.

Заключение

Деятельностный подход в подготовке педагогов начального образования представляет собой важную составляющую качественной образовательной системы. Его реализация позволяет не только повысить уровень профессиональной подготовки будущих учителей, но и улучшить качество образования детей. Важно, чтобы образовательные учреждения и педагоги начали активно внедрять этот подход, преодолевая существующие трудности и развивая инновационные формы обучения.

Дополнительные рекомендации

Менторство и коучинг: Важно создать систему наставничества, где более опытные педагоги будут помогать начинающим специалистам осваивать деятельностный подход в реальных условиях школьного обучения.

Международное сотрудничество: Обмен опытом с зарубежными коллегами может стать ценным источником инновационных методов, которые в полной мере поддерживают деятельностный подход.

Использование цифровых технологий: Внедрение цифровых платформ для создания и обмена образовательными материалами и сценариями учебных занятий может ускорить внедрение деятельностного подхода. [2, с. 125].

Такие решения могут значительно повысить качество подготовки педагогов и сделать процесс обучения более современным и адаптированным к требованиям времени.

Список использованной литературы:

1. Кравцова, И.В. (2018). Деятельностный подход в образовательной практике: теория и практика. — М.: Научный мир. — 254 с.
2. Шмидт, И.А. (2017). Профессиональная подготовка педагогов начального образования: от теории к практике. — СПб: Питер. — 320 с.

RAQAMLASHTIRISH SHAROITIDA IJTIMOIIY XAVFSIZLIKNI TA’MINLASH ISLOHOTLARINING FALSAFIY JIHATLARI

No‘monzoda Akmaliddin Madaminjon o‘g‘li

Farg‘ona viloyati IIB xodimi

Farg‘ona, O‘zbekiston

Annotatsiya: Mazkur maqolada zamonaviy raqamlashtirish jarayonining ijtimoiy xavfsizlik islohotlari bilan o‘zaro aloqadorligi falsafiy nuqtayi nazardan tahlil qilinadi. Raqamli texnologiyalar ijtimoiy munosabatlarda kechayotgan o‘zgarishlarni kuchaytirishi, shu jumladan, ijtimoiy xavfsizlik tushunchasining yangicha talqiniga sabab bo‘lishi mumkin. Islohotlarda raqamli mexanizmlarning joriy etilishi natijasida sohada tezkorlik, shaffoflik va adolat tamoyillariga erishish imkoni yaratiladi. Maqolada shuningdek, ijtimoiy xavfsizlikni mustahkamlash borasida shakllanayotgan yangi qadriyatlar, qonunchilik-huquqiy asoslar, shaxslararo munosabatlardagi metamorfik jarayonlar hamda ularning falsafiy talqini yoritiladi. Xulosa sifatida raqamlashtirish davrida ijtimoiy xavfsizlikni ta’minlashda ma’naviy, axloqiy va huquqiy tamoyillar uyg‘unligi zarurligi asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: raqamlashtirish, ijtimoiy xavfsizlik, islohotlar, falsafa, huquqiy asos, ijtimoiy munosabatlar, shaffoflik, adolat, ma’naviy tamoyillar.

Zamonaviy jamiyat taraqqiyoti raqamli texnologiyalarning jadallashuvi bilan yanada murakkablashib bormoqda. Bunda “ijtimoiy xavfsizlik” tushunchasi tobora keng qamrovli bo‘lib, nafaqat iqtisodiy, huquqiy yoki siyosiy chora-tadbirlar, balki axborot texnologiyalari va ma’naviy-ma’rifiy omillar bilan ham uzviy bog‘liqdir. Raqamlashtirish jarayoni siyosiy boshqaruvdan tortib ijtimoiy munosabatlarigacha ko‘plab sohalarga o‘z ta’sirini o‘tkazmoqda. Ayniqsa, ijtimoiy xavfsizlikni ta’minlash borasidagi islohotlar zamirida xalq farovonligini oshirish, ijtimoiy tenglik va barqarorlikni mustahkamlash, shuningdek, shaxsning huquq va erkinliklarini himoya qilish kabi tamoyillar turadi.

Raqamlashtirish – bu axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalangan holda davlat va jamiyat boshqaruvini samarali tashkil etish, iqtisodiy jarayonlarni avtomatlashtirish, ta’lim va sog‘liqni saqlash kabi sohalarda sifatni oshirishni nazarda tutuvchi murakkab jarayon.

An’anaviy talqiniga ko‘ra, ijtimoiy xavfsizlik – jamiyat a’zolarining iqtisodiy va ijtimoiy himoya qilinishini, jamiyatdagi notinchlikka olib keluvchi omillarni kamaytirishni nazarda tutadi. Raqamlashtirish sharoitida ijtimoiy xavfsizlik tushunchasi kengayib, quyidagi jihatlarni ham o‘z ichiga oladi:

Axborot xavfsizligi: Shaxsiy ma’lumotlarning daxlsizligi, soxta xabarlar va ma’lumotlar tahdididan himoyalaniish;

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Raqamli tenglik: Aholining turli qatlamlari o'rtasida raqamli texnologiyalar imkoniyatlaridan teng foydalanish shart-sharoitlari;

Raqamli ijtimoiy yordam: Ijtimoiy himoyaga muhtoj shaxslar uchun onlayn xizmatlar ko'lamini kengaytirish va ularni qo'llab-quvvatlash.

Ijtimoiy xavfsizlikni ta'minlash sohasidagi islohotlar jamiyatda ijtimoiy barqarorlik, ijtimoiy adolat va inson manfaatlarini ustuvor qo'yishni ko'zlaydi. Bu maqsadlarda raqamlashtirish:

Davlat xizmati va boshqaruvida shaffoflikni ta'minlaydi;

Ta'lim, sog'liqni saqlash va iqtisodiy sohalarda tezkorlik va foydalanish qulayligini oshiradi;

Byurokratik to'siqlarni kamaytiradi va odamlarda davlat institutlariga nisbatan ishonchni kuchaytiradi.

Falsafiy nuqtayi nazardan, bu maqsadlar inson va jamiyat o'rtasidagi munosabatlarda boshqaruv jarayonlarini soddalashtirish, insonning ijtimoiy hayotda faol ishtirokini rag'batlantirish, shu bilan birga, axborot oqimlarini nazorat qilish orqali tartib va intizomni mustahkamlashga qaratilgan.

Ijtimoiy xavfsizlik islohotlarida gumanizm tamoyillari raqamli texnologiyalar orqali yangi bosqichga chiqishi mumkin. Chunki raqamli soha:

Ijtimoiy adolatni mustahkamlash (yordam va nafaqalarni adolatli taqsimlash, fuqarolarni ijtimoiy himoya qilish jarayonlarida inson omilini kamaytirish);

Keng imkoniyatlar yaratish (har bir shaxsga bilim olish, xizmatlardan foydalanish va o'z salohiyatini ro'yobga chiqarish uchun onlayn platformalar taqdim etish);

Hamkorlik va hamjihatlikni kuchaytirish (ijtimoiy muammolarni yechishda fuqarolik jamiyati institutlari bilan bevosita muloqotda bo'lish).

Falsafiy jihatdan, raqamlashtirish insonning yaratuvchanligi hamda ijtimoiy ongini yuksaltirish bilan uyg'unlashgan taqdirdagina ijtimoiy xavfsizlikni yanada samarali ta'minlaydi.

Raqamli islohotlar shakllantiradigan eng muhim falsafiy kategoriya – shaffoflik. Davlat xizmatlari onlayn platformalari va raqamli arxivlar orqali davlat boshqaruv organlari axborotining ochiqligi, qaror qabul qilish jarayonlarining kuzatilishi ijtimoiy ishonch darajasini oshiradi. Shu bilan birga, hisobdorlik tamoyili:

Korrupsion omillarni kamaytiradi;

Davlat organlarini fuqarolarga javobgar bo'lishga undaydi;

Fuqarolarning siyosiy faolligini kuchaytiradi.

Raqamli islohotlar muvaffaqiyati ko'p jihatdan jamiyat a'zolarining axborot madaniyatiga bog'liq. Fuqarolarning raqamli savodxonlik darajasi oshgani sayin, ular nafaqat onlayn xizmatlardan foydalana oladi, balki ijtimoiy xavfsizlikka raxna soluvchi

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

xatar va tahdidlarni ham anglab, ularga qarshi kurashish qobiliyatiga ega bo‘ladi. Bunda:

Maktab va oliy ta‘lim tizimida raqamli savodxonlik bo‘yicha darslarning kengaytirilishi;

Media savodxonlik, kiberxavfsizlik bo‘yicha maxsus dastur va o‘quv kurslarining ommalashtirilishi muhim ahamiyat kasb etadi.

Raqamli texnologiyalar hamma uchun teng imkoniyatlar yaratish salohiyatiga ega. Biroq ayni paytda raqamli texnologiyalarni egallash imkoniyati hamda texnik infrastrukturaga kirish borasida jamiyatda tafovutlar mavjud bo‘lishi mumkin (raqamli tafovut). Shu bois ijtimoiy xavfsizlikni raqamli muhitda mustahkamlash uchun:

Raqamli infratuzilmani barcha hududlarda kengaytirish;

Ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlar (nogironlar, ishsizlar, kam ta‘minlanganlar) uchun maxsus onlayn dasturlarni yo‘lga qo‘yish;

Davlat xizmatlarini olishda imkoniyati cheklangan shaxslar uchun qulay platformalar yaratish ustuvor yo‘nalish bo‘lishi lozim.

Raqamli texnologiyalar ijtimoiy xavfsizlik tushunchasining o‘zini ham o‘zgartirib yuboradi. Falsafiy jihatdan bu hodisani raqamli modernizatsiya deb atash mumkin. U jamiyatda yangi qadriyatlar – tezkorlik, ochiqlik, adolat, hamkorlik – paydo bo‘lishi bilan birga, ma‘naviy-estetik mezonlarni ham zamonaviy shaklga keltiradi.

Raqamlashtirish jarayonida ma‘naviy me‘yorlar ham yangicha shakl oladi:

Virtual muloqot odob-axloqi: Ijtimoiy tarmoqlarda, onlayn platformalarda ham madaniy munosabatlar, hurmat va bag‘rikenglik tamoyillariga amal qilish zarur;

Axborot etikasini rivojlantirish: Soxta xabarlarini tarqatmaslik, boshqalarning shaxsiy ma‘lumotlarini asrash, huquqlarga rioya qilish – bular ijtimoiy xavfsizlikning ma‘naviy poydevori sifatida qoraladi.

Ijtimoiy xavfsizlikni ta‘minlashda davlat organlari, fuqarolik jamiyati institutlari va xususiy sektor o‘rtasidagi hamkorlik raqamli platformalar orqali kuchayadi. Falsafiy jihatdan, bu jarayon jamiyatning barcha a‘zolari manfaatlari uyg‘unligi, o‘zaro ishonch va mas‘uliyatni taqsimlashni ifodalaydi.

Raqamlashtirish sharoitida ijtimoiy xavfsizlikni ta‘minlashga qaratilgan islohotlar inson manfaatlari, ijtimoiy adolat va shaffoflik prinsiplari bilan boyitilishi zarur. Falsafiy nuqtayi nazardan, bunday islohotlar jamiyatda nafaqat moddiy-iqtisodiy, balki ma‘naviy va madaniy jabhalarda ham chuqur ijobiy o‘zgarishlar ro‘y berishi bilan ahamiyatlidir. Ijtimoiy xavfsizlik istiqbollari raqamli texnologiyalar, huquqiy mustahkamlash va ma‘naviy-axloqiy tamoyillar uyg‘unlashgan holda rivojlanishi, barcha qatlamlar manfaatini inobatga olib, jamiyatdagi bag‘rikenglik va barqarorlikni mustahkamlashga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Castells, M. (2010). The Rise of the Network Society. Second Edition. Oxford: Blackwell.
2. Giddens, A. (2013). Sociology. London: Polity Press.
3. Дзлиев М.И., Романович А.Л., Урсул А.Д. Проблемы безопасности: теоретико-методологические аспекты. – Москва: МГУК, 2001. – С.9.
4. Заплатинський В. М. Термінологія науки о безпеки. Zbornik prispevkov z medzinarodnej edeckej konferencie «Bezhecnostna veda a bezpecnostne vzdelanie». – Liptovsky Mikulas: AOS v Liptovskom Mikulasi, 2006. – С.78-80.
5. Каримов Ф. Давлат ва жамият хавфсизлиги ва унга таъсир этувчи асосий омиллар // Шарқ машъали. – Тошкент, 2017

OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA FAN, TA'LIM VA ISHLAB CHIQRISH INTEGRATSIYASINI TASHKIL ETISH VA BOSHQARISHDA RAHBAR VA PEDAGOG KADRLARNING KOMPETENTLIGI

Yuldashev Saloxiddin Azamovich

Qo'qon universiteti, Ijtimoiy fanlar kafedrasini mudiri
O'zbekiston Respublikasi, Farg'ona viloyati Qo'qon shaxri
Tel: +998909050444

salahiddiny@gmail.com

s.yuldashev@kokanduni.uz

Annotatsiya

Kasbiy faoliyatni tashkil etishda muhim ahamiyatga ega bo'lgan kompetentlikning asosiy elementlari Davlat ta'lim standartlarida o'z ifodasini topgan. Rahbar va pedagog xodimlari bilan o'zaro to'g'ri munosabatlarni, ularning usullari, muloqot jarayonida ustuvor o'rin tutuvchi tilni o'zlashtirish, jamoada ishlash ko'nikmalari, jamoada turli xil ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarni tashkil etish va o'tkazishni bilishni o'z ichiga oladi.

Kalit so'zlar: Rahbar, pedagog, kompetent, kommunikativ, psixologik, tashkilotchilik, informatsion, kreativ, moderator, keysolog, notiqlik mahorati, rahbarlik etikasi, madaniyat, kompetentsiya.

Абстрактный

Основные элементы компетентности, имеющие значение при организации профессиональной деятельности, отражены в государственных образовательных стандартах. Развивать правильные взаимоотношения с руководителями и преподавательским составом, их методы, овладение языком, который является приоритетным в процессе общения, навыки командной работы, организация

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

различных духовных и образовательных мероприятий в коллективе, а также умение переводить.

Ключевые слова: Лидер, педагог, компетентный, коммуникативный, психологический, организаторский, информативный, творческий, модератор, кейсолог, ораторское мастерство, этика лидерства, культура, компетентность.

Abstract

The main elements of competence, which are important in the organization of professional activities, are reflected in the State Educational Standards. They include the ability to establish correct relationships with the leader and pedagogical staff, their methods, master the language that takes a priority place in the communication process, teamwork skills, and the ability to organize and conduct various spiritual and educational events in the team.

Keywords: Leader, educator, competent, communicative, psychological, organizational, informative, creative, moderator, caseologist, oratorical skills, leadership ethics, culture, competence.

Oliy ta'lim muassasasida rahbar va pedagog kadrlarning kompetentligi fan, ta'lim va ishlab chiqarish integratsiyasini tashkil etish va boshqarishda muhim ahamiyatga egadir. Rahbar va pedagogning mahorati va kompetentligi fan va ta'limni tashkil etishda ilmiy tadqiqot natijalarini ishlab chiqarishga joriy etishda yoki boshqarishni rivojlantirishda asosiy omil bo'lib hisoblanadi.

Oliy ta'lim muassasasida rahbar va pedagog kadrlarning kompetentligiga quyidagi talablar qo'yiladi:

- oliy ta'lim tiizimini modernizatsiyalashning ustivor yo'nalishlarini;
- o'quv jarayonini tashkil etishga qo'yiladigan zamonaviy talablar mohiyatini;
- kommunikativ, psixologik, tashkilotchilik, informatsion, kreativ, innovatsion kompetentlik tushunchalarining mazmun-mohiyatini;
- boshqaruv kompetentligining tuzilishi va mazmunini bilishi;
- o'qitishning innovatsion shakl, metod va vositalarining mohiyatini anglash va o'quv jarayonida qo'llanishini tashkillashtirish hamda nazorat qilish;
- ilg'or ta'lim texnologiyalarini ishlab chiqish va amaliyotga tatbiq etish yo'llarini belgilash;
- o'quv loyihalarini ishlab chiqish, portfoliolarni shakllantirish va amaliyotga tatbiq etish jarayonlarini boshqarish;
- elektron o'quv modullarini yaratilishi va sifatini nazorat qilish;
- moderatorlar, keysologlar faoliyatini tashkil etish;
- bitiruv malakaviy ishlarini va magistrlik dissertatsiyalari mavzularini amaliyot bilan bog'lashni tashkil qilish;

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

-malakaviy amaliyot bazalarini yangilash va dasturlarini takomillashtirishni nazorat qilish;

-OTMda o'quv-uslubiy faoliyatini samarali tashkil etish va rivojlantirish;

Notiqlik mahorati, rahbarlik etikasi va madaniyatini amaliyotda qo'llash hamda ijodiy fikrlash ko'nikma va malakalarga ega bo'lishi kerak.

Yuqorida bayon etilgan talablar rahbar kompetentsiyasining mazmun va mohiyatini belgilab beradi.

Kompetentsiya (lot.Competo erishyapman, munosibman, loyiqman) u yoki bu sohadagi bilimlar, tajriba degan ma'nolarni anglatadi.

Shuningdek, «Kompetentsiya» lotincha so'z bo'lib, o'zbek tilidagi lug'aviy ma'nosi «inson yaxshi biladigan», «tajribaga ega bo'lgan» kabi ma'nolarni bildiradi. Demak, biror bir sohada kompetentli inson shu soha haqida asosli fikr yuritish va unda samarali faoliyat olib borish uchun mos bilim va qobiliyatga ega hisoblanadi.

Kompetentlik - deganda ko'pincha shaxsning faoliyat yuritishga umumiy qobiliyati va uning kasbiy tayyorgarligida namoyon bo'luvchi bilim va tajribalarga asoslangan integrallashgan sifatlar nazarda tutiladi. Demak, kompetentsiya va kompetentlik tushunchalari bilim, malaka va ko'nikma tushunchalaridan kengroq, chunki ular shaxsning yo'naltirilganligi, muammolarni his qila olishi, sinchkovlikni namoyon qila olishi, egiluvchan fikrlashga ega bo'lishi kabi sifatlarni o'z ichiga oladi.[1]

Ta'limda yangi tadqiqot yo'nalishi bo'lgan kompetentli yondoshuvning paydo bo'lishi hamda xorijiy pedagogik va metodik manbalarda «kompetentlik» va «kompetentsiya» tushunchalari 1960 yillarning oxiri 1970 yillarning boshlarida paydo bo'ldi va oliy ta'lim muassasalarida ta'lim oluvchilarning kasbiy tayyorgarligi nazariyasi va amaliyotiga keng kirib bordi.

Kompetentlik tushunchasi nafaqat aniq bilim va ko'nikmalar, balki aniq strategiya, mos emotsiya va munosabat, xuddi shuningdek, butun bir tizimni boshqarish mexanizmi mavjud ekanligi talab etiladigan murakkab amaliy masalalarni hal etish bilan bog'liq.

Kasbiy faoliyatni tashkil etishda muhim ahamiyatga ega bo'lgan kompetentlikning asosiy elementlari Davlat ta'lim standartlarida o'z ifodasini topgan. Rahbar va pedagog xodimlari bilan o'zaro to'g'ri munosabatlarni, ularning usullari, muloqot jarayonida ustuvor o'rin tutuvchi tilni o'zlashtirish, jamoada ishlash ko'nikmalari, jamoada turli xil ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarni tashkil etish va o'tkazishni bilishni o'z ichiga oladi.

Kompetentlikka yo'naltirilgan ta'lim amerikalik tilshunos N.Xomskiy (1965 yil, Massachutes universiteti) tomonidan taklif etilgan «kompetentsiya» atamasining umumiy ma'nosida shakllandi. Yevropa Kengashi dasturi bo'yicha Bern shahrida bo'lib o'tgan simpoziumda (1996 yil) «kompetentsiya» tushunchasi «uquv», «kompetentlik», «qobiliyat», «mahorat» singari tushunchalar qatoriga kiritilgan. Yevropa davlatlarining

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

ta'lim vazirlari Boloniya deklaratsiyasida (1999 yil) ta'lim islohatlarining kontseptual asoslari sifatida kompetentli yondoshuv e'tirof etildi.

Rahbarning kompetentligi-bilimdonlik, kasbga moslik, malakalilik, tajribalilik, mas'uliyatlilikni rahbarlik faoliyatiga singdirib borish. O'z sohasini, ishining ustasi bo'lish, sohasining sirlarini har tomonlama chuqur bilish demakdir. Rahbar kompetentsiyasining shakllanishi besh bosqichdan iborat bo'lib, ular quyidagilarni tashkil etadi:

Rahbar kompetentsiyasining shakllanish bosqichlari: Qobiliyatni aniqlash, tarbiyalash va shakllantirish, chiniqtirish (kichik hajmdagi topshiriqlar berish), ishonch (mustaqil rahbarlik lavozimiga tayinlanish), rahbarlik cho'qqisi, zamonaviy rahbar kompetentsiyasida jarayonni boshqarishning o'ziga xos vazifalari – rejalashtirish, tashkillashtirish, tahlil qilish, asoslash (motivatsiya), nazorat qilishdir.

Ularning har biriga izoh berar ekanmiz, shuni qayd etish lozimki, rahbarlikning asosiy maqsadi, ushbu muhim vazifalar o'rtasida mutanosiblik va uyg'unlikka erishish hamda shu orqali tashkilot yakdilligini ta'minlashdir. **Rejalashtirish** vazifasi birinchi navbatda rahbar o'z tashkilotining maqsadi, vazifalari, amalga oshirish jarayoni, faoliyat natijalarini aniqlashi va belgilashi zarur. **Tashkillashtirish** belgilangan vazifalar, ish hajmi, unga ketadigan vaqtni hisobini aniq belgilab olishi, ya'ni tashkilot turli bo'limlaridagi mavjud imkoniyatlardan optimal darajada foydalanishdir. Rahbar ado etishi zarur bo'lgan ishning boshlanish jarayonidan boshlab oxirigacha to'liq **tahlil qilishi** maqsadga muvofiq. Bu olib borilayotgan ish va mahsulot natijalaridagi ba'zi holatlarning kamchiligini joyida tushunib borishga imkon yaratadi. Rahbar strategik maqsadlarni ko'zlar ekan, aniqlangan kamchiliklarni bartaraf etib borishiga **asosli dalillar** ham zarur. SHu sababli har bir rahbar tomonidan tashkillashtirilgan ishlar asosli va o'zaro qiyosiy tahlillarga ega bo'lishi kerak. Boshqaruvdagi **nazorat qilish** vazifasi ta'lim standartlari, pedagogik jarayonni mavjud Qonun va boshqa hujjatlarda ko'rsatilgan talablar asosida kechishini ta'minlaydi.

Boshqaruvda rahbar muhim vazifalarni bajarish bilan birga mehnat jarayonida kompetentlilik xususiyatlarini namoyon etishi zarur. Ta'lim muassasasi rahbarining kompetentligi bir qator komponentlarni o'z ichiga oladi. Yuqorida bayon etilgan rahbarning kompetentligi komponentlari rahbarning **yutug'ini kafolatlaydigan omillar** hisoblanadi. Rahbarning jarayonni innovatsion boshqarishda uning kasbiy refleksiya muhim rol uynaydi. **Kasbiy refleksiya**-o'z-o'zini anglashi, o'zini-o'zi boshqarish va o'z-o'zini bilish demakdir.

Ta'lim muassasasining zamonaviy rahbari kompetentsiyasiga ta'sir etuvchi omillar va xususiyatlar mavjud bo'lib, ularning mukammal rahbar sifatida shakllanishida bevosita ta'sir etadi.

Rahbar kompetentsiyasi turlari

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

• **Standart kompetentsiya**- ushbu faoliyatga oid doimiy va odatiy vazifalarni bajarish qobiliyati.

• **Asosiy kompetentsiya**-ushbu faoliyatga oid innovatsion vazifalarni bajarish qobiliyati.

Etakchi kompetentsiya-kasb faoliyatining yangi turlarini yarata olish qobiliyati.

Rahbar bilishi zarur bo'lgan masalalar - pedagogik kvalimetriya – bu ta'lim tizimi xodimlarini kasbiy va pedagogik mahorati sifati, novatorligi darajasini aniqlashga yo'naltirilgan tadqiqot sohasi, pedagogik deontologiya - pedagogning kasbiy odob-ahloqi haqidagi fan, andragogika - kattalarni o'qitish san'ati va ilmi, rahbarlik nazokatining tarkibiy qismlari - ixtisoslik sohasidagi burch, pedagogik adolat, ixtisoslikka doir vijdon, izzat nafs, pedagogik oriyat va boshqalar, rahbar faoliyatida muloqot odobiga qo'yiladigan talablar - do'stlik, xizmatdagi moslik, chiqishib hamjixat bo'lib ishlash, maslakdoshlik, mayinlik, iltifotlilik, samiyimiylik va boshqalar, rahbarning o'zini boshqara olish bilan bog'liq ko'nikmasi, shaxs va jamoaga ta'sir ko'rsatish ko'nikmalari pedagogik texnikaning tarkibiy qismlari demakdir, kasbiy refleksiya- o'z-o'zini anglashi, o'zini-o'zi boshqarish va o'z-o'zini bilish demakdir, rahbarning mahorati- ishga bo'lgan fidoiylik, bilim va tajribalarning birikmasi bo'lib, rahbar faoliyatining eng yuqori cho'qqisidir, chunki u o'ziga ajratilgan juda qisqa vaqt ichida eng yuqori mukammal natijaga erishadi, muloqot odobi, nutq texnikasi- rahbarning muloqot madaniyati me'yorlari, kommunikativ faoliyatni nutq texnikasi qoidalari asosida amalga oshirish jarayonidir, rahbarning yakka shaxs va jamoaga ta'sir etish bilan bog'liq bo'lgan ko'nikmasi (didaktik ko'nikma, tashkilotchilik ko'nikmasi, konstruktiv va kommunikativ ko'nikmasi, pedagogik munosabatni boshqarish, jamoaning ijodiy ishini tashkil etish).

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Ш.М.Мирзиёев «Танқидий таҳлил, қатъий тартиб интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қондаси бўлиши керак» Т.: Ўзбекистон, 2017 й.

2. О.Мусурмонова Таълим менежерининг касбий компотентлиги ва креативлиги . Ўқув услубий мажмуа. Тошкент. 2015 й.

3. Ш.М.Мирзиёев «Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз» Т.: Ўзбекистон, 2017 й.

4. Ш.М.Мирзиёев «Қонун устиворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш- юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови» Т.: Ўзбекистон, 2017 й.

5. Исроилов Б.И. Таълим тизимида инновацион корпоратив ҳамкорликни ривожлантиришда иқтисодий механизмлар ролини ошириш. ТМИ, ИАК, 2016 й., 26 март

6. Baker D, Le Tendre G. National Difference, Global Similarities: World Culture and the Future of Schooling Stanford, CA: Stanford University Press, 2005. –pp. 96-114.

7. Brozen Y. Invention, Innovation, and Imitation. The American Economic review. 1951. 41,2.

8. Nelson. R.R., Rosenberg. N., Technical innovation and national systems. National innovation systems. A comparative analysis. 1993. Oxford.

IQTIDORLI YOSHLARNING FAN, TA'LIM VA ISHLAB CHIQARISH INTEGRATSIYASIDAGI ISHTIROKI: MILLIY VA XALQARO TAJRIBADA

Ismoilov Temurbek Islomovich

Namangan davlat pedagogika instituti professori, Pedagogika fanlari doktori

Tel:+998999721982

Elektron pochta: jaloliddinfirdavs@gmail.com

O'zbekiston Respublikasi Namangan viloyati, Namangan shahar

Anotatsiya: Mazkur maqolada iqtidorli yoshlarning fan, ta'lim va ishlab chiqarish sohalarining integratsiyasidagi faol ishtiroki tahlil qilinadi. Milliy tajriba asosida yoshlarning innovatsion faoliyatga jalb etilishi, ilmiy-texnik salohiyatni rivojlantirishdagi o'рни va ularni qo'llab-quvvatlash mexanizmlari o'rganiladi. Shuningdek, xalqaro tajriba asosida ilg'or amaliyotlar tahlil qilinib, O'zbekiston sharoitida ularni joriy etishning istiqbollari yoritiladi.

Kalit so'zlar: Iqtidorli yoshlar, integratsiya, fan, ta'lim, ishlab chiqarish, innovatsiya, inson kapitali, xalqaro tajriba, milliy model, ilmiy salohiyat.

Kirish: XXI asrda raqamli texnologiyalar va innovatsion rivojlanishlar jamiyatning barcha sohalarini, xususan, ta'lim, fan va ishlab chiqarish tizimlarini tubdan o'zgartirmoqda. Ushbu o'zgarishlar sharoitida iqtidorli yoshlarning ilm-fan, ta'lim va ishlab chiqarish integratsiyasidagi faol ishtiroki muhim ahamiyat kasb etadi. Ular nafaqat yangi g'oyalar va texnologiyalarni yaratishda, balki ularni amaliyotga joriy etishda ham asosiy harakatlantiruvchi kuch hisoblanadi. So'nggi yillarda O'zbekistonda yoshlarning ilmiy va innovatsion faoliyatga jalb etilishi bo'yicha sezilarli yutuqlarga erishilmoqda. Masalan, 2020 yilda O'zbekiston Fanlar akademiyasining 65 nafar akademigi 33 ta akademik litsey, 27 ta kasb-hunar kolleji, 29 ta oliy ta'lim muassasasi va 36 ta iqtisodiy tashkilotda faoliyat yuritib, yoshlarni ilmiy izlanishlarga jalb etishdi. Bundan tashqari, UNICEFning 2020 yildagi hisobotiga ko'ra, O'zbekistondagi yoshlar orasida ta'lim va bandlik imkoniyatlariga bo'lgan talab yuqori bo'lib, bu ularning ilmiy va ishlab chiqarish sohalariga bo'lgan qiziqishini oshirmoqda[1, 3-b]. Xalqaro miqyosda ham yoshlarning ta'lim va ishlab chiqarish integratsiyasidagi ishtiroki ortib bormoqda. UNESCOning 2024 yilgi ma'lumotlariga ko'ra, 15-24 yoshdagi yoshlarning 56% formal va noformal ta'lim va

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

treninglarda ishtirok etmoqda. Bu esa global miqyosda yoshlarning bilim va ko'nikmalarini oshirishga bo'lgan intilishlarini ko'rsatadi. O'zbekistonda 2025 yilga kelib, yoshlarning ilmiy-tadqiqot faoliyatiga jalb etilishi 15% ga oshishi kutilmoqda. Bu esa mamlakatning innovatsion salohiyatini yanada mustahkamlashga xizmat qiladi. Shuningdek, "O'zbekiston – 2030" strategiyasi doirasida yoshlarni qo'llab-quvvatlash va ularning ilmiy faoliyatini rag'batlantirish bo'yicha qator dasturlar amalga oshirilmoqda[2, 5-b]. Ushbu maqolada iqtidorli yoshlarning fan, ta'lim va ishlab chiqarish integratsiyasidagi ishtiroki, milliy va xalqaro tajribalar asosida tahlil qilinadi. Shuningdek, O'zbekistonda bu borada amalga oshirilayotgan islohotlar va ularning natijalari ko'rib chiqiladi. So'nggi yillarda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti rahbarligida iqtidorli yoshlarni qo'llab-quvvatlash, ularni ilm-fan, ta'lim va ishlab chiqarish jarayonlariga faol jalb etish borasida tizimli islohotlar olib borilmoqda. Jumladan, 2021-yil 13-iyulda qabul qilingan PF–6260-sonli Prezident Farmoni – *“Yoshlar ma'naviyatini yuksaltirish va ularning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida”* – hujjatida yoshlarning intellektual va innovatsion salohiyatini ro'yobga chiqarish ustuvor vazifa sifatida belgilandi[3, 4-b]. Ushbu hujjat asosida mamlakat bo'yicha “Yoshlar texnoparklari”, “Ilm-fan va innovatsiya maktablari” kabi loyihalar yo'lga qo'yildi. Shuningdek, 2022-yil 28-yanvarda e'lon qilingan “Yangi O'zbekiston – taraqqiyot strategiyasi” doirasida ilmiy-tadqiqot institutlari va oliy ta'lim muassasalari hamkorligini kuchaytirish, yosh olimlar uchun grantlar ajratish, fan, ta'lim va ishlab chiqarish o'rtasida mustahkam integratsiya yaratish choralari belgilandi. Bu strategik hujjatda innovatsion iqtisodiyotga o'tishning muhim sharti sifatida inson kapitalini rivojlantirish, ayniqsa, yoshlarning faol ishtirokini ta'minlash masalasiga alohida e'tibor qaratilgan. Bu esa mamlakatning barqaror rivojlanishi, raqamli transformatsiyaga tayyor inson kapitalini shakllantirish va xalqaro maydonda raqobatbardosh yoshlar avlodini tarbiyalash yo'lida muhim poydevor vazifasini bajaradi.

Adabiyotlar tahlili: Yoshlarning ilm-fan, ta'lim va ishlab chiqarish integratsiyasi masalalariga bag'ishlangan ilmiy izlanishlarda bir qator olimlarning asarlari alohida ahamiyat kasb etadi. Jumladan, A.Shoiri Ta'lim jarayonida iqtidorli o'quvchilar bilan ishlashning psixologik jihatlarini” nomli tadqiqotida yoshlarning ilmiy salohiyati va texnologik muhitdagi faolligini tahlil qilgan[4, 5-b]. T.I.Gulamjonovich “Fan, ta'lim va ishlab chiqarish integratsiyasini tashkil qilish mexanizmi (elektrotexnika fani o'qitish misolida)” nomli ishida raqamli transformatsiya davrida yoshlarning iqtisodiy muhitga moslashuvi va ulkan rolini ko'rsatgan[5, 2-b]. A.Mamur “Zamonaviy dunyoda iqtidorli yoshlar bilan ishlash texnologiyalari” nomli tadqiqotida yoshlarning ilmiy salohiyati va texnologik muhitdagi faolligini tahlil qilgan [6, 4-b]. M.N.Umarovna “O'zbekistonda professional ta'lim tizimida tadbirkorlik va biznesga o'qitish samaradorligini oshirish bo

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

‘yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqish’ nomli asarida ta’lim tizimida yoshlarning faol ishtirokini oshirishga qaratilgan pedagogik mexanizmlarni bayon etadi[7, 3-b]. Mazkur asarlar O‘zbekistonda yoshlarning ilm-fan, ta’lim va ishlab chiqarish integratsiyasini rivojlantirishda nazariy asos va amaliy yo‘nalishlar sifatida xizmat qilmoqda.

Metotologik qism: Yoshlarning ilm-fan, ta’lim va ishlab chiqarish integratsiyasini chuqur o‘rganish uchun bir nechta metodologik yondashuvlar qo‘llaniladi. Birinchi yondashuv sifatida normativ-huquqiy hujjatlarni tahlil qilish metodi ishlatiladi. Bu metod orqali yoshlarni ilm-fan va ishlab chiqarish jarayonlariga jalb etish borasidagi Prezident farmonlari, hukumat qarorlari va boshqa normativ hujjatlar tahlil qilinadi. Masalan, PF–6260-sonli Prezident farmoni va "Yangi O‘zbekiston - Taraqqiyot strategiyasi" doirasida belgilangan hujjatlar yoshlarning ilmiy faoliyatga bo‘lgan qiziqishini oshirish, ilm-fan va ishlab chiqarish integratsiyasini mustahkamlashga qaratilgan. Ushbu tahlil orqali yoshlarning berilgan imkoniyatlar va davlat tomonidan qo‘llanilayotgan chora-tadbirlar o‘rganiladi. Yoshlarning ilm-fan, ta’lim va ishlab chiqarish integratsiyasini o‘rganishda bir nechta metodologik yondashuvlar qo‘llaniladi. Normativ-huquqiy hujjatlarni tahlil qilish metodi orqali davlat hujjatlari, farmonlar va qarorlar o‘rganiladi. Statistik tahlil metodi yoshlarning ilmiy faoliyati va ishlab chiqarishdagi ishtirokini raqamlar orqali baholashga yordam beradi. Taqqoslash usuli boshqa mamlakatlardagi tajribalar bilan O‘zbekistonni solishtirish imkonini beradi. Kvalitativ tahlil yoshlarning fikrlarini va faoliyatini o‘rganishga qaratilgan. Prognozlash metodi yoshlarning kelajakdagi ilm-fan va ishlab chiqarish sohasidagi ishtirokini bashorat qilishga yordam beradi, ishlab chiqarish bilan integratsiyani tahlil qilish esa yoshlarning ilmiy ishlanmalarini ishlab chiqarishga tatbiq etishdagi o‘rnini o‘rganadi.

Natijalar: O‘zbekistonning ilm-fan, ta’lim va ishlab chiqarish integratsiyasi sohasidagi amalga oshirilgan islohotlar yoshlarning ilmiy faoliyatga jalb etilishiga, innovatsion loyihalar sonining oshishiga va ishlab chiqarish jarayonlariga integratsiya darajasining yuqorilashiga olib keldi. Statistik ma’lumotlarga ko‘ra, yoshlarning ilmiy faoliyati va innovatsion ishlanmalarga qo‘shgan hissasi ortgan. Oliy ta’lim muassasalari va ishlab chiqarish korxonalari o‘rtasidagi hamkorlik kuchayib, yoshlarning amaliy tajriba olish imkoniyatlari oshdi. Kelajakda bu jarayonlarning yanada rivojlanishi, yoshlarni ilm-fan va ishlab chiqarish jarayonlariga jalb etish, shuningdek, innovatsion infratuzilmalarni rivojlantirish zarur.

Muxokama: O‘zbekistonning ilm-fan, ta’lim va ishlab chiqarish integratsiyasidagi islohotlar ijobiy natijalar berayotgan bo‘lsa-da, bir qator muammolar mavjud. Yoshlarning o‘z mutaxassisligi bo‘yicha mehnat faoliyatiga jalb etilishi past, faqat 26,2 foizi o‘z sohasida ishlaydi. Innovatsion loyihalarni moliyalashtirishda mablag‘ cheklanganligi ham samaradorlikni pasaytiradi. Ilm-fan, ta’lim va ishlab chiqarish o‘rtasidagi integratsiya

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

darajasi yuqori bo‘lishiga qaramay, amaliyot va nazariyaning uyg‘unligini ta’minlash muhim. Shuningdek, yoshlarning ilmiy faoliyatga qiziqishini oshirish va yangi ilmiy ishlanmalarga jalb etish uchun qo‘shimcha chora-tadbirlar kerak. Ushbu muammolarni hal etish uchun davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash va infratuzilmani rivojlantirish zarur.

Xulosa: O‘zbekistonning ilm-fan, ta’lim va ishlab chiqarish integratsiyasi sohasidagi islohotlar ijobiy natijalarga olib kelmoqda. Yoshlarning ilmiy faoliyatga jalb etilishi, innovatsion loyihalar sonining oshishi va ishlab chiqarish jarayonlariga integratsiya darajasining yuqoriligi bu jarayonlarning samaradorligini ko‘rsatadi. Biroq, yoshlarning mutaxassisligi bo‘yicha mehnat faoliyatida pastlik, innovatsion loyihalarni moliyalashtirishdagi cheklovlar va ilm-fan bilan ishlab chiqarish o‘rtasidagi uyg‘unlikning yetarlicha ta’minlanmasligi kabi muammolar mavjud. Kelajakda bu jarayonlarni yanada samarali rivojlantirish uchun yoshlarni ilm-fan va ishlab chiqarish sohalariga jalb etish, innovatsion infratuzilmani kengaytirish va ilmiy faoliyatga qo‘shimcha rag‘batlar yaratish lozim. Shu bilan birga, ilm-fan va ta’lim tizimidagi integratsiyaning samaradorligini oshirish uchun muvofiqlashtirilgan yondashuvlarni joriy etish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Davlatova, N. (2024). Ta’lim-ishlab chiqarish integratsiyasini kuchaytirishda zamonaviy ta’limning o‘rni va moliyalashtirish mexanizmlari. *finance, money and credit*, 1(1), 11-17.
2. Shirinov, A. (2024). “O‘zbekiston–2030” strategiyasini amalga oshirish islohotlar tendensiyasi sifatida. *Nordic_Press*, 3(0003).
3. Yusubov, J. (2025). Davlat fuqarolik xizmatchilari faoliyatining ijtimoiy jihatdan rivojlantirish zarurati. *News of the NUUz*, 1(1.1), 264-266.
4. Shoir, A. (2024). Ta’lim jarayonida iqtidorli o‘quvchilar bilan ishlashning psixologik jihatlari. *Elita. uz-Elektron Ilmiy Jurnal*, 3(1), 28-35.
5. Gulamjonovich, T. I. (2024). Fan, ta’lim va ishlab chiqarish integratsiyasini tashkil qilish mexanizmi (elektrotexnika fani o‘qitish misolida). *Academic research in educational sciences*, 5(12), 247-255.
6. Mamur, A. (2024). Zamonaviy dunyoda iqtidorli yoshlar bilan ishlash texnologiyalari. *Elita. uz-Elektron Ilmiy Jurnal*, 3(1), 60-68.
7. Umarovna, M. N. (2024). O‘zbekistonda professional ta’lim tizimida tadbirkorlik va biznesga o‘qitish samaradorligini oshirish bo‘yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqish. *Scientific aspects and trends in the field of scientific research*, 3(27), 75-80.

FOSTERING A CULTURE OF QUALITY: PILOTING SELF-ASSESSMENT IN UZBEKISTAN’S VET INSTITUTIONS AMID SECTOR-WIDE REFORM

Asliddin Odilov

Senior Quality Assurance Expert, Support to VET Reforms Project in Uzbekistan
(VET4UZ), Helvetas Swiss Intercooperation

ABSTRACT

As Uzbekistan transitions from a centrally governed education system to one that supports market-driven development, the modernization of vocational education and training (VET) quality assurance (QA) has become a national priority. This study explores a pilot initiative introducing institutional self-assessment as a foundational component of internal QA in ten hospitality-sector VET institutions across the country. Implemented under the Swiss-supported VET4UZ project, the pilot aimed to foster a culture of continuous improvement and institutional ownership by combining technical QA tools with soft skill development.

Keywords: vocational education, quality assurance, self-assessment, institutional reform, soft skills, Uzbekistan, capacity building, VET reform.

1. Introduction

Uzbekistan’s VET system is undergoing a pivotal transformation as the country shifts from a centrally controlled economy toward a more market-oriented model. This transition has revealed critical gaps in workforce readiness and highlighted the urgent need for educational institutions to provide industry-relevant competencies. In response, the government has launched major reforms aimed at restructuring VET institutions, aligning programs with labor market needs, and modernizing curriculum frameworks. However, while structural reforms such as the consolidation of VET institutions and the development of a National Qualifications Framework (NQF) have been prioritized, internal mechanisms for ensuring quality, particularly institutional self-assessment, have lagged behind (Odilov & Eschanov, 2023; Cedefop, 2015).

By focusing on self-assessment, this research aims to contribute to the evolving body of knowledge on quality assurance in transitional economies, offering practical insights into how internal QA systems can be developed and sustained. The findings have broader implications for post-Soviet and other low- and middle-income countries grappling with similar reform challenges and the need to build institutional capacity from within.

2. Literature Review and Theoretical Framework

QA in VET plays a pivotal role in ensuring that education systems are aligned with the evolving demands of the labor market. Globally, numerous frameworks have been developed to guide VET institutions in enhancing their internal quality systems. One of the

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

most recognized models is the EQAVET, which provides a systematic structure for planning, implementation, evaluation, and review within VET providers. EQAVET emphasizes institutional responsibility for quality, evidence-based evaluation, stakeholder involvement, and continuous improvement processes (EQAVET, 2009). The EQAVET cycle has been adopted in various European countries and has also influenced VET reforms in transitional economies, including Uzbekistan.

In Uzbekistan's context, the integration of self-assessment within QA systems remains a relatively recent and evolving concept. Traditionally, QA mechanisms in Uzbek VET institutions were centralized and compliance-oriented, emphasizing conformity to state-mandated standards rather than fostering institutional ownership and internal reflection (Odilov & Eshchanov, 2023). However, international research underscores that self-assessment is critical for developing a sustainable quality culture. According to Cedefop (2015), effective self-assessment empowers institutions to identify their strengths and areas for improvement, enhances institutional learning, and fosters a sense of responsibility among staff. It is not merely a tool for documentation but a process of self-inquiry that can reshape organizational behavior and practices when supported by leadership and adequate resources.

In sum, the literature points toward a growing consensus that sustainable VET quality reform must move beyond compliance to embrace institutional self-assessment, soft skill development, and a holistic understanding of quality as an evolving, context-specific concept. The EQAVET framework offers a valuable blueprint, but its success depends on local adaptation and the cultivation of an internal culture that values improvement as much as accountability. Uzbekistan's pilot efforts to institutionalize self-assessment represent a timely and theoretically grounded approach to embedding these principles within its VET system.

3. Methodology

This study adopts a mixed-methods action research design to explore the implementation and early outcomes of a self-assessment pilot initiative in Uzbekistan's VET sector. The choice of this design stems from the dual need to both analyze the process of institutional transformation and simultaneously support the development of a quality culture through active participation and reflection. Action research, by its nature, engages practitioners in cycles of planning, acting, observing, and reflecting, which aligns well with the goals of fostering institutional ownership, capacity development, and continuous improvement. The integration of both qualitative and quantitative data ensures a comprehensive understanding of the implementation context, challenges, and progress.

The research utilized five primary methods for data collection:

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

✓ **Document Analysis** – This included reviewing national policy documents, project plans, quality assurance handbooks, and self-assessment toolkits. The aim was to trace the evolution of quality assurance policies and assess how these were operationalized at the institutional level.

✓ **Interviews and Focus Groups** – Semi-structured interviews were conducted with institutional quality coordinators, national experts, and ministry representatives to gather perspectives on implementation progress, institutional readiness, and perceived impact. Focus groups with self-assessment teams allowed for deeper insights into collaborative dynamics and challenges.

✓ **Institutional Self-Assessment Report Evaluation** – Each participating institution was required to develop and submit a self-assessment report. These reports were analyzed to identify common themes, variations in implementation, and evidence of critical self-reflection, stakeholder involvement, and actionable quality improvement plans.

✓ **Observations** – Direct observations of workshops, coaching sessions, and peer-learning events were carried out to assess participant engagement, capacity development, and the effectiveness of the training model.

✓ **Baseline and Progress Assessments** – Pre- and post-assessment tools were applied to measure shifts in institutional capacity, staff understanding of quality assurance, and changes in attitudes toward self-assessment.

The pilot was conducted across ten VET institutions in Uzbekistan that specialize in hospitality education. These institutions were selected based on their relevance to the national economic strategy and their existing links to industry partners. The hospitality sector was deliberately chosen due to its rapid growth and high labor demand, making it an ideal testbed for quality improvement. According to national estimates, the sector faces a significant skills gap, and employers have demonstrated a strong willingness to engage in education reform. These characteristics made hospitality an appropriate and strategic choice for piloting the self-assessment model.

4. Implementation Strategy

The implementation of the self-assessment pilot in Uzbekistan’s VET system followed a carefully designed, multi-level strategy to ensure both immediate effectiveness and long-term sustainability. The approach was grounded in a three-tier model, each tier addressing a critical dimension of capacity development and system readiness: institutional piloting, sector-wide engagement, and expert empowerment.

The first tier consisted of four *pioneer institutions* selected as early adopters. These institutions were tasked with piloting the self-assessment methodology in real-time conditions, providing contextual feedback, adapting tools, and serving as learning hubs for the rest of the sector. Their experiences helped fine-tune the framework and ensured that

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

subsequent implementation stages were grounded in practical realities rather than abstract models.

The second tier expanded the initiative across six additional VET institutions specializing in hospitality. This ensured sector-wide scaling within a single, strategically important field. The combined cohort of ten institutions created a critical mass of practice and collaboration, establishing a peer-learning network and enabling a unified quality approach across the hospitality training ecosystem.

The third tier focused on the development of national QA experts. These experts received intensive training in self-assessment methodologies, facilitation, coaching, and institutional change management. Their role was to support participating institutions throughout the pilot and, more importantly, to become system-level enablers of future national scaling efforts. This layer of human capacity development ensured that institutionalization of quality assurance processes would not rely on external support but would be rooted in national expertise.

Supporting these efforts was a suite of tailored tools and resources developed under the project, including:

- A standardized self-assessment toolkit with templates, guidelines, and process checklists.
- A digital e-quality platform for sharing materials, tracking progress, and enabling remote support.
- Modular training resources that could be adapted for different learning needs and institutional contexts.

Together, this multi-tiered, phased, and tool-supported strategy created an enabling environment for deep learning, institutional ownership, and policy-relevant insight—laying the groundwork for sustainable quality improvement across Uzbekistan’s VET sector.

5. Discussion

The implementation of self-assessment in Uzbekistan’s VET sector provides a compelling case for theoretical reflection on the evolution of quality assurance (QA) within traditionally centralized educational systems. Historically, such systems emphasize hierarchical control, standard compliance, and limited institutional autonomy. In Uzbekistan, this legacy has been deeply embedded in the VET landscape, where quality was often associated with rigid inspections rather than institutional growth. The pilot initiative challenged this model by encouraging VET providers to move from a compliance-driven mindset toward a self-regulated culture of improvement. This transition underscores a broader theoretical shift from quality assurance as a mechanism of control to quality enhancement as a dynamic, participatory process rooted in reflection and responsibility.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Central to this transformation was the recognition that building a sustainable quality culture requires more than the introduction of standards and frameworks. It demands attention to the human dimension of change, particularly the development of soft skills. Institutions participating in the pilot identified early on that technical understanding of QA principles was insufficient in driving meaningful change. Staff needed the capacity to reflect critically, engage in constructive dialogue, lead team-based initiatives, and navigate resistance. The development of soft skills, such as communication, collaboration, self-awareness, leadership, and creative problem-solving, proved essential for sustaining momentum, promoting ownership, and embedding quality practices into the institutional fabric.

The experience in Uzbekistan aligns with global trends where quality cultures are most successful when underpinned by leadership, trust, and a collaborative spirit. International best practices, particularly from European contexts, have long emphasized that QA frameworks must be context-sensitive, inclusive, and empowering. For example, models that integrate both external accountability and internal improvement provide the dual benefit of maintaining standards while fostering innovation. The pilot's training model, which combined technical capacity building with emotional intelligence and teamwork, mirrored such integrated approaches. One lesson learned is that international models must not be copied wholesale but adapted to local realities, particularly in environments transitioning from centralized governance.

6. Conclusion

The implementation of the self-assessment pilot in Uzbekistan's VET institutions marks a pivotal shift in how quality assurance is understood and practiced in the country's education system. By moving beyond rigid, compliance-based models, the initiative has laid the groundwork for a more dynamic and improvement-oriented approach to quality. The introduction of self-assessment processes has encouraged institutions to develop a deeper understanding of their own strengths and weaknesses, promote a sense of ownership among staff, and begin embedding a culture of reflection and responsiveness that aligns with both national priorities and international standards.

The pilot also offers valuable implications for national policy integration. Its structured approach, combining phased implementation, stakeholder engagement, and the development of national expertise, can serve as a scalable model for embedding self-assessment into the national QA framework. Importantly, the experience emphasizes that reform is not only about systems and structures, but also about people, mindsets, and sustained institutional learning. For long-term success, policies must embed support mechanisms that reinforce both the technical and human aspects of quality assurance. Based on the above-mentioned, we develop the following conclusions:

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

— the self-assessment pilot has established a replicable, context-sensitive model that shifts Uzbekistan’s VET quality assurance paradigm from compliance to continuous improvement;

— strengthening institutional soft skills and providing structured peer learning and coaching are essential components for sustaining quality culture and internal accountability;

— to achieve national impact, future reforms should integrate the self-assessment model into policy frameworks, ensuring its application across sectors and supporting its institutionalization with ongoing capacity-building and stakeholder engagement.

REFERENCES

1. Cedefop. (2015). *Handbook for VET providers: Supporting internal quality management and quality culture*. <https://www.cedefop.europa.eu/en/publications-and-resources/publications/3067>
2. EQAVET. (2009). *Recommendation on the establishment of a European Quality Assurance Reference Framework for VET*. <https://www.eqavet.eu/>
3. Grek, S., Maroy, C., & Verger, A. (2020). Introduction: Accountability and datafication in education: Historical, transnational and conceptual perspectives. In *Routledge eBooks* (pp. 1–22). <https://doi.org/10.4324/9781003014164-1>
4. Odilov, A. & Eshchanov, B. (2023). *Quality Assurance Handbook: Supporting the development of internal and external quality assurance in VET*. HELVETAS Swiss Intercooperation. <https://tvvet.edu.uz/upload/iblock/b7a/hmi01m5ng0ub9jvoorlndxma245qrsoz.pdf>
5. Rahmawati, A., Suryani, N., Akhyar, M., & Sukarmin, N. (2020). Developing Self-Assessment Instrument for Measuring Pre-Service Teachers’ Technological Pedagogical Vocational Knowledge. *Humanities & Social Sciences Reviews*, 8(3), 676–685. <https://doi.org/10.18510/hssr.2020.8372>
6. Visscher, A. J. (2009). Improving quality assurance in European vocational education and training: factors influencing the use of quality assurance findings. In *Springer eBooks*. <https://www.voced.edu.au/content/ngv%3A38853>

**СОВРЕМЕННЫЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В
ФОРМИРОВАНИИ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА В КОНТЕКСТЕ
УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ В ОБЛАСТИ ИСТОРИЧЕСКИХ НАУК.**

Анарбаева Гулнара Абдуманоповна

доцент ЖАГУ им.Б.осмонова,

кандидат исторических наук.

Токоева Гулдана Самидиновна

доктор философских наук, профессор

г. Жалал-Абад. Кыргызстан

**MODERN EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN THE FORMATION OF
HUMAN CAPITAL IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN
THE FIELD OF HISTORICAL SCIENCES.**

Gulnara Abdumanopovna Anarbayeva,

Associate Professor of B.Osmonov JASU,

Candidate of Historical Sciences.

Tokoeva Guldana Samidinovna

doctor of philosophy, professor

Jalal-Abad city. Kyrgyzstan.

Аннотация.

В данной статье рассматривается роль современных образовательных технологий в формировании человеческого капитала в области исторических наук в контексте устойчивого развития общества. Обсуждаются различные аспекты цифровизации учебного процесса, интерактивных методов обучения, адаптивного обучения и поддержки исследовательской активности, а также приводятся примеры успешных проектов и исследований. Подчеркивается важность использования современных образовательных технологий для обогащения учебного опыта студентов, стимулирования их исследовательской активности и развития критического мышления.

Ключевые слова.

Современные образовательные технологии, исторические науки, цифровизация учебного процесса, интерактивные методы обучения, адаптивное обучение, исследовательская активность, устойчивое развитие.

Annotation.

This article examines the role of modern educational technologies in the formation of human capital in the field of historical sciences in the context of sustainable development of society. Various aspects of digitalization of the educational process, interactive teaching methods, adaptive learning and support for research activity are discussed, as well as

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

examples of successful projects and research. The importance of using modern educational technologies to enrich students' learning experience, stimulate their research activity and develop critical thinking is emphasized.

Keywords.

Modern educational technologies, historical sciences, digitalization of the educational process, interactive teaching methods, adaptive learning, research activity, sustainable development.

Современный мир стремительно меняется, требуя от образовательных систем адаптации к новым вызовам и технологиям. В контексте исторических наук это особенно важно, так как эффективное формирование человеческого капитала в этой области не только сохраняет культурное наследие, но и способствует устойчивому развитию общества.

Развитие информационного общества требует новой системы образования, обновления ее целей и содержания, внедрения в обучение современных информационных технологий. Совершенствование системы образования как важная составляющая стратегии реформ, реализуемой в Кыргызстане на современном этапе, предполагает внедрение в образовательный процесс новых образовательных технологий. Высшее образование, наряду с другими показателями, характеризующими инновационный потенциал страны, является одним из факторов конкурентоспособности экономики Кыргызстана. Задачи подготовки специалистов, знания, компетенции, умения и навыки которых отвечают требованиям времени и требованиям рынка, могут быть решены путем внедрения инновационных педагогических технологий в образовательный процесс высшей школы.

Использование современных образовательных технологий в образовательном процессе вуза открывает новые возможности в плане реализации принципов дидактики (индивидуализации и дифференциации обучения), активизирует познавательную активность студентов и их творческие способности, стимулирует сознание, создает условия для перехода от обучения к самообразованию. Повышение компетентности педагогов в области наиболее эффективного использования информационно-коммуникационных и интерактивных технологий, в создании и развитии универсальной образовательной сферы, стимулирование формирования новой культуры педагогического мышления является задачей современного высшего образования [1]. Образовательные технологии – это организационная образовательная деятельность преподавателей и студентов в различных формах с использованием различных методов обучения, преподавания и оценки, направленная на достижение результатов и формирование на их основе компетенций. [2]. Компетентность-это системное проявление знаний, умений,

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

навыков, способностей и личностных качеств обучающихся которая формируется на основе знаний, умений, навыков, личностных качеств.

Последовательное внедрение элементов технологии должно тиражироваться любым преподавателем и обеспечивать достижение всеми учащимися запланированных результатов. Необходимым компонентом педагогической технологии является диагностика, включающая в себя критерии, показатели и средства измерения результатов.

Необходимо отметить, что успешность применения новых образовательных технологий в образовательном процессе вуза во многом зависит от условий их реализации, к которым относятся: особенности образовательного учреждения; готовность преподавателя; материально-техническая база; выбор; ключевые компетенции.

В сущности всех реформ в области общего, среднего и высшего профессионального образования отмечено, что только качественное образование способно подготовить компетентные кадры для современной системы образования и вектор его подготовки в социально-экономических условиях социума зависит от решения проблем цифровизации системы образования. Кыргызстан уже принял «Программу развития образования Кыргызской Республики на 2021-2040 гг.», где третьим пунктом обозначено развитие технологий – цифровизации [3]. Отставание системы образования Кыргызстана от потребностей цифровой экономики связано прежде всего с тем, что нынешняя система образования не успевает реагировать на те изменения, что диктуют результаты научно-технического прогресса и цифровизация. Бурно трансформирующийся рынок труда требует адаптации образовательных программ к реалиям времени, заявляет о необходимости перехода к более гибкой системе подготовки кадров.

Использование современных цифровых технологий позволяет создать интерактивные образовательные ресурсы, которые делают процесс обучения более увлекательным и доступным. В исторических науках это может включать в себя виртуальные экскурсии по историческим местам, мультимедийные презентации и онлайн-курсы с использованием видеоматериалов. Современные образовательные технологии также способствуют развитию исследовательских навыков студентов в области исторических наук. Это включает в себя использование баз данных и архивов онлайн, программы для анализа исторических данных, а также возможности для совместной работы над исследовательскими проектами.

Виртуальные экскурсии по историческим периодам позволяют людям погрузиться в прошлое, не выходя из дома. Это отличный способ изучить историю различных эпох, увидеть исторические места и памятники. Существует множество

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

веб-сайтов и приложений, которые предлагают такие экскурсии. Например, Google Arts & Culture предлагает виртуальные туры по многим историческим местам, музеям и памятникам. Также многие музеи и исторические объекты предлагают виртуальные экскурсии на своих официальных веб-сайтах.

Виртуальные экскурсии могут быть очень полезными при изучении истории по нескольким причинам:

1. Визуальное восприятие: Виртуальные туры позволяют увидеть исторические места, артефакты и памятники в реальном времени, что может улучшить понимание и представление о рассматриваемом периоде.

2. Доступность: Благодаря виртуальным экскурсиям можно посетить далекие или закрытые для публики места без физического присутствия.

3. Интерактивность: Некоторые виртуальные экскурсии предлагают интерактивные элементы, включая аудиогиды, видео и дополнительную информацию, что делает процесс изучения более увлекательным и запоминающимся.

4. Глубокое погружение: Виртуальные экскурсии позволяют изучать детали исторических событий и персонажей, что может способствовать более глубокому пониманию материала.

Использование виртуальных экскурсий в сочетании с традиционными методами обучения, такими как чтение книг, просмотр документальных фильмов и обсуждение материала с преподавателем или одногруппниками, может значительно обогатить процесс изучения истории.

Мультимедийная презентация по истории — это эффективный инструмент для визуализации и интерактивного изучения исторических событий, персонажей и культурных особенностей. Она позволяет объединить текст, изображения, аудио и видео материалы, создавая увлекательное и понятное представление о прошлом. В этой статье мы рассмотрим основные аспекты создания мультимедийной презентации по истории. Мультимедийные презентации обладают рядом преимуществ:

1. “Визуализация информации”: Использование изображений, диаграмм и анимаций помогает наглядно представить сложные исторические процессы и события.

2. “Интерактивность”: Возможность включения видео, аудио и интерактивных элементов (например, гиперссылок или викторин) делает презентацию более динамичной и увлекательной.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

3. “Адаптивность”: Мультимедийные презентации могут быть адаптированы для различных аудиторий и целей — от учебных занятий до научных конференций и культурных мероприятий.

Мультимедийные презентации по истории — это мощный инструмент для образования и культурного просвещения. Они позволяют сделать изучение истории увлекательным, доступным и интерактивным, стимулируя интерес к прошлому и формирование критического мышления. Создание такой презентации требует тщательного планирования, качественного контента и профессионального дизайна, но результаты оправдывают затраты времени и усилий, делая образовательный процесс более эффективным и запоминающимся.

Еще один современный метод для изучения исторических материалов по разному периоду это использование видеокурсов при проведении онлайн-курсов по историческим наукам может быть очень эффективным. Видеоматериалы позволяют студентам визуализировать исторические события, личности и культурные процессы, что делает процесс обучения более интерактивным и увлекательным. Мы предполагаем несколько платформ, где можно найти онлайн-курсы по истории с использованием видеоматериалов:

1. Coursera (www.coursera.org)
2. edX (www.edx.org)
3. Udemy (www.udemy.com)
4. Khan Academy (www.khanacademy.org)
5. The Great Courses (www.thegreatcourses.com)

На этих платформах можно найти курсы по различным периодам истории, культурным исследованиям, истории искусства и многим другим темам.

Говоря о новых технологиях, нельзя не упомянуть и информационные. И речь идёт не только о компьютере, проекторе, интерактивной доске. Это процесс, использующий совокупность средств и методов сбора, обработки, хранения и передачи данных для получения информации нового качества. На собственном опыте мы знаем, что студенты могут лучше усваивать материал благодаря презентациям, видеофильмам, используя материалы электронных архивов и библиотек. Конечно же, дистанционное обучение сейчас имеет немаловажное значение. Информационные технологии стали уже неотъемлемой частью в области образовании, они облегчают взаимодействие преподавателей и студентов — преподаватели начинают говорить на доступном языке, и это очень позитивно сказывается на качестве учебного процесса.

Литература:

1. Мельников С.В. Новые образовательные технологии в условиях компетентного подхода. Вестник Учебно-методического объединения вузов России по образованию в области социальной работы. – М.: РГСУ, 2014. - № 4
2. Модель специалиста и высшее профессиональное образование. Под ред. В.Д. Шадрикова. М., 2003.
3. Постановление правительства Кыргызской Республики от 4 мая 2021 г. № 200 «Программа развития образования в Кыргызской Республике на 2021-2040 гг.» – URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=35868724

O‘ZBEKISTONDA YURIDIK TA’LIMNI RAQAMLASHTIRISH

Shakarova Aziza Anvarovna

O‘zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi Navoiy akademik litseyi “Huquqiy va ijtimoiy-gumanitar fanlar” kafedrasida huquqshunoslik fani yetakchi o‘qituvchisi

Annotatsiya: ushbu maqolada huquq sohasida raqamlashtirishning davlat rivojida ahamiyati, raqamlashtirishga oid islohotlar, xorijiy mamlakatlarning raqamlashtirish borasidagi tajriba va islohotlari, suniy intellekt haqida umumiy tushuncha va uning respublikamiz rivojida o‘rni, zamonaviy raqamli taraqqiyot sharoitida sub’ektiv huquq va erkinliklarning transformatsiyasini O‘zbekiston qonunchiligi va xalqaro tajriba asosida tahlil qilish va boshqa ma’lumotlar yoritilgan. Raqamlashtirishning shaxsni huquqiy maqomiga ta’sirini nazariy va amaliy jihatlarini o‘rganiladi.

Kalit so‘zlar: raqamlashtirish, sun’iy intellekt, “nau-xao”, pullarni “yuvish”, korrupsiya, audioyozuv, videokonferensaloqa, virtual qabulxona, “ijtimoiy himoya yagona reestri”, blokcheyn, norma ijodkorligi, normativ-huquqiy hujjatlar, qonun loyihasi, huquqiy davlat, prinsip, sub’ektiv huquq, erkinlik va boshqalar.

“Raqamli demokratiya” va “raqamli xalq hokimiyati” g‘oyalari – bu jamiyat va davlat ishlarini to‘g‘ridan-to‘g‘ri boshqarishda aholining ishtirokini ta’minlash va soddalashtirishga qaratilgan g‘oyalarning rivojlangan shaklidir. Bunday misollarni beadad keltirish mumkin. Shu bilan birga, shaxs va davlat xavfsizligiga bevosita tahdid soluvchi yangi xavf-xatarlar ham yuzaga kelmoqda.

Yangi raqamli dunyo g‘oyalari va mexanizmlarining ushbu mustahkam o‘rnashgan ijtimoiy-siyosiy tizimga keskin aralashuvi ayrim ko‘zga ko‘rinarli transformatsiyalarga olib kelishi kerak edi. Dunyo aslida o‘zgarib borayotganini sezmaslik mumkin emas. Insonlarning o‘zaro muloqoti va hamkorlik shakllari o‘zgardi, tovar va xizmatlarni olish usullari va imkoniyatlari soddalashti, madaniy boyliklarga kirish imkoniyati osonlashdi, nisbatan yangi bo‘lgan ijtimoiy munosabatlar sohalari shakllandi va hokazo.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Shiddat bilan rivojlanayotgan bugungi dunyoda raqamli texnologiyalarning tez sur’atda rivojlanishi, o’sishi inson huquqlari va erkinliklarining yangi jihatlarini ochmoqda hamda ularga nisbatan yangi yondashuvlar zaruratini kun tartibiga olib chiqmoqda.

Respublikamiz o’z oldiga kuchli demokratik va rivojlangan mamlakatlar qatoridan o’rin egallashni maqsad qilgani hech kimga sir emas. Respublikamizdagi islohotlar esa xalqimizga munosib sharoit yaratib berish maqsadida amalga oshirilayotgani bejizga emas. Keyingi yillarda mamlakatimiz shaxdam odimlari xalqaro hamjamiyat tomonidan yuksak baholanmoqda. Xususan, xalqaro jurnallarda dunyoning ikki yuzga yaqin davlatlari orasidan mamlakatimiz “Yil mamlakati” deb topilgani asoslidir.

Hammaga malumki, yurtimiz yaqin-yaqingacha aksariyat tahlilchilar tomonidan “yopiq” davlatlardan biri sifatida tanilgan edi. Bu esa xalqar miqyosda katta aks sado berdi. Albatta, yurtimizda qisqa vaqt davomida oqilona yo’lga qo’yilgan ichki va tashqi siyosatning amaliy ifodasi desak, ayni haqiqat.

Yurisprudensiyaga keladigan bo’lsak, xususiy va davlat manfaatlarini muvofiqlashtirish muammosi huquqshunoslik ilmining diqqat markazida mustahkam o’rin olganligi va bu masala O’zbekiston respublikasi Konstitutsiyaviy sudi huquqiy pozitsiyalari darajasida konseptual ma’noda tahlil qilinganini ta’kidlamaslik mumkin emas. Inson huquqlari oliy qadriyat sifatida mamlakatimiz Konstitutsiyasida rasman mustahkamlangan bo’lsa-da, O’zbekiston Konstitutsiyaviy sudining huquqiy pozitsiyalari darajasida davlat manfaatlari, ya’ni ko’p millatli o’zbek xalqining irodasini ifodalovchi davlatning manfaatlari, yoki aniqroq qilib aytganda, aholining ko’pchilik qismi manfaatlari konstitutsiyaviy qadriyat sifatida ham kam ahamiyatga ega emas.

Huquq sohasini raqamlashtirish ya’ni texnologiyalar, platformalar va huquq modellari yaryatish hamda ularni kundalik hayotga joriy etish orqali mavjud yangicha tizimga ko’chirishdir.

Dastlab bu iborani amerikalik dasturchi Nikolas Negroponte 1995-yilda kiritgan. Huquq sohasida raqamlashtirish insonlarsiz boshqaruv tizimini yo’ga qo’yish orqali korrupsiyani kamaytiradi. Soliq tushumlarini “aqlli” shartnomalar tuzish, shuningdek byudjet xarajatlarining ochiqqligini oshiradi, yagona platforma orqali davlat xizmatlarini ko’rsatish imkoniyatini beradi. Huquq sohasini raqamlashtirish elektoral madaniyatning yuksalishi hamdir.

Shu o’rinda aytish lozimki Prezidentimiz Sh.Mirziyoev ta’kidlagandek, “Bugun axborot texnologiyalari har jabhaga kirib borgan. Bu soha rivojlansa, boshqa sohalar ham ilgarilaydi, odamlarga qulayliklar oshadi”²⁰.

²⁰Prezidentimiz Sh.Mirziyoevning 2022-yil 14-aprel kuni axborot texnologiyalari sohasidagi natijalar va joriy yilgi vazifalar muhokamasi yuzasidan o’tkazilgan yig’ilishidagi maruzasi // <https://president.uz/uz/>

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Davlatimiz rahbari ta’kidlagandek, “Taraqqiqiyotga erishish uchun raqamli bilimlar va zamonaviy axborot texnologiyalarini egallashimiz zarur va shart”²¹.

Raqamli texnologiyalarning rivojlanishi inson huquq va erkinliklarining an’anaviy tushunchasini tubdan o’zgartirmoqda. Agar avval sub’ektiv huquqlar asosan fizik makonda ko’rib chiqilgan bo’lsa, bugungi kunda ular virtual muhitda yangi xususiyatlarga ega bo’lmoqda²².

Zamonaviy tadqiqotchilar raqamli voqelik mutlaqo yangi huquqiy paradigmalarni shakllantirayotganini ta’kidlashadi. Masalan, professor A.V. Minbaliev shunday deydi: “Raqamlashtirish nafaqat huquqlar mazmunini, balki ularni amalga oshirish va himoya qilish mexanizmlarini ham o’zgartirmoqda”²³.

O’zbek olimi B.B. Berdiyarov ta’kidlashicha: “Raqamli transformasiya faqat texnologik jarayon emas, balki ijtimoiy-huquqiy paradigmaning sifat jihatdan yangi bosqichidir”²⁴.

Ta’kidlash joizki, rivojlangan xorijiy mamlakatlarda huquqiy amaliyotda ham yuqoridagi singari axborot texnologiyalari dasturlaridan unumli foydalanib kelinmoqda. Bunday huquqiy texnologiya Legal Tech deb ataladi.

Masalan, AQSh Illinoys texnologiyalar instituti jamoasi tomonidan huquqiy nizo bo’yicha AQSh Oliy sudi tomonidan qanday qaror qabul qilinishini bashorat qilishga qaratilgan dastur ishlab chiqilgan. Odatda tahliliy bashoratning 70 foizi to’g’ri bo’lib chiqadi.

Shunga o’xshash bo’lgan dasturlar Kanadada ham yaratilgan. Yo’l harakati qoidalarini buzgan va buning uchun polisiya tomonidan berilgan jarimadan norozi bo’lgan shaxsning advokat yordamisiz sudga murojaat qilishi hamda uning ishi qisqa muddatlarda ko’rib chiqilishini ta’minlashga qaratilgan maxsus onlayn dasturni bunga misol qilib keltirish mumkin.

Shuningdek, huquqiy nizolar, muammolarga tatbiq etiladigan qonun hujjatlari normalarini izlab topish, shartnomalarni ekspertizadan o’tkazish singari dasturlarni ham alohida ajratib ko’rsatish mumkin.

Demak, biz asosiy e’tiborni “nau-xau”, blokcheyn texnologiyalar faoliyatini zamonga hamohang o’rganib, shular qatorida bu sohani yangi bosqichga olib chiqishimiz maqsadga muvofiq.

²¹Prezidentimiz Sh.Mirziyoevning Oliy majlisga murojaatnomasi //2020-yil 24-yanvar// (elektron manba)<https://nrm.uz/>

²² Минбалеев А.В. Право в цифровом мире. – М.: Юрайт, 2022.

²³ Минбалеев А.В. Право в цифровом мире. – М.: Юрайт, 2022.

²⁴ Berdiyarov B.B. Raqamli transformatsiya sharoitida inson huquqlari. - Toshkent, 2022.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Bunday huquqiy texnologiyalar “Legal Tech” laboratoriyasida yaratiladi. Bu ayni paytda yuristlar va axborot texnologiyalari sohasi mutaxassislarini hamkorlikda ishlashni talab etadi.

O‘zbekistonda yuristlar, shu jumladan, advokatlarning etishmasligi sharoitida “Legal Tech” dasturlarini yaratish va amaliyotga joriy etish kelajakda advokatlarning “Legal Tech” yordamida ko‘plab fuqarolarga qisqa fursatlarda yuridik xizmat ko‘rsatish imkoniyatini oshiradi.

Yangi O‘zbekistonning kelajak istiqbolini nazarda tutib ta’lim sohasini yanada jadal rivojlantirish davlatimiz siyosatining asosiy yo‘nalishlaridan biri sifatida O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoevning 2022 yil 28 yanvardagi “2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi farmonida ham tarixiy-xuquqiy ahamiyatga ega bo‘lib juda katta yutuqlarga erishish imkoniyatini yaratmoqda. Darhaqiqat, ushbu hujjatning “Adolatli ijtimoiy siyosat yuritish, inson kapitalini rivojlantirish” deb nomlangan IV bo‘limi boshqa vazifalar bilan bir qatorda ta’lim sifatini oshirish va uni xalqaro darajaga etkazish strategiyaning asosiy maqsadlaridan ekanligi belgilab qo‘yilgan²⁵.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 5 oktyabrdagi PF–6079-son Farmoniga ko‘ra tasdiqlangan “Raqamli O‘zbekiston – 2030” Strategiyasiga muvofiq ta’lim sohasida raqamli ko‘nikmalarni oshirish maqsadida bir qator tadbirlarni amalga oshirish nazarda tutilgan²⁶. Ushbu normativ-xuquqiy hujjatda axborot texnologiyalari sohasida ta’lim berish va malaka oshirishning ustuvor yo‘nalishlari belgilab qo‘yilgan. Xususan, oliy ta’lim muassasalarida tegishli sohalarda “Internet buyumlar”, robototexnika, sun’iy intellekt texnologiyalarini qo‘llash va o‘rganish bo‘yicha laboratoriyalar, shuningdek, xorijiy korxonalarni ushbu sohaga jalb qilishni tashkil qilish; qog‘oz shaklidagi materiallarni raqamlashtirish formatlaridan foydalanish bo‘yicha davlat yagona talabini ishlab chiqish va qo‘llab-quvvatlashni ta’minlash orqali ta’limda o‘quv materiallarini raqamlashtirish belgilangan.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 9 yanvardagi PF-5618-sonli “Jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish tizimini tubdan takomillashtirish to‘g‘risida” gi Farmoniga muvofiq jamiyatda huquqiy madaniyatni yuksaltirishda huquqiy tarbiyaning innovasion usullarini joriy qilish g‘oyatda muhim

²⁵ 2022 yil 28 yanvardagi “2022 — 2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni // URL: <https://lex.uz/docs/5841063>;

²⁶ “Raqamli O‘zbekiston – 2030” Strategiyasi. 2020 yil 5 oktabr. // URL: <https://lex.uz/docs/5030957>;

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

vazifa qilib belgilangan²⁷. Ya’ni, O‘zbekiston Respublikasining milliy-huquqiy internet portali o‘z ichiga qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi barcha milliy huquqiy saytlar, yuridik lug‘at va huquqiy elektron kutubxona, maqsadli auditoriyalar (davlat xizmatlari, pedagoglar va boshqalar) uchun majburiy kurslar (mandatory courses) qamrab oladi. Shuningdek turli hayotiy holatlar bo‘yicha huquqiy echim talab etiladigan va davlat xizmatlari ko‘rsatish elektron tizimi “advice.uz” huquqiy axborot tizimini yaratish va ishga tushurish; fuqarolarning o‘z huquqiy bilim darajasini sinash maqsadida internet tizimida turli bosqichlarga ega bo‘lgan “Huquqiy test” loyihasini yaratish; Ijtimoiy tarmoqlarda (Facebook, Telegram, Twitter, Youtube, Mytube.uz, lex.uz) davlat organlari va tashkilotlarning kanallarini tashkil qilish va ushbu kanallarda “Web” texnologiyalarda keng foydalangan xolda soha faoliyati yo‘nalishlardan kelib chiqib huquqiy targ‘ibot materiallarini sharhlab borish nazarda tutilgan.

O‘zbekistonda raqamlashtirish jarayoni izchil ravishda amalga oshirilmoqda va bu jarayonda xorijiy tajribadan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Xorijiy tajribani tahlil qilish va mahalliy sharoitga moslashtirish raqamli transformasiya samaradorligini oshiradi. Elektron hukumat, raqamli iqtisodiyot, IT infratuzilma, ta’lim va kiberxavfsizlik kabi yo‘nalishlardagi islohotlar mamlakatni raqamli taraqqiyotga olib chiqishga xizmat qiladi. O‘zbekiston “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi orqali xalqaro standartlarga mos ravishda raqamlashtirish jarayonini jadallashtirishga intilishi lozim.

Xulosa qilib aytganda, yaqin kelajakda o‘zbek yuridik fani va ta’limi jahonning ilg‘or yuridik ta’limi bilan chuqur integrasiyalashgan holda, mamlakatimizning barcha sohalarini huquqiy jihatdan ta’minlashga o‘z hissasini qo‘shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Prezidentimiz Sh.Mirziyoevning 2022-yil 14-aprel kuni axborot texnologiyalari sohasidagi natijalar va joriy yilgi vazifalar muhokamasi yuzasidan o‘tkazilgan yig‘ilishidagi maruzasi // <https://president.uz/uz/>;

2. Prezidentimiz Sh.Mirziyoevning Oliy majlisga murojaatnomasi // 2020-yil 24-yanvar// (elektron manba) <https://nrm/uz/>;

3. 2022 yil 28 yanvardagi “2022 — 2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni // URL: <https://lex.uz/docs/5841063>;

4. “Raqamli O‘zbekiston – 2030” Strategiyasi. 2020 yil 5 oktyabr. // URL: <https://lex.uz/docs/5030957>;

²⁷ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 9 yanvardagi PF-5618 – sonli “Jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish tizimini tubdan takomillashtirish to‘g‘risida” gi Farmoni // URL: <https://lex.uz/docs/4149765>.

5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 9 yanvardagi PF-5618 – sonli “Jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish tizimini tubdan takomillashtirish to‘g‘risida” gi Farmoni // URL: <https://lex.uz/docs/4149765>.

6. Минбалеев А.В. Право в цифровом мире. – М.: Юрайт, 2022;

7. Бачило И.Л. Информационное право. – М.: Юрайт, 2021;

8. Berdiyarov B.B. Raqamli transformasiya sharoitida inson huquqlari. - Toshkent, 2022;

ЭМОЦИОНАЛЬНЫЕ ЛАБИРИНТЫ: РАЗВИТИЕ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА ЧЕРЕЗ ИНТЕРАКТИВНОЕ ЧТЕНИЕ НА УРОКАХ ЛИТЕРАТУРНОГО ЧТЕНИЯ

Маатазимова Гулзат Эрмamatова

Жалал-Абадский государственный университет
им.Б.Осмонова, Заведующий кафедры

maatazimovag@gmail.com

г.Жалал-Абад, Кыргызстан

Темирбаева Гулзад Козоновна

Жалал-Абадский государственный университет
им.Б.Осмонова, Старший преподаватель

+996773967436

temirbaevagulzad@gmail.com

г.Жалал-Абад, Кыргызстан

Аннотация

В статье рассматривается проблема развития эмоционального интеллекта учащихся посредством интерактивного чтения на уроках литературы. Обоснована актуальность формирования эмоциональной компетентности в современном образовательном пространстве. Проанализирована структура эмоционального интеллекта и потенциал художественной литературы для его развития. Представлена методология интерактивного чтения как инструмента эмоционального развития. Описаны конкретные методики работы для младших школьников и подростков: эмоциональные карты персонажей, дневники эмоций, ролевое чтение, эмоциональные эссе и дебаты. Предложены критерии и методы оценки эффективности развития эмоционального интеллекта через интерактивное чтение. Статья адресована педагогам-словесникам, психологам образования и исследователям в области эмоционального интеллекта.

Ключевые слова: эмоциональный интеллект, интерактивное чтение, литературное образование, эмоциональные компетенции, эмпатия, методика

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

обучения литературе, личностно-ориентированное обучение, рефлексия, эмоциональная грамотность.

Введение

Современная система образования сталкивается с важной задачей – не только обеспечить учащихся академическими знаниями, но и подготовить их к жизни в сложном эмоциональном мире. В этом контексте развитие эмоционального интеллекта становится одним из ключевых направлений педагогической деятельности. Особенно эффективной платформой для такого развития являются уроки литературного чтения, где художественные произведения предоставляют богатый материал для эмоционального восприятия и анализа.

Интерактивное чтение – это не просто декодирование текста, это активный процесс взаимодействия между читателем и произведением, во время которого происходит глубокое погружение в эмоциональный мир персонажей, развивается способность к эмпатии и формируется понимание сложных человеческих отношений. Именно поэтому метафора "эмоциональных лабиринтов" так точно описывает процесс развития эмоционального интеллекта через литературное чтение – это путешествие по сложным коридорам человеческих чувств и переживаний, где каждый поворот открывает новые грани эмоционального восприятия.

Теоретические основы эмоционального интеллекта

Понятие эмоционального интеллекта, введенное в научный оборот в 1990 году Питером Сэловеем и Джоном Мэйером, определяется как способность воспринимать, понимать, управлять и использовать эмоции для содействия мышлению. Дэниел Гоулман, популяризовавший это понятие, выделил пять ключевых компонентов эмоционального интеллекта:

1. Самосознание – осознание собственных эмоций и их влияния на поведение.
2. Саморегуляция – управление эмоциями и адаптация к меняющимся обстоятельствам.
3. Мотивация – использование эмоций для достижения целей.
4. Эмпатия – распознавание эмоций других людей и эмоциональное сопереживание.
5. Социальные навыки – умение строить отношения и взаимодействовать с окружающими.

Исследования показывают, что эмоциональный интеллект играет не менее важную роль в успешности человека, чем традиционный интеллект (IQ). от период формируются основные эмоциональные паттерны и навыки социального взаимодействия. Литературное чтение предоставляет идеальную среду для такого

развития, поскольку художественные произведения содержат широкий спектр эмоциональных ситуаций, которые можно исследовать в безопасной обстановке.

Интерактивное чтение как метод развития эмоционального интеллекта

Интерактивное чтение предполагает активное взаимодействие читателя с текстом, которое выходит за рамки простого восприятия сюжета. В контексте развития эмоционального интеллекта такое чтение направлено на:

1. Идентификацию эмоций персонажей – распознавание и называние эмоций, испытываемых героями произведения.
2. Анализ причин эмоциональных реакций – понимание связи между событиями и эмоциональными состояниями.
3. Прогнозирование эмоциональных последствий – предвидение того, как действия персонажей могут повлиять на их эмоциональное состояние и состояние других героев.
4. Эмоциональное сопереживание – развитие эмпатии через "проживание" событий вместе с персонажами.
5. Рефлексию собственных эмоций – сравнение своих эмоциональных реакций с реакциями персонажей и анализ собственного эмоционального опыта.

Интерактивное чтение на уроках литературы создает уникальную возможность для учеников погрузиться в эмоциональный мир произведения, что способствует развитию всех компонентов эмоционального интеллекта.

Методические приемы интерактивного чтения для развития эмоционального интеллекта

1. "Эмоциональная карта" произведения

Этот прием предполагает создание визуальной карты эмоциональных состояний персонажей в различных ситуациях. Учащиеся отмечают ключевые события произведения и связанные с ними эмоции героев, что помогает развивать навыки идентификации и анализа эмоций.

2. "Эмоциональный дневник" персонажа

Учащиеся ведут дневник от имени одного из персонажей, описывая события произведения через призму его эмоциональных переживаний. Этот прием развивает эмпатию и понимание многогранности эмоциональных реакций.

3. "Эмоциональный спектр" обсуждения

Учащиеся используют цветные карточки для визуализации различных эмоций, которые они испытывают при чтении определенных эпизодов произведения. Это помогает осознать сложность и многогранность эмоциональных реакций на литературные события.

4. Техника "Письмо персонажу"

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Учащиеся пишут письма литературному герою, выражая свое отношение к его поступкам и эмоциональным реакциям, что развивает навыки эмоциональной рефлексии и эмпатии.

Оценка эффективности развития эмоционального интеллекта через интерактивное чтение

Оценка развития эмоционального интеллекта через интерактивное чтение может проводиться с использованием различных методов:

1. Наблюдение за изменениями в эмоциональном словаре учащихся – отслеживание расширения словарного запаса, связанного с эмоциями.
2. Анализ качества эмоциональной рефлексии – оценка глубины и точности анализа эмоциональных состояний персонажей и собственных эмоций.
3. Оценка способности к эмпатии – наблюдение за изменениями в способности учащихся понимать и сопереживать эмоциональным состояниям других.
4. Мониторинг социальных взаимодействий – отслеживание изменений в поведении учащихся в различных социальных ситуациях.
5. Психологическое тестирование – использование стандартизированных методик оценки эмоционального интеллекта.

Исследования показывают, что систематическое использование методов интерактивного чтения на уроках литературы приводит к значительному улучшению показателей эмоционального интеллекта учащихся. В частности, отмечается развитие способности к эмпатии, улучшение навыков эмоциональной регуляции и рост эмоционального словарного запаса.

Трудности и пути их преодоления

Несмотря на эффективность интерактивного чтения для развития эмоционального интеллекта, существует ряд трудностей, с которыми могут столкнуться педагоги:

1. Ограниченность времени – интерактивные методы требуют значительных временных затрат, что может быть проблемой в условиях плотного учебного плана.

Решение: Интеграция элементов интерактивного чтения в традиционные формы работы с текстом, использование домашних заданий для продолжения эмоционального анализа произведений.

2. Различный уровень эмоционального развития учащихся – в одном классе могут находиться дети с разным уровнем эмоционального интеллекта и готовностью к эмоциональному анализу.

Решение: Дифференцированный подход к заданиям, групповая работа с объединением учащихся с разным уровнем эмоционального развития.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

3. Сопротивление учащихся – некоторые ученики могут испытывать дискомфорт при обсуждении эмоциональных тем.

Решение: Создание безопасной психологической атмосферы, постепенное введение эмоционально насыщенных тем, использование метафор и аналогий.

4. Трудности оценивания – оценка развития эмоционального интеллекта не всегда может быть объективной и стандартизированной.

Решение: Использование комплексных методов оценки, акцент на формирующее оценивание, привлечение школьных психологов для профессиональной диагностики.

5. Недостаточная подготовка педагогов – не все учителя обладают необходимыми знаниями и навыками для эффективного использования методов интерактивного чтения.

Решение: Организация методических семинаров, обмен опытом между педагогами, самообразование в области психологии эмоций.

Заключение

Развитие эмоционального интеллекта через интерактивное чтение на уроках литературы представляет собой эффективный подход к формированию эмоционально зрелой личности. Литературные произведения создают уникальную возможность для погружения в эмоциональные лабиринты человеческих отношений, а интерактивные методы работы с текстом позволяют максимально использовать этот потенциал.

Эмоциональный интеллект, развитый через литературное чтение, становится не только инструментом понимания литературных произведений, но и ключом к пониманию себя и окружающих. Учащиеся, прошедшие через "эмоциональные лабиринты" литературы, обретают ценный опыт эмоциональной рефлексии и эмпатии, который помогает им ориентироваться в сложном мире человеческих взаимоотношений.

Таким образом, интерактивное чтение на уроках литературы служит не только средством литературного образования, но и мощным инструментом эмоционального развития учащихся, подготавливая их к успешной жизни в эмоционально насыщенном мире человеческих отношений.

Список литературы

1. Гоулман Д. Эмоциональный интеллект. Почему он может значить больше, чем IQ. – М.: Манн, Иванов и Фербер, 2018.

2. Андреева И.Н. Эмоциональный интеллект как феномен современной психологии. – Новополюк: ПГУ, 2011.

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

3. Матвеева Л.В. Выразительное чтение как средство эмоционального воздействия // Начальная школа. – 2017. – № 5.
4. Сергиенко Е.А., Ветрова И.И. Эмоциональный интеллект: русскоязычная адаптация теста Мэйера-Сэловея-Карузо (MSCEIT V2.0) // Психологические исследования. – 2009. – № 6.
5. Федоров И.В. Развитие эмоционального интеллекта средствами литературного образования // Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. – 2016. – № 180.
6. Хухлаева О.В. Практические материалы для работы с детьми 3-9 лет. Психологические игры, упражнения, сказки. – М.: Генезис, 2016.
7. Щербакова Т.Н. Эмоциональный интеллект как фактор эффективности коммуникации учителя с учащимися // Психология обучения. – 2015. – № 2.
8. Эллис А., Драйден У. Практика рационально-эмоциональной поведенческой терапии. – СПб.: Речь, 2002.

**O‘ZBEKISTONDA KIBERXAVSIZLIKNI TA’MINLASHNING
TASHKILIY-HUQUQIY ASOSLARI**

Berkinov Oybek Toxir o‘g‘li

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Milliy g‘oya, ma’naviyat asoslari va huquq ta’limi kafedrası o‘qituvchisi

oybekberkinov98@gmail.com

O‘zbekiston Respublikasida mustaqillikdan so‘ng qabul qilingan quyidagi me‘yoriy hujjatlar kiberxavfsizlik sohasini takomillashtirishning huquqiy asosi vazifasini bajarib kelmoqda. O‘zbekiston Respublikasi tomonidan qabul qilingan 06.05.1994 yildagi 1060-XII-son “Elektron hisoblash mashinalari uchun yaratilgan dasturlar va ma’lumotlar bazalarining huquqiy himoyasi to‘g‘risida”gi, 29.04.2004 yildagi 611-II-son “Elektron hujjat aylanishi to‘g‘risida”gi, 11.12.2003 yildagi 560-II-son “Axborotlashtirish to‘g‘risida”gi, 2022-yil 15-apreldagi O‘RQ-764-son “Kiberxavfsizlik to‘g‘risida”gi qonunlari; O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 30.05.2002 yildagi PF-3080-son “Kompyuterlashtirishni yanada rivojlantirish va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish to‘g‘risida”gi, 02.06.2005 yildagi PQ-91-son “Axborot texnologiyalari sohasida kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish to‘g‘risida”gi, 03.04.2007 yildagi PQ-614-son “O‘zbekiston Respublikasida axborotni kriptografik muhofaza qilishni tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi, 21.11.2018 yildagi PQ-4024-son “Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarining joriy etilishini nazorat qilish, ularni himoya qilish tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi, 19.02.2018 yildagi PQ-3549-son “O‘zbekiston Respublikasi Axborot texnologiyalari va

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

kommunikatsiyalarini rivojlantirish vazirligi faoliyatini tashkil etish to‘g‘risida”gi, 03.09.2020 yildagi PQ-4818-son “Sud hokimiyati organlari faoliyatini raqamlashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi, 05.10.2020 yildagi PF-6079-son “Raqamli O‘zbekiston — 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qaror, farmonlari va boshqa me‘yoriy hujjatlar shular jumlasidandir. “Kiberxavfsizlik mustaqilligi Dekloratsiyasi”da ta’kidlanganidek O‘zbekistonda kibermakonni boshqarish uchun huquqiy asos yaratildi. “Kiberxavfsizlik mustaqilligi Dekloratsiyasi” muallifi Jon Perri Barlou tarmoq faqat o‘zini-o‘zi tartibga soluvchi tizim bo‘lib, hech qanday majburiy tartibga solinmaydi, uni faqat axloqiy, ammo huquqiy qonunlarga muvofiq qurish kerak, deb ta’kidlagan edi[1]. Kiberxavfsizlikni ta’minlashning axloqiy va texnik jihatlaridagi muammolar yetarlichadir. Kiberxavfsizlikni texnik jihatdan ta’minlashda asosiy subyektlardan biri sifatida kiberxavfsizlik markazining faoliyati muhim ahamiyatga ega. Kiberxavfsizlik markazining tashkil etilishi 4 bosqichdan iboratdir.

1-bosqich. O‘zbekiston Respublikasi Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarini rivojlantirish vazirligi huzuridagi “Axborot xavfsizligini ta’minlash markazi” davlat muassasasi nomi bilan O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2013 yil 27 iyundagi “O‘zbekiston Respublikasining Milliy axborot-kommunikatsiya tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-1989-son Qarori va O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2013 yil 16 sentyabrdagi “O‘zbekiston Respublikasi Aloqa, axborotlashtirish va telekommunikatsiya texnologiyalari davlat qo‘mitasi huzuridagi “Elektron hukumat” tizimini rivojlantirish markazi hamda Axborot xavfsizligini ta’minlash markazi faoliyatini tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 250-son qaroriga muvofiq faoliyat yuritadigan davlat muassasasi shaklidagi notijorat tashkiloti sifatida o‘z faoliyatini boshlagan.

2-bosqich. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari sohasidagi loyihalarni boshqarish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 2017 yil 29 avgustdagi PQ-3245-son [qarorini](#) bajarish yuzasidan hamda zamonaviy texnologiyalardan foydalangan holda axborot va jamoat xavfsizligi, shuningdek huquq-tartibotni ta’minlashga qaratilgan chora-tadbirlarni kuchaytirish, “Xavfsiz shahar” yagona apparat-dasturiy kompleksini yaratish loyihasining o‘z vaqtida va sifatli amalga oshirilishini ta’minlash maqsadida Vazirlar Mahkamasi qarori bilan O‘zbekiston Respublikasi Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarini rivojlantirish vazirligining Axborot xavfsizligini ta’minlash markazi O‘zbekiston Respublikasi Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarini rivojlantirish vazirligining Axborot xavfsizligi va jamoat tartibini ta’minlashga ko‘maklashish markazi etib qayta tashkil etildi.

3-bosqich. O‘zbekiston Respublikasi Axborotlashtirish va telekommunikatsiyalar sohasida nazorat bo‘yicha davlat inspeksiyasining “Texnik ko‘maklashish markazi” davlat

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

unitar korxonasi nomi bilan O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarining joriy etilishini nazorat qilish, ularni himoya qilish tizimini takomillashtirish chora - tadbirlari to‘g‘risida”gi 2018-yil 21-noyabrda PQ-4024-son qaroriga muvofiq faoliyat yuritadigan davlat unitar korxonasi shaklidagi tashkilot sifatida faoliyat yuritdi.

4-bosqich. “Kiberxavfsizlik markazi” davlat unitar korxonasi nomi bilan 14.09.2019 yildagi PQ-4452-son O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarining joriy etilishini nazorat qilish, ularni himoya qilish tizimini takomillashtirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi qaroriga muvofiq faoliyat yuritib kelmoqda.

Markazning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat[2]:

- Axborot xavfsizligiga hozirgi vaqtdagi tahdidlar to‘g‘risidagi ma’lumotlarni yig‘ish, tahlil qilish va to‘plash, davlat organlari va tashkilotlari axborot tizimlari, resurslari va ma’lumotlar bazalariga noqonuniy kirib olish holatlarining oldini olishni ta’minlaydigan samarali tashkiliy va dasturiy-texnik yechimlarni tezkor qabul qilish bo‘yicha tavsiyalar va takliflar ishlab chiqish;

- Qonun buzuvchilarni, axborotlar makonidagi ruxsatsiz yoxud buzuvchi harakatlarni amalga oshirishda foydalaniladigan metodlar va vositalarni tahlil qilish, identifikatsiyalashda telekommunikatsiyalar tarmoqlarining operatorlari va provayderlari, huquqni muhofaza qilish organlari bilan hamkorlik qilish;

- Axborotlashtirish obyektlarida (davlat sirlari bundan mustasno) apparat vositalari va dasturiy mahsulotlarni, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, telekommunikatsiya jihozlari va boshqa texnik vositalarni attestatsiya, ekspertiza va sertifikatdan o‘tkazish;

- Davlat organlari va tashkilotlari axborot tizimlari va resurslari axborot xavfsizligi siyosatini ishlab chiqish va amalga oshirishda ko‘maklashish;

- Davlat axborot tizimlari va resurslari, shuningdek, Internet tarmog‘i milliy segmentining axborot xavfsizligini ta’minlash sohasidagi normativ-huquqiy bazani takomillashtirish bo‘yicha takliflar ishlab chiqish;

- Internetning milliy foydalanuvchilarini Internet tarmog‘i milliy segmentida axborot xavfsizligiga paydo bo‘layotgan tahdidlar to‘g‘risida o‘z vaqtida xabardor qilish, shuningdek, axborotlarni himoya qilish bo‘yicha maslahat xizmatlari ko‘rsatish.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Барлоу Дж.П. Декларация Независимости Киберпространства. 1996. Перевод с англ. Е.Горского (<http://www.zhurnal.ru/staff/gorny/translate/deklare.html>). (Barlou Dzh.P. Deklaratsiya Nezavisimosti Kiberprostranstva. 1996. Perevod s angl. E.Gorskogo (<http://www.zhurnal.ru/staff/gorny/translate/deklare.html>).)

2. Kiberxavfsizlik markazi sayti ma’lumotlari. <https://csec.uz/uz/company/>

РАЗВИТИЕ ЛОГИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ ЧЕРЕЗ СОСТАВЛЕНИЕ «ЦЕПОЧКИ СОБЫТИЙ» В ПОВЕСТВОВАТЕЛЬНЫХ ТЕКСТАХ

Темирбаева Гулзад Козоновна

Жалал-Абадский государственный университет

им.Б.Осмонова, Старший преподаватель

+996773967436

temirbaevagulzad@gmail.com

г.Жалал-Абад, Кыргызстан

Маатазимова Гулзат Эрмаматова

Жалал-Абадский государственный университет

Им.Б.Осмонова, Заведующий кафедры

maatazimovag@gmail.com

г.Жалал-Абад, Кыргызстан

Аннотация

В статье рассматривается методический прием составления «цепочки событий» как эффективный инструмент развития логического мышления при работе с повествовательными текстами. Анализируются теоретические основы данного подхода, представлены алгоритмы и формы работы с учетом возрастных особенностей обучающихся. Обосновывается педагогическая эффективность метода в контексте формирования аналитических, синтетических и прогностических способностей, а также его междисциплинарное значение. Предложены конкретные виды заданий для практического применения методики в образовательном процессе.

Ключевые слова: логическое мышление, повествовательные тексты, причинно-следственные связи, цепочка событий, когнитивное развитие, методические приемы, визуализация, междисциплинарный подход.

Введение

Логическое мышление — один из ключевых когнитивных навыков, необходимых для успешного обучения и решения жизненных задач. Оно позволяет устанавливать причинно-следственные связи, делать обоснованные выводы и принимать взвешенные решения. Особую роль в развитии логического мышления играет работа с повествовательными текстами и выстраивание "цепочки событий" — последовательности взаимосвязанных действий, ситуаций и их последствий. Данный подход не только способствует лучшему пониманию прочитанного, но и формирует аналитические способности, применимые в различных сферах деятельности.

Теоретические основы

Сущность логического мышления

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Логическое мышление представляет собой процесс, в ходе которого человек использует логические конструкции, суждения и умозаключения для анализа информации и формирования выводов. В контексте работы с текстами это проявляется в способности выделять существенные элементы повествования, устанавливать между ними связи и прогнозировать дальнейшее развитие событий на основе имеющихся данных.

Повествовательные тексты как материал для развития логики

Повествовательные тексты (рассказы, сказки, романы, исторические хроники) обладают несколькими важными характеристиками, делающими их идеальной площадкой для тренировки логического мышления:

1. Структурированность — наличие четкой композиции (завязка, развитие действия, кульминация, развязка);
2. Последовательность — события развиваются во времени, образуя хронологическую линию;
3. Причинность — действия персонажей и события имеют причины и следствия;
4. Целостность — все элементы текста взаимосвязаны и подчинены общему замыслу.

Концепция "цепочки событий"

"Цепочка событий" — это методический прием, позволяющий визуализировать и анализировать последовательность происходящего в тексте. Она представляет собой линейное или разветвленное построение ключевых моментов повествования с указанием связей между ними. Работа с такими цепочками развивает не только логическое, но и образное, ассоциативное мышление.

Методические подходы к составлению "цепочки событий"

Базовые принципы работы

Эффективная работа с "цепочкой событий" основывается на следующих принципах:

1. Последовательный анализ — продвижение от начала текста к концу с выделением ключевых моментов;
2. Выявление причинно-следственных связей — определение, как одно событие влияет на другое;
3. Определение "точек выбора" — моментов, когда персонажи принимают решения, влияющие на дальнейший ход событий;
4. Осмысление логики автора — понимание, почему автор выстроил повествование именно таким образом.

Алгоритм составления "цепочки событий"

1. Первичное прочтение текста — ознакомление с общим содержанием;

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

2. Выделение ключевых событий — определение моментов, существенно влияющих на развитие сюжета;
3. Установление хронологии — расположение событий в порядке их следования;
4. Выявление причинно-следственных связей — анализ того, как одно событие порождает другое;
5. Визуализация цепочки — графическое представление последовательности событий (линия, схема, таблица);
6. Анализ и интерпретация — осмысление логики развития сюжета, характеров персонажей, авторского замысла.

Формы визуализации

В зависимости от возраста обучающихся и сложности текста могут использоваться различные формы визуализации:

- Линейная цепочка — простая последовательность событий;
- азветвленная схема — отображение альтернативных вариантов развития сюжета;
- Причинно-следственная диаграмма — выделение не только событий, но и их причин и следствий;
- Карта персонажей — построение событий вокруг действий конкретных героев;
- Временная лента — размещение событий на оси времени с указанием хронологии.

Практическое применение методики

Возрастные особенности работы

Дошкольный и младший школьный возраст (4-9 лет):

- Использование простых сказок и рассказов с ясной последовательностью событий;
- Применение иллюстраций и карточек для визуализации цепочки;
- Акцент на базовых причинно-следственных связях;
- Использование вопросов "Что было сначала?", "Что произошло потом?", "Почему это случилось?".

Средний школьный возраст (10-14 лет):

- Работа с более сложными текстами, включая рассказы с несколькими сюжетными линиями;
- Составление разветвленных схем с анализом мотивов и последствий;
- Обсуждение альтернативных вариантов развития событий;
- Выявление скрытых причинно-следственных связей.

Старший школьный возраст и взрослые (15+ лет):

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

- Анализ сложных литературных произведений с многоуровневой структурой;
- Выстраивание многомерных цепочек, учитывающих различные аспекты повествования;
- Критический анализ логики автора и персонажей;
- Интерпретация символических и метафорических элементов в контексте логики развития сюжета.

Примеры практических заданий

1. "Восстановление последовательности" — расположение перемешанных фрагментов текста в логическом порядке;
2. "Что было бы, если..." — моделирование альтернативного развития событий при изменении ключевого момента;
3. "Детективное расследование" — восстановление хронологии и логики событий по отдельным деталям;
4. "Продолжение истории" — прогнозирование дальнейшего развития событий на основе имеющейся информации;
5. "Заполнение пробелов" — восстановление пропущенных звеньев в цепочке событий.

Педагогическая эффективность метода

Развитие когнитивных способностей

Регулярная работа с "цепочками событий" способствует развитию:

- Аналитического мышления — умение разбивать сложное целое на компоненты;
- Синтетического мышления — способность объединять отдельные элементы в целостную картину;
- Прогностических способностей — умение предвидеть последствия событий;
- Памяти — запоминание последовательностей и взаимосвязей;
- Внимания — концентрация на деталях и их значении для общего развития сюжета.

Междисциплинарное значение

Навыки, приобретенные при работе с "цепочками событий" в повествовательных текстах, легко переносятся в другие предметные области:

- История — анализ причинно-следственных связей исторических событий;
- Естественные науки — понимание последовательности процессов и явлений;
- Математика — логические задачи и доказательства теорем;
- Социальные взаимодействия — прогнозирование последствий собственных действий и решений.

Заключение

Составление "цепочки событий" при работе с повествовательными текстами — эффективный инструмент развития логического мышления, применимый для различных возрастных групп. Данный метод позволяет не только углубить понимание литературных произведений, но и сформировать универсальные когнитивные навыки, необходимые для успешной адаптации в современном мире. Последовательное выстраивание логических связей между элементами текста способствует развитию системного мышления, которое помогает лучше ориентироваться в информационном потоке и принимать обоснованные решения.

В условиях цифровой эпохи, когда способность критически мыслить становится одной из ключевых компетенций, методика работы с "цепочками событий" приобретает особую актуальность, становясь эффективным инструментом интеллектуального развития личности.

Список литературы

1. Выготский Л.С. Мышление и речь. — М.: Лабиринт, 2012. — 352 с.
2. Давыдов В.В. Теория развивающего обучения. — М.: ИНТОР, 1996. — 544 с.
3. Жинкин Н.И. Речь как проводник информации. — М.: Наука, 1982. — 159 с.
4. Зинченко В.П. Психологические основы педагогики. — М.: Гардарики, 2002. — 431 с.
5. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. — М.: Смысл, 2005. — 352 с.
6. Пиаже Ж. Психология интеллекта. — СПб.: Питер, 2003. — 192 с.
7. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. — СПб.: Питер, 2015. — 720 с.
8. Талызина Н.Ф. Педагогическая психология. — М.: Академия, 2013. — 288 с.
9. Эльконин Д.Б. Избранные психологические труды. — М.: Педагогика, 1989. — 560 с.
10. Брунер Дж. Психология познания. За пределами непосредственной информации. — М.: Прогресс, 1977. — 413 с.

КЛИНИКО-ФИЗИОЛОГИЧЕСКИЕ ПОКАЗАТЕЛИ КЫРГЫЗСКИХ ШЕРСТЯНЫХ КОЗ

Жээнбекова Бурулай Жолболдуевна, к. с/х наук, доцент
Джалал-Абадский государственный университет имени Б. Осмонова,
Жалал-Абад, Кыргызская Республика
E-mail: jeenbekova_2015@mail.ru

CLINICAL AND PHYSIOLOGICAL INDICATORS OF KYRGYZ WOOL GOATS

Zheenbekova Burulaya Zholbolduevna, Candidate of Agricultural Sciences,
Associate Professor, *Jalal-Abad State University named after B. Osmonov*,
Jalal-Abad, Kyrgyz Republic
E-mail: jeenbekova_2015@mail.ru

Аннотация. В данной научной статье рассматриваются клинико-физиологические особенности кыргызских шерстяных коз, разводимых в фермерском хозяйстве Шамши-Ата Кадамжайского района Баткенской области. Для определения клинико-физиологических показателей использовали методы Кияткина и Калилова. С помощью специальных методов определяли частоту пульса, частоту дыхания и температуру тела коз разного пола.

Ключевые слова: сельское хозяйство, клинико-физиологические показатели, частота, пульс, дыхания, температура, тела, фонендоскоп, термометр.

Annotation. This scientific article discusses the clinical and physiological characteristics of the Kyrgyz wool goats bred in the Shamshi-Ata farm of the Kadamzhai district of the Batken region. To determine the clinical and physiological parameters, the methods of Kiyatkin and Kalilov were used. Using special methods, the pulse rate, respiratory rate and body temperature of goats of different sexes were determined.

Key words: Key words: agriculture, clinical and physiological indicators, frequency, pulse, respiration, temperature, body, phonendoscope, thermometer.

В настоящее время тенденция развития козоводства в мире заключается в ускоренном росте численности поголовья коз, особенно молочного, мясного и комбинированного направлений (Д.А. Левантин, 1995).

В Кыргызской Республике, где козоводство издавна является традиционной отраслью животноводства, в результате длительного процесса породного преобразования были выведены кыргызская шерстная и кыргызская пуховая породы и кыргызский молочный тип коз. Кыргызская шерстная порода была выведена в племенных хозяйствах Кадамжайского района Баткенской области и апробирована в

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

1996 году. На стадии создания были изучены продуктивные качества и особенности желательного типа кыргызских шерстных коз (Т. Калилов и др. 1974 – 1982 г.г.).

Однако, за последние два десятилетия существенно изменились условия содержания и разведения кыргызских шерстных коз, основная часть поголовья которых находится в индивидуальных хозяйствах населения и частично, в частных фермерских хозяйствах. Это безусловно отразилось на количественном и качественном состоянии кыргызской шерстной породы коз и вызывает необходимость их глубокого и всестороннего изучения. В связи с этим тема данной научно-исследовательской работы является актуальной.

Основным регионом в республике, где создавалась и разводится кыргызская шерстная порода коз, является Кадамжайский район Баткенской области, которая составляет территорию Юго-Западного Кыргызстана.

Регион находится в южном горном обрамлении Ферганской межгорной впадины. Рельеф южного горного обрамления отличается сложностью; перед основными цепями Туркстанского и Алайского хребтов протягивается гряда адыров, передовые хребты и внутри горные впадины, что вносит большую пестроту в распределении осадков (Пономаренко П.Н., Селоустьев П.В., 1972).

Для различных районов количество осадков характеризуется относительной равномерностью и составляет в среднем от 250 до 500 мм и только нижняя зона отличается малым их количеством (до 200мм), а в августе и сентябре они практически отсутствуют.

В северной части южного горного обрамления Ферганской межгорной впадины располагается долинно – предгорный район, который занимает её окраинные части, до высот примерно 1000-1500м над уровнем моря. Климат здесь носит общие черты средиземноморского: осадки выпадают в основном в холодный период, летний период сухой жаркий.

Зима здесь умеренно холодная со средними температурами января порядка -5° Снежный поров весьма непостоянный и наблюдается непродолжительный период. Характерна резкая и частая смена погодных условий зимой.

Весна в этом районе довольно дождливая, часты грозы, характерна резкая смена погоды, вплоть до условий зимнего режима. Лето устойчивое, жаркое и безоблачное, и наблюдаются температуры, превышающие 40° С. Летом дожди бывают редко и особенно засушливые август и сентябрь.

В зависимости от высоты климат этого района изменяется от полярного (в высокогорье) со значительными районами оледенения. Температуры здесь имеют меньшие колебания из-за отсутствия очень низких температур зимою и большой жары летом. Количество осадков закономерно увеличивается с высотой, местами

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

снежный покров в этом районе устанавливается в конце октября - начале ноября и удерживается в нижней и горной зоне до 100-150 дней [5].

За период, прошедший с после создания и утверждения породы, произошли существенные изменения в условиях разведения и содержания коз. Большая часть поголовья содержится в индивидуальных хозяйствах населения и в частных фермах при круглогодичном использовании естественных пастбищных угодий. Лучшие племенные козы разводятся в ряде частных племенных ферм Кадамжайского района.

Клинико-физиологические показатели изучались у козаматок (10 голов) путём определения частоты пульса в минуту с помощью фонендоскопа, частоты дыхания в минуту – визуально и температуры тела - термометром.

Клинико – физиологические показатели характеризуют состояние здоровья животные, и приспособленность к природно-климатическим условиям региона их разведения и биологические особенности данной популяции коз [1.4].

Клинико-физиологические показатели изучались у 10 козаматок путем определения частоты пульса и дыхания в минуту [4].

Данные показатели у кыргызских шерстных коз изучаются впервые.

Результаты изучения клинико-физиологических показателей приведены в таблице 1.

Таблица 1.

Характеристика клинико-физиологических показателей у кыргызских шерстных коз.

Показатели	$M \pm m$	$\pm G$	C %	Min-max
Частота пульса в минуту	77,4 $\pm$ 0,94	2,99	3,86	70 - 80
Частота дыхания в минуту	25,8 $\pm$ 1,35	4,29	16,62	20-35
Температура тела C⁰	39,1 $\pm$ 0,18	0,56	1,43	39-40

Нормальные показатели для здоровых коз разной породности: частота пульса –70-80 ударов в минуту; частота дыхания –15-50; температура тела – 39-40⁰ C. (Основы козоводства, 2023г) [2].

Сравнительные данные у коз породности приведены в таблице 2.

Таблица 2.

Клинико-физиологические показатели у коз различного происхождения

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

Породность коз	Температура тела $^{\circ}\text{C}$	Частота пульса в минуту	Частота дыхания в минуту
Кыргызские молочные козы (КМ)	$39,1 \pm 0,14$	$98,8 \pm 2,45$	$30,8 \pm 2,64$
Местные грубошерстные (МГ)	$39,3 \pm 0,17$	$98,4 \pm 3,12$	$31,9 \pm 2,23$
Кыргызские шерстные (КШ)	$39,1 \pm 0,18$	$77,4 \pm 2,99$	$25,8 \pm 1,35$

Данные по КМ и МГ козам приведены по А.Х Абдурасулову (2006) [3].

В заключение при сравнении данных клинко-физиологических показателей у кыргызских шерстных коз с данными у местных грубошерстных и кыргызского молочного типа коз установлены различия в частоте пульса и дыхания.

Литература

1. Дарвин, Ч. Происхождение видов [Текст] / Ч. Дарвин // М.: Сельхозиздат, 1952. - 483 с.
2. Колосов, Ю.А. Основы козоводства [Текст] / Ю.А. Колосов, Е.Б. Запорожцев, А.И. Баранников // Феникс. - Ростов-на Дону, 2001. - 128 с.
3. Сатканкулов, Э. Клинические и гематогические показатели коз в зависимости от породного, возрастного и других факторов [Текст]/ Э. Сатканкулов, А.Х. Абдурасулов, И.А. Альмеев // сб. научн. тр. КыргНИИЖ. – 2001. - вып. 10. - С. 42-47.
4. Жээнбекова Б.Ж. Клинико-физиологические и гематологические показатели кыргызской шерстной породы коз [Электронный ресурс] Б.Ж. Жээнбекова // Интернет-журнал ВАК КР, 2014. Режим доступа: nak.kz/org/81/jnal – Заголовок с экрана.
5. Пономаренко, М.И. Климат горного края [Текст] / М.И. Пономаренко, А.Б. Селоустьев. Фрунзе: Кыргызстан, 1977. – 100 с.

YANGI O'ZBEKISTONDA KLASSTERLI YONDASHUV TAHLILI

Qodirov Barhayotjon Sobirjonovich

Qo'qon davlat pedagogika instituti Tarix kafedrası o'qituvchisi(PhD),

Tel: 97:819-11-10, e-mail: Barxayot@mail.ru

Talaba: Abduvahobova SHohsanam

Annotatsiya. Maqolada klasterli yondashuv mohiyati va ularni amalga joriy etilishi innovatsion rivojlanishning muhim omili ekanligi falsafiy tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: innovatsiya, rivojlanish, klaster, inson kapitali, ta'lim, innovatsion rivojlanish.

Annotatsiya. V state filosofski analiziruetsya suщnost klasterного podxoda i yego realizatsiya kak vajного faktora innovatsionного razvitiya.

Ключевые слова: innovatsii, razvitie, klaster, chelovecheskiy kapital, obrazovanie, innovatsionnoe razvitie.

Abstract. The article philosophically analyzes the essence of the cluster approach and its implementation as an important factor in innovative development.

Keywords: innovation, development, cluster, human capital, education, innovative development.

XXI asrning boshlarida kashf qilingan va qo'llanilgan innovatsiyalar ko'pgina sohaning tub o'zgarishlariga sabab bo'ldi. Jumladan, iqtisodiyotni raqamli iqtisodiyotga o'tishi, ijtimoiy-iqtisodiy sohalarda klasterli yondashuvning qo'llanilishi, sohalarning raqamlashtirilishi, ta'lim sohasidagi transformatsiyalar inson faoliyatlarida sezilarli o'zgarishlar sodir bo'ldi. Rivojlangan mamlakatlarda aholi turmush darajasining oshishi oqibatida fan-texnikadagi innovatsiyalar ommaviy tus olib millionlab kishilarni o'ziga jalb qildi. Buni esa jamiyat, inson kognitiv imkoniyatlari va intellektining rivojlanishiga hamda mamlakatimizda ta'lim sohasidagi innovatsion o'zgarishlarida ko'rishimiz mumkin. Ayniqsa, Harakatlar strategiyasi va keyingi yillardagi ta'lim to'g'risida qabul qilingan qarorlar ham mamlakatimizdagi olib borilayotgan islohotlarning asosini tashkil etmoqda.

Dunyoning rivojlangan mamlakatlarida keng qo'llaniladigan iqtisodiy rivojlanish usullaridan biri klasterli yondashuvdir. Chunki ushbu yondashuv iqtisodiy o'sishni ta'minlash, ishlab chiqarish omillaridan yanada samarali foydalanishni tashkil etishda jahon mamlakatlari rivojlanishi va boshqaruvining innovatsion metodlaridan biridir. Shu sababdan, u bugungi kunda milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirish iqtisodiy jihatdan taraqqiy etgan va rivojlanayotgan mamlakatlar uchun asosiy vazifalardan hisoblanadi. Albatta keyingi yillarda mamlakatimizda xalqaro amaliyotda sinalgan va iqtisodiyotni rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etuvchi bozor munosabatlarini va

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

tajribalarini hayotga tatbiq etishga katta e’tibor qaratilmoqda. SHulardan biri klasterlar bo’lib, hozirda mamlakatimizda agroklastar, ta’lim klasteri, sanoat klasteri, tibbiyot klasterlarini amalga joriy etishga kirishilmoqda.

SHuningdek, ilmiy adabiyotlarda rivojlangan davlatlarning tajribalari barqaror ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotni ta’minlashda, investitsion faollikni oshirishda, raqobatbardosh tovarlar ishlab chiqarishda xalqaro logistik markazlari, erkin iqtisodiy zonalar kabi klasterlarning o’rni va ahamiyati juda yuqori ekanligi ko’rsatilgan. Aytish kerakki, klasterlarning eng yuqori samaradorlikka ega va mamlakatda innovatsion faoliyatning jadal tarzda rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko’rsatuvchi turidan biri – innovatsion klasterdir. Ushbu klaster turi bizning mamlakatda ham olib borilayotgan islohotlarning asosiy yo’nalishi sifatida 2018 yildan amalda foydalanilmoqda.

Bizning respublikada ham klasterli yondashuvlar amalda keng qo’llanilishi yuzasidan, Prezidentimiz SHavkat Mirziyoev Qishloq xo’jaligi xodimlari kuniga bag’ishlab o’tkazilgan tantanali marosimdagi nutqida ham to’xtalib o’tdi. Ayniqsa, bu usulga mamlakatimiz qishloq xo’jaligining yetakchi tarmoqlaridan biri – O’zbekiston paxtachiligining kelajagi sifatida yuksak baho berdi. Amalda buni «Surxondaryo viloyati Angor tumanidagi «Angor Surxon g’ururi» mas’uliyati cheklangan jamiyati paxtachilikda hosilni parvarishlashdan tortib, undan tayyor mahsulot ishlab chiqarishgacha bo’lgan barcha bosqichni o’zida mujassam etgan klaster usulini» joriy etayotganida ko’rish mumkin. Ushbu yangi usulni qo’llanilishi qo’shimcha ish o’rinlarini yaratish, mahalliy byudjet daromadlarini oshirish, vakolatlarni taqsimlash, tadbirkorlik tuzilmalari bilan o’zaro ta’sirlashish, axborot ayirboshlashni jadallashtirish va yangiliklarni targ’ib etish, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub’ektlarining innovatsion faolligini hamda hududlar innovatsion jozibadorligini yuksaltirish, hududiy iqtisodiyotni diversifikatsiya qilish kabi yangi imkoniyatlarni taqdim etadi.

SHu bilan birga «2017 yil xalq bilan yaqindan muloqot qilish, uning dardu tashvishlari, hayotiy muammolarini samarali hal etish bo’yicha yangi tizim yaratilgan yil bo’ldi». Albatta ushbu yilda O’zbekiston Respublikasi Prezidentining Xalq qabulxonalari va Virtual qabulxonasi fuqarolarning murojaatlari bilan ishlashning o’ziga xos demokratik instituti sifatida amalda o’zini oqlamoqda. CHunki qisqa muddatda ana shu qabulxonalarga bir yarim milliondan ziyod fuqaro murojaat qilgani va qanchadan-qancha odamlarning yillar davomida hal etilmagan muammolari ijobiy yechimga ega bo’ldi. Bu esa joylarda rahbarlarning yo’l qo’yilgan xato va kamchiliklarni tezlik bilan bartaraf etish yuzasidan shaxsiy javobgarligi kuchayishiga, rahbarlarning joylarga borib, aholini bezovta qilayotgan eng dolzarb muammolarning amaliy yechimi bilan shug’ullanishiga sabab bo’ldi.

Ma’lumki, Harakatlar strategiyasi doirasida amalga oshirilgan tizimli demokratik islohotlar mamlakatni ijtimoiy-innovatsion rivojlanishiga asos bo’lmoqda. Buni

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

respublikamizdagi ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy, ma'naviy-madaniy sohalardagi ijobiy o'zgarishlar va shu sohalarining rivojlanishida ko'rishimiz mumkin. Darhaqiqat, Harakatlar strategiyasida qo'yilgan maqsad va vazifalarning amalga oshgani insonlar hayoti va faoliyatida qulayliklar yaratilmoqda.

SHuni ta'kidlash kerakki, respublikamizda Harakatlar strategiyasi asosida amalga oshirilgan islohotlar natijasida ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy, madaniy, ma'naviy sohalarda o'zgarishlar yuz berdi hamda rivojlanishning yangi bosqichiga o'tishga zamin yaratildi. Natijada Yangilanayotgan yoki yangi O'zbekiston shakllandi. Nega endi yangi O'zbekiston? Oldingi O'zbekiston bilan qaysi jihatlari farq qiladi?

SHuni aytish kerakki, yangi O'zbekiston bu mamlakatimiz mustaqilligini yanada mustahkamlash, erkinlik va ozodlikning yangi davri, bunyodkorlik va farovonlik yo'lining yuqori bosqichidir. Ya'ni, yangi O'zbekiston - «o'zgarib, kuch-qudratga to'lib borayotgan, dunyo ahli e'tirof etayotgan yangilangan jamiyat, dunyoga yuz tutayotgan erkin bir o'lkadir». SH.Mirziyoev yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasining 7 ta ustuvor yo'nalishlarini belgilab berdi.

Umuman olganda, bugungi kunda mamlakatimizda Harakatlar strategiyasi doirasida olib borilayotgan innovatsion rivojlanish bir qator sifat o'zgarishlarda namoyon bo'lmoqda. Ya'ni, jamiyatning barcha jabhalarida strukturaviy va funktsional yangilanishlar ustuvor jarayonga aylandi. Bunday o'zgarishlar pallasiga kirgan jamiyatda innovatsion texnologiyalarni joriy etish, noan'anaviy fikrlash va faliyat ko'rsatish, eng yangi ishlab chiqarish usullari va vositalaridan foydalanish ijtimoiy ehtiyoj darajasiga ko'rilmogda, barqaror amaliyot tusini olmogda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Manba: Uza.uz
2. Mirziyoev SH. M. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti SHavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. – Toshkent: «O'zbekiston» NMIU, 2018. – B.5.
3. Mirziyoev SH. M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: «O'zbekiston», 2021. -B.27.
4. Кодиров Б.С. Важность стратегии действий в инновационном развитии. ISJ Theoretical & Applied Science, 2021. 08 (100), -C.75-78.
- 5.Qodirov B.S. Theoretical and practical basis of innovative development of Uzbekistan European science review, Premier Publishing s.r.o. Vienna. 1-2 (8), 2021, - P.112-117.

INNOVATIVE METHODOLOGY OF TEACHING HISTORY BASED ON CLUSTER SYSTEM AND INTEGRATIVE APPROACH

Saodat Toshtemirova

PhD, Associate Professor, Chirchik State Pedagogical University

ORCID: 0009-0002-1988-4099

Email: s.toshtemirova@cspu.uz

Abstract: In the context of ongoing global educational reforms, the demand for innovative, competency-based, and interdisciplinary pedagogical models is growing. Uzbekistan, through its national strategies and educational modernization efforts, is advancing the quality of history education by integrating cluster systems and interdisciplinary methodologies. This article presents the theoretical rationale and experimental validation of a new methodology combining cluster-based institutional collaboration with integrative, student-centered learning approaches.

Keywords: history education, cluster system, integrative approach, interdisciplinary learning, competency-based education, Uzbekistan, innovation, pedagogy

Introduction. Education in the 21st century is increasingly recognized as a key driver of sustainable development and societal progress. In countries like Uzbekistan, where educational reforms are closely tied to national identity and modernization goals, aligning pedagogical practices with global standards is essential. The Action Strategy for 2017–2021 [1] and the Development Strategy for 2022–2026 [2] emphasize improving the quality and continuity of education through the integration of innovative methods and lifelong learning principles. History, as a discipline, plays a crucial role in fostering national consciousness, critical reflection, and civic responsibility. Yet, traditional rote-learning approaches fall short in cultivating analytical, interdisciplinary, and future-oriented competencies. Therefore, there is a growing need to implement new models of history instruction that foster both cognitive development and socio-cultural engagement. This study proposes a model that merges the cluster system—ensuring structural cohesion and interinstitutional collaboration—with an integrative approach that supports holistic, context-rich learning.

Theoretical foundations. The conceptual foundation of the cluster-based integrative methodology draws from both economic and pedagogical theories. Initially introduced by Porter [8] (1990) in economic development, the “cluster” concept has been adapted in education to denote a network of cooperating institutions working toward common pedagogical objectives. In this model, kindergartens, secondary schools, universities, scientific institutions, museums, and cultural archives collaborate to deliver a unified educational experience. This structure ensures vertical continuity (across educational

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

stages), horizontal integration (across disciplines), and functional synergy (between theory and practice).

Meanwhile, the integrative approach in education is grounded in constructivist theories which view knowledge as interconnected rather than compartmentalized. Integrative pedagogy emphasizes the synthesis of content across subjects, allowing students to develop a multifaceted understanding of historical phenomena by linking them with geography, literature, art, and civic studies [9]. This holistic learning environment fosters higher-order thinking, empathy, and cross-disciplinary competence. Scholars such as Lazareva (2010) [9] and Mahkamov (2005) [7] argue that integrative methods are especially effective in early and secondary education as they align with cognitive developmental stages.

Methodology. The research followed a design-based methodology, combining qualitative and quantitative techniques to ensure both theoretical depth and empirical validation. The study was conducted in three main phases:

literature review - a comprehensive analysis of national (Karimov [3], Mirziyoyev [4], Khodjamqulov [11], Boltayeva [5]) and international (Raven [10], Bolotov [6], Lazareva [9]) scholarly sources was conducted to identify pedagogical gaps and relevant best practices;

model development - based on findings, a new pedagogical model was designed integrating cluster collaboration (institutional linkages, open educational environments, digital platforms) and interdisciplinary content delivery (joint curriculum planning, thematic modules, integrated projects);

experimental implementation - field trials were conducted in Chirchiq, Urgench, Namangan, and Gulistan State Pedagogical Universities and their partner schools. The intervention involved 501 participants including university students, school teachers, and learners. The methodology employed varied formats such as blended learning, virtual excursions, co-teaching sessions, and group investigations. Assessment tools included pre- and post-tests, observational checklists, motivation scales, and focus group interviews;

Results and discussion. The implementation of the cluster-integrative model yielded substantial pedagogical outcomes. Quantitative analysis revealed that students in the experimental group achieved significantly higher scores in knowledge retention (average 17% increase), conceptual understanding, and critical thinking compared to the control group. Qualitative data from surveys and interviews highlighted elevated motivation, increased interest in historical inquiry, and stronger student-teacher collaboration. Furthermore, teachers reported enhanced proficiency in using digital tools, cross-disciplinary planning, and engaging students through research-based learning activities. The open educational environment facilitated cooperation between institutions, enabling

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

joint events such as history-themed quests, project competitions, and virtual lectures with university professors. International comparisons validate these findings. In Finland, Canada, and Singapore, integrated curricula and cluster-based teaching are widely adopted to promote 21st-century skills [9]. Raven (2002) [10] and Bolotov & Serikov (2003) [6] emphasize the importance of aligning educational outcomes with competencies such as critical reasoning, collaboration, and adaptability. The Uzbek model developed in this study aligns closely with these benchmarks and demonstrates contextual effectiveness in developing countries.

Conclusion. This study confirms the relevance and effectiveness of a pedagogical model that integrates cluster systems and interdisciplinary approaches in history education. The model not only improves academic outcomes but also enhances social, civic, and digital competencies. It transforms the role of the history teacher from an information transmitter to a facilitator of inquiry and collaboration. The findings advocate for the institutionalization of such models across social sciences, supported by continuous teacher training, curriculum innovation, and digital infrastructure development. Future research should examine long-term impacts on university entrance readiness, civic engagement, and career adaptability of students exposed to this model. In conclusion, cluster-integrative teaching represents a scalable, flexible, and impactful strategy for aligning history education with the transformative needs of 21st-century learners.

References:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni // Ўзбекистон Республикаси Qonun hujjatlari to‘plami. – Тошкент, 2017.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF–60-son Farmoni. 2022 yil 28 yanvar.
3. Karimov I.A. Tarixiy xotirasiz kelajak yo‘q. – Тошкент. Sharq, 1998.
4. Mirziyoev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. Toshkent. O‘zbekiston, 2021.
5. Boltayeva J.M. Bo‘lg‘usi o‘qituvchilarda umummadaniy kompetentlikni rivojlantirish(tarixiy ideallar asosida). Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (phd) dissertatsiyasi avtoreferati. Chirchiq. 2023.
6. Болотов В.А., Сериков В.В. Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе. // Педагогика, 2003, № 10.
7. Mahkamov S.T. Tarix ta’limida kurslararo uzviylikni ta’minlashning didaktik asoslari (7-sinf tarix kurslari misolida): Ped. fan.nom. ...dis. – T., 2005. – 70 b.
8. Porter, M. E. (1998). *Clusters and the New Economics of Competition*. Harvard Business Review.

9. Лазарева М. В. Интегрированное обучение детей в дошкольных образовательных учреждениях: Автореф. дис.... д-ра. пед. наук. М., 2010.

10. Равен Дж. Компетентность в современном обществе. Выявление, развитие и реализация. М., 2002. С. 281-296.

11. Ходжамкулов У.Н. Педагогик таълим Инновацион кластерининг илмий-назарий асослари // педагогика фанлари доктори дисс.. – Чирчик, 2020. -270 б.

GLOBAL TA'LIMNING INNOVATSION YO'NALISHLARI VA KO'P TARMOQLI TADQIQOTLAR BILAN INTEGRATSIYASI

Joldasov Ixtiyor Suyindikovich

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Tarix kafedrası dotsenti v.b., p.f.f.d. (PhD)

Annotatsiya: Mazkur maqola global ta'lim tizimining innovatsion yo'nalishlari va ko'p tarmoqli tadqiqotlar bilan integratsiyasini tahlil qiladi. Maqolada yangi pedagogik texnologiyalar, raqamli o'qitish platformalari, interaktiv o'qish metodlari, va ta'limning ijtimoiy-iqtisodiy jihatlar kabi innovatsion yondashuvlar ko'rib chiqiladi. Ta'limning innovatsion yo'nalishlari, texnologiyalar va ilm-fan o'rtasidagi integratsiya global ta'lim tizimining rivojlanishiga turtki bo'lib, kelajakda yanada samarali va barqaror ta'limni ta'minlashga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Integratsiya, innovatsion, global, pedagogika, strategiya.

ИНТЕГРАЦИЯ ГЛОБАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ С ИННОВАЦИОННЫМИ НАПРАВЛЕНИЯМИ И МЕЖДИСЦИПЛИНАРНЫМИ ИССЛЕДОВАНИЯМИ

Жолдасов Ихтиёр Суиндикович

Чирчикский государственный педагогический университет

и.о. доцент кафедры истории, к.п.н. (PhD)

Аннотация: В данной статье анализируется интеграция мировой системы образования с инновационными направлениями и междисциплинарными исследованиями. В статье рассматриваются инновационные подходы, такие как новые педагогические технологии, цифровые обучающие платформы, интерактивные методы обучения, а также социально-экономические аспекты образования. Инновационные направления образования, интеграция технологий и науки будут стимулировать развитие глобальной системы образования и послужат обеспечению более эффективного и устойчивого образования в будущем.

Ключевые слова: Интеграция, инновационная, глобал, педагогика, стратегия.

INTEGRATION OF GLOBAL EDUCATION WITH INNOVATIVE DIRECTIONS AND MULTIDISCIPLINARY RESEARCH.

Joldasov Ikhtiyor Suyindikovich

Chirchik State Pedagogical University

Associate Professor of the Department of History, (PhD)

Abstract: This article analyzes the integration of the global education system with innovative directions and multidisciplinary research. The article examines innovative approaches such as new pedagogical technologies, digital learning platforms, interactive learning methods, and socio-economic aspects of education. Innovative directions of education, integration between technologies and science will stimulate the development of the global education system and will serve to ensure more effective and sustainable education in the future.

Key words: Integration, innovative, global, pedagogy, strategy.

Bugungi kunda global ta'lim tizimlari dunyoning har bir burchagida uzluksiz rivojlanayotgan va o'zgarayotgan bir soha sifatida ko'rinadi. Innovatsion yondoshuvlar va ko'p tarmoqli tadqiqotlar ta'lim sohasida yangi g'oyalar, metodlar va texnologiyalarni amalga oshirishda muhim rol o'ynaydi. Ta'lim jarayonini rivojlantirishda yangi yondoshuvlarni qo'llash, talabalarga yanada samarali va yuqori sifatli ta'lim berishga yordam beradi. Ushbu maqolada global ta'limning innovatsion yo'nalishlari va ko'p tarmoqli tadqiqotlar bilan integratsiyasi haqida batafsil tushuncha berib o'tamiz. So'nggi yillarda ta'lim tizimi butun dunyo bo'ylab tezkor o'zgarishlar va innovatsion rivojlanishlarni boshdan kechirmoqda. Global ta'limning innovatsion yo'nalishlari nafaqat texnologiyalarni qo'llashda, balki pedagogik usullar va ta'limning turli sohalari orasidagi integratsiyalashuvda ham o'z aksini topmoqda. Bugungi kunda ko'p tarmoqli tadqiqotlar ta'limda sifatli o'zgarishlarni amalga oshirishda muhim rol o'ynaydi. Ushbu maqolada global ta'limning innovatsion yo'nalishlari va ko'p tarmoqli tadqiqotlar bilan integratsiyasining ahamiyati tahlil qilinadi. Masalan:

Innovatsion Yo'nalishlar

Innovatsion ta'lim sohasidagi asosiy yo'nalishlar texnologiyalarning integratsiyasi, interaktiv va onlayn ta'limning rivojlanishi, shuningdek, talabalarning kreativ va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga yo'naltirilgan pedagogik usulblarning shakllanishidir. Ta'lim texnologiyalarining integratsiyasi, masalan, sun'iy intellekt (SI) va o'quv platformalaridan foydalanish, ta'lim jarayonini yanada samarali va shaxsiylashtirish imkonini beradi. Bu usul, ta'lim oluvchilarning o'zlashtirish tezligini kuzatish, ular uchun moslashtirilgan o'quv materiallarini taqdim etish imkoniyatlarini yaratadi. [1] Ta'limning shaxsiylashtirilgan yondoshuvi ta'lim oluvchilarning individual ehtiyojlariga moslashtirilgan o'qish rejalarini yaratishni anglatadi. Bu, texnologiyalardan foydalanib, ta'lim oluvchilarning tayyorgarlik darajasi, qiziqishlari va o'rganish uslublariga moslashtirish imkonini beradi. Masalan, adaptiv ta'lim tizimlari yordamida ta'lim oluvchilarning yutuqlari va qiyinchiliklarini real vaqtda kuzatish va ularga moslashgan

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

darslarni taqdim etish mumkin. Bunga qo'shimcha aytadigan bo'lsak, Innovatsion dasturlar va ta'limning yangi shakllari, masalan bu, ta'lim tizimida yangi metod va dasturlarni yaratish, mo'ljallangan va individual xususiyatlarni hisobga olgan kurslar yoki qisqa muddatli ta'lim dasturlarini ishlab chiqish ta'lim oluvchilarga moslashtirilgan imkoniyatlar yaratadi. Bunda ta'lim dasturlarining o'zgaruvchan va zamonaviy talablar bilan moslashuvi kerak bo'ladi. Bunday tizimlar talabalarga vaqtni tejash imkonini beradi, shu bilan birga ta'limda sifat va samaradorlikni oshirishga xizmat qiladi. **Ko'p tarmoqli tadqiqotlar bilan integratsiya haqida aytib o'tsak**, Ko'p tarmoqli tadqiqotlar ta'lim tizimida yangi g'oyalar va innovatsiyalarni ishlab chiqishda muhim rol o'ynaydi. Bugungi kunda ta'lim tizimi ko'plab ilmiy sohalar, masalan, psixologiya, informatika, iqtisodiyot va boshqa tarmoqlar bilan integratsiya qilinmoqda. Bu sohalarining hamkorligi o'qish jarayonlarini yanada samarali qilishga yordam beradi. Ko'p tarmoqli tadqiqotlar, ta'lim oluvchilarning har birini yaxshiroq tushunish va ular uchun mos o'quv yondashuvlarini ishlab chiqish imkonini beradi. Bu interdisipliner yondashuvlar, shuningdek, talabalarga keng qamrovli va kompleks muammolarni hal qilishda zarur bo'lgan ko'nikmalarni rivojlantiradi.

Bunday tadqiqotlar ta'limning turli sohalarini, masalan, psixologiya, pedagogika, informatika, iqtisodiyot va sotsiologiya kabi fanlarni birlashtirib, kompleks yondashuvlarni yaratishga yordam beradi. Misol uchun, ta'lim oluvchilarni tayyorlash jarayonida psixologik va pedagogik bilimlarni birlashtirish, shuningdek, informatika va sun'iy intellekt asosida ta'lim texnologiyalarini joriy etish ta'lim oluvchilarga yanada samarali va ilg'or ta'lim berishni ta'minlaydi.[2]

Bundan tashqari, ta'lim sohasida ko'p tarmoqli tadqiqotlar samarali metodologiyalarni ishlab chiqish, yangi o'quv materiallarini yaratish va ta'lim tizimining sifatini oshirishga xizmat qiladi. Davlatimizda ko'p tarmoqli tadqiqotlarni ta'lim sohasida qo'llash, jamiyatning barcha qatlamlarini yanada rivojlantirishga olib keladi.

Respublikamizda ta'lim tizimida innovatsiyalarni joriy etishda katta o'zgarishlar yuz bermoqda. O'zbekistonning ta'lim tizimi mamlakatning raqamli transformatsiyasiga mos ravishda yangilanmoqda. Misol uchun, ta'limda raqamli texnologiyalardan foydalanishni kengaytirishga qaratilgan "Raqamli O'zbekiston 2030" strategiyasi amalga oshirilmoqda. Ushbu strategiya doirasida, onlayn o'qitish va digital platformalar orqali ta'lim olish imkoniyatlari yanada kengaymoqda.[3]

Ta'limda ko'p tarmoqli tadqiqotlarning integratsiyasi, hozirgi kunda O'zbekistonning ta'limiga oid siyosatida ustuvor vazifa hisoblanadi. Shundan kelib chiqish mamlakatning bir qator oliy ta'lim muassasalarida ilmiy-tadqiqot ishlarini integratsiyalashgan holda amalga oshirish tajribasi yolga qoyilgan.

Xulosa

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Global ta'limning innovatsion yo'nalishlari va ko'p tarmoqli tadqiqotlar bilan integratsiyasi ta'lim tizimining sifatini oshirishda, shuningdek, yangi pedagogik yondoshuvlarni ishlab chiqishda muhim ahamiyatga ega. O'zbekistonning ta'lim tizimi ham bu global tendensiyalarga mos ravishda rivojlanib, ilmiy va texnologik jihatdan yangi yutuqlarga erishmoqda. Bunday innovatsiyalar ta'lim tizimini global miqyosda raqobatbardosh qilishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. G'aniyev, T. "Innovatsion ta'lim texnologiyalarining rivojlanishi". O'zbekiston Pedagogika Jurnal, 58(2), 2023. 45-50 b.
2. Abdurahmonov, Z. "Ko'p tarmoqli tadqiqotlarning ta'lim sohasidagi roli". Pedagogika va Jamiyat, 67(4), 2022. 101-107 b.
3. Sharipov, B. "O'zbekiston ta'lim tizimida innovatsion yondoshuvlar". O'zbekiston Ta'limi, 9(3), 2023. 22-25 b.
4. Xolmirzaev, S. "Raqamli ta'lim: O'zbekistondagi yangi yutuqlar". Ta'limda Innovatsiyalar, 5(2), 2024. 56-61 b.
5. Joldasov I.S. Yordamchi tarix fanlarini o'qitishda fanlararo aloqalarning o'rnini // Tamaddun nuri. – 2024. – №4. – B. 341-343.
6. Joldasov I.S. Elektron ta'lim muhitida ta'lim oluvchilarning mustaqil ishlarini tashkil etish imkoniyatlari// Муғаллим ҳам ўзликсиз билимлендириў Илимий-методикалық журнал. – 2024. – № 5/3. – Б. 129-134.

RAQAMLASHGAN JAMIYAT VA RAQAMLI TA'LIMNING INSON KAPITALIGA TA'SIRI

Xudayorova Zebuniso Otanazarovna

NamDu mustaqil izlanuvchisi, QK xizmatchisi Chirchiq OTQMBYU Gumanitar fanlar kafedrasi katta o'qituvchisi, Matquliyev Jasurbek Davlatnazar o'g'li, Osiyo Xalqaro Universiteti magistranti

matquliyevjasur@gmail.com +998958304990

O'zbekistonda “Raqamli O'zbekiston-2030” dasturini ishlab chiqilishi va hayotga tatbiq etilishi, eng avvalo, puxta va mukammal tashkiliy-huquqiy mexanizmlarni shakllantirish, qolaversa, innovatsion g'oyalar, texnologiyalar va ishlanmalarni joriy etish bo'yicha davlat organlari va tadbirkorlik subyektlarining uzviy hamkorligini ta'minlash, barcha soha va tarmoqlarda ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatishni raqamli texnologiyalar bilan qamrab olish, bu borada zamonaviy bilimlarni chuqur egallagan, intellektual salohiyatli kadrlarni yetishtirish, shu orqali, mamlakatda “axborotlashgan jamiyat” muhitini yaratishga xizmat qiladi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

— Hozirgi davrda mamlakatning rivojlanishi faqat mavjud tabiiy boyliklar yoki aholi soniga bog‘liq bo‘lmay qoldi, — deydi **O‘zbekiston fanlar akademiyasining akademigi, iqtisod fanlari doktori Qalandar ABDURAHMONOV**. — Jahon bankining ma’lumotlariga ko‘ra, kurrai zaminimiz umumiy boyligining 66 foizi — 365 trillion AQSH dollari inson kapitaliga, ya’ni asosan shaxsning ilm darajasiga to‘g‘ri kelmoqda. AQSHda ushbu ko‘rsatkich milliy boyligining 77 foizi — 95 trillion dollarga yetgan.

Aql-zakovat va ilm — taraqqiyot qanotidir. Zamonaviy ilm-fanning cho‘qqisi yuqori texnologiyalarda, raqamli olamda ko‘zga tashlanadi. To‘rtinchi sanoat inqilobi taraqqiyotning yangi ko‘rinishi — “raqamli iqtisodiyot” boshlangani anglatadi. Bugungi kunga kelib jahonda raqamli iqtisodiyot taraqqiy etgan 20 mamlakatda 2 trillion AQSH dollarini tashkil etayotgani hisoblab chiqilgan. Raqamli iqtisodiyotni rivojlantirishda dunyoda peshqadam Buyuk Britaniyada esa u hozirning o‘zida milliy yalpi ichki mahsulotning 12 foiziga yetdi. Raqamli iqtisodiyot texnologik va biznes jarayonlari, ishlab chiqarish, logistika va tayyor mahsulotlarning savdosini raqamlashtirishni nazarda tutadi. Mamlakatimizda 2020-yilning o‘zida transport, geologiya, ta’lim, arxiv kabi sohalarni to‘liq raqamlashtirish belgilangan va bu boradagi ishlar jadal olib borilmoqda. Zamonaviy infratuzilmaga ega bo‘lgan “IT-park”lar ham fikrimiz dalilidir.

Zero, raqamli iqtisodiyot aql bovar qilmas katta hajmda raqamli ma’lumotlarni to‘plashda davom etmoqda. 2022-yilda global IP trafik hajmi 150 700 Gbit/s(solishtirish uchun 2017-yil 45 000 Gbit/s) chiqishi kutilayotgani davrdan ortda qolmaslikka chaqiradi.

Yutuqlar bilan birga muammolar mavjud, qilinadigan ishlar ko‘p, Prezident Sh.Mirziyov ta’kidlaganidek, **“Albatta, raqamli iqtisodiyotni shakllantirish kerakli infratuzilma, ko‘p mablag‘ va mehnat resurslarini talab etishini juda yaxshi bilamiz. Biroq, qanchalik qiyin bo‘lmasin, bu ishga bugun kirishmasak, qachon kirishamiz?! Ertaga juda kech bo‘ladi. Shu bois, raqamli iqtisodiyotga faol o‘tish – kelgusi 5 yildagi eng ustuvor vazifalarimizdan biri bo‘ladi”**.

O‘zbekistonda barcha tizimlar raqamlashmoqda. Bugun uydan chiqmasdan to‘lovlarni amalga oshirish, hech bir muammosiz masofaviy ta’lim olish, dunyoning yirik kutubxonalaridan foydalanish va hatto ishlash mumkin. Raqamli xizmatlar an’anaviy turga qaraganda qog‘ozbozlik, rasmiyatchilikning yo‘qligi, vaqtni tejash kabi bir qator afzalliklarga ega. Masalan, davlat xizmatlarini raqamli ko‘rinishda olsangiz, sizga belgilangan to‘lovning 10 foizi miqdorida chegirma taqdim etiladi.

2017-2021-yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasini “Ilm, ma’rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili”da amalga oshirishga oid davlat dasturiga ko‘ra, 2020–2023-yillarga mo‘ljallangan kiberxavfsizlikka doir milliy strategiya va “Kiberxavfsizlik to‘g‘risida”gi qonun loyihasi ishlab chiqiladi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Inson, uning ijodiy fazilatlari, kuchlari va qobiliyatlari, ular yordamida u o‘zini o‘zgartiradi, birgina an’anaviy ravishda iqtisodiy va ijtimoiy fanlar uchun markaziy o‘rinni egallagan, ishlab chiqarishning moddiy-texnik bazasini jadal rivojlantirish bilan bog‘liq, inson taraqqiyoti va uning ishlab chiqarish qobiliyatlari muammolarini yashirib, iqtisodiy o‘lishni ta‘minlashda jismoniy kapitalning ustunligi haqidagi illyuziyani mavjudligi ko‘p yillar davomida insonning ishlab chiqarish qobiliyatlari ishlab chiqarishning miqdoriy omillaridan biri sifatida ko‘rib chiqilishini baholaydi. Vazifa faqat mehnat, asosiy va aylanma kapitalni muvaffaqiyatli birlashtirish edi. Jamiyatning evolyutsion rivojlanishi shaxsning mavqei evolyutsiyasi bilan birga keladi. Ongli, maqsadli va samarali faoliyat bo‘lgan mehnat inson hayotining eng muhim qismidir va bu sohadagi tushunchalar eng dinamik tarzda o‘zgaradi. Kapitalizmning tug‘ilishi bosqichida ishlab chiqarishni rivojlantirishning asosiy tushunchasi “mehnat kuchi” yoki “mehnat qobiliyati” tushunchasi, “tanaga ega bo‘lgan jismoniy va ma‘naviy qobiliyatlarning yig‘indisidir.

Hukumat iqtisodiy o‘lishni ta‘minlashga intilar ekan fizik kapital – muhtasham ko‘priklar, yangi yo‘llar, zamonaviy aeroportlar va boshqa infratuzilmalarni barpo etishga investitsiya kiritishga e‘tiborni qaratadi.

Odatda, ular aholi salomatligi, bilim va ko‘nikmalari, tajriba va turmush tarzini o‘zida mujassam etgan inson kapitaliga investitsiya kiritishdan unchalik manfaatdor emas. Bu katta xato, negaki, inson kapitaliga investitsiya kiritishga nisbatan beparvolik mamlakat raqobatbardoshligini keskin pasaytirib yuborishi mumkin. Zero, mamlakat iqtisodiy jihatdan taraqqiy etishi uchun iste‘dodli odamlarni tarbiyalash talab etiladi.

Jahon banki guruhining butun faoliyati davomida ekspertlarimiz iqtisodiyotning o‘lishiga xizmat qiluvchi, odamlarga kambag‘allikdan xalos bo‘lishga yordam beruvchi hamda rivojlanayotgan mamlakatlar taraqqiyotiga sarmoya kiritishi mumkin bo‘lgan har bir jihatni o‘rgandi. Inson kapitalining ahamiyatini bir nechta turli usullarga asosan baholash mumkin. An‘anaga ko‘ra, iqtisodchilar buni ko‘proq ta‘lim olgan odamlarning daromadi bilan hisoblar edi.

Tadqiqotlar har bir qo‘shimcha ta‘lim yili inson daromadini o‘rtacha 10 foizga oshirishini ko‘rsatdi. Bunda ta‘lim sifati ham muhim. Misol uchun, AQShdagi boshlang‘ich maktabning alohida sinfida malakasi past o‘qituvchini o‘rta darajadagi mutaxassisga almashtirish o‘quvchilarga butun umri davomida 250 ming dollargacha umumiy daromad olish imkonini beradi.

Misol uchun, 2015 yilda Keniyada o‘tkazilgan tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, bolalarga narxi atigi 30 sentga teng gelmintlarga qarshi dori vositalarini berish maktabda dars qoldirishni kamaytirishga, keyinchalik esa mustaqil hayotga qadam qo‘yganda oylik maoshining jami 20 foizga oshishiga olib keldi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Inson kapitalini rivojlantirishning ayrim afzalliklari jamlanib, sarmoya kiritilayotgan avlod bilangina cheklanib qolmaydi. Masalan, onaning farzandning prenatal parvarishi haqidagi bilimni boyitish bolalarning go‘dakligidanoq sog‘lig‘ini yaxshilashga xizmat qiladi. Ta‘limga kiritiladigan sarmoyalar ham jamiyatda ijtimoiy tengsizlikni kamaytirishi mumkin. Aksariyat mamlakatlarda nisbatan o‘ziga to‘q oilalarda tug‘ilgan farzandlar bolalikdanoq keng imkoniyatlardan foydalanishni boshlaydi va bu butun umri davomida qator afzalliklarga olib keladi, aksincha, nochorroq oilalar farzandlari bunday imkoniyatlardan foydalana olmaydi.

Xulosa qilib aytganda, Inson kapitaliga investitsiya kiritish ishonch darajasini ham oshiradi. O‘qimishli insonlar boshqalarga ko‘proq ishonadi, ishonch darajasi baland bo‘lgan jamiyat odatda nisbatan yuqori iqtisodiy o‘sishga erishadi. Inson kapitaliga sarmoya kiritishdan jamiyat ham katta manfaat ko‘radi. Uzluksiz maktab ta‘limi turli jinoyatlar sodir etilishi ehtimolini kamaytiradi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. -Toshkent: “O‘zbekiston” nashriyoti, 2021.-B.51-230.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga murojaatnomasi // Xalq so‘zi. 2020 yil 25 yanvar.
3. 2022-2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida PF-60, <https://lex.uz>. 28.01.2022. –B-2,3.
4. Kopitskiy A. V. Введение в теорию человеческого капитала // http://sibupk.nsk.su/New/04/chairs/c_theory/kapital/book1.htm
5. www.Uza.uz

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA MA’LUMOTLAR TAQSIMLANGAN REYESTRI TEXNOLOGIYALARI VA AQLLI SHARTNOMALARNI HUQUQIY TARTIBGA SOLISHNING O‘ZIGA XOS JIHATLARI

Ismoilova Nazokatxon Shuxratjon qizi

Qo‘qon davlat pedagogika instituti stajyor-o‘qituvchisi

E-mail: ismoilovanazokat20@gmail.com

[Tel:\(90\) 858 56 07](tel:908585607)

Anontatsiya. Muallif tomonidan Ushbu maqolada O‘zbekiston Respublikasida ma’lumotlar taqsimlangan reyestri (blokcheyn) texnologiyalari va aqlli shartnomalarning huquqiy maqomi, ularga nisbatan qo‘llanilayotgan tartibga solish mexanizmlari, hamda xalqaro tajribaga asoslangan holda milliy qonunchilikka integratsiya qilish yo‘llari tahlil qilinadi. Mualliflar tomonidan bu texnologiyalarning huquqiy muhitdagi imkoniyatlari, xavf-xatarlari va ularni tartibga solishda duch kelinayotgan muammolar o‘rganiladi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Shuningdek, aqlli shartnomalarning fuqarolik-huquqiy shartnomalar bilan bog‘liqligi, ularning yuridik kuchi va huquqiy natijalari haqida fikr yuritiladi. Maqolada O‘zbekiston huquqiy tizimining raqamli texnologiyalar taraqqiyotiga moslashtirilishi zarurligi ta’kidlanib, tegishli tavsiyalar ham beriladi.

Kalit so‘zlar: blokcheyn, shaffoflik, taqsimlangan reestr, virtual kompyuterlar, foydalanuvchilar, tranzaksiyalar, aqlli shartnomalar.

Annotation. In this article, the author analyzes the legal status of distributed ledger (blockchain) technologies and smart contracts in the Republic of Uzbekistan, the regulatory mechanisms applied to them, and the ways of integrating them into national legislation based on international experience. The author studies the opportunities, risks, and current challenges of these technologies within the legal environment. Furthermore, the article explores the connection between smart contracts and civil-law agreements, their legal force, and legal consequences. The article emphasizes the need to adapt Uzbekistan’s legal system to the advancement of digital technologies and provides relevant recommendations in this regard.

Keywords: blockchain, transparency, distributed ledger, virtual computers, users, transactions, smart contracts.

Аннотация. В данной статье автором анализируется правовой статус технологий распределенного реестра (блокчейн) и смарт-контрактов в Республике Узбекистан, механизмы регулирования, применяемые к ним, а также пути интеграции в национальное законодательство на основе международного опыта. Рассматриваются возможности этих технологий в правовой среде, потенциальные риски и проблемы, возникающие при их правовом регулировании. Кроме того, проводится анализ связи смарт-контрактов с гражданско-правовыми договорами, их юридической силы и правовых последствий. В статье подчеркивается необходимость адаптации правовой системы Узбекистана к развитию цифровых технологий, а также приводятся соответствующие рекомендации.

Ключевые слова: блокчейн, прозрачность, распределенный реестр, виртуальные компьютеры, пользователи, транзакции, смарт-контракты.

Kirish. XXI asr – axborot texnologiyalar asrida hayotimizning har bir jabhasini bugungi kunda internet, zamonaviy texnologiyalarsiz tasavvur qilish qiyin. Ushbu texnologiyalar kundan kunga ijtimoiy hayotimizga kirib borib, o‘z ta’sirini ko‘rsatmoqda. Shunday texnologiyalar ichida blokcheyn texnologiyasi hamda aqlli shartnomalar ham katta istiqbolga ega bo‘lmoqda. Ushbu texnologiyalar borasida xorij tajribasini o‘rgangan holda, ko‘plab mamlakatlar sohalarda samarali foydalanish hamda huquqiy maqomini mustahkamlashga katta e’tibor qaratmoqda. O‘zbekistonda ham bu borada amaliy ishlar olib borishga qaratilgan dastlabki qadamlar allaqachon qo‘yildi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Tadqiqot metodologiyasi. Maqolada umumiy ilmiy, alohida ilmiy va maxsus usullar tashkil etadi. Xususiyl huquq usullaridan rasmiy huquq (ushbu tadqiqotda qo‘llaniladigan asosiy tushunchalarni shakllantirishda) usulidan foydalanishga alohida e’tibor qaratiladi. Tarixiy-dinamik usuldan foydalanib, mamlakatimizda ham, butun dunyoda ham ma’lumotlar taqsimlangan reyestri texnologiyasi xususan blokcheyn texnologiyasi va uning asosida tuziladigan aqlli shartnomalarning kelib chiqishi, shakllanishi va rivojlanishi bo‘yicha tadqiqot o‘tkazilgan. Nazariy modellashirish va talqin qilish usulini ham ta’kidlash kerak. Uning ushbu ishda qo‘llanilishi kelajakda blokcheyn texnologiyasi orqali sohasidagi mumkin bo‘lgan ijtimoiy munosabatlarni modellashirishni, shuningdek, ma’lumotlar bazasi orqali, shaffoflikni ta’minlagan holda aqlli shartnomalarni tuzish tartibi, afzalliklari va tizimdagi kamchiliklarni o‘z ichiga oladi. Ushbu maqolada elektron boshqaruvda blokcheyn texnologiyasidan foydalanish, u orqali sohalardagi shaffoflik, ochiqlik hamda samaradorlikni oshirish masalalari ochib berishga harakat qilindi.

Tahlil va natijalar. 2018-yilda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasida raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori qabul qilindi ²⁸hamda ushbu qarorda birinchi marotaba blokcheyn texnologiyasi hamda aqlli shartnomalarni joriy etish tashabbusi ilgari surildi. Blokcheyn hamda aqlli shartnomalarni rivojlantirish sohadagi normalar tegishli axborot kommunikatsiya maydoni va biznes muhitini yaratishi ko‘zda tutilgan. Blokcheyn texnologiyasidan barcha sohalarda yanada to‘liqroq hamda samaraliroq foydalanish zarur. Shuningdek, blokcheyn texnologiyasi “bir vaqtning o‘zida markazlashtirilmagan va ommaviy tarmoq orqali kirish mumkin bo‘lgan ma’lumotlarni o‘z ichiga olgan xavfsiz raqamli ma’lumotlar bazasi”²⁹ ekanligi ta’kidlangan. Demak, yuqorigi fikrlardan ma’lum bo‘ladiki, blokcheyn texnologiyasida ma’lumotlar bazasi ma’lumotlarni blokklar va zanjirlar shaklida saqlaydi deyishimiz mumkin bo‘ladi. Blokcheyn texnologiyasida har bir blokda turli xil ma’lumotlar saqlanadi hamda ma’lumotlar saqlash zanjiri bir-biriga o‘zaro bog‘langanligi sababli saqlangan ma’lumotlarni hech birini o‘chirib yoki o‘zgartirish mumkin emas. Shu o‘rinda aqlli shartnomalar blokcheyn texnologiyasining eng keng tarqalgan ma’lumot hujjatlaridan biridir.³⁰ Boshqacha qilib aytganda, aqlli shartnomalar – bu shartnoma shartlarini o‘z ichiga olgan hamda blokcheynda qayd etilgan kompyuter kodlari hisoblanadi.³¹ Aqlli shartnomalar elektron shaklda tuzilgan shartnomalar bo‘lib, shartnoma shartlarining bajarilishi avtomatik reestrda raqamli tranzaksiyalarni shartnomada belgilangan tartibda amalga oshirish ko‘zda tutilgan dastur hisoblanadi.

²⁸ <https://lex.uz/acts/-5525180>

²⁹ <https://cyberleninka.ru/article/n/raqamli-iqtisodiyotni-rivojlantirishda-axborot-kommunikatsiya-texnologiyalari>

³⁰ <https://lex.uz/docs/-3806053> O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori, 03.07.2018 yildagi PQ-3832-son

³¹ <https://medium.com/chainlink-community/что-такое-технология-блокчейн-91c23c89c108>

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

2016-yil oxiridan boshlab O‘zbekiston Respublikasi faollashdi, elektron hukumat, elektron tijorat kabi qator yangiliklar sohasida hatto kashshof bo‘lib xizmat qildi. Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi huzuridagi Davlat xizmatlari agentligi faoliyatini tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi qarori bilan davlat xizmatlari joriy etildi, ularning soni bugungi kunda 150 dan oshdi. Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev 2020-yil 24-yanvar kuni O‘zbekiston Respublikasi parlamentiga navbatdagi yillik murojaatida 2020-yilda mamlakatimizda raqamli iqtisodiyotni rivojlantirishda tub burilish yasashi kerakligini ta’kidladi. Ushbu xabarning 14 ta asosiy bandidan asosiy e’tibor qurilish, energetika, qishloq va suv xo‘jaligi, transport, geologiya, sog‘liqni saqlash, ta’lim, kadastr va arxiv ishlarini to‘liq raqamlashtirish zarurligiga qaratilganini alohida ta’kidlandi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli O‘zbekiston-2030 strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi Farmoni ham qabul qilindi. Sog‘liqni saqlash va qishloq xo‘jaligi sohalari keskin muhokama qilindi.³² Ushbu me’yoriy hujjat qabul qilingandan so‘ng, turli sohalarni raqamlashtirishga oid ko‘plab yangiliklar joriy yetildi, masalan, 2020-yil dekabr oyida “agrosanoat majmuasini raqamlashtirish markazi” davlat muassasasi tashkil yetildi, uning faoliyati agrosanoat majmuasida “raqamli qishloq xo‘jaligi” axborot tizimini saqlashga qaratilgan. Qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini yetishtirish va sotish jarayonida elektron tijorat va sun’iy intellektni joriy etish.³³ Shuningdek, ushbu Markaz “aqlli qishloq xo‘jaligi” texnologiyalarini joriy yetish uchun texnologik sharoitlar yaratish bilan shug‘ullanadi. Bundan tashqari, 2021-yil 1-yanvardan boshlab “raqamli Toshkent” integrasiyalashgan dasturi doirasida tajriba sifatida jismoniy shaxsga shaxsiy guvohnoma berilgandan so‘ng, davlat idoralari va tashkilotlari bilan elektron aloqalarni o‘rnatish uchun darhol jismoniy shaxsning shaxsiy hisobvarag‘i shakllantirildi. Xususan, 2021-yil 1-avgustdan boshlab jismoniy va yuridik shaxslarga barcha belgilangan davlat bojlari, yig‘imlar, jarimalar va boshqa majburiy to‘lovlarni elektron to‘lov tizimlaridan foydalangan holda onlayn tarzda to‘lash imkoniyati berildi. Yuqoridagi misollar bilan bir qatorda, bugungi kunda biz hayotning turli sohalarida raqamli texnologiyalarni joriy etishning ko‘plab misollarini ko‘rishimiz mumkin. Bu yangiliklarning barchasi, birinchidan, mavjud me’yoriy-huquqiy bazani takomillashtirishni, ikkinchidan, ushbu texnologiyalardan foydalanish asosida yuzaga keladigan munosabatlarga oid yangi qonun hujjatlarini qabul qilishni talab qiladi (ular

³² Указ Президента Республики Узбекистан об утверждении стратегии “Цифровой Ўзбекистан - 2030” и мерах по ее эффективной реализации // Национальная база данных законодательства, 06.10.2020 г, № 06/20/6079/1349

³³ Постановление Кабинета Министров Республики Ўзбекистан “О мерах по развитию системы цифровизации в агропромышленном комплексе и сельском хозяйстве Республики Узбекистан” // Национальная база правовых документов, 18.12.2020 № 20.09.794/1655

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

bizning qonunchiligimizga nisbatan yangi hisoblanadi).³⁴ Bunday yangiliklardan biri aqlli shartnomalar. aqlli shartnoma-bu bajarilishi avtomatlashtirilgan shartnoma. Nik Szabo, muhofaza qilish bilan avtomatik shartnomalar tahlilga ko‘ra, aqlli shartnoma shartlarini algoritm asosida bajaradigan kompyuterlashtirilgan bitim, ya’ni, u o‘z-o‘zini ijro shartnoma bo‘lgan tomonlar o‘rtasida shartnoma shartlari to‘g‘ridan-to‘g‘ri amalga oshiriladi. Klassik shartnomalar turli shakllarda, masalan, og‘zaki yoki yozma shaklda mavjud bo‘lishi mumkin. Albatta, elektron tijoratning rivojlanishi elektron shakllarda tuzilgan shartnomalar sonini sezilarli darajada oshirdi, ularning eng yorqin misollari aqlli shartnomalardir.³⁵ Yuqorida aytib o‘tilganidek, aqlli shartnomalar mavjud elektron shartnomalardan farq qiladi, shuning uchun ushbu sohadagi qonunchilikni tartibga solish usullari haqida savol tug‘iladi. Jahon tajribasi aqlli shartnomalarni mamlakat qonunchiligiga kiritish uchun bir nechta modellarni ko‘rsatadi, xususan: Birinchi model klassik qog‘oz shartnomalarini yoki rus yoki boshqa inson tilida tuzilgan boshqa moddiy shakllarda tuzilgan shartnomalarni saqlashni nazarda tutadi, aqlli shartnomalar esa ularga shunchaki qo‘shimcha bo‘ladi, ya’ni shartnomaning ma’lum bir qismi kompyuter tiliga tarjima qilinadi va rus tilida taqdim yetiladi.³⁶ Ushbu integrasiya modelida aqlli shartnoma qonuniy shartnomaning bir qismi bo‘lmaydi, balki shartnoma avtomatik ravishda bajariladigan texnik vosita bo‘ladi. Ehtimol, ushbu modelni tanlashda aqlli shartnoma kodi va klassik shartnoma matni o‘rtasidagi qarama-qarshiliklar bo‘lishi mumkin, chunki barcha qonuniy shartlarni kompyuter tiliga tarjima qilish mumkin emas, shuningdek, klassik shartnomani advokatlar tuzishini hisobga olish kerak, aqlli shartnoma esa advokatlar tomonidan tuzilmaydi, balki, shartnoma dasturchilar tomonidan tayyorlanadi. Bunday hollarda klassik shartnoma matni kompyuter kodidan ustunlikka ega bo‘ladi. Ushbu model yordamida aqlli shartnomaning taxminiy qonunchilik ta’rifini quyidagi shaklda shakllantirish mumkin: “Aqlli shartnoma-bu tarqatilgan registrda qayd etilgan va shartnoma majburiyatlarini yoki boshqa qonuniy ahamiyatga ega harakatlarning avtomatik bajarilishini ta’minlaydigan kompyuter dasturi”.³⁷ Bunday shartnomalar avtomatik ravishda tuziladi va fuqarolik huquqlari va majburiyatlarini o‘rnatish, o‘zgartirish yoki bekor qilishning isboti sifatida tan olinadi. Ular kengaytirilgan malaka imzosi bilan imzolaniadi va har qanday vaziyatda qog‘oz shartnomasi darajasida tan olinadi, uchinchi shaxslarning kompyuter kodiga aralashish isbotlangan hollar bundan mustasno. Ushbu

³⁴ Рахмонова М. Проблемы правоприменительной практики защиты прав на товарные знаки и возможные пути их разрешения // Review of law sciences. – 2020. – Т. 2. №. Спецвыпуск. – С. 97-104.

³⁵ Мукумов Б. Перспективы развития модели “Умного регулирования” // Современные тенденции развития цифровизации в сфере юстиции. – 2022. – Т. 1. №.1. – С. 75-78.

³⁶ To‘raqulova N. Blokcheyn texnologiyasi tushunchasi va uning huquqiy maqomi // Central Asian Academic Journal of Scientific Research. -2022. –Т. 2. - №.5. – С .668-680.

³⁷ Тюльканов А. Смарт-контракты – договоры или технические средства? // 2017. URL.:https://zakon.ru/blog/2017/4/7/smart-kontrakty_dogovory_ili_texnichesie_sredstva (дата обращения: 05.10.17)

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

model doirasidagi yechimlardan birini huquqiy shartnomalar deb atash mumkin, ularning shartlari ma’lum bir tarmoq ichida mavjud bo’lgan standartlashtirilgan operatsion parametrlarga havolalari bilan to’ldiriladi, bu huquqiy normalar va dastur kodi o’rtasida o’ziga xos vositachi bo’ladi.³⁸ Shunday qilib, aqlli shartnomalarni qo’llashdan oldin ularga O’zbekiston qonunchiligida huquqiy maqom berish va ularga huquqiy ta’rif berish kerak.

Xulosa. Yuqoridagilardan kelib chiqib, aqlli shartnomalarni O’zbekiston qonunchiligiga integrasiyalashuvining gibril modelini joriy etish tavsiya yetiladi. Bunday holda, dasturlash tilida yozilishi mumkin bo’lgan shartnomalarning bir qismi aqlli shartnomalar shaklida tuziladi, boshqa qismi esa ularni dasturlash tiliga tarjima qilish yo’llarini topishdan oldin klassik shartnomalar shaklida tuziladi. Bunday holda, aqlli shartnomalar shaklida tuziladigan shartnomalar avtomatik ravishda bajariladi va qog’oz yoki boshqa moddiy shaklda takrorlanmaydi. Ushbu model aqlli shartnomalar shartnoma turi sifatida tan olinishi va fuqarolik huquqlari va majburiyatlarini o’rnatish, o’zgartirish yoki bekor qilishning isboti sifatida xizmat qilishi uchun aqlli shartnomalar va mavjud normativ-huquqiy hujjatlarga o’zgartirishlar kiritish bo’yicha yangi qonun hujjatlarini yaratishni nazarda tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori, 03.07.2018 yildagi PQ-3832-son
<https://lex.uz/docs/-3806053>
2. Указ Президента Республики Узбекистан об утверждении стратегии “Цифровой Ўзбекистан - 2030” и мерах по ее эффективной реализации // Национальная база данных законодательства, 06.10.2020 г, № 06/20/6079/1349
3. Постановление Кабинета Министров Республики Ўзбекистан “О мерах по развитию системы цифровизации в агропромышленном комплексе и сельском хозяйстве Республики Узбекистан” // Национальная база правовых документов, 18.12.2020 № 20.09.794/1655
4. Рахмонова М. Проблемы правоприменительной практики защиты прав на товарные знаки и возможные пути их разрешения // Review of law sciences. – 2020. – Т. 2. №. Спецвыпуск. – С. 97-104.
5. Мукумов Б. Перспективы развития модели “Умного регулирования” // Современные тенденции развития цифровизации в сфере юстиции. – 2022. – Т. 1. №.1. – С. 75-78.

³⁸ Christopher D. Clack, Vikram A. Bakshi, Lee Braine. Smart Contract Templates: foundations, design landscape and research directions// 2016. URL.: <https://arxiv.org/pdf/1608.00771.pdf>, p.8 (дата обращения: 05.10.17)

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

6. To‘raqulova N. Blokcheyn texnologiyasi tushunchasi va uning huquqiy maqomi // Central Asian Academic Journal of Scientific Research. -2022. –T. 2. - №.5. – C .668-680.
7. Тюльканов А. Смарт-контракты – договоры или технические средства? // 2017. URL.:https://zakon.ru/blog/2017/4/7/smart-kontrakty_dogovory_ili_texnichesie_sredstva (дата обращения: 05.10.17)
8. Abdixakimov I. Cyber Crimes In Digital Economy. Elita. uz-Elektron Ilmiy Jurnal, 1 (1), pp. 2022. 1-5.
9. Christopher D. Clack, Vikram A. Bakshi, Lee Braine. Smart Contract Templates: foundations, design landscape and research directions// 2016. URL.: <https://arxiv.org/pdf/1608.00771.pdf>, p.8 (дата обращения: 05.10.17)
10. <https://lex.uz/acts/-5525180>
11. <https://cyberleninka.ru/article/n/raqamli-iqtisodiyotni-rivojlantirishda-axborot-kommunikatsiya-texnologiyalari>

**RAQAMLI FAOLLIK VA SIYOSIY ISHTIROK: INTERNET VA IJTIMOIIY
TARMOQLARNING DEMOKRATIK JARAYONDAGI O‘RNI**

Baxriddinov Baxromjon Abduboboyevich

Qo‘qon Davlat pedagogika instituti huquq ta‘lim kafedrası o‘qituvchi

+998916093628

Anotatsiya: Ushbu maqolada internet va ijtimoiy tarmoqlarning siyosiy faollik va demokratik jarayonlardagi o‘rni tahlil qilinadi. Raqamli platformalar saylov kampaniyalari, siyosiy targ‘ibot va jamoatchilik fikrini shakllantirishda qanday rol o‘ynashi ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, ijtimoiy tarmoqlarning jamoatchilik faolligini oshirish, fuqarolarning siyosiy jarayonlarda ishtirokini kuchaytirish imkoniyatlari va tahdidlari, jumladan, noto‘g‘ri axborot tarqalishi va raqamli tengsizlik muammolari muhokama qilinadi. Maqola siyosiy institutlar, faollar va raqamli texnologiyalar o‘rtasidagi o‘zaro ta‘sirni yoritib, raqamli faollikning jamiyat va hukumat o‘rtasidagi muloqotga ta‘sirini ochib beradi.

Kalit so‘zlar: Raqamli faollik, siyosiy ishtirok, ijtimoiy tarmoqlar, internet, demokratik jarayon, jamoatchilik fikri, siyosiy targ‘ibot, raqamli tengsizlik, noto‘g‘ri axborot, fuqarolik faolligi.

Internet va ijtimoiy tarmoqlarning rivojlanishi siyosiy jarayonlarga jiddiy ta‘sir ko‘rsatdi. Raqamli platformalar saylov kampaniyalarini o‘tkazish usullaridan tortib, jamoatchilik fikrini shakllantirishgacha bo‘lgan jarayonlarda muhim rol o‘ynaydi. Siyosatchilar va faollar endilikda fuqarolar bilan bevosita muloqot qilish imkoniyatiga ega bo‘lib, bu esa jamoaviy harakatlarning samaradorligini oshirmoqda. Ushbu maqolada

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

raqamli faollikning siyosiy ishtirokni qanday kuchaytirayotgani, demokratik jarayonlarga ta'siri hamda mavjud to'siqlar va tahdidlar tahlil qilinadi.

Internet va ijtimoiy tarmoqlarning paydo bo'lishi bilan siyosiy tashviqot va targ'ibot evolutsiyasi jiddiy o'zgarishlarga uchradi. Bu o'zgarishlar nomzodlarning saylovchilar bilan muloqot qilish usullarini tubdan qayta shakllantirdi. Raqamli platformalar nafaqat ma'lumotlarni tez tarqatishni osonlashtiradi, balki quyi darajadagi harakatlarga raqamli faollik vositalarini taqdim etish orqali imkoniyat yaratadi. Ijtimoiy tarmoqlardan foydalanib, siyosiy kampaniyalar foydalanuvchilarning jamoaviy kuchini safarbar etishi, ma'lum g'oyalar atrofida qo'llab-quvvatlash va jamoatchilik fikrini birlashtiruvchi xeshteg harakatlarini yaratishi mumkin. Bu o'zgarish siyosiy maydonda, ayniqsa, ijtimoiy himoyaga muhtoj guruhlarining xilma-xil ovozlari eshutilishi imkoniyatini kengaytiradi. Misol uchun ijtimoiy tarmoqlar AQSHda tizimga aloqasi bo'lmagan Donald Tramp kabi siyosatchilarning prezident bo'lishiga hissa qo'shdi va umuman ko'pchilikka inklyuziv imkoniyat yaratib berdi[1]. Biroq, muammolar hali ham mavjud, chunki kam ta'minlangan oilalarga mansub shaxslar ko'pincha ijtimoiy-siyosiy sharoitlar tufayli ushbu texnologiyalardan foydalanishda to'siqlarga duch kelmoqdalar. Shunday qilib, internet axborot olish va siyosiy ishtirokni demokratlashtirsa-da, bu imkoniyatlarning samaradorligi va qamrovini tanqidiy nuqtayi nazardan ko'rib chiqish zarur.

Raqamli faollikning paydo bo'lishi davlat siyosati manzarasini tubdan o'zgartirdi, fuqarolik faolligi va ishtiroki uchun misli ko'rilmagan yo'llarni ochib berdi. Ijtimoiy tarmoqlar va onlayn platformalar orqali shaxslar safarbar bo'ladi, ma'lumot almashadi va o'z ovozlari kuchaytiradi, siyosatchilarni dolzarb ijtimoiy va siyosiy masalalarni hal qilishga undaydi. Bu raqamli muloqot nafaqat jamoatchilikning xabardorligini oshiradi, balki hukumatning kommunikatsiya strategiyalarini ham shakllantiradi. Masalan, davlat kommunikatsiya va reklama siyosatining tizimli monitoringi raqamli targ'ibot jamoatchilikning idroki va ishonchiga qanday ta'sir qilishini yoritib berishi mumkin. Misol uchun, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning ijtimoiy tarmoqlardagi sahifalariga ko'pchilik a'zo bo'lgan, teregramning o'zida 200 mingdan ortiq obunachilarni birlashtirgan [2]. Bundan tashqari, geosiyosiy dinamika o'zgarib borar ekan, davlatlarning raqamli platformalar orqali xorijiy auditoriya bilan muloqot qilish zarurati xalqaro miqyosda siyosat va jamoatchilik fikrini shakllantirishda raqamli faollikning ahamiyati ortib borayotganini ko'rsatmoqda. Binobarin, texnologiya va faollik kesishmasida demokratiya va ijtimoiy faollikning yangi yo'llari ochilmoqda.

Faollar va siyosiy institutlar o'rtasidagi munosabatlar internet va ijtimoiy tarmoqlar paydo bo'lishi bilan sezilarli darajada o'zgardi, bu esa keng qamrovli va tezkor aloqa o'rnatish imkonini berdi. Raqamli platformalar faollarning o'z sa'y-harakatlarini safarbar qilishi va siyosiy nutqqa ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan onlayn tarmoqlarni

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

shakllantirishga ko‘maklashadi. Raqamli platformalar orqali yangi siyosiy harakatlarning vujudga kelishi faollik manzarasini tubdan o‘zgartirib, ham imkoniyatlar, ham qiyinchiliklar yaratdi. Siyosiy ishtirok etishning an‘anaviy usullari rivojlanib borar ekan, ijtimoiy tarmoqlar kabi platformalar turli guruhlariga dolzarb masalalar atrofida uyushish va safarbar bo‘lish imkonini bermoqda.

Onlayn faollikning rivojlanayotgan muhitida uning mazmunli ijtimoiy o‘zgarishlarni yuzaga keltirish samaradorligiga to‘sqinlik qiluvchi turli qiyinchiliklar va cheklovlar paydo bo‘lmoqda. Ijtimoiy media platformalari safarbarlik uchun misli ko‘rilmagan imkoniyatlarni taqdim etsa-da, ular slaktivizm deb ataladigan hodisani keltirib chiqarish xavfini tug‘diradi. Slaktivizm (inglizcha slacktivism so‘zidan olingan: slacker – dangasa va activism – faollik so‘zlarining qo‘shilishi) – bu ijtimoiy yoki siyosiy harakatlarni juda kam kuch sarflab, asosan internet orqali qo‘llab-quvvatlash shakli [3]. Ya‘ni odam o‘z pozitsiyasini bildiradi, lekin amalda hech qanday jiddiy harakat qilmaydi.

Slaktivizmga misollar:

Onlayn petitsiyalarga imzo qo‘yish.

Ijtimoiy tarmoqlarda postni layklash yoki ulashish.

Profil rasmi ustiga ramka qo‘yish.

Trend bo‘lgan xeshteglardan foydalanish (#PrayFor..., #Save..., va hokazo).

Muammo nimada?

Bunday harakatlar odatda katta natija bermaydi. Ular odamga "nimadir qildim" degan his beradi, lekin real o‘zgarishlarga olib kelmaydi. Shunga qaramay, ba’zida slaktivizm odamlarda muammodan xabardorlikni oshirishi yoki keyinchalik faolroq harakatlarga yo‘l ochishi mumkin. Bunda foydalanuvchilar onlayn qo‘llab-quvvatlashni aniq harakatga aylantirmasdan, yuzaki ishtirok etadilar. Bundan tashqari, raqamli makonlarga tayanish internetda kam vakillikka ega bo‘lgan ovozlarni chetga surib qo‘yishi mumkin, bu esa faollik doirasini ma’lum demografik guruhlar va nuqtayi nazarlar bilan cheklashi mumkin.

Raqamli asrda faollik tobora ko‘proq maxfiylik va kuzatuv masalalari bilan kesishib, ijtimoiy harakatlarning xavfsizligi va samaradorligi haqida jiddiy xavotirlarni keltirib chiqarmoqda. Bu masalalarning murakkabligi ijtimoiy tarmoq platformalaridan turli kontekstlarda turlicha foydalanish bilan izohlanadi. Misol uchun Telegram asoschisi Pavel Durov Parijda Fransiya huquqni muhofaza qiluvchi organlari tomonidan hibsga olingani ortida g‘arb maxsus xizmatlari bilan ijtimoiy tarmoqqa kirish imkoniyatini bo‘lishgani haqida xabarlar paydo bo‘ldi [4]. Bunday dinamika faollikdagi texnologiyaning ikki tomonlama xususiyatini - ham safarbarlik vositasi, ham qatag‘on mexanizmi sifatida xizmat qilishini ta’kidlaydi. Bu esa faollardan o‘z shaxsiy hayotlarini himoya qilish strategiyalarini ishlab chiqishni va ayni paytda ijtimoiy adolatga erishish yo‘lida samarali bo‘lishni talab etadi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Raqamli faollik davrida faollar o‘rtasida charchash xavfi jiddiy muammoga aylandi, ayniqsa, axborotning tez tarqalishi kuchli hissiy va ruhiy zo‘riqishlarga olib kelishi mumkinligi tufayli. Uzluksiz onlayn targ‘ibot bilan shug‘ullanish faollarni ko‘pincha qattiq tanqid va dushmanlik bilan yuzma-yuz qiladi. Bunga raqamli ishtirokning o‘tkinchi xususiyati qo‘shilganda, odamlar o‘zlarini qo‘llab-quvvatlashsiz va yakkalanib qolgandek his qilishlari mumkin. Shu bois, faollarning farovonligini ta‘minlash uchun barqaror strategiyalar zaruriyati birinchi o‘ringa chiqadi. Faollik maydoni rivojlanib borgan sari, raqamli savodxonlik, jamiyat qo‘llab-quvvatlashi va ruhiy salomatlik resurslarini birlashtirish charchash bilan bog‘liq xavflarni kamaytirish va faollarning uzoq muddatli bardoshlilikini oshirish uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Onlayn faollikning paydo bo‘lishi siyosiy va ijtimoiy harakatlar manzarasini o‘zgartirdi, an‘anaviy usullar ko‘pincha yetishmaydigan tezkor safarbarlik va keng ishtirok etish imkoniyatlarini yaratdi. Raqamli platformalar ma‘lumotlarni zudlik bilan tarqatishni osonlashtiradi, bu esa faollarga minimal resurslar bilan keng auditoriyaga yetib borishga imkon beradi. Biroq, bu samaradorlikka noto‘g‘ri ma‘lumotlarning tarqalishi putur yetkazishi mumkin. Masalan, COVID-19 pandemiyasi davrida "Plandemic" dezinformatsiya kampaniyasi ijtimoiy tarmoqlardan yolg‘on ma‘lumotlarni tarqatish va markazlashmagan noto‘g‘ri axborot almashish tarmog‘ini yaratish uchun muvaffaqiyatli foydalandi, natijada jamoatchilik fikrini sog‘liqni saqlash choralarga qarshi yo‘naltirdi [5]. Aksincha, an‘anaviy faollik sekinroq va ko‘pincha ko‘proq resurs talab qilsa-da, jamiyatning chuqurroq ishtiroki va uzoq muddatli majburiyatni rag‘batlantirishi mumkin.

Raqamli texnologiyalar va ijtimoiy tarmoqlar siyosiy faollik va demokratik jarayonlarning ajralmas qismiga aylandi. Ular jamiyatni safarbar qilish, jamoatchilik fikrini shakllantirish va hukumat bilan muloqot qilish vositasiga aylangan. Shu bilan birga, noto‘g‘ri axborotning tarqalishi, qutblanish va raqamli tengsizlik kabi muammolar ushbu jarayonning salbiy tomonlari sifatida namoyon bo‘lmoqda. Shunday ekan, raqamli platformalarning siyosiy jarayonlardagi ta‘sirini yanada samarali boshqarish va ularning ijobiy imkoniyatlarini maksimal darajada oshirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. <https://www.truthsocial.com>. Мурожаат этилган сана: 25.09.2024 й.
2. Veb-sayt: www.president.uz; Facebook: www.fb.com/Mirziyoyev; Instagram: www.instagram.com/mirziyoyev_sh; Twitter: twitter.com/president_uz; Youtube: www.youtube.com/PrezidentMatbuot xizmati.
3. [https://foreignpolicy.com/2009/05/19/the-brave-new-world-of-slacktivism/-](https://foreignpolicy.com/2009/05/19/the-brave-new-world-of-slacktivism/) The brave new world of slacktivism Мурожаат этилган сана: 22.03.2025 й.
4. https://www.cnews.ru/news/top/2024-08-25_pavel_durov_arestovansozdatelya - Арестован Павел Дуров. Создателю «ВКонтакте» и Telegram вменяют терроризм,

торговлю наркотиками и отказ сотрудничать с полицией Мурожаат этилган сана 22.03.2025 й.

5. Nazar S, Pieters T. (2021). 'Plandemic Revisited: A Product of Planned Disinformation Amplifying the COVID-19 “infodemic”'. *Frontiers in Public Health*, Volume(9), <https://doi.org/10.3389/fpubh.2021.649930> (Accessed: 22 Mar, 2025).

LOYIHALASH KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDA INNOVATSION METODLARNI SAMARALI QO‘LLASH

Alimkulov Jamshid

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Annotatsiya. Mazkur maqolada bo‘lajak geografiya o‘qituvchilarida loyihalash kompetensiyasini rivojlantirish jarayonida innovatsion metodlardan samarali foydalanish masalasi tahlil qilinadi, shuningdek, tadqiqot natijalari asosida innovatsion pedagogik metodlarning samaradorligi, o‘qituvchilarning kasbiy rivojlanishiga ta’siri va ularni geografiya ta’limiga integratsiya qilish bo‘yicha tavsiyalar beriladi.

Kalit so'zlar: loyiha metodikasi, STEAM-ta’lim, gamifikatsiya, interfaol ta’lim, raqamli pedagogika, loyihalash kompetensiyasi, innovatsion pedagogika, geografiya ta’limi.

ЭФФЕКТИВНОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ МЕТОДОВ В РАЗВИТИИ КОМПЕТЕНЦИИ ПРОЕКТИРОВАНИЯ

Алимкулов Джамшид

Чирчикский государственный педагогический университет

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы эффективного использования инновационных методов в процессе развития компетенции проектирования у будущих учителей географии. Также на основе результатов исследования оценивается эффективность инновационных педагогических методов, их влияние на профессиональное развитие учителей и даются рекомендации по их интеграции в преподавание географии.

Ключевые слова: метод проектов, STEAM-образование, геймификация, интерактивное обучение, цифровая педагогика, компетенция проектирования, инновационная педагогика, географическое образование.

EFFECTIVE APPLICATION OF INNOVATIVE METHODS IN THE DEVELOPMENT OF DESIGN COMPETENCE

Alimkulov Jamshid

Chirchiq State Pedagogical University

Abstract. This article examines the effective use of innovative methods in developing design competence among future geography teachers. Based on research results, the

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

effectiveness of innovative pedagogical methods is assessed, their impact on teachers' professional development is analyzed, and recommendations for their integration into geography education are provided.

Keywords: project method, STEAM education, gamification, interactive learning, digital pedagogy, design competence, innovative pedagogy, geography education.

Kirish. Bugungi ta'lim tizimida geografiya fa, jamiyatni rivojlantirishga xizmat qiladigan metodlarni ilmiy-didaktik tizimlar asosida pedagogik qo'llashni talab qiladi. Globallashuv va texnologiyaning rivojlanishi talabalardan milliy nazariy bilimlarni, balki amaliy ko'rishni ham talab qiladi. Shu nuqtai nazardan, olib borish kompetensiyasi o'qituvchilarning ta'lim jarayonida innovatsion metodlardan samarali rivojlanishiga asos bo'ladi. Bu kompetensiya o'qituvchining milliy darsni samarali tashkil etish, balki talabalarning ijodiy fikrlashini rivojlantirishga, mustaqil ishlashga va hayotdagi real yechishga yordam berish faoliyatini olib borishga yordam beradi. Bundan, geografiya fani talabalarda turli ijtimoiy va ekologik jarayonlarni, tabiiy resurslardan kelib chiqish va ijtimoiy mas'uliyatni oshirishga yordam beradi. Loyihalash kompetensiyasi va innovatsion pedagogik metodlar bo'lajak geografiya o'qituvchilarining kasbiy mahoratini yozishda muhim narsa ega. Uchda STEAM-ta'lim maqolalari, tartibga solish metodi, gamifikatsiya, pedagogika, muammoli ta'lim va interfaol o'qitish texnologiyalarining oliy ta'lim tizimida qo'llanishi tahlil, bu metodlarning tashkil etish va amaliyotda qo'llanishi haqida amaliy tavsiyalar beradi.

Asosiy qism. Loyihalash kompetensiyasi ta'lim jarayonini boshqarish, o'qitish va tahlil qilishni bajarishning majmui sifatida ta'riflanadi. Bu kompetensiya pedagogik mahoratni ishlab chiqarish va talabalarning olingan bilimlarini amaliy muammolarni yechimiga yo'l ish uslubi beradi. O'qituvchilar tomonidan amalga oshirishda tanqidiy fikrlash, ijodiy va reflektiv ko' rivojlanishini rivojlantirish zarur. Loyihaviy faoliyatda jamoaviy hamkorlik, boshqaruv va taqdimot ko'nikmalari ham muhim biznes ega [1].

STEAM-ta'lim (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) o'quvchilarda ijodiy fikrlash va kompleks hal eta olishni shakllantiradi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, STEAM yondashuvi ta'lim jarayoniga joriy etilganda o'quvchilarning o'zlashtirishi va motivatsiyasi sezilarli ravishda oshadi. STEAM ta'limining geografiya darslarida qo'llanilishi talabalarga ilmiy ma'lumotlarni tahlil qilish, texnologik yechimlarni taklif etish va estetik fikrlashni birlashtirish imkoniyatini beradi [2]. Misol uchun, geografiya o'qitish jarayonida iqlim o'zgarishi yoki shaharsozlik masalalarini STEAM loyihalari shaklida o'rganish o'quvchilarga yangi yondashuvlar yaratishga imkon beradi.

Loyiha metodi o'quvchilarga real hayotiy muammolarni hal qilishga yo'naltirilgan mustaqil loyihalar ustida ishlashni taqdim etadi. John Dyui va V.Kilpatrick kabi pedagogika asoschilari loyiha metodining ta'limni hayot bilan bog'lash va o'quvchilarning

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

qiziqishlariga moslashtirishdagi ahamiyatini ta’kidlaganlar. Bugungi kunda loyiha metodining samaradorligi turli tadqiqotlar orqali tasdiqlangan. Masalan, Indoneziyada loyiha usuli qo’llanilganda geografiyani o’rganish natijalari va talabalar faolligi yaxshilangani kuzatilgan [3]. Geografiya darslarida ishlab chiqarish orqali talabalarga real hayotiy hal qilish, ma’lumotlarni tahlil qilish va yechimni taqdim etish ko’rinishini rivojlantirish mumkin.

Gamifikatsiya o’yin elementlarini o’yin bo’lmagan ta’limiy kontekstga tatbiq etishdir. Bu metod o’quvchilarning o’qishga bo’lgan qiziqishini oshiradi va ularning faol ishtirokini rag’batlantiradi. O’yinlashtirilgan ta’lim jarayonida talabalarning bilim olishga qiziqishi ortadi, raqobat va erishilgan natijani ko’rish orqali motivatsiya oshadi. Masalan, Kahoot yoki Quizlet kabi platformalar yordamida geografiya darslari interaktiv va qiziqarli tarzda o’tkazilishi mumkin [2]. Gamifikatsiya orqali o’quvchilar o’qishga faollashadi, o’yinlar orqali amaliy loyihalarda ishtirok etish ko’nikmalarini rivojlantiradi.

Raqamli pedagogika bugungi kunda ta’lim sifatini oshirishning eng muhim yo’nalishlaridan biriga aylandi. Ayniqsa, geografiya ta’limida raqamli vositalar va geoaxborot tizimlaridan foydalanish loyihalash kompetensiyasini shakllantirishda muhim omil bo’lmoqda. Bulutli GIS platformalari yordamida bo’lajak o’qituvchilar turli mavzularda loyiha ishlarini amalga oshirish orqali raqamli ma’lumotlar bilan ishlash ko’nikmasini hosil qiladilar. Masalan, Ukraina tajribasida ArcGIS Online platformasidan foydalanib, geografiya yo’nalishi talabalari geoinformatsion kompetensiyalarini muvaffaqiyatli rivojlantirgani qayd etilgan [4].

Muammoli ta’lim talabalarning mustaqil fikrlash va muammolarni hal qilish ko’nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Bu usulda talabalar oldindan tayyor javobga ega bo’lmagan, hayotiy muammoni hal etishga kirishadilar. Oliy ta’limda PBL modeli o’qitish jarayonini samarali tashkil etishga yordam beradi. Geografiya ta’limida PBLni qo’llash orqali talabalar turli mintaqaviy iqlim muammolarini hal etishga yondashadilar, hamda o’quvchilarning tanqidiy fikrlashini oshiradi [5].

Interfaol texnologiyalar talabalarning darsdagi ishtirokini faol holatga keltiradi, o’quvchilarda o’rganuvchi ishtirokchisi pozitsiyasini shakllantiradi. Elektron interfaol doskalar, virtual haqiqat (VR), qo’shilgan haqiqat (AR) kabi texnologiyalar geografiya fanida mukammal o’qitish metodlarini yaratadi. Ilmiy izlanishlar shuni ko’rsatadiki, bunday texnologiyalarni qo’llash o’quvchilarning darsga qiziqishini oshiradi va murakkab tushunchalarni osonroq o’zlashtirishga ko’maklashadi.

Xulosa qilib aytganda, innovatsion metodlarni qo’llash bo’lajak geografiya o’qituvchilarining loyihalash kompetensiyasini rivojlantirishda samarali vosita hisoblanadi. **STEAM-ta’lim, loyiha metodikasi, gamifikatsiya, raqamli pedagogika, muammoli ta’lim va interfaol o’qitish texnologiyalari** bo’lajak o’qituvchilarning kasbiy

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bu metodlar talabalarda amaliy ko'nikmalarni shakllantiradi, tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi va real muammolarni hal etish ko'nikmalarini o'rgatadi. Shu bois, ta'lim tizimida bunday metodlarni joriy etish va pedagogik kadrlarni tayyorlash tizimini rivojlantirish zarur.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Alimkulov J.B. Development of Design Competence of Future Geography Teachers: Theoretical Foundations and Practice. Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal, 5(9), 2024. 299–307.

2. Huang B., Hew K.F., & Lo C.K. A Meta-Analysis on the Effectiveness of Gamification on Student Learning Outcomes. Journal of Educational Technology & Society, 23(3), 2020. 1–10.

3. Hastuti K.P., Wijati N., & Prodjosantoso A.K. Improving Geography Learning through Project-Based Learning Model. Journal of Education and Learning, 14(2), 2020. 165–172.

4. Kholoshyn I., Dzhyndzhoian V., & Yevdokymov V. Cloud ArcGIS Online as an Innovative Tool for Developing Geoinformation Competence with Future Geography Teachers. 2019.

5. Park H., Byun S., Sim J. Teachers' Perceptions and Practices of STEAM Education in South Korea. Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education, 13(3), 2017. 741–753.

XALQ TA'LIMDA TIZIMIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASH MASALALARI

Shukurova Dildora Xamzayevna

Sharof Rashidov nomidagi Samaqand davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi.

Dildor1979@gmail.com

Annotasiya. Ushbu maqola raqamlashtirish tushunchasini ma'nosi yoritilgan. Zamonaviy axborot jarayonlarining asosiy xarakteristikasi kundalik hayotning asosiga aylanadigan vizual amaliyotdir. Bugungi kunda odamlar, ayniqsa maktab o'quvchilari tobora ko'proq ma'lumotni "ekran" orqali olishi va idrok etishi bilan ajralib turadi. Ta'limda raqamli texnologiyalarni joriy etishga ilmiy asoslangan xulosalar tuzishda mavjud bo'lgan amaliyotni o'rganish, tizimlashtirish va umumlashtirish orqali ta'lim sohasi tadqiq etilgan.

Kalit so'zlar: virtuallik, bilish, raqamlashtirish, ta'lim, kompyuter, virtual reallik, potentsiallik, maktab, virtual obraz, axborot.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Аннотация. В данной статье объясняется значение понятия цифровизация. Основной характеристикой современных информационных процессов является визуальная практика, которая становится основой повседневной жизни. Сегодня люди, даже школьники, отличаются тем, что получают и воспринимают все больше информации через «экран». Область образования исследуется путем изучения, систематизации и обобщения существующей практики получения научно обоснованных выводов по внедрению цифровых технологий в образование.

Ключевые слова: виртуальность, знания, цифровизация, образование, компьютер, виртуальная реальность, потенциал, школа, виртуальный образ, информация.

Abstract. This article explains the meaning of the concept of digitalization. The main characteristic of modern information processes is visual practice, which becomes the basis of everyday life. Today, people, even schoolchildren, are distinguished by the fact that they receive and perceive more and more information through the “screen”. The field of education is explored by studying, systematizing and generalizing the existing practice of obtaining scientifically based conclusions on the introduction of digital technologies in education.

Key words: virtuality, knowledge, digitalization, education, computer, virtual reality, potential, school, virtual image, information.

Xozirgi zamonda raqamli texnologiyalar juda katta sur'atlarda rivojlanmoqda. Faoliyatning ko'plab yo'nalishlari raqamli tizimga o'tdi: kasalxonalar, umumiy ovqatlanish korxonalari, ta'lim muassasalari. Mutaxassislar ta'lim dasturining elektron formatga o'tishi haqida tobora ko'proq gapirishmoqda.

Faoliyatning barcha sohalariga kompyuter texnologiyalarining global joriy etilishi, yangi kommunikasiyalar va yuqori avtomatlashtirilgan axborot muhitini shakllantirish nafaqat an'anaviy ta'lim tizimini o'zgartirishning boshlanishi, balki axborot jamiyatini shakllantirish yo'lidagi birinchi qadam bo'ldi.

Shu jihatdan, mamlakatimiz Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganidek “Taraqqiyotga erishish uchun raqamli bilimlar va zamonaviy axborot texnologiyalarini egallashimiz zarur va shart. Bu bizga yuksalishning eng qisqa yo'lidan borish imkoniyatini beradi. Zero, bugun dunyoda barcha sohalarga axborot texnologiyalari chuqur kirib bormoqda. Albatta, raqamli iqtisodiyotni shakllantirish kerakli infratuzilma, ko'p mablag' va mehnat resurslarini talab etishini juda yaxshi bilamiz. Biroq, qanchalik qiyin bo'lmasin, bu ishga bugun kirishmasak, qachon kirishamiz?! Ertaga juda kech bo'ladi” [2].

Davlat va jamiyat boshqaruvi, ijtimoiy sohada ham raqamli texnologiyalarni keng joriy etib, natijadorlikni oshirish, bir so'z bilan aytganda, odamlar turmushini keskin yaxshilash mumkin. Raqamli iqtisodiyot bu birgina faoliyat turi emas, balki,

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

ishbilarmonlik, sanoat obyektlari, sifatli ta’lim va xizmatlar deganidir. “Raqamli” atamasi barcha sohalarda axborot texnologiyalaridan faol foydalanishni anglatadi. Agar oddiy iqtisodiyotda moddiy buyumlar asosiy resurs hisoblansa, raqamli iqtisodiyotda bu qayta ishlanadigan hamda uzatiladigan axborot, ma’lumotlar bo’ladi. Ularning tahlilidan so’ng esa to’g’ri boshqarish bo’yicha yechim ishlab chiqiladi.

Mazkur maqolani yozishda respublikamiz ta’lim tizimida raqamli texnologiyalarni qo’llash, ularning imkoniyatlarini tahlil qilish asosida o’quv jarayonini rivojlantirishning ustuvor yo’nalishlarini aniqlash maqsadi qo’yilgan bo’lib, unda raqamli texnologiyalarning ta’lim sohasida nafaqat muhim o’rin egallashi va qanday shaklda joriy etilishi bo’yicha tahlillar amalga oshirildi. Tadqiqot usullari sifatida oliy ta’limda raqamli texnologiyalarni joriy etishga ilmiy asoslangan yondashuvni shakllantirishga tegishli xulosalar tuzishda normativ hujjatlarni, mavjud bo’lgan amaliyotni o’rganish, tizimlashtirish va umumlashtirishdan foydalanildi.

Davlat ularga maqsadli yordam ko’rsatishi mumkin: birinchidan, bank kreditlari, shu jumladan, eksport kreditlari bo’yicha kafolatlar berish, patentlash xarajatlarining bir qismini qoplash, maqsadli investisiya fondlarini shakllantirish, davlat xaridlari mexanizmi orqali qo’llab-quvvatlash va hokazo. Ikkinchidan, kichik va o’rta biznesni raqamli texnologiyalar, platformalar yaratish va raqamli xizmatlar ko’rsatishda qo’shimcha qo’llab-quvvatlash. Bunga, masalan, raqamli texnologiyalarni ishlab chiqaruvchi tegishli kompaniyalarga (masalan, sug’urta to’lovlari yoki soliq to’lovlari bo’yicha) ma’lum imtiyozlar berish, bunday kompaniyalar o’rtasida sog’lom raqobatni yaratish, ularga buyurtmalar va standartlar berish orqali erishish mumkin. Uchinchidan, iqtisodiyotning asosiy yo’nalishlari uchun raqamli platformalarning shakllanishi va miqyosi kabilar kiradi[3].

Ma’lumotlarga ko’ra, bugun pandemiya sabab ta’lim muassasalarini yopgan mamlakatlarning 60 foizigina to’liq raqamli ta’limga o’tgan. Ba’zi xalqaro ekspertlar onlayn ta’limga to’liq o’tib bo’lmasiligi, bu jarayonga muammoli vaziyatdan chiqish yo’li sifatida qarash lozimligini, aks holda ta’lim sifati tushib ketishini ta’kidlasa, ba’zilar zamonaviy ta’lim uchun yangi davr boshlanganini e’tirof etmoqda. Ayrim davlatlar ziyolilari esa masofaviy ta’limga qamrab olishda ta’minot masalasini ilgari surmoqda. Internet manbalarida xabar berilishicha, bugungi kunda atigi o’nga yaqin davlatdagi talabalarning 95 foizida kompyuter bor. Indoneziyada esa 34 foiz yoshning internetdan foydalanishga sharoiti yetarli. Qolgan davlatlarda bu ko’rsatkich ancha past. Shu o’rinda, O’zbekiston Respublikasida ham bu ko’rsatkich yuqori darajada emas. Bunga sabab esa cheka hududlarda Internet infratuzilmasining yaxshi rivojlanmaganligidir. Bu esa ayrim mutaxassislar taxmin qilayotganidek, ta’lim sifati tushib ketishiga sabab bo’lishi mumkin[4].

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Ta'lim tizimi bugungi kunda raqamli texnologiyalarga singib ketayotgani shunchaki hayratlanarli emas, chunki, bugungi kunda axborot makonida taklif etilayotgan ko'plab narsalarni jiddiy tahlil qilish va pedagogik asoslash uchun asos bo'lib xizmat qiladi. So'nggi yillarda ta'limni «raqamlashtirish» muammolari, uning shakllanishiga ta'siri bo'yicha biror-bir davlat loyihasi yoki so'rovnoma asosida tadqiqotlar o'tkazilmaganligi ham muhimdir [5]. Shu bilan birga, Internet tizimidagi muhitning yoshlar ongiga ta'sirining ahamiyati hukumatning, zamonaviy ommaviy axborot vositalarining ma'ruzalarida, pedagogik jamoatchilik muhokamalarida, magistrant va tadqiqotchilarning, shuningdek deputatlarning izlanishlarida ham ko'rishimiz mumkin.

Shuni alohida ta'kidlash kerakki, oldin raqamli texnologiyalarni barcha sohalarda, ya'ni, sanoat, iqtisodiyot, bank va boshqa sohalarda joriy etish bilan cheklanib qolgan edik. Bugungi kunda esa raqamli iqtisodiyot shiddat bilan rivojlanib borayotganini e'tiborga olib, raqamli rivojlanish bo'yicha barcha soha rahbarlarining o'rinbosarlari lavozim tarkibiga kiritilmoqda[6].

Alohida ta'kidlash kerakki, bugungi kunda hayotimiz har jihatdan texnika va texnologiyalar bilan bog'liq, ya'ni ertalab soat bongidan boshlab to kun rejasini tuzish va o'qish bilan yakunlashgacha. Biz ta'lim sifatini oshirish va rivojlantirish uchun texnologiyalardan manfaatli foydalanish imkoniyatini yaratishni istadik. Qachonki, planshet ta'lim olishning bir elementiga aylansa, bolalar o'qish jarayoniga katta qiziqish bilan kirishadi. Bu o'yin bilan klassik ta'limni birlashtirishga tengdir. Natijada o'qish jarayoni yaxshilanadi, o'zlashtirish, ta'lim darajasi va kadrlarni tayyorlash samaradorligi oshadi. Bilimli avlod, professional kadrlar - bu jamiyatning keng miqyosda rivojlanishining garovidir.

Raqamlashtirishning asosiy afzalligi mustaqillikka tayyorgarlikdir, chunki kelajakdagi tizim mustaqil ishni o'z zimmasiga oladi. O'qituvchilarning bevosita raxbarligisiz yoki haddan tashqari g'amxo'rligisiz talabalar yaxshi natijalarga erishishlari mumkin.

Raqamlashtirish o'qituvchilarning ishini osonlashtirishni ham o'z ichiga oladi. Shu bilan bu jarayon o'qituvchilarning ham ishlarini sezilarli kamaytiradi. Zero, uqituvchilik eng qiyin kasblardan biri hisoblanadi. Bolaning ongini tarbiyalash uchun ko'p kuch va asab kerak. Raqamli tizimda o'qituvchilarning vazifasi ukuvchiga yordam berishdir. O'qituvchi talabalarning kobiliyatiga karab uni ongigi va malakasini rivojlanish yo'nalishini belgilaydi.

Vikilug'at bu vikimedia jamg'armasining loyihalaridan biri va u erkin yangilanadigan ko'p funksional ko'p tilli lug'at va tezaurusga(zamonaviy tilshunoslikda tezaurus semantik munosabatlarni-sinonimlar, antonimlar, paronimlar, giponimlar, giperonimlar va boshqalarni belgilaydigan lug'atlarning maxsus turidir) leksik birliklar orasida.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

asoslanadi. Ushbu lug‘atda so‘zlarning grammatik tavsiflari, talqinlari va tarjimalari mavjud. Bundan tashqari, so‘zlarning etimologiyasi, fonetik xususiyatlari va semantik munosabatlari haqida ma’lumotlar xam bo‘lishi mumkin. Shunday qilib, Vikilug‘at grammatik, tushuntirish, etimologik va ko‘p tilli lug‘atlarni, shuningdek, bitta mahsulotda tezaurusni birlashtirishga urinishdir. Vikilug‘at ma’lumotlari matn va nutqni mashinada qayta ishlash bilan bog‘liq turli vazifalarni yechadi.[7]

Xulosa sifatida aytish mumkinki, bugungi kun auditoriyalari o‘n yil avvalgilaridan juda katta farq qiladi va sinf xonalari kompyuterlar, iPad, planshetlar, smart-doskalar va boshqa turdagi ta’lim texnologiyalari bilan jihozlangan. Dunyoning boshqa joylarida bo‘lgani kabi O‘zbekistonda ham raqamli avlodning yetti ekranli avlodi - televizor, kompyuter, planshet, tablet, fablet, smartfon va smartsoatlari paydo bo‘lmoqda. Bunday zich raqamli muhitga ega bo‘lish va u bilan doimiy o‘zaro munosabat natijasida bugungi kun talabalarining fikrlashi va axborotlarga ishlov berish jarayonlari oldingi fikr yuritish va axborot jarayonlaridan tubdan farq qilmoqda. Raqamli avlod ota-onalarimiz o‘rgangan uslubda o‘qitilishi mumkin emas va bo‘lmasligi ham kerak. Bu avlodni o‘qitishda qora doska va oq bo‘rdan foydalanish ham mumkin emas. Qora doskani oqiga va bo‘rni markerga o‘zgartirish hyech narsani o‘zgartirmaydi, ya’ni zamonaviy talabalarni bilim olishga va mehnat bozorida muvaffaqiyatga erishish ko‘nikmalarini rivojlantirishga undash usuli bo‘la olmaydi.

Foydalangan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. 2021 yil 6 noyabr kuni O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi va Senatining qo‘shma majlisida so‘zlagan nutqi.-Toshkent “O‘zbekiston ovozi” gazetasi. № 223 (479), 2021 yil 7 noyabr.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2020 yil 24 yanvarda Oliy Majlisga yo‘llagan Murojaatnomasi.
3. Sharonin Yu.V. Сифровые технологии в высшем и профессиональном образовании: от личностно ориентированной Smart-didaktiki к блокчейну в seleвой подготовке специалистов // Современные проблемы науки и образования. – 2019. – № 1.
4. Abdullayev, M., Saidahror, G., & Ayupov, R. (2020). Raqamli iqtisodiyot - kadrlar tayyorlashning dolzarb yo‘nalishlari. Arxiv nauchnykh issledovaniy, 1(23). izvlecheno ot <https://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/2702>.
5. Norboeva N Erkinovna, Khashimova D Pakhritdinovna. The role of the digital economy in the development of information and communication technologies // ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal 10 (3), 25-31.
6. Abdullayev, M. (2020). Analysis of application of information systems at industrial enterprises. Arxiv nauchnykh issledovaniy, 1(20). izvlecheno ot <https://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/2270>.

7.М.Н.Нормаматова. Жамиятни виртуаллаштириш: асосий омиллар ва детерминантлар. Фалсафа ва ҳаёт. Халқаро Журнал.№ SI-2 Август 2021 й.

RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR SHAROITIDA SHAXSIY XAVFSIZLIK VA DAXLSIZLIKNI TA'MINLASH MASALALARI

Buzrukova Nigoraxon To'raxo'jayevna

Farg'ona viloyati Qo'riqlash boshqarmasi

Tarbiyaviy va mafkuraviy ishlar bo'limi katta inspektori

Farg'ona, O'zbekiston

Annotatsiya: Mazkur maqolada raqamli texnologiyalar sharoitida shaxsiy xavfsizlik va daxlsizlikni ta'minlash masalalari ko'rib chiqiladi. Shaxsga oid ma'lumotlarning himoyalanihi, turli kiberxavf-xatarlarning oldini olish hamda raqamli infratuzilmalar vositasida inson huquq va erkinliklarini saqlash uchun zarur bo'lgan tamoyillar yoritiladi. Shuningdek, ijtimoiy tarmoqlar, mobil ilovalar va boshqa raqamli platformalardagi shaxsiy ma'lumotlarni boshqarish, qonunchilik hujjatlaridagi talablar, xalqaro standartlar va ularni amalga oshirish mexanizmlari muhokama etiladi. Maqolada raqamli xavfsizlik madaniyatini shakllantirish yo'llari hamda bundan kelib chiqadigan ilmiy-amaliy xulosalar ilgari suriladi.

Kalit so'zlar: raqamli xavfsizlik, daxlsizlik, shaxsiy ma'lumotlar, kiberxavfsizlik, raqamli infratuzilma, huquqiy me'yorlar, axborot xavfsizligi, ma'lumotlarni himoyalash.

Raqamli texnologiyalarning tezkor rivojlanishi jamiyat hayotining barcha jabhalarida keng qamrovli o'zgarishlarga sabab bo'lmoqda. Xususan, internet tarmog'i, mobil aloqa vositalari va raqamli infratuzilmaning keng tarqalishi natijasida kommunikasiyalar osonlashdi, iqtisodiy va ijtimoiy munosabatlar zamonaviy ko'rinish kasb etdi. Biroq bu jarayon o'ziga xos muammo va xavf-xatarlarni ham keltirib chiqarmoqda. Raqamli muhitda ma'lumotlarning tezkor almashinuvi, shaxsiy ma'lumotlarni yig'ish, qayta ishlash va saqlash proseslarining murakkablashuvi shaxsiy daxlsizlik masalasini kun tartibida eng dolzarb mavzulardan biriga aylantirdi.

Odatda, raqamli xizmatlardan foydalanish jarayonida foydalanuvchilar turli shaklda o'zlari haqida ma'lumot qoldiradilar. Mazkur ma'lumotlar xakerlik hujumlari, kiberjinoyatlar yoki mas'uliyatsiz ma'lumotlar ayirboshlashi natijasida tarqalib ketishi, suiiste'mol qilinishi ehtimoli mavjud. Shu bois raqamli texnologiyalar sharoitida shaxsiy xavfsizlik va daxlsizlikni ta'minlash, fuqarolarni bu borada xabardor qilish, huquqiy tartibga solish mexanizmlarini yaratish tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Raqamli texnologiyalar axborotni yig'ish, uni qayta ishlash hamda ulashish jarayonlarini tezlashtirib, iqtisodiyot, ta'lim, sog'liqni saqlash, davlat boshqaruvi kabi ko'plab sohalarda inqilobiy o'zgarishlar qilmoqda. Shuningdek, raqamli texnologiyalar va

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

internetning keng quloch yozishi boshqaruv samaradorligi, xizmat ko‘rsatish sifati, aholining xabardorlik darajasi kabi omillarga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatmoqda.

Raqamli xavfsizlik – fuqarolar, davlat yoki xususiy tashkilotlar ma’lumotlari va raqamli resurslarini ichki va tashqi tahdidlardan himoya qilish, axborot tizimlarining barqaror faoliyatini ta’minlash demakdir. Shaxsiy daxlsizlik (privacy) esa odamlarning o‘z ma’lumotlari ustidan boshqaruv huquqiga egaligi, begona shaxslar yoki tashkilotlarning bunga noqonuniy aralashuvini cheklashni nazarda tutadi. Shaxsiy xavfsizlikni to‘liq ta’minlash, eng avvalo, daxlsizlikka doir huquqlarni qonuniy himoya qilishdan boshlanadi.

Bundan tashqari, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan tasdiqlangan “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasida ham axborot xavfsizligi, ma’lumotlarni himoya qilish masalalariga alohida e’tibor qaratilgan. Mazkur strategiya raqamli texnologiyalarni joriy etish va raqamli iqtisodiyotni shakllantirishda shaxsiy ma’lumotlar xavfsizligiga doir o‘ziga xos standart va me’yorlarni rivojlantirishni talab qiladi.

Jahon miqyosida shaxsiy daxlsizlikni ta’minlash borasida bir qator xalqaro hujjatlar hamda standartlar mavjud. Jumladan:

Yevropa Ittifoqining GDPR (General Data Protection Regulation) me’yori shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilishning eng ilg‘or huquqiy-boshqaruv tizimlaridan biri bo‘lib, u foydalanuvchilarning ma’lumotlar ustidan kengroq huquqlarga ega bo‘lishini ta’minlaydi.

Mazkur xalqaro standartlar ma’lumotlarni himoyalashda texnik va tashkiliy choralarni belgilash, xodimlar malakasini oshirish hamda xavfsizlik siyosatlarini ishlab chiqishni tavsiya etadi.

Kiberjinoyatlar bugungi kunda avj olayotgan hodisalardan biri bo‘lib, tarmoqdagi ma’lumotlarni o‘g‘irlash, xakerlik hujumlari, fishing (aldov orqali parollarni qo‘lga kiritish), zararli dasturiy ta’minot (viruslar, xaker instrumentlari) hamda soxta sahifalar ochish orqali foydalanuvchilarni aldaydi. Shaxsiy ma’lumotlarni noqonuniy olish, keyinchalik shantaj yoki iqtisodiy manfaatlar yo‘lida suiiste’mol qilish xavfi ortib bormoqda.

Raqamli davrda ijtimoiy tarmoqlar, qidiruv tizimlari va turli onlayn servislar o‘z foydalanuvchilari haqida katta hajmdagi ma’lumot to‘playdi. Ular tahlil qilinib, foydalanuvchilarga xos individual profillar tuziladi. Bunday jarayon mazkur ma’lumotlarning taqdiri, shu jumladan, noqonuniy ravishda uchinchi tomon qo‘liga tushish yoki istalmagan maqsadlarda qo‘llanilish ehtimolini keltirib chiqaradi.

Yana bir muammo – foydalanuvchilarning o‘z shaxsiy ma’lumotlari ustidan nazoratni yetarli darajada amalga oshira olmasligi yoki loqaydligi. Jamoat joylarida, oshkora tarmoqlarda maxfiy ma’lumotlarni berish, zaif parollarni tanlash, shubhali havolalarga bosish kabi omillar keng tarqalgan. Bu esa kiberjinoyatchilarga imkoniyatlar eshigini ochib beradi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Qonunlarga muvofiq ish tutish: Tashkilotlar va kompaniyalar shaxsiy ma'lumotlarni qayta ishlashda amaldagi qonunchilikka rioya qilishlari, foydalanuvchilardan rozilik olishlari va zarur maxfiylik siyosatini joriy etishlari lozim.

Shartnomaviy munosabatlarda e'tiborli bo'lish: Yangi xizmatlardan foydalanishda foydalanuvchilar “Foydalanish shartlari” va “Maxfiylik siyosati” bo'limlarini sinchiklab o'qishi, huquq va majburiyatlarini bilishi kerak.

Shifrlash texnologiyalari (Encryption): Ma'lumotlarni uzatish va saqlash jarayonida shifrlashdan foydalanish ma'lumotlarni hakerlik hujumlaridan himoya qiladi.

Antivirus va xavfsizlik devorlari (Firewall): Kompyuter hamda boshqa qurilmalarda himoya dasturlarini doimiy ravishda yangilab borish zararli dasturiy ta'minotdan asrashda muhim rol o'ynaydi.

Muntazam zaxiralash (backup): Muhim hujjatlar va ma'lumotlarni muntazam ravishda xavfsiz joyga yoki bulutli serverlarga zaxiralab borish xakerlik hujumlari yoki texnik nosozliklar natijasida yo'qotishlarni kamaytiradi.

Axborot xavfsizligi bo'yicha ta'lim: Ta'lim muassasalarida raqamli savodxonlik darslari, kiberxavfsizlik bo'yicha o'quv dasturlarini kengaytirish shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilishni mustahkamlaydi.

Foydalanuvchilarning xabardorlik darajasini oshirish: Davlat va jamoat tashkilotlari tomonidan kiberxavfsizlik bo'yicha ommaviy axborot vositalarida targ'ibot-tashviqot ishlarini olib borish, ijtimoiy tarmoqlarda ma'lumotlar bilan ehtiyotkor bo'lishga chorlovchi loyihalarni tashkil etish talab etiladi.

Raqamli texnologiyalar sharoitida shaxsiy xavfsizlik va daxlsizlikni ta'minlash dolzarb masala bo'lib, jamiyatning raqamli madaniyati, huquqiy savodxonligi va texnologik imkoniyatlariga chambarchas bog'liqdir. Raqamlashtirish jarayoni keltirayotgan afzalliklar bilan bir qatorda uning xavf-xatarlarini cheklash uchun:

Huquqiy tartibga solish va xalqaro standartlarga muvofiq texnik himoya choralarini amalga oshirish;

Foydalanuvchilarni axborot xavfsizligi bo'yicha doimiy o'qitish va xabardorlikni oshirish;

Davlat organlari, xususiy sektor va jamoat tashkilotlari o'rtasida o'zaro hamkorlik o'rnatish zarur.

Shuningdek, shaxsiy ma'lumotlarning xavfsizligi va ular ustidan foydalanuvchining to'liq nazorati raqamli taraqqiyotning barqaror, adolatli va ishonchli kechishini ta'minlovchi muhim omillardan biridir. Kelajakda raqamli infratuzilma yanada murakkablashishi kutilayotgani bois shaxsiy xavfsizlik va daxlsizlikka oid tadqiqotlar, me'yoriy hujjatlar, texnologik yangiliklar hamda madaniy-ma'rifiy ishlar tinimsiz rivojlanib borishi lozim.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi “Shaxsiy ma’lumotlar to‘g‘risida”gi Qonuni. 2019-yil 2-iyul.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni. (2020).
3. General Data Protection Regulation (GDPR) (EU) 2016/679.
4. Muminov X. (2021). Axborot xavfsizligi va kiberjinoyatchilik. Toshkent: “Fan va ta’lim” nashriyoti.
5. Пахрутдинов Ш.И. Тараққиётга таҳдид: назария ва амалиёт. –Тошкент: «Akademiya», 2006
6. Урсул А.Д. Информационная стратегия и безопасность в концепции устойчивого развития // Научно-техническая информация. Серия 1: Организация и методика информационной работы. 1996, №1, С.7.

RAQAMLASHTIRISH SHAROITIDA KASBIY FAOLIYATGA TAYYORLASHDA HISOBDORLIK KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH

Meliqo‘ziyev Abrorjon Akram o‘g‘li

Farg‘ona davlat universiteti tadqiqotchisi

Farg‘ona, O‘zbekiston

Annotatsiya: Ushbu maqolada raqamlashtirish jarayonining kasbiy faoliyatga tayyorlash jarayoniga ta’siri, xususan, hisobdorlik ko‘nikmalarini rivojlantirish masalalari tahlil qilinadi. Zamonaviy raqamli texnologiyalar muhitida hisobdorlik – shaxsiy yoki jamoaviy darajada muayyan majburiyatlar va natijalar uchun javobgar bo‘lish, ularni tahlil eta olish va axborotni shaffof taqdim etish qobiliyatidir. Maqolada raqamli iqtisodiyot sharoitida hisobdorlik ko‘nikmalarining ahamiyati, ularni shakllantirish usullari, ta’lim jarayonida qo‘llash mumkin bo‘lgan raqamli resurslar va pedagogik texnologiyalar, shuningdek, mehnat bozorida hisobdorlik orqali raqobatbardoshlikni yuksaltirish masalalari ko‘rib chiqilgan.

Kalit so‘zlar: raqamlashtirish, kasbiy faoliyat, hisobdorlik, raqamli iqtisodiyot, shaffoflik, mas’uliyat, pedagogik texnologiyalar, mehnat bozorida raqobatbardoshlik.

Zamonaviy dunyoda raqamlashtirish jarayonlari ijtimoiy, iqtisodiy va texnologik rivojlanishga tub o‘zgarishlar kiritmoqda. Turli sohalarda an’anaviy ish shakllari avtomatlashtirilmoqda, masofaviy xizmatlar rivojlanmoqda, inson omili o‘rnini ko‘p qismda sun’iy intellekt (AI) va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari egallab bormoqda. Bunday sharoitda kasbiy faoliyatga tayyorlanayotgan mutaxassislar raqamli dunyoning zaruriy talablariga javob berishi, yangicha kompetensiyalarni egallashi muhim ahamiyat kasb etmoqda.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Hisobdorlik (accountability) – bu ish jarayonida o‘z vazifalari va natijalar uchun javobgar bo‘lish, natijalar yuzasidan tahlil va hisobot berish, shaffoflikni ta‘minlashga doir muhim ko‘nikma. Bugungi kunda nafaqat menejment, audit yoki buxgalteriya kabi iqtisodiy yo‘nalishlarda, balki boshqa ko‘plab sohalarida ham hisobdorlikka e‘tibor kuchaymoqda. Negaki, jamoaviy loyihalarda, davlat tashkilotlari yoki nodavlat sektorda, xususiyy biznesda – hamma joyda shaffoflik, samarali boshqaruv va javobgarlik tamoyillari jadal ommalashib bormoqda.

Raqamlashtirish – axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng ko‘lamda joriy etib, turli jarayonlarni elektron muhitga o‘tkazish orqali tezkor, soddalashtirilgan va shaffof boshqaruvni ta‘minlashdir. Mazkur jarayon:

Ijtimoiy munosabatlarda: masofaviy o‘qitish, telemeditsina, elektron hukumat (e-government) kabi qulayliklar;

Iqtisodiyotda: elektron savdo, raqamli bank xizmatlari, onlayn marketing, bulutli texnologiyalar;

Mehnat bozorida: global darajada masofaviy ish, freelancing, onlayn platformalar orqali hamkorlik kabilarni yuzaga keltiradi.

Raqamli iqtisodiyot sharoitida kasbiy faoliyatga tayyorlanayotgan shaxslar quyidagi kompetensiyalarga ega bo‘lishi zarur:

Raqamli savodxonlik, texnologik innovatsiyalar bilan ishlash ko‘nikmalari;

Muammolarni hal qilishda kreativ yondashuv, moslashuvchanlik, tezkor qaror qabul qilish;

Hisobdorlik – ish jarayoni va natijalar uchun shaxsiy va jamoaviy javobgarlik, axborotni ochiq va ishonchli tarzda taqdim etish.

Hisobdorlik – individual yoki tashkilot darajasida bajargan ish, kutilayotgan yoki erishilgan natija bo‘yicha javob berishga shaylik bo‘lib, u quyidagi jihatlarni o‘z ichiga oladi:

Javobgarlik (responsibility): Ishonib topshirilgan vazifalarni bajarish, me‘yoriy hujjatlarga rioya qilish;

Natijalar haqida hisobot (reporting): Ish jarayoni, sarflangan resurslar va erishilgan yutuqlar yoki muammolar bo‘yicha hisobotlarni taqdim etish;

Shaffoflik (transparency): Kerakli ma‘lumotlarni oqilona oshkor qilish, halollik va aniqlik tamoyillariga amal qilish.

Raqamlashtirish jarayonida ko‘plab jarayonlar onlayn shaklga o‘tkaziladi, bu esa ish jarayonlarini kuzatish, monitoring qilish, ma‘lumotlarni raqamli shaklda saqlash imkoniyatlarini yanada kengaytiradi. Natijada:

Elektron hujjat almashinuvi ortib, ishonchli ma‘lumotlar bazasi shakllanadi;

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Big Data orqali turli jarayonlarni tahlil qilish, real vaqt rejimida xatolarni aniqlash soddalashadi;

Axborot xavfsizligi bilan bog‘liq mas‘uliyat ham kuchayadi, chunki noto‘g‘ri foydalanilgan ma‘lumotlar yoki xakerlik hujumlari salbiy oqibatlar keltirib chiqarishi mumkin.

Projekt (loyiha) metodlari: Talabalar jamoaviy loyihalarda qatnashib, belgilangan muddat va resurslar ichida natijadorlikka erishishi kerak. Bu jarayonlarda har bir ishtirokchi o‘z vazifasi bo‘yicha hisob beradi, taqdimot tayyorlaydi, shaffof tarzda muhokama o‘tkazadi.

Case-study: Hayotiy misollar yoki real kompaniyalar faoliyati asosida talabalarga muammolar yechimiga javobgarlik hissini singdirish, ko‘rsatkichlar monitoringini o‘rgatish.

Onlayn platformalar: Ta‘lim jarayonida Moodle, Google Classroom, Microsoft Teams kabi vositalarda topshiriqlarni belgilash, baholash va tahlil qilish, shuningdek, hisobotlarni elektron shaklda yig‘ish imkoniyati yaratiladi.

Ishlab chiqarish amaliyoti: Talabalar real korxonalar yoki davlat tashkilotlarida stajirovka o‘taganda, ish natijalariga bevosita javobgar bo‘lishni o‘rganadilar.

Metorlik (mentorship): Stajirantning ishida yo‘l-yo‘riq ko‘rsatish bilan birga, bajarilayotgan vazifa uchun javobgarlik mexanizmlarini kiritish – ish kunini rejalashtirish, vazifalarni bajarish muddatini belgilash, natijalarga baho berish.

Elektron monitoring: Stajirovka jarayonida raqamli platformalar orqali vazifalar taqsimoti, bajarilgan ishlarni real vaqt rejimida kuzatish, ball yoki ko‘rsatkichlar sistemasi orqali talabani rag‘batlantirish mumkin.

Raqamlashtirish muhiti hisobdorlik ko‘nikmalarini baholashni ham soddalashtiradi:

Elektron portfolio: Har bir talaba yoki xodimning bajarilgan ishlariga oid ma‘lumotlar, loyihalar, hisobotlar, sertifikatlar yagona platformada saqlanadi.

Sertifikatlash tizimi: Maxsus onlayn testlar, amaliy loyihalar, intervyular orqali hisobdorlik kompetensiyasini aniqlash va hujjatlashtirish.

Gamifikatsiya: Talaba yoki xodimning mas‘uliyati, muddatga rioya qilish, sifati kabi mezonlar bo‘yicha reytinglar, tokenlar yoki ballar shaklida gamifikatsiya mexanizmlari yaratilishi hisobdorlikni rag‘batlantiradi.

Ijtimoiy samara: Shaffoflik va javobgarlikni kuchaytirish orqali korruptsiyaga qarshi kurash, jamiyatda ishonch muhiti shakllanadi.

Iqtisodiy samara: Raqamli resurslardan oqilona foydalanish, zararlar va xatolarni real vaqt rejimida aniqlash natijasida ish sifatini oshirish, moliyaviy barqarorlikka erishish.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Shaxsiy samara: Shaxsiy mas’uliyat, fazilatli xulq, doimiy o‘z-o‘zini baholash va takomillashtirishga yo‘naltirish – bu mehnat bozorida mutaxassisning o‘rnini mustahkamlaydi.

Raqamlashtirish sharoitida kasbiy faoliyatga tayyorlash jarayonida hisobdorlik ko‘nikmalarini rivojlantirish tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ushbu ko‘nikma nafaqat zarur texnik bilimlar, balki shaxsiy ma’naviy mas’uliyat va jamoaviy etika bilan ham chambarchas bog‘liqdir. Ta’lim jarayonini loyihaviy, interaktiv yondashuvlar va amaliyot bilan boyitish, elektron monitoring va baholash tizimlarini keng qo‘llash hisobdorlik mexanizmlarini shakllantirishda yuqori samaradorlik beradi.

Kelajakda raqamli iqtisodiyot va tezkor globallashtirish sharoitida aynan shaffoflik, ishonchlilik, javobgarlik kabi tamoyillar muvaffaqiyatli kariyeraning asosiy omillaridan bo‘lib qolishi kutiladi. Shu boisdan, kasbiy faoliyatga tayyorlashda hisobdorlik ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan izchil chora-tadbirlar nafaqat individual rivojlanish, balki jamiyatning iqtisodiy va ma’naviy taraqqiyotiga ham xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Osborne, S. P., Radnor, Z., & Kinder, T. (2015). “The role of leadership and culture in public service reform”. Public Management Review, 17(1), 86–94.
2. Боймуродов Г. Педагогик касбга тайёргарлик самараси. Узлуксиз таълим журнали. 2014. 3-сон. –Б. 42
3. Зеер Э.Ф. Психология профессионального образования. – Москва.: «Академия», 2013. –С. 38
4. Лукьянова М.И. Психолого-педагогическая компетентность учителя. // Педагогика. – 2001. – №10. – С. 56-61
5. Муслимов Н.А. Касб таълими ўқитувчисини касбий шакллантиришнинг назарий-методик асослари. Пед.фан док. Дисс... афтореферат. Тошкент.: 2007. –Б. 132

RAQAMLASHTIRISH SHAROITIDA MA’RIFATLI JAMIYAT QURISHDA TASVIRIY VA AMALIY SAN’ATDAN FOYDALANISH

A’zamjonov Axadjon A’zamjonovich

Farg‘ona davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Farg‘ona, O‘zbekiston

Annotatsiya: Mazkur maqolada raqamlashtirish jarayonining ijtimoiy-madaniy hayotga, xususan, tasviriy va amaliy san’at rivojiga ko‘rsatadigan ta’siri tahlil qilingan. Ma’rifatli jamiyat qurilishida vizual (tasviriy) va amaliy san’at turli sohalar kesimida insonning estetik didini rivojlantirish, ma’naviy-ma’rifiy ko‘nikmalarni mustahkamlash va ijodiy jarayonlarda innovatsion usullarni joriy qilishda muhim o‘rin tutishi ko‘rsatib berilgan. Shuningdek, maqolada raqamli texnologiyalardan foydalanish orqali san’atni

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

ommalashtirish, yosh avlodni san’atga jalb qilish va ular orasida ijodiy qobiliyatlarni rag’batlantirish masalalari yoritilgan. Ma’rifatli jamiyatni shakllantirishda tasviriy va amaliy san’atning ta’lim, ma’naviyat, madaniyat sohalariga ta’siri xususida xulosalar ishlab chiqilgan.

Kalit soʻzlar: Raqamlashtirish, ma’rifatli jamiyat, tasviriy san’at, amaliy san’at, estetik did, innovatsion usullar, ijodkorlik, ma’naviy-ma’rifiy tarbiya, raqamli texnologiya.

Bugungi kunda jadal sur’atlarda kechayotgan raqamlashtirish jarayoni nafaqat iqtisodiyot yoki ilm-fan sohasida, balki madaniy va ijodiy yo’nalishlarda ham katta o’zgarishlarga sabab bo’lmoqda. Raqamli texnologiyalarning rivojlanishi jamiyatni ma’rifiy jihatdan yanada boyitish, milliy va jahon madaniyati yutuqlarini keng ommaga yetkazish, ijodkorlik salohiyatini ro’yobga chiqarish kabi imkoniyatlarni yuzaga keltirmoqda. Ayniqsa, tasviriy va amaliy san’at sohaları raqamlashtirish jarayonidan samarali foydalanish orqali butunlay yangi ko’rinish kasb etmoqda.

Raqamli jamiyatda axborotning tezkor, qulay va keng miqyosda tarqalishi insonlarning dunyoqarashini kengaytirish, ma’naviy va madaniy bilimlarini boyitishga xizmat qiladi. Internet orqali san’at asarlarini onlayn ko’rgazmalar, virtual muzeylar va ijtimoiy tarmoqlar vositasida ommalashtirish imkoniyati paydo bo’ldi. Bu esa har qanday san’at turini keng jamoatchilikka yetkazish, yosh ijodkorlarga ustoz-shogird tizimini yangi shakllarda davom ettirish, xalqaro tajriba almashinuvini kengaytirish imkonini bermoqda.

Tasviriy va amaliy san’atda raqamli texnologiyalarni qo’llash san’at asarlarini saqlash, raqamli arxiv va kataloglar shakllantirish jarayonini sezilarli darajada takomillashtiradi. Jumladan, muzey va galereyalar o’z fondlaridagi eksponatlarni raqamli shaklga o’tkazish orqali dunyoning istalgan burchidagi san’at ixlosmandlariga namoyish etishi mumkin. Bu esa madaniy merosni chuqur o’rganish, uni keng targ’ib qilish va yosh avlodni tarixiy-madaniy qadriyatlarga jalb qilishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Raqamli texnologiyalar tasviriy va amaliy san’atni yaratish hamda taqdim etish jarayonini tubdan yangilamoqda. Masalan, raqamli grafik programmalarida yaratilgan asarlar rangtasvirga xos barcha xususiyatlarni ifodalay oladi, shu bilan birga, tezkor tuzatishlar kiritish, mualliflik huquqini himoyalash, xalqaro platformalarda sotish kabi qulayliklar taklif etadi.

Bundan tashqari, 3D-printerlar, lazer o’ymakorligi, raqamli dizayn texnologiyalari amaliy san’at sohasida yangi yo’nalishlar paydo bo’lishiga xizmat qilmoqda. An’anaviy hunarmandchilik turlarini zamonaviy raqamli texnologiyalar bilan uyg’unlashtirish orqali ma’rifatli jamiyat kurilishiga hissa qo’shuvchi badiiy buyumlar, suvenirlar, arxitektura elementlarini takomillashtirish mumkin.

Raqamli platformalar tasviriy va amaliy san’at namoyandalari uchun marketing va brend yaratish borasida ham yangi imkoniyatlar eshigini ochadi. Ijtimoiy tarmoqlar,

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

onlayn-do‘konlar va raqamli galereyalar orqaligina emas, balki metaverse kabi zamonaviy fazolarda o‘z asarlarini namoyish etish, elektron shartnomalar orqali to‘g‘ridan-to‘g‘ri mijozlarga yetkazish, xalqaro ijodiy hamjamiyatlar bilan integratsiyalashish mumkin bo‘ladi.

Tasviriy va amaliy san‘at orqali ma‘rifatli jamiyat qurilishida asosiy e‘tibor insonning estetik didini rivojlantirishga qaratiladi. San‘at asarlari orqali beriladigan tasviriy ifodalar, badiiy estetikaviy tuyug‘lar, milliy va umumbashariy qadriyatlar jamiyatda ma‘rifatning, ma‘naviy boylikning shakllanishiga xizmat qiladi. Jumladan:

Ta‘lim jarayoniga integratsiya. Umumiy o‘rta va oliy ta‘lim muassasalarida tasviriy va amaliy san‘at elementlarini keng joriy qilish orqali yosh avlodning badiiy zehni, ijodkorlik salohiyati va milliy qadriyatlarga hurmati mustahkamlanadi. Raqamli platformalardan foydalanish dars jarayonlarini interaktiv shaklda tashkil etish va amaliy mashg‘ulotlarni boyitish imkonini beradi.

Madaniy-ma‘rifiy tadbirlar. Turli ko‘rgazmalar, festivallar va mahorat darslari milliy san‘atimizni targ‘ib qilish, yosh rassomlar va hunarmandlarni aniqlash, ularning tajriba almashinuvini yo‘lga qo‘yish, ijodiy muhitni rivojlantirishga xizmat qiladi. Raqamli texnologiyalar yordamida bunday tadbirlar onlayn shaklda ham tashkil etilishi mumkin.

Milliy hunarmandchilikni rivojlantirish. Amaliy san‘at, hunarmandchilik mahsulotlarini raqamli bozorlar orqali sotish, brendlar yaratish, dizayn turlarini yangilash milliy iqtisodiyotning turizm va xizmat ko‘rsatish sohalariga ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi. Bu jarayonda milliy urf-odatlar, tarixiy meros va zamonaviy texnologiyalar birlashishi avlodlar davomiyligini ta‘minlaydi.

Raqamli transformatsiya jarayonida inson ongini, madaniy ko‘nikmalarni boyitish va ma‘rifatni oshirish – bu jamiyat taraqqiyoti uchun eng muhim yo‘nalishlardan biridir. Tasviriy va amaliy san‘at orqali estetik tarbiya yosh avlodda tafakkur ufqini kengaytiradi, ijodkorlikka bo‘lgan qiziqishni orttiradi. Raqamlashtirish mahsulotlari – mobil ilovalar, virtual realistik muhitlar (VR), kengaytirilgan realistik platformalar (AR) – san‘at bilan tanishtirish imkoniyatlarini keskin kengaytirmoqda.

Raqamli texnologiyalar:

Virtual ko‘rgazma va onlayn platformalar san‘atni yanada ommalashtirish va interaktiv tarzda targ‘ib qilishga xizmat qiladi;

AR/VR qurilmalar san‘at asarlarini chuqur his etish, ularning tafsilotlarini 3D formatda ko‘rish yoki amaliy hunarmandchilik jarayonida qo‘llash imkonini beradi;

Raqamli kutubxonalar va ilmiy tadqiqot platformalari madaniy merosni o‘rganish, san‘at tarixiga oid manbalarni tahlil qilish va chuqur ilmiy izlanishlar olib borishda katta ahamiyatga ega.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Shu bilan birga, san’at madaniy an’analarning o‘ziga xosligini saqlashda ham muhim rol o‘ynaydi. Raqamli texnologiyalarni qo‘llash jarayonida mahalliy an’analar, milliy ijro uslublari, tarixiy merosni to‘g‘ri talqin qilish masalalari ham diqqat markazida bo‘lishi lozim.

Raqamlashtirish sharoitida tasviriy va amaliy san’atni rivojlantirish va uni ma’rifatli jamiyat qurilishiga yo‘naltirish – hozirgi davrning muhim talablaridan biri. Bu jarayonda:

San’atning raqamli shakllarini rivojlantirish orqali xalqning madaniy-estetik saviyasini oshirish;

Yosh avlodni milliy qadriyatlarga, zamonaviy texnologiyalar va ijodiy faoliyatga yo‘naltirish;

Tasviriy va amaliy san’at yo‘nalishlarini iqtisodiyot hamda turizm bilan bog‘liq holda rivojlantirish;

Raqamli platformalar yordamida ijodiy merosni butun dunyoga keng targ‘ib qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

Kelajakda raqamli texnologiyalar va san’at integratsiyasi yanada chuqurlashib, jamiyatda ijodkorlik, badiiy did, milliy an’analar va innovatsiyalar uyg‘unligi kuchayishi kutiladi. Shu sababli, ma’rifatli jamiyat qurish jarayonida tasviriy va amaliy san’atdan foydalanish – bu nafaqat texnologik yangilik, balki madaniy, ma’naviy yuksalishning poydevoridir.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni. (2020)
2. Begmatov, K.E. (2018). Tasviriy san’at tarixi. Toshkent: “O‘qituvchi” nashriyoti.
3. John, D. (2021). Art and Digital Transformation: The Future of Creativity. London: ArtTech Publishers.
4. UNESCO. (2019). Digital Technologies in Art Education. Paris: UNESCO Publishing.

KOMPETENSIYAVIY YONDASHUV YORDAMIDA BO‘LAJAK TARIX FANI O‘QITUVCHILARINING NUTQIY QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISH IMKONIYATLARI

Botirova Sevara Mamurovna

NamDPI Gumanitar fanlar kafedrası mudiri,
Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent,
+998 93 070 21 85

Gmail: sevarabotirova783@gmail.com

Namangan, O‘zbekiston

Annotatsiya: Ushbu maqolada kompetensiyaviy yondashuv doirasida bo‘lajak tarix o‘qituvchilarining nutqiy qobiliyatini rivojlantirish masalasi tahlil qilinadi. Zamonaviy pedagogika sharoitida o‘qituvchilarning kasbiy nutqiy kompetensiyasi nafaqat dars jarayonining samaradorligini oshirish, balki o‘quvchilarning tarixiy tafakkurini shakllantirishda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Tarix fanining o‘ziga xosligi sababli, o‘qituvchi aniq, mantiqiy va ifodali nutqqa ega bo‘lishi, o‘quvchilar bilan samarali muloqot olib borishi, tarixiy faktlarni aniq va tushunarli tarzda yetkazishi talab etiladi.

Kalit so‘zlar: kompetensiyaviy yondashuv, nutqiy qobiliyat, pedagogik texnologiya, interfaol metod, muammoli ta’lim, kasbiy kompetensiya, pedagogik muloqot, nutq madaniyati, tarixiy tafakkur.

Zamonaviy pedagogik tajriba hamda ta’lim sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar, avvalo, bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy tayyorgarligini tubdan yaxshilashga qaratilgandir. Shu boisdan keyingi yillarda kompetensiyaviy yondashuv tushunchasi ta’lim jarayonida tobora kuchliroq ahamiyat kasb etmoqda. Kompetensiyaviy yondashuv mohiyatan shaxsning nazariy bilimlari bilan birga amaliy ko‘nikma va malakalarini uyg‘un shakllantirishni, o‘quv jarayonida chinakam egallangan kompetensiyalarni rivojlantirishni nazarda tutadi. Mazkur yondashuv o‘qituvchi tayyorlash masalasiga ham bevosita daxldor bo‘lib, ayniqsa, tarix fani bo‘yicha faoliyat yuritadigan bo‘lajak pedagoglarning nutqiy qobiliyati ivojida o‘zgacha o‘rin tutadi. Tarixiy ma’lumotlarni aniq va tizimli bayon eta bilish, dars jarayonida o‘quvchilarga tarixiy fakt va jarayonlarni puxta tushuntirish, ularda tanqidiy tafakkurni rivojlantirish va xulosa chiqarish qobiliyatini shakllantirish asosan o‘qituvchining nutqiy mahoratiga bog‘liq.

Kompetensiya atamasi zamonaviy pedagogika fani uchun nisbatan yangi bo‘lsa-da, uning ildizlari sharq va g‘arb mutafakkirlarining insonga xos qobiliyat va malakalarni rivojlantirish bilan bog‘liq fikrlarida uchraydi. Kompetensiyaviy yondashuv doirasida talabaning o‘zlashtirgan nazariy bilimlari bilan amaliy faolligi, ijodkorligi, mustaqil fikrlashi va shaxsiy mas’uliyati uyg‘unlashishi ko‘zda tutiladi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Mashhur amerikalik faylasuf va pedagog Jon Dyui o‘zining ta’lim jarayonida o‘quvchilarning faolligi, ilg‘or demokratik tamoyillarga tayangan holda bilim olishlari, hayotiy kompetensiyalarni rivojlantirishlari zarurligini ta’kidlagan [1]. Bu g‘oya bugun kompetensiyaviy yondashuv negizini tashkil etib, o‘qituvchi tayyorlash sohasida ham muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, rus pedagogi Lev Semyonovich Vigotsky ham o‘quvchilarning nutqiy rivojida tarbiyachi yoki o‘qituvchining faol ishtiroki, “yaqin rivojlanish zonasi”ni hisobga olishi, shuningdek, nutq orqali tafakkur shakllanishida atrof-muhit va ta’lim jarayoni o‘ta muhim ekanini asoslab bergan edi [2]. Vigotskiyning mazkur yondashuvi, bo‘ljak tarix o‘qituvchilari nutqiy kompetensiyasini boyitishda ham dolzarbdir. Kompetensiyaviy yondashuv bo‘yicha amalga oshiriladigan pedagogik faoliyatda kasbiy bilimlar, ko‘nikma va malakalar yagona tizim sifatida qaraladi. Tarix fanini o‘qitish jarayonida ham o‘qituvchining kasbiy kompetensiyasi tarkibida nutqiy faoliyat, kommunikativ mahorat va mavzuga doir ma’lumotlarni soddalashtirib, tushunarli ifodalash qobiliyatlari g‘oyat muhim o‘rin tutadi.

Tarix fani o‘qituvchisi nafaqat faktlarni, sanalarni, voqealarni aytib beruvchi shaxsdir. U o‘quvchilarga tarixiy tafakkur, tanqidiy fikrlash, sabab-oqibatlarini tahlil qilish, voqelikni keng rakursdan ko‘ra bilish, tarixiy hodisalarni bugungi kun bilan bog‘lash kabilarni o‘rgatishi lozim. Buning uchun o‘qituvchining nutqi ravon, aniq, mantiqiy va qiziqarli bo‘lishi zarur. Bo‘ljak pedagogning kasbiy-nutqiy qobiliyati quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

Tarixiy matnni tushunarli ifodalash: Tarixiy fakt va voqealarni quruq ma’lumot tariqasida emas, balki tahlil, mantiqiy izchillik va zamonaviy voqelik bilan bog‘lab tushuntirish.

Nutqning ta’sirchanligi: O‘quvchilarda qiziqish va motivatsiyani uyg‘ota oladigan so‘z boyligiga ega bo‘lish, ifoda vositalaridan samarali foydalanish.

Dialogik va monologik nutqni rivojlantirish: Savol-javob, munozara, guruhviy faoliyat va ilmiy-nazariy bayon qilish qobiliyatlari.

Til madaniyati: Lingvistik me’yorlarga e’tiborli bo‘lish, nutqda ortiqcha jargonlar, nomuvofiq iboralar, buzilgan talaffuz hamda grammatik xatolardan saqlanish.

Raqamli vositalar bilan muloqot qobiliyati: Multimediali taqdimotlar, onlayn platformalar, ijtimoiy tarmoqlar yoki elektron resurslar orqali o‘quvchilar bilan interaktiv aloqa o‘rnatish.

G‘arb universitetlarida bo‘ljak o‘qituvchilarga nutqiy kompetensiyani rivojlantirish maqsadida “micro-teaching” deb ataluvchi texnologiya qo‘llaniladi. Bunda talabalar kichik guruhlarda qisqa muddatli dars fragmentlarini olib borishadi, kursdoshlar va ustozlar ularga fikr-mulohaza bildiradi. Talabalar video-yozuvni ko‘rib, o‘z nutqidagi xatolar, ifoda

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

uslublari, soʻz boyligi, qay darajada taʼsirchan ekanini tahlil qilishadi. Shu tariqa takroriy mashqlar orqali nutqiy mahorat oshirib boriladi.

J. Bruner oʻzining interaktiv oʻqitish boʻyicha tadqiqotlarida “oʻquvchilar bilan muntazam va samarali muloqot – bu nafaqat bilim, balki pedagogning jamiyatda oʻz oʻrnini topishi va boshqalarga ibrat boʻla bilishining ham garovidir”, deya qayd etadi [3]. Bu fikr boʻlajak tarix oʻqituvchilari uchun ham muhim, chunki ular dars jarayonida nafaqat oʻquvchilarga maʼlumot yetkazadi, balki jamiyat oldida milliy tarbiya va maʼnaviy tarqatuvchisi sifatida koʻrinadilar.

Rus pedagogik maktabi ham nutqiy madaniyat masalasiga doimiy eʼtibor qaratib kelgan. Lev S. Rubinshteyn oʻqituvchining nutqiy faoliyatini “pedagogik muloqotning ijodiy shakli” deb ataydi. U nutqni shunchaki maʼlumot yetkazish vositasi emas, balki oʻquvchilarning ijtimoiy-psixologik shakllanishiga ham xizmat qiluvchi omil sifatida baholaydi [4]. Shuni alohida taʼkidlash kerakki, tarix fani oʻqituvchisi oʻz nutqiy mahorati orqali avlodlar oʻrtasida koʻprik boʻlib, tarixiy tajribani yetkazuvchi rolini bajarmoqda.

Avvalo, boʻlajak tarix oʻqituvchilarining nutqiy kompetensiyasini rivojlantirishga yoʻnaltirilgan maxsus oʻquv dasturlarini ishlab chiqish va joriy etish lozim. Bu dasturlar tarix fanining nazariy va amaliy jihatlarini qamrab olgan holda, pedagogik nutq, taʼsirchan muloqot koʻnikmalarini shakllantirishga alohida urgʻu berishi zarur. Bu jarayonda talabalarni faqatgina tarixiy maʼlumotlar bilan qurollantirish emas, balki ularning nutqiy jihatdan aniq va loʻnda fikr yuritish, tushunarli, mantiqiy hamda qiziqarli dars olib borish qobiliyatlarini oshirish ustida ishlash lozim. Ikkinchidan, boʻlajak tarix oʻqituvchilarining nutqiy madaniyatini shakllantirishda interfaol oʻqitish metodlaridan keng foydalanish tavsiya etiladi. Ayniqsa, muammoli oʻqitish, rolli oʻyinlar, munozara va bahs-munozaralar kabi usullar talabalar nutqiy faolligini oshirishga yordam beradi. Talabalarni tarixiy voqealar boʻyicha turli nuqtayi nazarlarni baholash, dalillash, tanqidiy fikrlash asosida xulosalar chiqarishga oʻrgatish ularning mantiqiy fikrlash va nutqiy qobiliyatini rivojlantirishga ijobiy taʼsir koʻrsatadi. Uchinchidan, talabalar nutqini rivojlantirish uchun maxsus seminar-treninglar va nutqiy kompetensiyani shakllantirishga yoʻnaltirilgan amaliy mashgʻulotlar tashkil etish lozim. Ushbu mashgʻulotlar orqali boʻlajak oʻqituvchilar pedagogik nutqning strukturasi, taʼsirchanligi, emotsionalligi, intonatsiyasi va talaffuz xususiyatlarini oʻzlashtiradilar. Tarixiy matnlar bilan ishlash, ularni ifodali oʻqish va sharhlash, tarixiy hodisalarni hikoya qilish texnikalarini puxta egallash talabalar nutqiy madaniyatining oʻsishiga xizmat qiladi. Shuningdek, boʻlajak tarix oʻqituvchilarining nutqiy qobiliyatini rivojlantirish uchun ularni ilmiy va metodik tadbirlarga jalb qilish maqsadga muvofiqdir. Konferensiyalar, seminarlar, ilmiy anjumanlarda ishtirok etish, ochiq darslar va tajribali pedagoglar bilan uchrashuvlar tashkil etish talabalar nutqiy faoliyatini shakllantirishga xizmat qiladi. Ularning pedagogik mahoratini oshirish uchun

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

amaliyot darslarida nutqiy kompetensiyaga doir maxsus topshiriqlar ishlab chiqish ham foydali bo‘ladi.

Shunday qilib, kompetensiyaviy yondashuv bo‘yicha bo‘lajak tarix o‘qituvchilarining kasbiy tayyorgarligida nutqiy qobiliyatni rivojlantirish masalasi ustuvor ahamiyatga ega. Bu jarayonda talabalarga nutqiy kompetensiya shakllantirishga yo‘naltirilgan maxsus mashg‘ulotlar, interfaol usullar va tizimli baholash mezonlarini joriy etish lozim. Zero, tarixiy voqealarni zamonaviy yosh avlodga tushunarli va qiziqarli shaklda etkazish, ularni mustaqil fikrlashga undash, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sadoqat ruhida tarbiyalash – bu, avvalo, o‘qituvchining nutqiy mahorati samarasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. John Dewey. “Democracy and Education”. – New York: The Macmillan Company, 2013. – P. 47.
2. Лев Семёнович Выготский. “Мысл и речь”. – Москва: Педагогика, 2011. – С. 51.
3. Jerome Bruner. “The Culture of Education”. – Harvard University Press, 2006. – P. 67.
4. Лев Семенович Рубинштейн. ”Основы общей психологии”. – М.: Питер, 2000. – С. 74.
5. S.Botirova. Zamonaviy psixologiya va pedagogikada kasbiy tashviqot motivatsiyasi muammolari. O‘zbekiston Milliy Universiteti Xabarleri, 2023, № [1/2/1].– B. 62-64.
6. S.Botirova. Dialogik va monologik nutqning o‘ziga xos xususiyatlari. NamDU Ilmiy axborotnomasi, 2023, № 3. – B. 323-326.
7. С.Ботирова. Развитие коммуникативных навыков в процессе изучения истории (8 класс). Научный вестник НамДУ, 2023, № 5. www.journal.namdu.uz. – B. 795-798.
8. S.Botirova. Training technology as an active method of developing communicative and speech skills of schoolchildren. Педагогика в теории и на практике: актуальные вопросы и современные аспекты: сборник статей XV Международной научно практической конференции. – Пенза: МЦНС «Наука и Просвещение». – 2023. – 1. –С. 118-120.
9. S.Botirova. Tarix darslarida innovatsion texnologiyalar asosida o‘quvchilarning kommunikativ va nutqiy qobiliyatlarini rivojlantirishning metodik asoslari. Ta’lim va innovatsion tadqiqotlar. Xalqaro ilmiy-metodik jurnal. 2023/12. 147-151 betlar.

КЫРГЫЗСКО-УЗБЕКСКИЕ ТРАДИЦИИ КАК СРЕДСТВО ПОЛИКУЛЬТУРНОГО ВОСПИТАНИЯ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ

УДК 37.018.26: 378

Джоошбекова Зинагул Рысбаевна

Ошский государственный университет

Кафедра общей психологии

Кандидат педагогических наук, старший преподаватель

dzinagul@mail.ru

Известно, что на формирование ценностных ориентаций молодого поколения влияют идеология, политика, экономика, музыка, искусство, традиции и другие факторы. Среди этих факторов, как отмечает В. Б. Власова, относительно устойчивыми являются традиции, которые она характеризует как социальные связи, сохраняющиеся в стереотипах коллективной деятельности людей. По её мнению, традиция – это опыт, укрепляющий социальную направленность [72, с. 35]. Национальную идентичность народа определяют его язык, традиции и культура. Богатые по содержанию национальные традиции кыргызского и узбекского народов являются духовным наследием, дошедшим до наших дней, обогащённым духовными ценностями древних предков.

С. М. Абрамзон одним из первых исследовал историю и этнокультуру кыргызов, их традиции, обычаи, сельское хозяйство, культуру, быт, семейные отношения, народное творчество, опираясь на применяемые кыргызским народом традиции [1].

Сущность кыргызских традиций исследовалась А. А. Асанкановым, Р. А. Ачыловой, А. А. Бекбоевым, Ж. Б. Бокошовым, Ж. К. Урманбетовым, М. Ж. Жумагуловым, А. Т. Табалдиевым, О. Тогусаковым, Ф. А. Фиельструп и другими с историко-культурной, философской и методологической точек зрения.

В аналогичном ключе традиции узбекского народа исследовались учёными Г. Д. Баубековой [45], З. Миртурсуновым [184], Т. П. Снесаревым [235], Г. Убайдуллаевой [256], М. Шербоевым [264] и другими. На формирование традиций обоих народов оказал влияние ислам. Литературовед К. Т. Алимова считает: «Хотя ислам не глубоко проник в жизнь кыргызского народа, при изучении его традиций и кочевой культуры нельзя не увидеть влияние ислама. Даже в нашей повседневной жизни повторяются исламские обряды. В любом случае, обычаи и традиции кыргызского народа тесно связаны с исламом» [15].

Учёные Кыргызстана и Узбекистана отмечают, что народные традиции являются одной из социальных ценностей общества и эффективным средством воспитания подрастающего поколения. Вопросы применения кыргызских традиций

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

рассматривались в исследованиях Б. Апышева [20], А. Т. Аттокурова [34], Ж. Бешимова [57], А. Мурзакметова [192; 193], У. Эгембердиева [266], Ж. М. Орозбаева [205]. В то время как Г. Д. Баубекова [44], А. И. Мусурманов [194], С. Х. Темурова [248], А. Ю. Тешабоев [249], Ф. Султанова [241], Г. У. Убайдуллаева [256], Н. Сафаров [229] и другие исследовали аспекты применения прогрессивных традиций узбекского народа в воспитании. Однако проблемы использования традиций кыргызского и узбекского народов в воспитании в духе поликультурности в новых условиях до сих пор не изучены на должном уровне.

Воспитание в духе поликультурности формирует «поликультурную личность, обладающую системными знаниями в области различных культур, готовностью и стремлением к межкультурному диалогу», «способную к активной и эффективной жизни в полиэтнической среде, развитым чувством понимания и уважения к чужим культурам, умеющую сочетать навыки мирного и гармоничного сосуществования с представителями различных национальностей, рас, религиозных убеждений с культурностью» [117, с. 126].

Каждая нация обладает уникальными традициями, содержащими ценности, которые исторически сложились в жизни народа. Народ бережно сохранял, приумножал и развивал их, рассматривая в связи с экономическим положением общества и уровнем культуры. Каждое новое поколение использует опыт и традиции предыдущих поколений. Поскольку воспитание – это процесс передачи накопленного опыта старшего поколения младшему, традиции играют особую роль в реализации этой задачи. Они прочно укоренились в душе народа, несут в себе определённые понятия и служат основой формирования и развития личности. Отмечается, что каждый народ обладает своими уникальными традициями, но эти традиции также влияют на воспитание в духе поликультурности народов, живущих по соседству, и особое внимание уделяется значению древних традиций [210, с. 278].

Каждый этнос является творцом и носителем своих духовных ценностей. С помощью традиций молодому поколению передаются опыт, знания, культурные ценности и средства воспитания. Передача позитивных аспектов социальных, материальных и духовных ценностей общества молодому поколению является основной задачей современности.

С. Х. Темурова, анализируя традиции семейного воспитания узбекского народа, разделяет их на прогрессивные, консервативные и религиозные, в зависимости от характера воздействия. Далее первый компонент разделяется на праздничные и повседневные по форме, а также на 3 группы по содержанию [248].

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Учёный С. И. Бешимов, изучая традиции кыргызского народа, включающие в себя обычаи и обряды, разделяет их на семейные (национальные и общечеловеческие) [57].

В. И. Новиков предлагает классифицировать традиции на политические, философские, религиозные, нравственные, а также традиции в литературе и искусстве [199, с. 10]. А. И. Мусурманов считает, что традицию следует рассматривать как прогрессивную, национальную и консервативную в зависимости от сферы духовной жизни общества [194, с. 7].

Н. С. Сарсенбаев разделяет традиции на 3 группы. Первая группа включает в себя общие традиции и формы жизни, оставленные нам предками. Они рассматриваются как явления, включающие в себя обычаи и традиции, правила и обряды. Вторая группа состоит из элементов известных традиций и обрядов, знакомых нам с детства. Третья группа – это традиции, связанные с именами людей, оставивших след в науке, литературе, искусстве, политике и т. д. [228, с. 3-25].

И. В. Суханов отмечает: «Традиция – это взгляды, правила, нормы и принципы в идеологических отношениях, а также действия, раскрывающие духовные качества личности и требуемые определёнными экономическими отношениями» [241, с. 130]. Учёный С. Н. Сарсенбаев считает, что традиция способствует формированию образа жизни социальной группы, нации, общества в целом и является важным фактором воспитания молодого поколения [228, с. 124].

Традиция – это обобщённая норма общественных отношений, проявляющаяся во всех аспектах общественного сознания и близкая к сфере идеологии. Особенность традиции заключается в том, что она повторяется, дополняется последующими поколениями и передаётся потомкам, или может быть прекращена, если препятствует общественному развитию.

В кыргызско-русском словаре К. Юдахина понятие традиции объясняется как: «Обычай, обряд, традиция (обычай, привычка)» [173, с. 216].

Обряд объясняется отношением отдельного человека к исполнению общенародной традиции. Обряд – это компонент традиций и обычаев. Любые традиции и обычаи состоят из определённых обрядов и правил. Например, гостеприимство является одной из важных традиций кыргызского и узбекского народов. Однако в приёме гостей используются разные обряды.

В толковом словаре С. И. Ожегова: «Обряд – установление правил общественного поведения по традиционному установленному порядку» [202, с. 388], а в философском словаре: «Обряд – это типичные действия, характеризующие поведение людей в некоторых ситуациях» [3, с. 9].

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Б. Солтонбеков говорит: «Отличие обычая от обряда заключается в его конкретном и более точном характере» [238, с. 3]. Обычай служит частью традиции и близок к общественной психологии. Обычай – это система правил и порядков, используемых в быту, в повседневной жизни, в религиозных обрядах, передаваемых из поколения в поколение.

К ним можно отнести Курбан-айт, Орозо-айт, забой скота, очищение огнем, окуривание дымом арчи и др. Обычай – это исторически сложившаяся, передающаяся из поколения в поколение, повторяющаяся устойчивая система, присущая нации.

В большинстве случаев понятия «традиция», «обряд», «обычай» интерпретируются в сочетании друг с другом. Если обратиться к различным точкам зрения для их разграничения, то можно заметить, что существующие различия не так уж велики.

Отношение будущего учителя начальных классов к традициям своего народа и других народов зависит от направлений образовательных учреждений, а также государственной политики. В связи с этим, поликультурное воспитание будущего учителя начальных классов посредством народных традиций может быть достигнуто при следующих условиях:

Поликультурность формируется, если в процессе обучения и воспитания в вузе на основе исторически сложившихся национальных традиций в сознании будущих учителей развиваются национальные, общечеловеческие и культурные ценности, личностные, гражданские и профессиональные качества.

Литературы:

1. Власова, В. Б. Традиции как социально-философская категория [Текст] / В. Б. Власова // Философские науки. – 1980. – № 4. – 89 с.
2. Абрамзон, С. М. Киргизы и их этногенетические и историко культурные связи [Текст] / С. М. Абрамзон. – Фрунзе: Кыргызстан, 1990. – 480 с.
3. Алимова, К. Т. Этносоциальные и этнокультурные процессы в Кыргызстане с древнейших времен до наших дней (материалы научной конференции), [Текст] / К. Т. Алимова – Бишкек: 2007. – 311 с.
4. Измestьева, И. А. Обучение межкультурной коммуникации будущих учителей иностранного языка [Текст]: дис. ... канд. пед. наук: 13. 00. 01 / И. А. Измestьева. – Якутск, 2002. – 149 с.
5. Педагогика [Текст] / под ред. Ю. К. Бабанского. – М.: Просвещение, 1988. – 479 с.

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

6. Темурова, С. Х. Народные традиции в системе нравственного воспитания (на материале старших классов узбекских школ) [Текст]: автореф. дис. . канд. пед наук: 13. 00. 01 / С. Х. Темурова. – Ташкент, 1970. – 23 с.
7. Бешимов, Ж. Народные традиции в нравственном воспитании школьников старших классов [Текст]: автореф. дис. . канд. пед. наук. – Казань, 1975. – 24 с.
8. Новиков, Д. А. Статистические методы в педагогическом исследованиях (типовые случаи) [Текст] / Д. А. Новиков. – М.: МЗ-Пресс, 2004. – 67 с.
9. Мусурманов, А. И. Использование прогрессивных традиций в нравственном воспитании младших школьников: (на материалах узбекских народных сказок) [Текст]: автореферат дис. . канд. пед. наук: 13. 00. 01 / А. И. Мусурманов. – Ташкент, 1989. – 17 с.
10. Сарсенбаев, Н. С. Обычаи, традиции и общественная жизнь [Текст] / Н. С. Сарсенбаев. – Алма-Ата: Казахстан, 1974. – 224 с.
11. Султанова Ф. Роль народных традиций в формировании коммунистической морали. [Текст]: автореф. дис. ... д-ра пед. наук / Ф. Султанова. – Ташкент, 1972. – 22 с.
12. Кыргызча-орусча сөздүк [Текст]: Кыргызско-русский словарь: ок. 40000 слов / сост. К. К. Юдахин. – Бишкек: Шам, 1999. – 975 с.
13. Ожегов, С. И. Словарь русского языка [Текст]: ок. 57 000 слов / С. И. Ожегов; под ред. Н. Ю. Шведовой. – 13-е, испр. – М.: Рус. яз, 1981. – 816 с.
14. Агранат, Ю. В. Формирование поликультурной личности будущих специалистов социальной сферы при обучении иностранному языку в вузе [Текст]: автореф. дис. . канд. пед. наук / Ю. В. Агранат. – Хабаровск, 2009. – 19 с.
15. Солтонбеков, Б. Кылымдарды карыткан кыргыздардын каада-салттары [Текст] / Б. Солтонбеков – Бишкек, 2000. – 116 б.

TARIX FANINI O'QITISHDA PEDAGOGIK TADQIQOTLARNI O'RNI

Nafasov Arslon Komilovich

katta o'qituvchi, ChDPU "Fakultetlararo ijtimoiy fanlar"

kafedrasi katta o'qituvchis. *Email: nafasovarslon707 gmail.com*

Annotatsiya: Mazkur yo'nalishda olib borilgan tadqiqotlar, Oz'bekiston, MDH davlatlari hamda xorijiy davlatlarda tarix fanlariga munosabat, tarixni o'qitishdagi metodlar, o'quvchi-talabalarga o'tmishdagi voqealar, madaniyatlar va sivilizatsiyalar haqidagi bilimlarni berish uchun foydalaniladigan metodologiyalar, bugungi zamonaviy yondashuvlar haqida so'z yuritilgan .

Калит сўзлар: tarix, o'qitish metodlari, pedagogik tadqiqotlar, an'anaviy ta'lim, innovatsion yondashuv, kompetentsiyalar.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Аннотация: В данной статье анализируется преподавания истории, исследования, проводимые в этой сфере, представления об истории в Узбекистане, других независимых государствах и странах мира. Методология изучения истории, методы, используемые для передачи знаний о событиях, культурах и цивилизациях прошлого, а также современные подходы.

Ключевые слова: Ключевые слова: История, методология преподавания, педагогические исследования, традиционное образование, инновационный подход, компетенции.

Abstract: This article analyzes the teaching of history, research conducted in this area, and perceptions of history in Uzbekistan, other independent states and countries of the world. Methodology of studying history, methods used to transmit knowledge about events, cultures and civilizations of the past, as well as modern approaches.

Key words: Key words: History, teaching methodology, pedagogical research, traditional education, innovative approach, competencies.

Kirish

Tarix ta'limining ahamiyati o'tmishdagi voqealarni shunchaki eslab qolishdan tashqarida bo'lgan holda u tanqidiy fikrlashni, murakkab ijtimoiy dinamikani tushunishni, o'ziga xoslik va davomiylik hissini tarbiyalashni o'z ichiga oladi. Shuningdek, tarixni o'qitish bir qancha konseptual muammolarga to'la bo'lib, o'qituvchilar samarali va mazmunli ta'lim berish uchun muntazam harakat qilishlari lozim.

Tarixni o'qitish o'quvchi-talabalarga o'tmishdagi voqealar, madaniyatlar va sivilizatsiyalar haqidagi bilimlarni berish uchun foydalaniladigan metodologiyalar, strategiyalar va mazmunni o'z ichiga olib, bu o'quvchi-talabalarga o'tmishdagi voqealar zamonaviy jamiyatni qanday shakllantirgani va kelajakka qanday ta'sir qilishda davom etishi haqida har tomonlama tushuncha berishga intiladigan fandır. Yakuniy maqsad o'quvchi-talabalarda tarixiy hikoyalar haqida tanqidiy fikrlash, turli nuqtai nazarlarni tushunish hamda vaqt o'tishi bilan insoniyat tajribasining murakkabligini qadrlash qobiliyatini rivojlantirish hisoblanadi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

Pedagogik ta'lim innovatsion klasterining ilmiy-nazariy asoslari, uning uzluksizlik, uzviylik va izchillik bilan bog'liq yangi innovatsion yo'nalish sifatidagi tavsifi va amaliyotga tatbiq etish mexanizmlari G'.Muxamedov, U.Xodjamqulov, S.Toshtemirova bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy kompetentligini takomillashtirish, tarix fanini o'qitish metodikasi, unga qo'yilayotgan zamonaviy talablar, zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida tarix fanini o'qitishning tashkiliy, amaliy, metodik mazmunini takomillashtirish muammolari A.Sa'diyev, T.Toshpulatov, Ya.G'afforovlarning ilmiy ishlarida³⁹ yoritilgan.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi (MDH) mamlakatlarida pedagogik ta'limni tashkil etish muammolari, bo'lajak tarix o'qituvchilarida kasbiy kompetentsiyalarni shakllantirish va rivojlantirish, tarix o'qitish metodikasini zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida takomillashtirish bo'yicha tadqiqotlar V.N.Bernadskiy, K.E.Bendirikov, A.A.Vagin, F.A.Popov, D.N.Vorobyev, O.E.Shuvalova, Ye.A.Tamojnyaya, M.S.Smirnova, A.I.Subetto, N.A.Ivanishcheva, I.V.Komarov, A.N.Daxin, A.V.Xutorskiy, P.Simonov, A.I.Subettolarning tadqiqotlarida [3;73-b] atroflicha yoritilgan.

Xorij olimlaridan N.Norris, G.Weinert, S.Bjornavold, C.Dweeck, X.Xekxauzen, G.Weinert, A.Blum, M.Abraxam, A.Maslow, S.Bjornavold, E.Klieme, L.H.Salganik, E.Klieme, J.Hartig, E.Torndayk, B.Skinner, U.Jeyms, R.Clark Burton, K.Cummings William, B.S.Bloom, M.D.Engelhart, R.W.Bybeelarning tadqiqotlarida [4;331-341b] bo'lajak o'qituvchilarni innovatsion faoliyatga tayyorlash, ularda kasbiy kompetentsiyalarni rivojlantirish, tarixiy bilimlarni egallashning nazariy va amaliy darajasi, tarix ta'limini tashkil qilishga kognitiv-takomillashtiruvchi yondashuvni qaror toptirish, barqaror rivojlanishga qaratilgan ta'lim sohasida bo'lajak o'qituvchilarda kasbiy kompetentsiyalarni rivojlantirish muammolari yoritilgan.

Muhokama. Tarix o'qitishning ahamiyati uning ta'limga qo'shgan ko'p qirrali hissasidadir. Bu, bizningcha, quyidagilarda o'z ifodasini topadi. Birinchidan, bu o'quvchi-talabalarni tarixiy ma'lumotlarni tahlil qilish va sharhlashga, manbalarning ishonchliligini baholashga hamda voqealar sodir bo'lgan kontekstni tushunishga undash orqali tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi. Tarixni o'qitish o'zining muhimligiga qaramay, bizningca, uning samaradorligiga to'sqinlik qiluvchi bir qancha konseptual muammolarga duch keladi. Bu muammolar o'quv dasturlarini ishlab chiqish, pedagogik yondashuvlar va mavzuning o'ziga xos murakkabliklari bilan bog'liq masalalarni o'z ichiga olishi mumkin:

- tarixni o'qitishdagi asosiy konseptual muammolardan biri mazmunni tanlash va tashkil etish bo'lib, tarix keng qamrovli va ko'p qirrali fan, shuningdek, o'quv rejasiga nimani kiritish va undan chiqarib tashlashni hal qilish bahsli bo'lishi tabiiy.

- yana bir muhim muammo - pedagogik yondashuvlarni tanlash. Ko'pincha eslab qolish va ma'ruza asosida o'qitishga tayanadigan an'anaviy tarix o'qitish usullari o'quvchilarni qiziqtirish va tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga yordam bermasligi tanqid qilinadi. Biroq, bu yondashuvlarni amalga oshirish katta sinflar, cheklangan resurslar va o'quvchilarning turli darajadagi tayyorgarligi, qiziqishlari kabi omillar tufayli murakkab bo'lishi mumkin;

- tarixiy voqealarning o'ziga xos murakkabligi va ularning talqini ham qiyinchilik tug'diradi. Tarix o'tmishning statik yozuvi emas, balki davom etayotgan munozaralar va qayta talqinlar bilan tavsiflangan dinamik maydondir. Ushbu murakkablik o'qituvchilarga aniq va izchil tarixiy voqeani taqdim etishni qiyinlashtirishi mumkin. Bundan tashqari,

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

tarixiy bilimlarning noaniqligi va bahsli tabiatini yetkazish zarurati o‘quvchilarning aniq javoblar va aniq tushuntirishlarga bo‘lgan xohishlariga zid bo‘lishi mumkin. O‘qituvchilar o‘quvchilarga tarix ko‘p nuqtai nazardan qurilganligini, yangi dalillar va talqinlar asosida qayta ko‘rib chiqilishi kerakligini tushunishga yordam berish bilan birga ushbu murakkabliklarni yo‘lga qo‘yishlari kerak bo‘ladi;

– tarixni o‘qitishda texnologiyaning integratsiyalashuvi ham imkoniyatlar, ham muammolarni keltirib chiqaradi. Raqamli manbalar, onlayn arxivlar va multimedia vositalari ishtirok etishni kuchaytirishi va ko‘plab ma'lumotlarga kirishni ta'minlashi mumkin bo‘lsa-da, ular o‘qituvchilardan yangi ko‘nikmalarni rivojlantirish hamda pedagogik strategiyalarini moslashtirishni talab qiladi.

Tarixni o‘qitish so‘nggi bir necha o‘n yilliklarda sezilarli darajada rivojlanib, eslab qolish va passiv o‘rganishni ta’kidlaydigan an’anaviy yondashuvlardan tanqidiy fikrlash, faollik va faol ishtirokni rivojlantiruvchi zamonaviyroq metodologiyaga o‘tdi. Ushbu siljish pedagogika, texnologiya yutuqlari va o‘quvchilarning qanday o‘rganishini tushunishning ortishi ta’sirida ta’lim falsafasi va amaliyotidagi kengroq o‘zgarishlarni aks ettiradi. Birinchi bobda biz tarixni o‘qitishning an’anaviy va zamonaviy yondashuvlari o‘rtasidagi farqlarni nazariy jihatdan o‘rganishga harakat qilamiz, ularning kuchli va zaif tomonlarini ta’kidlashga, ochib berishga urinamiz.

Natija

Bundan farqli o‘laroq, tarix o‘qitishga zamonaviy yondashuvlar ko‘proq o‘quvchilarga yo‘naltirilgan va interaktiv ta’lim muhitini targ‘ib qilib, bu usullar tanqidiy fikrlash, izlanishga asoslangan o‘rganish va turli manbalar va istiqbollardan foydalanishga urg‘u beradi. O‘quvchilarda tarixiy voqea va jarayonlarni chuqurroq anglash, shuningdek, tarixiy dalillarni tahlil qilish, izohlash uchun zarur bo‘lgan ko‘nikmalarni shakllantirishga yordam berish asosiy maqsadga aylanadi. Zamonaviy tarix o‘qitishning o‘ziga xos belgilaridan biri bu izlanishga asoslangan ta’limga e’tibor berish, deb hisoblaymiz. Bunday yondashuv o‘quvchilarni savollar berishga, tadqiqot o‘tkazishga va muammoli faoliyat bilan shug‘ullanishga undaydi. Tarixiy voqealar va muammolarni o‘zlari o‘rganib, o‘quvchilar o‘z ta’lim jarayonining faol ishtirokchilariga aylanadilar, tanqidiy tahlil qilish, dalillarni baholash va argumentlar qurish kabi ko‘nikmalarni rivojlantiradilar. Zamonaviy tarixni o‘qitishning yana bir muhim jihati - bu ko‘plab istiqbollar hamda turli manbalarni birlashtirish hisoblanib, ushbu yondashuv tarix yagona, o‘zgarmas hikoya emas, balki o‘zaro bog‘liq voqealar va qarashlarning murakkab gobelen ekanligini tushuntiradi. Bu usul ham o‘quvchilarda empatiya va madaniy savodxonlikni rivojlantirishga yordam beradi, chunki ular tarixga turli odamlar va jamoalar nigohi bilan qarashni o‘rganadilar. Texnologiya zamonaviy tarixni o‘qitishda hal qiluvchi rol o‘ynab, o‘quvchilarning faolligini oshirish va o‘rganish uchun yangi vositalar hamda resurslarni taqdim etadi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Raqamli arxivlar, interaktiv vaqt jadvallari, virtual haqiqat tajribalari va onlayn hamkorlik platformalari o‘quvchilarga tarixni dinamik, immersiv usullarda o‘rganish imkonini beradi. Shuningdek, texnologiya inklyuziv va xilma-xil tarix ta'limi maqsadini qo‘llab-quvvatlab, kengroq manbalar va istiqbollardan foydalanishni osonlashtiradi.

Xulosa

Yuqoridagilardan shuni tahlil qilish mumkinki, tarixni o‘qitishda an’anaviy va zamonaviy yondashuvlarning ham kuchli, ham zaif tomonlari bor ekan. An’anaviy metodlar o‘zining tizimli va tizimli mazmuni bilan o‘quvchilarga tarixiy bilimlarning mustahkam poydevorini berishi mumkin. Biroq, ular ko‘pincha o‘quvchilarni jalb qilish va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishda kamchiligini namoyon etadi. Boshqa tomondan, zamonaviy yondashuvlar talabalarning faolligini oshirish va yuqori darajadagi fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga ustuvor ahamiyat beradi. Savol-javobga asoslangan ta'lim, ko‘p istiqbolli va texnologiyadan foydalanishga urg‘u berib, bu usullar yanada dinamik va interaktiv o‘quv muhitini yaratishi mumkin.

Demak, tarixni o‘qitish metodikasini takomillashtirish uchun obyektivlik, dolzarblik va faol ishtirokning kontseptual muammolarini hal qilish juda muhim ekan. Ko‘proq inklyuziv, dolzarb va qiziqarli yondashuvlarni ishlab chiqish orqali o‘qituvchilar o‘quvchilarning tarixni tushunishlari va uning qadr-qimmatini oshirishlari mumkin. Sohalardagi keyingi tadqiqotlar ushbu muammolarni bartaraf etish uchun qimmatli tushunchalar va strategiyalarni taqdim etishi va natijada tarix bo‘yicha yanada samarali, mazmunli ta'limga olib kelishi mumkin.

Адабиётлар/Литература/References:

1. Мухамедов Ғ.И., Хўжамқулов У.Н., Тоштемирова С.А. Педагогик таълим инновацион кластери. -Т.: Университет, 2020. 280 б.;
2. Ҳа.Х.Ғ’афоров.Тарих о’қитиш методикаси. Т.: Olmaliq kitob business, 2024.
3. Субетто А.И. Онтология и эпистемология компетентностного подхода, классификация и квалиметрия компетенций / А.И. Субетто. – СПб. – М.: Исслед. центр проблем качества подготовки специалистов, 2006. – 73 с.
4. Norris N. The trouble with competence // Cambridge Journal of Education, 21(3), 1991. – 331-341. <https://doi.org/10.1080/03057649102103071991>

УЧАСТИЕ ТАЛАНТЛИВОЙ МОЛОДЕЖИ В ИНТЕГРАЦИИ НАУКИ, ОБРАЗОВАНИЯ И ПРОИЗВОДСТВА: НАЦИОНАЛЬНЫЙ И МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ (НА ПРИМЕРЕ КАЗАХСТАНА)

Нургул Алдабек

кандидат исторических наук, доцент Казахского национального университета
имени ал-Фараби, г. Алматы

Зульпыхарова Эльмира Умирзаковна

кандидат исторических наук, доцент

Казахско-Турецкого университета имени Ахмада Ясави, г. Туркестан

Аннотация

В условиях глобальных трансформаций особую актуальность приобретает интеграция науки, образования и производства как основа инновационного развития. Талантливая молодежь выступает ключевым ресурсом этих процессов. В статье анализируются казахстанские инициативы, направленные на вовлечение молодежи в научно-производственную среду, а также международный опыт (Германия, Южная Корея, Китай, ЕС). Автор предлагает рекомендации по дальнейшему развитию молодежной научной политики в Казахстане.

Ключевые слова: молодежь, наука, образование, производство, Казахстан, инновации, дуальное обучение, международный опыт

Абстракт

В условиях глобальных трансформаций особую актуальность приобретает интеграция науки, образования и производства как основа инновационного развития. Талантливые молодые люди обладают ключевыми ресурсами в этих процессах. В государстве анализируются казахстанские инициативы, направленные на вовлечение молодежи в научно-производственную среду, а также международный опыт (Германия, Южная Корея, Китай, ЕС). Автор предлагает дальнейшее развитие молодежной научной политики в Казахстане.

Ключевые слова: молодежь, наука, образование, производство, Казахстан, инновации, дуальное образование, международный опыт

Инновационные трансформации экономики требуют формирования единой экосистемы, объединяющей науку, образование и производство. Особую роль в этих процессах играет молодежь, обладающая высокой степенью адаптивности и креативного мышления. В Казахстане усиливается внимание к созданию условий для раскрытия молодежного научного потенциала [1, с. 7].

Программа «Болашак», действующая с 1993 года, позволяет казахстанской молодежи обучаться за рубежом и применять полученные знания в отечественной

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

науке и производстве. По данным Министерства науки и высшего образования РК, более 10 тыс. студентов прошли обучение в рамках программы [2, с. 12].

Молодежные научные проекты поддерживаются через Комитет науки МОН РК, предоставляющий гранты по приоритетным направлениям. В 2023 году было профинансировано 317 молодежных исследований [3, с. 8].

Национальный IT-хаб **Astana Hub** предоставляет возможности для акселерации молодежных стартапов, в том числе при поддержке международных инвесторов [4, с. 5]. Университетские инкубаторы, например, при Назарбаев Университете, поддерживают студенческие проекты на ранних этапах разработки [5, с. 19].

Программы дуального образования, основанные на партнерстве вузов с производственными предприятиями, успешно действуют в Карагандинском техническом университете, Satbayev University и других вузах. Такая модель образования позволяет студентам осваивать не только теорию, но и производственную практику [6, с. 33].

Германия известна своей моделью дуального образования, охватывающей более 50% студентов технических специальностей. Обучение проходит параллельно в учебных заведениях и на производстве, что обеспечивает высокую практическую подготовку выпускников [7, с. 41–42].

В Южной Корее особое внимание уделяется молодежным научным лабораториям, созданным при университетах. Государственная программа **K-Startup Grand Challenge** обеспечивает грантовую поддержку молодежных инновационных проектов [8, с. 11].

Программа **Thousand Talents Plan** в Китае стимулирует возвращение молодых ученых из-за рубежа и создание научных кластеров. На университетском уровне функционируют центры трансфера технологий, ориентированные на молодежные разработки [9, с. 24].

Программы **Horizon Europe**, **Marie Skłodowska-Curie Actions** и **Erasmus+** активно вовлекают молодежь в международные научные проекты и сетевые исследования. Они направлены на развитие научной мобильности и создание транснациональных команд [10, с. 6].

Для активного вовлечения молодежи в интеграционные процессы предлагается:

- Принятие национальной молодежной научной стратегии;
- Создание молодежного фонда научных инноваций;
- Развитие региональных научных кластеров;
- Расширение академической мобильности и международного сотрудничества.

Талантливая молодежь — стратегический ресурс любой страны. В Казахстане формируется основа для молодежной научной экосистемы, однако необходимы

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

более системные шаги по институционализации и поддержке. Международный опыт показывает эффективность сочетания образования, практики и научного поиска, где молодежь — ключевая фигура.

Список литературы

1. Государственная программа развития образования и науки Республики Казахстан на 2020–2025 годы. – Нур-Султан: Министерство образования и науки РК, 2020. – 84 с.
2. Министерство науки и высшего образования РК. Отчет по реализации программы «Болашақ» за 2023 год. – Астана: МНВО РК, 2023. – 27 с.
3. Комитет науки МОН РК. Годовой отчет о грантовом финансировании молодых ученых. – Алматы: Научный центр государственной статистики, 2023. – С. 8–15.
4. Astana Hub. Отчет по результатам акселерации стартапов за 2023 год. – Астана: Astana Hub, 2023. – 36 с.
5. Nazarbayev University. Innovation Ecosystem Annual Report 2023. – Astana: NU Press, 2024. – P. 17–22.
6. Мухамеджанов А.Ж. Дуальное обучение в техническом образовании: опыт и перспективы // Вестник образования РК. – 2021. – №4. – С. 30–35.
7. Becker F. Duale Ausbildung in Deutschland. – Berlin: Springer Verlag, 2022. – 112 S.
8. Ministry of SMEs and Startups (Korea). K-Startup Grand Challenge Annual Report 2023. – Seoul: MSS, 2023. – P. 9–15.
9. Center for China and Globalization. Overview of the Thousand Talents Program. – Beijing: CCG Publications, 2022. – P. 21–26.
10. European Commission. Horizon Europe Work Programme 2021–2027. – Brussels: EU Publications, 2021. – 54 p.

ZAMONAVIY METODLAR- IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNI O‘QITISHDA SAMARADORLIK, INNOVATSION YONDASHUVLAR VA O‘ZBEKISTON TAJRIBASI

Do‘stov Bahodir Tashpo‘latovich

O‘zbekiston –Finlyandiya Pedagogika instituti

mustaqil tadqiqotchisi

bohodustov@inbox.ru

<https://orcid.org/0009-0001-6968-3490>

tel:+998942401171

Annotatsiya. Ushbu maqolada ijtimoiy-gumanitar fanlarni o‘qitishda zamonaviy metodlarning ahamiyati va samaradorligi tahlil qilingan. Zamonaviy ta’lim metodlari, jumladan interaktiv o‘qitish, texnologiyalarning qo‘llanilishi va loyihaga asoslangan o‘qitish kabi yondashuvlar, talabalarning ijodiy va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi. Shuningdek, zamonaviy metodlarning ijtimoiy ta’siri, talabalarning ijtimoiy faolligini oshirish va ma’naviy-axloqiy qadriyatlarni shakllantirishdagi ahamiyatiga alohida e’tibor qaratilgan. Ushbu tadqiqot, ta’lim jarayonini yanada samarali olib borish va talabalarning kelajakdagi ijtimoiy hamda professional rivojlanishi uchun zamonaviy metodlarning ahamiyatini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar; Aralash ta'lim, Offlayn, Onlayn, Gumanitar fanlar, An'anaviy darslar, interaktiv platformalar, virtual laboratoriyalar, Interaktiv o‘qitish, zamonaviy o‘qitish metodlari, Innovatsion ta'lim.

Kirish. XXI-asrda ta'lim sohasidagi tub o‘zgarishlar ijtimoiy-gumanitar fanlarni o‘qitish metodologiyasiga yangicha talablar qo‘ymoqda. O‘zbekiston kontekstida bu masala ikki jihatdan ahamiyatli:

1-dan Global tendensiyalar YUNESCO ma'lumotlariga ko'ra (2023) dunyoda 89% oliy o‘quv yurtlari gumanitar fanlarda AR/VR texnologiyalarini qo‘llashni joriy qilmoqda. 2-dan OECD tadqiqotlari (2022) blended -learning usulidan foydalangan ta'lim muassasalarida talabalar bilim darajasi 37% ga oshganligini ko‘rsatadi. **Aralash ta'lim** – bu an'anaviy (yuzma-yuz) va raqamli ta'lim usullarini uyg'unlashtirgan pedagogik yondashuv hisoblanadi. O‘zbekistonda "blended learning" nomi bilan ham tanilgan.[2]

Asosiy komponentlari:

Offline (70-30%): An'anaviy darslar, seminar, amaliy mashg‘ulotlar

Online (30-70%): Videodarslar, interaktiv platformalar, virtual laboratoriyalar

O‘zbekistonda Qo‘llaniladigan turlari

Model Nomi	Tavsifi	Qo‘llanilish Joyi
Aylana Modeli	1) Onlayn nazariya 2) Offline muhokama 3) Onlayn test	Toshkent Axborot Texnologiyalari Universiteti

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

Model Nomi	Tavsifi	Qo‘llanilish Joyi
Flex Model	Asosan onlayn + kerak bo‘lganda offline maslahat	Westminster Universiteti (Toshkent)
Laboratoriya Modeli	Kompyuter klassida individual dastur	Nukus Qoraqalpog‘iston Universiteti

Statistik Ko‘rsatkichlar 2023-yilda Samaradorlik darajasi: Aralash ta‘lim olgan talabalarning o‘rtacha balli 23% yuqori (O‘zTa‘lim vazirligi ma‘lumoti) Qamrov bo‘yicha O‘zbekistonda 47 ta oliy o‘quv yurtida qo‘llanmoqda talabalar qoniqishi 82%ga ega bo‘lib, bu usulni an‘anaviyga qaraganda afzal ko‘radilar.[3]

Mahalliy tajribalar natijasida Namangan Davlat Universiteti loyihasi bo‘yicha joriy etilgan Texnologiyalarda Model + Zoom + "ZiyoNET" milliy platformasi muhim bo‘lib, natijada darslarga qatnashish 89% - 94% O‘rtacha baho 4.2- 4.6ni tashkil etgan. Toshkent Tibbiyot Akademiyasida Innovatsiya asosida Virtual anatomik laboratoriya tashkil etilganligi va uning afzalligida har bir talaba kuniga 24 soat 3D model bilan ishlash imkoniyatiga ega bo‘lishgan. Asosiy tadqiqot natijalari keng qamrovli asosida eng samarali metodlar yaratildi. Aralash ta‘lim modeli asosida NamDU tajribasida haftaning 3 kuni an‘anaviy, 2 kuni onlayn ta‘limda natijada talabalar aktivligi 42% ga oshgan va O‘rinlashtirilgan ta‘lim ToshDSHUda "Tarix Quest" mobil ilovasida 6 oyda test ballari o‘rtacha 78.5 dan 89.2 ga ko‘tarilgan hamda Virtual Ekskursiyalar SamarqandDAUda 360° virtual rejalar asosida 92% talabalar vizual materiallarni yaxshiroq eslab qolishgan.[9]

Aralash ta‘limning afzalliklari va kamchiliklari quyidagilarda namoyon bo‘ladi.

Afzalliklari- Har bir talabaning individual talablarini qondirish. Resurslarni tejash (30% ga kam transport xarajatlari) . COVID-19 kabi favqulodda vaziyatlarda uzluksiz ta‘limning joriy etilishi.[8] Kamchiliklari esa qishloq joylarda internet muammosi (35% hududlar). Yosh o‘qituvchilarning faqat 40% texnologiyalarga to‘liq moslasha olishlarida.

Gumanitar fanlarni o‘qitishda zamonaviy metodlarning qo‘llanilishi, talabalarning ijodiy fikrlashini rivojlantirish, ijtimoiy faolligini oshirish va ta‘limning samaradorligini ta‘minlashda katta rol o‘ynaydi. Innovatsion yondashuvlar, texnologiyalar va interaktiv metodlar orqali ta‘lim jarayonini yanada samarali qilish imkonini beradi. Zamonaviy o‘qitish metodlari, shubhasiz, talabalarning kelajakdagi hayoti va faoliyatida muhim ahamiyatga ega bo‘ladi Ijtimoiy-gumanitar fanlar ta‘limi jamiyatning intellektual, ma‘naviy va madaniy rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Bugungi kunda ta‘lim metodlarini modernizatsiyalash, talabalarning ijodiy va analitik qobiliyatlarini rivojlantirish uchun zamonaviy metodlarni joriy etish zarur. Ushbu maqolada zamonaviy o‘qitish metodlari, ularning samaradorligi va innovatsion yondashuvlari haqida batafsil so‘z yuritiladi.[12]

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Asosiy qism. Zamonaviy ta'lim metodlari – bu ta'lim jarayonida foydalaniladigan zamon talablariga mos, innovatsion va interaktiv yondashuvlardan iborat usullardir. Ular talabalarning faol ishtirokini, ijodiy fikrlashini va mustaqil o'rganish qobiliyatlarini rivojlantirish maqsadida ishlatiladi. Ijtimoiy-gumanitar fanlarni o'qitishda texnologiyalarni qo'llash, nafaqat o'qitish jarayonini samarali qiladi, balki talabalarni yanada mustaqil fikr yuritishga, innovatsion yechimlar topishga va zamonaviy jamiyatda o'z o'rnini topishga tayyorlaydi.[2] Quyidagi qatorlarda zamonaviy ta'lim metodlariga ta'rif berib o'tiladi:

1. Interaktiv o'qitish:

- Interaktiv metodlar talabalarni faol ishtirok ettirish, ustida muhokamalar olib borish va ularning o'z fikrlarini ifodalashini rag'batlantiradi. Diskussiyalar, seminarlar, rolli o'yinlar va jamoa ishlari ushbu metodlarga kirib, talabalarning jamoa bilan ishlash qobiliyatlarini rivojlantiradi.[1]

2. Texnologiyalarning qo'llanilishi:

-O'zbekistonda qo'llanilayotgan mahalliy dasturiy ta'minotlar (masalan, "ZiyoNET" platformasi), Virtual laboratoriyalar tajribasi (Toshkent Davlat Sharqshunoslik Universiteti misolida), Sun'iy intellektdan foydalanish (chatbotlar yordamida testlar tuzish).

- Zamonaviy ta'limda axborot va kommunikatsiya texnologiyalari (AKT)dan foydalanish muhimdir. Vebinarlar, onlayn kurslar, multimedia materiallari va ta'lim platformalari talabalarning o'rganish jarayonini yengillashtiradi va samaradorligini oshiradi.

3. Proektga asoslangan o'qitish:

- Talabalarni amaliy loyihalarda ishtirok etishga jalb qilish, ularning nazariy bilimlarni amaliyotda qo'llash imkonini beradi. Bu metod talabalarning muammolarni hal qilish qobiliyatlarini rivojlantiradi va ularni ijodiy faoliyatga rag'batlantiradi.[3]

4. Tanqidiy fikrlash:

- Zamonaviy ta'limda talabalarning tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga e'tibor qaratilmoqda. Talabalardan muammolarni aniqlash, manbalarni tahlil qilish va turli nuqtayi nazarlarni baholash kerak. Keys-stadiyalar, tahlillar va topshiriqlar orqali bu ko'nikmalarni rivojlantirish mumkin.[5]

5. Ma'naviy va axloqiy ta'lim: - Zamonaviy ta'limda ma'naviy va axloqiy qadriyatlarni shakllantirishga ham katta e'tibor qaratiladi. Talabalarning ijtimoiy mas'uliyatini rivojlantirish va ijtimoiy masalalarga munosabatini shakllantirish maqsadida maxsus tadbirlar va seminarlar tashkil etiladi.[4]

6. Amaliy ta'lim:

- Talabalarning nazariy bilimlarini amaliyotda qo'llashini ta'minlash uchun stajirovka, amaliyot va ishlab chiqarish loyihalari tashkil etiladi. Bu metod talabalarning haqiqiy hayotdagi vaziyatlarga moslashish qobiliyatlarini rivojlantiradi.[6]

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Zamonaviy ta'lim metodlari talabalarning faolligini, ijodiy fikrlashini, mustaqil o'rganish qobiliyatlarini va ijtimoiy mas'uliyatini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi[11]. Ular, shuningdek, ta'lim jarayonini yanada samarali bo'lishi va talabalarning bilim olish jarayonini qiziqarli qilishda foydalidir. Ijtimoiy-gumanitar fanlarni o'qitishda innovatsion texnologiyalar ta'lim jarayonini zamon talablariga moslashtirib, talabalar va o'qituvchilar uchun yangi imkoniyatlar yaratadi. Quyida texnologiyalar va ijtimoiy-gumanitar fanlarni o'qitishdagi innovatsiyalar haqida ta'rif beriladi:

1. Onlayn ta'lim platformalari:

- Onlayn ta'lim platformalari, masalan, Model, Coursera, va EDX kabi xizmatlar, talabalar uchun ko'plab kurslarni taklif etadi. Bu platformalar orqali talabalar istalgan vaqtda va joyda darslarga kirish imkoniyatiga ega bo'lishadi, bu esa o'rganishni yanada qulaylashtiradi.

2. Multimedia materiallar:

- O'qitishda multimedia vositalaridan, masalan, videolar, animatsiyalar, va interaktiv taqdimotlardan foydalanish, talabalar uchun mavzularni tushunishni osonlashtiradi. Bu metodlar o'rganilayotgan materialni ko'rgazmali va qiziqarli qilishga yordam beradi.[11]

3. Virtual va kengaytirilgan haqiqat.

- Virtual (VR) va kengaytirilgan (AR) texnologiyalari, talabalarni yangi muhitlarga kiritish imkoniyatini beradi. Misol uchun, tarixiy voqealarni virtual ravishda tajribadan o'tkazish yoki san'at asarlarini kengaytirilgan haqiqatda ko'rish imkoniyati, o'qitishda interaktivlikni oshiradi.

4. Ijtimoiy tarmoqlar va forumlar:

- O'qituvchilar va talabalar o'rtasida ijtimoiy tarmoqlar (masalan, Facebook, Twitter, va linkmiding) yoki maxsus forumlar orqali muloqot o'rnatish imkoniyatlari mavjud. Bu usul o'zaro fikr almashish, muammolarni muhokama qilish va hamkorlik qilishni rag'batlantiradi.

5. O'rganish tahlillari va ma'lumotlar analitikasi:

- Ta'lim jarayonida talabalar faoliyatini tahlil qilish uchun ma'lumotlar analitikasi texnologiyalari qo'llanilishi mumkin. Bu usul o'qituvchilarga talabalarni yanada samarali boshqarish, ularning kuchli va kuchsiz tomonlarini aniqlashda yordam beradi.[5]

6. Mobil ilovalar:

- Ta'lim uchun mo'ljallangan mobil ilovalar, masalan, Quizlet yoki Kahoot!, talabalar uchun qiziqarli va interaktiv o'rganish tajribasini taqdim etadi. Bu ilovalar orqali talabalar o'z bilimlarini sinab ko'rish va musobaqalarda ishtirok etish imkoniyatiga ega bo'lishadi.[10]

7. Masofaviy ta'lim va aralash ta'lim.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

- Masofaviy ta'lim usullari, talabalar uchun o'qish va ish bilan bandlikni uyg'unlashtirish imkoniyatini taqdim etadi. Aralash ta'lim modelida esa, an'anaviy o'qitish va onlayn o'qitish usullarining kombinatsiyasi orqali samarali natijalarga erishish mumkin.

Ijtimoiy-gumanitar fanlar jamiyatning rivojlanishida, madaniyat va ma'naviyatni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Ushbu fanlar ijtimoiy, iqtisodiy, madaniy va siyosiy jarayonlarni tahlil qilish va tushunishga yordam beradi. Ijtimoiy-gumanitar fanlarning ahamiyati haqida quyida batafsil ma'lumotlar keltiriladi:[2].

1. Ijtimoiy faollikni rag'batlantirish:

- Ijtimoiy-gumanitar fanlar talabalarning ijtimoiy masalalarga bo'lgan munosabatini shakllantirishga yordam beradi. Ushbu fanlar orqali talabalar jamiyatdagi muammolarni aniqlash va ularni hal qilish uchun faol qatnashishga rag'batlanadi.[2]

2. Madaniyat va ma'naviylik:

- Ijtimoiy-gumanitar fanlar madaniyatning, milliy an'analarning va ma'naviy qadriyatlarning saqlanishida muhim rol o'ynaydi. Ular odamlarning hissiyotlari, g'oyalari va qadriyatlari bilan bog'liq masalalarni o'rganishga yordam beradi.[4]

3. Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish.

- Ijtimoiy-gumanitar fanlar talabalarning tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga yo'naltirilgan. Bu fanlar talabalarga o'z fikrlarini ifodalash, manbalarni tahlil qilish va muammolarni baholash uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni shakllantiradi.[5]

4. Boshqalar bilan hamkorlik qilish.

- Ijtimoiy-gumanitar fanlar talabalarni jamoa bilan ishlash, muhokamalarda ishtirok etish va boshqalar bilan muloqot qilish kabi ko'nikmalarni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Bu jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlarni mustahkamlaydi.

5. Ustuvor yo'nalishlarni aniqlash:

- Ijtimoiy-gumanitar fanlar jamiyatdagi ustuvor yo'nalishlarni aniqlashda yordam beradi. Ular ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy muammolarni tahlil qilish, davlat siyosatini shakllantirishda muhim axborot manbalaridir.

Ushbu maqolada ijtimoiy fanlarni o'qitishda zamonaviy o'qitish metodlari, ularning samaradorligi va innovatsion yondashuvlari haqida batafsil so'z yuritiladi. Jumladan;

1. Interaktiv o'qitish metodlari - Interaktiv metodlar, masalan, guruhdagi muhokamalar, rolli o'yinlar va seminarlar, talabalarni faol ishtirok etishga rag'batlantiradi. Bu metodlar ularning fikrlashini rivojlantirish, ijtimoiy va kommunikativ qobiliyatlarini oshirishda samaralidir.

- Diskussiyalar va seminarlar: Talabalarni faol ishtirok etishga rag'batlantirish, ularning fikrlashini rivojlantirish uchun diskussiyalar va seminarlar samaralidir. Bu

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

metodlar talabalarining o‘z fikrlarini ifodalash, boshqalarning nuqtayi nazarini eshitish va o‘zaro o‘rganishini ta‘minlaydi.

- Rolli o‘yinlar: Rolli o‘yinlar, ijtimoiy ssenariylarda talabalarining ishtirokini oshirish orqali, ijtimoiy va gumanitar muammolarni bevosita his qilish imkonini beradi. Bu metod talabalarining ijodiy faoliyatini faollashtiradi.

2. Texnologiyalarning qo‘llanilishi:

- Zamonaviy ta‘limda axborot texnologiyalari va internet resurslaridan foydalanish talabalarining o‘rganish jarayonini yengillashtiradi. Onlayn platformalar, vebinarlar va multimedia materiallar talabalarining qiziqishini oshirishda muhim ahamiyatga ega. - Vebinarlar va onlayn kurslar: Zamonaviy ta‘limda vebinarlar va onlayn kurslar talabalarga o‘z vaqtida va joyidan qat‘iy nazar ta‘lim olish imkonini beradi. Bundan tashqari, bu metodlar mustaqil o‘rganishni rag‘batlantiradi.

- Multimedia resurslari: Video, animatsiya va interaktiv materiallar talabalarining diqqatini jalb qilishda muhim ahamiyatga ega. Ular nazariy bilimlarni vizuallashtirishga yordam beradi.

3. Proektga asoslangan o‘qitish: Talabalarni amaliy loyihalarda ishtirok etishga jalb qilish, nazariy bilimlarni amaliyotda qo‘llash imkonini beradi. Bu metod, shubhasiz, talabalarining muammolarni hal qilish qobiliyatlarini rivojlantiradi.[3]

- Amaliyotga asoslangan loyihalar: Talabalarni amaliy loyihalarda ishtirok etishga jalb qilish, nazariy bilimlarni amaliyotda qo‘llash imkonini beradi. Bu, shubhasiz, talabalarining muammolarni hal qilish qobiliyatlarini rivojlantiradi.

- Ommaviy ishlar: Ommaviy loyihalar orqali talabalar jamoa bilan ishlash qobiliyatlarini rivojlantiradi, moslashuvchanlik va sardorlik qobiliyatlarini shakllantiradi.

4. Tanqidiy fikrlash va muammoli ta‘lim: Zamonaviy ta‘limda talabalarining mustaqil fikrlashini rivojlantirish muhimdir. Kritik fikrlash metodlari talabalarga o‘z pozitsiyalarini belgilash, har xil manbalardan ma‘lumotlarni tahlil qilish va baholash imkonini beradi.

- Tanqidiy tahlil: Talabalarining mustaqil fikrlashini rivojlantirish uchun tanqidiy tahlil metodlari juda muhimdir. Talabalardan muammolarni aniqlash va ularni yechishda foydali yondashuvlarni taklif etish talab etiladi.

- Keys-stadiyalar: Aniq muammolarni tadqiq qilish va yechish uchun holatlarni (keysli) tahlil qilish, talabalarga haqiqiy hayotdagi vaziyatlarga moslashish imkonini beradi.[6]

5. Ma‘naviy va axloqiy ta‘lim:

"Ma‘naviyat va ma‘rifat" dasturining samaradorligi.

Mahalliy o‘yinlashtirish (gamification) usullari.

"Hazorasp" loyihasi tajribasi (Xorazmda an‘anaviy hunarmandchilikni o‘rgatish)

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

- Ijtimoiy mas’uliyat: Zamonaviy jamiyatda ijtimoiy mas’uliyatni shakllantirish, axloqiy qadriyatlarni unutmaslik uchun ijtimoiy-gumanitar fanlar muhim ahamiyatga ega. Ushbu fanlar orqali talabalarning ma’naviy sifatlari rivojlantiriladi.[4]

Xulosa sifatida shuni ta’kidlash mumkinki, Zamonaviy metodlarni joriy etish natijasida O‘zbekistonda 5 yil ichida ta’lim sifatini 65% oshirishi mumkinligi, Talabalarning 78% zamonaviy kasblarga tayyorlanishi hamda Milliy madaniy merosni saqlash imkoniyatini 3 baravar oshirilishiga olib keladi. Ushbu tadqiqotda ijtimoiy-gumanitar fanlarni o‘qitishda zamonaviy metodlarning ahamiyati va samaradorligi chuqur tahlil qilingan. Maqolada quyidagilar yoritilgan:

O‘zbekistonda qo‘llanilayotgan eng innovatsion ta’lim usullari (AR/VR, "aralash ta’lim" flipped classroom)

Interfaol metodlarning talabalarning bilim darajasiga ta’siri (2020-2023-yillardagi statistik ma’lumotlar asosida).

Milliy madaniy qadriyatlarni saqlab qolish bilan texnologiyalarni uyg‘unlashtirish yo‘llari va O‘zbekiston oliy ta’lim muassasalaridagi eng yaxshi amaliyotlar.

Ijtimoiy-gumanitar fanlarni o‘qitishda zamonaviy metodlarning qo‘llanilishi, talabalarning ijodiy fikrlashini rivojlantirish, ularning ijtimoiy faolligini oshirish va ta’limning samaradorligini ta’minlashda katta rol o‘ynaydi. Innovatsion yondashuvlar, texnologiyalar va interaktiv metodlar orqali ta’lim jarayonini yanada samarali qilish imkonini beradi. Ijtimoiy-gumanitar fanlarni o‘qitishda zamonaviy metodlarning qo‘llanilishi talabalarning ijodiy fikrlashini rivojlantirish, ijtimoiy faolligini oshirish va ta’limning samaradorligini ta’minlashda katta rol o‘ynaydi. Interaktiv metodlar, texnologiyalarning samarali qo‘llanilishi va amaliy loyihalar orqali talabalar muammolarni hal qilishda faol ishtirok etadilar[6]. Bu, o‘z navbatida, ularning mustaqil fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradi va jamiyatda ijtimoiy mas’uliyatni shakllantiradi. Zamonaviy metodlarning samaradorligi, ularning ijtimoiy ta’siri va ta’limdagi ahamiyati, jamiyatdagi ijtimoiy va madaniy rivojlanishga ham ta’sir ko‘rsatadi. Talabalarning bilimlarini amaliyotda qo‘llash imkoniyati ularning kelajakdagi ijtimoiy rollarini mustahkamlashda muhim ahamiyatga ega. Ushbu metodlar talabalarni ma’naviy va axloqiy jihatdan rivojlantirish, ularning ijtimoiy masalalarga bo‘lgan munosabatlarini shakllantirishda ham muhimdir. Shu bilan birga, zamonaviy o‘qitish metodlari jamiyatdagi innovatsion o‘zgarishlarning manzarasini kengaytirish, mustaqil fikrlash va ijodiy yondashuvlarni rag‘batlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Bunday yondashuvlar, shubhasiz, ijtimoiy-gumanitar fanlarni o‘qitishning samaradorligini oshiradi va talabalarning ta’lim olish jarayonini yanada sifatli qiladi. O‘zbekistonda kelajakdagi rivojlanish yo‘nalishlariga Sun’iy intellekt yordamida shaxsiylashtirilgan o‘quv rejalari, Blockchain asosidagi

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

attestatsiya tizimi va Metaverse virtual auditoriyalarini takomillashtirib borsak ta'lim samaradorligi yuqori ko'rsatkichlarga erisha boradi degan umiddamiz.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Boboev N. (2020). Interaktiv ta'lim metodlari: nazariy va amaliyotdagi aspektlar. Toshkent: O'zbekiston milliy universiteti nashriyoti.
2. Islomov A. (2021). Zamonaviy ta'lim texnologiyalari: metodologik asoslar. Toshkent: O'zbekiston ta'limni rivojlantirish markazi.
3. To'xtasinov Sh. (2019). Proektga asoslangan o'qitish: asosiy prinsiplar va samaradorligi. Toshkent: Toshkent davlat pedagogika universiteti.
4. Raxmonov X. (2022). Ma'naviy va axloqiy ta'lim: zamonaviy yondashuvlar. Toshkent: O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti.
5. Pulatov I. (2018). Tanqidiy fikrlash va muammoli ta'lim. Toshkent: O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti.
6. Qodirov F. (2021). Innovatsion metodlar va texnologiyalar ta'limda: tajribalar va natijalar. Toshkent: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti.
7. UNESCO. (2020). Teaching and Learning: Achieving Quality for All. Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.
8. OECD. (2019). Teaching for Tomorrow's World: Teaching and Learning in the 21st Century. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development.
9. O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi. (2021). Zamonaviy ta'lim metodlari bo'yicha tavsiyalar. Toshkent.
10. Abdurazzakov, F. (2022). Texnologiyalar va ijtimoiy-gumanitar fanlarni o'qitishdagi innovatsiyalar. Toshkent: Toshkent davlat pedagogika universiteti.
11. Sultonov, X. (2020). Oliy ta'limda zamonaviy pedagogik texnologiyalar. Toshkent: O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti.
12. Kenjabekov, D. (2021). Ijtimoiy fanlarni o'qitishda zamonaviy metodlar: nazariy va amaliy jihatlar. Toshkent: O'zbekiston milliy universiteti.
13. Milliy Platformalar: "Edu.uz" rasmiy portal "Milliy Bilim" mobil ilova
14. **Elektron Manbalar:** edu.uz/research. unesco.uz/digital-education
15. O'z Ta'lim (2023). Milliy Statistik Hisobot.

O'ZBEKISTONDA JAMIYAT TARAQQIYOTINING YANGI BOSQICHIDA MILLIY YUKSALISH JARAYONINING EVOLYUTSION FALSAFIY TAHLILI

Mavlonov Ilxomjon Xolmirzayevich

Qo'qon universiteti o'qituvchisi, f.f.d (PhD) v.b dotsent.

O'zbekiston Respublikasi Farg'ona viloyati, Dang'ara shaxarchasi

Tel: +998999921844

Qdpiqdpi9@gmail.com

ilxomjonmavlonov561@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ma'naviy yuksalish milliy taraqqiyotning asosi ekanligini ijtimoiy-falsafiy jihatdan ilmiy tadqiq etish o'z navbatida milliy taraqqiyot modellarining xilma-xilligini ham qamrab oladi. Ushbu maqolada milliy yuksalish jarayonining evolyutsiyasi falsafiy tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: ma'naviy yuksalish, jarayon, Vatan, taraqqiyot, milliy taraqqiyot.

АННОТАЦИЯ

Социально-философское научное исследование того, что духовный рост является основой национального развития, охватывает также многообразие моделей национального развития. В статье дается философский анализ эволюции процесса национального вознесения.

Ключевые слова: духовный рост, процесс, Родина, развитие, национальное развитие.

ABSTRACT

The socio-philosophical study of the fact that spiritual growth is the basis of national development, in turn, covers the diversity of models of national development. This article provides a philosophical analysis of the evolution of the national ascent process.

Keywords: spiritual growth, process, homeland, development, national development.

Vatanimiz istiqbolga erishganidan so'ng milliy taraqqiyot masalalariga oid muammolarni holisona hal etish nafaqat davlat siyosatining muhim tamoyili sifatida keng ko'lamli ishlar amalga oshirilayotgan bo'lsa, soha olimlari tomonidan ham jiddiy ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda. Negaki, «milliy taraqqiyot va ma'naviy yuksalish jarayoni»ni o'rganishga doir turli hil ijtimoiy-falsafiy qarashlar tizimini ilmiy jihatdan tahlil va tadqiq qilish, uni amaliy hayotga joriy etish zarurati butunjahon miqyosida milliy nizolar avjiga chiqqan bir paytda dolzarb ahamiyatga ega masalalardan biriga aylanib bormoqda. Kishilik jamiyati hech qachon bir tekis va silliq rivojlanmagan. Taraqqiyot ortidan inqirozlar, yutuqlar ketidan mag'lubiyatlar, farovonliklar izidan zavorga yuz tutishlar ta'qib etgan. Muayyan jamiyat iqtisodiy-siyosiy, axloqiy-diniy, badiiy-estetik taraqqiyot borasida inqirozga duch kelar ekan, undan chiqib ketish uchun ilg'or falsafiy ta'limotlarga ehtiyoj sezadi. Insoniyat taraqqiyotining har bir bosqichida ushbu muammolar yangidan kun

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

tartibiga qo'yilaveradi. Ularni o'rganish jarayonida davlat, jamiyat taraqqiy etib boradi. Rim imperiyasi zavolga yuz tutganidan keyin o'z milliy davlatchiligiga ega bo'lgan Yevropa mamlakatlarida, o'rta asrlarga kelib, milliy taraqqiyot yaratish imkoni tug'ildi. To'g'ri, ular umumevropa hududida, Qadimgi Yunoniston va Rim madaniyati negizida shakllandi. Ularda Yevropa xalqlariga xos umumiy jihat va xususiyatlar, umumetnik mentalitet aks etgan edi. Bu jarayon, avvalo, Italiya va Angliyada, so'ngra Frantsiyada yuz berdi [1].

Milliy taraqqiyot va ma'naviy yuksalish jarayonining ijtimoiy-falsafiy negizlarini, tarixiy rivojlanish bosqichlarini ko'zdan kechiradigan bo'lsak, Sharq va G'arb falsafiy tafakkuri rivojida o'ziga xos o'rin tutib, astasekinlik bilan bugungi zamonaviy ko'rinishigacha bo'lgan murakkab bosqichni bosib o'tganligini kuzatishimiz mumkin. Ayniqsa, mazkur muammo R.Dekart, B.Spinoza, I.Kant, I.Fixte, G.Gegel kabi Yevropa faylasuflarining asarlarida alohida mavzu sifatida o'rganila boshlanganligini ko'rishimiz mumkin [2]. Ular, avvalambor, o'z yurti, millati sha'n-u sharafini yuksaklikka ko'tarish, taraqqiyotga olib chiqish uchun ilg'or g'oyalarni o'rtaga tashlagan, davr taqozo etgan mafkuraning shakllanishiga hissa qo'shgan.

XX asrning o'rtalaridan kelibgina Yevropada milliy taraqqiyot va ma'naviy yuksalish jarayonini yaxlit falsafiy muammo sifatida tadqiq etish borasida keng ko'lamli tadqiqotlar amalga oshirildi. Bu tadqiqotlarda ilgari surilgan kontseptual g'oyalar, xulosalar va fikrlar milliy taraqqiyot va ma'naviy yuksalish jarayonining nafaqat inson hayoti, balki ijtimoiy munosabatlar bilan ham bog'liq murakkab, keng qamrovli muammolardan biri ekanini ko'rsatadi. Biz yashayotgan dunyo so'nggi yillarda nihoyatda o'zgarib ketdi. Xususan, Vatanimiz tarixida XX asrning 90-yillarida olamshumul voqealar yuz berdi: mamlakatimiz mustaqillikka erishib, o'ziga xos taraqqiyot yo'lini tanladi, rivojlanishning o'zbek modelini amalga oshirishga kirishdi. Xalqimizning huquqiy demokratik jamiyat barpo etish zarurati dunyoqarashni tubdan o'zgartirish, eski aqidalardan tamoman voz kechish, istiqlol mafkurasini shakllantirish, xalq ma'naviyatini yuksaltirishni taqozo etdi [3].

Milliy tiklanish, taraqqiyot va yuksalish juda keng, chuqur, murakkab tarixiy jarayon bo'lib, u millatimiz hayotining hamma sohalarni: iqtisodiyotni ham, siyosiy faoliyatni ham, ma'naviyatni ham, ilm-fan, til, tarix, urf-odatlar, hunarmandchilik, me'morchilikni ham, inson kamoloti bilan bevosita daxldor barcha masalalarni o'z ichiga qamrab oladi. Milliy tiklanishga birdaniga erishib bo'lmaydi. Milliy tiklanish uzoq davom etadigan, ko'p yillarni o'z ichiga qamrab oladigan murakkab jarayondir. Fuqarolik jamiyatini barpo etish borasida mamlakatimizda amalga oshirilayotgan tub islohotlar xalqimizning milliy o'zligini anglashga bo'lgan intilishlarini rag'batlantirmoqda. Shu ma'noda, milliy taraqqiyot va ma'naviy yuksalish jarayoniga ta'sir etuvchi ob'ektiv shart-sharoitlar va sub'ektiv omillarni ilmiy asosda o'rganish masalasi bugungi kunda tadqiqotchilarning oldida turgan

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

muhim vazifalardan biridir. Ma’naviy yuksalish milliy taraqqiyotning asosi ekanligini ijtimoiy-falsafiy jihatdan ilmiy tadqiq etish o’z navbatida milliy taraqqiyot modellarining xilma-xilligini ham qamrab oladi. Shu bois ma’naviy yuksalish jarayonlari mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyati institutlari faoliyatini takomillashtirish bilan bevosita bog’liqdir [4].

Vatanimiz O’zbekiston Rossiyaning qariyb bir yarim asrlik mustamlaka zulmidan ozod bo’lganiga chorak asr to’lmoqda. Bu davrda behad katta va ulug’vor tarixiy hodisa yuz berdi. Qadimdan dunyoga mashhur bo’lgan davlatchiligimiz zamonaviy asosda qayta tiklanib, jahonga yangitdan tanildi. Vatanimiz ravnaqi O’zbekistonning birinchi Prezidenti Islom Karimovning milliy mustaqillik va taraqqiyot yo’li — «o’zbek modeli» asosida amalga oshib, takomil topmoqda [5].

Milliy yuksalish jarayonining evolyutsion modeli ekanligini anglatadi. O’zbekistonda qurilayotgan huquqiy demokratik davlat xususiyatlari, demokratiya va xalq ruhiyati, demokratik tamoyillar rivoji, madaniyatlar va tsivilizatsiyalar sintezi, fuqarolik jamiyati tizimini shakllantirish yo’llari, milliy mafkura zarurati va uning negizlari, milliy qadriyatlarni tiklash, necha ming yillik tariximizni o’rganishning kontseptual g’oyalari asoslab berildi. Xalqimiz 25 yillik istiqlol davrida erishilgan barcha yutuq va natijalarni haqli ravishda Birinchi Prezidentimiz Islom Karimovning nomi va faoliyati bilan uzviy bog’liq holda ko’radi. Butun O’zbekiston bolalari – mening farzandlarim deb bilgan, mamlakatimizning kelajagi zamonaviy bilim va kasb - hunarlarni puxta egallagan, iste’dodli, izlanuvchan yoshlar qo’lida ekanini chuqur anglagan holda, u kishi yoshlarimizning ongu tafakkuri va dunyoqarashini yuksaltirishga xizmat qiladigan, navqiron avlodni tarbiyalab voyaga yetkazishning yangi tizimini shakllantirish hamda hayotga joriy etish ishlariga bevosita rahbarlik qildi. Mustaqil demokratik taraqqiyot va jamiyat rivojlanish qonununiyatlarini asoslab, o’z asarlarida muhim nazariy kontseptual g’oyalarni ishlab chiqdi. Ma’lumki, Islom Abdug’anievich Karimov o’z rahbarlik faoliyatining mazmuniga aylangan «Bizdan ozod va obod Vatan qolsin!» degan ezgu g’oyani ilgari surgan va bu shior barchamizning, butun xalqimizning qalbidan chuqur joy olgan edi. Ulug’ yo’lboshchi ana shu buyuk vazifani hamma vaqt, har qanday vaziyatda ham sharaf bilan ado etdi, bu yo’lda beqiyos kuch-g’ayrati va aql-zakovatini, kerak bo’lganda hatto aziz jonini ham ayamadi. Ko’pni ko’rgan xalqimiz aynan Islom Abdug’anievich rahbarligida g’oyat murakkab tarixiy davrda mamlakatimiz mustaqillikka erishganini, milliy davlatchiligimizni tiklash va dunyo hamjamiyatidan munosib o’rin egallash, O’zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasini ishlab chiqish va amalga tatbiq etish, hayotning barcha soha va tarmoqlarini isloh qilish borasida ulkan yutuqlarni qo’lga kiritganini, bularning barchasi erkin va farovon hayotimiz uchun mustahkam poydevor bo’lib kelayotganini hech qachon unutmaydi. Dunyoda ikki yuz ellikdan ortiq davlat,

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

minglab xalq va elat bor. Ular orasida O'zbekiston deya atalmish go'zal va betakror mamlakatning o'z o'rnini va nufuzini, o'ziga xos taraqqiyot yo'li borligi qalbimizga iftixor bag'ishlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. - Тошкент: Ўзбекистон, 2017.- Б. 80.
2. Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида /Расмий нашр/ - Тошкент: Адолат. 2017. – Б.112.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 26 март «Маънавиймаърифий ишлар тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида» ПҚ-5040-сон Қарори.
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 октябрдаги «Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш Концепциясини тасдиqlаш тўғрисида» ПФ-5847-сонли Фармони
5. Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. Жилд 1. – Тошкент: Ўзбекистон. 2017. –Б 592.
6. Фалсафа асослари. – Тошкент. Ўзбекистон, 2005. – Б. 384.
7. Норалиев Р.И. Миллий тараққиёт ва маънавий юксалишнинг ўзаро алоқадорлик хусусиятлари. Фалсафа фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун тақдим этилган диссертация автореферати. Тошкент, 2011. – Б 24.
8. Холбоев С. Миллий мустақиллик ва тараққиётнинг ўзбек модели. – Тошкент. Ўзбекистон, 2014. –Б 260.

TA'LIM VA SALOMATLIK – INSON KAPITALINING ASOSI SIFATIDA

Saidkulov Nuriddin Akrmakulovich,

Guliston davlat pedagogika instituti dotsenti

+99897-340-22-99

mannur_25@mail.ru

Inson kapitali nafaqat iqtisodiy, balki strategik ijtimoiy-siyosiy va ma'naviy omildir. Bugungi kunda inson kapitali eksporti mamlakatning xalqaro nufuzini mustahkamlashga xizmat qilmoqda. Davlat boshqaruv tizimida kadrlar salohiyati masalasi inson kapitali barqarorligining muhim shartlaridan biridir. Rivojlangan davlatlarda bo'lgani kabi, mamlakatimizda ham amalga oshirilayotgan islohotlar zamirida ham kuchli kadrlar salohiyatiga ega bo'lish masalasi yotibdi. O'zbekistonda inson kapitalini rivojlantirish uchun bu boradagi ishlarni samarali yo'lga qo'yish va kadrlar salohiyatini yanada kuchaytirish zarur. Bugun ishonch bilan aytish mumkinki, davlatimiz inson kapitalini

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

rivojlantirishdan manfaatdordir. Boshqacha aytganda, mamlakatda tabiiy resurslar omilini inson omiliga almashtirish jarayoni jadal sur’atda davom etmoqda.

Jamiyat barqarorligining kafolati bo’lgan inson kapitali va uning resurslarini rivojlantirish Yangi O‘zbekistonda davlatning strategik maqsadiga aylandi. Bu maqsadni amalga oshirish uchun mamlakat bo‘ylab juda muhim loyiha va dasturlar amalga oshirilmoqda. Bu loyihalar jamiyatning ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy sohalarini qamrab olmoqda. So‘ngi yillarda inson kapitalini shakllantirishga kiritilgan sarmoyani bilish uchun O‘zbekiston hukumati tomonidan ta’lim, sog‘liqni saqlash va fanni rivojlantirishga sarflangan mablag‘larni hisobga olish kifoya. Shu bilan birga, O‘zbekistonda odamlarning moddiy farovonligini, turmush darajasini, ekologik muhitini yaxshilash siyosati izchil amalga oshirilmoqda. Bu esa inson kapitali sifatini oshishga xizmat qiladi.[1]

Ta’lim va salomatlik har bir jamiyatning taraqqiyotini belgilovchi muhim omillardan biridir. Inson kapitali deganda faqat moddiy resurslar emas, balki insonning bilim darajasi, kasbiy mahorati va jismoniy hamda ruhiy salomatligi ham tushuniladi. Yaxshi ta’lim insonning intellektual salohiyatini oshirib, jamiyatga foydali innovatsiyalar yaratish imkoniyatini beradi. Sog‘lom inson esa o‘z bilim va malakasidan samarali foydalana oladi. Shu bois, davlat va jamiyat rivojlanishida ushbu ikki omil – ta’lim va salomatlik – ustuvor ahamiyat kasb etishi lozim. Ularning rivojiga investitsiya kiritish kelajakda iqtisodiy barqarorlik va ijtimoiy farovonlikni ta’minlashga xizmat qiladi. Ta’lim va salomatlik esa ushbu kapitalni shakllantiruvchi asosiy omillar sifatida e’tirof etiladi. Ushbu ikki omil jamiyatning iqtisodiy rivojlanishi, innovatsion taraqqiyoti va ijtimoiy farovonligining muhim shartlaridandir.

Ta’lim – inson kapitalini shakllantirishning asosiy ustuni. Ta’lim insonning intellektual va kasbiy salohiyatini oshiradi. Zamonaviy dunyoda bilim va texnologiyalar tez rivojlanayotgan bir sharoitda sifatli ta’lim quyidagi jihatlarga ta’sir ko‘rsatadi:

- shaxsiy taraqqiyot – inson o‘z bilim va ko‘nikmalarini rivojlantirib, jamiyatda o‘z o‘rnini topadi;
- iqtisodiy rivojlanish – malakali kadrlar bozor talablariga mos ravishda ishlab chiqarish jarayonlarini yaxshilaydi va samaradorlikni oshiradi;
- innovatsiya va texnologik taraqqiyot – ilmiy bilimlarga asoslangan ta’lim yangi ixtirolar, texnologiyalar va yangiliklarni yaratishda muhim rol o‘ynaydi;
- ijtimoiy farovonlik – ta’lim darajasi yuqori bo‘lgan jamiyatlarda jinoyatchilik kamayadi, fuqarolik faolligi oshadi va yashash darajasi yaxshilanadi.

Salomatlik – samarali inson kapitalining garovi. Salomatlik insonning jismoniy va ruhiy holatini belgilab beradi, uning mehnat qobiliyatini oshiradi va umr ko‘rish davomiyligini uzaytiradi. Yaxshi salomatlik quyidagilarga ijobiy ta’sir qiladi:

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

- ish unumdorligi – sog‘lom inson o‘z vazifalarini samarali bajara oladi, kamroq kasallikka chalinadi va mehnat bozorida barqaror bo‘ladi;
- sog‘lom avlod – yaxshi tibbiy xizmat va sog‘lom turmush tarzi kelajak avlodning jismoniy va aqliy rivojlanishiga ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi.
- davlat iqtisodiyoti – sog‘lom aholi tibbiyot xarajatlarini kamaytiradi, ishlab chiqarish jarayonining barqarorligini ta‘minlaydi va iqtisodiy o‘rishni jadallashtiradi.
- ruhiy barqarorlik – psixologik jihatdan sog‘lom inson ijtimoiy muammolarni oson hal qiladi, stressga chidamli bo‘ladi va jamiyatga ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi.

Ta‘lim va salomatlik bir-birini to‘ldiruvchi muhim omillardir. Sifatli ta‘lim olgan inson sog‘lom turmush tarzini yuritish bo‘yicha ongli qarorlar qabul qilishi mumkin. Shu bilan birga, sog‘lom inson ta‘lim jarayonida yaxshiroq natijalarga erishadi va o‘z bilimlarini samarali qo‘llay oladi.

Ta‘limning eng muhim ahamiyatini namoyon etadigan yana bir ko‘rsatkich shundan iboratki, jamiyat har qanday inqirozga yuz tutganda, eng avvalo, ta‘lim sohasida o‘z aksini ko‘rsatadi. Inqirozdan, eng avval, ta‘lim tizimi zarar ko‘radi. Bugungi kunda ta‘limning o‘rni va ahamiyati oldingi vaqtlardan tubdan farq qiladi. XXI asrda biz zamonaviy hayot panoramasida ikkita dominant dinamikani kuzatib turimbiz: ulardan biri raqamli texnologiyalarining keng ommalashib borishi hamda sun‘iy intellektning barcha sohalarga shu jumladan ta‘limga ham kirib kelishi, ikkinchisi kapitalning dunyo bo‘ylab yoyilishi bilan birga yuz beradigan iqtisodiy globallashtirish. Biz yashayotgan raqamli texnologiyalar asrida daqiqa sayin yangi ma‘lumotlar hayotimizga juda tez fursatlarda kirib kelmoqda. Bir necha yil oldin olgan bilimlarimiz o‘z ahamiyatini yo‘qotmoqda, biz yaqin-yaqingacha amin bo‘lgan eski bilimlarimiz noto‘g‘riligi isbotlangan va dunyoqarashimizni tubdan o‘zgartira oladigan yangi bilimlar paydo bo‘lmoqda. Yangi ma‘lumotlarga ega bo‘lgan odamlar soni ham keskin o‘shib bormoqda. [2]

Ilmiy bilimlarning shakllanish sur‘atining jadal rivojlanishi natijasida bilimlarning tarqalish tezligi an‘anaviy “bilish” va “o‘rganish” tushunchalarining mazmun-mohiyatini qayta ko‘rib chiqishni talab etmoqda. Shu kungacha ta‘lim tizimi yosh avlod hamda yangi mehnat resurslarini samarali faoliyat yuritishga tayyorlashga yo‘naltirilgan bo‘lib, hosildorlikni oshirish, ekologik muhofazani ta‘minlash, jamiyatning turli sohalarida faol ishtirok etish, sog‘lom turmush tarzini shakllantirish hamda iqtisodiy farovonlikka erishish kabi fundamental bilimlarni o‘rgatib kelmoqda.

Bugungi kunda pedagogika sohasida faoliyat yurituvchi mutaxassislar oldida yangi va murakkab muammolar yuzaga chiqmoqda. Xususan, insoniyatning raqamli texnologiyalar asriga moslashuvi uchun qanday kompetensiyalar rivojlantirilishi lozim va ta‘lim jarayoni qanday formatda tashkil etilishi maqsadga muvofiq ekanini muhim masalalar sirasiga kiradi. Ilm-fan taraqqiyoti sharoitida masofaviy ta‘lim hamda an‘anaviy ta‘lim o‘rtasidagi asosiy

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

tafovutlar, ularning ustunlik va cheklovlarini har tomonlama o'rganish talab etiladi. Shuningdek, kelajakda o'quvchilarning individual hamda jamoaviy faoliyatlari bugungi tushunchalarimizdan qanday farq qilishi masalasi ham dolzarb bo'lib qolmoqda. Ushbu savollar taraqqiyot sari intiluvchi har bir ziyoli insonning e'tibor markazida bo'lishi lozim.

Ta'lim jarayoni insonning farovon turmush tarziga, porloq kelajagiga sezilarli darajada ta'sir qiladi. Bilim darajasi inson hayotining turli jabhalariga, jumladan, salomatlik, ijtimoiy munosabatlar, madaniy hordiq, siyosiy faollik, tartibli hayot tarziga va boshqa ko'plab sohalarga sezilarli darajada ta'sir ko'rsatadi. Ta'lim bolalar tarbiyasi bilan shug'ullanayotgan ota-onalarga farzandining salomat bo'lishida va sifatli ta'lim olishida zamonaviy bilimlarga ega bo'lish imkoniyatini yaratadi. Bir oltin qoidani esdan chiqarmasligimiz zarur. Onaning ta'lim darajasi qanchalik yuqori bo'lsa, chaqaloqlar va bolalar o'limining darajasi shunchalik past bo'ladi.

Statistik ma'lumotlarga ko'ra, O'zbekistonda 2022-yilda chaqaloqlar o'limi darajasi har 1000 tirik tug'ilgan chaqaloqqa 19,196 nafarni tashkil etadi, bu 2021-yilga nisbatan 2,09 foizga kamaygan. 2021-yilda chaqaloqlar o'limi ko'rsatkichi har 1000 tirik tug'ilgan chaqaloqqa 19,606 nafarni tashkil etdi, bu 2020-yilga nisbatan 2,04 foizga kam. 2020-yilda chaqaloqlar o'limi darajasi har 1000 tirik tug'ilgan chaqaloqqa 20,015 o'limni tashkil etdi, bu 2019-yilga nisbatan 2,01 foizga kam. 2019-yilda chaqaloqlar o'limi koeffitsienti har 1000 tirik tug'ilgan chaqaloqqa 20,425 nafarni tashkil etdi, bu 2018-yilga nisbatan 1,96 foizga kam bo'lganini ko'rsatadi". [3] Ushbu yillar kesimidagi statistik ma'lumotlardan bilish mumkinki, chaqaloqlar o'limi so'ngi yillarda kamayib borayapti. Demak, ota-onalarning, xususan onalarning savodxonlik darajasi oshib bormoqda. Buning yana bir isboti ta'lim dargohlarida xotin-qizlar sonining ortib borayotganidan bilish mumkin. Shuning uchun oilaning moliyaviy ahvoli qanday bo'lishidan qat'i nazar, bolalarni tarbiyalash, salomatligi va sifatli ta'lim olishiga eng avval e'tibor berish zarurdir. Shu tariqa, ta'lim va tarbiya orqali nafaqat falsafiy tushunchalar, balki ijtimoiy-siyosiy va huquqiy me'yorlar ham yosh avlodga yetkaziladi. Natijada, butun bir davlat va jamiyatning tafakkur darajasi yuqorilashadi.

Xulosa qilib aytganda, ta'lim va salomatlik bir-birini to'ldiruvchi ikki ustun sifatida inson kapitalini mustahkamlab, har bir shaxs va umuman jamiyatning farovonligini ta'minlaydi. Bu ikkovi o'zaro bog'liq: sog'lom odam yaxshiroq ta'lim oladi, yaxshi ta'lim olgan odam esa o'z salomatligini muhofaza qilish uchun bilimli qarorlar qabul qila oladi. Shu sababli, davlatlar va tashkilotlar ushbu sohalarga sarmoya kiritish orqali kelajak uchun eng muhim resurs – inson salohiyatini – rivojlantirishi zarur. Ta'lim va salomatlik inson kapitalining asosiy poydevori hisoblanadi. Ta'lim insonni bilim va ko'nikmalar bilan ta'minlasa, salomatlik uning bu imkoniyatlardan to'liq foydalanishi uchun zarur shart-sharoit yaratadi. Bu ikki omil birgalikda shaxsning ham, jamiyatning ham rivojlanishini

ta'minlaydi. Shuning uchun ta'lim va sog'liqqa investitsiya qilish kelajakdagi muvaffaqiyatning kalitidir.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Nuriddin, S. (2024). IMPACT OF MIGRATION PROCESSES ON HUMAN CAPITAL. *Elita. uz-Elektron Ilmiy Jurnal*, 2(1), 12-14.
2. Saidkulov, N. A. (2024). THE ROLE OF THE EDUCATIONAL SYSTEM IN THE DEVELOPMENT OF HUMAN CAPITA. *Academic research in educational sciences*, 5(TSUE Conference 1), 66-70.
3. <https://demografiya.uz/uz/ilmiy-tahliliy-axborotnoma/mamlakatlar-bo-yicha-chaqaloqlar-o-limi-darajasi/>

УДК:81'367.625.432

ОРУС ТИЛ ИЛИМИНДЕ ӨТКӨН ЧАК МААНИЛЕРИ БОЮНЧА ИЗИЛДӨӨЛӨРГӨ СЕРЕП

Женалиева Замира Аралбековна

ага окутуучу

E-mail: zamirazhenalieva@gmail.com,

Б. Осмонов атындагы Жалал-Абад
мамлекеттик Университети

Жалал-Абад, Кыргыз Республикасы
0777002357

Аннотация: Бул макалада генетикалык жактан тектеш эмес тилдердеги этиштин чак маанилеринде, негизинен маанилик бирдейликтер, окшоштуктар бар болгону менен, чак маанилерин туюндуруучу грамматикалык каражаттарда биротоло бирдейликтер, окшоштуктар жана жакындыктар боло бербейт. Мисалы, немец, англис жана башка европалык тилдерде, негизинен, келер чак, учур чак жана өткөн чак деген үч чактын бар экендиги айтылганы менен мына ошол келер жана өткөн чактардын түрдүү өзгөчөлүктөр менен айтылган башка-башка түрлөрү да бар. Бирок мына ошол батыш европалык тилдердеги этиштин чактары боюнча, тактап айтканыбызда, өтөн чак маанилеринин изилдениши боюнча тиешелүү адабияттардын табылышы кыйынчылыкка турду.

Типологиялык түзүлүшү башка болгону менен, этиш сөздөрдүн грамматикалык маанилери дайыма мезгил менен байланышта болуп, бардык тилдерде грамматикалык кыймыл аракет маанилери убакытка карата кандайдыр өздөрүнө тиешелүү болгон өзгөчөлүктөр менен туюндурулат. Тиешелүү бир нече адабияттардан пайдалана алуу мүмкүнчүлүгү бар болуп, орус тилиндеги этиш сөздөр, этиштин чактары, тактап айтканыбызда, орус тилиндеги этиштин өткөн чагы

тууралуу айтылган айрым эмгектерге, жогорку окуу жайлардын студенттерине арналган окуу китептериндеги этиштерди кыскача анализден өткөрүүнү аткаруу керек деп эсептедик.

Түйүндүү сөздөр:, контекст маанилери, өткөн чак маанилери, сөз мааниси, структуралык түзүлүшү, сүйлөмдүн контексттик мааниси.

ОБЗОР ИССЛЕДОВАНИЯ О ЗНАЧЕНИИ ПРОШЕДШЕГО ВРЕМЕНИ В РУССКОМ ЯЗЫКОЗНАНИИ

Женалиева Замира Аралбековна

преподаватель

E-mail: zamirazhenalieva@gmail.com,

им. Б. Осмонова в Джалал-Абадский

государственный Университет

Джалал- Абад, Кыргызская Республика

Аннотация: В статье показано, что хотя в генетически неродственных языках в целом наблюдаются семантические сходства и общности во временных значениях глаголов, не всегда существуют абсолютные сходства, общности и близость в грамматических средствах, выражающих временные значения. Например, в немецком, английском и других европейских языках, хотя в основном существуют три времени: будущее время, настоящее время и прошедшее время, существуют также различные формы этих будущих и прошедших времен с различными характеристиками. Однако было трудно найти соответствующую литературу по изучению времен глаголов или, точнее, значений прошедшего времени в этих западноевропейских языках.

Несмотря на различную типологическую структуру, грамматические значения глаголов всегда связаны со временем, и во всех языках грамматические значения действия выражаются с определенными специфическими особенностями по отношению ко времени. Имея доступ к ряду соответствующей литературы, мы посчитали необходимым провести краткий анализ глаголов в русском языке, времен глаголов, а точнее, прошедшего времени глагола в русском языке, а также в учебниках, предназначенных для студентов высших учебных заведений.

A REVIEW OF THE RESEARCH ON THE SIGNIFICANCE OF PAST TENSE IN RUSSIAN LINGUISTICS

Zhenalieva Zamira Aralbekovna

teacher

E-mail: zamirazhenalieva@gmail.com.

Jalal-Abad State University named by B. Osmonov

Jalal-Abad, Kyrgyz Republic

Abstract: This article shows that although in genetically unrelated languages there are generally semantic similarities and commonalities in the tense meanings of verbs, there are not always absolute similarities, commonalities and closeness in the grammatical means expressing tense meanings. For example, in German, English and other European languages, although there are basically three tenses: future tense, present tense and past tense, there are also different forms of these future and past tenses with different characteristics. However, it was difficult to find relevant literature on the study of verb tenses or, more precisely, the meanings of the past tense in these Western European languages.

Despite the different typological structure, the grammatical meanings of verbs are always related to time, and in all languages the grammatical meanings of actions are expressed with certain specific features in relation to time. Having access to a number of relevant literature, we considered it necessary to conduct a brief analysis of verbs in Russian, verb tenses, and more precisely, the past tense of verbs in Russian, as well as in textbooks intended for students of higher education institutions

Key words: contextual meanings, past tense meanings, word meaning, structural structure, contextual meaning of a sentence.

Тилди изилдөө, сөздөрдүн адамдардын карым-катышын тейлөөдөгү өзгөрүү мыйзамдарын изилдөө байыркы замандардан бери эле бүткүл дүйнөлүк лингвист окумуштуулардын көңүлүн өзүнө буруп келген. Карым-катыштарда сөздөрдүн грамматикалык жактан өзгөрүп колдонулушу байыркы замандардагы александрия грамматикачылары тарабынан көңүлгө алынып, атооч сөздөрдүн жана этиш сөздөрдүн түрдүү грамматикалык категориялар боюнча өзгөрүүлөргө учурап адамдардын пикир алышууларын тейлегендиги атайын изилденип келген.

Биздин илим изилдөө ишибиз да мына ушул этиштердин башка-башка мезгилдерде жүрүп тургандыгынын, аткарылгандарынын жана аткарыла тургандарынын ичинен аткарылгандарынын, башка сөз менен айтканда, өткөн чак маанилеринин касиеттерин изилдөө болгондуктан жалпы тил илиминдеги этиштердин өткөн чак формаларынын изилдениш абалына кайрылып обзор жүргүзүүнү зарыл деп эсептейбиз.

Генетикалык жактан тектеш эмес тилдердеги этиштин чак маанилеринде, негизинен маанилик бирдейликтер, окшоштуктар бар болгону менен, чак маанилерин туюндуруучу грамматикалык каражаттарда биротоло бирдейликтер, окшоштуктар жана жакындыктар боло бербейт. Мисалы, немец, англис жана башка европалык тилдерде, негизинен, келер чак, учур чак жана өткөн чак деген үч чактын бар экендиги айтылганы менен мына ошол келер жана өткөн чактардын түрдүү өзгөчөлүктөр менен айтылган башка-башка түрлөрү да бар. Бирок мына ошол батыш

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

европалык тилдердеги этиштин чактары боюнча, тактап айтканыбызда, өтөн чак маанилеринин изилдениши боюнча тиешелүү адабияттардын табылышы кыйынчылыкка турду.

Типологиялык түзүлүшү башка болгону менен, этиш сөздөрдүн грамматикалык маанилери дайыма мезгил менен байланышта болуп, бардык тилдерде грамматикалык кыймыл аракет маанилери убакытка карата кандайдыр өздөрүнө тиешелүү болгон өзгөчөлүктөр менен туюндурулат. Тиешелүү бир нече адабияттардан пайдалана алуу мүмкүнчүлүгү бар болуп, орус тилиндеги этиш сөздөр, этиштин чактары, тактап айтканыбызда, орус тилиндеги этиштин өткөн чагы тууралуу айтылган айрым эмгектерге, жогорку окуу жайлардын студенттерине арналган окуу китептериндеги этиштерди кыскача анализден өткөрүүнү аткаруу керек деп эсептедик.

Байыркы Грецияда атактуу философ Аристотелдин эмгектеринен бери эле сөз түркүмдөрү тууралуу окуулар башталып, сөздөр атоочтор жана этиштер деп бөлүнүп иликтенген. Сөздөрдүн түркүмдөргө бөлүнүп изилденип талдоого алынышы байыркы грамматикачылардын эмгектеринде андан ары өнүктүрүлгөн. Бул маселеде биз көбүнчө орус тил илимине, орус тилинин грамматикаларынын жетишкендиктерине кайрылабыз, анткени дүйнөлүк илимдин ичинен бизге орус тил илимин гана жеткиликтүү деңгээлде өздөштүрө алууга мүмкүнчүлүк болот. Ал эми орус тилинин изилденишинде алгачкы грамматиканы атактуу окумуштуу, көп илимдер боюнча эмгектенген Михаил Васильевич Ломоносов “Российская грамматика” деп жазган. Анын бул эмгеги тууралуу маалыматтарды энциклопедиялардан жана ар кайсы окумуштуулардын жазгандарынан гана алганыбызды да айтып коюубуз абзел. Мына ошол грамматикада орус тилиндеги сөздөрдү М. В. Ломоносовдун негизги сөздөр жана жардамчы сөздөр деп эки топко бөлүштүрүп талдаганын, негизги сөз түркүмдөрүнө атоочтор менен этиштерди киргизип, жардамчы сөз түркүмдөрүнө ат атооч, атоочтук, тактооч, предлог, байламта, сырдык сөз деген түркүмдөрдү киргизгенин белгилүү кыргыз тилчиси профессор К. К. Сартбаев жазып көрсөткөн [кырг. тил. Гр. 1964: 34-б.]. Мындан биз М. В. Ломоносовдун орус тилиндеги сөздөрдүн ичинен атооч сөздөр менен катар эле этиш сөздөргө айрыкча көңүл бөлгөндүгүн көрүп байкайбыз. Ар кандай кыймыл-аракеттердин, заттардын ар түрдүү абалда боло тургандыгын атай турган сөздөрдү ал глагол (этиш) деп атап китебине жазган.

Андан кийинки орус элинин тилчи окумуштуулары А. Востоков, Н. Грач, Ф. Буслаев, А. А. Потебня, А. А. Шахматов, Ф. Ф. Фортунатов, С. О. Карцевский жана башка атактуу окумуштуулар бир канча ондогон жылдар бою М. В. Ломоносовдун

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

грамматикасындагы айтылгандарды, айрыкча этиштер тууралуу айтылгандарды жетекчиликке алып эмгектерди жазып келишкендиги бизге белгилүү.

Ошентип, этиш сөздөр менен аталган кыймыл-аракеттердин чак формалары дүйнөдөгү ар кайсы тилдерде ар башкача болгону менен алардын бардыгына мүнөздүү мезгилдик көрүнүштөрү жалпылыктарды түзөт. Анткени этиш сөздөр кыймыл-аракетке, ал-абалга байланыштуу болуп, аларды атап, кыймыл-аракет менен ал-абал дайыма мейкиндиктеги убакыттын бирдигине көз каранды. Кандайдыр кыймылдын аткарылары менен бирге эле белгилүү бир убакыт бирдиги өтө берет. Убакыт, мезгил эч токтобойт. Мына ошонун өзү кыймыл-аракеттин болуп өткөнүн туюндурат да ошол процесс дүйнөдөгү бардык тилдерде өздөрүнүн сөздөрү менен гана айтылып, өздөрүнүн тилине гана тиешелүү грамматикалык каражаттары менен өзгөрүп айтылып, адамдар бири-бири менен түшүнүктүү пикир алышууга түшүшөт.

Жогорку окуу жайлардын “Филология” багыты боюнча акыркы жылдарда орус тили боюнча жарык көргөн окуу китебинде, “Прошедшее время обозначает отнесенность действия, состояния или отношения в план прошлого, т.е.представляет действие как предшествовавшее моменту речи или иной точке отсчета временных отношений⁴⁰” – деген аныктама берилген (Лекант, 2020: 304-б.). Этиш сөздөр тууралуу бир канча таамай айтылган бул эрежени азыркы кыргыз тилиндеги этиштер үчүн да пайдаланса болот деп эсептейбиз. Орус тилинде этиштин өткөн чактагы жакталышынын грамматикалык эки түрдүү сөз формаларында ишке аша турган экендиги бул окуу китебинде белгиленген. Биринчиси, сөз өзгөртүүчү суффикстин (-л / -л') катышуусу аркылуу, экинчиси, жак жана род боюнча этиштердин өзгөрбөстүгү болуп эсептелет, деп туюндуруп эсептешкен авторлор. Орус тилинде айрым сөздөр (атооч сөздөр да, этиш сөздөр да) грамматикалык категориялар боюнча өзгөрбөстөн колдонулат. Мындай өзгөчөлүк кыргыз тилинде жок.

Башка бир окуу китепте этиштин өткөн чагы орус тилиндеги башка бир грамматикалык категорияга карата (грамматикалык түр – вид категориясына карата) байланыштуу болуп өзгөрө тургандыгы тууралуу сөз болот (Рахманова, 421-422-б.). Тактап айтканыбызда, несовершенный виддеги өткөн чактык маанилер менен совершенный виддеги өткөн чактык маанилердин ортосунда маанилик айырмачылыктардын бар экендиги белгиленген. Мына ошол айырмачылыктарга байланыштуу орус тилиндеги өткөн чактын маанилеринде да маанилик оттенктордун боло турганы белгилүү.

⁴⁰ Современный русский язык. Учебник для вузов. Под ред. П.А.Леканта. М.: Юрайт, 2020: “Өткөн чак өткөндөргө карата кыймыл-аракеттин, ал абалдын тиешелүүлүгүн, башкача айтканда, кыймыл-аракеттин, ал абалдын сөз болуп жаткан кезден илгери болгондугун билдирет”.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

А. Н. Тихоновдун азыркы орус тили китебинде өткөн чак этиштердин кайталана берген (прошедшее с многократным значением), капысынан боло калган (прошедшее время с внезапно-мгновенным значением), эрксизден тез аткарылган (прошедшее время с мгновенно-произвольным значением) деген маанилик өзгөчөлүктөрдө колдонула тургандыгын конкреттүү мисалдарды келтирүү менен түшүндүрүп жазган (Тихонов, 362-365-б.). Жаратылышында айрым кыймыл-аракеттердин бир канча мезгил бою аткарылып, кээ бир кыймылдын кайталана бере турганы да болот. Мына ушулар сыяктуу көрүнүштөрдүн бул эмгекте орус тилинин мисалдары аркылуу чагылдырылганын, далилденгенин көрөбүз.

Орус-совет түркологдорунун ичинен Н. К. Дмитриевдин грамматикасы, тактап айтканыбызда, Н. К. Дмитриев жазган Башкырт тилинин грамматикасы (Грамматика башкирского языка, 1948) өзгөчө белгилөөгө арзыйт. Эмгекте башкырт тилинин фонетикасы, морфологиясы жана синтаксиси чагылдырылып жазылган. Морфология бөлүмүндө этиш сөз түркүмүнө өзүнчө орун берилген. Башкырт тилинде этиш сөздөрдүн ыңгай, чак, жак жана сан категориялары боюнча өзгөрө тургандыгын белгилеп, грамматикалык түр (вид) жана мамиле категорияларын болсо, “должны быть отнесены к отделу словообразования глаголов⁴¹” деп эсептеген (Дмитриев: 129-б.). Окумуштуунун бул көз карашын атайын лингвистикалык изилдөөлөрдү жүргүзүп карап көрүш керек деп эсептейбиз. Кыргыз тилинин лексикографиясында Кыргыз ССРинин Илимдер академиясынын академиги К. К. Юдахин Кыргызча-орусча сөздүгүндө кыргыз тилиндеги этиш сөздөрдүн мамиле маанилерин лексикалык толук маанилүү сөздөр катары кабыл алып орус тилине которуп сөздүккө киргизип жазган (Юд. 1965). Н. К. Дмитриевдин башкырт тилинин грамматикасында мамиле этиш сөздөргө карата мындай мамилеси, мамиле категориясы лексикага тиешелүү деген көз карашы атайын лингвистикалык изилдөөнү талап кылып турган маселе болуп эсептелип, ал биздин бул изилдөөбүздүн алкагына кирбейт. Биз бул улуу түркологдун этиштин чактары, анын ичинен да өткөн чак формалары тууралуу айткандары тууралуу гана сөз кылып, өзүбүздүн кыргыз тилиндеги этиштин өтөн чак маанилерин изилдөөлөрүбүзгө пайдаланып иш жүргүзүүнү көздөйбүз.

Окумуштуу башкырт тилиндеги чак маанилерин ыңгай категориясынын ичинде, көбүнчө жай ыңгайдын мисалдарында карап, кыймыл атоочторго туура келген чактар (времена, восходящие к отглагольным именам), чакчылдарга туура келген чактар (времена, восходящие к деепричастиям), атоочтуктарга туура келген чактар (времена, восходящие к причастиям) деп үч топко бөлүп талдап чыгып жазган (Дм. 136-148-б.). Н. К. Дмитриевдин башкырт тилиндеги этиштердин чак маанилеринин

⁴¹ “этиштердин жасалышы деген бөлүмдө каралыш керек”

кыймыл атоочторго туура келгендери деп жазып талдагандары кыргыз тилиндеги айкын өткөн чактын -ды формасына туура келет.

Жекелик сан

1-жак	<i>алдым</i>	я взяла	<i>килдем</i>	я пришел
2-жак	<i>алдың</i>	ты взяла	<i>килдең</i>	ты пришел
3-жак	<i>алды</i>	он взяла	<i>килде</i>	он пришел

Көптүк сан

1-жак	<i>алдык</i>	мы взяли	<i>килдек</i>	мы пришли
2-жак	<i>алдыгыз</i>	вы взяли	<i>килдегез</i>	вы пришли
3-жак	<i>алдылар</i>	они взяли	<i>килделер</i>	они пришли (Дм. 136-б.).

Орус тили боюнча жогорку окуу жайлар үчүн аткарылган грамматикалар көп. Алардын биринде, мисал үчүн, этиштин чактарын «времени глагола выражает отношение действия к моменту речи (кыймыл-аракеттин ойдун айтылып жаткан учуру менен болгон катышы чак категориясы деп аталат)» (Розенталь, 1991: 296-б.), деп аныкталып, келер чак, учур чак жана өткөн чак деген үч чактан турары белгилүү экени баяндалган.

Адабияттар

1. Абдувалиев И., Садыков Т. Азыркы кыргыз тили: морфология. Жогорку окуу жайлардын филология факультеттеринин студенттери үчүн окуу китеп. – Бишкек: Сорос-Кыргызстан, 1997. – 296 б.
2. Батманов И. А. Грамматика киргизского языка. – Фрунзе, 1940.
3. Батманов И. А. Части речи в киргизском языке (материалы к стандартной схеме морфологии киргизского языка). – Фрунзе. 1936.
4. Батманов И. А. Части речи в киргизском языке. – “Вопросы языкознания”, 1955. № 2.
5. Благова Г. Ф. Строение форм желательного наклонение в тюркских языках и тенденции к сверхнормальному их усложнению. – “Советская тюркология”. 1973, №1, 15-16-б.
6. Бондарко А. В. Вид и время русского глагола. –Л., 1971.
7. Дмитриев Н. К. Грамматика кумыкского языка. – М.-Л.: Изд-во АН СССР. 1940. – 206 с.
8. Чеснокова Л. Д., Печникова В. С. Современный русский язык: Теория анализ языковых единиц: Часть II. Морфология: учеб. для филолог. спец. высш. учебн. зав. Ростов-на-Дону, 1997. – 320 с.
9. Шанский Н. М., Тихонов А. Н. Современный русский язык. Ч. 2. Словообразование. Морфология. -М.: Просвещение, 1981. – 270 б.

10. Юдахин К.К. (түзүүчү). Кыргызча-орусча сөздүк. – М.: Совтская Энциклопедия, 1965.

КОМПЕТЕНТНОСТНО-ОРИЕНТИРОВАННЫЕ ЗАДАНИЯ КАК ИНСТРУМЕНТ, СПОСОБСТВУЮЩИЙ В ФОРМИРОВАНИИ КЛЮЧЕВЫХ И ПРЕДМЕТНЫХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ

Таштанова Кайринса Маматовна

ЖАГУ им. Б.Осмонова зам. директора ИПРК

0552687145 kayrinsa_71@mail.ru

Кыргызыстан город Жалал-Абад

Аннотация: В данной статье рассматривается роль компетентностно-ориентированных заданий как эффективного инструмента для формирования ключевых и предметных компетентностей у обучающихся. Акцентируется внимание на том, что КОЗ способствуют развитию у студентов не только теоретических знаний, но и практических навыков, необходимых для успешной адаптации в современном обществе. Приводятся примеры заданий, которые помогают распознавать и интерпретировать различных форм информации, а также разработки нестандартных и креативных решений.

Ключевые слова: образование, образовательные результаты, функциональная грамотность, компетентностный подход, компетентностно-ориентированное задание.

"Традиционная система обучения" существовала на протяжении десятилетиями период, не претерпев существенных изменений. В основе организации лежит классно-урочный принцип, на этом принципе построена традиционная школа основателями классно-урочной системы стали Я.А.Коменский и И.Ф.Герbart. Основным тезис традиционной школы - «обучение всех всему». Основным образовательным результатом этой школы является приобретенный набор знаний и навыков. Этот набор менялся со временем, но предметное образование как сущность предметного образования оставалось ориентиром. Классно-урочная система это идеальная технология передачи знаний как академического продукта, передачи их от учителя к ученику. Только учитель был его носителем.

Сегодня доступ к образованию стал обыкновением явлением благодаря использованию информационных технологий, революция в которых меняет мир. Учитель, считающийся единственным носителем знаний, стала сомнительной ценностью. Поэтому школа должна подготовить учеников к изменениям, развивая в них такие качества, как мобильность, автономия и конструктивность. Таков спрос на систему образования в настоящее время. Это могут быть достигнуты двумя

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

способами: за счет государственных образовательных стандартов (результатов обучения) на всех уровнях образования и за счет использования новых технологий для достижения результатов в процессе обучения.

Основное направление модернизации образования в Кыргызстане является развитие функциональной грамотности обучающихся, с помощью которой формируется умения самостоятельно добывать, анализировать, структурировать и эффективно использовать информацию для успешной самореализации в обществе. В практике деятельности инновационных образовательных учреждений такой подход называют компетентностью. При этом акцент делается не на запоминании энциклопедического набора знаний из разных областей, а на приобретении коммуникативных навыков, анализе, принятии решений.

Компетентностный подход не исключает необходимости формирования базы знаний, комплекса умений и навыков, а также функциональной грамотности (социально приемлемых алгоритмов действий в типичных ситуациях) и ценностей. И. А. Зимняя в своих исследованиях отмечает, что «компетентность в мировом образовательном пространстве рассматривается как качество квалифицированного специалиста-профессионала в определенной сфере деятельности». Компетентностный подход служит основой компетентностно-ориентированного задания (КОЗ).

КОЗ выступает в роли инструмента реализации компетентностного подхода. Основная цель КОЗ - формирование умений действовать в социально-значимой и личностно-значимой ситуации, используя предметные знания, умения, навыки, имеет не только учебное, но и жизненное обоснование.

По мнению Ю.К. Бабанского, КОЗ являются «средствами интеллектуального развития, образования и обучения, способствующие активизации учения, повышению качества знаний обучающихся, а также повышению эффективности педагогического труда. Это понятие включает такие средства, как вопрос, задача, учебная проблема и другие, используемые для активизации главным образом собственной учебной деятельности».

Таким образом, КОЗ помогают формировать умения, которые позволят учащимся эффективно действовать в ситуациях профессиональной, личной и общественной жизни. Особое значение при этом придается умениям, позволяющим действовать в новых, неопределённых, проблемных ситуациях. КОЗ требуют от ученика распознавания и интерпретации различных форм информации, а также разработки нестандартных и креативных решений. У КОЗ есть отличительные признаки: во-первых, это деятельностное задание; во-вторых, оно моделирует

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

практическую, жизненную ситуацию; в-третьих, оно строится на актуальном для учащихся материале; в-четвёртых, его структура задаётся особыми элементами.

Отличительные характеристики компетентностно-ориентированных заданий от традиционных

<i>Компетентностно-ориентированные задания</i>	<i>Традиционные задания</i>
Условие задачи сформулировано как сюжет, ситуация или проблема, для разрешения которой необходимо использовать знания на которые нет явного указания в тексте задачи	Информация и данные представлены в форме характеристик выполняемых профессиональных процессов, действий
Задача содержит указание (явное или неявное) на области применения результата, полученного при решении задачи	Структура задачи нестандартная, т.е. в структуре задачи не определены некоторые из ее компонентов

Как отмечает Н. Ф. Ефремова КОЗ включает следующие элементы:

1. *стимул* (погружает в содержание задачи и мотивирует на его выполнение); 2. *выражение задачи* (точное описание действий ученика при выполнении задания) (или в других источниках дается как *задачная формулировка*); 3. *источник информации* (содержит информацию, необходимую для того чтобы выполнить задание); 4. *инструмент проверки* (аналитическая шкала, модельный ответ, ключ, форма наблюдений, бланк); 5. *критерии оценки результата*.

Каждая составляющая КОЗ подчинена тому, что это задание должно организовать деятельность учащегося, а не воспроизведение им информации или отдельных действий. Внедрение КОЗ в предметное обучение – одно из направлений, связанных с реализацией государственных стандартов и применение их на уроке означает моделирование различных образовательных ситуаций и в первую очередь, не форма контроля, а способ включения учащихся в активную познавательную деятельность.

Приведем примеры из опыта работы. Предмет: биология 8 класс:

Ключевая компетентность: самопознание и решение проблем

Предметная компетентность: научное объяснение биологических процессов и явлений

	Стимул	Вспомните как вас родители гладят, ласкают. Если вы хотите спать и не можете уснуть, что делают родители для вас, чтобы вы могли скорее уснуть?
--	--------	---

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

Задачная формулировка	Некоторые родители, баюкая грудных детей, с легка похлопывают спинку ребенка, дети быстро успокаиваются и могут даже уснуть. Почему это происходит? Прочитайте самостоятельно параграф в учебнике стр. ... Приведите свой пример того, почему это происходит. Сделайте наброски, схему ли напишите свой вариант ответа в тетради
Источник информации для ученика	Учебник «биология 8 класс», раздаточный материал
Инструмент проверки	Применяет биологические знания в определенной ситуации– 2 балла Производит научно обоснованные описание - 2 балла, производит интерпретации биологических явлений - 1 балл.
Модель ответа	Ребенок в утробе лежит под сердцем матери. Сердце, звук которого малыш слушает на протяжении девяти месяцев в утробе у мамы, располагается с левой стороны. Так, если ребенка носить на этом боку или при плаче с легка постукивать спинку ребенка, он автоматически чувствует себя безопаснее и спокойнее, словно попадает в свою привычную среду, где ему было так тепло и хорошо
Критерии оценивания	Оценивание заданий: «5» - 5 баллов; «4» - 4-3 балла; «3» - 3-2 балла; «2» - 1 балл.

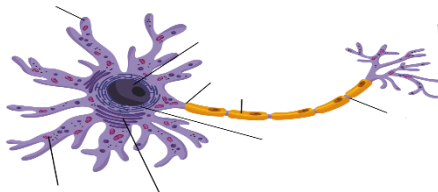
Предмет биология 8 класс:

Ключевая компетентность: информационная

Предметная компетентность: распознавание и описание живых объектов.

Стимул: Вы работаете в лаборатории и вы должны изучить живую клетку.

Задачная формулировка: Вам будет показан видео ролик. Ознакомьтесь. Каждому из вас раздали карточки с изображением клетки. Ваша задача – определить какая это клетка и напротив каждой стрелки напишите название отделов клетки.

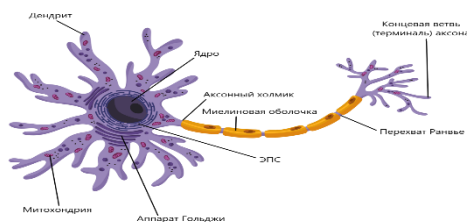

Источник информации для ученика:

<https://www.youtube.com/watch?v=IDRw0E2BPHc> (просмотр видеоролика).

Инструмент проверки:

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

Выделяет основные свойства живых организмов - 2 балл, определяет ключевые термины 2 балл, необходимые для поиска научной информации- 2 балл, выбирает достоверную информацию -1 балл, выполняет практическую работу -1 балл.

Модель ответа: концевая ветвь (терминаль) аксона, перехват Ранвье, миелиновая оболочка, аксонный холмик, ядро, дендрит, эндоплазматическая сеть (ЭПС), митохондрия, аппарат Гольджи.

Критерии оценивания: за каждый правильный ответ 1 балл. Всего – 9 баллов. За 9-7 правильных ответов – «5»; за 6-5 – «4» балла, за 4-3 – «3», за 2-1 – «2».

Модель компетентного образования представляет собой будущее нашей образовательной системы. Применение компетентностно-ориентированных заданий способствует активизации самостоятельной учебной деятельности обучающихся, изменяя характер их работы, а также трансформируя роль и подход преподавателя и меняя динамику взаимодействия между преподавателем и обучающимся.

Использованная литература:

1. Бабанский, Ю. К. Педагогика : учебное пособие для педагогических институтов / Ю. К. Бабанский, Т. А. Ильина, Н. А. Сорокин [и др.] ; под редакцией Ю. К. Бабанского. – Москва: Просвещение, 1983. – 245 с
2. Гайфуллина, А. З. Компетентностно-ориентированные задания: структура, типы, конструирование / А. З. Гайфуллина // Химия в школе. – №7. – 2019. – С.17–21.
3. Гаркавая, Д. И. Компетентностно-ориентированные задачи (задания) как средство реализации компетентностной модели образования : методические рекомендации / Д. И. Гаркавая. – Белгород, 2016. – 26 с.
4. Гурьянова А. В. Компетентностный подход в образовании. URL: festival.1september/articles/574903
5. Зимняя, И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования / И. А. Зимняя // Высшее образование сегодня. – 2003. – № 5. – С. 34–42.
6. Ефремова, Н. Ф. Формирование и оценивание компетенций в образовании / Н. Ф. Ефремова. – Ростов-на-Дону – 2010. – С.123–125.
7. <https://moyaugra.ru/publication/8/8365>

ОБЪЕКТИВНЫЕ И СУБЪЕКТИВНЫЕ ФАКТОРЫ, ОКАЗЫВАЮЩИЕ НЕГАТИВНОЕ ВЛИЯНИЕ НА ПОЛИТИЧЕСКОЕ УЧАСТИЕ МОЛОДЕЖИ.

А.У.Худайназаров

научный сотрудник кафедры политологии УзМУ.

Электронная почта: azamatjon.200992@gmail.com

Аннотация

В статье рассматриваются объективные и субъективные факторы, оказывающие негативное влияние на политическое участие молодежи Нового Узбекистана. Также в статье выделены объективные и субъективные проблемы, возникающие при становлении и укреплении молодежи как субъектов политических процессов. Приведены негативные последствия активного участия молодежи в политических процессах, сделаны некоторые выводы по их поводу и сделан социально-политический анализ.

Ключевые слова: молодежь, молодежное участие, молодежный активизм, политические процессы, политическое участие, политическое участие молодежи, объективный фактор, субъективный фактор, стратегия.

Введение. Уровень участия молодежи в политических процессах тесно связан с изменениями в политике страны. Молодежь выступает стратегическим субъектом, обеспечивающим непрерывность политических изменений и развития во всех развитых странах и обществах.

Молодежный активизм направлен на обучение навыкам общественной жизни, и речь идет не о том, что они делают, а о том, как они это делают. Общественно-политическая активность молодежи является неременным условием подготовки ее как будущих конкурентоспособных специалистов. Причина этого в том, что после окончания учебного заведения они осуществляют техническое и организационное обеспечение производства и сталкиваются с различными проблемами.

Важным признаком активности молодежи является ее участие в социальной жизни общества, политических институтах и управлении государственной властью. Молодые люди стараются участвовать в общественно-политических процессах, работать в органах государственного управления. В настоящее время существуют некоторые личные проблемы в повышении общественной и политической активности. К сожалению, происходящие сегодня политические процессы и практическая значимость реализации принятых государством нормативно-правовых документов не рассматриваются некоторыми молодыми людьми как источник будущих успехов и достижений.

Повышение активности молодежи сегодня является одной из главных и актуальных проблем. На наш взгляд, одним из важнейших вопросов является

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

наличие информации об интересах и надеждах молодых людей, их взглядах на свое будущее, какое место они хотят занимать в обществе.

Политическое участие молодежи – это свободное выражение своих независимых взглядов и мнений о том, как осуществляется управление государством и обществом, участие в политических системах государства, их деятельность по принятию и реализации государственных решений. Поэтому участие молодежи в политических процессах – это процесс, побуждающий ее свободно думать о общественно-политических проблемах страны, вступать в политическую партию, участвовать в выборах, проявлять активность в избирательных процессах.

Высокий уровень участия молодежи в политических процессах является важной частью процесса развития страны. Большинство молодых людей предпочитают не участвовать в политических процессах из-за некоторых препятствий для их участия в политических процессах. Потому что не принимаются во внимание основные проблемы, волнующие молодежь, а также часть молодежи думает, что социальные и политические изменения государства и влияние на принятие решений правительства ограничены. Идея стратегии развития Нового Узбекистана останется пустой идеей, которую невозможно реализовать без повышения участия молодежи в политических процессах, ее уровня активности, доверия к системе управления государственной властью.

Если обратиться к международным исследованиям, то в научной статье «Политическое участие молодежи: поддержка и протест» доцента Уральского федерального университета Д.В. Тринова констатируются следующие положения: Есть два основных канала. Во-первых, привлечение молодежи осуществляется через деятельность провластных структур, и участие в основном выражается в форме поддержки; второй осуществляется через оппозиционные каналы, направляющие молодежь на участие в протестах»[1.].

Основываясь на изложенном мнении, можно дать следующий подход. В нашей стране вообще нет возможности для таких подходов. Потому что в Узбекистане нет проправительственных организаций, занимающихся вовлечением молодежи в политические процессы, а есть только провластные лидеры. Также государство не допускает радикальных идей, привлекающих молодежь к демонстрациям. Это может привести к упадку страны.

Нынешнее отсутствие внимания к молодежи ставит под сомнение реализацию плана трансформации страны и ее благополучие. Современная инновационная экономика требует современного подхода к решению кадровой проблемы, предполагающего всестороннее развитие человеческого капитала. Главной стратегической целью государства должно стать укрепление доверия и интереса

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

молодежи к системе государственного управления, создание условий для ее самосознания. Поэтому от молодежи зависит стратегическое развитие политических процессов, обеспечение инновационного экономического роста, качественное изменение уровня жизни страны.

Концепции и стратегии стран, направленные на повышение участия молодежи, были приняты на международном уровне. В одном из них мы остановились на стратегии развития молодежи Российской Федерации до 2025 года.

«Стратегия развития молодежи Российской Федерации до 2025 года разработана на основе положений резолюции Генеральной Ассамблеи ООН № 62/126 от 5 февраля 2007 года. Данная стратегия призвана ответить на вызовы и возможности развития молодежи в России, определить цели, приоритеты и средства государственной политики в отношении молодежи. Стратегия определяет долгосрочные направления развития субъектов молодежной политики, а также параметры инвестиций в молодежные программы, проекты, общественные молодежные объединения и инфраструктуру молодежной политики. Стратегия является руководством для деятельности участников сферы молодежной политики на федеральном, региональном и местном уровнях власти, молодежных общественных объединений, государственных институтов развития.

Данная стратегия носит междисциплинарный характер, а ее реализация предполагает тесное межведомственное сотрудничество. В каждом федеральном агентстве есть молодежное измерение. Стратегия воплощает в жизнь два ключевых принципа, которые заставляют ведомства совместно реализовывать программы, проекты и мероприятия, направленные на молодых граждан[2.].

На основе подходов, представленных в вышеизложенной стратегии, можно сделать следующие выводы. В нашей стране нет условий для внедрения принципа двух ключей. Молодые люди составляют меньшинство во всех государственных органах, хотя их много, принцип равенства не соблюдается. Когда организуется мероприятие или служебная поездка, молодые люди редко в ней участвуют. Причина этого в том, что некоторые лидеры смотрят на молодых людей свысока.

Объективными факторами, оказывающими негативное влияние на политическое участие молодежи, являются:

- Изменения в политических процессах не имеют высокого уровня влияния на механизмы работы с молодежью;
- Организация и развитие образовательных процессов для молодежи, отвечающих требованиям времени, не реализованы в полной мере;
- Стратегическая среда подготовки зрелых специалистов создается только в документах;

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

- Недостаточная реализация проектов, государственных программ и концепций по стимулированию инновационной активности молодежи, дальнейшему усилению интеграции науки, образования и производства;

- Назначение на руководящие должности (социальный лифт) молодых людей, обладающих творческим, динамичным, интеллектуальным потенциалом, остается только в устных выступлениях в целях обеспечения реализации стратегии развития нового Узбекистана.

К субъективным факторам, негативно влияющим на политическое участие молодежи, относятся:

- Наличие некоторых руководителей в образовательных учреждениях, которые мешают молодым людям свободно выражать свои интересы, свободу слова и самостоятельного мышления;

- Некоторые лидеры не рассматривают молодежь как локомотив развития общества, субъект, определяющий будущее;

- Есть проблемные ситуации во взаимоотношениях с молодежью и взрослыми;

- Соппротивление назначению некоторых молодых людей на высокие должности, то есть ситуации, когда молодые люди подвергаются угрозам со стороны некоторых лидеров, поскольку они несут юридическую ответственность за свою работу;

- Ярмарки вакансий проводятся под отчетность перед некоторыми руководителями, а на результаты и эффективность не обращают внимания.

Заключение. Следует отметить, что сегодня, в условиях изменений в государственной политике Узбекистана, молодые люди рассматриваются как творцы Нового Узбекистана. Вопрос участия молодежи в государственном управлении имеет структурную и функциональную связь с участием молодежи в политических процессах. Тот факт, что сегодняшняя молодежь глубоко чувствует изменения в политических процессах и призывает ее к более активной деятельности, повышает чувство мужества за Родину. Участие молодежи в политических институтах и государственном управлении осуществляется путем приобретения гражданской позиции, дальнейшего совершенствования своих знаний, навыков и квалификации. Повышение участия молодежи в политических процессах – проблема, которая не потеряет своей важности и в будущем. Смена поколений гарантирует приход в администрацию нового поколения молодых людей. Это требует новых требований и подходов в политическом управлении. В стратегии нового Узбекистана их участие в политических процессах станет одной из приоритетных задач в вопросе молодежи.

Список использованной литературы

1. Правильная ссылка на статью: Трынов Д.В. — Политическое участие молодежи: поддержка vs протест // Социодинамика. – 2019. – № 12. – С. 298 - 314.

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

DOI: 10.25136/2409-7144.2019.12.31195

URL:

https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=31195

2. Стратегия развития молодежи Российской Федерации на период до 2025 года. Федеральное агентство по делам молодежи. Россия – 2013, - с 23.
<https://youthlib.mirea.ru/ru/resource/315>

3. И.Эргашев, Худайназаров.А.Ў. Ўзбекистон жамияти бошқарувида ёшлар фаоллигини оширишнинг маънавий омиллари. Ижтимоий тадқиқотлар журнаלי, 5 сон, 3 жилд. Тошкент - 2020. - б.79-86.

4. Худайназаров.А.Ў. Ўзбекистон ёшларининг фаоллигини юксалтиришда ижтимоий-сиёсий ислохотларнинг ўрни. ЎзМУ хабарлари. 2021 й, № 1/4. - б. 175-177.

5. Худайназаров.А.Ў. Ёшлар бандлигини таъминлаш: айрим муаммо ва ечимлар. “Янгиланаётган Ўзбекистонда ижтимоий-сиёсий, маънавий ўзгаришлар” мавзусида Республика илмий-амалий анжумани материаллари. Тошкент: 2021 йил 28 сентябр. 180-184 б.

6. Urinbaevich K. A. YOUTH OF UZBEKISTAN AS A SUBJECT OF CHANGES IN POLITICAL PROCESSES //Open Access Repository. – 2023. – Т. 4. – №. 3. – С. 1455-1464.

7. Urinbaevich K. A. Factors for Increasing the Activity of Youth of Uzbekistan in the Field of Science and Education //Middle East Journal of Applied Science & Technology. – 2022. – Т. 5. – №. 1. – С. 33-37.

8. Худайназаров А. У. Роль реформ в повышении активности молодежи узбекистана в социально-политических процессах //Экономика и социум. – 2021. – №. 4-2 (83). – С. 661-665.

9. Abdurakhmonovich S. B., Urinbaevich K. A. The Role of Reading in Increasing the Activity of Youth in Socio-Political Processes //Middle European Scientific Bulletin. – 2022. – Т. 23. – С. 222.

10. Ergashev Ibodulla, Abdullayev Barxayotjon Bo‘riyevich, Xudaynazarov Azamatjon O‘rinbayevich & Berdiyeva Muattar Ibodullayevna. Transformation of Youth and the System of Values. Mediterranean Journal of Basic and Applied Sciences (MJBAS) Volume 6, Issue 4, Pages 24-32, October-December 2022.

11. O‘rinbayevich X. A. YANGI O‘ZBEKISTON SIYOSIY JARAYONLARIDA YOSHLAR ISHTIROKINING TUZILMAVIY-FUNKSIONAL TAHLILI //Conferencea. – 2023. – С. 46-51.

2-SHO'BA. TARIX VA TARIXIY QADRIYATLAR TARG'IBI: RAQAMLASHTIRISH KONTEKSTIDA

БИРИНЧИ РЕНЕССАНС ДАВРИДА ТУРОН

Ражабов Қаҳрамон Кенжаевич

тарих фанлари доктори, профессор,

Ўзбекистон ФА Тарих институти бош илмий ходими

Аннотация: Мақолада Ўзбекистон тарихшунослигида илк марта Биринчи Ренессанс даврида Турондаги жараёнлар кўрсатилган. Турондаги Биринчи Ренессанснинг зардуштийлик таълимоти, Авесто китоби ҳамда туркий халқларнинг дастлабки хоқони Алп Эр Тўнга ҳукмронлиги даври билан боғлиқлиги асослаб берилган.

Калит сўзлар: Биринчи Ренессанс, зардуштийлик, Авесто, Турон давлати, прототурк қавмлар, Уйғониш даври, ёзув, чорвадорлар, ўтроқ аҳоли, бошкент.

Ренессанс (Уйғониш) даври атамаси ҳақида умумий тушунча. Ренессанс атамаси французча renaissance – қайта юзага келмоқ, янгидан туғилмоқ маъносини англатиб, инсоният тарихида Уйғониш даврини англатади. Ренессанс, яъни Уйғониш даври Турон, Эрон, Хитой, Ҳиндистон ва Ғарбий Европада ўрта асрларда юз берган алоҳида маданий ва тафаккурий тараққиёт даври ҳисобланади.

Аслини олганда Ренессанс (Уйғониш даври) Шарқда ўзининг қадим илдиэларига эга ҳисобланади. Инсоният тарихида Европада ўрта асрларда кечган турли Ренессансларнинг илдиэи қадим Туронга бориб тақалади. Башариятнинг қадимги давр тарихи, илк шаҳарлар ва давлатларга асос солинган давр, яъни бундан 3000 йил муқаддам инсоният тарихида бўлган дастлабки Уйғониш даври пайғамбар Зардушт ҳамда у асос солган зардуштийлик таълимоти тарқалган замонлар билан бевосита Турондаги сиёсий ва ижтимоий жараёнларга боғлиқ ҳодиса шу пайтгача тадқиқотчиларимиз назаридан четда қолмоқда. Не бахтки, инсоният тарихининг болалиги кечган, мажусийлик ва кўпхудоликдан яккахудоликка томон дадил қадам қўйилган, зардуштийлик эътиқоди билан минг йиллар давомида ва ундан кейин ҳам жаҳонни лол қолдирган минтақа айнан қадимги Турон ва Эрон ҳисобланади.

Турон – инсоният тарихидаги дастлабки Ренессанс ўчоғи. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев ўзининг “Янги Ўзбекистон – тараққиёт стратегияси” (2022) асарида бежиз қуйидагиларни таъкидламаган эди:

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

“Бутун инсоният каби жаҳондаги ҳар бир халқ ва миллат ҳам ўзининг тараққиёт тонгига қараб интилади. Табиатнинг буюк ҳодисаси бўлган қуёшнинг ҳар эрта саҳарда оламга юз кўрсатиши қанчалик гўзал ва жозибали бўлса, дунёдаги халқлар ва давлатлар ривожидида янги тонгларнинг бошланиши шу қадар фойзли ва тароватлидир.

Айни шу нуқтаи назардан қараганда, халқлар тарихида ўзига хос туб янгиланиш давлари борки, бундай замонларда муайян миллат даҳоси, унинг ўз салоҳиятини намоён этишига интилиши, яратувчанлик фаолияти энг юксак чўққиларга кўтарилади. Нисбатан қисқа даврда эришилган улуг марралар жаҳон аҳлини лол қолдиради. Айни бир халқ салоҳиятининг улкан натижаси бўлган оламушул ютуқлар эса, инсоният тарихининг ёрқин саҳифаларига айланади, дунё цивилизацияси тараққиётига катта куч ва шиддат беради.

Ер юзидаги баъзи халқларгагина насиб этадиган бундай юксак кўтарилиш ва тараққиёт замонларининг ўзига хос Уйғониш, яъни Ренессанс даври, деб аталишининг сабаби ана шунда.

Бу даврларнинг одамларини бир мақсад йўлида бирлаштирадиган ва сафарбар этадиган қудратли ғояси, тараққиёт тамойиллари борлиги ҳам айна ҳақиқат”.

Туронда инсоният ўзининг олтин болалигини ўтказган. Зардуштийлик таълимоти ҳам Туронда юзага келиб, кейинчалик у Эронга тарқалган. Инсоният тарихида биринчи бўлиб Зардушт инсонларнинг бу дунёдаги ҳаётига яраша нариги дунёдаги тақдири ҳам бўлажаги ҳақидаги таълимотни юзага келтирди. Зардушт таълимоти асосида ҳар бир инсон ўлганидан кейин ўз фаолиятига яраша мукофот ёки жазо олиши ғояси ётади. Бундай таълимот ўша пайтда мавжуд бўлган на Миср ва Шумердаги диний тасаввурлар, на яҳудийлик эътиқоди, на юнонлар ва римликларнинг мажусийлик динларида бўлмаган.

Нур Шарқдан таралади. Минг йиллар давомида буюк даҳолар томонидан қайта-қайта такрорланадиган “Нур – Шарқдан!” деган ибора ўзининг тарихий илдизларига эга бўлган. Биринчидан, Қуёш доимо Шарқдан чиқади. Иккинчидан, инсоният тарихида ўтган дастлабки мутафаккирлар, барча пайғамбарлар ва улар асос солган диний эътиқодлар бешиги ҳам Қадимги Шарқ ҳисобланади. Шарқнинг қоқ марказида эса инсоният цивилизациясининг марказларидан бўлган Турон ва Эрон жойлашган. Бизнинг ота-бобларимиз азалдан Турон-Туркистонда умргузаронлик қилиб келмоқда. Туроннинг юраги эса бугунги Ўзбекистон Республикаси саналади.

Эроншунос олим И.Дьяконовнинг фикрича, “Эрон маданиятининг асоси Шарқда яратилди. Бухоро ўрта аср маданиятининг дастлабки маркази бўлган, сомонийлар даврида бу ерда вужудга келган адабиёт ҳозирги замон форс адабий тили асосини ташкил этган”.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Олимнинг фикрларига қўшимча қилган ҳолда шуни таъкидлаш лозимки, Бухоро фақат ўрта асрларда маданиятнинг дастлабки маркази бўлмасдан у қадимдан Туронда яратилган маданиятнинг илк бешиги ҳам саналади. Алп Эр Тўнга Турон давлатининг дастлабки бош кенти қилиб Бухорони танлаганлиги бежиз эмас. Бундан ташқари Бухоро нафақат суғд маданиятининг, балки туркий халқлар маданияти, кейинчалик ислом маданиятининг ҳам илк бешикларидан бири саналади.

Шарқ доимо Ғарбга ўз зиёси ва нурини тарқатиб турган. Хусусан, Қадимги Юнонистон ва Римда Шарқнинг таъсири кучли бўлган. Кейинчалик ўрта асрларда Европада вужудга келган Ренессанс айнан Шарқдаги Буюк Уйғониш давридан озик олган ва ривожланган. Адам Мец, Николай Конрад, Иброҳим Мўминов, Фозила Сулаймонова, Музаффар Хайруллаев сингари забардаст олимлар XX асрда бу ҳолатни кўп бор таъкидлашади.

Баъзи адабиётларда таъкидланганидек, *“Ғарб – оқил, Шарқ – донишманд, Ғарб – кенглик, Шарқ – теранлик рамзи, Ғарб – ҳаракат билан яшаган, Шарқ эса орзу-умид билан. Хаёл ва умиддан афсоналар тўқилади, кейинчалик халқ афсоналаридан фалсафий тизимлар шаклланади. Халқ афсоналари турли фалсафаларнинг манбаидир. Олимлар Шарқ афсоналарида нафақат чуқур фалсафий тизимлар, балки ҳамма фалсафи оқимлар ибтидосини топганлар”*.

Хуллас, XXI аср биринчи чораги сўнггида инсониятнинг илғор вакиллари келажак цивилизация ғарбликларнинг амалиёти, фан ва техника ютуқлари ҳамда шарқликларнинг ўткир мушоҳадаси, ғарбликларнинг фаоллиги, шарқликларнинг маънавияти ва руҳиятини яхши англай билиши билан бойитилса, Ер юзидаги одамизод насллари ҳақиқий тараққиёт ва фаровон жамиятга эришуви мумкин эканлигини англаб етмоқда ҳамда бугунги мураккаб ва таҳликали замонда шунга қараб интилмоқда.

Фойдаланилган манба ва адабиётлар рўйхати:

1. Адам Мец. Мусульманский Ренессанс. Издание 2-е. – Москва: Наука, 1973. – 475 стр.
2. Конрад Н.И. Запад и Восток. – Москва: Главная редакция восточной литературы, 1972. – 496 стр.
3. Мирзиев Ш.М. Янги Ўзбекистон тараққиёт стратегияси. Тўлдирилган иккинчи нашри. – Тошкент: O‘zbekiston, 2022. – 440 бет.
4. Ражабов Қ. Ўзбекистон XX асрда. Икки жилдлик. – Тошкент: Фан, 2024. Биринчи жилд (1900-1939). – 752 бет; Иккинчи жилд (1939-2000). – 720 бет.
5. Rajabov Q., Amonova F., Qandov B. O‘zbekiston tarixi. 2-nashr. – Toshkent: Ochun, 2025. – 528 bet.

УДК: 001.89:303.4

Дүйшеев Жеңишбек Аматысакович – т.и.к., доцент,
К.Ш.Токтомаматов атындагы эл аралык университетинин
профессору(Жалал-Абад, Кыргызстан)

duysheev@mail.ru

ORCID: 0009-0006-1179-5533

Кушбакова Сайкал Сайпидиновна – К.Ш.Токтомаматов
атындагы эл аралык университетинин
ага окутуучусу(Жалал-Абад, Кыргызстан).

ORCID: 0009-0000-7519-0193

Saikalkushbakova24@gmail.com

Sinergetika va zamonaviy tarixiy qadriyatlar

Синергетика жана азыркы тарыхый баалуулуктар

Синергетика и современные исторические ценности

Synergetics and modern historical values

Аннотация

Ушул тапта «таза» илимди табуу өтө кыйын. Анткени, илимий-техникалык өнүгүүнүн таасири жана талабы илимдин обочолонгон түрүнө муктаж эмес. Коом талабына шайкеш кадам баса албаган илимдин тармагы оолактап отуруп, өз бутасын өзгө таанууларга «алдырып» жиберүүсү турган кеп. XX кылымдын акыркы чейрегинде илимде «синергетика» аталышындагы кыймыл башталганы маалым. Анын кызматы, багыты, усулдары жана түшүнүктөрү бүгүнкү илимий айлампада өтө бат ыргакта жүрүүдө. Ушундай мезгилде жана шартта Кыргызстан тарыхы илиминде синергия жана синергетика кандай өңүттү ээлеп, кайсы абалда болушу зарылдыгы тууралуу ушул изилдөөбүздө кеп учугун чубайбыз. Ошону менен катар заманга жараша Кыргызстан тарыхы илиминде кайсы кошумча сабактар окутулууга тийиш экендигине токтолуп, аларды негиздеп берүүгө аракет кылабыз.

Ачкыч сөздөр: илимдер, синергетика, илим, Кыргызстан, тарых, учур, келечек, сабактар.

Аннотация

В настоящее время трудно найти «чистую» науки. Потому, что влияние научно-технического развития и требования не зависит от такого вида науки. Наука, которая не идет со временем, теряет свой объект исследования. Последняя четверть XX го века преподнесла движение «синергия». Функции, методы, направления и категории синергии рассматриваются в данной статье. Кроме того, подробнее остановимся какие вспомогательные дисциплины должны и почему преподаваться для

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

специальности – Истории Кыргызстана и стараемся обосновать их, учитывая будущее исторической науки в целом.

Ключевые слова: науки, синергетика, наука, Кыргызстан, история, современность, будущее, дисциплины.

Annotation

It is very difficult to find "pure" science these days. After all, the impact and demand of scientific and technical development does not need an isolated type of science. The branch of science that cannot keep up with the demands of the society will sit back and "seduce" its target to other sciences. It is known that in the last quarter of the 20th century, a movement called "synergy" began in science. We will talk about his service, direction, methods and concepts in this study. In addition, we will dwell in more detail on what auxiliary disciplines should be taught in the History of Kyrgyzstan and try to justify them, taking into account the future of historical science as a whole.

Key words: sciences, synergetics, science, Kyrgyzstan, history, modernity, future, disciplines.

Киришүү. Учурдагы тарых илиминин изилдөө бутасын, изилдөө усулдарын, колдонгон сөздөрүн жана учурдагы абалын кечээги тарых илими сыяктуу элестетүү дегеле мүмкүн эмес. Бул илимдин мындай абалга келиши зарылдыкпы же кокустукпу? Ушул маселе адис тарыхчылар менен бирдей эле коомчулукту да кызыктырат. Анткени, тарых – коомдун бүйүрүн кызыткан коомдук илим. Бул абал кыргызстан коомчулугу үчүн өзгөчө мааниге ээ, анткени – кыргыздардын тарыхы өтө узун жана көп кырдуу эмеспи...

Тарыхый теориялык маалыматтар. Синергетика түшүнүгү алгачкы жолу батыш окумуштуулары, асыресе батышгерманиялык табият таануучулар[6.5.] тарабынан табигый илимдердин жалгаша изилдөөсүн аныктоо үчүн колдонулуп, «Синергетика – электрон, атом, молекула, клетка, нейрон, механикалык элементтер, фотондор, органдар, жаныбарлар, ал тургай адамдар сыяктуу система жана система түзүүчүлөрдү окуу менен алектенет», - деген тыянак чыгарылган[6.39.]. Бара-бара бул тажрыйба коомдук илимдерге жайылат.

Теманын актуалдуулугу. Бүгүн техника колдонбогон бир да коомдук илимий багытты же теория менен тарыхты негиз тутпаган бир да табигый илимди кезиктирүү мүмкүн эмес. Демек, синергия илимдердин бардыгын, анын ичинде тарых илимин да “жаралады”. Компьютердик тарых гүлдөп өсүүдө. География менен тарых, лингвистика менен археология, этнология менен саясат бирге аракеттенүүдө. Ар бир илимий багыт өз алдынча өнүгө албай турганы белгилүү болуп калды. Демек, Кыргызстан тарыхынын абалы да мындан обочо эмес.

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

Сабактарарасы(междисциплинарность) көрүнүшү – учурдагы коомдук-гуманитардык илимдерге мүнөздүү белги болуп калды. Объектисинин татаалдыгы жана предметинин кенендигинен улам акыркы жылдары бул белги Дүйнөлүк тарых илиминде үзгүлтүксүз байкалып келет. Бул жараян Кыргызстан тарыхын кыйгап өтпөдү. Тарыхый аң сезим, тарыхый эстутум, интеллекталдык маданият, компьютердик тарых, тарыхый информатика сыяктуу категориялардын байма-бай колдонулушу эле тарых илимибиздин синергияланышынан кабар берип турат. “Сабактарарасы(междисциплинарность) түшүнүгү” да так эмес жана түрдүү мааниге ээ. Маселен, ушул түшүнүк менен катар эле ушул өндүү кроссдисциплинарность(Репина), мультидисциплинарность, интердисциплинарность, трансдисциплинарность(Ж.Пиаже) категориялары удаа колдонулуп келүүдө. Бирок, бир эле ушул эле түшүнүк түрдүүчө мааниге ээ. Маселен, “междисциплинарность” түшүнүгүн Э.М. Мирский: “бир объектти изилдөө үчүн түрдүү багыттагы окумуштуулардын өз ара мамилеси”[4.9] катары көрсөтсө, А.С. Уйбо: “ири илимий изилдөөлөрдөн жана долбоорлордон улам чыгарылган илимий тыянактардын усулияттык калыбы”[5] деп санайт. А-бу деген менен илимий таанып билүүдө «междисциплинарность» (interdisciplinarity) түшүнүгү жагдайга, контекстке жараша колдонула берет деген ойдобуз. Анткени илимдин тарыхында бири-бири менен байланышпаган окумуштуулардын окшош ачылыштары сөзүбүзгө далил болуп бере алат. Ж.Пиаже өзүнүн: «Эпистемиология междисциплинарных отношений» аттуу илимий макаласында сабактардын байланышынын үч түрүн бөлүп көрсөтөт: 1. Мультидисциплинардуулук – бир сабактын экинчи сабак менен толукталышы; 2.интердисциплинардуулук – сабактардын өз ара байланышы; 3.трансдисциплинардуулук – интегралдык структуралардын катары [8.139]. Мында биз Ж.Пиаженин мультидисциплинардуулугуна – тарых илими менен археологиянын, интердисциплинардуулугуна – этнография менен нумизматиканын, ал эми трансдисциплинардуулугуна – тарыхтын кошумча сабактарын мисал келтирсек болоор эле деген ойдобуз. Изилдөөчү Л.П. Репина Ж.Пиаженин пикирине үндөшкөн ойду билдирүү менен: «мультидисциплинардык учурда катышуучулар бири-бири менен байланышпастан өз сабагынын негизинде жалпы милдетти аткарат; интердисциплинардык учурда катышуучулар өз сабактарына негизденип, аралаш командага биригишет; ал эми трансдисциплинардык изилдөөдө изилдөөчү топтун катышуучулары өз сабактарынын концепцияларына таянып, биргеликте иш жүргүзүшөөрүн»[2.27–28] белгилейт. Бул тууралуу М.Ф. Румянцева гуманитардык илимий билим үчүн «дисциплинарность – междисциплинарность – полидисциплинарность – синтез» деген кызыктуу формуласын сунуштайт[3.42]. Ал эми Е.Ю. Шаповалдын ою боюнча сабакаралык изилдөө ыкмасы негизинде – илимий

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

маселелерди синтездөөгө багытталып, комплекстүү илимдерди классификациялоого мүмкүндүк берет. Мындай комплекстүү илимдердин калыптанышы анын пикири боюнча илимдеги интеграциянын жогорку формасы[4]. Чындыгында бул пикир колдоого татыйт. Анткени так ушундай абалда жаңы илимдер калыптанууда. Маселен, “Конфликтологиянын” калыптануу жана оожалып өнүгүүсүн буга мисал катары тартуу – сыягы, жетиштүү. Тарыхтын башка илимий сабактар менен болгон байланышы байыртан белгилүү. Тарыхка жакын археология, этнология, генеалогия, антропология, география, лингвистика ж.б. илимдердин изилдөө усулдары аралашып эл кеткен. Методологиядагы так жана даана усул аныктоо иши XIX кылымдын аягы – XX кылымдын башына чейин актуалдуулукка ээ эместигин эске алганда сабакаралык байланыш күчтүү болгонун байкоо кыйын эмес. Мындай усул “жиктөө” иши качан гана адистиктерге айырмалаган кафедралар, факультеттер же предметтик бирикмелер ачылгандан кийин өзгөчө күчөдү. XX кылымдын ортосуна чейин тарыхый изилдөөлөрдөгү полидисциплинардык ыкма көрүнүктүү тарыхчылар тарабынан гана ишке ашып келгендиги белгилүү. Демек, Кыргызстан тары илиминде сабакаралык байланыш зарылдыгы туулуп отурганы талашсыз. Маселе – кайсы темалар жана сабактар күнбап экендигин аныктап алууда турат. Дүйнөлүк тарых илиминдеги жетишкендиктерди жана күтүүлөрдү эске алып, өз пикирибизде күнбап төмөнкү багыттарды жана сабактарды **сунуштайбыз**:

Багыттар: 1. XXI кылымдын экинчи он жылдыгындагы тарых илиминдеги сабакаралык мамилелер; 2. Тарыхый жараянды окуп-үйрөнүүдөгү сабакаралык ыкмалар; 3. Учурдагы тарыхый изилдөөлөрдөгү сабакаралык байланыш; 4. Сабакаралык синтез: мүмкүнчүлүктөрү жана келечеги; 5. Тарых – адам чындыгынын «мезгил жана мейкиндик бүтүндүгүнүн» илими.

Сабактар: 1. Тарых жана информатика. Бүтүн санарипсиз илимди элестетүү мүмкүн эмес. Тарыхый маалыматтардын кору базаларга жүктөлүп, архивдик маалыматтар иреттелиши зарыл; 2. Тарых жана география. Тарыхый окуя тигил же бул жерде болуп өтөт. Ошондуктан географиялык билим тарыхчы үчүн зарылдыгы шексиз; 3. Тарых жана лингвистика. Тарых тил аркылуу элге тарайт; 4. Тарых жана укук. Укуктук мамалекет курууда ар кандай тарыхый окуяларды изилдөө, жайылтуу укуктук билимди талап кылат; 5. Тарых жана экономика.

Тарыхый билим – баалуулуктарды, нарк-насилди, каада-салтты, үрп-адатты камтуу менен бирге аны элге жайылтууну көздөгөн тасасирдүү жана көп деңгээлдүү педагогикалык система. Мындай билимге ээ адис XXI ургаалдуу кылымдын күтүүсүз чакырыктарына жооп бере ала турган болушу лаазым деген пикирибизди билдирүү менен бирге түрдүү ойлорду күтүп калабыз.

Адабияттар жана шилтемелер

1. Лысак И.В. Междисциплинарность: преимущества и проблемы применения // Современные проблемы науки и образования. – 2016. – № 5. – URL: <https://www.scienceeducation.ru/ru/article/view?id=25376> (дата обращения: 14.10.2017);
2. Поршнева О.С РОЛЬ МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОСТИ В ИНТЕГРАЦИИ ИСТОРИИ И СОЦИАЛЬНЫХ НАУК: ФЕНОМЕН СОЦИАЛЬНО-НАУЧНОЙ ИСТОРИИ. <file:///C:/Users/NoutSpace/Downloads/rol-mezhdistsiplinarnosti-v-integratsii-istorii-i-sotsialnyh-nauk-fenomen-sotsialno-nauchnoy-istorii.pdf>
3. Репина Л.П. Историческая наука на рубеже XX–XXI вв.: социальные теории и историографическая практика. – М.: Кругъ, 2011. – 560 с.;
4. Румянцева М.Ф. Целостность современного гуманитарного знания: необходимость и возможность // Единство гуманитарного знания: новый синтез. – М.: РГГУ, 2007. 41–49-беттер;
5. Уйбо А.С. Реконструкция исторического прошлого как междисциплинарная задача // Смысловые концепты историко-философского знания: Учен. зап. Тартус. ун-та: Труды по философии. XXXV. – 1990. – С. 76–92;
6. Хакен Г.. Синергетика. 1978;
7. Шаповал Е.Ю. Междисциплинарный подход в исторической науке: некоторые аспекты формирования современной методологии истории // Исследовано в России: Электронный научный журнал. – 2008. URL: <http://zhurnal.apc.relarn.ru> (дата обращения: 08.10.2016);
8. Piaget J. The epistemology of interdisciplinary relationships // Interdisciplinarity. Problems of teaching and research in universities. – Paris: OECD, 1972. – P. 127–139.

КРЕАТИВНОЕ МИРОВОЗЗРЕНИЕ ЛИЧНОСТИ И МЕСТО ФОЛЬКЛОРА В ЕЁ РАЗВИТИИ

УДК: 398:37.03.159

Насриддин НАЗАРОВ,

доктор философских наук, профессор Чирчикского государственного
педагогического университета, nasrid@mail.ru

Аннотация: В данной статье рассматривается роль фольклорных произведений в развитии человеческого капитала, в том числе творческого мировоззрения личности. В частности, на основе фактологической информации выделены образцы устных народных творчеств как составная часть этнокультуры. Анализируется роль лакайских сказительных школ в пропаганде народного фольклора, также изучаются вопросы устного творчества в этнокультурных процессах.

Ключевые слова: фольклор, творческое мировоззрение, креативность, этнокультура, лакайцы, культурное наследие, традиции.

SHAXS IJODIY DUNYOQASARHI VA FOLKLORNING UNING RIVOJLANISHIDAGI O'RNI

Nasriddin NAZAROV,

Falsafa fanlari doktori, Chirchiq davlat pedagogika universiteti professori,
nasrid@mail.ru

Annotatsiya: Ushbu maqolada folklor asarlarining inson kapitalini, jumladan, shaxsning ijodiy dunyoqarashini rivojlantirishdagi o'rni ko'rib chiqiladi. Xususan, faktik ma'lumotlar asosida xalq og'zaki ijodi namunalari etnomadaniyatning tarkibiy qismi sifatida olib qaraladi. Milliy folklor targ'ibotida lakay hikoyachilik maktablarining tutgan o'rni tahlil etilib, etnomadaniy jarayonlarda og'zaki ijodning tutgan o'rni masalalari yadqiq etiladi.

Kalit so'zlar: xalq og'zaki ijodi, ijodiy dunyoqarash, kreativlik, etnomadaniyat, lakay elati, madaniy meros, urf-odatlar.

CREATIVE WORLDVIEW OF THE PERSONALITY AND THE PLACE OF FOLKLORE IN ITS DEVELOPMENT

Nasriddin NAZAROV,

Doctor of Philosophy, Professor of the Chirchik State Pedagogical University,
nasrid@mail.ru

Abstract: This article examines the role of folklore works in the development of human capital, including the creative worldview of the individual. In particular, on the basis of factual information, samples of oral folk art are identified as an integral part of ethnoculture. The role of Lakai storytelling schools in the promotion of folklore is analyzed, and issues of oral creativity in ethnocultural processes are also studied.

Key words: folklore, creative worldview, creativity, ethnoculture, Lakais, cultural heritage, traditions.

Сегодня как никогда важно воспитывать творческое мировоззрение зрелого поколения, пропагандируя примеры духовного наследия, тем самым обогащая историческое мышление людей и информируя их об уникальном культурном и духовном наследии предков. Национальное наследие не возникает в вакууме, а формируется в духовном мире этносов в определенном историческом процессе, в целостной связи пространства и времени, формируется путем суммирования сложившихся духовных и культурных ценностей. Внедрение подобных примеров наследия в сознание членов общества, особенно молодежи, считается важным фактором формирования у них креативности.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Креативность занимает ведущее место в терминологической таблице периода, а также имеет важное значение в реализации передовых идей в обеспечении развития общественного развития. Также сегодня все большее значение приобретает креативность как механизм создания условий для рождения таких идей, поэтому важно развивать творческое мышление каждого человека, использовать в этом духовные факторы в том числе образцов устных народных творчеств.

Хотя креативность в основном используется в научной и популярной литературе по отношению к примерам науки, творчества и искусства, ее следует использовать по отношению ко всем областям, воплощающим инновационные, т.е. новые идеи. Ведь хотя словосочетание «прогресс» вошло в лексикон человечества в XVIII-конце XIX-х веков как понятие, обозначающее скорость роста экономических процессов, сегодня оно используется во всех сторонах общественной жизни наряду с экономическим прогрессом, как политический, культурный и духовный прогресс, и мы являемся свидетелями его широкого использования. Или словосочетание «творчество», появившееся в начале XX века, сначала стало появляться в общечеловеческом лексиконе для обозначения художественного творчества, т. е. способности создавать литературные произведения, а позднее стало широко использоваться в изобразительном и прикладном искусстве. Сегодня как «творческий подход» он широко используется для выражения качественных сторон творческой деятельности в общественной жизни. Пока это так, понятие «креативность» можно использовать во всех процессах, в которых задействован элемент инновационных идей. Подобные идеи присутствуют во всех областях человеческого мышления.

В действительности совершенствование социокультурных, в том числе литературных отношений, представляет собой явление, требующее творческого подхода, новаторских способностей, направленных на гармонизацию положительных ситуаций в процессе, и практического проявления этих идей.

В 1959 году известный психолог Э. Фромм так объяснил понятие креативности: «Креативность — это способность находить решения в нестандартных ситуациях, опираясь на собственные способности и опыт, воплощая в себе смысл и удивление» [8, с.21]. По мнению американского психолога Э. П. Торренса, креативность является выражением многих мировоззренческих состояний, возникающих в процессе деятельности по выявлению и решению этих проблем под руководством эмоций по отношению к существующим проблемам [7, с.28]. А.Маслов рассматривал креативность как черту, потенциально присутствующую во всех людях от рождения. Способность к творчеству не требует специальных талантов или способностей [3, с.46]. Ведь креативность имеет более широкое значение по сравнению с творчеством

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

и показывает, что в основе любой благородной деятельности и творчества лежит воплощение передовых идей. По мнению другого ученого, Г. Форда, конец 20-го и 21-й век являются периодом креативности, - мы сейчас живем в эпоху информационной экономики или экономических знаний, но есть и другой факт: эта информационная экономика создает человека креативность [9, с.177]. С этой точки зрения креативность в литературных процессах представляет собой акцент на деятельности наций и народов, которая должна вести к единству и общей цели, когда синтезируются общечеловеческие ценности.

Известно, что литературное творчество – это деятельность по созданию духовных ценностей, а креативность – продукт демократического мировоззрения, призванного обеспечить творческую активность во всех сферах общественной жизни, в которой ведущее место занимает комплекс идеологических факторов. Несмотря на то, что креативность как понятие появилось в лексиконе человечества в последние десятилетия, исторические корни этого процесса уходят в далекое прошлое. Ведь позитивный подход, основанный на приоритете идей, наблюдалось во все эпохи и времена и проявлялся в повседневной деятельности отдельных людей.

Сегодня, когда происходят процессы самосознание и самореализации, фольклор, образцы прикладного искусства, совокупность материальных и духовных богатств конкретного народа, созданная в процессе общественно-исторического развития, являются факторами, определяющими место и положение этнической группы или нации в развитии мировой системы материальных, духовных и культурных ценностей. Эти факторы важны для будущего развития народа или нации и налагают на их представителей, в том числе интеллектуалов, чувство ответственности за свое устойчивое развитие путем сохранения традиционных и современных ценностей. Все культурные общества заинтересованы в развитии цепочки положительных ценностей, которые формируются и имеют тенденцию развиваться внутри этого общества. Так как, ценности, созданные представителями человечества, способные доставить людям материальное, духовное и эстетическое удовольствие, имеют право на уважение как сокровище, относящееся ко всему человечеству.

Помимо сезонных тем, важных для определенного периода в науке, существуют еще темы исследований, которые могут показать свои актуальные аспекты в каждой общественно-исторической ситуации, не теряя при этом своей значимости с течением веков, и которые поистине достойны уважения. В этой связи примечательно, что тема лакайцев, которая является тюркоязычным народностям и встречается у тюркских народов и основная часть которых входит в состав узбекской нации, не теряла своей актуальности и значения во все общественно-исторические

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

периоды, наоборот, оно проявляло новые аспекты как нераскрытый резерв. Подобные фольклорные образцы как составная часть этнической культуры отражают условия жизни народа, а также его мыслительные способности и духовный потенциал.

Лакайцы мало изучен академическими кругами и имеет богатое фольклорное наследие. Это неисчерпаемое культурное и духовное сокровище, дающее еще больше материала для дальнейших исследователей, хотя опубликованы десятки работ. Важно, что эта этническая группа, воплотившая в себе все аспекты тюркской составляющей, завоевала собственное место и положение в социально-экономической жизни Центрально-Азиатского региона, а также смогла проявить свое культурно-духовное богатство и щедрость как сокровище научной и исследовательские материалы во всех областях. Пропаганда богатых фольклорных образцов лакайцев служить одним из важных факторов роста творческого мировоззрения каждого человека.

В основе этнокультурного наследия лакайцев лежит устное народное творчество, которое, в свою очередь, состоит из былин, сказок, пословиц, традиционных песен, поговорок и повествований. Все надежды, мечты и вера народа в будущее выражаются в примерах устного творчества. Тем более, что через искусство воспевание (сакичилик), имеющее свои исторические корни этнической культуры и духовности, огромная ответственность народа, повидавшего многое, донести до народа образцы фольклора и направить его на правильный путь.

Несмотря на то, что в духовном наследии народности много сказок, пословиц, анекдотов, традиционных песен и былин, из-за отсутствия в последние годы отношения к национально-духовному наследию, небольшое их количество сохранилось и сегодня. Ни для кого не секрет и никто не может отрицать, что в начале XX века, который мы до недавнего времени считали временем, когда все население было «сплошным неграмотным», если только в лакайских школах сказителей обучалось более сотни саки (воспеватели народных песен), сегодня количество саки (воспеватели народных песен), в населении либо 3-4, либо нет. С этой точки зрения в сегодняшний период, когда наше духовное и культурное наследие переживает кризис, пропаганда многочисленных образцов устного творчества приобретает важное научное значение, а также служит поднятию креативности членов общества.

Как и у окружающих тюркских народов, эпосы и отрывки циклов Алпомиш и Гёроглы занимали доминирующее положение в духовном наследии лакайцев. Ученый-этнограф Б. Х. Кармышева, изучавшая этнокультурную жизнь лакайцев и опубликовавшая ряд научных статей и монографий, говорит, что эпосы циклов

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Алпомиш и Гёрогли занимают прочное место в духовно-культурном наследии народности, и подчеркивает, что их с благоговением изучают молодые поколения [2, с.14-26]. И естественно, что такое обучение, то есть положительное отношение к примерам устного народного творчества, естественным образом развивает творческое мировоззрение в сознание молодёжи.

Естественно, и сегодня среди населения можно наблюдать примеры народного творчества, хотя и медленнее, чем раньше. Такая положительная ситуация более отчетливо наблюдается среди женщин, чем среди мужчин. Особенно в зимнюю пору, когда прекращаются полевые и приусадебные работы, а долгими зимними ночами девушки и женщины собираются вместе для вышивания, а также приглашаются красноречивых женщин и сказительниц, пение эпосов и песен, и игра на чанкавузе в особых мелодиях и ритмах воспеваются и рассказываются вышеперечисленные образцы устных народных творчеств. Об этом пишет учёный М. Миркамолова: «Среди женщин до сих пор продолжается традиционное исполнение повестей, сказок и народных песен. Раньше в светлые ночи женщины и девушки собирались в нужном месте деревни, пели песни, рассказывали рассказы, истории и играли на чанковузе и доире. Тагаева Халима рассказала, что этот обычай сохраняется и сейчас в некоторых населенных пунктах проживания лакайцев» [4, с.13]. Следует также отметить, что в 1961 году изучение устного творчества лакайцев было включено в годовой план Института языка и литературы имени Рудаки Академии наук Таджикской Республики, а в июле-августе этого года исследователи М. Миркамолова и М. Холов провели исследование. Кроме того, в 1963 году Институтом языка и литературы Академии наук Узбекистана была организована научная экспедиция, и фольклорист Тура Мирзаев записал эпос «Поход Авазхана на озеро Гырдоб» у сына Боймана Шамуроода, живущего в селе Саргазон Дангары [6].

Среди населения распространено чтение популярных поэтических эпосов в исполнении женщин, особенно в форме повествования. Из эпосов цикла «Алпамиш», «Бойбури и Бойсари», былины цикла «Гёрогли», «Тахир и Зухра», «Гульмирза» и «Ёзи Кал» передавались по кругу без ущерба сути и содержания.

Легенды, рассказы и повествования занимают особое место в устных произведениях народности. Легенды, рассказы и повествовательные жанры, как и героический эпос, заканчиваются битвой добра и зла, победой добра над злом. Встречаются также повести и рассказы комического характера. Среди повествований большое значение в этнофольклоре имеют: Хасан, Ясли для осла Хасана, Аваз, Ёзи Кал, а также повествования, посвященные природным явлениям, рекам, озерам, колодцам, родникам, горам, холмам, плоскогорьям, деревням, городам. Ныне, пропаганда этих аспектов служат развитию креативности народа. Среди

повествований принято выкладывать историю семьи, знать семерых дедов, деревню, где он родился и живет, а также основные точки поблизости, этот аспект также служил развитию креативности.

Список литературы:

1. Архив Института языка и литературы им. Рудаки АН Республики Таджикистан. Фонд IV: Опись 0514.
2. Кармышева Б.Х. Узбеки-локайцы Южного Таджикистана. Труды Института истории, археологии и этнографии АН Тадж. ССР, т. XXVI: –Сталинабад, 1954, вып.И. -Стр. 14-26.
3. Маслоу А.Х. Новые рубежи человеческой природы. – Москва, 2001. (- 286 с) – С. 46.
4. Миркамолова М. Мавкеи эпоси Гўрўғли дар фольклори лақай-ўзбекони районҳои чанубии Тоҷикистон. Диссертатсия барои гирифтани унвони илмии номзоди фанҳои филология. –Душанбе, 1971. -Саҳ. 13.
5. Назаров Насриддин. Муҳаммад Иброҳимбек Лақай. –Т., 2006. – Б. 132.
6. Тоҷикистондаги ўзбек дostonчилари ижодини ўрганиш ҳақида. //Ўзбек тили ва адабиёти журнали. 1964. № 5.
7. Torrans E.P. A Philosophy of Creativity. - Norwood: Ablex, 1995. (- 196 p) – P. 28.
8. Фромм Э. Иметь или быть. – Москва: Прогресс, 1990. (- 312 с.) – С. 21.
9. Шишкина Л.И. Креативность и творчество: соотношение понятий //Журнал «Управленческое консультирование». 2015. №4. (176 – 182 С.) – С. 177.

ФИЗИЧЕСКОЕ И ДУХОВНО-ПРАВСТВЕННОЕ ВОСПИТАНИЕ УЧАЩИХСЯ ЧЕРЕЗ НАЦИОНАЛЬНЫЕ ИГРЫ

Усон уулу Жыргалбек

старший преподаватель кафедры «Спортивные и национальные игры», ОшГУ, Ош,
Кыргызстан

Оморов Турдалы

профессор кафедры «Спортивные и национальные игры», ОшГУ, Ош, Кыргызстан

Аннотация

В статье рассматривается важность физического и духовно-нравственного воспитания учащихся через национальные игры. Обсуждаются их роль в формировании культурной идентичности, развитии физических и моральных качеств у детей, а также в поддержании связи с традициями и обычаями народа. Показано, как национальные игры помогают развивать не только физическую силу, но и такие качества, как честность, дисциплина, взаимопомощь и уважение к

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

старшим. Особое внимание уделено внедрению национальных игр в школьную практику как эффективного инструмента гармоничного воспитания. В статье приведены примеры традиционных игр разных народов, показана их ценность в образовательном процессе.

Ключевые слова: физическое воспитание, духовно-нравственное воспитание, национальные игры, культура, воспитание через игру, традиции, школьное образование, гармоничное развитие, ценности, народные игры.

Цель исследования

Целью данного исследования является анализ возможностей и роли национальных игр в процессе физического и духовно-нравственного воспитания школьников. Также исследуется, как внедрение таких игр способствует развитию целостной личности, прививает уважение к традициям и культуре родного народа.

В процессе исследования использовались следующие **методы исследования:**

1. Анализ литературы – для изучения существующих подходов к физическому и духовно-нравственному воспитанию через национальные игры.
2. Сравнительный анализ – для выявления наиболее эффективных методов внедрения игр в образовательный процесс.
3. Наблюдение и интервьюирование – для оценки практического применения национальных игр в учебных заведениях и их воздействия на учащихся.
4. Анкетирование – для сбора данных о восприятии школьниками национальных игр и их влияния на развитие личных качеств.

Результаты исследования

Физическое развитие. Национальные игры активно способствуют улучшению физической формы учащихся. Они включают в себя различные виды активности, такие как бег, прыжки, силовые тренировки, ловкость и координация движений. Примеры таких игр включают в себя казачьи игры (например, «Перетягивание каната»), игры с мячом, древнегреческие и римские состязания, а также народные игры, такие как «Лава» или «Казачьи-разбойники». В таких играх задействуются все группы мышц, что способствует развитию силы, выносливости, быстроты реакции.

Духовно-нравственное воспитание. Национальные игры служат важным инструментом формирования моральных ценностей у детей. В таких играх обычно присутствуют элементы честности, справедливости, взаимопомощи и уважения к соперникам. Например, в игре «Перетягивание каната» важно не только выиграть, но и соблюдать правила игры, помогать товарищам по команде, следить за честностью процесса. [1, с. 94].

Развитие коллективизма. Национальные игры учат работать в команде, что важно для формирования у детей навыков коллективной работы и решения общих

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

задач. Игры с командным элементом, такие как «Горелки» или «Вышибалы», способствуют сплочению коллектива и развитию лидерских качеств.

Привитие культурных традиций. Участие в национальных играх помогает детям узнать о традициях своего народа, научиться уважать культурные особенности и историческое наследие. Например, в играх, таких как «Теннис с кнутом» (который был популярен в средневековой Руси), дети не только развивают физическую выносливость, но и узнают об исторических аспектах и традициях своего народа.

Эмоциональное развитие. Народные игры активно влияют на развитие эмоциональной устойчивости детей, их способность к контролю эмоций, умению справляться с проигрышем и победой. Игры, такие как «Соревнования на меткость» или «Бой на кулаках», учат принимать неудачи, быть терпимыми и настойчивыми. [2, с. 76].

Примеры национальных игр

Русская народная игра «Лава». В этой игре участники делятся на две команды. Одна команда играет роль «лавы» (враг), а другая — пытается «спастись». Игроки должны преодолевать препятствия, избегая попадания в лаву. Игра развивает ловкость, выносливость и командную работу.

Казахская игра «Теңге алу» (подъем монеты). Это игра на ловкость, где участники должны поднять монету с земли, не используя рук. Это развивает гибкость и внимание.

Игры народов Кавказа — такие как «Камень, ножницы, бумага» (с элементами борьбы) учат стратегии, силе воли и уважению к соперникам.

Рекомендации для внедрения национальных игр в школьное воспитание

Интеграция в учебный процесс: Включение национальных игр в уроки физкультуры и дополнительное образование поможет учащимся познакомиться с культурным наследием через активное участие. Это также обеспечит развитие тела и духа в гармонии.

Культурные мероприятия: Организация школьных праздников, где дети могут играть в национальные игры, способствует укреплению духа единства и культурной идентичности среди учащихся.

Привлечение местных сообществ: важно взаимодействовать с местными культурными центрами и старшими поколениями для передачи знаний о традиционных играх, что поможет передать культурное наследие следующим поколениям. [3, с. 42].

Соревнования и конкурсы: Регулярное проведение школьных соревнований по национальным играм позволит детям проявлять свои физические и моральные качества, развивать командный дух и уважение к соперникам.

Заклучение

Национальные игры являются ценным инструментом в процессе физического и духовно-нравственного воспитания школьников. Они помогают детям развивать физические качества, воспитывают уважение к традициям и культуру своего народа, а также способствуют развитию таких важных качеств, как честность, справедливость и командная работа. Внедрение этих игр в образовательный процесс позволяет не только воспитывать гармоничную личность, но и сохранять культурное наследие.

Список использованной литературы:

1. Иванов, С.А. Традиционные народные игры и их значение в воспитании детей. — М.: Издательство «Просвещение», 2008. — 152 с.
2. Петрова, Т.В. Роль национальных игр в физическом воспитании школьников. — СПб.: Издательство «Наука и образование», 2011. — 174 с.
3. Ковалев, М.А. Игры народов мира: воспитание через игру. — Тверь: Издательство «Педагогика», 2015. — 210 с.

РЕЛИГИОЗНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ: ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ

Мырзабаева Нуржамал Сасалимовна

к.ист.н, доцент, зав. кафедрой философии и естественно-научных дисциплин,
Международный университет им. К.Ш. Токтомаматова,
Жалал-Абад, Кыргызстан
Orcid:0000-0001-7198-5917

Аннотация. В данной статье рассматривается проблема религиозного образования в современном обществе, которая в последние десятилетия привлекла внимание ученых, педагогов, философов и социологов. В условиях глобализации, многокультурности и разнообразия религиозных конфессий, образовательные учреждения сталкиваются с необходимостью адаптации учебных программ, что становится вызовом для образовательной системы. Автор исследует основные проблемы религиозного образования, такие как недостаточная интеграция религиозных знаний в учебный процесс, дефицит квалифицированных специалистов, а также влияние религиозных конфликтов и политических факторов на образовательные программы. В статье предложены возможные пути решения этих проблем, включая реформирование образовательных стандартов, создание инновационных программ для преподавания религии и внедрение подходов, способствующих гармонизации межкультурного и межконфессионального общения.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Ключевые слова: религиозное образование, проблемы образования, религиозные конфликты, межкультурное общение, преподавание религии, реформирование образования, инклюзивное образование.

Abstract. This article examines the problem of religious education in modern society, which in recent decades has attracted the attention of scientists, educators, philosophers and sociologists. In the context of globalization, multiculturalism and diversity of religious denominations, educational institutions are faced with the need to adapt curricula, which becomes a challenge for the educational system. The author examines the main problems of religious education, such as insufficient integration of religious knowledge into the educational process, shortage of qualified specialists, as well as the influence of religious conflicts and political factors on educational programs. The article suggests possible solutions to these problems, including reforming educational standards, creating innovative programs for teaching religion and introducing approaches that promote the harmonization of intercultural and interfaith communication.

Keywords: religious education, educational problems, religious conflicts, intercultural communication, teaching religion, educational reform, inclusive education.

Введение

Религиозное образование играет важную роль в формировании мировоззрения и моральных принципов человека. Оно может способствовать гармонии между различными религиозными группами, а также стать основой для воспитания граждан, осознающих важность духовных ценностей. В то же время, в условиях современного мира, где наблюдается рост секуляризма и религиозной неоднородности, религиозное образование сталкивается с множеством проблем. Эти проблемы связаны как с методическими, так и с социальными аспектами, включая необходимость адаптации религиозного образования к реалиям многоконфессиональных обществ. [2, с.43]

Цель исследования – выявить основные проблемы религиозного образования и предложить пути их решения с учетом современного контекста.

Проблемы религиозного образования

Отсутствие унифицированных стандартов образования. Современные образовательные системы во многих странах не имеют четко прописанных стандартов преподавания религии. Это приводит к различиям в подходах и методах обучения в зависимости от региона, конфессии и образовательного учреждения. Важно отметить, что в некоторых странах религиозные учения преподаются исключительно в рамках одной конфессии, что может способствовать ограниченности мировоззрения.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Дефицит квалифицированных преподавателей. Отсутствие достаточного количества педагогов, прошедших специальную подготовку для преподавания религии, является серьезной проблемой. Во многих странах религиозное образование ограничено количеством специалистов, а часто преподаватели не обладают необходимыми знаниями по педагогике и психологии, что снижает эффективность обучения. [1, с.37]

Конфликт религиозных и светских ценностей. В странах с сильными традициями светского образования часто возникают конфликты между требованиями религиозного воспитания и принципами нейтралитета образования. Это ведет к трудностям в поиске оптимального баланса между преподаванием религии и сохранением принципа светскости образования.

Религиозные конфликты и поляризация общества. Религиозное образование также сталкивается с влиянием религиозных конфликтов, происходящих в разных частях мира. Это может привести к политическим вмешательствам в систему образования, снижая качество преподавания и создавая социальную напряженность. Отсутствие межкультурного и межрелигиозного взаимодействия в учебных программах может привести к возникновению предвзятости и стереотипов среди учащихся.

Методы исследования. Для анализа состояния религиозного образования в разных странах использовались методы сравнительного анализа и кейс-стадиз. Основное внимание было уделено изучению образовательных систем стран с различным уровнем религиозной интеграции в учебный процесс (например, США, Германия, Индия, Иран). Применялись также методы интервью с педагогами и экспертами в области религиозного образования, а также анализ государственных образовательных стандартов.

Результаты исследования

Роль религиозного образования в формировании личной идентичности. Исследование показало, что религиозное образование способствует формированию не только личной духовной идентичности, но и способствует развитию социальной ответственности и моральных принципов учащихся. В странах с многоконфессиональными обществами (например, Индия) религиозное образование помогает формировать уважение и понимание различных религиозных традиций.

Интеграция светского и религиозного образования. На основе анализа образовательных систем нескольких стран был выявлен успешный опыт интеграции светских и религиозных знаний. Например, в некоторых европейских странах создаются междисциплинарные программы, в рамках которых преподаются как

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

основы религии, так и философии, этики и культуры. Это помогает учащимся развить более комплексное понимание мира. [3, с.89]

Влияние конфликтов на религиозное образование. В странах, где религиозные конфликты были особо острыми (например, в некоторых странах Ближнего Востока), религиозное образование зачастую использовалось как средство политической манипуляции. Однако, несмотря на это, в ряде случаев религиозные учебные заведения и инициативы направлены на гармонизацию межконфессиональных отношений через образовательные программы.

Создание инклюзивных образовательных программ. Одним из важных выводов исследования является необходимость создания инклюзивных образовательных программ, которые бы учитывали не только потребности большинства, но и уважали бы интересы меньшинств. Например, разработка программ, охватывающих основы всех крупных мировых религий, может способствовать более глубокому пониманию мировых религиозных традиций.

Пути решения

Разработка унифицированных образовательных стандартов. Необходимо создать международные образовательные стандарты для преподавания религии, которые обеспечат единый подход к обучению в разных странах, сохраняя при этом культурные особенности каждой страны.

Повышение квалификации преподавателей. Для повышения качества преподавания религии следует проводить регулярные курсы повышения квалификации для учителей. Педагоги должны иметь углубленные знания не только в области религии, но и в педагогике и психологии.

Стимулирование межкультурного диалога. Внедрение в образовательные программы элементов межкультурного и межрелигиозного общения способствует снижению религиозной напряженности и предотвращению конфликтов.

Инновационные подходы к преподаванию религии

Использование новых технологий в обучении, например, виртуальных и дополненных реальностей для изучения религиозных текстов и историй, может значительно повысить интерес учащихся и помочь им глубже понять философию и культуру различных религий.

Заключение

Религиозное образование является важной составляющей воспитания духовно зрелой личности, способной к межкультурному и межрелигиозному взаимодействию. Решение проблем в этой области требует комплексного подхода, включающего реформирование образовательных стандартов, повышение квалификации преподавателей и стимулирование межкультурного диалога. Только

так можно создать образовательную среду, способствующую гармонии и взаимопониманию между различными религиозными и культурными группами.

Список использованной литературы

1. Петров, В.А. Религиозное образование и культура: проблемы и перспективы развития. М.: Издательство «Наука», 2018.
2. Иванов, А.И. Секуляризация и религиозное образование: вызовы современности. СПб.: Издательство СПбГУ, 2020.
3. Бенедиктов, И.П. Религиозное образование в условиях глобализации. М.: Академический проект, 2017.

TANIQLI DAVLAT VA SIYOSAT ARBOBI TUROR RISQULOVNING ILMIY TADQIQOTLARI TURKISTON TARIXINI O'RGANISHDA MUHIM MANBA

Qandov Bahodir Mirzayevich

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

“Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi” kafedrası

dotsenti, falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya: Ushbu maqolada Turor Risqulov ilmiy merosning eng muhim jihatlari, uning Turkistonning siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy rivojlanishiga qo'shgan hissasi ko'rib chiqilgan. Turor Risqulovning davlat va qo'shni davlatlar oldidagi asosiy xizmatlari ko'rib chiqilgan. Shuningdek maqolada, Turor Risqulovning hayoti, uning siyosatchi sifatida shakllanishiga ta'sir etgan asosiy omillar faktlarga asoslangan holda ochib berilgan. Turar Risqulov siyosiy faoliyatining turli bosqichlarini va uning Turkistonda siyosiy, ijtimoiy dasturlarini amalga oshirishdagi roli o'rganilgan.

Kalit so'zlar: Turkiston, Turar Risqulov, ilmiy meros, tarix, o'zbek xalqi tarixi, Qozog'iston, Qirg'iziston, siyosiy faoliyat.

Tarixdan ma'lumki, har bir xalq hayotida tahlikali va ziddiyatli, fojiali va zafarli davrlar, tarixning burilish nuqtalari bo'ladi. Bir necha yillardan iborat kichik bir davrning ta'siri hamda oqibatlari ba'zan bir necha o'n yillar va asrlarga tatiydi, u kelgusidagi tarixiy voqealarning borishini ko'pincha oldindan belgilab beradi. O'zbekiston xalqining chorakam bir asr mobaynida bosib o'tgan ancha murakkab va ziddiyatli tarixiy yo'lini bir xilda baholab bo'lmaydi. SHuning uchun ham “O'zbekistonning sovet davri tarixini haqiqatda qanday kechgan bo'lsa, uni shundayligicha: barcha ijobiy va salbiy jihatlari, yutuqlariyu tanazzullari, tarixiy va siyosiy jarayonlarning barcha o'nqir-cho'nqirliklarini nazarda tutgan holda tadqiq etish lozim bo'ladi. Zero, bu davr tarixini mustabid sovet tuzumi yoki kommunistik partiya tarixi sifatida emas, balki bunyodkor va fidokor o'zbek xalqi tarixi, ya'ni O'zbekiston tarixi sifatida qarash va o'rganish lozim”[1, 5-6 b.].

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag‘ishlangan Oliy Majlis palatalarining 2016 yil 14 dekabrda bo‘lib o‘tgan qo‘shma majlisida Shavkat Miromonovich Mirziyoyev so‘zlagan nutqida O‘zbekiston tarixining murakkab va ziddiyatli bo‘lgan yaqin o‘tmish davriga quyidagicha baho berilgan: “Barchamizga ma’lumki, har bir suveren davlat o‘zining betakror tarixi va madaniyatiga egadir. Bu tarix, bu madaniyatning haqiqiy ijodkori, yaratuvchisi esa, haqli ravishda shu mamlakat xalqi hisoblanadi.

O‘zbekistonimizning ko‘p asrlik tarixi va keyingi 25 yillik rivojlanish davri, o‘z davlat mustaqilligi va suverenitetini mustahkamlashga qaratilgan taraqqiyoti bu haqiqatni yana bir bor yaqqol tasdiqlab berdi. Ana shu bunyodkorlik jarayonining qudratli va hal qiluvchi kuchi, hech shubhasiz, ko‘p millatli xalqimizdir.

O‘zbek xalqining necha ming yillik tarixida qanday murakkab davrlar, og‘ir sinovlar bo‘lganini barchamiz yaxshi bilamiz. O‘zbekistonning eng yangi tarixi va biz erishgan olamshumul yutuqlar mard va matonatli xalqimiz har qanday qiyinchilik, to‘siq va sinovlarni o‘z kuchi va irodasi bilan engib o‘tishga qodir, deb baralla aytishga to‘la asos beradi. Biz ajdodlarimizning yorqin xotirasini asrab-avaylab, qalbimizda abadiy saqlaymiz. Bukilmas iroda, fidoyilik va jasorat namunasini amalda namoyon etib, o‘z hayotini aziz Vatanimizning har tomonlama ravnaq topishiga bag‘ishlagan ustoz va murabbiylarimiz, zamondoshlarimiz bilan biz cheksiz faxrlanamiz”[2].

Bugungi kunda shaxsning tarixda, jumladan, Turkiston tarixida tutgan o‘rniga baho berish ijtimoiy-siyosiy va ilmiy nuqtai nazardan alohida qiziqish uyg‘otmoqda. Shubhasiz, bunga ma’lum uslubiy yondashuvlar, manba bazasini kengaytirish, muammoni umumiy tarixiy kontekstda ko‘rib chiqish asosidagina erishish mumkin. Davlat mustaqilligiga erishilganidan so‘ng, O‘zbekistonda xalq va jamiyatning majburan uzilgan tarixiy xotirasiga unutilgan nomlarni qaytarish vaqti keldi.

Risqulov Turor Risqulovich (1894 yil 14 (26) dekabr, Yettisuv (hozirgi Almati) viloyati Verniy uezdi Sharqiy To‘rg‘ay bo‘lisi (volosti) – 1938 yil 10 fevral, Moskva) – Turkiston xalqlarining taniqli davlat va siyosat arbobi, tarixchi olim. Turar Risqulov davlat arbobi va olim sifatida o‘zining amaliy faoliyati va ilmiy izlanishlarida iqtisodiy siyosatning sotsialistik qurilishiga oid eng muhim konseptual va dasturiy masalalarni ishlab chiqishga, shu bilan birga Turkistonning tub ijtimoiy va iqtisodiy qayta qurilishi masalalarini hal qilishga katta e’tibor qaratadi. Turar Risqulov siyosiy faoliyatining shakllanish jarayonida, yangi jamiyat qurish yo‘lida turuvchi turli xalqlarning mustahkam hamkorlik prinsiplariga asoslangan sotsialistik ideologiya katta rol o‘ynadi. Aslida, shaxsiy o‘zini-o‘zi mukammallashtirish amalga oshirildi, bu esa sotsializm g‘oyalari va uning uchta asosiy tamoyillari – jamiyatni inqilobiy qayta qurish, proletariat diktaturasining ustunligi va milliy ozodlik harakatining o‘sishi bilan chuqur bog‘liq edi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Demokratik fikrdagi ziyolilarning eng ko‘zga ko‘ringan vakiliga aylangan Turor Risqulov siyosiy faoliyatining boshidanoq uning uchun prinsipial muhim ustuvorliklarni, ya’ni taraqqiyotga intilish, yuksak vatanparvarlik va haqiqiy demokratiya, har kuni, muayyan vaziyatdan yoki hal etilayotgan vazifalarning mohiyatidan qat’i nazar doimiy ravishda qat’iyatlik bilan hal qilishni o‘zi uchun belgilab oldi. Turor Risqulovning samarali faoliyati tufayli 1919 yil aprel oyida Sovetlarning favqulodda VII s‘ezdida yana Turkiston Respublikasi Markaziy Ijroiya Qo‘mitasi a’zoliciga saylandi[3, 338-bet].

Turor Risqulovning Turkiston kommunistlari va respublika aholisi orasida nufuzi sezilarli darajada oshdi va 1920 yil yanvar oyida Turkiston Markaziy Ijroiya Qo‘mitasi raisi etib saylandi. Bu lavozimda u kommunistik partiya saflarini mustahkamlash, kadrlar va xo‘jalik masalalarini hal etishni yuqori davlat darajasida uyg‘unlashtirib, siyosiy ishlarni kuchaytiradi.

Turor Risqulov Turkiston rahbariyatini boshqarar ekan, turli xil muammolarni hal qildi, ular orasida Bolsheviklarning Butunjihatliq Kommunistik partiyasi Markaziy Qo‘mitasi quyidagi kabi muhim masalalarni belgiladi:

- mahalliy aholi va evropalik ko‘chmanchilar o‘rtasidagi qarama-qarshilikni bartaraf etish (har qanday shaklda);
- patriarxal-feodal munosabatlariga barham berish va respublikada jamiyatning izchil rivojlanishi va sotsializm qurilishi uchun mustahkam ijtimoiy-iqtisodiy poydevor yaratish;
- milliy mansubligidan qat’iy nazar, respublikaning barcha aholisi uchun teng bo‘lgan oziq-ovqat siyosatini olib borish.

Siyosatchi Turor Risqulovning barcha xarakter xususiyatlari RKP (b) rahbarlarining e’tiboridan chetda qolmadi, ayniqsa u yuksak mafkuraviy tamoyillarga ega ishonchli kommunist edi. Bu borada V.V.Kuybishevning (o‘sha paytda Turkiston komissiyasi a’zosi) RKP (b) MK kotibi E.D.Stasovga yo‘llagan maktubi diqqatga sazovordir: “Risqulov favqulodda shaxsdir Moskvani ko‘zga ko‘ringan kommunistga aylantirdi... Shuning uchun biz Markaziy Qo‘mitaning ixtiyorida Moskvaga sayohat qilishni zarur deb bilamiz”[4]. RKP(b) MK Siyosiy byurosining 1920-yil 24-avgustdagi qarori bilan Turor Risqulov RSFSR Millatlar bo‘yicha xalq komissarining ikkinchi o‘rinbosari bo‘ldi. Yangi lavozimida u va RSFSR Kommunistik partiyasining boshqa ilg‘or rahbarlari tomonidan SHarq xalqlari qurultoyida xalqaro siyosat bo‘yicha bildirilgan g‘oyalarni faol amalga oshiradi, shuningdek, “Sharqda Harakat va targ‘ibot kengashi” qarorlarini amalga oshiradi va Turor Risqulovning bu “hissiy” faoliyatini yoqtirmagan Turkistondagi kommunistik tashkilotlarning ayrim rahbarlarining ma’naviy hujumlaridan ustalik bilan himoyalannardi.

Darhaqiqat, Turor Risqulov ko‘plab tashkiliy masalalarni hayotga tatbiq etishda jiddiy qarorlar qabul qilib, etuk va ancha pragmatik siyosatchiga aylandi. Xususan, u bir qator ilmiy, iqtisodiy va siyosiy tuzilmalarni Sharqda emas, balki ularning samarali faoliyat

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

yuritishi uchun etarli kadr salohiyati mavjud Moskvada yaratishning ob’ektiv maqsadga muvofiqligini isbotladi. SHuni ham ta’kidlash joizki, Turor Risqulov bu ish jarayonida milliy huquqlar teng tan olingan va munosib hurmat bilan qo’llab-quvvatlanadigan xalqaro tarbiyaning katta maktabidan o’tib, milliy masala bo’yicha o’z pozitsiyasiga yanada ishonch hosil qildi. U RSFSR Millatlar Xalq Komissarligining davriy nashrlari – “Millatlar hayoti” gazetasi va “Yangi Sharq” jurnaliga muvaffaqiyatli rahbarlik qildi, ularda xalqaro qarashlar aks ettirilgan, millatchilik va shovinizm ko’rinishlari bostirilgan. Bu davrda u Ozarbayjon, Armaniston va Gruziyani o’z ichiga olgan Kavkazorti federatsiyasini tayyorlash va tuzishda katta yordam ko’rsatdi. Ya’ni, uning faoliyati juda samarali va chinakam baynalmilal bo’lib, uni Kommunistik partiya rahbariyatidagi hamkasblari tashkilotchilik qobiliyatiga yuksak baho berish bilan e’tirof etishdi. Natijada oradan ikki yil o’tib, 1922 yilning kuzida yigirma sakkiz yoshida Turor Risqulov Turkiston ASSR Xalq Komissarlari Soveti raisi etib tasdiqlandi.

Turor Risqulov Turkistonda hukumatini boshqargan davrda barcha kuch-g’ayratini iqtisodiy muammolarni maqsadli hal qilishga yo’naltiradi, u RKP(b)ning O’rta Osiyo byurosi bilan yaqin aloqada bo’lishi kerak edi, bu juda qiyin edi.

Turor Risqulovning bu boradagi pozitsiyasi juda aniq edi – hukumat iqtisodiy muammolarni hal qilishi kerak, jamiyatdagi mafkuraviy platforma uchun partiya organlari mas’ul. Biroq amalda hamma narsa ancha murakkab bo’lib, respublikada iqtisodiy rivojlanish rejasini amalga oshirish doimiy ravishda partiyaviy baholashdan o’tishi kerak edi. U jiddiy kadrlar siyosatini olib borib, respublika rahbari sifatida iqtisodiyotning ko’plab tarmoqlarining kadrlar salohiyatini sezilarli darajada mustahkamladi. Turor Risqulov 1922 yilning dekabridayoq Turkiston Respublikasi Sovetlarining XI qurultoyidagi nutqida “Xalq Komissarlari Soveti, Xo’jalik Soveti va Davlat plan komiteti kuchli ishchi apparati holatiga keltirildi”, deb alohida ta’kidlagan edi. va ularga yuklatilgan vazifalar bajarmoqda. Xalq komissarlari ishi yo’lga qo’yildi, oramizda normal aloqa o’rnatildi”[5, 89-90-betlar]. Xuddi shu davrda u SSSR Sovetlarining I qurultoyi ishida faol ishtirok etdi va SSSR Markaziy Ijroiya Qo’mitasi a’zosi etib saylandi.

Turor Risqulov hokimiyatning bu darajasida xalqlarning haqiqiy tengsizligini bartaraf etish, Turkiston, Buxoro va Xorazm respublikalarining iqtisodiy yuksalishiga ko’maklashish masalalarini faol hal etishda davom etmoqda. O’rta Osiyoning bu uch respublikasi birlashgandan so’ng Iqtisodiy kengash tuzilib, ushbu mintaqada iqtisodiy va madaniy hamkorlikni tashkil etish bo’yicha keng ko’lamli ishlarni boshlab yubordi. Bu respublikalarning iqtisodiy birlashishi yagona soliq siyosati va moliya boshqaruvi asosida ko’plab iqtisodiy masalalarni muvaffaqiyatli hal etish imkonini berdi. Turor Risqulov Turkiston hukumatiga bir yarim yil boshchilik qildi va shu vaqt ichida xalq xo’jaligini tiklash uchun ko’p ishlarni amalga oshirdi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Turor Risqulov xalqaro ishdagi katta tajribasini inobatga olib, RKP (b) MK Siyosiy byurosi qarori bilan Kominternga ishga yuborildi va 1924 yil apreldan Yaqin Sharq bo‘limi boshlig‘i lavozimida ishladi va shu yil davomida proletariat saflarini birlashtirish va xalqaro imperializmga qarshi kurashda katta tashkiliy faoliyat olib bordi. U ko‘plab tashkiliy va iqtisodiy masalalar bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqish, geologiya-qidiruv, arxeologiya va jahon hamjamiyatini qiziqtirgan boshqa muhim tadbirlarni boshlash orqali Mo‘g‘ulistonning rivojlanishiga yordam berishga muvaffaq bo‘ldi. Mo‘g‘uliston bilan madaniy aloqalarni mustahkamlash, mo‘g‘ul tilining o‘ziga xos xususiyatlarini o‘rganish - bularning barchasi Turor Risqulovning Kominternida ishlagan davrida, u to‘g‘ridan-to‘g‘ri Mo‘g‘ulistonga yuborilganida sodir bo‘ldi.

Turor Risqulovning siyosiy faoliyati Kominternida ishlagandan so‘ng eng yuqori lavozimlarda – Butunittifoq Kommunistik partiyasi (bolsheviklar) Qozoq oblasti qo‘mitasi matbuot bo‘limi mudirligidan XXR Xalq Komissarlari Soveti raisining o‘rinbosarigacha bo‘lgan davrda yanada faollashdi. Rossiya Federatsiyasi, u erda 1937 yilgacha ishlagan. Bu davrda iqtisodiyotni sanoatlashtirish, yangi iqtisodiy yo‘nalishni ishlab chiqish, xalq xo‘jaligini boshqarishni qayta qurish va zarur kadrlar resurslarini yaratish bo‘yicha ko‘p ishlar qilindi. Bu amaliy qadamlarning barchasi uning ilmiy asarlarida o‘z ifodasini topib, salmoqli ilmiy merosni tashkil etdi.

Ko‘plab tarixchilar Turor Risqulovning ilmiy merosini juda keng ko‘lamli deb ta’riflaydilar. Bugungi kunga qadar yigirmaga yaqin kitob va risolalar, yuzdan ortiq ilmiy, publitsistik va targ‘ibot-tashviqot maqola va xabarlar chop etildi. Turor Risqulovning ilmiy merosini uning siyosiy maydonda faoliyat yuritib, iqtisodiy muammolarni hal etish bo‘yicha asosli rejalarini amalga oshirgan davrining real ko‘zgusi deyish mumkin.

Turor Risqulovning eng muhim ilmiy tadqiqotlaridan biri bu “Inqilob va Turkistonning tub aholisi” kitobi bo‘lib, unda muallif O‘rta Osiyo va Qozog‘istondagi inqilobiy o‘zgarishlarning o‘ziga xosligini umumlashtirgan va o‘z ta’biri bilan aytganda “U olov ichida o‘tib chiqqan, patriarxal-feodal qoldiqlarini, zulmat va jaholat qoldiqlarini yo‘q qilishga mo‘ljallangan inqilob, yangi hayot quruvchisi – Turkiston kommunistik yoshlari”[6, s.3]. Unda muallifning Turkistonda sotsialistik qurilishning ko‘plab asosiy muammolariga bag‘ishlangan eng muhim maqolalari, ma’ruzalari va nutqlari jamlangan. Bundan tashqari, kitobda aksilinqilobga qarshi kurash umumlashtirilib, milliy qarama-qarshilikni bartaraf etish yo‘llari ko‘rsatilgan. Bu o‘ziga xos tarzda Turkiston tub aholisining turmush tarzidagi real o‘zgarishlar amaliyotidan foydalanish imkoniyati bilan inqilobiy harakat nazariyasiga qo‘shilgan juda muhim hissadir. Muayyan masalalarni tahlil qilishda umumlashtirilgan materiallarning ishonchligini va muhim faktik bazani ta’kidlash kerak.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Ko‘pgina tadqiqotchilarning fikricha, Turor Risqulovning ilmiy qiziqishlari juda ko‘p qirrali. U o‘z ilmiy izlanishlarini nafaqat inqilobiy harakatning dolzarb muammolariga bag‘ishladi, balki arxeografiya va tarixshunoslikni o‘rganishga ham o‘ta puxtalik bilan yondashdi. U tarixshunos bo‘lmasa-da, O‘rta Osiyo xalqlarining inqilobiy harakati tarixini har tomonlama yoritib, eng mashhur tarixchilardan biriga aylandi. Uning ilmiy ishlari inqilobiy xarakterdagi voqealar va sotsialistik qurilish amaliyotini aniq tarixiy umumlashtirish nuqtai nazaridan professional darajada baholanadi. Olimlar uning ilmiy ishlarining hujjatlashtirilganligi va yaxlitligini tan oldilar.

Turor Risqulov O‘rta Osiyo respublikalarida sotsialistik qurilishning o‘ziga xos xususiyatlari bo‘yicha keng ko‘lamli tadqiqotlar olib bordi. Turor Risqulov tarix, iqtisod, siyosat, jurnalistika sohasida rus, o‘zbek, qozoq tillarida ko‘plab asarlar yozgan. Turkistondagi 1916 yil qo‘zg‘oloni, sovet tuzumiga qarshi qurolli kurash (bosmachilik), milliy rahbar xodimlar faoliyati, madaniy va iqtisodiy muammolarga oid «Ettisuv masalalari» (Toshkent, 1923), «Inqilob va Turkistonning tub aholisi (1917-19)» (Toshkent, 1925; I qism), «O‘rta Osiyo aholisining 1916 yil qo‘zg‘oloni» (Qizil O‘rda, 1927), «Qozog‘iston» (Moskva – Leningrad, 1927), «Qirg‘iziston» (Moskva – Leningrad, 1929), «Turksib» (1930) kabi o‘nga yaqin kitoblari rus tilida bosilgan. U Turkiston aholisining aksariyatida dunyoqarash o‘zgarishi va ishlab chiqarish vositalarini millatlashtirish, qishloq xo‘jaligini kollektivlashtirish va mamlakatni industrializatsiya qilish bo‘yicha dasturlarni amalga oshirish sharoitida yangi ijtimoiy munosabatlarning shakllanishi orqali yangi tuzumning shakllanish jarayonini ko‘rsatdi. Sotsialistik qurilishning o‘ziga xos xususiyatlarini umumlashtirishga bunday har tomonlama aniq tarixiy yondashuv iqtisodiyotdagi ko‘plab o‘zgarishlarga ob‘ektiv baho berish va bu sohadagi keyingi ilmiy tadqiqotlar uchun ilmiy asos yaratish imkonini berdi.

Turor Risqulovning ilmiy izlanishlarida aniqlangan muammolar tasodifiy emas. U tadqiqotchi sifatida hamisha jamiyat taraqqiyotida muayyan davr ehtiyojlaridan kelib chiqqan. Mamlakat rahbariyati Turor Risqulovni iqtisodchi sifatida yuksak baholagani uning ittifoq miqyosidagi yuqori lavozimlarga tayinlangani, bu yyerda yuqori iqtisodiy bilim talab etilgani shundan dalolat beradi. Turor Risqulovning amaliy faoliyati doimo xo‘jalik qurilishining muayyan muammolarini hal qilish bilan bog‘liq bo‘lgan. Turor Risqulovning ilmiy merosi uning iqtisodiy muammolarni hal etishga birinchi navbatda e‘tibor berganini, jonkuyar targ‘ibotchi, iqtisodiy muammolarni chuqur o‘rganuvchi tadqiqotchi bo‘lganini tasdiqlaydi.

Turor Risqulov XX asr boshlarida Qozog‘iston va Qirg‘izistonda rivojlangan ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarni o‘rganish asosida 1916 yildagi qozoqlar va qirg‘izlar qo‘zg‘olonining iqtisodiy va siyosiy sabablarini ochib berdi. Ma’lumki, qozoq va qirg‘izlarni orqa ishlarga jalb qilinganligi qo‘zg‘olon ko‘tarilishining sababi bo‘lgan.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

“Bunga munosib tayyorgarlik ko‘rmasdan turib Qozoq-qirg‘iz mehnatkashlarini safarbar qilish faktining o‘zi ham, - deb yozadi Turor Risqulov, - Rossiya imperiyasining chekka hududlardagi odatiy ig‘vogarlik va zulmkorlik faoliyati epizodlaridan biri edi; voqeaning o‘zi bunday jiddiy siyosiy ahamiyatga ega bo‘lgan aholi qo‘zg‘oloniga sabab bo‘lishi mumkin emas edi”[7, 134-135]. Turor Risqulovning fikricha, qo‘zg‘olonning asosiy sabablari “zaruriy kolonial ekspluatatsiyasi natijasida paydo bo‘lgan chuqur iqtisodiy va siyosiy xarakterdagi ziddiyatlarda yotgan... Qozog‘iston va Qirg‘izistonda qozoqlar va qirg‘izlarning 1916 yildagi qo‘zg‘oloni urushning uchinchi yilida yuz berdi, shu paytda Rossiyaning iqtisodiy va siyosiy kuchining zaiflashish belgilari paydo bo‘la boshladi va yaqinlashib kelayotgan inqilobning yaqinlashishini his qilish mumkin edi” [7, 135]. 1916 yilgi qozoq qo‘zg‘olonining iqtisodiy-siyosiy sabablariga T.Risqulovning bunday xolis bahosi bilan qo‘shilmasa bo‘lmaydi.

Turor Risqulov o‘zining “Qozog‘iston”, “Qirg‘iziston” fundamental monografiyalarida va boshqa qator nashrlarida birinchilardan bo‘lib Qozog‘iston va Qirg‘izistonning inqilobdan oldingi va Sovet davrining dastlabki bosqichi davrdagi iqtisodiy tarixi va iqtisodiy geografiyasiga har tomonlama tavsif berdi. SHu bilan birga, u boy tarixiy va statistik materiallardan foydalangan va tahlil qilganligi uning muayyan ijtimoiy-iqtisodiy muammolarni o‘rganishga jiddiy ilmiy yondashuvdan dalolat beradi. Aynan chuqur izlanish va keng qamrovli tarixiy va statistik materiallarni har tomonlama xolisona tahlil qilish Turor Risqulovga ko‘rib chiqilayotgan iqtisodiy masalalarni to‘g‘ri yo‘lga qo‘yish va ularni hal etishning to‘g‘ri yo‘llarini topish imkonini berdi.

SSSR parchalangach, Turor Risqulovning ilmiy merosi Turkiston xalqlariga qaytarildi. Almatida uch jildlik asarlari rus tilida chop qilingan (1997-1998). Qozog‘iston va O‘zbekistonda u haqida ko‘plab tadqiqotlar yaratilgan. “Tavalludining 100 yilligi keng nishonlangan (1994). Tulkiboshi (Qozog‘iston)da memorial muzeyi mavjud. 2004 yil 26-27 noyabrda Turkiston va Tulkiboshi (Qozog‘iston) shaharlarida Turor Risqulov tavalludining 110 yilligiga bag‘ishlangan xalqaro konferensiya bo‘lib o‘tdi”[8]. Bu tadbirlar yoshlarimizni tarixdan saboq olish, xulosa chiqarishga o‘rgatishimizda, ularni tarix ilmi, tarixiy tafakkur bilan qurollantirishimizda zarur omillardan biri hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, Turar Risqulov Turkistonda davlat qurilishning o‘ziga xos xususiyatlari bo‘yicha keng ko‘lamli tadqiqot ishlari olib bordi. U yangi tartibning shakllanish jarayonini Turkiston aholisining ko‘pchiligida dunyoqarashni o‘zgartirish va yangi ishlab chiqarish munosabatlarini tashkil etish orqali ko‘rsatdi. Bu jarayon, ishlab chiqarish vositalarining milliy lashtirilishi, qishloq xo‘jaligini kollektivlashtirish va iqtisodiyotni industrializatsiya qilish bo‘yicha radikal dasturlarni amalga oshirish sharoitida yuz berdi. Turor Risqulov yangi sotsialistik tartibni shakllantirishda milliy va

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

iqtisodiy o‘zgarishlarni muvaffaqiyatli boshqarish va amalga oshirish uchun muhim nazariy va amaliy yondashuvlarni ishlab chiqdi.

Turar Risqulov davlat arbobi va olim sifatida o‘zining amaliy faoliyati va ilmiy izlanishlarida sotsialistik xo‘jalik qurilishini ta‘minlash va Qozog‘iston hamda O‘rta Osiyo respublikalarining ijtimoiy qayta qurilish vazifalarini hal qilishda samarali iqtisodiy siyosatni amalga oshirishga oid eng muhim konseptual yondashuvlarni ishlab chiqishga katta e‘tibor qaratgan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston tarixi (1917-1991 y.). Ikkita kitob. Birinchi kitob. 1917-1939 yillar. Mas’ul muharrirlar: R.Abdullaev, M. Raximov, Q.Rajabov. – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2019.
2. Mirziyoyev SH. Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz // “Xalq so‘zi”, 2016 yil 15 dekabr
3. История коммунистических организаций Средней Азии. – Ташкент, 1967. – С. 783.
4. ЦПА ИТП. Ф.17. Оп.1, д. 160, л.1.
5. Рыскулов Т. Избранные труды. – Алма-Ата, “Казахстан”, 1984. – 260 стр.
6. Рыскулов Т. Революция и коренное население Туркестана. Сборник статей, докладов, речей и тезисов с предисловием автора. Часть I. 1917 – 1919 гг. – Ташкент: Узбекгосиздат, 1925. – 218 стр.
7. Рыскулов Т.Р. Собрание сочинений в трех томах. Т. 1. – Алматы: «Қазақстан», 1997. – 336 стр.; Т. 2. – Алматы: «Қазақстан», 1997. – 384 стр.; Т. 3. – Алматы: «Қазақстан», 1998. – 448 стр.
8. Rajabov Q. O‘zbekiston XX asrda. Birinchi jild (1900-1939). – Toshkent: “Fan”, 2024. – B.752.

TURKISTON MINTAQASIDAGI IJTIMOIIY-SIYOSIIY JARAYONLAR XUSUSIDA AYRIM MULOHAZALAR

Normatov Otabek Maxamatjonovich

Chirchiq davlat pedagogika universiteti Tarix kafedrası mudiri, dotsent, t.f.f.d.(PhD).

Annotatsiya: Ushbu maqolada Turkiston mintaqasida sovet hokimiyatining o‘rnatilishi arafasidagi va undan keyin dastlabki davrlardagi ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlar haqida so‘z yuritiladi. Bundan tashqari dastlabki sovet hokimiyatining Buxoro va Xorazmda ham qaror topish jarayonlari turli-tuman manbalar asosida yoritilingan.

Kalit so‘zlar: Turkiston Muxtoriyati, Turkiston ASSR, BXSr, XXSR, Yosh xivaliklar, Yosh buxoroliklar, Turkiston Iqtisodiy Kengashi, siyosiy o‘zgarishlar

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Аннотация: В данной статье рассматриваются социально-экономические процессы в Туркестанской области накануне установления советской власти и в начальные периоды после нее. Кроме того, по разным источникам освещались процессы ранней советской власти в Бухаре и Хорезме.

Ключевые слова: Туркестанская автономия, Туркестанская АССР, БНСР, ХНСР, молодые хивинцы, молодые бухарцы, Туркестанский экономический совет, политические преобразования.

Annotation: This article discusses the socio-economic processes in the Turkestan region on the eve of the establishment of Soviet power and in the initial periods after it. In addition, various sources covered the processes of early Soviet power in Bukhara and Khorezm.

Key words: Turkestan autonomy, Turkestan ASSR, Bukhara People's Soviet Republic and Khorezm People's Soviet Republic, young Khivans, young Bukharians, Turkestan Economic Council, political transformations.

Turkiston o'lkasining yirik shaharlari bo'lgan Toshkent, Samarqand, Skobelev (hozirgi Farg'ona), Andijon va boshqa katta shaharlarda 1917 yil noyabrda sovet hokimiyati o'rnatildi. Bolsheviklar va so'l eserlar xuddi Rossiyaning markaziy shaharlari bo'lgan Petrograd va Moskvada bo'lgani singari Turkistonda ham hokimiyatni zo'ravonlik bilan bosib oldilar. 1917 yil 15 – 22 noyabrda Toshkentda bo'lib o'tgan Turkiston Sovetlari ishchi, soldat va krestyan deputatlarining III o'lka s'ezdida F.Kolesov boshchiligidagi Turkiston o'lka Xalq Komissarlari Soveti tashkil qilindi. Biroq o'lkadagi dastlabki sovet hukumati tarkibiga saylangan 15 nafar “xalq komissarlari” tarkibida birorta ham mahalliy aholi vakillari kiritilmadi.

Bu holdan qattiq norozi bo'lgan Turkiston taraqqiyparvarlari va jadidlari hamda demokratik kayfiyatdagi milliy siyosiy tashkilotlarning vakillari, xususan, “Sho'roi Islomiya” hamda Turkiston o'lka Musulmonlari Sho'rosi (Milliy Markaz) vakillarining katta qismi Toshkentdan Farg'ona vodiysining muhim siyosiy va madaniy markazi Qo'qon shahriga kelib joylashdilar. Ular safida Mustafo Cho'qay va Mahmudxo'ja Behbudiy singari taniqli siyosiy arboblari bor edi.

Qo'qon shahrida 1917 yil 26 – 28 noyabrda bo'lgan Butunturkiston musulmonlarining favqulodda IV qurultoyida Turkiston Muxtoriyati hukumati tashkil qilindi. Biroq muxtoriyat hukumatining faoliyati Toshkentda hokimiyatni zo'ravonlik bilan egallagan bolsheviklar va so'l eserlar hokimiyatiga yoqmad. Ular 1918 yil yanvar oyi oxiri va fevral oyi boshlarida Toshkent, Qizil O'rda, Samarqand va boshqa yirik shaharlardan qurolli otryadlar (ular asosan qizil gvardiyachilar, dashnoq drujinalari va boshqalardan iborat bo'lgan) jo'natib, 1918 yil 22 fevralda Qo'qon shahrini bosib olishdi hamda Turkiston Muxtoriyati hukumatini tugatishdi[1]. Qo'qon shahri va atroflari talon-toroj

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

qilindi, o‘n mingdan ortiq tinch aholi o‘ldirildi. Musulmonlar ommaviy ravishda qirg‘in qilindi[2].

1918 yil 20 aprel – 1 mayda bo‘lib o‘tgan Turkiston o‘lka Sovetlarini V s‘ezdida RSFSR tarkibida Turkiston Avtonom Sovet Sotsialistik Respublikasi (TASSR) tuzildi[3]. Mazkur s‘ezdda Turkiston ASSRning qonun chiqaruvchi organi – 36 kishidan iborat Markaziy Ijroiya Komitetini saylanadi. Turkiston ASSR MIK raisi qilib Markazdan yuborilgan favqulodda komissar L.A.Kobozev va ham rais qilib A.Solkin saylandi. Shuningdek, Turkiston ASSR Xalq Komissarlari Soveti tarkibiga 16 nafar kishi (9 nafar bolshevik va 7 nafar so‘l eser) kiritildi. F.Kolesov Turkiston ASSR XKS raisi qilib saylandi. Turkistondagi sovet hokimiyati organlari tarkibiga birinchi marta mahalliy millat vakillaridan 4 kishi: Safo Jo‘raboev, Sobir Yusupov, Sh.Ostonboev, S.Azimboev Turkiston ASSR Markaziy Ijroiya Komiteti a‘zolariga saylandi hamda Sa‘dullaxo‘ja Tursunxo‘jaev (Sog‘liqni saqlash xalq komissari) va Toshxo‘ja Ashurxo‘jaev (Milliy ishlar xalq komissari) Turkiston ASSR Xalq Komissarlari Soveti tarkibiga hukumat a‘zosi sifatida kiritildi[4].

1917 – 1918 yillarda Rossiya va Turkistonda yuz bergan siyosiy o‘zgarishlar Xiva xonligi va Buxoro amirligi hududiga ham o‘z ta‘sirini o‘tkazmasdan qolmadi. Yosh xivaliklar va Yosh buxoroliklar bu hududlarda siyosiy hokimiyatni egallash, monarxiyaga asoslangan podsholik tuzumi o‘rniga avval konstitutsiyaviy monarxiya, so‘ngra demokratik xalq respublikasi o‘rnatish fikri bilan chiqib, Sovet Rossiyasi va Turkiston ASSRdagi bolsheviklar bilan hamkorlik qildilar.

Xivada 1920 yil fevral oyi boshlarida kommunist Mulla Jumaniyoz Sultonmurodov raisligida 5 kishidan iborat Muvaqqat hukumat tashkil qilindi. Bu paytda asosan Toshkentda bo‘lgan Polvonniyoz Hoji Yusupov boshchiligidagi Yosh xivaliklar inqilobiy komitetixonlik tuzumi ag‘darilgandan so‘ng Xivaga qaytib keldi. 1920 yil 27 – 30 aprelda Xivada bo‘lib o‘tgan Butunxorazm xalq vakillarining I qurultoyida Xiva xonligi bekor qilindi hamda Xorazm Xalq Sovet Respublikasi tuzilganligi e‘lon qilindi. Qurultoyda Polvonniyoz Hoji Yusupov boshchiligidagi Xorazm Xalq Nozirlar Sho‘rosi tashkil qilindi. Hukumat tarkibiga o‘zbeklardan tashqari turkman, qoraqalpoq, qozoq va tatarlar ham kiritildi. Unda XXSRning muvaqqat konstitutsiyasi qabul qilindi[5].

Sovet hukumati va bolsheviklar Xiva xonligini bosib olgach, asosiy e‘tiborlarini mintaqadagi so‘nggi milliy davlat – Buxoro amirligini tugatishga qaratdilar. M.V.Frunze qo‘mondonligidagi Turkiston fronti jangchilari amirlik hududiga yaqin joylashtirilib, butun harbiy kuchlar 1920 yil avgust oyida Buxoroga hujum qilishga tayyorlab qo‘yildi. 1920 yil 25 avgustda qo‘mondon M.Frunze Turkiston fronti qo‘shinlariga “qo‘zg‘olon ko‘targan Buxoro mehnatkashlariga yordam ko‘rsatish to‘g‘risida” buyruq berdi. Qizil armiya

tomonidan Buxoro shahriga hujum ham 29 avgustga o‘tar kechasi boshlandi. Hal qiluvchi janglar poytaxt Buxoro shahri darvozalari yaqinida ro‘y berdi[6].

1920 yil 2 sentabrda Turkiston fronti qo‘shinlari qattiq janglardan so‘ng Buxoro shahrini egallashdi. 1920 yil 14 sentabrda bo‘lgan Xalq Nozirlar Sho‘rosi, Inqilobiy qo‘mita va Buxoro Kommunistik partiyasi Markaziy Komitetining umumiy yig‘ilishida Abdulqodir Muhitdinov raisligida 9 kishidan iborat Butunbuxoro Inqilobiy Qo‘mitasi (Markaziy revkom) hamda Fayzulla Xo‘jaev raisligida 11 kishidan tashkil topgan respublika hukumati – Xalq Nozirlar Sho‘rosi tashkil topdi[7]. 1920 yil 6 – 8 oktabrda Buxoro amirining yozgi saroyi Sitorai Mohi Xosada Butunbuxoro xalq vakillarining I qurultoyi bo‘ldi. Unda Buxoro Xalq Sovet Respublikasi tashkil topganligi qonuniy tasdiqlandi.

1920 yil 13 sentabrda Moskvada RSFSR bilan XXSR (Xorazm Xalq Sovet Respublikasi) o‘rtasida Ittifoq shartnomasi, shuningdek, harbiy-siyosiy va iqtisodiy bitimlar tuzildi[8.]. Bu hujjatlar, bir tomondan, mamlakatdagi to‘ntarish natijasida o‘rnatilgan tuzumni mustahkamlashgan yordam bergan bo‘lsa, ikkinchi tomondan, uning RSFSRga to‘liq qaramligini qonunlashtirdi. 1921 yil 4 martda Moskvada BXSR (Buxoro Xalq Sovet Respublikasi) bilan RSFSR o‘rtasida Ittifoq shartnomasi va iqtisodiy bitim tuzildi[9].

BXSRning tashqi siyosatida RSFSR bilan amalga oshirilgan hamkorlik munosabatlari xarakterlidir. RSFSR hukumati ikki o‘rtada tuzilgan shartnomalar, shuningdek, Buxorodagi muxtor vakillar orqali BXSR tashqi siyosatini nazorat qildi. Turkiston komissiyasining 1920 yil 10 sentabrda bo‘lib o‘tgan yig‘ilishida RSFSR hukumatining BXSRga nisbatan tutadigan siyosatining asosiy yo‘nalishlari deyarli belgilab berilgan edi. Yig‘ilishda har ikki mamlakat o‘rtasida mavjud bo‘lgan bojxona chegaralarini oldingi tartibda saqlab qolish, Buxorodan moddiy boyliklarni olib chiqib ketish, Buxoro hududida mavjud bo‘lgan temiryo‘l tarmoqlarining BXSR ixtiyoriga o‘tishiga yo‘l qo‘ymaslik, barcha eski vakolatxonalarni tugatish, Buxoro va Xiva o‘rtasida o‘zaro vakillar ayirboshlashni yo‘lga qo‘yish, har ikki tomon vakolatxonalari ustidan RSFSR vakilining rahbarligini o‘rnatish, RSFSR manfaatlarini hisobga olgan holda Buxoroning Afg‘oniston bilan diplomatik munosabatlari saqlab qolinadi deb qaror qabul qilindi. 1920 yil 6 noyabrda RSFSR bilan BXSR o‘rtasida Ittifoq shartnomasi[9.], 1921 yil 4 mart kuni esa har ikki davlat o‘rtasida muvaqqat harbiy – siyosiy shartnoma tuzildi. Yuqoridagi shartnomalar BXSRning mustaqil tashqi siyosat yuritishini cheklashga qaratilgan edi. Har ikki davlat o‘rtasida 1922 yil 9 avgustda bojxona bitimi imzolandi[10]. Davlatlar o‘rtasida tuzilgan ushbu bojxona bitimi ham huquqiy jihatdan BXSR mustaqilligini cheklashga qaratilgan edi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

BXSR hukumati o‘z qo‘shnilari Turkiston ASSR va XXSR bilan o‘zaro tinchlik asosida hamkorlik munosabatlarini o‘rnatish tarafdori bo‘lgan edi. BXSR hukumati Turkistonda bosh konsullik, Xorazmda o‘z vakolatxonalarini tashkil qiladi. BXSR va XXSR o‘rtasida 1922 yil fevralda tuzilgan 15 moddadan iborat shartnoma har ikki mamlakat manfaatlarini aks ettirgan[11].

Sovet hokimiyati va bolsheviklar mintaqani sovetlashtirish jarayonida turli iqtisodiy kengashlar va komissiyalar tuzishga alohida e‘tibor qaratdi. Ana shunday iqtisodiy kengashlarning dastlabkisi 1921 yil fevral oyida Toshkentda tashkil etilgan Turkiston Iqtisodiy Kengashi (Turk EKOSO) hisoblanadi. Turkiston ASSR viloyatlarida esa viloyat iqtisodiy kengashlari tuzildi. 1921 yil 6 oktabrda Turkiston ASSR MIK va XKS uning faoliyatini kuchaytirish maqsadida Nizom qabul qilindi. Nizomda Turkiston Iqtisodiy Kengashi Turkiston ASSRda oliy xo‘jalik organi bo‘lib, u o‘z faoliyatida Turkiston XKS va MIK oldida mas‘ul ekanligi va uning barcha ko‘rsatma va qarorlari xalq komissarliklari va tashkilotlari uchun bajarilishi shart ekanligi ko‘rsatib o‘tildi[12].

1921 yil 12 martda Buxoro Iqtisodiy Kengashihamda 1921 yil may oyida Xorazm Iqtisodiy Kengashi tashkil qilindi. Turkiston Iqtisodiy Kengashiga Nikolay Paskuskiy, Buxoro Iqtisodiy Kengashiga Muhitdin Mansurov va Xorazm Iqtisodiy Kengashiga Shokir Siddiqov rais qilib tayinlandi. RKP (b) Markaziy Komiteti hali 1921 yil oktabr oyidayoq Turkiston, Buxoro va Xorazm respublikalarini xo‘jalik tomonidan qayta tuzilishini, bu respublikalar bilan sovet Rossiyasining xo‘jalik kurslarini birlashtirish kerakligini zarur deb topgan edi. 1922 yil 13 fevralda RKP(b) MK Turkiston, Buxoro va Xorazm respublikalarini iqtisodiy birlashtirish to‘g‘risida qaror qabul qildi[13].

Xullas, 1920 – 1924 yillarda Turkiston ASSR, BXSR va XXSR sovet respublikalari sifatida faoliyat ko‘rsatdilar. Bu paytda Turkiston ASSR RSFSR tarkibiga avtonom respublika sifatida kirgan bo‘lsa, Buxoro va Xorazm respublikalari mustaqil davlat sifatida avval RSFSR va so‘ngra 1922 yil 30 dekabrda SSSR tuzilgach, u bilan o‘zaro munosabatga kirishdilar.

Foydalanilgan manba va adabiyotlar ro‘yxati:

1. Аъзамхўжаев С. Туркистон Мухторияти: миллий-демократик давлатчилик қурилиши тажрибаси: –Тошкент: “Маънавият”, 2000.
2. Ражабов Қ., Қандов Б., Ражабова С. Ўзбекистон тарихининг муҳим саналари (Энг қадимги даврлардан бугунги кунгача). Тўлдирилган ва қайта ишланган олтинчи нашр. – Тошкент: “O‘zbekiston”, 2015.
3. Гордиенко А.А. Образование Туркестанской АССР. – Москва: “Юридическая литература”, 1968.
4. Ражабов Қ. Хайдаров М. Туркистон тарихи (1971 – 1924 й.). – Тошкент: “ Университет”, 2002.

5. Ўзбекистоннинг янги тарихи. 2-китоб. Ўзбекистон совет муштамлакачилиги даврида. Илмий мухаррир: М.Жўраев. – Т.: Шарк, 2000.
6. Ражабов Қ. Бухорога қизил армия босқини ва унга қарши кураш: тарих ҳақиқати (1920 – 1924 й.). – Тошкент: “Маънавият”, 2002. – Б.12.
7. Файзулла Хўжаев. Бухоро инқилобининг тарихига материаллар. – Тошкент: “Фан”, 1997.
8. История Хорезмской Народной Советской Республики (1920 – 1924гг.). Сборник документов. – Ташкент: “Фан”, 1976.
9. История Бухарской Народной Советской Республики (1920 – 1924гг.). Сборник документов. – Ташкент: “Фан”, 1976.
10. Ўзбекистон миллий архиви, 48-фонд, 1-рўйхат, 179-иш, 3-5-варақлар.
11. “Бухоро ахбори” (Бухоро), 1922 йил 11 февраль.
12. Ҳайдаров И. Ўзбекистонда Иқтисодий Кенгашлар фаолияти (1917 – 1934 й.). – Тошкент: “Abu matbuot- konsalt”, 2008.
13. Пардаев А. Бухоро ва Хоразмдаги иқтисодий кенгашлар фаолияти (1917 – 1924 й.). – Тошкент: “Yangi nashr”, 2015.
14. Бюллетень Первой Экономической конференции...№6. 9 марта 1923 г.

БОРЬБА С РЕЛИГИЕЙ ЗА ВСЕОБЩУЮ ГРАМОТНОСТЬ В КЫРГЫЗСТАНЕ В ПЕРИОД ДО 1940Г (ПО АРХИВНЫМ МАТЕРИАЛАМ ЖАЛАЛ-АБАДСКОГО ОБЛГОСАРХИВА)

УДК: 070002.

Мырзабаева Нуржамал Сасалимовна

к.и.н., доцент. Заведующий кафедрой Философии и естественно-научных дисциплин, Международного университета им. К.Ш.Токтомаматова

ORCID: 0000-0001-7198-5917

Досалиева Канышай Абдумуталиповна

Преподаватель кафедры Правоведение

Международного университета им. К.Ш.Токтомаматова

Аннотация

В данной статье рассматриваются аспекты борьбы с религиозным влиянием в контексте реализации программы всеобщей грамотности в Кыргызстане в период до 1940 года. Анализ основан на архивных документах Жалал-Абадского областного государственного архива, которые позволяют проследить динамику развития системы образования и противостояния традиционным религиозным институтам. Особое внимание уделяется роли Советской власти в ликвидации неграмотности,

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

внедрении нового алфавита и освобождении женщин от патриархально-феодалных устоев.

Ключевые слова: религия, мусульманское право, шариат, борьба с безграмотностью, советская власть.

The fight against religion for universal literacy in Kyrgyzstan in the period before 1940 (based on archival materials of the Jalal-Abad regional state archive)

Abstract

This article examines aspects of the fight against religious influence in the context of the implementation of the universal literacy program in Kyrgyzstan in the period up to 1940. The analysis is based on archival documents of the Jalal-Abad Regional State Archive, which allow us to trace the dynamics of the development of the education system and the confrontation with traditional religious institutions. Particular attention is paid to the role of the Soviet government in the elimination of illiteracy, the introduction of a new alphabet and the liberation of women from patriarchal-feudal foundations.

Key words: religion, Muslim law, Sharia, fight against illiteracy, Soviet power.

История становления системы образования в Кыргызстане неразрывно связана с процессами модернизации, проводимыми Советской властью после Октябрьской революции 1917 года. До революции образование в регионе находилось под влиянием религиозных учреждений, таких как мектебы и медресе, где основное внимание уделялось обучению догматам ислама, а не светским знаниям. В условиях демократических реформ в обществе возрастает значение архивных документов в деле познания правды о прошлом, в интересах настоящего и в определении будущего нашего государства.

В Жалал-Абадском областном государственном архиве находятся документы с 1917г., т.е. за период развития социалистического строительства в нашем обществе, но, к сожалению, в недостаточном объеме. Наличие правдивой информации о данном периоде развития нашего общества важно, т.к. в этот период шло активное формирование государственных структур. Основной объем документов начинается с 1924г. - т.е. в период, последовавший после национально-государственного размежевания Средней Азии, когда образовалась Кыргызская автономная область (14 октября 1924г.). Но, на основе опубликованных архивных документов, как центральных архивов так и областного масштаба, прослеживается отношение молодой Советской власти к религии, а конкретнее к мусульманскому праву.

До революции Россия представляла собой «тюрьму народов» где подавлялись все проявления национальной самобытности угнетенных царизмом народов. Открывающиеся школы и образовательные учреждения преследовали далеко не цели всеобщего народного просвещения, а подготовку кадров для нужд

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

государственного аппарата по управлению Кыргызстаном. Хотя, так называемые русско-туземные школы начали появляться на территории Кыргызстана в конце XIX в., однако количество школ и учащихся в них было незначительным. Так, по всему Кыргызстану насчитывались 107 школ и 7040 учащихся. В этих школах обучались преимущественно дети русских чиновников, кыргызских баев и манапов, готовившихся стать чиновниками и переводчиками для государственной машины управления. Для детей трудящихся масс обучение было трудно доступным, а иной раз, просто невозможным. Школы на территории Кыргызстана открывались царским правительством в основном за счет местного населения, облагавшегося налогами и являвшегося для него тяжким бременем. Школы создавались в основном там, где была сосредоточена основная часть переселенцев.

В подтверждении выше указанного в соответствии с архивными данными в 1910 г. в селе Октябрьское (бывшая Ивановка) Сузакского района Жалал-Абадской области была организована церковно-приходская школа. После революции стала школой первой степени, затем была преобразована в «Школу колхозной молодежи».

Далее:

- с 1931г. семилетка;

- с 1938г. средняя школа.

Язык обучения был русский.

В 1939 г. было построено новое здание из восьми комнат.

В 1950 г. были построены еще 4 комнаты и спортзал.

В 1972 г. построено типовое здание на 960 мест.

С 1990 г. обучение в данном образовательном учреждении ведется на русском и кыргызском языках.[1]

Наряду с русско-туземными школами на территории Кыргызстана существовали мусульманские мектебе и медресе, в них настойчиво проводилась политика культурной ассимиляции народов Средней Азии, и их религиозное мировоззрение старалось повсеместно внедрить исламские каноны. А в начале XX века начали создаваться и «новометодные» мектебе. Но все они, все равно не удовлетворяли огромной тяги трудящихся – кыргызов к светскому образованию, создателями «новометодных» мектебе были в основном джадиды. «Новометодные» мектебе были очагами нераспространения идей панисламизма и пантюркизма среди трудящихся масс Средней Азии. Их конечной целью являлась установление над ней власти турецкого султана. Объективно их пропаганда служила делу английской экспансии. Царизм отпускал ничтожные средства на культурные цели. В результате по статистическим данным царского министерства народного образование в 1912 г. По Ферганской области обучалась 0,5 детей школьного возраста. Следствием такой

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

политики явилось то, что в Средней Азии грамотность населения составляла: среди таджиков-0,5 % кыргызов-0,6%, туркменов-0,7%, узбеков-1,6%, казахов-2,1%. Обычно грамотными считались муллы, которые могли лишь механически читать Коран. Основная цель мектебов заключалась в распространении мусульманской веры среди коренного населения. Поэтому муллы основное внимание обращали не на обучение детей грамоте, а на механическое заучивание на непонятном им арабском и персидском языках религиозных догм Корана.

Обучение начиналась с зазубривания 28 арабских букв и 8 вымышленных слов. На усвоение названий и изображений всех букв, имеющих по три разных начертания: в начале, в середине и в конце слов, в соединении с другими буквами и отдельно, с надстрочными и подстрочными знаками и заучиванием слогов требовался целый год. После слогов изучали «Хафтьяк», книга хафтияк с тажвидом, представляющий собой избранные места из Корана. Не понимая значения произносимых слов, ученики механически зубрили весь текст этой книги. Затем переходили к «Чар китабу» - сборнику выдержек из шариата, преимущественно по части религиозного права. Его заучивали также, как и «Хафтьяк». В этой книге описывается история жизни Хазрата абу Бакра и хазрата Умара, которые были первыми великими сподвижниками пророка Мухаммада (мир ему).

В мектебах, за редким исключением, письмо и четыре правила арифметики специально не изучались. В результате такого догматического метода обучения даже после 5-6 летнего пребывания в мектебе мало кто из детей умел читать, и особенно, писать.

Можно было проехать десятки аилов и не найти ни одного грамотного человека. На территории Жалал-Абадской области в 1919 г. Было всего 4 начальных русских школы, а кыргызских и узбекских не было совершенно, мечетей и церквей было 540, для сравнения совершенно другую картину имеем к концу 1938 г. количество школ в 1938г.- 387, учащихся - 45703.

«Декларацией прав народов России» были отменены все национальные и религиозные равенства и суверенность народов России. Она предоставляла всем ранее угнетенным народам право на свободное самоопределение, вплоть до отделения и образование самостоятельного государства.

В обращении Совета народных Комиссаров «Ко всем трудящимся мусульманам России и Востока» 20 ноября 1917г. говорилось: «Отныне ваши верования и обычаи. Ваши национальные и культурные учреждения объявляются свободными и неприкосновенными. Устраивайте свою национальную жизнь свободно и беспрепятственно. Вы имеете право на это. Знайте, что Ваши права, как и права всех

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

народов России, охраняются всею мощью революции и её органов, Советов рабочих, солдатских и крестьянских депутатов».[2]

В то же время выполняя декрет Советского правительства об отделении церкви от школы Комиссариат народного образования Туркестана в своем директивном письме от 30 января 1919 г. устранял духовенство от всякого участия в деле обучения детей; в соответствии с этим, органам народного образования предписывалось уволить в кратчайшие срок всех священнослужителей из школ Советского Туркестана.

Работа по налаживанию и развитию народного образования в Кыргызстане проходила в ожесточенной классовой борьбе с байством и манапством, басмачеством, кулачеством и духовенством.

Первые же декреты Советской власти были о ликвидации неграмотности среди населения (решение XIII съезда Туркестанской АССР (сентябрь 1919г.), где было принято постановление об организации обучения на родном языке. «Советская власть, - говорилось в решении секции культуры и просвещения, - стремящаяся к просвещению всех народностей без исключения должна принять меры, чтобы основные права кыргызского народа не попирались».[3]

Проходивший в июне 1919 г. съезд дехканских и крестьянских депутатов Джалал-Абадского района в своем решении записал, что «только просвещением можно закрепить Советскую власть и разогнать мрак».[4] Большим препятствием в борьбе за всеобщую грамотность был крайне слабо приспособленный арабский алфавит, на основании которого была создана кыргызская письменность. Он был совершенно не пригоден в культурном (трудно усваивался), и практическом (усложнялся процесс книгопечатания) и политическом (непосредственно связан с реакционной религией ислама) отношениях. [5] Учитывая все эти недостатки, в мае 1925г. I областной научно-педагогический съезд Кыргызской автономной области счел «необходимым ликвидировать арабский язык и перейти к новому алфавиту» и поручил научной комиссии Облоно разработать алфавит на латинской основе. В этом же году научная комиссия составила новый алфавит.

Первый Учредительный съезд Советов Киргизской АССР, проходивший в марте 1927г. постановил «ввести в Кыргызстане в обязательном порядке новокыргызский алфавит с текущего 1927г.» и утвердил сроки исключения из обихода арабский алфавит.

Правда, введение нового алфавита сопровождалось ожесточенной идеологической борьбой. Байи и манапы, а также духовенство яростно сопротивлялись ликвидации арабского языка, который являлся носителем мусульманской религии.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

«Прежде чем перейти к латинскому алфавиту, надо сначала поднять культуру и ликвидировать неграмотность на арабском алфавите», - говорили они, «доказывая» что принятием нового алфавита якобы снизится уровень грамотности коренного населения. [6]

Переход от старого алфавита к новому сыграли важную роль в преодолении массовой неграмотности, тем самым был нанесен сокрушительный удар классовым врагам - прежде всего мусульманскому духовенству, использовавшему «ниспосланный самим Магометом» арабский алфавит, которые через шариат хотели силой подчинить мусульман, и использовать его как орудие угнетения трудящихся масс.

Следующим этапом была борьба за всеобщую грамотность. Первостепенное значение имела ликвидация неграмотности среди женщин-кыргызок, среди которых умеющие читать и писать, составляли весьма редкое исключение.

Согласно данным Всесоюзной переписи населения 1926г. грамотные женщины составляли едва 0,3% а в Жалал-Абаде женская неграмотность достигала 99,3%. Создавались женские клубы, красные юрты и школы грамоты. По Жалал-Абадскому кантону в 1927-г. имелось 57 школ - ликбеза. Борьба за ликвидацию неграмотности женщин-кыргызок вызвала яростное сопротивление со стороны баев, манапов, и мулл. Классовые враги, пытаясь сохранить патриархально-феодалные отношения в семье и в быту, всячески препятствовали стремлению женщин – кыргызок к просвещению. Они не ограничивались антисоветской агитацией и враждебными действиями, а прибегали к прямому террору и убийствам.

За зиму 1930-1931 учебного года по 14 районам республики школами ликбеза было охвачено 45% неграмотного населения.

Кочевое общество и тяжелые бытовые условия положительно повлияли на положение женщины в кыргызском обществе. Так как она, жена и верный спутник своего мужа, в равной доле делила с ним все тяготы полукочевого образа жизни, при этом исполняя свои обязанности не только в семье, но и в пределах рода и племени. Кыргызская женщина не была затворницей в своем доме, на нее не налагалось ограничение в одежде, она ходила с открытым лицом, могла свободно находиться в мужском обществе. Поэтому, среди кыргызских женщин был мало распространен обычай ношения паранжи. На севере Кыргызстана женщины вообще не носили паранжи, некоторые даже возглавляли роды и управляли территориями.

Одним из ярких примеров непоколебимого духа и тяги к просвещению является Ырыс Кудайбердиева. После окончания обучения в МТС хрупкая по своей природе, но сильная духом она была самой первой комсомолкой и женщиной-механизатором в селе. Вся сознательная жизнь этой активистки была посвящена борьбе за свободу

и защиту прав женщин востока. В 1930 году в селе был организован колхоз «Комуна», и она состояла в нем. Весной, 1936 года, по итогам посевной Ырыс Кудайбердиева перевыполнив свою трудовую норму в пять раз была удостоена всеобщим почетом и награждена одной коровой и 7000рублями. Трудовые заслуги и самоотверженная жизнь во имя прекрасного будущего вызвала яростный гнев со стороны врагов молодой Советской власти, что привело к ее ранней и трагической смерти в 1936 году.

Неутомимая тяга к просвещению и защита своих прав женщинами востока вызывало яростное сопротивление со стороны духовенства. К сожалению, обычай ношения паранджи был широко распространен среди представителей других народов, являвшихся частью нашего общества. В ОГА имеются фотографии женщин-снявших 8 марта 1930 г. свои паранжи, а так же есть одна шокирующая фотография, на которой запечатлена убитая (зарезанная) мужем - Парпиева С., жительница Сузакского района за снятие паранжи. Это было результатом усиления идеологической борьбы с религией в конце 30-х, в нале 40-х годов. Например, в Октябрьском районе в 1937 г. был создан «Союз воинствующих безбожников» были организованы 14 первичных ячеек. В апреле 1939 г. состоялось их первая районная конференция. Совместно с активом антирелигиозной пропагандой Октябрьского района. В повестке для заслушивались вопросы выбора в райсовет СВБ и выборы делегатов на окружную конференцию. В одном из выступлений делегата указано: 1.»Это религия стремиться привлечь на свою сторону молодежь. Под действием религий девочки во многих школах отказываются учиться». 2.»Религиозные праздники отражаются на производстве. Влияние религии отразилось на сокращении членов СВБ». 3.»Тов. Кудайбердиев призывает к упорной антирелигиозной работе, вести борьбу за вовлечение масс в СВБ».[7]

В том же Октябрьском районе 1943 г. в письме райисполкома Джалал-Абадский облисполком даются сведения о переоборудовании здания, церкви в селении Михайловка под клуб, молитвенный дом в с.Октябрьском переделан под районный клуб.

Кроме того, «имеются две религиозные общины – в с. Октябрьском и с.Михайловском., где имеются служители культа и они сами подыскиали себе помещения под молитвенные дома».

Общеизвестно, что жертвами коммунистического террора стали миллионы людей. Государственная машина и идеологический аппарат уничтожали и мусульманских служителей и православных священников. Нерациональная борьба новой власти с религией привела к разрушению основ мусульманского общества и привела к тому что религия ушла в подполье.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Подробные с архивными историческими источниками на тему террора и неоправданных безвинных его жертвах можно ознакомиться в архивных документах бывших партийных органов, сосредоточенные и хранимые в Ошском архиве политической документации (бывшим парт.архиве), а материалы по репрессиям сосредоточены в органах МВД-СНБ Кыргызской Республики.

Анализ архивных материалов показывает, что борьба за всеобщую грамотность в Кыргызстане в период до 1940 года была сложным и многоаспектным процессом. Переход от религиозного образования к светскому, внедрение нового алфавита и освобождение женщин от патриархально-феодалных устоев стали ключевыми этапами в развитии системы образования. Эти изменения столкнулись с сопротивлением со стороны традиционных институтов, но в итоге способствовали формированию современной образовательной системы в регионе.

ЛИТЕРАТУРА

1. Рукописные мемуары Немахина Степана (Облархив г.Жалал-Абад).
2. Основание: Собрание законов и распоряжении рабочего и крестьянского правительства РСФСР, №1, С.520
3. Основание: ЦГА КР.ф.1246, оп.1, д.98, л.19
4. Основание: Архив Киргизского филиала. ИМЛ, фонд. 6, оп.1. д.218, лист. 57
5. Основание: Собрание законов и распоряжении рабочего и крестьянского правительства РСФСР, №1, С.520
6. По архивным документам облгосархива. Фонда №110, оп.2, д.1, л.26, 27, 99
7. По архивным документам облгосархива. Фонда №110, оп.2, д.1, л.26, л.27, 100

ЗИЁРАТ ТУРИЗМИ: ТОШКЕНТ ВОҲАСИГА ХУШ КЕЛИБСИЗ!

Жумаева Ш.Б.

Чирчиқ давлат педагогика университети, “Тарих” кафедраси доценти

E-mail: shairajumaeva@mail.ru

Туризм соҳаси дунё микёсида жадал ривожланаётган индустриялардан бирига айланиб, иқтисодийнинг жаҳон ялпи ички маҳсулотига нефть, кимё ва автомобилсозлик соҳаларидан кейинги энг сердаромад йўналиш сифатида эътироф этилиши бежиз эмас. Дунёнинг кўпгина мамлакатларида туризм соҳасини ривожлантиришга алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Мамлакатимизда ҳам мустақилликдан сўнг туризм соҳаси ривожлана бошлади десак муболаға бўлмайди. 2019 йил 21-июнь куни “Туризм тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг янги таҳрирда (дастлабки қонун 1999 йил қабул

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

қилинган) қабул қилиниши соҳа ривожда муҳим роль ўйнайди. Ушбу Қонуннинг асосий мақсади туризм соҳасидаги бозорни ривожлантириш, шунингдек туристлар ва туристик фаолият субъектлари ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилишдан иборат.

Ўзбекистон Республикасининг географик жойлашуви, тарихи ва иқлим шароитига кўра туризмнинг экотуризм, зиёрат туризми, саёҳат туризми каби соҳалари мавжуд бўлиб, бугунги кунда туризмнинг янги йўналишлари-тиббиёт туризми, таълим туризми ва ов туризми соҳалари йўлга қўйилмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёев томонидан мамлакатда туризм соҳасини янада ривожлантириш борасида дадил қадамлар ташланиб, туризм соҳаси тубдан ислоҳ этиш мақсадида бир қанча қонунлар, қарорларнинг қабул қилиниши мамлакатимизнинг туризм салоҳиятининг ошишига хизмат қилди. Жумладан, жаҳон мусулмонлари саёҳатлари индексида мамлакатимиз 32-ўриндан 22-ўринга кўтарилиб, Ислом ҳамкорлик ташкилотига аъзо давлатлар қаторига дунёнинг етакчи 10 давлати қаторига сайёҳлар учун “энг жозибали”, “хавфсиз ва бағрикенг” йўналиш сифатида киритилди.

Таҳлилларга кўра, 2026-йилга бориб дунё бўйлаб 230 миллион ҳалол туризм саёҳатчиси бўлади. 2050-йилга бориб дунё аҳолисининг қарийб 30 фоизини мусулмонлар ташкил этишини инобатга олсак, мамлакатимизда зиёрат туризмини ривожлантиришнинг аҳамияти долзарбдир.

Жумладан, Тошкент воҳаси ҳам машҳур муқаддас қадамжо ва зиёратгоҳларига эга бўлиб, олиб борилган тадқиқотлар натижасида 151 та табиий (ландшафтли) зиёратгоҳ ва қадамжолар: а) тоғ-тошлар, ғорлар билан боғлиқ орографик; б) булоқ, дарё, кўл билан боғлиқ қадамжолар ўрганилган. Мазкур муқаддас қадамжо ва зиёратгоҳлар Тошкент воҳаси аҳолиси кундалик турмуш тарзида муҳим аҳамият касб этади. Шунингдек, Занги ота, Шоабдумалик ота, Масжид Али, Шайх Умар Вали, Заркент ота, Сайид ота, Бадр ота каби зиёратгоҳлар вилоятда зиёрат туризмини ривожлантиришда ҳам муҳим аҳамиятга эга.

Ўзбек халқи қадимдан меҳмондўст, тинчликсеварлиги билан ажралиб туради. Ўзбекистоннинг қайси вилоятига қадам қўйсангиз, ўзига хос муқаддас қадамжо ва зиёратгоҳларга дуч келасиз. Зиёратгоҳлардаги ободлик ва озодаликни кўриб кўзингиз қувонади, кўнгил хотиржамлигини ҳис этасиз. Турли миллат вакилларида иборат зиёратчилар, хорижий сайёҳлар учун зиёратгоҳларда қулай шарт-шароитлар яратилган бўлиб, кўшни давлатлар билан алоқаларнинг яхшиланиши зиёратчилар сонининг сезиларли даражада ошишига сабаб бўлди.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ.

1. Н.Абдулахатов, Ў.Эшонбобоев “Кўхна Марғилон зиёратгоҳлари”-Фарғона-2007.
2. Йўлдошев Н.Бухородаги айрим авлиёлар тарихи.-Бухоро,1993.
3. Эрвалиев Б., Остонакулов И., Абдулахатов Н. Ўзбекистон зиёратгоҳлари ва қадамжолари. Тошкент “Тuron Zamin Ziy” .2015 й.
4. Жумаева Ш.Б. Тошкент вилояти зиёратгоҳлари: ривожланиш босқичлари ва ўзига хос хусусиятлари.— Тошкент.2023.

АКТУАЛЬНОСТЬ ФИЛОСОФСКОГО ИЗУЧЕНИЯ РЕЛИГИИ

Закиров Шакир Мамажанович

Кандидат философских наук, доцент кафедры «Гуманитарных и социальных наук» Ангренского Университета Ангрен, Узбекистан

Джураев Аваз Ахмеджанович

Кандидат философских наук, доцент кафедры «Гуманитарных и социальных наук» Ангренского Университета +998998862849, adjurayev@mail.ru

Ангрен, Узбекистан

Аннотация

Статья посвящена анализу актуальности философского изучения религии в условиях трансформации мировоззренческих ориентиров современного общества. Раскрываются методологические особенности философского подхода к религии, позволяющего не только критически осмысливать религиозные доктрины, но и выявлять их онтологические, гносеологические и аксиологические основания. Рассматривается значение философии религии в контексте междисциплинарного диалога с теологией, наукой и культурологией. Подчеркивается роль философского анализа в переосмыслении религиозного опыта, идентичности и духовных практик в постсекулярной культурной парадигме.

Ключевые слова: философия религии, религиозное сознание, секуляризация, постсекуляризм, смысл жизни, духовность, мировоззрение, метафизика, религиозный опыт, теология.

Система образования является одним из ключевых факторов, определяющих гармоничное сосуществование групп и общностей различного этнического и конфессионального состава, тем институтом, который призван обеспечить формирование гражданской целостности личности, обязательно учитывая при этом ее этноконфессиональные особенности и запросы. Освоение религиоведческих курсов, изучение студентами религии как важного компонента культуры в полной мере способствует формированию у них тех компетенций, которые необходимы для будущей профессиональной деятельности в условиях современного

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

поликультурного и многоконфессионального общества — способности понимать и ценить этнокультурное и религиозное разнообразие мира, толерантно относиться к людям других убеждений, как религиозных, так и атеистических.

Актуальность изучения религиозной тематики студентами вуза обусловлена складывающейся как внутри страны, так и за рубежом ситуацией, которая характеризуется активизацией элементов этноконфессионального и гражданского самосознания, с одной стороны, а также ролью религии в общественной жизни народа Республики Узбекистан, с другой. В Конституции Республики Узбекистан и Законе Республики Узбекистан «О свободе совести и религиозных организациях» закреплено право граждан на свободу совести, их равенство перед законом независимо от их отношения к религии. Известно, что Закон «О свободе совести и религиозных организациях» был принят еще до провозглашения независимости Республики Узбекистан. Уже тогда религиозной проблематике уделялось пристальное внимание. После же обретения независимости наряду с реализацией свободы совести, актуализировался вопрос межрелигиозной, межконфессиональной толерантности. Это, в свою очередь, связано со множеством религиозных конфессий, осуществляющих свою деятельность в стране. В этой связи получение необходимых знаний о религии, ее функциях и роли как специфической формы общественного сознания, как социально-исторического явления; изучение причин возникновения и существования религии, ее элементов и структуры, типологии мировых, национальных, нетрадиционных религий; представление об особенностях влияния религии на различные сферы духовной культуры, вместе с тем, владение навыками понимания других людей и признания их права на свободу мировоззрения, что способствует установлению духовного климата терпимости, гармонизации отношений между представителями различных религиозных и нерелигиозных мировоззрений, утверждению гражданского согласия и стабильности в обществе, еще более актуализирует необходимость изучения будущими специалистами религиозной тематики.

Какое слово легло в основу понятия «религия» изначально неизвестно. Ещё в древности существовало несколько точек зрения на происхождение этого слова. В переводе с латинского *religio* — «совестливость, благочестие, набожность, предмет культа». Римский оратор и политический деятель I в. до н. э. Цицерон считал, что оно является производным от латинского глагола *relegere* (вновь собирать, снова обсуждать, опять обдумывать, откладывать на особое употребление), что в переносном смысле означает «благоговеть» или «относиться к чему-либо с особым вниманием, почтением».

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Западный христианский писатель и оратор Лактанций (ок. 250 — после 325 г.) считал, что термин «религия» происходит от латинского глагола *religare* (связывать, привязывать), поэтому религию он определял как союз человека с Богом. Подобным же образом понимал существо религии и блаженный Августин, хотя он считал, что слово «религия» произошло от глагола *reeligere*, то есть воссоединять, и сама религия означает воссоединение, возобновление когда-то утерянного союза между человеком и Богом[2, 16]. Современные исследователи зачастую соглашаются с точкой зрения на происхождение слова «религия» от глагола *religare*, понимаемого как связь, но подчёркивают, что эта связь двусторонняя.

В исламе используется термин *din*, что первоначально означало власть — подчинение, обычаи, а впоследствии стало употребляться в смысле безусловности подчинения Аллаху и его безграничной власти, предания себя Богу, исполнения религиозных предписаний, совершенствования в искренности веры.

Сейчас в религиоведении 250 определений религии, и число это постоянно растёт. Невозможно рассмотреть каждое из определений, однако все определения можно разделить на группы и изучить характерные черты каждой группы. Их все можно разделить на 3 группы: теологические; философские; психологические. Теологические определения — это определения, принятые в богословии. Они рассматривают религию «изнутри», исходят из той модели, которую задает соответствующая религия и конфессия. Несмотря на различие религиозных конфессий, в этом вопросе общим для всех является то, что они рассматривают религию как связь человека с Богом. Определения этого типа можно разделить на две группы.

Философские определения позволяют взглянуть на религию как на особое образование, выполняющее в обществе важные функции. Они стремятся выявить признаки религии, определившие её сущность извне, сознательно дистанцируют себя от какой бы то ни было религии, часто занимают по отношению к ней критическую позицию. Примером может служить взгляд на соотношение религии и общества И. Канта, который считал, что человек должен следовать категорическому императиву, т.е. нравственному закону, который самостоятельно существует внутри человека. Кант различал религии моральные и статуарные. Моральные религии основаны на вере «чистого разума», в них человек с помощью собственного разума познаёт божественную волю в себе самом. Статуарные религии основаны на исторической традиции, в них познание происходит посредством Откровения Бога, их нельзя признать обязательными для людей. Немецкий философ Г. Гегель считал, что религия является одной из форм самопознания Абсолютного духа, наиболее адекватной его природе[6, 123]. Религия равнозначна философии, у них один

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

предмет — вечная истина, Бог и объяснение Бога. Но они различаются по методу исследования: религия исследует Бога с помощью чувств и представлений, а философия — с помощью понятий и законов.

Л. Фейербах считал, что религия появилась в результате отчуждения от человека самых лучших его характеристик, возведение их в абсолют и поклонение им. Он считал, что такую религию нужно уничтожить, а на ее место поставить поклонение одного человека другому, или любовь человека к человеку. Марксистская философия определяет религию как веру в сверхъестественное. Религия — это фантастическое отражение в головах людей тех внешних сил, которые господствуют над ними в действительной жизни. Марксизм видит причины изменения религии в развитии общества. Религию К. Маркс вслед за Гегелем называл «опиумом для народа», т.е. средством одурачивания с целью эксплуатации. Марксизм утверждал, что основой религии является незнание людьми законов природы и общества. Как только законы их существования будут открыты, необходимость в религии отпадет.

Немецкий философ и социолог М. Вебер считал, что религия вырастает из переживания иррациональности мира и человеческой жизни. Она является способом придания смысла социальному действию; вносит рациональность в объяснение мира и в повседневное поведение.

Психологические определения видят основу религии в особенностях человеческой психики.

3. Фрейд называл религию великой иллюзией. Общество накладывает запреты на проявление человеческих инстинктов, в результате чего происходит вытеснение инстинктивных влечений, а это порождает неврозы. Религия является средством защиты от невроза, поскольку предлагает замещение желаемого и, соответственно, иллюзию исполнения желаний. Фрейд считал, что под воздействием рационального начала, по мере осознания человеком своих бессознательных влечений религия как иллюзия будет уничтожена.

Швейцарский психолог и культуролог К. Юнг считал, что религия выполняет важную функцию защиты сознания от разрушающих факторов — тайных бессознательных сил человеческой души. То, что осуществляла религия на протяжении веков, теперь пытаются заменить психоанализом.

В современном религиоведении религия понимается как мировоззрение, миропонимание, мироощущение, а также соответствующее поведение и специфические действия (культ), которые основываются на вере в сверхъестественное, в существование (одного или нескольких) богов, "священного". Это специфическая форма общественного сознания, при которой происходит

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

фантастическое отражение в сознании людей господствующих над ними внешних сил, при которых земные силы принимают форму неземных. Религия является закономерным результатом развития культуры, её необходимой составной частью на всех этапах человечества. Религии аккумулировали в себе достижения мировой культуры и в значительной мере являются хранителями культурного наследия народов и государств.

Литература:

1. Богомолов А.И. Религии мира / Богомолов А.И. – Р. на-Дону, 2005.
2. Музаффарова Н.И. История религий / Музаффарова Н.И. Р.на-Дону, 2004.
3. Радугин Л.А. Введение в религиоведение / Радугин Л.А. – М., 1996.
4. Яблоков И.Н. История религий / Яблоков И.Н. – М., 2004.
5. Чекалов Д.А. История религии / Чекалов Д.А. – Р. на-Дону, 2004.
6. Гараджа В.И. Религиоведение / Гараджа В.И. – М.,1994.
7. Кимелев Ю.А. Наука и религия: историко-культурный очерк / Кимелев Ю.А., Полякова Н.Л. – М.,1988.
8. Лобовик Б.А. Религиозное сознание и его особенности / Лобовик Б.А. – Киев, 1986.

TURKISTONDA NOTARIAT ORGANLARI FAOLIYATI (1917–1924-YILLAR)

Jaynarov Obidjon Hamid o‘g‘li

Chirchiq davlat pedagogika universiteti(CHDPU), dotsenti
tarix fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

jaynarov.o@mail.ru +998974613507

O‘zbekiston, Toshkent viloyati, Chirchiq shahri

Annotatsiya. Maqolada keng turdagi birlamchi manbalar va tarixiy adabiyotlardagi ma’lumotlar asosida Turkistonda 1917–1924-yillarda notariat tizimida ro‘y bergan o‘zgarishlar yoritib berilgan. Bunda notariatning vazifa va vakolatlari, notariuslar tomonidan ko‘rsatilgan yuridik xizmatlar tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: *Turkiston ASSR, Sovet hukumati, Adliya xalq komissarligi, notariat, yuridik xizmat, notariuslar.*

1917-yil Oktyabr to‘ntarishi natijasida sovetlar hokimiyatni qo‘lga olib, barcha sohalardagi tizimni o‘z manfaatlariga mos ravishda o‘zgartirishni boshladi. Sud-huquq tizimidagi o‘zgarishlar bir qator qonun va dekretlar bilan amalga oshirildi. Shu bilan birga, notariat organlarining faoliyatida ham ko‘plab o‘zgarishlar yuz berdi.

1917–1918-yillarda qabul qilingan “Sud to‘g‘risida”gi dekretlarda notariat organlarini qayta tashkil etishga oid aniq ko‘rsatmalar berilmasa ham sovet hukumati sobiq imperiya notarial kontoralari va arxivlarini yopish va yangi tizim ishlab chiqish vazifasini qo‘ydi[1].

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Buning natijasida notariat tizimida chalkashlik va ziddiyatlar kuzatildi. Shunday sharoitda ham imperiya notarial idorlari o‘z faoliyatini davom ettirdi. Ta’kidlash kerak, sovet notariat tizimining tashkil qilinmaganligi, soha bo‘yicha huquqiy asoslarning ishlab chiqilmaganligi oqibatida 1918 yilda notarial idoralar faoliyatida chalkashlik va ziddiyatlar odatiy holga aylanib qoldi. Buni Toshkent shahar fuqarosi B.Yaxinning komissarlikka yozgan arznomasida ham ko‘rish mumkin. Arznomada notariuslar har qanday notarial harakatlar uchun istalgan miqdorda boj olishayotganligi aytib o‘tiladi[2].

1919-yilda Turkistonda notariat organlarini qayta tashkil qilish va ularning faoliyatini tartibga solish masalasi ko‘rildi. 1920-yilda Turkiston MIQning notariat organlari to‘g‘risidagi buyrug‘i qabul qilindi. Unga ko‘ra notariuslar faqat fuqarolik holatlarini qayd qilish bilan shug‘ullanishi lozim edi. Bunday o‘zgarishlar notariat organlarini yangi huquqiy asoslarga moslashtirishni talab etdi.

1921-yilda qabul qilingan yangi iqtisodiy siyosat va Turkiston XKSning notariat organlari to‘g‘risidagi Dekreti notariat organlarini tashkil qilishni aniq belgiladi. Shu bilan birga, notariuslarning xizmatlari uchun belgilangan to‘lovlar va bojlar kerakli tartibda belgilangan edi. Bu dekret notariuslar uchun katta imtiyozlarni nazarda tutar edi, shuningdek, notariat organlariga xos tasdiqlash ishlarini belgilovchi to‘lovlar, hujjatlarning xavfsizligi uchun belgilangan bojlarni amalga oshirish uchun ishlash tartibini belgilagan.

Shu bilan birga, 1922-yilda sovet notariat organlari faoliyatini tartibga solish uchun yangi Nizom ishlab chiqildi. Bu Nizom notariat organlarining strukturasi va lavozimlariga o‘zgarishlar kiritdi, shuningdek, notariuslarning tayinlanishi va ish faoliyatiga talablarni aniq belgiladi. Bunda eng muhim ahamiyatga ega bo‘lgani – notariuslar faoliyatiga qonunchilik asosi yaratish edi. Notariuslar faqat viloyatlar va uyezdlarda emas, balki shaharlarda ham faoliyat yuritish imkoniga ega bo‘ldi.

Aytish kerak, sovet notariatining shakllanishida RSFSR hukumati tomonidan 1922-yil 4-oktabrda qabul qilingan “Davlat notariati to‘g‘risida”gi Nizom muhim ahamiyatga ega bo‘ldi[3]. Nizom 38 banddan iborat bo‘lib, sovet notariat idoralari faoliyatini tashkil qilish asoslarini ko‘rsatib berdi.

1922-yilda notariat organlarining soni sezilarli darajada oshdi. Viloyatlarda notariuslar ishlashni boshladi, lekin ayrim hududlarda ularning faoliyati qiyinchiliklarga duch keldi. Ma’lum bo‘lishicha, notariuslar faoliyatining qat’iy nazorat ostiga olinganiga qaramay, notariat organlarining aholiga yuridik xizmat ko‘rstishi talab darajasida bo‘lmadi. Shuningdek, notariuslarning huquqiy savodxonligi va faoliyatining samaradorligi bilan bog‘liq muammolar ham mavjud edi.

Komissarlikning 1922-yildagi 6-sonli sirkulyarida notariat organlarining shtat jadvali belgilandi. Unga ko‘ra viloyatlardagi notariatlar tarkibi 5 ta (bo‘lim mudiri, kotib, ish yurituvchi, mashinistka, tarjimon), uyezd notariat idoralari esa 4 nafar xodimdan tarkib

topgan. Shunday qilib, TASSRdagi barcha notariat idoralarida jami 176 nafar xodim mehnat qilgan[4]. Komissarlik tomonidan ishlab chiqilgan 11 banddan iborat yo‘riqnoma esa notariat idoralari va notariuslarning faoliyatini belgilab berishga yo‘naltirildi[5].

1923-yilda yangi Dekret qabul qilindi, bu Dekret notariuslar uchun davlat ixtiyoriga o‘tkazish, faoliyatlarini davlat organlari tomonidan nazorat qilish va yuridik tajribani talab qilishni nazarda tutdi. Bundan tashqari, notariuslar uchun fuqarolik kodeksiga asoslangan ish olib borish talablari qo‘yildi.

Sovet notarial idoralari tomonidan asosan kelishuv shartnomalari, ishonchnomalar, turli xil aktlar, guvohliklar va boshqa hujjatlar notarial tasdiqdan o‘tkazilgan. Masalan, Samarqand shahar notarial bo‘linmalari tomonidan 1922 yilning mart oyi davomida 20 ta shartnoma, 36 ta nusxalarning haqiqiyligni tasdiqlash, 18 ta imzoni tasdiqlash, 40 ta ishonchnoma notarial tasdiqlangan[6]. 1923 yil yanvar oyida Toshkentning yangi shahar qismi notariuslari Stromilov tomonidan 472 ta, Spasibuxov tomonidan esa 410 ta turli notarial harakatlar amalga oshirildi[7]. 1924-yildan viloyatlardagi mavjud notariat idoralari sonida birmuncha o‘zgarishlar ro‘y berdi. Ayrim hududlarda notarial idoralar ko‘paytirilgan bo‘lsa, boshqa joylarda ularning soni qisqartirildi. Shuni ham aytib o‘tish kerak qator hududlarda notariat idoralari faoliyati umuman yo‘lga qo‘yilmadi. Masalan, Samarqand viloyatining Jizzax, O‘ratepa, Yettisuv viloyatining Norin uyezdlarida birorta notarial idora tashkil qilinmaganligini ko‘rish mumkin[8].

Xullas, Sovet hukumatining notariat organlari faoliyatidagi o‘zgarishlari o‘z vaqtida muhim qadamlardan bo‘ldi. O‘zgarishlar davomida ko‘plab tashkiliy, huquqiy va moliyaviy muammolar kuzatilgan bo‘lsa-da, ular keyinchalik tizimni aniqlashtirish va samarali ishlashga yordam berdi. Shunday qilib, sovet notariat tizimi o‘lkadagi huquqiy va iqtisodiy siyosatga mos ravishda shakllandi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Еженедельник советской юстиции. – 1923. – № 44. – С. 1015.
2. ЎзМА Р-38-фонд, 2-рўйхат, 13-иш, 29-варақ ва унинг орқаси.
3. <http://docs.cntd.ru/document/901869002>. (Murojaat qilingan sana. 06.02.2024.).
4. ЎзМА Р-38-фонд, 2-рўйхат, 288-иш, 21-варақ.
5. ЎзМА Р-38-фонд, 2-рўйхат, 289-иш, 27-28-варақлар.
6. ЎзМА Р-38-фонд, 2-рўйхат, 326-иш, 32-варақнинг орқаси.
7. Жайнаров О. Туркистон АССР адлия органлари: шаклланиши, структураси ва фаолияти. – Тошкент: “Lesson Press” МЧЖ нашриёти, 2023. – Б. 116.
8. ЎзМА Р-38-фонд, 2-рўйхат, 318-иш, 20-варақ ва унинг орқаси.

XX ASRNING 20-30-YILLARIDA XORAZMDA XALQ TA'LIMINI SOVETLASHTIRISH JARAYONLARI

Rajabova Zuhra Sa'dullayevna

t.f.f.d.(PhD) Urganch Ranch texnologiya universiteti “Ijtimoiy fanlar” kafedrası
dotsenti (zuhra81448@gmail)

Annotatsiya. Maqolada 1920-1930-yillarda Xorazm Xalq Sovet Respublikasi va keyinchalik Xorazm okrugida xalq ta'limi sohasida amalga oshirilgan sovetlashtirish jarayonlari tahlil qilingan. Unda Sovet hokimiyati o'rnatilgandan so'ng, yangi maktablar ochilishi, o'quv dasturlari va darsliklarning mafkuraga mos asosda qayta shakllantirilishi masalalari yoritilgan.

Kalit so'zlar: Xorazm, sovetlashtirish, xalq ta'limi, madrasa, maktab, pedagogik kadrlar, mafkuraviy ta'lim, madaniy inqilob, sovet maktablari.

Kirish.

Respublika Ma'naviyat va ma'rifat kengashining 2023-yil 22 - dekabrda yig'ilishida O'zbekiston Respublikasi prezidenti Shavkat Mirziyoyev: “Mamlakatimiz o'z taraqqiyotining yangi, yuksak bosqichiga kirayotgan hozirgi paytda bizga jadid bobolarimiz kabi g'arb ilm-fan yutuqlari bilan birga, milliy qadriyatlar ruhida tarbiya topgan yetuk kadrlar suv bilan havodek zarur”, - degan edi.

XX asrning 20 - 30-yillarida Xorazmda xalq ta'limi tizimi keskin o'zgarishlarga yuz tutdi. Bu davrda jadidlar tashabbusi bilan boshlangan islohotlar asta-sekin sovet mafkurasi ta'siriga o'tib, ta'lim tizimining tubdan qayta shakllanishiga olib keldi. Sovet hokimiyati hududda o'z ideologiyasini qaror toptirish maqsadida avval diniy-ta'limiy muassasalarni isloh qilish, so'ngra esa ularni butunlay yopib, o'rniga yangi tipdagi maktablar ochish orqali xalq ta'limini sovetlashtirish siyosatini amalga oshirdi. Bu jarayon nafaqat ta'lim tizimining tashkiliy tuzilishini, balki uning mazmun-mohiyatini ham o'zgartirdi.

Xorazm viloyatida 1920 - 30-yillar mobaynida olib borilgan ta'lim siyosati sovet mafkurasi asosida shakllanib, avval diniy-ta'limiy tizimning yo'q qilinishi, so'ngra esa ta'limning markazlashuvi va mafkuraviy nazorat ostiga olinishi bilan kechdi. Bu davrda sovet maktablari soni oshib, ta'lim ommaviylashdi, qizlar uchun ham alohida maktablar ochildi. Shu bilan birga, milliy va diniy qadriyatlar siqib chiqarilib, ilgari faol bo'lgan ko'plab ma'rifatparvarlar va ziyolilar qatag'onga uchradi. Ushbu tarixiy bosqich Xorazmda ta'lim tizimining shakllanishida muhim o'rin tutgan bo'lib, ta'lim jarayonlarini retrospektiv tahlil qilishda alohida e'tibor talab qiladi.

Adabiyotlar tahlili va metod.

Tadqiqot mavzusi bo'yicha o'rganilgan ilmiy adabiyotlar xalq ta'limini sovetlashtirish jarayonlarini ayrim tomonlarini yoritishga yordam beradi. Xususan, Choriyev A.X.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Mustabid sho‘rolar tuzumi sharoitida O‘zbekiston xalq ta’limi va o‘qituvchi kadrlar tayyorlash: milliy-an’anaviy va sho‘ro ta’lim tizimlari o‘rtasidagi ziddiyatlar (20-30 yillar), Solijonova G.F Turkistonda o‘qitish-ma’rifatchilik o‘choqlari, ularning ijtimoiy ahamiyati (XIX asr oxiri-XX asr boshlari), mavzusida yozilgan dissertatsiyalari va Alimova D.A. O‘zbekistonda ta’limning rivojlanish tarixi va tarixshunosligi, kitobi hamda Salmonov A.M. O‘zbekistonda sovet hokimiyatining diniy siyosati: uydirma va tarix haqiqati (1917-1960 yillar) nomli kitobi statistik ko‘rsatkichlar va tarixiy faktlarga boy bo‘lib, ta’lim tizimining sovetlashtirilishi masalasini tahlil qilishda muhim ahamiyatga ega.

Muhokama va natijalar.

Xivada xonlik tuzumi ag‘darilib, 1920-yil 2-fevralda Yosh xivaliklar partiyasi a‘zolaridan iborat, Muvaqqat inqilobiy qo‘mita tuzildi. Shu yilning 9-aprelda mazkur qo‘mita ishini yaxshilash maqsadida uning tarkibida 10 kishidan iborat dastlabki xalq hukumati - Nozirlar Sho‘rosi tashkil qilindi. Asosan, yosh xivaliklardan iborat bo‘lgan hukumat a‘zolari Xorazmda ag‘darib tashlangan xonlik hukumati o‘rniga demokratik respublika qurish uchun intildilar. Yosh xivaliklar mamlakatda xonlikdan qolgan asoratlarni tugatish, respublikada demokratik tuzumni qaror toptirish uchun kurashdi. Rossiya rasmiy doiralari, Turkiston komissiyasi mustaqil siyosat yuritishga intilayotgan Yosh xivaliklar hukumatini badnom qilish uchun jon-jahdi bilan harakat qildi. Sovet davlatining qurolli tazyiqlariga qaramay, Yosh xivaliklar hukumati qariyb bir yil yashadi.

1920-yil 26-30-aprelda bo‘lib o‘tgan Butunxorazm xalq vakillarining I-qurultoyida Xorazm Xalq Sovet Respublikasi (XXSR) tuzildi. Bu davlat tuzumi jihatidan xalq demokratik respublikasi edi. 1920-yil 30-aprelda qurultoy XXSRning birinchi Muvaqqat Konstitutsiyasini qabul qildi. Xorazm tarixidagi birinchi Konstitutsiya kirish so‘zi, XIII bob, 37-moddadan iborat edi. 1921-yil 6-martda Xorazmda qizil armiya siyosiy boshqarmasi va qizil askarlar uyushtirgan harbiy davlat to‘ntarishidan so‘ng Yosh xivaliklar hukumati ag‘darib tashlandi.

1920-yilda Xorazm Xalq Sovet Respublikasi Maorif nazorati ostida Maktab kengashi tashkil qilindi, u tez orada mehnat maktablarini tashkil qila boshladi. Xivada o‘qituvchilarni tayyorlash uchun 3 oylik tezashtirilgan tayyorgarlik kurslari ochildi, bu yerda tez orada 50 nafar ilg‘or kishilar o‘qishga qabul qilindi. O‘sha yilning iyun oyida bitiruvchi o‘qituvchilar yangi o‘qitish usullari bilan 30 ta birinchi darajali maktabni tashkil etishga yordam berishdi. 1920-1921-o‘quv yilida Xorazmda 37 ta sovet maktabi ochilgan bo‘lib, ularda 2000 ga yaqin o‘quvchi ta’lim olgan. 1923-yilga kelib, Xorazmdagi 90 dan ortiq madrasadan 45 tasi yopilgan, qolganlari esa “isloh qilingan” va dasturlariga dunyoviy fanlar kiritilgan.

1920 - yillarning oxiriga kelib an’anaviy maktablar deyarli tugatildi. Vijdon erkinligini toptash, dindorlarni quvg‘in qilish, diniy maktablarni yopish tub aholining

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

ma'naviy hayotidan milliy qadriyatlarni siqib chiqarish jarayonini tezlashtirish, xalq ta'limini sovetlashtirish asosida rivojlantirishga olib keldi. “Xorazm XSR davrida ta'lim sohasidagi islohotlar dastlab jadid ma'rifatparvarlari yordamida amalga oshirilgan bo'lsa-da, keyinchalik ularning aksariyati “millatchi”, “aksilinqilobchi” sifatida qatag'on qilindi”[1]. Xorazmda sovet hokimiyatining dastlabki yillarida jadid maktablari va madrasalar faoliyat yuritishda davom etdi, biroq 1924-yildan so'ng ularning faoliyati cheklanib, o'rniga sovet maktablari tashkil etila boshlandi.

1924-yil O'rta Osiyoda milliy-hududiy chegaralanish natijasida Xorazm respublikasi hududi O'zbekiston SSR tarkibiga kirgan. Bu davrdan boshlab ta'lim sohasidagi sovetlashtirish jarayoni yanada kuchaydi. Shu yilning 30-noyabrida Xalq Nozirlar Sho'rosi o'z faoliyatini to'xtatdi. Ta'lim tizimi markazlashtirildi. 1925-yildan boshlab Xorazm viloyati ta'lim tizimi to'liq O'zbekiston Maorif xalq komissarligi nazoratiga o'tkazildi va yagona o'quv dasturlari joriy etildi. Maktablar faoliyati qattiq nazoratga olindi. Eski maktab va madrasalar yopildi. 1924-1928 yillar mobaynida Xorazm viloyatida 120 dan ortiq eski maktab va madrasalar yopilgan. 1928-yilga kelib 17 ta madrasa faoliyati to'xtatilgan. Vaqf mulklari davlat tasarrufiga o'tkazilgan.

Shu tariqa “1920-yillarning oxiriga kelib Xorazm madrasalarining aksariyati yopildi, mudarrislar esa sovet tuzumiga qarshi unsurlar sifatida ta'qib ostiga olindi”[2]. Eski maktablar o'rniga “sovet maktablari” tashkil etildi. Dunyoviy fanlar o'qitila boshlandi. Qizlar uchun alohida maktablar ochildi. O'qituvchi kadrlar tayyorlash uchun Xivada 3 oylik o'qituvchilar kursi tashkil etildi va Toshkentdan 15 nafar o'qituvchi taklif qilindi. Moskvaga 20 nafar yoshlar o'qishga yuborildi. Yangi o'quv dasturlari ishlab chiqildi va dastlabki darsliklar yaratildi. O'zbek tilida o'quv qo'llanmalari nashr etildi. Biroq, bu davrda ta'lim sohasidagi islohotlar asosan tashkiliy xarakterga ega bo'lib, mazmun jihatidan hali to'liq sovetlashtirilmagan edi. Jumladan, maktablarda diniy ta'lim elementlari saqlanib qolgan, o'qituvchilarning aksariyati eski maktab vakillari bo'lib, ular yangi tizimga moslashishga majbur bo'lgan edilar.

1924-1930 yillar davomida 150 dan ortiq yangi sovet maktabi ochilgan. 1930 yilga kelib Xorazm viloyatida 210 ta sovet maktabi faoliyat ko'rsatgan. Bu maktablarda 15,000 dan ortiq o'quvchi ta'lim olgan.

Sovet mafkurasi asosida yangi o'quv dasturlari joriy etildi va diniy ta'lim elementlari to'liq chiqarib tashlandi. Eski maktab o'qituvchilari ishdan bo'shatilib, yangi sovet pedagogika institutlari bitiruvchilari jalb qilingan. Pioneerlar va komsomol tashkilotlari faoliyati yo'lga qo'yilgan. Bu davrda Xorazmda ta'lim sohasida sovetlashtirish siyosati natijasida milliy va diniy qadriyatlardan uzoqlashish jarayoni boshlandi. 1928-yilga kelib, Xorazm viloyatida 80% ga yaqin maktablar sovet tipi asosida qayta tashkil etilgan. 1928-1929 yillarda Xorazm viloyatida 47 nafar o'qituvchi, 1930-1933 yillarda Xorazm

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

viloyatida 78 nafar o‘qituvchi “sinfiy yot unsur” va “diniy aqidalarga bog‘liqlik” ayblovi bilan ishdan bo‘shatilgan. “1930-yillarda Xorazm viloyati maktablarida mafkuraviy nazorat kuchayib, o‘qituvchilarning har bir darsi, har bir so‘zi nazorat qilinardi, arzimagan xato uchun ham ular xalq dushmani sifatida qoralanardi”[3].

Xorazm viloyatida ham umumiy majburiy boshlang‘ich ta‘lim joriy etildi. 1930-yil 25-iyulda VKP(b) MK “Umumiy majburiy boshlang‘ich ta‘lim to‘g‘risida” qaror qabul qildi. 1931-1932 o‘quv yilidan boshlab 8-11 yoshdagi barcha bolalar maktabga jalb qilindi. 1930-1940 yillar davomida Xorazm viloyatida 300 dan ortiq yangi maktab binolari qurildi”[4]. Yetti yillik va o‘rta maktablarning ochilishi natijasida, 1932-1935 yillarda viloyatda 25 ta yetti yillik maktab ochildi. 1937-yilga kelib 15 ta to‘liq o‘rta maktab faoliyat ko‘rsata boshlagan. Xiva, Urganch, Yangiariq, Xonqa va boshqa tumanlarda ham o‘rta maktablar ochilgan.

1930-yillarning ikkinchi yarmida ta‘lim tizimida mafkuraviy nazorat yanada kuchayishi oqibatida qatag‘on siyosati Xorazm viloyatidagi ta‘lim sohasiga ham katta ta‘sir ko‘rsatdi. Xorazmlik ko‘plab ma‘rifatparvarlar, o‘qituvchilar va olimlar qatag‘on qilindi. Jumladan, Bobojon Yaqubov, Muhammadniyoz Qurbonov, Jumaniyoz Sulaymonov kabi ziyolilarning qatag‘on qilinishi Xorazm madaniy va ilmiy merosini o‘rganish sohasiga og‘ir zarba bo‘lgan va mintaqaning tarixiy o‘zligini anglash jarayonini sezilarli darajada orqaga surib yuborgan. 1930-1934 yillarda Xorazm viloyatida ta‘lim sohasida faoliyat ko‘rsatgan 40 dan ortiq rahbar xodim va o‘qituvchilar turli siyosiy ayblashlar bilan hibsga olingan. Bu davrdagi “tozalash” natijasida ko‘plab tajribali o‘qituvchilarning o‘rniga qisqa muddatli kurslarda tayyorlangan yangi o‘qituvchilar kelgan.

1932-1934 yillarda barcha fanlar bo‘yicha yangi, mafkuraviy jihatdan “to‘g‘ri” darsliklar joriy etilgan. 1933-1934 o‘quv yilida Xorazm viloyatidagi 142 ta boshlang‘ich maktabning 127 tasida (89,4%) yangi darsliklar to‘liq joriy etilgan. 1934-yil oxiriga kelib Xorazm viloyatidagi 28 ta to‘liqsiz o‘rta va 7 ta to‘liq o‘rta maktabning barchasida yangi darsliklar joriy etilgan.

Xulosa. Xorazm viloyati ta‘lim tizimidagi qatag‘on siyosati sovet hokimiyatining milliy kadrlarni yo‘q qilish, ta‘lim tizimini to‘liq sovetlashtirish va mahalliy madaniy-ma‘rifiy an‘analarni yo‘q qilishga qaratilgan umumiy siyosatining bir qismi edi. Bu siyosat natijasida Xorazm viloyati ta‘lim tizimi malakali kadrlardan mahrum bo‘ldi, ta‘lim sifati pasaydi va mahalliy bilimlar hamda an‘analar yo‘q qilindi. Qatag‘on siyosati ta‘lim tizimini milliy o‘ziga xoslikdan mahrum qildi va uni to‘liq markazlashtirilgan sovet ta‘lim tizimiga aylantirdi. Bu jarayon Xorazm viloyati ta‘lim tizimining rivojlanishiga uzoq muddatli salbiy ta‘sir ko‘rsatdi.

Xorazm viloyatida xalq ta‘limini sovetlashtirish natijasida ta‘lim ommaviy va bepul hamda qizlar ta‘limi rivojlanishi bilan birga savodxonlik darajasini oshirdi, ta‘lim mazmuni

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

mafkuraviylashdi, milliy qadriyatlar va an'analar ta'lim mazmunidan siqib chiqarildi, ko'plab malakali pedagoglar qatag'on qilinishi ta'lim tizimining keyingi rivojiga uzoq muddatli ta'sir ko'rsatdi. Sovet davrida shakllangan ta'lim tizimi va uning mafkuraviy asoslari mustaqillik davrigacha saqlanib qoldi va bu O'zbekiston mustaqillikka erishguniga qadar davom etdi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qayumov A. *Sovet hokimiyatining O'zbekistonda mafkuraviy siyosati va uning ta'lim sohasidagi namoyon bo'lishi (1917-1941)*. Toshkent: Yangi asr avlodi, 2019.
2. Xorazm viloyat davlat arxivi direktori Dj.Rahmanov shaxsiy fondi hujjatlari.
3. Alimov I. Xorazm Xalq Sovet Respublikasi davrida ta'lim sohasidagi islohotlar // Tarix masalalari jurnali, 2-son, 2020-yil. – B. 34-45.
4. Bobojanov B. Sovet davrida Xorazm madrasalarining taqdiri. // Sharqshunoslik jurnali, 4-son, 2018. – B. 67-79.
5. Choriyev A.X. Mustabid sho'rolar tuzumi sharoitida O'zbekiston xalq ta'limi va o'qituvchi kadrlar tayyorlash: milliy-an'anaviy va sho'ro ta'lim tizimlari o'rtasidagi ziddiyatlar (20-30 yillar).// Tarix fanlari doktori ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya. – Toshkent. 1998. – 295 b.
6. Solijonova G.F. Turkistonda o'qitish-ma'rifatchilik o'choqlari, ularning ijtimoiy ahamiyati (XIX asr oxiri-XX asr boshlari). Tarix fanlari nomzodi ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya. – Toshkent. 1998. – 160 b.
7. Alimova D.A. O'zbekistonda ta'limning rivojlanish tarixi va tarixshunosligi. Ocherklar. – T.: Adabiyot uchqunlari, 2017. – 396 b.
8. Salmonov A.M. O'zbekistonda sovet hokimiyatining diniy siyosati: uydirma va tarix haqiqati (1917-1960 yillar). – T.: Tafakkur, 2015. –160 b.

ETNOLOGIYADA RAQAMLASHTIRISH

Alibekov Umurzoq Yuldashevich

katta o'qituvchi, Guliston davlat universiteti, Guliston sh., O'zbekiston

Tel.: +998 91 104 62 62 ; e-mail: umurzokalibekov@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada AKT dan foydalanish va raqamlashtirishni joriy etish afzalligi ko'rsatilib, etnologik tadqiqotlarning maqsadlari, vazifalari va qo'llaniladigan usullari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: raqamlashtirish, dastur, etnologik tadqiqotlar, suhbat, etika, raqamli texnologiya.

Raqamlashtirish - bu hayot va ishlab chiqarishning turli sohalariga zamonaviy raqamli texnologiyalarni joriy etishdir. Global ma'noda raqamlashtirish - bu hayot va ishlab

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

chiqarishning turli sohalarida amalga oshirilgan raqamli texnologiyalarga asoslangan iqtisodiy faoliyatdir.

Etnologiya (yunon. ἔθνος, xalq + -logos — ta’lim, fan) — turli etnik guruhlarining shakllanishi va rivojlanishi jarayonlarini, ularning o‘ziga xosligini, madaniy o‘zini-o‘zi tashkil etish shakllarini, ularning jamoaviy xulq-atvori va o‘zaro ta’siri qonuniyatlarini, shaxs va ijtimoiy muhit o‘rtasidagi munosabatlarni o‘rganuvchi fan.

Etnologik tadqiqotlar quyidagi maqsadlarda qo‘llaniladi:

- maqsadli auditoriyaning ehtiyojlari, istaklari va motivlarini tushunish;
- maqsadli auditoriyaning odatlari, kundalik amaliyotlari va turmush tarzini o‘rganish;
- muhim o‘zgarishlar paytida yoki undan keyin muammoni qayta o‘rganish va taqqoslash (masalan, qadimgi dabr, o‘rta asrlar va hozirgi davrdagi o‘zgarishlarni aniqlash);
- yangi veb-saytni ishlab chiqish, loyihalash va sinovdan o‘tkazish.

Etnologik tadqiqotlar quyidagi vazifalarni hal qiladi:

respondentlarning yashash joyiga tashrif buyurish, xususiyatlarni o‘rganish, yozib olish va ma’lumotlarni tahlil qilish;

yuqori sifatli ma’lumotlarning katta to‘plami, jumladan, audio, foto va video materiallarni to‘plash;

suhbatdosh uchun jonli muhitda "kontekstli" intervyularni o‘tkazish, bu nafaqat respondentning javoblarini, balki boshqa og‘zaki bo‘lmagan reaksiyalarni ham yozib olish imkonini beradi;

respondentning so‘zlari va uning xatti-harakati o‘rtasidagi farqlarni tushunish va bayon qilish.

Usulning afzalliklari: birinchi qo‘ldan olingan ma’lumot, bunda tadqiqotchi yagona bevosita kuzatuvchidir;

chuqur sifatli tadqiqotlar uchun eng samarali vositadir; maqsadli auditoriya guruhi tajribasining boshqa usullar bilan o‘rganib bo‘lmaydigan jihatlarini ochib beradi; etnologik tadqiqotlar natijasi maqsadli guruh dunyoqarashi va ongida dunyoning keng qamrovli tasviri bo‘lib, boshqa usullar bilan olingan nuqtali bilimlar, tor doirali ma’lumotlardan farqli o‘laroq, yuqori darajada ixtisoslashgan ma’lumotlarni beradi;

ko‘plab tushunchalar va yangiliklar, hattoki kashfiyotlar manbai bo‘lib, ular faqat o‘rganilayotgan ob‘yektni kuzatish orqali mumkin bo‘ladi;

har bir tadqiqot katta hajmdagi hujjatlar va empirik materiallar bilan qo‘llab-quvvatlanadi: fotosuratlar va videolar, chuqur suhbatlar yozuvlari, kundaliklar va hk.

K. Kovalenko, O. Belichenko va V. Kolosovalarning etnobotanik tadqiqotlarda kompyuter dasturlarini qo‘llash bo‘yicha qiziqarli sharhi bor [1]. Bunday dasturlardan etnologik tadqiqotlarda ham foydalanish mumkin. Masalan, intervyu transkripsiyasi bosqichida F4 dasturidan foydalaniladi, bu sizga bir vaqtning o‘zida audio yozuvni va matn

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

faylini oynalar o‘rtasida almashmasdan boshqarishga, yozib olingan segmentlar vaqtini avtomatik ravishda kiritishga imkon beradi va hokazo. Intervyularni bayon qilishda ajratib olingan materiallar Excel dasturiga kiritiladi, unda ma‘lumot beruvchi va tasvirlangan muammo haqidagi ma‘lumotlar ko‘rsatiladi. Keyinchalik ma‘lumotlar madaniy sohalar bo‘yicha ma‘lumotlarni tahlil qilish uchun mo‘ljallangan ANTHROPAC dasturi yordamida qayta ishlanadi. Bu tuzilgan sifat va miqdoriy ma‘lumotlarni tahlil qilish, juftlik bilan taqqoslash, reytinglar tuzish va h.k. imkonini beradi. Ilmiy maqolalarni yozish bosqichida maqolalar matnlari ichida mualliflar va kalit so‘zlarni qidirish, shuningdek, bibliografiyani tuzishni avtomatlashtirish, uni turli ilmiy jurnallar talablariga muvofiq formatlash imkonini beruvchi Mendeley dasturi qo‘llaniladi. Zotero dasturi ham shunga o‘xshash funktsiyalarni bajaradi. Lexonomy dasturi izohli lug‘atlarni elektron shaklda tuzish va nashr qilish uchun ishlatiladi. Leksonomiyada leksikografiyada qabul qilingan TEI Lex0 standartidan foydalanish rus tilidagi lug‘at materiallarini leksikografik ma‘lumotlarni saqlash va tahlil qilishning xalqaro tizimiga integratsiya qilish imkonini beradi. Shuning uchun glossariylar va izohli lug‘atlarni rus yoki ingliz tillarida tuzish tavsiya etiladi.

Etnologik tadqiqot etnografiya, antropologiya va sotsiologiyada ma‘lumotlar to‘plash usuli bo‘lib, u o‘rganilayotgan odamlarning tabiiy muhitida bevosita kuzatish va o‘zaro ta‘sirni o‘z ichiga oladi. Bu usul tadqiqotchilarga odamlar hayotining madaniy va ijtimoiy jihatlarini, ularning urf-odatlarini, kundalik amaliyotlarini, e‘tiqodlarini va ijtimoiy o‘zaro munosabatlarini chuqurroq tushunishga yordam beradi.

Etnologik tadqiqotlarda tadqiqotchilar ko‘pincha madaniy yoki ijtimoiy guruhga kirish bilan shug‘ullanadilar - bu jamiyatda yashash, kundalik tadbirlarda qatnashish, xatti-harakatlarni kuzatish va ishtirokchilar bilan suhbatlashishni o‘z ichiga olishi mumkin. Bu boshqa tadqiqot usullari yordamida olish qiyin bo‘lgan boy, batafsil, birinchi qo‘l ma‘lumotlarni to‘plash imkonini beradi.

Etnografik yoki etnologik tadqiqotlar turli sohalarda va maqsadlarda ijtimoiy va madaniy jarayonlarni chuqur tushunish uchun qo‘llaniladi va an‘anaviy ravishda turli jamoalarning madaniyati va ijtimoiy tuzilmalarini, jumladan, diniy urf-odatlar, oilaviy munosabatlar va ijtimoiy ierarxiyalarni o‘rganish uchun foydalaniladi.

Etnologik tadqiqot metodologiyasi tadqiqotchilarga o‘rganilayotgan guruhlarining madaniy va ijtimoiy hayotiga chuqur kirib borish imkonini beruvchi bir necha asosiy bosqichlarni o‘z ichiga oladi. Bu yerda asosiy qadamlar:

1. Tadqiqotchi o‘rganish uchun jamoa yoki ijtimoiy guruhni tanlaydi. Tanlov muayyan tadqiqot qiziqishlari, mavjudligi yoki tadqiqot granti takliflariga asoslanishi mumkin.

2. Tadqiqotdagi asosiy savollarni aniqlash. Bu savollar madaniyat yoki ijtimoiy hayotning qaysi jihatlarini o‘rganilishini aniqlashga yordam beradi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

3. Jamiyatda tadqiqot olib borish uchun ruxsat olish va ishtirokchilar bilan ishlashda axloqiy yondashuvlarni ishlab chiqish. Bu ishtirokchilarning xabardor qilingani, roziligini va to‘plangan ma‘lumotlardan qanday foydalanishni muhokama qilishni o‘z ichiga olishi mumkin.

4. Uzoq muddatli kuzatishlar o‘tkazish, ular davomida tadqiqotchi odamlarning kundalik hayotini kuzatish uchun ular orasida yashaydi yoki muntazam ravishda tashrif buyuradi. Kuzatishlar ishtirokchi (tadqiqotchi jamiyat faoliyatida faol ishtirok etganda) va qatnashmaydigan bo‘lishi mumkin.

5. Ma‘lumotlarni tahlil qilish uchun foydalaniladigan kuzatishlar, suhbatlar va shaxsiy fikrlashlar bo‘yicha batafsil qaydlarni yozib olish.

6. Guruh a‘zolari bilan rasmiy va norasmiy suhbatlar o‘tkazish, ularning madaniyati va ijtimoiy o‘zaro munosabatlari haqidagi qarashlari, tajribalari va talqinlarini chuqur tushunish.

7. Tadqiqotchi madaniy va ijtimoiy kontekstni tushunishga yordam beradigan mahalliy matnlar, fotosuratlar, videolar va boshqa materiallarni to‘plashi mumkin.

8. To‘plangan ma‘lumotlarni, mavzular va ma‘nolarni aniqlash uchun tematik tahlil kabi turli xil sifatli usullardan foydalangan holda tahlil qilish.

9. Tadqiqotchi o‘z natijalarini maqolalar, ma‘ruzalar yoki kitoblar shaklida ilmiy jamoatchilikka yoki boshqa manfaatdor shaxslarga xulosa va tavsiyalar sifatida taqdim etadi, ilmiy muomalaga kiritadi.

10. Yaxshi rejalashtirilgan tadqiqot puxta tayyorgarlikdan boshlanadi, u mavjud adabiyotlarni ko‘rib chiqish, aniq tadqiqot savollarini ishlab chiqish va ma‘lumotlarni yig‘ish usullarini ishlab chiqishni o‘z ichiga oladi.

Etika etnografiyada asosiy o‘rin tutadi. Tadqiqotchilar ishtirokchilarning xabardor qilishi va roziligini olishi, ularning shaxsiy hayoti va maxfiyligini himoya qilishi, madaniyati va ijtimoiy kontekstini hurmat qilishi kerak.

Etnologiyani boshqa tadqiqot usullari, masalan, miqdoriy so‘rovlar yoki tajribalar bilan birlashtirish to‘plangan ma‘lumotlarni tahlil qilish va tushunishni boyitishi mumkin.

Videoyozuv, audioyozuv va sifatli ma‘lumotlarni tahlil qilish dasturlari kabi zamonaviy texnologiyalardan foydalanish ma‘lumotlarni yig‘ish va tahlil qilishni yaxshilash imkonini beradi.

Xulosa tariqasida shuni ta‘kidlash joizki, bugungi kunda tarixiy tadqiqotlarda AKTdan foydalanish metodologik usul va vositalarning ajralmas qismga aylandi. Jamiyatning raqamli transformatsiyasi ilmiy muhitni va tarixiy fanlar infratuzilmasini sezilarli darajada o‘zgartirmoqda. Tarixiy hamda etnologik tadqiqotlarda tarixiy informatika va miqdoriy usullar parallel ravishda rivojlanib, bir-birini to‘ldirmoqda. Tarixiy ta‘lim va fanda AKT ni, jumladan, raqamlashtirishni joriy etilishi tarixchilardan

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

kasbiy mahoratni va professionallikni oshirishni talab qiladi. Raqamli tarix, tarixiy informatika va miqdoriy usullar raqamli transformatsiya davrida rivojlanishda davom etadi hamda tarixiy fanlarni boyitishga xizmat qiladi.

Shunday qilib, raqamli transformatsiya davrida tarixiy fanlarning, jumladan etnologiyaning, alohida ijtimoiy hodisa sifatida rivojlanishining barcha xususiyatlari raqamli tarix doirasida o'rganiladi. Tarixiy informatika va miqdoriy usullar tarixiy tadqiqotlarda, shu bilan birga maxsus tarixiy fanlarda parallel ravishda rivojlanadi va bir-birini to'ldiradi.

Adabiyotlar:

1. Коваленко К., Беличенко О., Колосова В. «ЦИФРОВАЯ ЭТНОБОТАНИКА»: КОМПЬЮТЕРНЫЕ ПРОГРАММЫ В ЭТНОБОТАНИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЯХ // XIII Конгресс антропологов и этнологов России: сб. материалов. Казань, 2–6 июля 2019 г. / Отв. ред.: М.Ю. Мартынова. – Москва; Казань: ИЭА РАН, КФУ, Институт истории им. Ш. Марджани АН РТ, 2019. – 516 с. – С. 452 .

O'ZBEKISTONDA MUSTAQILLIK YILLARIDA ANTROPOLOGIYA SOHASIDAGI KADRLAR MASALASI

Sulaymanov Amaliddin Nurboevich

Tarix fanlari nomzodi., dotsent. GulDU “Tarix” kafedrası dotsenti.

+99897-248-17-72, amaliddin_7203@mail.ru

O'zbekiston Respublikasi. Guliston shahri.

Annotatsiya: Maqolada antropologiyaning fan sifatida rivojlanishi va O'zbekistonda mustaqillik yillarida sohadagi kadrlar masalasi, amalga oshirilgan ishlar, ularning tarixiylik nuqtai-nazardan ahamiyati haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Yangi O'zbekiston, O'zMU, TDSuU, O'zR. FA. Tarix instituti, kadrlar, antropologiya, etnologiya, mintaq xalqlari, ijtimoiy-gumanitar fanlar.

O'zbekistonda antropologiya fanining asoslarini yaratilishi va sohani kadrlar bilan ta'minlash masalasi tubdan farq qiladigan tarixiy davrlarda amalga oshdi. Shuning uchun ham bu masalani ilmiy asosda yoritib berish maqsadida uni 3 ta, imperiya davri, sovetlar davri va mustaqillik davriga bo'lib o'rganilsa maqsadga muvofiq bo'ladi. Ushbu maqolada ilgari surilgan vazifalarni mana shu davrlardan biri, mustaqillik yillari asosida o'rganish, O'zbekistonda antropologiya sohasining vujudga kelishi va kadrlar masalasini tadqiq qilishda bir qator afzalliklarga olib keladi.

O'zbekistonda mustaqillik yillarida yoshlarni sohaga oid qiziqishlari har tomonlama qo'llab quvvatlandi. Sohaning A.Askarov, B.Axmedov, T.K.Xodjayov, K.Sh.Shoniyozov, I.Jabborov, G.K.Xodjayova, A.Xo'jaev kabi ko'plab mutaxassis-olim va tadqiqotchilari

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

1991-2000-yillar va undan keyingi davrda O‘zbekistonning qator oliy ta’lim va ilmiy tadqiqot muassasalarida ilmiy va pedagogik faoliyat bilan shug‘ullanishib, yoshlarga “Antropologiya asoslari”, “O‘rta Osiyo etnogenezi va etnik tarixi”, “Fiziologik antropologiya”, “O‘rta Osiyo antropologiyasi”, “Turkiy tilli xalqlar etnogenezi va etnik tarixi”, “Antropologik tadqiqotlar metodikasi” “Vezual antropologiya”, “Madaniy antropologiya”, “Tarixiy antropologiya”, “Ijtimoiy antropologiya”, “Etnografiya” kabi kurslardan ma’ruzalar o‘qib kelishdi.

Mustaqillik yillarida ustoz-shogird an’alarini davom ettirgan holda, soha olim va tadqiqotchilaridan A.X.Doniyorov (TDSHU), A.Ashirov (O‘zFA Tarix instituti), Z.Arifxonova (O‘zFA Tarix instituti), G.Zununova (O‘zFA Tarix instituti), M.M.Askarov (TDSHU), V.E.Abirov (TDSHU), A.Bobobekov (O‘zMU), A.Sulaymanov (GulDU) va boshqalar talaba-yoshlarga O‘zbekistonda mintqa aholisining antropologiyasi va etnik tarixini o‘rganishlari, bu boradagi bilimlarini mustahkamlash, antropologiya va etnik tarix sohasida etuk mutaxassislar tayyorlash maqsadida Respublikamizning etakchi oliy ta’lim muassasalarida yoshlarga saboq berib kelishmoqda.

Bugungi kunda O‘zbekistonda mintqa xalqlari, birinchi galda o‘zbek xalqi antropologiyasi va etnik tarixi, amalga oshirilgan antropologik tadqiqotlar tarixshunosligini ilmiy jihatdan o‘rganish, tadqiq qilish ishlari qator OTM va ITIlari tomonidan davom ettirib kelinmoqda. Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti tashkil topgandan so‘ng, “Sharq mamlakatlari tarixi va antropologiyasi” kafedrasining faoliyati yo‘lga qo‘yilgan [1]. Universitetda “Sharq mamlakatlari tarixi va antropologiyasi”, “Markaziy Osiyo xalqlari tarixi va tarixshunosligi”, “Markaziy Osiyo xalqlari tarixi va etnologiyasi” kabi kafedralar tashkil topdi va faoliyatlarini davom ettirdi. Bugungi kunda ushbu kafedralarda etuk mutaxassislar, Sharq mamlakatlari, Markaziy Osiyo xalqlari tarixi, tarixshunosligi, etnik va antropologik tarixi kabi sohaning yirik olimlari va tadqiqotchilari o‘quv, o‘quv-uslubiy, ilmiy-tadqiqot ishlari bilan shug‘ullanishib, O‘zbekistonda sharqshunos-tarixchilar, etnografiya, antropologiya fanlari bo‘yicha mutaxassislar tayyorlovchi yagona ilmiy muassasalardan biri sifatida jahonda o‘z o‘rniga ega bo‘lmoqda.

O‘zbekistonda mintqa xalqlari etnik tarixi va antropologiyasiga doir ilmiy tadqiqotlarni olib borayotgan ilm maskanlaridan yana biri, O‘zbekiston milliy universiteti qoshida uzoq yillardan buyon faoliyat olib borayotgan “Antropologiya va etnologiya” kafedrasini hisoblanadi.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 5-fevraldagi 14-07/1-3796-sonli topshirig‘iga binoan “Millatlararo munosabatlar sohasida yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan majorali va ixtiloflarning barvaqt oldini olish va ularni profilaktikasi holati monitoringini tizimli tashkil etish bo‘yicha 2020-2021- yillarga mo‘ljallangan amaliy

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

chora-tadbirlar rejasi”ning 8-bandiga muvofiq, kafedra “Antropologiya va etnologiya” nomi bilan yangidan tashkil etiladi [2].

Bugungi kunda “Antropologiya va etnologiya” kafedrası O‘zbekiston Fanlar Akademiyasi Tarix instituti “Etnologiya va antropologiya” markazi, O‘zMU qoshidagi “Amaliy etnologiya” laboratoriyasi bilan yaqin hamkorlikda faoliyat olib bormoqda. Kafedra a‘zolari qator darsliklar, ilmiy monografiyalar ustida ish olib borishmoqda. Jumladan: Dunyo xalqlarining etnologik tavsifi, antropologik, lingvistik klassifikatsiyasi, xo‘jalik madaniy tiplari, moddiy va ma‘naviy madaniyati, turar joylari, an‘anaviy turmush tarzi va diniy e‘tiqodlariga oid ilmiy izlanishlar va tadqiqotlar, Markaziy Osiyo xalqlari etnogenezi va etnik tarixi, xo‘jaligi, moddiy hamda ma‘naviy madaniyati haqidagi bilimlarning nazariy asoslari, Markaziy Osiyo etnologiyasining asosiy tushunchalari, uni klassifikatsiyalash tamoyillarini o‘rgatish hamda ularni amaliyotda tatbiq etish, tarixiy antropologiya fani, dunyo xalqlarining etnologik klassifikatsiyasi, moddiy va ma‘naviy madaniyati, xo‘jalik xususiyatlari, etno-madaniy jarayonlari, diniy qarashlari, madaniyatlarining zamonaviylashib borish jarayoni masalalari va ularning taraqqiyot bosqichlari, ulardan ilmiy maqsadlarda foydalanish, etnologik ekspeditsiyalarni tashkil etish va o‘tkazish tartibi va usullari, etnologiya fan sohalari va maktablari, antropologiya va etnologiyaning fan sifatida shakllanish bosqichlari, to‘plangan dala etnologik ma‘lumotlardan foydalanish, antropologik, arxeologik manbalar, yodgorliklar, antropogenez nazariyalarini o‘rganishda ilmiy jihatdan yondashish. Antropologik davrlashtirish va xronologiya, antropogenez fanining rivojlanish tarixi, tadqiqot ko‘lamining o‘sishi, uning bosqichlari, antropogenezning zamonaviy bosqichiga oid bilim, ko‘nikma va malaka shakllantirish, mintaqa halqlarining etnogenezi, etnik tarixi, antropologik va lingvistik tasnifi masalalari mavzularida ko‘lamli tadqiqotlarni davom ettirishmoqda.

O‘zbekistonda antropologiya fanini rivojlanishida va sohaga ilmiy kadrlar etishtirib berishda, O‘zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasining Tarix instituti salmoqli hissa qo‘shib kelmoqda. Jumladan Fanlar akademiyasi huzurida 1943-yilda “Etnografiya” bo‘limi tashkil etiladi. Bo‘lim bir muddatdan so‘ng, “O‘zbek xalqi etnografiyasi” va “Etnogenez va etnik tarix” nomlari bilan faoliyat olib boradi. 2020-yil 8-iyundan boshlab “Etnologiya va antropologiya” markazi sifatida faoliyat yuritilishi yo‘lga qo‘yiladi. Markazga turli yillarda sohaning etakchi olimlari M.S.Andreev, O.A.Suxareva, K.Shoniyoov, Z.H.Arifxonova, G.Sh.Zununovalar rahbarlik qilishgan. Xozirda markazni t.f.d., prof A.Ashirov boshqarib kelmoqda.

Markaz o‘z faoliyatida o‘zbek xalqining etnik tarixi, tarixiy etnografiyasi va zamonaviy etnografik jarayonlar yo‘nalishlarida samarali ilmiy tadqiqotlar olib bormoqda. Jumladan, o‘tgan sakson yil ichida markaz, o‘zbek xalqining etnik tarixi va tarixiy

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

etnografiyasi, sovetlar davri etnografiyasi, o‘zbek xalqining etnik tarixi, etnomadaniyati va milliy xususiyatlari, O‘zbekistonda yashovchi turli xalq va ellatlarning antropologiyasi va etnik tarixini o‘rganishga va bu orqali qimmatli ilmiy ma’lumotlarni jamiyatimizga etkazishga, etuk ilmiy kadrlar tayyorlashga ulkan hissa qo‘shmoqda. Markaz olimlari, tadqiqotchi va izlanuvchilari tomonidan so‘nggi yillarda o‘zbek millati tarixi, etnik hamda antropologik tadqiqotlar tarixi, etnoekologik madaniyat va iqtisodiy, ijtimoiy, falsafiy, psixologik antropologiya ilmiy muammolari doirasida tadqiqotlar olib borilmoqda. Shuningdek, zamonaviy shahar antropologiyasi, madaniy antropologiya, tibbiy antropologiya, vizual antropologiya hamda ziyorat turizmi yo‘nalishlarida ilmiy izlanishlar olib borilib, sohaga ilmiy kadrlar tayyorlash ishlari tizimli yo‘lga qo‘yilgan.

Xulosa qilib aytish mumkinki, O‘zbekistonda antropologiya fanining rivoji bir tekisda kechmagan. Iperiya va sovetlar davrida, Markaziy Osiyo, jumladan O‘zbekiston hududida amalga oshirilgan ekspeditsiyalar, asosan rossiyalik olim va sayohatchilar tomonidan tashkil etilgan. Bu sayyohatlarda mintaq xalqlarini etnik tarixi va antropologiyasini o‘rganish asosan tasviriy axborot komponentlaridan foydalanish orqali amalga oshirilgan.

Mustaqillik davrida soha bo‘yicha salmoqli va boy ilmiy meros, qimmatli antropologik tarixiy manbaalar yaratildi. Bu davr ichida fan sohasida ko‘plab olimlar, tadqiqotchilar tarbiyalanib voyaga etkazildi.

Yangi O‘zbekistonda ustoz-shogird an‘analarida faoliyat davom ettirilib, Markaziy Osiyo, xususan O‘zbekistonda antropologiya fanining rivojlanishiga munosib hissa qo‘shish yo‘lida barcha shart-sharoitlar yaratilmoqda.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 16 apreldagi PQ-4680-son Qarori.
2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020 yil 5 fevraldagi 14-07/1-3796-sonli topshirig‘i.

“ETNOTURIZM” –TARIXIY QADRIYATLAR IN’IKOSI: MAVJUD MUAMMOLAR VA TAKLIFLAR

Turaboeva Yayra Rustamjonovna,

Andijon qishloq xo‘jaligi va agrotexnologiyalar instituti katta o‘qituvchisi,

Tel:998943910385

Email: yturaboyeva23@gmail.com

Kazakboev Shoxbozbek Xusniddinovich

Andijon qishloq xo‘jaligi va agrotexnologiyalar instituti talabasi,

Email: shoksbozbekkazakboyev@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada zamonaviy fan tarmog‘ida shakllanib borayotgan “Etnoturizm” fanining paydo bo‘lishi va xorij tajribasi taxlil etilgan. O‘zbekiston sharoitida fan tarmog‘ida mavjud muammolar ko‘rsatib berilgan va takliflar bildirilgan.

Kalit so‘zlar. Etnoturizm, global etnografiya, virtual etnografiya, etnomadaniy turizm, etnografik ob‘ektlar.

O‘zbekiston o‘chmas madaniyati, ilmiy salohiyati, jahon ilmiy rivojiga ulkan xissa qo‘shgan buyuk daholar yurti sifatida ma‘lum va mashhurdir. Markaziy Osiyo xalqlarining 3,5 mingyillik tarixi ushbu o‘lkada boy madaniy meros sohiblari yashaganligidan dalolat beradi. O‘zbekistonning qulay geografik sharoiti, boy an‘analari, mehmondo‘st xalqi sabab turli o‘lkalardan millionlab xalqlar ko‘chib kelgan va bir qancha xalqlarga xos bo‘lgan an‘analar, diniy rasm-rusumlar, etnografik o‘ziga xoslik shakllangan.

Dunyoning ko‘plab davlatlarida turizm resurslari turlicha taqsimlangani bois ular tabiiy va sun‘iy resurslarni o‘ylab topmoqda. Ya‘ni bunda, sayyohning asosiy maqsadi geografik mintaqalarni yoki iqtisodiy rivojlangan mamlakatlarning salohiyatini ko‘rish emas, balki, yangi bilimlarni egallash, tarixiy o‘lkalarga sayohat, inson ongi, idroki va qo‘l mehnati bilan yaratilgan madaniy yodgorliklardan bahramand bo‘lishdir. Shu sabab turizm bozoridagi takliflarning salmoqli qismi turizmning mazkur resurslariga qiziqish va o‘zi uchun yangi dunyolarni kashf qilishga qaratilmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoev O‘zbekistonda sayyohlar sonini ko‘paytirishda *“yaqin xorij va Xitoy katta salohiyatini o‘rganish”* deb hisoblaydi. Ya‘ni, Xitoy turizmiga madaniy tadbirlar, tarixiy filmlar, turizm ob‘ektlaridagi ozodalik, tozalik, xushmuomalalik xosdir va aynan ularni o‘rganish mamlakatimiz turizmni rivojlantirishda qo‘l kelishi mumkin[1].

Bugungi kunda milliy iqtisodiyotga yuqori daromad keltiradigan istiqbolli tarmoqlardan biri – bu turizmdir. Yurtimizda 7 ming 300 dan ortiq madaniy me‘ros ob‘ektlari mavjud bo‘lib, ularning aksariyati YuNESKO ro‘yhatiga kiritilgan. O‘zbekiston

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

jahon brendlarini faol jalb etib, ziyorat turizmi, ekologik, ma'rifiy, etnografik, gostronomik turizm[2] va bu sohaning boshqa tarmoqlarini rivojlantirishga e'tiborni kuchaytirmoqdi.

Zamonaviy jamiyatlarda “*Etnografiya va turizm*” tushunchalarini birga qo'llash orqali ko'plab xorijiy va mahalliy olimlar ushbu terminlarning naqadar bir-biriga bog'liq ekanligini angladi[3].

“*Etnografiya va turizm*” fanini “*Etnografik turizm*” yoki “*Etnomadaniy turizm*” atamaları bilan ham talqin etish mumkin.

“*Etnografik turizm*” atamasining ilmiy va keng qo'llaniladigan talqinida “*Xalq madaniyati*” yoki “*Etnografik madaniyat*” kabilar ham qo'llaniladi. Etnografik turizm sayyohlarni mahalliy etnoslarning kundalik hayotiga qiziqishi, xalq an'analari, marosimlari, ijodi va madaniyati bilan tanishishga bo'lgan talabiga asoslanadi.

“*Etnografik turizm*” doirasida sayyohat qiluvchilarga quyidagi xususiyatlar xosdir:

- o'zi mansub bo'lgan jamiyatini dunyo xalqlari tarixida, iqtisodiyotida, ijtimoiy-siyosiy maydonida, madaniy (arxitekturasini, dini, hunurmachilik an'analari, musiqasi va amaliy san'atida) hayotidagi o'rni va roli bilishga qiziqish;
- o'z tarixiy “ildizlarini” izlash: ma'lum bir ijtimoiy, etnik yoki diniy tarixiy rolini, o'rni va qiyofasini bilish;
- ijtimoiy guruhlar ichidan o'zi va boshqalar o'rtasidagi madaniy o'xshashliklarni izlash;
- jamiyat merosi to'g'risida bilimga bo'lgan ehtiyoj;
- o'z tarixini qayta qurish[4].

Kaliforniya universiteti sotsiomadaniy antropologiya professori Nelson Grabern turizmni kognitiv[5] amaliyot nuqtai nazaridan “muqaddas sayohat” sifatida ko'rish, binar qarama-qarshiliklarni
$$\text{“Ish+kundalik hayot=dunyoviy//turizm+kundalik hayot=muqaddas”}$$
 formulasi asosida yondashuvni taklif etadi. Uning fikricha, etnoslarning hayot tarzi odatiy va noodatiyga bo'linadi[6]. Odatiy hayot tarzi majburiy faoliyat bo'lib, doimgidek uyda, noodatiy faoliyat “uydan tashqarida” ixtiyoriy tarzda muqaddas tuyg'ular asosida sodir bo'ladi.

Pensilvaniyadagi G'arbiy Chester universiteti (AQSh) antropologi Maykl Djovin global harakatchanlik shakllari bo'lgan – turizm, ziyorat va immigratsiya masalalarini uzoq yillar tadqiq etgan. Antropolog olim turizmning “*global etnografiya*” sini yuritishda oid bir necha yondashuvlar orasida “*virtual etnografiya*” ni alohida o'ringa qo'yadi[7].

Etnoturizm madaniy turizmning bir turi bo'lib, alohida millatlar, xalqlarni bilish, ularni o'rganish, madaniy va til almashinuvi[8]dir. Bu ta'rifga mutloqa qo'shilgan xolda, etnosning naqadar madaniy tiplari ko'pligini anglash mumkin. N.B Moralev va Ye.Yu Ledovskix etnoturizmni sigment deb hisoblashadi va bu asosiy sayyoh jalb qilishda mahalliy aholi ishtirok etadigan, etnik turizm sohasi deb hisoblaydi[9].

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Ch.B.Sunduev, L.V.Xıshiktuev madaniy-ma’rifiy turizmning yo‘nalishlaridan biri sifatida etnografiya deb hisoblaydi, bunda sayyohni mahalliy aholi muhitiga cho‘mdirish, aholi milliy madaniyati bilan tanishish imkoniyati paydo bo‘ladi[10].

Etnografik ob’ektlar etnografik turizmning ajralmas qismi hisoblanadi. “Etnografik ob’ekt” sifatida an’anaviy kundalik etnik namoyishlar, madaniyat, madaniy va tarixiy binolar va boshqalar kiradi.

Quyidagilar etnografik ob’ektlarni ajratishga imkon berishi bilan birga etnoturizm resursi sifati ham tavsiflash mumkin:

- Arxitektura yodgorliklari: ma’lum etnik guruhning madaniy hayotini aks ettiradigan me’moriy uslub;

- Diniy inshootlar: arxitektura ana’nasi u yoki bu etnosning diniy inshootlarini aks ettiruvchi uslubda qurilgan inshootlar;

- ziyoratgohlar, qabristonlardagi an’anaviy qabr toshlarini mahalliy yozuvlar, bezak bilan bezitish;

- an’anaviy uy-joylar;

- “etnik tur” ni saqlab qolgan aholi manzilhohlari, an’anaviy turar joylar va ularning qo‘shimcha binolari;

- an’anaviy iqtisodiy tarmoqqa tegishli maishiy ob’ektlar: quduqlar, tegirmonlar, bozorlar;

- xalq festivallari o‘tkaziladigan joylar, folklor ansambllarining ishtiroki, an’anaviy kiyimlardan foydalanish;

- xalq hunarmandchiligi maktablari va an’anaviy hunarmandchilik inshootlari;

- etnografik muzeylar, ko‘rgazmalar, majmualar, etnografik ob’ektlar[11].

Insoniyat o‘z millatining kelib chiqishi, identikligi, etnik tarixi va etnogenezini bilishga bo‘lgan ishtiyoqi va buning asosida shakllangan madaniyat, urf-odatlar va kundalik hayotni tushunish ularni o‘rganish jarayonida etnoturizm keng imkoniyatlarni taqdim etadi[12]. XXI asrda xalqlarning identiklik fenomi ortib, o‘zaro farqlarni ko‘rsatish tendensiyasi ham avj olmoqda. Shunday shiddatli zamonda identiklikni asrash, millatni, uning madaniyati va an’analarini saqlab qolish muhim masalalardan hisoblanadi.

Etnoturizm “turizm madaniyati”ni shakllantirishni, milliy madaniyatning tiklanishi va rivojlanishining omili sifatida namoyon bo‘ladi. Zero, bu jarayonda bir tomondan unutilgan an’anaviy qadriyatlar, hunarmandchilik maktabi qayta jonlansa, ikkinchi tomondan, til, marosimlar ommalashtiriladi. Shunday qilib, o‘tmishdagi tarixiy va madaniy merosni saqlash, ko‘paytirish va kelajak avlodlarga yetkazish g‘oyasi ham amalga oshadi.

Xullas, Etnoturizm madaniy yo‘nalishlardan biri sifatida zamonaviy jamiyatlarda sezilarli mashhurlikka erishgan. Ammo, aksariyat mutaxassislar nuqtai nazarida turizm faqat iqtisodiy soha va u davlat iqtisodiyotiga ta’sir ko‘rsatuvchi drayver deb hisoblaydi. Yoki

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

turizm geografiya bilan uzviy bog‘liq deb tarmoq sifatida ta’rif berishga urinadi. Shu bois barcha turizm tarmoqlarini aynan shu fan so.halariga bog‘lashga urinadi. Bizningcha, bu tor doiradagi yondashuv turizm tarmoqlarini rivojlanishiga, bu sohadagi ilmiy bilimlarni ortishiga to’sqinliq qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati.

1. <https://www.gazeta.uz/uz/2023/10/11/tourism/>
2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг Олий Мажлисга мурожаатномаси // Халқ сўзи. 2017 йил, декабрь.
3. И.Жабборов. Ўзбек халқ этнографияси. Т.ўқитувчи. 1994, 320 б, 7-б
4. Бутузов А.Г. Этнокультурный туризм. учебное пособие.— Москва: КноРус, 2016. — 248 с.
5. Миницкий Н.И. Когнитивные практики в исторической науке и образовании// Когнитивные практики в исторической науке и образовании.— Мн: БГУ, 2009. – С. 143.
6. Graburn N.H.Tourism: The Sacred Journey / Hosts and guests. The anthropology of tourism. – Philadelphia: University of Pennsylvania, 1989. – P.25.
7. Di Giovine M.A. Tourism Research as "Global Ethnography" // Anthropologies: a Collaborative Online Project. 2011. – April. – №15. – P.6.
8. Биржаков, М. Б. Введение в туризм / М. Б. Биржаков. – 9-е изд., переруб. и доп. – СПб.: Изд. дом Герда, 2007. – 576 с
9. Моралева, Н.В. Организация этнографического и аборигенного туризма: учебное пособие – М.: Библиотека коренных народов Севера, 2008. – 43 с
10. Сундуев Ч.Б. Этнотуризм как одно из направлений культурно познавательного туризма / Ч.Б. Сундуев, Л.В. Хышиктыева // Вестник Бурятского государственного университета, 2009. – № 4. – С. 53–56.
11. Гаврильчик Р.М., Лыткина Н.Л. Рекомендации по этнографическому туризму: информационный справочник. – Ханты-Мансийск: Полиграфист, 2007 – С. 51
12. Птуха Н.И. Этнографический туризм: учебное пособие. – М.: Грифон, 2019. – 90 с.

QALMIQ XALQINING O‘ZBEKISTON SCRGA DEPORTATSIYA QILINISHI TARIXI

Mavluda Raxmanova

O‘zbekiston Fanlar Akademiyasi Tarix instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya: Maqolada Ikkinchi jahon urushi davrida Stalin qatag‘oni qurboni bo‘lgan qalmiq xalqining deportatsiya qilinishi tarixi, ularning O‘zbekiston SSRga majburiy ko‘chirilishi, O‘zbekiston SSRga joylashtirilgan qalmiqlarning ijtimoiy-iqtisodiy hayoti va demografik yo‘qotishlari, mehnat faoliyatlari va reabilitatsiya qilinishi masalasi haqida ma’lumotlar berilgan.

Kalit so‘zlar: qalmiqlar, deportatsiya, majburiy migratsiyalar, Stalin qatag‘oni, “Uluslar” harbiy amaliyoti, baliqchilik kolxozlari, baliqchilik tresti, Mo‘ynoq baliq-go‘sh t konserva kombinati.

XX asrning 30 – 40-yillarida sovet hokimiyati tomonidan insoniyat tarixidagi eng shafqatsiz qatag‘onlardan biri hisoblangan xalqlarni majburiy ko‘chirish siyosati amalga oshirildi. Sovet davlatining ushbu siyosatdan ko‘zlagan bosh maqsadi kommunistik mafkura g‘oyalari asosida tashkil etilgan hokimiyatini saqlab qolish hamda yanada mustahkam ildiz otishi uchun zamin hozirlash edi. SHu sababdan, Sovet hokimiyatiga, uning yuritgan nodemokratik boshqaruv tizimiga qarshi chiqishi mumkin bo‘lgan har qanday unsurlarga shubha bilan qaraldi, gumon ostiga olinganlarga turli ayblar ag‘darilib, dushmanlar qatoriga kiritildi, qora ro‘yxatga olinib tuxmatlar bilan badarg‘a qilib yuborildi.

Deportasiya (lotincha *deportatio* – surgun, haydab chiqarish) so‘zi[1] badarg‘a qilish yoki chiqarib yuborish degan ma‘noni anglatib, biron shaxsni yoki butun toifadagi shaxslarni boshqa davlat yoki boshqa joyga, harbiy kuzatuv va kuchli nazorat ostida majburan ko‘chirishni anglatgan. Sovetcha deportasiya siyosatining asosiy maqsadi jamiyatni ma‘muriy-buyruqbozlik tizimiga to‘siq bo‘luvchi, qizil armiya va sovet hokimiyati idoralariga qarshi ochiqchasiga kurashuvchi, bo‘ysunmaslik va qo‘zg‘olon vaziyatlarini uyushtirishga harakat qiluvchi unsurlardan tozalash edi.

SSSRdagi ichki majburiy migrasiyalar to‘lqini Ikkinchi jahon urushi davrida eng yuqori cho‘qqiga ko‘tarildi. Bu davrda nemislar, qalmiqlar, chechenlar, ingushlar, qorachoylar, bolqorlar, qirim tatarlari, bolgarlar, greklar, armanlar, kurdlar, mesxeti turklari o‘z yashab turgan joylaridan Ural, Evropaning shimoli, G‘arbiy Sibir, Qozog‘iston va O‘rta Osiyo hududlariga surgun qilindi.

1943 yilning 28-29 dekabrda esa “Uluslar” deb nomlangan harbiy amaliyot paytida qalmiq xalqini deportasiya qilish bilan Ikkinchi jahon urushi davridagi *uchinchi majburiy ko‘chirish tadbiri* ham boshlanadi. Qalmiq xalqi Gitler armiyasi bilan to‘g‘ridan-to‘g‘ri hamkorlik qilishda ayblanadi. Bunga asos qilib, 110-qalmiq otliq dviziyasining dushmanga taslim bo‘lganligi, sovet hokimiyatiga qarshi jinoiy guruhlar tuzilishi va hukumatga qarshi

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

chiqishlar sodir etilganligi ko‘rsatiladi. Natijada, SSSR Oliy Soveti Prezidiumi Farmoni va XKS qarori bilan aholisi deportasiya qilingan RSFSR tarkibidagi Qalmiq ASSR tugatiladi [2].

SHarqqa tomon 94 mingdan ortiq qalmiqlar majburiy surgun qilinadi. O‘zbekiston SSRda 1945 yil boshlarida 538 nafar [3], 1949 yilga kelib 743 nafar, 1950 yilning birinchi yarmida 746 nafar [4] majburiy ko‘chirilgan qalmiq millatiga mansub aholi hisobga olingan [5].

Maxsus manzilgohlarga joylashtirilgan qalmiqlar mehnatidan ko‘proq qishloq va o‘rmon xo‘jaligi, asosan baliqchilikda foydalaniladi. Qalmiqlar azaldan baliqchilik sohasida samarali faoliyat yuritishgan. SHu sababdan ham, deportasiya qilingan qalmiqlarning bir qismi koreys xalqi kabi Qozog‘iston va O‘zbekistonning Orol bo‘yi mintaqalarida baliqchilik bilan shug‘ullanishga jalb etiladi. SSSRning SHarqiy Evropa hududidagi lagerlarida yashagan qalmiqlarning alohida guruhlari va avvalroq Qozog‘iston SSRga deportasiya qilinganlari Orol dengizi bo‘yiga, Qoraqalpog‘iston ASSRdagi Mo‘ynoq posyolkasiga keltiriladi. Bu erga ko‘chirilgan 249 nafar ishchi qalmiqlarning 195 nafari baliqchilik sanoatiga safarbar etiladi [6]. Orol davlat baliqchilik trest tomonidan 1944 yil aprel oyi oxirida Mo‘ynoq baliq-go‘sht konserva kombinatiga ko‘chirib keltirilgan mutaxassis qalmiq ishchilarning moddiy ahvoli va ta‘minoti nihoyatda og‘ir ahvolda bo‘lgan [7].

Deportasiya qalmiqlarning ham demografik o‘rishiga katta salbiy ta‘sir ko‘rsatib, butun SSSR bo‘yicha aholi soni 1939 yildagiga nisbatan 1959 yilga kelib 1/5 qismga kamayib ketadi [8]. Bu ko‘rsatkichga ko‘ra, qalmiqlar deportasiya natijasida eng ko‘p aholisini yo‘qotgan xalq bo‘lgan va har uchta odamning bittasi majburiy ko‘chirish tufayli vafot etgan. Sovet davrida qalmiqlarning demografik potensialdagi yo‘qotishi 31,4 foizni tashkil qilgan. Bundan ko‘rinib turibdiki, majburan surgun qilinish ushbu xalqlarning ijtimoiy holatiga salbiy ta‘sir ko‘rsatib, katta yo‘qotishlarga duchor qildi.

Qatag‘on qilingan millat va xalqlarning repatriasiya qilish masalasiga oid qonuniy hujjatlar 1956 – 1957-yillarda qabul qilina boshlaydi. Dastlab qalmiqlar 1956 yilning 17 martidan maxsus manzilgohlardan ozod etilgan va ular qisman rehabilitasiya qilingan xalq hisoblangan. 1957 yil 9 yanvarida Qalmiq avtonom viloyati tuzilib, 1958 yilda Qalmiq ASSRga aylantirilgan [9]. Unda hududiy o‘zgarishlar yuz berib, eski manzillarga aholining qaytib ko‘chib borishi taqiqlangan. 1979 yilgi aholi ro‘yxatlariga muvofiq O‘zbekiston SSRda yashab qolgan qalmiqlar 221 nafarni tashkil qilgan [10].

Sovet davlati vujudga kelgan davrdan boshlab, hokimiyatni yanada mustahkamlash hamda totalitar tuzumni qaror toptirish uchun qatag‘on usulidan keng foydalandi. I.Stalinning hokimiyat tepasiga kelgan davrdan to uning vafotiga qadar sodir etilgan sinfiy va etnik tozalashlar tufayli millionlab insonlar o‘z vatanidan maxsus manzilgohlarga

majburiy ko‘chirib yuborildi. Xalqlarni majburiy ko‘chirish orqali sovet hokimiyati o‘zining siyosiy va iqtisodiy maqsadlarini amalga oshirishni rejalashtirib, turli millatlardan tarkib topgan davlatning demografik holatini sun’iy ravishda o‘zgartirib yubordi hamda bu siyosat keyingi davrlarda o‘zining ayanchli oqibatlarini birma-bir namoyon qila boshladi.

Foydalanilgan manba va adabiyotlar

1. O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi. 3-jild. – Toshkent: O‘zME Davlat ilmiy nashriyoti, 2002. 262-bet.
2. Иванов А.С. “Изъять, как антисоветский элемент...”: Калмыки в государственной политике (1943–1959 гг.) – Москва, 2014. – С. 45.
3. Рахманкулова А. Национальная политика советского государства в 1930-1940-е гг. Депортация народов в Узбекистан //Советские нации и национальная политика в 1920-1950-е годы: Материалы VI международной научной конференции. – С. 501.
4. O‘zR IVA. 32-jamg‘arma, 1-ro‘uxat, 129-yig‘majild, 67-varaq.
5. Бугай Н.Ф. Проблемы репрессий и реабилитации граждан: история и историография (XX в. –начало XXI в.). – Москва, 2012. – С. 52.
6. Бугай Н.Ф. Л.Берия – И.Сталину: “Согласно вашему указанию...” – Москва, 1995. – С. 79.
7. O‘zbekiston Milliy arxivi. 314-jamg‘arma, 7-ro‘uxat, 26-ish, 1-2 varaq.
8. Саипова К. Толерантность узбекского народа к эвакуированным и депортированным народам в годы войны с фашизмом. – Т., 2018. – С. 21.
9. Иванов А.С. “Изъять, как антисоветский элемент...”: Калмыки в государственной политике (1943–1959 гг.). – С. 168.
10. Этнический атлас Узбекистана. –Т.: Узбекистан, 2002. – С. 114-115.

MADANIYAT VA MILLIY MADANIYATNING O‘ZIGA XOSLIGI

Vakilova Nilufar Shavkat qizi

Gumanitar fanlar fakulteti tadqiqotchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada madaniyat va uning tarifi, milliy madaniyatimizning ijtimoiy hayotimizdagi va bugungi kunda yoshlar hayotida milliy madaniyatga bo‘lgan munosabatlari, yoshlarda milliy madaniyatni rivojlanishi masalalari yoritib berilgan.

Kalit so‘zlar: yoshlar, madaniyat, tarbiya, o‘zlikni anglash, kiyinish madaniyati, yoshlarni milliy ruhda tarbiyalash.

Madaniyat – bu, insonlarning ijodiy faoliyati tufayli yaratilgan moddiy va ma’naviy boyliklar majmuini ifodalashdan tashqari, o‘zida jamiyatning taraqqiyot darajasini ham aks ettiradi, ya’ni jamiyatdagi bilim, mezon va qadriyatlarning yig‘indisi madaniyatda gavdalanadi.

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

“Madaniyat” tushunchasi kompleks va ko‘p ma’noli tushuncha sifatida zamonaviy gumanitar fanlar, xususan, falsafa va madaniyatshunoslikning eng bahstalar mavzularidan biri hisoblanadi. U o‘zining murakkab va ko‘p aspektlilik bilan birga differensial hamda o‘ziga xos tavsiflari sababli turli terminlar orqali izohlanadi, turlicha tasniflanadi va turli-tuman tipologiyalarni namoyon etadi. Mazkur tasnif va tipologiyalar qanchalik ko‘p bo‘lmasin, ularning hech biri “madaniyat” tushunchasini to‘liq ochib bera olmasada, bir-birini to‘dirib keladi.

“Madaniyat” so‘zi birinchi marta Edvard Teylor tomonidan qo‘llanilgan. Uning fikricha, madaniyat – jamiyatning turli a‘zolari tomonidan qabul qilingan yashash tarzi, an‘ana, urf-odatlardan iborat.[1] Keyinchalik esa “madaniyat” tushunchasi quyidagicha ta’riflangan: “Madaniyat arabcha - madinalik, shaharlik, ta’lim-tarbiya ko‘rgan”. Umumiy qilib aytganda bugungacha madaniyatning mingdan ortiq ta’riflari mavjud. Har bir shaxs xoh u olim bo‘lsin xoh u ishchi o‘zining kelib chiqishi, dunyo qarashi va ma’naviy mafkurasidan kelib chiqib madaniyatga turlicha ta’rif beradi. Tabiiyki, madaniyat insoniyatga nima beradi, degan savol tug‘iladi. Bunga quyidagicha javob berilsa, nazarimizda, o‘rinli bo‘ladi:

madaniyat atrof-muhitga hamda o‘zga tilga nisbatan qiziqish uyg‘otadi;

madaniyat inson dunyoqarashini kengaytiradi;

madaniyat insonlar bilan muomala qilishni o‘rgatadi;

madaniyat til o‘rganish, fikrlash, xulosalar qilish, nazariyalar yaratish,

inson sivilizatsiyasini o‘rganishga asos bo‘ladi;

madaniyat o‘z milliyligini yo‘qotmaslikka o‘z yurtiga mehr muhabbat uyg‘otishga asos bo‘ladi, madaniyat bizga nima beradi degan savolga yana minglab misollar keltirishimiz mumkin, har birimiz hayotimizni madaniyatsiz tasavvur etaolmaymiz, bizning yurish turishimiz hatto salom berishimizda ham madaniyatning o‘rni cheksizdir.

Dunyoda minglab millat va elatlar o‘zlariga xos milliy xususiyat va madaniyatga ega. Milliy madaniyatlar har bir millat yoki elat yashab turgan hududning tabiiy joylashuvi, geografias va iqlimi turmush kechirishida mavjud mashg‘ulotlari doirasidagi qiyinchiliklarni bartaraf etish choralari izlash jarayonida vujudga keladi va keyinchalik milliy urf-odat va an‘anaga aylanib boradi. Ma’naviy qadriyatlarni tiklash-milliy o‘zlikni anglashdir. Milliy o‘zlikni anglash orzu-istak bilangina amalga oshmaydi. Buning uchun mustaqillikka erishishning o‘zi kifoya qilmaydi. Milliy o‘zlikni anglash uchun ma’naviy qadriyatlarni qayta tiklash, uning imkoniyatlari va afzalliklaridan samarali foydalanish, ma’naviy-ma’rifiy sohadagi muammolarni hal eta borish ham talab qilinadi.[2]

Bugungi kunda milliy o‘zlikni anglashning eng dolzarb masalalaridan biri — birinchi Prezidentimiz, I. A. Karimov juda to‘g‘ri xulosa qilganidek, o‘zlikni anglash tarixni

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

bilishdan boshlanadi, inson uchun tarixdan judo bo‘lish — hayotdan judo bo‘lish demakdir.[3]

Tarix har bir xalqning hayoti va turmushi o‘tmishda qanday kechganligi, u jahon sivilizatsiyasida qanday o‘rin egallaganligi haqida ma'lumot beradi. Shuning uchun ham o‘zligini anglamoqchi bo‘lgan xalq va millat uchun o‘z tarixini bilishdan muhimroq vazifa yo‘q. Millatning o‘zligini anglashda uning o‘z tiliga ega bo‘lishi ham muhim ahamiyat kasb etadi. Til orqali har bir millat o‘zligini anglaydi va anglatadi. Shu sababli ham bosqinchilar millatning yo‘q qilinishida birinchi uning tilini kamsitish bilan yo‘q qilishga uringan.

Bugungi kunda mamlakatimizda milliy o‘zlikni anglashning dolzarb muammolaridan yana biri — bu milliy qadriyatlarni: xalqimizning aslar davomida shakllangan va hayotining mazmuniga aylanib kelgan urf-odatlar, rasm-rusumlari, an‘analarini qayta tiklashdan iboratdir. Mustaqillik yillarida bu sohada bir qator muhim o‘zgarishlar amalga oshirildi. Navroz, Ro‘za va Qurbon hayitlarining qaytadan tiklanishi o‘tmish ma‘naviy merosini o‘rganish borasidagi ishlarning boshlab yuborilganligi, o‘zbekona to‘ylar yoki ma‘rakalarning o‘tkazila boshlaganligi, xalqimizning dunyoqarashida bo‘layotgan o‘zgarishlar milliy o‘zlikni anglashda muhim ahamiyatga ega bo‘ldi.[4]

Ammo shuni takidlash joizki bugungi kunda ko‘p yoshlarimiz, o‘z milliy urf-odatlarimiz, rasm-rusum va an‘analarimizga amal qilishmayotganliklari bizni juda xayratga soladi. Ular oila davrasida ham boshqa chet el tillarida muloqot qilishlari, milliy marosimlarimizga bepisand qarashlari, yoshlarimizning jinsiy shimlarda yoki kalta kulta kiyimlarda yurishlari, yoki ba‘zi ayollarimizning qoraga burkanib yurishlari bugungi kunda juda ko‘p uchramoqda.

Dunyoning ko‘pgina xalqlarida bo‘lgani singari o‘zbek xalqining ham kiyinish madaniyatida o‘zbek odat va rusumlariga mos keladigan kiyinish uslublari mavjud. Kiyinish madaniyati ham insonni qaysi millat vakili ekanligini, uning milliy o‘zligini anglashini namoyon etib turadi. Bugungi kunda har juma kuni milliy liboslar kuni etib belgilanganligi ham bejiz emas albatta, buning zamiridi milliylikimizni anglash, unib kelayotgan yosh avlodni milliy ruhda tarbiyalash, ular ongiga milliy o‘zligimizni anglatish kabi muhim vazifalar yotadi.

Umumiy qilib aytganda milliy madaniyat, o‘zlikni anglash bugungi kunda juda dolzarb muammolardan biri bo‘lib qolmoqda. Yoshlarimizda chet el madaniyatiga qiziqish tobora oshib bormoqda, bugungi kunda yoshlarga to‘g‘ri tarbiya berish, ularga milliy o‘zligimizni anglatish juda muhim bo‘lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Тайлор Э.Б. Первобытная культура — Москва: Издательства политической культуры 1989. — С. 50.
2. Saodat Yo‘ldosheva . Xalq urf-odatlar va an‘analari.Toshkent 2003 S.27.

3. Birinchi Prezidentimiz I.A.Karimov so‘zi
4. Saodat Yo‘ldosheva . Xalq urf-odatları va an‘analari.Toshkent 2003 S.28.

YOSHLARNI MILLIY VATANPARVARLIK RUHIDA TARBIYALASHDA TARIX FANINING AHAMIYATI

Shermetov Dilmurod Kamil o‘g‘li

CHDPU Gumanitar fanlar fakulteti Milliy g‘oya ma‘naviyat asoslari va huquq
ta‘limi yo‘nalishi 22/3-guruh talabasi

Annotatsiya. Ushbu tadqiqotda yoshlarni milliy vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda tarix fanining o‘rni va ahamiyati keng tahlil qilinadi. Tarix fani nafaqat o‘tgan davrlarning voqealarini o‘rgatish, balki xalqning milliy madaniyati, urf-odatları, milliy qadriyatları, istiqlol yo‘lidagi kurashları haqida keng tasavvur hosil qilishda muhim rol o‘ynaydi. Tarixiy xotira va tarixiy ong yoshlarni o‘z xalqining tarixiy merosi bilan tanishtirib, ularni o‘z Vataniga muhabbat, fidoyilik va itoatkorlik ruhida tarbiyalashga yordam beradi.

Kalit so‘zlar: mamlakat, mustaqillik, tarix, Vatan, taraqqiyot, “O‘zbekiston-2030” strategiyasi, tarbiya, yosh avlod, gumanitar, ta‘lim berish.

Yangi O‘zbekistonning bugungi qiyofasi, mamlakatimizning jahon taraqqiyotida tutgan o‘rni va mavqei, muhim xalqaro ijtimoiy-siyosiy jarayonlardagi faol ishtiroki, dolzarb masalalar bo‘yicha ilgari surayotgan ko‘plab tashabbuslarining mazmun-mohiyati chuqur tahlil va dalillar, aniq fikr-mulohazalar asosida teran yoritib berilmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Prezident Sh.M.Mirziyoyev “Tarix sinovlaridan o‘tgan haqiqat shuki, o‘zini o‘zgartirishga qodir bo‘lgan, vaqtni – imkoniyatga, imkoniyatni yutuqqa, yutuqni taraqqiyot poydevoriga aylantira olgan xalq – buyuk xalqdir. Bunday xalq, hech shubhasiz, hayotni ham, ijtimoiy muhitni ham o‘zgartira oladi, ko‘zlagan murod-maqсадlariga albatta erishadi”, “Ertangi kun tarixini bugun yozishimiz shart. Yangi davr uchun yangi g‘oya va tashabbuslar, puxta o‘ylangan istiqbolli rejalar, yangi marra va g‘alabalar kerak bo‘ladi”, [1] deb o‘z fikrlarida xolisona bildirgan.

Prezident Sh.M.Mirziyoyevning nafaqat O‘zbekiston, balki butun jahon hamjamiyati tomonidan ham alohida e‘tibor qaratilayotgan eng dolzarb masalalardan biri – inson qadri, huquq va erkinliklari, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlik tamoyiliga alohida to‘xtalgani ayni muddaodir.[2] Zero, so‘nggi 50-yil ichida birgina BMT doirasida ushbu yo‘nalishda 120 dan ortiq xalqaro hujjat qabul qilinganining o‘ziyoq ushbu tamoyilning nechog‘lik ulkan ahamiyatga egaligini yaqqol ko‘rsatib turibdi. O‘zbekiston mustaqil davlat sifatida 200 dan ortiq mamlakatlar orasida o‘zining qat‘iy gumanistik (insonparvar), tinchlikparvar siyosati bilan dunyo minbarida muhim o‘rin egallaganligini dunyo jamoatchiligi tan olib turibdi. Yangi O‘zbekistonning dunyo miqyosida raqobatbardosh

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

bo‘lishiga erishish, ilm-fan, ta’lim-tarbiya va sog‘liqni saqlash tizimlarini jadal rivojlantirish orqali jamiyatda inson kapitalini yuksaltirish mumkin.

Yangi O‘zbekistonni barpo etish – yaqin va olis tariximiz, betakror va noyob madaniy boyliklarimizni yanada chuqur o‘rganib, ularga tayanib, mustaqil milliy taraqqiyot yo‘limizni yangi bosqichda davom ettirish demak. Tarixchi mutaxassis kadrlarni tayyorlashni yaxshilash, tarixga ixtisoslashtirilgan maktablar ochish lozimdir. Mustaqillik davrining o‘tgan yillarida Respublika tarixchi olimlari tomonidan katta ahamiyatga molik, dolzarb mavzularga bag‘ishlangan ilmiy tadqiqot ishlari amalga oshirildi, qator o‘quv adabiyotlari, darslik, qo‘llanma, monografiyalar chop etildi. Ta’kidlash joizki, hozirgi kunda ham xalqimiz tarixini xolis va ilmiy asosda o‘rganish jarayoni davom etmoqda. Xususan, mustaqillikning o‘tgan o‘ttiz uch yillik davri tarixining turli qirralari ko‘plab olimlar, izlanuvchilar uchun tadqiqot ob‘yekti bo‘lib xizmat qilmoqda. [3]

Yangi O‘zbekistonni barpo etish va Uchinchi Renessans poydevorini tiklashga qaratilgan ko‘plab farmon, qaror va farmoyishlarni imzoladi. Mamlakatimizni 2017-2021-yillarda rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasi doirasida o‘tgan davr mobaynida davlat va jamiyat hayotining barcha sohalarini tubdan isloh etishga qaratilgan 300 ga yaqin qonun, 4 mingdan ziyod O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti qarorlari qabul qilindi va amaliyotda samarali natijalarni ko‘rsatdi. [4]

“O‘zbekiston-2030” strategiyasi bo‘yicha jamiyatda ijtimoiy-ma’naviy muhit barqarorligini ta’minlashda mafkuraviy xurujlarga qarshi milliy g‘oya asosida birgalikda kurashish, oila, maktab va mahalla hamkorligini mustahkamlash va shu asosda ma’naviy tarbiyaning uzviyligini ta’minlash, o‘zbek xalqining milliy qadriyatlari va ma’naviy merosini asrab-avaylash, keng ommalashtirish hamda rivojlantirish bo‘yicha yangi yondashuvlarni joriy qilish, ilmiy va sotsiologik tadqiqotlar bilan jamiyatda ijtimoiy-ma’naviy muhit barqarorligini ta’minlashning barcha asosiy masalalarini qamrab olishga erishish ishlari keng tarzda olib borilmoqda. Mamlakatimiz tarixida yangi davr – mustaqil taraqqiyot davri boshlandi. Xalqimiz demokratik huquqiy davlat va ochiq fuqarolik jamiyati qurish yo‘lida zalvorli sinovlardan o‘tdi. Istiqbol yillarida yurtimizda milliy tariximizni, ma’naviyatimizni tiklash, uni zamon talablari asosida rivojlantirish bo‘yicha ulkan ishlar amalga oshirildi. Yurtimizda demokratik islohotlar tobora chuqurlashib bormoqda. Hozirgi vaqtda mamlakatimizda yana bir muhim Uyg‘onish jarayoni kechmoqda. Shuning uchun “Yangi O‘zbekiston” va “Uchinchi Renessans” so‘zlari hayotimizda o‘zaro uyg‘un va hamohang bo‘lib yangramoqda, xalqimizni ulug‘ maqsadlar sari ruhlantirmoqda. Ayniqsa, “inson huquq va erkinliklari”, “qonun ustuvorligi”, “ochiqlik va oshkoralik”, “so‘z erkinligi”, “din va e’tiqod erkinligi”, “jamoatchilik nazorati”, “gender tenglik”, “xususiy mulk daxlsizligi”, “iqtisodiy faoliyat erkinligi” singari fundamental

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

demokratik tushunchalar va hayotiy ko‘nikmalar hozirgi vaqtda real voqelikka aylanib borayotgani e‘tiborlidir.

Shu bilan birga “O‘zbekistonning eng yangi tarixi” mustaqil O‘zbekiston yoshlari ongida milliy vijdonni shakllanishiga ko‘maklashadi. Yoshlar ajdodlarimizning taraqqiyoti yo‘lini, tarixiy tajribalarini o‘qib o‘rganganlaridagina ularda istiqlol tafakkuri, ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy va madaniy ma‘rifiy turmushning o‘tmish bilan qiyoslash va kelajakka nazar solish tuyg‘usi shakllanadi. Yangi jamiyat qurish avvalo, yoshlarga, ularning ma‘naviy dunyosi, kasb- mahoratiga bog‘liq. Binobarin, yosh avlodda milliy g‘oyani, yuksak ma‘naviy fazilatlarni shakllantirishda, milliy ong va sog‘lom fikrni uyg‘otish, ularni Vatan, xalq va istiqlol taqdiri uchun g‘oyaviy kurashchanlik ruhida tarbiyalashda, yuksak ma‘naviyatli komil inson bo‘lib shakllanishida, shuningdek, xalqimizning ma‘naviy yuksalishi yo‘lida “O‘zbekistonning eng yangi tarixi” fanining ahamiyati katta. Ushbu fanning barcha oliy va o‘rta maxsus o‘quv yurtlari hamda maktablarda o‘qitilishi ham ana shu yuksak ahamiyat bilan belgilanadi.

Hulosa o‘rinda, O‘zbekistonning eng yangi tarixini o‘rganish orqali davlatimiz va jamiyatimiz uchun har taraflama ma‘naviy yetuk, tarixiy xotirasi orqali voqealardan ibrat va saboq chiqara oladigan yosh avlodni tarbiyalashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR VA MANBALAR

- 1.Mirziyoyev, Sh.M. Hozirgi zamon va Yangi O‘zbekiston. – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2024. – B. 3.
- 2.Mirziyoyev, Sh.M. Hozirgi zamon va Yangi O‘zbekiston. – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2024. – B. 7.
- 3.<https://president.uz/uz/lists/view/4547>
- 4.O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti SH.M.Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi // “Xalq so‘zi”, 2018 yil 29 dekabr.
- 5.Shavkat Mirziyoyev. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. – Toshkent: O‘zbekiston, 2017. 45-bet.

X-XI ASRLAR АББОСИЙЛАР ХУКМРОНЛИГИДАГИ ИЖТИМОИЙ, СИЁСИЙ ВА ИЛМИЙ ВАЗИЯТ

Ахмедов Бурхон Абдурахмонович

Ўзбекистон халқаро ислом академияси

Исломшунослик ва ислом цивилизациясини ўрганиш

ICESCO кафедраси доценти, фалсафа доктори PhD

Тел: (90) 317-52-22 мобил

Аннотация

Ҳижрий IV/ X милодий аср ислом тамаддуни ривожига ва юксалишида ижтимоий-сиёсий ўзгаришлар таъсири катта эканини кўриш мумкин. Мазкур даврдаги илмий-маърифий муҳит ва унинг олимлар ижодига таъсирини ўрганиш муайян илмий-назарий хулосалар чиқаришни тақозо этади.

Ушбу мақолада X-XI асрлар Аббосийлар ҳукмронлигидаги ижтимоий, сиёсий ва илмий вазият тадқиқ қилинган бўлиб, унда давлатнинг этник таркиби, улар ўртасидаги муносабатлар, турмуш тарзи, маданий ҳаёти, илмга бўлган эътибор ва илмий марказлар ҳақида маълумотлар берилган.

Калит сўзлар: *аббосийлар, ашуро, явмул-ғодийр, улум ан-нақлийа, улум аш-шаръийа, фикҳ илми, калом илми.*

Аббосийлар ҳукмронлигининг иккинчи асрида Ислом дунёси янада кенгайиб, Шарқда Ҳиндистон ва Форс денгизигача, Ғарбда Судан ва Африканинг олис ўлкаларигача, Шимолда Византия ва унга туташ Арманистон, Хазар, Булғор, Турк ерлари ва Хитойгача, жанубда эса Форс денгизига қадар чўзилиб боргани тарихий манбаларда келтирилган [1:22].

Лекин бу кенгайиш узоқ давом этмаганлигига, аббосийларнинг амалдаги ҳукмронлигидан 330-430/942-1039 йиллар оралиғида халифалик пойтахти Бағдоддан тўлиқ мустақил бўлган Мисрдаги фотимий-исмоилийлар каби бир қанча амирликлар ажралиб чиққанига тарихий манбалар гувоҳлик беради. Бу амирликлар амалда мустақил бўлишига қарамай, Бувайҳий-шиалар давлати каби расман Бағдодга бўйсунардилар. Натижада, аббосийлар фақат Бағдод устидангина ўз ҳукмронлигини зўрға сақлаб қолдилар. Баъзида бу ҳокимиятни ҳам 334/945 йилда бувайҳийларга бой бериб қўйганлари каби йўқотардилар.

Аббосийлар халифалиги даврида халқ қуйидаги миллатлардан ташкил топган эди: араблар, форслар, турклар, дайламлар ва курдлар. Улар ўртасидаги ўзаро муносабатлар мазҳабий мутаассиблик руҳида кечгани сабабли улар ўртасидаги ўзаро урушлар юқорида айтиб ўтилганидек, турклар ёки бошқалар, форслар билан дайламликлар ўртасидаги келишмовчиликлар мавжуд эди. Аҳоли аксар қисмининг яшаш даражаси бой турмуш тарзидан кўра фақирликка яқинлиги мамлакатдаги ички

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

урушларга асосий сабаб бўлиб, бу 364/975 йилда озиқ-овқат маҳсулоти нархларининг кескин ошиб кетишига олиб келди.

Ибн Асир 401/1011 йил ҳақида қуйидагиларни ёзади: “Бу йилда Хуросонда озиқ-овқат маҳсулотларининг нархи кескин ошиб кетди. Очликдан одамлар “Нон! Нон!”, – деб бақирар ва жон берардилар” [3:254]. Бунинг устига 341/952 ва 348/959 йилдаги каби, 362/973 ва 371/982 йилдаги Карх ёнғини сингари катта ёнғинлар, товламачиларнинг кўпайиб, мол-мулкларни талаши, зилзилалар ва табиий офатлар ҳам халқнинг аҳволини янада оғирлаштирган эди.

Халифа, амирлар ва вазирлар эса бу даврда тўкин-сочинлик, дабдаба ва зебу зийнатда яшар, халифанинг саройлари ва унга туташ иморатлар улканлигидан ўзига хос маҳобат касб этарди. Йирик мансабдорларнинг ҳовлилари ҳам сарой тусини олган эди. Бу вақтда сарой иморатлари маҳорат билан қурилган бўлиб, улар уч қисмга ажратилган: ҳарам хоналари, ходимлар учун ҳужралар ва зиёфат учун мўлжалланган заллар. Саройларни мева ва хушбўй ҳидли гулларга бурканган боғлар ўраб турган [4:434]. Бунга ҳам қаноат қилмасдан, халифалар Форс ва Византия қасрларига монанд жуда ҳашамдор саройлар қура бошлаганлар.

Ҳижрий IV аср ва V аср бошларида байрамлар халифа ҳамда амирларнинг бой ва фаровон турмуш тарзларига монанд ўтказилган. Бу байрамларнинг энг муҳимлари Рамазон ва Қурбон ҳайитлари ҳисобланган.

Бойлар ва мансабдорлар қўли очиклик билан инфоқ-эҳсон қилар, айниқса, бу сахийлик Рамазон ойи ҳайитида янада кўпаярди. Қурбон ҳайити кунида қурбонликлар сўйилиб, фақирларга тарқатилган. Бу икки ийд кунларида кўчалар безатилар, майдонлар чироқлар билан ёритилар ва дарёлар ясатилган қайиқлар билан тўлиб-тошарди. Шунингдек, халифалар одамларга ҳайит намозида имомлик қилар, фақирларга кўплаб ҳадялар улашар ва улар ҳам бошқалар қатори байрам ҳурсандчилигига шерик бўлардилар.

Шу қатори шиаларнинг ҳам ўзига хос байрамлари бўлиб, катта тантаналар билан нишонланар эди. Бу байрамлар Ашуро ва Явмул-ғодийр бўлиб, уларда саҳобаларни қарғаш ва уларга нисбатан беодоблик, ўз-ўзини қийнаш каби ҳолатлар бўлгани учун, бу нарса кўпинча турли хил фитналарни келтириб чиқарарди.

IV/XI ва V/XII асрлар ички зиддиятлар ва сиёсий муҳитдаги тушкунликка қарамай, илм-фан ривожига жадал тус олганини пайкаш қийин эмас. Ривожланиш ўчоғи Халифалик марказида, айниқса, кўзга ташланар эди. Шу сабабли Бағдод илмий муҳити шу даражада гуллаб яшнадики, унга бирон-бир шаҳар, ҳатто Миср ҳам фотимийлар давригача бу даражага ета олмади. Бунга кўпроқ халифаларнинг олимларни рағбатлантириши ва уларни узлуксиз совға-саломлар билан сийлашлари сабаб бўлган. Шунингдек, халифа ва вазирлар олимлар даврасида бошқа

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

мансабдорларга нисбатан фахр ва ғурурланиш туярдилар. Шу боис баъзи илм ва одоб эгалари обрў-эътибор, шуҳрат ва бойлик илинжида Бағдодга келиб, халифа ва амирларга яқин бўлишга ҳаракат қилишарди.

Бу даврда илм марказлари ва ҳуқуқ мактаблари бир-икки шаҳардагина эмас, балки бутун минтақа бўйлаб, яъни халифаликка тегишли ҳудудларда ёйилиб кетди. Жумладан, Бағдод, Хоразм, Фарғона, Тошкент, Термиз, Насаф, Марв, Қошғар, Баласоғун, Талас, Волгабўйи шаҳарлари, Нишопур, Исфаҳон, Ҳирот, Журжон, Тус, Рай, Ғазна, Ғарбада Испания ва Шимолий Африканинг турли шаҳарлари илм-маърифат ўчоқларига айланди.

305/918 йилда Византия элчиси Бағдодга келганида халифа унинг шарафига катта тантана уюштириб, 160 минг кишилиқ жанговар қўшинни намоёниш қилади. Элчи шаҳарнинг ниҳоятда катталиги ва ободлигини, биноларнинг ҳашамдор ва безакдорлигини, аҳолининг тўқ ва фаровон ҳаётини кўриб ҳайратга тушади [5:97].

Шунингдек, бу даврда табиий фанлар билан бир қаторда фалсафий билим соҳалари ҳам ривожланган эди. Абу Наср Форобий (873-950), Абу Мансур Муҳаммад Мотуридий (870-944), Абу Абдуллоҳ Хоразмий (вафоти 997 йил), Абу Али ибн Сино (980-1037), Абу Райҳон Беруний (973-1048), Юсуф Хос Ҳожиб (1019 йилда туғилган) каби буюк аждодларимиз ҳам айнан мана шу даврда яшаб ўз илмий фаолиятларини олиб борганлар. Бу босқичнинг асосий хусусияти ақлга, мантикий тафаккурга таяниш, ўтмишда, яъни исломгача инсоният яратган маънавий бойликни ўзлаштириб, янгича талқин қилиш, аниқ ва табиатга оид фанларга қизиқишнинг беҳад кучайганини алоҳида таъкидлаш зарур.

Илк ўрта асрлар маданиятида X/IV асрга келиб барча илмлар икки кўринишга: 1) ўз ичига араб тили услуби, асослари, Қуръон тили, ислом қонун-қоидаларини қамраб олган гуманитар билимлар “улум ал-қадимиййа” “анъанавий илмлар” ёки “улум ал-ислом” ёки “улум ан-нақлиййа”, ёки “улум аш-шаръиййа”, яъни “шариат илмлари” ҳамда 2) математика, табиий илмлар, мантиқ, метафизика ва ҳоказолардан иборат “улум ал-ажам” – “арабларга тааллуқли бўлмаган илмлар” ёки “улум ат-табиъиййа” ёки “улум ал-ақлиййа”, яъни “рационал илмлар”га бўлинган эди. Биринчи гуруҳ ислом, диний билимлар ва ақидалар тизимини мустаҳкамлаш, қонунлаштириш ва ишлаб чиқиш, иккинчиси эса, моддий борлиқ – табиатнинг моҳиятини ўрганишга қаратилган эди.

Бу илмий жараённинг ҳаракатлантирувчи кучи диний-сиёсий мазҳабларнинг кўплиги билан боғлиқ бўлиб, шиалар, исмоилийлар, мўътазилийлар ва қарматийлар шулар жумласидандир. Ўша давр уламолари китоблар ёзиш ва мунозаралар орқали ўз мазҳабларини қувватлашга интилар, натижада, шу мазҳабчиликка мансуб бўлган сиёсий кучлар томонидан ҳадяларга ҳам сазовор бўлардилар.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Шунингдек, диний мазҳаблар ҳамда фақиҳларнинг ўз мазҳабларини бошқалардан афзаллигини кўрсатишга бўлган ҳаракатлари фикҳ илмининг ривожига сабаб бўлди.

Хусусан, 330/941-430/1038 йилларнинг асосий хусусияти ижтиҳод эшикларининг ёпилиши билан боғлиқ бўлиб, бу эса бир қатор салбий ҳолатларга олиб келди. Фақиҳларнинг мужтаҳид имомлар тўплаган илмларни шарҳлаш билан чекланишлари, фақатгина шарҳга шарҳлар ёзиб, фаразларни кўпайтиришлари, жузъий масалаларни ўқувчига осонлаштириш ёки имомлар чиқарган ҳукмлар сабабларини кўрсатиб бериш мақсадида ёзилган шарҳлар кенг ёйилди. Дарҳақиқат, буни турклар ва дайламликларнинг халифалик ҳокимиятига таъсири ортиши натижасида вужудга келган ҳукмрон ижтимоий-сиёсий вазиятнинг табиий натижаси деб қараш керак. Чунки, улар араб тилини мукаммал билмаслиги сабабли фикҳий билимларни осонлаштиришга эҳтиёж туғилар эди.

Милодий VIII асрга келиб эса, фикҳ илми калом илмидан мустақил илм сифатида ажралиб чикди ҳамда Ибн Жарир Табарий, Авзоъий (88/707- 157/774), Сўфён Саврий (97/716-161/778) мазҳаблари заифлаша бошлагач, машҳур тўртта мазҳаб кўриниш олиб борди. Муҳаммад Курд Али бу ҳақида шундай деган: “Бу мазҳаблар инқирозининг сабаби шундаки, уларда фуруъ, яъни жузъий масалаларнинг кенг ёритилмагани ҳамда Имом Муҳаммад ва Абу Юсуфлар каби масалаларни батафсил ёритувчиларнинг бўлмаганидир” [6:11].

Бу даврда ҳанафий мазҳаби Ироқда шуҳрат қозонди ва кенг тарқалди. Турклар бу мазҳабни асос қилиб, бошқарув ишларида у билан ҳукм қила бошлагач, бошқа шаҳарларга ҳам тарқалди [7:448]. Кўпинча халифалар ва волийлар ҳанафий мазҳаби вакиллари қозиликдан бош тортмаганлиги ва хайрихоҳ ҳолда қабул қилганлиги учун уларни қозиликка сайлар эди ва бошқа мазҳаб вакилларида афзал кўрарди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Адам Метз. Таржимон (араб тилига): Муҳаммад Абдулҳодий Абу Райда. IV ҳижрий асрда Ислом маданияти ёки Ислом уйғониш даври. – Байрут: 1967.
2. Ибн Асир Жазарий. Ал-Комил фи ат-тарих. Ж.7. – Байрут: Дор ал-кутуб ал-илмия, 1978.
3. Ибн Имод Ҳанбалӣ. Шазарот аз-заҳаб фи ахбори ман заҳаба. Ж.3. – Байрут: Дор ал-офок ал-жадида.
4. Ҳасан Иброҳим Ҳасан. Тарих ал-ислом. Ж.3. – Байрут: Дор ал-жил, 1996.
5. Имодуддин Абул Фидо Исмоил ибн Касир Қураший Димашқий. Ал-бидаъ ва ан-нихая. Ж.11. – Байрут: Дар ихя ат-турос ал-арабий, 1997.
6. Муҳаммад Курд Али. Ал-Ислам ва ҳадорат ал-араб. – Қоҳира: Мактабат дор ал-кутуб ал-асрийя, 1936.

7. Абдуррахмон ибн Муҳаммад ибн Халдун. Ал-Муқаддима. – Байрут: Муассасат ал-аъламий.

8. Муҳаммад Абдулхай Лакнавий. Ал-Фаваид ал-баҳийя фи тарожим ал-кутуб ал-ҳанафийя. – Миср: Матбаът дор ас-саъода, 1906.

НУКУС ШАҲРИНИНГ ПОЛИЭТНИК МАҚОМИ

Сейтимбетова Наргиза Мынсызбаевна

Қорақалпоқ давлат университети Археология кафедраси доценти, PhD

+99893 367 84 18, seytimbetovanargiza@umai.uz, Нукус шаҳри

Аннотация. Ўзбекистон Республикаси кўп миллатли республика ҳисобланиб, республиканинг кўп миллатлилиги жамиятда фуқаролар ўртасида барқарорлик ва тинчликнинг, миллатлараро тотувликнинг таъминланганлиги билан боғлиқ. Ушбу мақолада кўп миллатлилик феномени, кўп миллатли жамиятни ифодаловчи мезонлар, Қорақалпоғистонда кўп миллатли аҳолининг таркиб топиши омиллари, Нукус шаҳрининг полиэтниқ шаҳар сифатидаги мезонлари ҳақида сўз этилади.

Калит сўзлар: кўп миллатлилик, этник тарих, миллий таркиб, демографик жараён, полиэтниқ шаҳар, миллатлараро тотувлик.

Кўп миллатлилик ниҳоятда мураккаб ижтимоий-демографик феномен бўлиб, кўп миллатлилик жамиятдаги миллат ва элат, уруғ ва қабила вакилларининг нафақат миқдори, балки улар орасидаги ижтимоий муносабатлар характери, мақсадлар ва манфаатлар бирлиги билан ҳам боғлиқдир. Бошқача айтадиган бўлсак, кўп миллатли жамият унда истиқомат қилаётган миллат ва элат, уруғ ва қабила вакилларининг ранг-баранглигини, ижтимоий ҳаётнинг турли соҳаларидаги тинч-тотув турмуши ва ҳамкорлигини, мазкур этник бирликлар орасида юзага келиши мумкин бўлган зиддият ва келишмовчиликларни зудлик билан бартараф қилиш имконини берувчи ижтимоий механизмнинг мавжудлигини ифодаловчи сиёсий-ҳуқуқий, ижтимоий-иқтисодий ва маънавий-мафкуравий омиллар ва воситаларни ўзида жамлаши зарур. Айнан ана шундай мамлакатдагина кўп миллатлиликнинг субъектлари сифатида турли меҳнат жамоалари, сиёсий ва жамоат ташкилотлари, шаҳарлар ва қишлоқлар, ўқув, илмий, маданий муассасалар ва бошқалар майдонга чиқади.

Мамлакатимизда кўп миллатли аҳолининг таркиб топиши узоқ тарихий жараённинг маҳсули ҳисобланади. Бу ҳақда халқларнинг қадимги тарихи ҳақида ҳикоя қилувчи «Авесто», юнон-рим муаллифларининг асарлари, ўрта асрларда юртимизда яшаб ўтган олимлар, сайёҳлар, шунингдек, ҳудудда олиб борилган илмий экспедициялар, тарихчи олимларнинг ҳозиргача етиб келган маълумотларидан билиш мумкин.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Ўлка ҳудудидаги халқларнинг маълум даврларда бир неча маротабалаб кўчишлари, вайронгарчилик келтирувчи шиддатли урушлар, турли ҳукмдорларнинг жангу-жадаллари — буларнинг барчаси демографик жараёнларда ўз аксини топди.

Асрлар давомида турли истилочилар: Кир II, македониялик Искандар, араб халифалиги, Чингизхон, Россия империяси юртимизга талончилик ва мустамлакачилик мақсадида юриш қилди. Амир Темурнинг давлат фаолияти даврида эса бошқа халқларнинг вакиллари бу ерга кўчиб кела бошлади [1,57].

Бу ерга келган халқларнинг вакиллари яшайдиган ҳудудлар пайдо бўлди, янги шаҳарлар пайдо бўлди. Истилочилик ва мустамлакачилик натижасида бу ерга янги тил, дин ва маданий қадриятлар кириб келди, янгича маданият кириб келди. Бу жараёнларнинг ҳаммаси мамлакатнинг миллий таркибига ўз таъсирини кўрсатган. Ушбу жараёнлар, аҳолининг демографик ва миграция жараёнлари натижасида кўп миллатли шаҳарларнинг шаклланишига олиб келди.

Мустақиллик йилларида Қорақалпоғистон Республикаси пойтахтининг қиёфаси сезиларли даражада ўзгарди. Нукус – кўп миллатли шаҳар. Маълум бўлганидек, узоқ асрлар давомида шаҳарлар полиэтник марказлар сифатида хизмат қилиб келди. Масалан, Нукусда ўзбеклар, қozoқлар, туркманлар, руслар, корейслар, татарлар ва бошқа миллат вакиллари қорақалпоқлар билан бирга дўст ва тотувликда яшамоқда.

Нукусда қozoқ, корейс, рус ва бошқа халқларнинг маданият марказлари жойлашган. Кўплаб миллат вакиллари учун, Нукус – замонавий ҳаёт тарзини жорий қилиш ва Ватаннинг ривожланиши йўлида миллатлараро тотувлик ва бағрикенглик, тинчлик, ривожланиш ва фаровонлик ўчоғи бўлиб келди. Республика жамиятчилиги куч – бирликда эканлигини теран ҳис қилади [2,128].

Нукус шаҳрининг полиэтник хусусияти қуйидаги мезонлар билан боғлиқ:

шаҳарнинг марказ сифатидаги мавқеи. Бу шаҳарда сиёсий, ижтимоий-иқтисодий аҳамиятга молик объектларнинг, кўплаб таълим масканлари, ўқув юртлари, маданият марказларининг мавжудлиги билан характерланади;

шаҳарнинг янги замонавий қиёфасининг яратилиши. Бу шаҳарда кўплаб замонавий қурилиш объектларининг қурилишида, уни лойиҳалашда хорижий инвесторларнинг жалб этилиши ва туманлардан турли миллат вакилларининг қурилишда иштирок этиш учун келиши билан белгиланади;

республиканинг ички ва ташқи миграция жараёнлари. Бу шаҳарга турли сабаблар билан, шунинг ичида янги иш ўринларини излаб келган шахсларнинг шу ерда яшаб қолиши билан боғлиқ.

Республикада миллатлараро тотувликни асраб-авайлаш ва мустаҳкамлашга юртимизда фаолият юритаётган барча соҳа ходимлари ўз ҳиссаларини қўшмоқда. Бугунги куннинг долзарб масаласи – барча соҳаларда бирга ишлашиш ва ижтимоий

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

хамкорлик алоқаларини ривожлантириш ҳисобланади. Кўп миллатли жамиятнинг ўзига хос хусусиятларини очиб беришга, унинг шаклланганлиги даражасини кўрсатувчи мезонларни тушунтиришга, миллатлараро тотувликни ёритишга қаратилган маънавий тадбирларгина миллатлараро тотувликни мустақкамлашга хизмат қилиши мумкин.

Адабиётлар рўйхати:

1. Муртазаева Р.Х. Ўзбекистонда миллатлараро муносабатлар ва бағрикенглик. Т. «Университет» 2007, 57-б.
2. Джумашев А., Нуржанов С., Уразова Л., Таджиева Р. Қарақалпақстан тарийхи (1991-2015 жыллар). -Н.: Илим, 2018, 128-б.

MILLIY HUNARMANDCHILIK VA TURIZM: DASTLABKI QADAMLAR VA MUAMMOLAR

Murodov Halim Salimovich

Buxoro davlat pedagogika instituti, “Ijtimoiy fanlar” kafedrası dotsenti,
tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori(PhD)

E-mail: murodovhalim645@gmail.com

O'zbekiston, Buxoro

Buxoro hunarmandchiligi azaldan bobomeros va otameros kasblar sifatida sulolaviy ustozodalar tomonidan ishlab chiqilib kelinmoqda. X asrda Buxoroning mashur "zandanacha" matosi dovrug'i butun Sharq olamida mashhur bo'lib, savdo karvonlari "zandanacha" matosi uchun maxsus tashrif buyurganliklari tarixdan ma'lumdir. Mustaqillikning tiklanish yil Buxoroda turizmningida turistik kompaniyalar qatori san'atning boshqa Buxoro hunarmandchiligining ham alohida o'rni bor. Jumladan hunarmandchiligining yuqori va qadimiy sohalar bo'lgan zardo'zlik, zargarlik, misgarlik, qandakorlik, kulolchilik milliy kiyimlar tikish, do'ppichilik, kashtachilik kabilar rivojlanib, bu borada mohir ustalar Jumayev Baxshillo, Alisher Narzullayev, Shokir Kamolov, Mahfuza Salimova, Usto Samad, Atamuradov Safo, Toshev Davron kabilarning faoliyati tufayli rivojlanishga erishdi. Mustaqillikka erishgach, 1990 yillar boshida hunarmandchilikning ko'plab turlari og'ir ahvolga tushib qoldi, chunki ushbu sohalar uchun xom ashyolar(baxmal, zar iplar, karton) sobiq Ittifoqning turli mintaqalaridan olib kelinar edi. Buxoro hunarmandlari muammolarni yechish uchun imkoniyatlarni ishga solib tez orada o'z do'konlari va ustaxonalarini tashkil etdilar. Buxoroda birinchi xususiy hunarmandchilik ustaxonasini zardo'z usta Jumayev Baxshillo tashkil etgan. Avvalgi davrda chet eldagi ko'rgazmalarda juda kam qatnashishgan. Xalqaro aloqalar o'rnatish uchun harakatlar boshlandi. 1994 yilda birinchi marta Pokistonning Islomobod shahrida 70 ta davlat hunarmandlari ishtirokida xalqaro festival bo'lib, unda birinchi o'rinni buxorolik

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

usta Jumayev Baxshillo egallab, davomiy hamkorlik aloqalari o'ratildi. O'zbekistonda Buxoro hunarmandlari birinchi bo'lib, 1995 yilda "Umrboqiy meros" hunarmandlar uyshmasi (Ustavi ham) tuzilib, uyushma prezidenti etib, Buxoro muzeylari birlashmasining direktori va hunarmandlarni doim qo'llab quvvatlovchi inson Robert Almeev, vitse prezidentlar esa Baxshillo Jumayev va Alisher Narzullayevlar saylandilar[1,B.1-3]. Buxorodagi hunarmandchilik rivoji hamda uning xalqaro festivallardagi muvaffaqiyatlari xalqaro YUNESKO tashkilotining e'tiboriga tushib, natijada Buxoro hunarmandchiligi tajribasini o'rganish, xulosa va tavsiyalar berish uchun 1996 yilda doctor Naranyanni Buxoroga yuborilib, bir yil davomida tadqiqot ishlarini hamkorlikda olib bordi. Doktor Narayan bir yillik tadqiqot hisoboti va tavsiyalarini YUNESKO va O'zbekiston hukumatiga taqdim etdi. Ushbu tadqiqot va "Umrboqiy meros" uyushmasi tajribasi 1997 yilda O'zbekiston respublikasi "Hunarmand" uyushmasining tuzilishiga turtki berdi.

Hunarmandchilikning aholini ish bilan ta'minlashdagi ahamiyati sezilarli darajada ortib, 1997-1998 yillarda respublika "Hunarmand" uyushmasining Buxoro viloyat bo'limi raisi vazifasini bajargan Baxshillo Jumayevning aytishicha bu davrda uyushmada 700 nafar hunarmand a'zo sifatida faoliyat yuritgan. Buxoro hunarmandlari ko'payisill qadimiy hunarmandchilik turlari tiklanishi hamda kengayishi bila shaharning tarixiy markazidagi madaniy meros inshootlarda, hujralare unga xos bo'lmagan xo'jalik mollari do'konlari, spirtli ichimlikla do'konlari, aptekalar kabilar o'rnini hunarmand ustalar egallab, o'z ustaxona va do'konlarini tashkil etishlari bilan ushbu hudud obod bo'lishi bilan birga turistlarning tungi sayr qilishi uchun ham xavfsiz hududga aylandi. Suvenirilar va miniatyura san'ati namunalarini tayyorlash sohasi yanda kengayib, bu jarayon turistlar uchun mahsulotlar sifati va turini ko'payishiga omil bo'lib xizmat qildi.

Bu borada Buxoroda 1990 yilda birinchi bo'lib, o'zining xususiy zardo'zlik ustaxonasini tashkil etgan usta zardo'z Baxshillo Jumayev edi. Baxshillo Jumayev mashhur zardo'zlar sulolasining 6 avlod vakili bo'lib, u kishining bobosi Rajab oqsoqol Abdurahmonzoda Buxoro amirligi davrida 1900-1920 yillarda Buxoro zardo'zlik ustalarining oqsoqoli bo'lgan. Usta Baxshillo Jumayev zardo'zlik san'atini rivojlantirish va turistlarga yanada kengroq turdagi mahsulotlarni taqdim etish uchun 1995 yilda Buxoroda "Sovg'a" zardo'zlik markazini tashkil etdi. Natijada Baxshillo Jumayev zardo'zlik va patdo'zlik buyumalri hamda kiyimlari turistlar orqali butun dunyoga tarqalib, Buxoro brendini yanada mashhur bo'lishiga xizmat qilmoqda. 2013 yilda Baxshillo Jumayev "Sovg'a Ustozoda Zardo'zon" oilaviy korxonasini tashkil etib, hozirgi kunga qadar usta ushbu korxonaga rahbarlik qilib, Buxoro hunarmandchiligi va turizmi rivojiga kata hissa qo'shib kelmoqda. Usta Baxshillo Jumayev zardo'zlik bo'yicha 500 dan ortiq shogirdlarni tayyorlab, ular O'zbekistonning barcha hududlari, Tatariston, Boshqirdiston, Tojikiston kabi davlatlardan kelib o'rganishgan [2,B.4].

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 1997 yil 31 martdagi "Xalq badiiy hunarmandchiligi va amaliy san'atini yanada rivojlantirishni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-1741-son Farmoni va Farmoni asosida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Xalq badiiy hunarmandchiligi va amaliy san'atini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 2005 yil 28 martdagi PF-3588-sonli farmoni natijasida xalq hunarmandlari uchun ochilgan istiqbol va imkoniyatlar Buxoro ipak gilamdo'zlik markazi barpo etildi. Mustaqillik yillarida ya'ni 1997-1999-yillarda tashkil etilgan Buxoro ipak-gilamdo'zlik kombinati 2011-yilda viloyat hokimligi ko'magida Buxoro shahrining qoq markazida (Xo'ja Nurobod ko'chasi boshida) Mir Arab madrasasi yonida joylashgan yirik ishlab chiqarish va savdo markaziga aylandi. Buxorodagi gilamdo'zlik san'ati tarixiga naza tashlasak, X-XII-asrlarda O'rta Osiyoda, jumladan, O'zbekistond ham gilamdo'zlik san'ati juda rivojlanganligi ma'lumdir. XVIII-XIX asrlarning ikkinchi yarmida Buxoro xonligida gilam to'qish san'a o'ziga xos uslub kasb etdi. Bu yerda gilam ishlab chiqarish o'zining bezaklari, yuqori sifatli to'qishi, bo'yash texnikasi bilan ajralib tura boshlaydi. Aynan shu maktablarning davomi sifatida Buxoro ipak-gilamdo'zlik majmuasi tashkil etildi, jahon andozalari va yuksak talablarga asoslangan mazkur markaz ayni paytda milliy o'zlikni asrash tamoyillari asosida shakllandi. Buxoro ipak-gilamdo'zlik markazida 40 nafar qiz gilamdo'zlik, bir vaqtning o'zida 10 nafar qiz adras to'qish bilan shug'ullangan [3,B.245]. Ustadan shogirdga mahorat o'rgatish an'analari asosida kamolotga yetgan o'quvchilar-shogirdlarning yakka tartibdagi tadbirkorlik faoliyatini yo'lga qo'yishi uchun sharoit yaratilgan. 2015-2016 yillarga kelib, turistik markaz bo'ylab tashkil etilgan filiallarni ham hisobga olganda jami birgalikda jami 258 kishi ish bilan ta'minlangan.

Buxoro ipak-gilamdo'zlik markazining hunarmand san'atkorlari yiliga 100-150 dona ipak gilam to'qishadi. Asosan "Anorgul", "Chorbog", "Kashkoi", "Salogul" va boshqa 10 dan ortiq turli naqshli gilamlar hunarmandlar va ularning shogirdlari tomonidan to'qiladi. Markazda gilam to'qish va adras to'qish sexi, gilam bo'yash bo'limi, ayni paytda bir vaqtning o'zida 27 kishiga xizmat ko'rsatadigan xorijiy turistlar uchun salqin ichimliklar tayyorlaydigan bar ham faoliyat yuritgan. Shuningdek, markaz binosida 24 soat davomida sayyohlarga valyuta ayirboshlash xizmati "Kapitalbank" Buxoro filialining bankomati o'rnatilgan. Buxoro ipak-gilamdo'zlik markaziga har yili 100 mingdan ortiq sayyoh tashrif buyuradi. Buxoro ipak-gilamdo'zlik markazi faoliyatini yildan-yilga kengaytirib, ayniqsa viloyat iqtisodiyotiga xorijiy valyuta tushumini ko'paytirishga sezilarli hissa qo'shib, jumladan har yili 200 dan 450 ming AQSH dollarigacha eksport xizmatlari ko'rsatgan. Markazning boshqa markazlardan o'ziga xos jihati shundaki, ular bu yerda mehmonlarga hurmat va zudlik bilan ajoyib xizmat ko'rsatib, tashrif buyuruvchi turistlarga yoshartiruvchi, chanqog'ini bosuvchi, charchoqni ketkazuvchi mo'jizaviy "Avitsenna"

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

choyi bilan mehmonnavozlik qiladilar. Bu erga kelgan sayyohlar Buxoroning mo'jizaviy san'ati namunalarini xarid qilmasdan keta olmaydi [4,B.253]. Shu bilan bir qatorda Buxoro miniatyura san'atini rivojlantirish maqsadida usta Toshev Davron hunarmand tomonidan 2019 yilning may oyida "Buxoro ipak qog'ozi" hunarmandchilik markazi qurib bitkazilib foydalanishga topshirildi. Shu bilan bir qatorda tashabbuskor san'atkor Toshev Davlat tomonidan Buxoro shahrining "Arabon" ko'chasida joylashgan XVI asrda qurilgan qadimiy yodgorlik negizida "Usto-shogird" miniatyura markazi tashkil etildi [5,B.4].

Turistlar bilan o'tkazilgan so'rovnoma ularning 45 foizi san'atning folklor musiqa va raqslarini, milliy kiyim va urf-odatlarini ko'rish va bevosita ishtirok etishga qiziqish bildirishgani juda e'tiborga molikdir. Shu jumladan, Buxoro madaniy hayotining asosiy qismiga aylangan "Buxorcha" va "Mavrigi" qo'shiq va raqslardan tarkib topgan folklor-zullisonayn qo'shiqchiligidan turistlar, mehmonlar va ziyoratchilarning dam olish vaqtlarini mazmunli o'tkazishda o'ziga xos o'rin egallamoqda. Tarixiy markazlar oldida maxsus "Buxorcha" va "Mavrigi" qo'shiq va raqs sahna maydonlarini tashkil etilib, unda milliy qo'shiqchilik folklor dastalarining repertuarlari namoyishi etilishi turistlarga unutilmas lahzalar va yuksak madaniy hordiq taqdim etish orqali sayyohlarni yanada ko'proq jalb qilish barobarida sayyohlik hududi sifatida Ko'hna Buxoroning jozibadorligini oshirishga beminnat xizmat qilmoqda [6, B.334]. Buxoroda 2017 yilda hunarmandlar soni jami 1050 ta bo'lib, olib borilgan islohotlar va berilgan imtiyozlar tufayli 2020 yilda ularning soni 12 179 tga ko'paydi [7.B.5]. Bu esa viloyatda yangi ish o'rinlarini yaratishda katta omil bo'lishi bilan birga turistlar uchun esdalik sovg'alar, xalq amaliy san'ati buyumlari va suvenirlar sonining ko'payishi hamda sifatining oshishiga xizmat qildi. Asosiysi viloyat iqtisodiyotiga chet el valyutasining kiritilishi bo'lishi ya'ni xizmatlar eksportidan kelayotgan daromad oshib borishi bo'ldi.

Xulosa qiladigan bo'lsak, Buxoro turizmini rivojlantirishda xalq amaliy san'ati sohalari tasviriy va amaliy bezak san'ati, me'morchilik va teatr, musiqa hamda milliy qo'shiqchilik folklor san'atining o'рни yuksak darajada bo'lib, ayniqsa hozirgi kundagi pandemiya so'ng turizmni tiklanish jarayonida mintaqada barqaror turizmni rivojlantirishga ko'maklashish va hududning sayyohlik nufuzini oshirib borishda juda katta potensial sifatida namoyon bo'lmoqda. Shuni e'tiborga olib, Ko'hna Buxoroda azaldan rivojlanib kelgan milliy me'morchilik va dovrug'i butun Sharqni tutgan ushbu mintaqaga xos zardo'zlik, zargarlik, miskarlik, kandakorlik hamda naqsh amaliy san'ati an'alarini saqlash va rivojlantirish, ularning noyob namunalarini targ'ib etish, tiklash, saqlab qolish kabi ezgu amallari orqali mintaqaning turizm salohiyatini yanada oshirish, turistlar sonini ko'paytirish choralari ko'rish maqsadga muvofiqdir.

Adabiyotlar ro'yxati:

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

1. "Sovg'a Ustozoda Zardo`zon" oilaviy korxonasi rahbari Jumayev Baxshillo Shirinovich bilan suhbatdan yozib olingan. 17.04.2022 yil
2. "Sovg'a Ustozoda Zardo`zon" oilaviy korxonasi rahbari Jumayev Baxshillo Shirinovich bilan suhbatdan yozib olingan. 17.04.2022 yil.
3. Buxoro viloyat davlat arxivi, M-1503-fond, 1-ro'yxat, 40-Ish 245-256-varaqlar.
4. BVDA, M-1503-fond, 1-ro'yxat, 40-Ish, 253-260-varaqlar.
5. Buxoro viloyat turizmni rivojlantirish departamenti joriy arxivi//Buxoro viloyatida turizmni rivojlantirish bo'yicha amalga oshirilgan ishlar haqida ma'lumot. 01.12.2019 yil.
6. Murodov H.S. Buxoro turizmini rivojlantirishda madaniy sohaning o'rni.// Zamonaviy dunyoda muzeyshunoslikning dolzarb masalalari. Xalqaro ilmiy-amaliy anjuman to'plami - Toshkent, 2021. - №1 – B. 334-342.
7. Joriy arxivi, Buxoro viloyat turizm va sport Bosh boshqarmasi. Buxoro viloyatida turizm sohasi ko'rsatkichlari ma'lumotnomasi. 01.04.2022 yil holatida. 2022 yil.

TARIXIY QADIRYATLAR TARG'IBOTI RAQAMLASHTIRISH KONTEKSTIDA

Boymurodova Muborak Qilich qizi

Chirchiq pedagogika davlat universiteti Gumanitar fanlar fakulteti

Tarix yo'nalishi 4-bosqich talabasi +998947382107

boymurodovamuborak@gmail.com

Ilmiy rahbar: O.M.Normatov ChDPU dotsenti, t.f.f.d. (PhD)

Annotatsiya: Ushbu maqola tarixiy qadriyatlar targ'iboti; raqamlashtirish konteksti haqida so'z yuritilib, tarixiy qadriyatlar milliy o'zligimizni anglash va rivojlanish hamda taraqqiyotimiz uchun asos bo'lishi va ularni raqamlashtirish kontekstining ahamiyati va tarixiy qadriyatlarda tutgan o'rni haqida ma'lumotlar beriladi.

Kalit so'zlar: Tarixiy qadriyat, qadriyatlar, ma'naviyat, milliy meros, milliy qadriyat, raqamli texnologiyalar.

Inson paydo bo'lgandan buyon o'tgan davrda Ona zamin million yildan ortiq tarixni o'zida mujassam etgan. Olamning yaratilishi va inson tarixi to'g'risida juda ko'p rivoyatlar va afsonalar mavjud. Har bir inson hayotda yashar ekan o'zining fikrlari, qarashlariga va tushunchalariga ega bo'ladi. Bularni shakllantirish va rivojlantirishda tarix fanining o'rni va roli benihoya kattadir. Tarix fani bu yer yuzida inson paydo bo'lishi va rivojlanish qiyofasining shakllanishidan tortib qabila, urug', davlatlarning paydo bo'lishi, rivojlanishi taraqqiyoti, tanazzullari va shaxslar, moddiy va yozma yodgorliklarni va boshqalarni o'z ichiga oladi. Inson o'z tarixini o'rganish orqali kishilik jamiyatining rivojlanish qonunlari taraqqiyotning bosqichlarini, jamiyatning inqirozli holatga tushish sabablarini va bundan chiqish yo'lidagi tajribalarini tushunib oladi, o'tmish saboqlaridan xulosa chiqaradi va

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

kelajakda to'g'ri yo'ldan borish lozimligini anglab yetadi. Shu jihatdan, tarix fani tarixiy jarayonlarning qonuniyatlarini va an'alarini tushunib yetishga, hozirgi zamonni to'g'ri anglab kelajakni asosli ravishda ko'ra bilishga ko'maklashuvchi ilm manbaidir.

Ajdodlarimiz tafakkuri va dahosi bilan yaratilgan eng qadimgi toshyozuvlar va bitiklar, xalq og'zaki ijodi namunalaridan tortib, bugungi kunda kutubxonalarimiz xazinasida saqlanayotgan ming-minglab qo'lyozmalar, ularda mujassamlashgan tarix, adabiyot, sa'nat, siyosat, falsafa, tibbiyot, matematika, minerologiya, kimyo, astronomiya va boshqa sohalarga oid asarlar bizning buyuk ma'naviy boyligimizdir. Biron-bir xalq o'z tarixini bilmay asrlar osha yaratilgan ma'naviy merosga tayanmay va uni yanada rivojlantirmay turib o'z kelajagini tasavvur eta olmaydi. Grek va Rim adiblari o'z asarlarida Markaziy Osiyo hududidagi xalqlar tarixi, madaniyati, qadriyatlari, urf-odatlar haqida ma'lumotlar qoldirganlar.

Jamiyat ma'naviyatini yuksaltirishda tarixiy xotira, ajdodlar tarixini bilishning, milliy-axloqiy qadriyat hamda an'analarning o'рни va ahamiyati kattadir. Qadriyat -inson va insoniyat uchun ahamiyatli bo'lgan barcha narsalar, masalan, yaxshilik, moddiy va ma'naviy boyliklar, an'ana va urf odatlar va boshqalardir. G'arbda qadriyatlarni “Aksikologiya”(qadriyatshunoslik) fani o'rganadi. Qadriyatlar jamiyatda hurmatga ega kishilar, munosabatlar, moddiy-ma'naviy boyliklar majmuasidir.

Qadriyatlar tushunchasi muayyan hodisalarning insoniy, ijtimoiy va madaniy ahamiyatini ko'rsatish uchun qo'llaniladi. Ular tarix davomida shakllanadi. Taraqqiyot darajasiga ko'ra uning sifati va miqdori ortishi mumkin. Insoniyat tarixi o'zi yaratgan qadriyatlar dunyosining boyish va takomillashtirish tarixidir. Qadriyatlar va qadriyat mezonlari kishilarning xulq-atvorini tartibga solishga xizmat qiladi. Tarixiy meros va qadriyatlar tarixiy ongni shakllantiradi. Tarixiy-milliy qadriyatlar madaniy-ma'naviy bilimlarni boyitib g'oyaviy-ma'naviy yuksalishga xizmat qiladi. Qadriyatlarning barcha turlari insonning farovon, erkin yashashi ma'naviy-axloqiy kamol topishi uchun xizmat qiladi. Qadriyatlar o'tmish va hozirgi kun o'rtasidagi vorisiylikni ta'minlaydi, unda millat tarixi, o'tmishi va madaniyati namoyon bo'ladi. Tarixiy qadriyatlar bu bir xalq yoki jamiyat uchun muhim bo'lgan qadriyatlar, ma'naviy meros va madaniy an'analarni anglatadi. 1994-yili Respublika Ma'naviyat va ma'rifat jamoatchilik markazi tashkil etildi. Bu markaz xalqimizning boy ma'naviy merosini o'rganish, milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida mamlakat va millat kelajagini belgilaydigan ilg'or g'oyalarni amalga oshirgan. 2019-yil 3-mayda Prezidentimizning “Ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish to'g'risidagi qarori qabul qilindi.

Tarixiy qadriyatlar bir necha turlarga bo'linadi. Moddiy, ma'naviy turlarga shulardan moddiy tarixiy qadriyatlar bu ajdodlarimiz tomonidan qurdirgan va bizgacha yetib kelgan obidalar, arxeologik yodgorliklar ham kiradi. Samarqandning qadimiy obidalaridan biri

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

bo'lgan Registon maydoni, Go'ri Amir maqbarasi, Bibixonim jome masjidi, Afrosiyob shaharchasi va boshqalar mavjud bo'lib, bular orasida alohida ajralib turadigan inshootlardan biri Registon maydoni hisoblanadi. U uchta yonma-yon binolardan iborat bo'lib Mirzo Ulug'bek madrasasi 1417-1420 yillarda qurilgan. Bu inshoot Markaziy Osiyoda saqlanib qolgan eng qadimgi bilim yurti hisoblanadi. Tillakori madrasasi Samarqand hokimi Yalangtosh Bahodir tomonidan 1641-1646 yillarda qurilgan. Sherdor madrasasi Registon maydonidagi XVII asrga oid islomiy ma'rifiy va yodgorlik-diniy bino. Ichanoqal'a Xivaning mustahkam devor bilan o'ralgan ichki shahri bo'lib uning qal'a devorining balandligi 8-10 metr, qalinligi 5-6 metr va tashqi perimetri bo'ylab uzunligi 6250 metr. Uning 4 ta darvozasi mavjud. Hozirgi kunda Toshkent shahrida joylashgan Ko'kaldosh madrasasi XVI asrda Shayboniylar davrida barpo etilgan. Uning qurilishiga “ko'kaldosh” laqabli bosh vazir boshchilik qilgan. Bu binolar yoki O'zbekiston hududidagi bohqa bir binolar ham bizning tariximizning va tarixiy qadriyatlarimizning bir qismi hisoblanadi. Ularning yoshi bir necha asrlar yoki qadimgi davrlarga borib taqaladi. Bu binolar asrlar osha yetib kelishi ham bu binoning qurilishida quruvchilarning qanchalik bilimdon ekanligini ko'rsatadi. Shuni ham aytib o'tish lozimki, inshootlar saqlanib qolgan bo'lsada tabiat hodisalari, inson omili natijasida qisman yoki biroz o'zgarishiga sabab bo'lgan. Ayrimlarini tiklashning iloji yo'q bo'ladi. Ana shunday vaziyatlarda bizga 3D modeli qo'l keladi. Ya'ni binoning ma'lum bir qismi yoki butunlay buzilgan joyi bo'lsa bu binoning 3D modeli yaratiladi.

Bizga tarix haqida ko'proq va kengroq tushunchalar olishimizga bilimlarimizni boyitishga yordam beradi. Hozir bunda tarixiy qiymati va ahamiyati benihoya katta binolarini tiklashning umuman imkoni bo'lmasa 3D modeli asosida qayta tiklaydi. Tarixiy qadriyatlarni raqamlashtirish bu moddiy va ma'naviy, tarixiy, boyliklarimizni elektron shaklda kelajak avlodlarga yetkazish uchun innovatsion texnologiyalardan keng foydalanishimizdir. Bu juda keng tushuncha bo'lib, nafaqat qadimiy obidalarini saqlash, balki tarixiy asarlarimiz va boshqalarni raqamlashtirish tushuniladi. Virtuallashtirish-raqamli iqtisodiyotda jismoniy va moddiy buyumlarni virtual ko'rinishga aylantirish tushuniladi. Virtual voqelik obyektlari odatda moddiy voqelikning o'xshash obyektlarining hatti-harakatlariga yaqinlashadi. Virtual voqelik sun'iy dunyoni quradi. Tarixiy qadriyatlarni raqamlashtirish bu zamonaviy texnologiyalarni ham tarix sohasida keng joriy etishni tushunishimiz mumkin. Masalan tarixiy qiymati juda bebaho bo'lgan yodgorliklarimiz borki, ularni ko'p ushlab yoki teginib bo'lmaydi. Chunki qadimiy bo'lganligi uchun unga ziyon yetishi yemrilishi mumkin. Ayrimlari aholi yashash hududlaridan ancha uzoq bo'lganligi bois u yerga borish oz bo'lsada qiyin bo'lsa bunda bizga ob'ektlarning raqamli nusxasini yaratish va buni xalq ommasi va o'quvchi yoshlarga yetkazishimizda foydalanishimiz mumkin.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Biz faqat bu bilan cheklanib qolmasdan O'zbekiston Respublikasi hududidan topilgan va bu topilgan topilmaning qimmati va ahamiyati dunyo bo'yicha yuqori bo'lgan topilmalarni asrab avaylashimiz lozim, bunda bizga ularni raqamlashtirish qo'l keladi. Bu tarixiy eksponatlarni va artefaktlarni onlayn platforma orqali ko'rishlari mumkin bo'lib, ular o'zlari qiziqqan tarixiy topilmalarni tadqiq qilishlari mumkin. Bunda topilmalarga ham ziyon yetmaydi. Vatanimiz O'zbekistonda buyuk bobolarimiz tomonidan yozilgan va bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan asarlar mavjud bo'lib, ularning ko'pchiligi bir nusxani tashkil etadi. Ularga teginishimiz bilan ularga zarar yetkazishimiz mumkin. Buning oqibatida uni qayta tiklay olmaymiz. Ammo biz ularni o'rganishimiz kerak bo'lsa, shu muamolarning oldini olish hamda va yechimlarini topishimiz lozim, ya'ni ularni skaynerlab elektron nusxasini qilsak, buning oqibatida kitoblarga ham zarar yetmaydi.

Bu o'z navbatida uning uzoq vaqt davomida saqlanib qolinishiga va kelgusi avlodlarimizga yetkazishimizga ham katta yordam beradi. Bundan tashqari kitoblarni elektron shakldagi variantga o'tkazganimiz sababli bu yosh tadqiqotchilar hamda bunga qiziqqan yoshlarimiz uchun imkoniyatlar eshigini ochadi. Ular joylarida o'tirgan holda qadimiy kitoblarni elektron nusxasini olishlari va bundan foydalangan holda tadqiqotlar olib borishlari va o'zlariga kerakli ma'lumotlarni olishlari mumkin bo'ladi.

Bu esa ularga izlanishlarini yanada chuqurroq olib borishlarida to'plagan ma'lumotlarining qiymatini yanada oshirishga xizmat qiladi. Bundan tashqari noyob va tarixiy kitoblarimizni elektron shaklga o'tkazganimiz sababli bunday qadimiy kitoblarimizni nafaqat O'zbekiston yoshlari balki bunga qiziqqan dunyo davlatlari yoshlari ham foydalishlari mumkin bo'ladi. Bularga ko'p misollar bor. Bizning buyuk bobolarimiz tomonida yaratilgan asarlardan hozirgi kunda foydalanayotgan hamda bu dastur bo'lib kelayotganlari ko'pdir. Bunga misol sifatida “Tib qonunlari” asari tibbiyotda, “Al-jabr val-muqobala” matematikada, “Hidoya” esa islom huquqshunosligida necha asrlar davomidirki qo'llanilib kelingan. Biz bularga misollar aytib charchamaymiz, chunki ularning soni va ahamiyati qadri bugungi kunda ham yuqoridir. Biz yoshlar asrlar davomida vujudga kelgan va rivojlanib kelgan tarixiy qadriyatlarimizni avaylab asrab yanada chuqurroq o'rganishimiz hamda kelajak avlodlarimizga ham yetkazishimiz asosiy vazifamizdir. Chunki o'zining o'tmish tarixiga, madaniyatiga, tarixiy merosini bilgan va uni avaylab ko'z qorachig'dek asragan kelajak avlodlariga yetkazadidan xalqni istiqboli porloq va yorug' bo'ladi. Bugungi kunda qadriyatlarimizni nafaqat asrab avaylashimiz balki ularni yanada rivojlantirishimiz, targ'ib qilishimiz va raqamli texnologiyalar yordamida ularni keng joriy etishimiz kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Mirziyoyev Sh. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – T.: O'zbekiston, 2021.

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

2. Matyaqubov X.H. O'zbekistonning eng yangi tarixi. – T.: 2021.
3. G'.M.Porsaev, B.Sh.Safarov, D.Q.Usmanova. Raqamli iqtisodiyot asoslari. Toshkent. 2020.
4. Nazarov A. O'zbekiston milliy arxividagi Turkiston ilmiy jamiyatlari fondlari hujjatlari. 2020.
5. Ishimov A.M. Milliy G'oya Rivojida Tarixiy Meros va Qadriyatlar Tizimi. Progress Annals:Jurnal of Progressive Reseach,1(8),72-78. 2023.

3-SHO'BA. UCHINCHI RENESSANS VA INSON KAPITALI: O'ZARO ALOQADORLIK DIALEKTIKASI

INSON KAPITALINI SHAKLLANISH VA RIVOJLANISH MASALASIGA NAZAR

G.J.Tulenova

Muhammad al Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari
universiteti falsafa fanlari doktori, professor

tulenovag1961@mail.ru

Zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy sharoitda inson kapitali asosiy hal qiluvchi iqtisodiy resurs bo'lib, u raqobatbardosh ustunlikka erishishda hal qiluvchi rol o'ynaydi va mamlakat taraqqiyotining manbai hisoblanadi. Dunyoning ko'pgina mamlakatlarida inson kapitali milliy boylikning bir qismi sifatida tan olingan va iqtisodiy o'sishning eng muhim omili bo'lib hisoblanadi.

Inson kapitali kontseptsiyasi ijtimoiy boylikning asosiy shakllaridan biri hamda raqamlashtirish va ilmiy-texnika taraqqiyoti davrida hal qiluvchi iqtisodiy resurs bo'lgan bilimga asoslanadi.

Iqtisodiy resurslar, ularning bir qismi bo'lgan mehnat, inson resurslari, xususan, inson kapitali moddiy ishlab chiqarishni amalga oshirishning zaruriy tarkibiy qismi, shuningdek, mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini tartibga solishning eng muhim mexanizmi bo'lib hisoblanadi.

Zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy sharoitda inson kapitalini boshqarish masalasi ustuvor yo'nalishni egallaydi va mamlakat o'sishining asosi tashkil etadi. SHuning uchun ham bugungi kunda ilmiy-falsafiy bilimlar tizimida mamlakatimizning jadal rivojlanayotgan zamonaviy sharoitlarda faoliyat yurituvchi va talabchan bo'lgan aqobatbardoshligini ta'minlovchi inson kapitalini shakllantirish va to'plash masalalari keng o'rganilmoqda.

Ta'kidlash joizki, "inson kapitali" atamasi 1960 yilda Nobel mukofoti laureati Teodor Shults tomonidan ilmiy muomalaga kiritilgan. Aynan u o'zini inson kapitali nazariyasining kashfiyotchisi deb e'lon qildi. Inson kapitali muammolari "Inson kapitaliga sarmoya kiritish: ta'lim va ilmiy tadqiqotlarning roli" (1971) va "Odamlarga investitsiyalar: aholi sifati iqtisodiyoti" (1981) asarlarida ko'tarilgan va muhokama qilingandi. [1].

T.Shultsning fikricha, inson kapitali nazariyasi iqtisod fanining mehnat resurslaridan foydalanish muammolaridan ilmiy-texnikaviy inqilob sharoitida sifat jihatidan yangi ishchi kuchini yaratish muammolariga qayta yo'naltirilganligini o'zida aks ettirgan. Shults ushbu

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

tushunchani tegishli investitsiyalar bilan mustahkamlash mumkin bo'lgan inson tomonidan olingan qimmatli fazilatlarni aniqlash uchun ishlatgan. Shultsning fikriga ko'ra, jamiyatda ishlab chiqarilgan umumiy mahsulotning 3/4 qismi inson kapitalini to'plash uchun sarflanadi. [2].

Boshqa bir olim G.Bekkerning fikricha, inson kapitali “har bir insonning bilim, ko‘nikma va motivatsiya zahirasi sifatida tavsiflanadi. Unga investitsiyalar sifatida - ta'lim, kasbiy tajriba to'plash, sog'liqni saqlash, geografik harakatchanlik, ma'lumot qidirish kabilarni kiritish mumkin.

Ba'zi tadqiqotchilarning fikricha, inson kapitali - bu shaxsda mavjud bo'lgan va ishlab chiqarish jarayonlarida foydalanadigan qobiliyat va fazilatlarning yig'indisi. Inson kapitali mohiyatini talqin qilishning boshqa yondashuvlarida uning rivojlanishiga yo'naltirilgan investitsiyalar natijasida shaxsning ma'lum qobiliyat va fazilatlarni to'plashiga e'tibor qaratiladi. Va nihoyat, boshqa nuqtai nazar tarafdorlarining fikriga ko'ra, inson kapitalining mohiyatini talqin qilishda uning elementlariga shaxsning faoliyati natijalariga ma'lum ta'sir ko'rsatadigan shaxsiy fazilatlar, mafkuraviy munosabat va qadriyatlarning keng doirasini kiritish asosida keng qamrovli yondashuvni qo'llash kerak.

Shunday qilib, inson kapitali nazariyasining rivojlanishini o'rganish quyidagi ta'rifni shakllantirishga imkon berdi: inson kapitali - bu shaxsning tug'ma qobiliyatlari va orttirilgan ko'nikmalari, uning jismoniy salomatligi va to'plangan bilimlari, bu mulk egasiga ularni kasbiy faoliyat jarayonida qo'llash natijasida ma'lum daromad olish imkonidir.

Hozirgi vaqtda inson kapitalini monitoring qilish uchun dunyodagi eng dolzarb axborot va tahliliy ma'lumotlar bazalari quyidagi tizimlar hisoblanadi:

– Birlashgan Millatlar Tashkilotining Taraqqiyot Dasturi (UNDP). U inson taraqqiyoti bo'yicha yillik hisobotlarni tayyorlaydi.

Inson taraqqiyoti to'g'risidagi hisobot 1990 yildan beri nashr etiladi va inson rivojlanishidagi tengsizlik, gender tengsizlik, iqlim o'zgarishi va boshqalar kabi masalalarni qamrab oladi.

Ushbu Hisobotlf inson kapitalining miqdoriy parametrlarini o'z ichiga olgan, shuningdek, dunyo mamlakatlari va ularning mintaqalaridagi rivojlanish darajasi va inson yutuqlarini o'lchaydigan inson taraqqiyoti indeksini taqdim etiladi;

– Jahon banki guruhi tomonidan ishlab chiqarilgan Inson kapitalini rivojlantirish loyihasi. Ushbu loyiha inson kapitalining individual rivojlanishi natijalarini mahsuldorlik va daromad darajasi bilan bog'laydigan Inson kapitali indeksining monitoringini taqdim etadi. Jahon banki guruhi tomonidan ishlab chiqilgan Inson kapitali indeksi birinchi marta ushbu talqinda 2018 yilda hisoblab chiqilgan. Inson kapitali indeksi "sog'liqni saqlash va

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

ta'limning joriy natijalari kelgusi avlod ishchilarining unumdorligiga qanday ta'sir qilishining bashoratli o'lchovini" taqdim etadi.

Demak, inson kapitali deganda aholining to'plangan bilim va ko'nikmalarini amalga oshirish qobiliyatiga asoslangan inson kapitalining barcha turlari (ijtimoiy, intellektual kapital va boshqalar) yig'indisi tushunilishi kerak, bu esa o'z navbatida mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga hissa qo'shadi.

Ma'lumki, 2022-yil 28-yanvarda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning “2022-2026-yillarda Yangi O'zbekistonni rivojlantirish strategiyasi to'g'risida”gi farmoni e'lon qilingan. Ushbu Strategiyaning to'rtinchi ustuvor yo'nalishi sifatida - adolatli ijtimoiy siyosatni amalga oshirish va inson kapitalini rivojlantirish ko'rsatilgan.

Xususan, ushbu sohani yanada rivojlantirishga doir muammolarni hal etishda maktablarda ta'lim sifatini oshirish, pedagogik kadrlarning bilim va malakasini xalqaro darajaga ko'tarish yo'llari sifatida quyidagilar belgillangan:

-maktab faoliyatini amalga oshirish uchun har bir fan bo'yicha mahalliy yoki xalqaro sertifikatlashtirish talablarini aniqlash;

-toifaga ega bo'lmagan maktab o'qituvchilarining bilim va malakalarini diagnostika qilish; xalq ta'limi tizimining hududiy bo'linmalarini ularning faoliyatini to'liq raqamlashtirish orqali optimallashtirish va boshqalar.

Mamlakatimizda uzoq muddatli istiqbolda inson kapitalini shakllantirish va undan foydalanish O'zbekistonni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning muhim yo'nalishlaridan biridir. “O'zbekiston 2030” strategiyasida ham bugungi iqtisodiyot bilim va aql iqtisodiyoti ekanligi, uning asosida mamlakatimiz inson kapitalini saqlash va rivojlantirish uchun qulay sharoitlar yaratilishi belgilab berilgan. Shu munosabat bilan zamonaviy O'zbekiston iqtisodiy amaliyotida inson kapitalini rivojlantirish va joriy etishga, uning iqtisodiy jarayonlarga ta'siriga alohida e'tibor berilmoqda. Bilimlar iqtisodiyotida inson kapitali inson resurslarining bir qismi sifatida mintaqaviy ijtimoiy-iqtisodiy tizimlarning ilmiy va kadrlar salohiyatini rivojlantirish va shakllantirish uchun asos bo'lib xizmat qiladi va xususan, ular mintaqaviy iqtisodiyot tarmoqlari va tashkilotlari faoliyatini samarali amalga oshirish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Binobarin, bilimlar iqtisodiyotini rivojlantirishda inson kapitalining ahamiyati ortib bormoqda.

Inson kapitalining taqsimlanishi va to'planishi bugungi kunda hududlar va butun mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirishning asosiy omili hisoblanadi. Inson kapitali mintaqa iqtisodiyoti samaradorligini ta'minlashda asosiy rol o'ynaydi, shuningdek, davlat, biznes va fuqarolik jamiyati o'rtasidagi konstruktiv hamkorlikka olib kelishi mumkin. Bularning barchasi ilmiy-texnikaviy taraqqiyotning yuqori darajada rivojlanishi, yangi bilim talab

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

qiladigan ishlab chiqarishlarning shakllanishi, shuningdek, ishlab chiqarish jarayoniga innovatsion tadqiqot va ishlanmalarning joriy etilishi bilan bog‘liq.

Bir qator ekspertlarning fikricha, inson kapitalining asosiy xususiyatlaridan biri bu intellektual resursdir. Ushbu tushuncha individual, jamoaviy va ijtimoiy darajadagi bilim va intellektual qobiliyatlarni ishlab chiqarish bilan bog‘liq bo‘lgan, milliy boylikni intensiv asosda barqaror, kengaytirilgan va muvozanatli takror ishlab chiqarishning ijtimoiy yo‘naltirilgan jarayonini ta‘minlashga qodir munosabatlar tizimini o‘zida mujassam etadi. Shu bilan birga, zamonaviy "bilimlar iqtisodiyoti" sharoitida har qanday davlat oldida eng muhim vazifa turibdi, uni hal qilish ma‘lum bir davlatning butun inson kapitalini va uning asosiy elementi sifatida intellektual resursni takror ishlab chiqarishni ta‘minlash bilan bog‘liq.

Shunday qilib aytishimiz mumkinki, globallashuv va axborot texnologiyalari asrida inson kapitali muammosiga e‘tibor mamlakatning rivojlanish darajasi nafaqat ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy ko‘rsatkichlar bilan belgilanayotgan, balki ko‘p jihatdan uning intellektual salohiyatiga asoslanadigan bir davrda ayniqsa dolzarb bo‘lib bormoqda. Zero, aynan ta‘lim-tarbiya muhitida poydevor qo‘yilgan ilmiy-texnikaviy taraqqiyot mamlakatning barqaror rivojlanishi va farovonligining markaziy bo‘g‘inidir.

Adabiyotlar:

1. Шемякин, Ye.Л. История возникновения концепции человеческого капитала / Ye.Л. Шемякин // Приволжский научный вестник. – 2015. – № 5-2 (45).

2. Беккер, Г.С. Экономический взгляд на жизнь // Мировая экономическая мысль: сквозь призму веков: в 5 т. / науч.-ред. совет: Г. Г. Фетисов [и др.]. Т. 5. Кн. 1: Всемирное признание: лекции нобелевских лауреатов. — М.: Мысль, 2004.

3. Туленова Г.Ж. Modernization of the education system of Uzbekistan: social and practical aspectual technology and its opportunities // Academic research in educational sciences». -Volume 4 | issue 10 | 2023

5. Туленова Г.Ж. Модернизация системы образования Узбекистана: разработка и внедрение эффективных форм и средств// ЎзМУ Хабарлари”, 2023 йил 1/6 сон.- 203-208.

TOPIKSTARTER MARGINAL FALSAFANING TASHBBUSCHISI SIFATIDA

Kushakov Shuxrat Salievich

Falsafa fanlari doktiri, professor

SamISI ijtimoiy fanlar kafedrası professori

+998 (90) 197-13-09 shuxratqushakov@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada marginal falsafani ijtimoiy tarmoqlarda taqdim etilishining yangi tendensiyalari, xususan ijtimoiy tarmoqlar kommunikatsiyasida marginallashtirilgan falsafa uzatilishining zamonaviy shakllari ko'rib chiqilgan. Falsafiy xislatga ega bo'lgan muvoqot va muhokamani ijtimoiy tarmoqlarda dastlab taqdim etuvchi sub'ekt "topikstarter", deb atalib, maqolada topikstarter faoliyati tahlil etilgan. Shu jumladan, ijtimoiy tarmoqda taqdim etilgan marginal falsafa namunalarining ijobiy aspektlari yoritilgan.

Kalit so'zlar. Internet, kommunikatsiya, ijtimoiy tarmoq, marginal falsafa, uzatish, taqdim

TOPICSTARTER AS A GENERATOR OF MARGINAL PHILOSOPHY

Kushakov Shuxrat Salievich

Doktor of Philosophical Sciences, Professor

Professor of the Department of Social Sciences of SamISI

+998 (90) 197-13-09 shuxratqushakov@gmail.com

Abstract. The article examines the new trend of presenting marginal philosophy in social networks, the forms of its presentation in modern network communication. The phenomenon of presentation of marginal philosophy by a figure who is called a topic starter in a social network is analyzed. Positive aspects of presentation of marginal philosophy in a social network are highlighted.

Keywords. Network, communication, social network, marginal philosophy, presentation

ТОПИКСТАРТЕР КАК ГЕНЕРАТОР МАРГИНАЛЬНОЙ ФИЛОСОФИИ

Кушаков Шухрат Салиевич

Доктор наук, профессор,

профессор кафедры социальных наук СамИСИ

+998 (90) 197-13-09 shuxratqushakov@gmail.com

Аннотация. В статье рассматривается новый тренд презентации маргинальной философии в социальной сети, формы ее подачи в современной сетевой коммуникации. Анализируется феномен подачи маргинальной философии субъектом, который в социальной сети называется топикстартером. Освещаются позитивные аспекты презентации маргинальной философии в социальной сети.

Ключевые слова. Интернет, коммуникация, социальная сеть, маргинальная философия, презентация

Во второй половине XX столетия порождением компьютерной революции стал интернет, который, в свою очередь, является технологическим основанием появления социальной сети. Теперь же мы в XXI веке переживаем новую компьютерно-коммуникационную революцию. Благодаря социальной сети произошло другое, не менее значимое изменение в сфере социальной коммуникации. Смысл изменения состоит в том, что исчезли пространственно-временные ограничения в коммуникации, то есть, локальные of-line-общения трансформируются в глобальный сетевой on-line коммуникацию между людьми, культурами и социумами. Теперь каждый человек имеет возможность в режиме on-line виртуально контактировать со всеми (с группами, сообществами), а все с одним (т.е. создаваемые всеми пользователями ресурсы интернета в возможности может быть достоянием каждого пользователя интернета).

Благодаря социальной сети пользователи имеют возможность создавать он-лайн платформы, профили, посты, приложения, делиться информацией, обмениваться различными файлами, идеями, содержательными контентом и т.д. Все эти социальные и когнитивные коммуникации осуществляются в интернет-площадках, где происходят дискуссии, обсуждения обзоров по различной тематике, обмен креативными проектами и идеями, поиск решений актуальных проблем современности. Философия, которая в недавнем прошлом было дискурсивным полем когнитивного поиска профессионалов-философов, философствующих ученых (хорошо известны философы А. Эйнштейна, Н. Бора, М. Планка и др), любителей философской мудрости, ныне ворвалась в гиперреальность и стала постоянной жительницей интернет-форумов, вебинаров, стримов и других платформ.

В самом интернете ресурс философских дискурсов и нарративов обретает глобальный масштаб. Люди, в том числе, интеллектуалы перестали покупать книги, ибо, как принято говорить, в интернете всё есть. Появились новые фигуры интернетовской интерактивности, обсуждающие философские и околофилософские (маргинально-философские) проблемы- стримеры, хайлайтеры, топикстартеры, инфлюенсеры, амбассадоры др. К слову, заметим, что культового американского режиссёра Дэвида Финчера представляют не иначе, как амбассадора философии в американских триллерах [8].

По своей структуре ресурсы и площадки презентации философских дискурсов и нарративов делятся, условно говоря, на академическое, образовательное и маргинальное. Последнее, а именно, феномен маргинальности представляет собой примечательное явление нынешнего века. Дело в том, что мы являемся свидетелями

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

как ренессанса, так и взрывной бифуркации феномена маргинальности во всех сферах социума, культуры, науки, в том числе, и философии. Отсюда большой интерес исследователей к изучению многообразных форм проявления маргинальности. [1] Согласно определению Ю. Н. Солонина “Маргинальность – то, что не признано, что существует на периферии, на обочине магистральной линии движения, в данном случае, -философской мысли, но существует как необходимость”. [7. 15-37]. В этом смысле говорят о маргинальной теории или идеи, которые существенно расходятся с общепринятыми концепциями в той или иной области когнитивной деятельности. Исследователь И. В. Зайцев концепту “маргинальность” придает статус категории социальной философии: “Маргинальность есть феномен вечный и тотальный, присущий человеческому миру во все времена его существования, а не исключительно в периоды социальных взрывов и катастроф”. [2]

В последнее время исследователи стали все большее внимание уделять проблеме маргинальности в философии. Говоря о маргинализации философии Н.Г. Мещеряков различает исключительность и исключенность какого-либо философского учения. Исключительность фигуры философа выражается в позитивных терминах: “мудрец”, “учитель”, “мыслитель”, ...Исключенность отражена в негативных определениях: “болтун”, “бездельник”, “сноб”, “софист”, “возмутитель нравов” ...и т.п. [3]

Существует целый ряд социальных, концептуально-контекстуальных и внутренне интенциональных детерминантов, обуславливающие маргинализацию философии.

-социальная: общественная востребованность в рефлексии новых явлений в социуме, культуре и науке; необходимость в концептуализации инновационных трендов в промышленности, технологии и проективной деятельности;

-экзистенциальная: философии присуща концептуально-когнитивная бытийность, в основе которой лежит бесконечная потенциальность внутренней свободы философской рефлексии. Такая свобода является экзистенциальным основанием реализации ее критико-прогностической функции;

-статусный контекст маргинализации философской рефлексии. На этот детерминант указывает Е. Г. Соколов: “философия как «область» (не дисциплина, не наука, не даже дискурс – все это суть исторические формы) и на сегодняшний день находится в «подвешенном состоянии», не в силах «до конца» самоопределиться” [4];

-внутренний интенциональный контекст маргинализации философии.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Кроме отмеченных выше факторов современной маргинализации философского дискурса, существует общее основание концептуально-семантического дрейфа идей и симулякров из одной области теории и практики в другой. Этим основанием является сетевая виртуализация духовной жизни. [5, 36]. В то же время, глобализация и виртуализация сетевой коммуникации во всемирной паутине многократно усилили маргинализацию философии.

Маргинализация философского дискурса в сетевой коммуникации происходит в различной форме и презентациях. Здесь имеет место, скажем так, “философское” освоение новых форм презентации и обсуждения. Такое освоение реализуется на обочине магистральной линии функционирования академического философского дискурса. Так, с одной стороны, исследователь Е.А.Ранев презентует результаты своей работы по философским проблемам реформы жилищно-коммунального хозяйства. [6] А, с другой стороны, топикстартер-философ на ютуб-канале рассуждает о Науке логики Гегеля. Верхом маргинальности является сообщение о жилом комплексе “Философия”. Философичность бренда этого комплекса вызвана, как утверждают ее творцы, приданием дизайн-коду дома таких качеств как вдумчивость, осознанность, утонченность и аристократичность. Корпуса дома названы в честь величайших ученых и мыслителей – “Ломоносов”, “Шопенгауер”, “Конфуций” “Вольтер”, “Аристотель”, “Марк Аврелий”, “Омар Хайям”. [9]

Существует интенциональная направленность самой философской рефлексии, выражающаяся в формулировке: “объектом философского мышления может быть все что угодно”. Такая тотальная открытость философской рефлексии позволяет проникнуть в поле ее дискурса всякого рода маргинальным идеям типа “философия ЖКХ”, “философия бизнеса”, “философия бренда”, “философия дома” и т. д. В частности, адепты маргинальной философии ЖКХ считают, что любая организация, решившая работать в сфере оказания общественных услуг, обязана иметь определенную философию, иметь свое лицо. Философская “упаковка” предпринимательских брендов вызвана стремлением создать концептуальный имидж компании и ее продуктов в сознании потребителя, построить компактный и, вместе с тем, “полный” образ товара. Более того, отдельные международные компании имеют штат с официальной должностью Chief Philosophy Officer – “корпоративный философ”. Представители корпоративной философии объявляют древнеримских философов Эпиктета и Марка Аврелия топ-менеджерами прошлого, поскольку они занимались проблемами власти и управления.

Интерактивным фигурантом, представляющий имидж маргинальной философии в социальной сети, стал топикстартер. Выражение “топикстартер” происходит от английского словосочетания topic starter который переводится как

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

“начинающий тему”. Топикстартер -человек, который инициировал (создал, начал, открыл) тему на форуме или на любой другой платформе. Философствующие топикстартеры довольно быстро создали площадку для обсуждения философских и околофилософских проблем общества, экономики, науки и культуры. Брендом топикстартеровых форумов стал быстрый отклик на злободневные проблемы, которые не рассматриваются в философских академических дискурсах и нарративах. Так, топикстартер А. С. Донской под девизом “мы сами создаём свою реальность” предложил для обсуждения вопросы: “почему позитивное мышление для большинства не работает?”; “с чего начинается движение к цели”; “почему будущее материализуется с задержкой и для чего она нужна?” и т. д. [10]

В заключении отметим, что мейнстрим маргинальной философии обретает, благодаря топикстартерам постоянное местожительство в социальной сети. Современная маргинальная философия является, и это демонстрируется деятельностью философствующих топикстартеров, нетрадиционной формой духовного освоения новых креативных областей общественной жизни, науки и технологии. Основным преимуществом топикстартера является быстрота сетевой коммуникации, немедленный отклик на факты и события, не попадающие в поле зрения академической философии, философская подача злободневных тем, которые волнуют каждого человека. В этом, по всей видимости, заключена позитивная сторона сетевой маргинальной философии.

Литература

1. Бобер Ж. Подходы к исследованию маргинальности // [https://cyberleninka.ru › article › podhody-k-issledovan...](https://cyberleninka.ru/article/view/podhody-k-issledovan...)
2. Зайцев И.В. Маргинальность как социально-философская проблема. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук. Омск, 2002. -22 с
3. Мещеряков Н.Г. Обратная сторона Луны: к вопросу о маргинальности философии //Международный журнал исследования культуры. 2020, №1(38). -С.6-21
4. Соколов Е.Г. Маргинализация философского дискурса // [Серия «Мыслители», История философии, культура и мировоззрение.](#) , Выпуск 3 / К 60-летию профессора [А.С. Колесникова Санкт-Петербург](#) : [Санкт-Петербургское философское общество](#), 2000. С.149
5. Кушаков Ш.С. Жамиятни виртуаллаштириш концепцияси хусусида //Ижтимоий фанлар: назария ва амалиёт. Олий ўқув юртлараро илмий мақолалар тўплами. Тошкент: “Наврўз” нашриёти. 2018 й. -32-36 б.
6. Ранев Е.А. О философии реформы жилищно-коммунального хозяйства // [https://cyberleninka.ru › article › o-filosofii-reformy-zh...](https://cyberleninka.ru/article/view/o-filosofii-reformy-zh...)

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

7. Солонин Ю.Н. Феноменология любительства и маргиналы в философии //Философия обществу. Изд-во СПбГУ, 2007. -С.15-37.
8. См. Дэвид Финчер амбассадор философии ... // <https://regnum.ru> (Культура).
9. ФСК Регион объявила старт продаж в ЖК “Философия” // <https://fsk.ru> > about > news > fsk-region-ob-yavila-star...
10. См. Донской А.С. Энергия мысли // <https://donskoj.info> > webreg.

**MA’NAVIYATNING O‘Z-O‘ZINI TASHKIL ETUVCHI TIZIM SIFATIDA
INSON KAPITALINI SHAKLLANTIRISHDAGI O‘RNI**

Berdimuratova Alima Karlibaevna

Qoraqalpoq davlat universiteti, Ijtimoiy fanlar kafedrası mudiri,
Falsafa fanlari doktori, professor
Telefon: +998 90 735 6521

E-mail: alimaberdimuratova1965@gmail.com

O‘zbekiston, Qoraqalpog‘iston Respublikasi, Nukus shahri

Pirnazarov Nurnazar Rashid o‘g‘li

Qoraqalpoq davlat universiteti, Ijtimoiy fanlar kafedrası o‘qituvchisi
Telefon: +998 91 307 4477

E-mail: alimaberdimuratova1965@gmail.com

O‘zbekiston, Qoraqalpog‘iston Respublikasi, Nukus shahri

Annotatsiya:

Ushbu tezısdı ma’naviyat tushunchasining zamonaviy falsafiy talqini, ayniqsa, uni o‘z-o‘zini tashkil etuvchi ochiq tizim sifatida tahlil qilishga alohida e’tibor qaratilgan. Ma’naviyat inson borlig‘i va jamiyat taraqqiyotining chuqur ontologik asosi sifatida namoyon bo‘ladi. U o‘zida shaxsning kognitiv, axloqiy va estetik tajribalarini mujassam etib, ma’rifiy yuksalishga zamin yaratadi. Tadqiqotda ma’naviyatning dinamik tabiati, uning ichki imperativlar tizimi orqali doimiy o‘zgarish va takomillashuv holatida bo‘lishi, shuningdek, bu jarayonlar qanday qilib inson tafakkuri va ijtimoiy munosabatlarga ta’sir ko‘rsatishi tahlil qilingan.

Ma’naviyatning o‘z-o‘zini tashkil etuvchi tizim sifatidagi mohiyati uni jamiyatdagi barqarorlikni ta’minlovchi asosiy kuchlardan biri sifatida ko‘rishga imkon beradi. Bu tizim o‘zining intellektual, g‘oyaviy va madaniy tarkibiy qismlari orqali insonda mustaqil fikrlash, axloqiy qaror qabul qilish, ijtimoiy ongni shakllantirishga xizmat qiladi. Shuningdek, Yangi O‘zbekistonni barpo etish va Uchinchi Renessans g‘oyalarini amalda ro‘yobga chiqarishda ma’naviyat fundamental asos sifatida talqin qilinadi. Shu bois ushbu

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

tezisda ma’naviyatga yondashuvda sinergetik, gnoseologik va aksiologik mezonlar uyg’unlashtirilib, ularning kompleks ko‘rinishda tizimlashtirilishi taklif etiladi.

Kalit so‘zlar: ma’naviyat, ontologiya, o‘z-o‘zini tashkil etish, tizim, imperativlar, madaniy kontekst

Zamonaviy davrda insoniyat texnologik yutuqlarga erishayotgan bo‘lsa-da, ma’naviy inqiroz, qadriyatlar tanazzuli, axloqiy beqarorlik kabi muammolar ko‘plab jamiyatlarda dolzarb bo‘lib qolmoqda. Ayniqsa, globallashuv va raqamli jamiyatning kengayishi sharoitida inson qalbi, ongi va ruhiy olami ustidan bevosita bosimlar kuchaymoqda. Shu bois jamiyatning ma’naviy mustahkamligini ta’minlash, uning yangilanishi va yangicha qarashlar bilan boyitilishi hozirgi davrning ustuvor vazifasiga aylangan.

Yangi O‘zbekiston davrida inson kapitalini rivojlantirish jarayoni aynan ma’naviy asoslar bilan mustahkamlanmoqda. Prezidentimiz Sh. Mirziyoyev qayd etganidek, Uchinchi Renessans poydevori “ilm-ma’rifat, axloq, tarbiya va ma’naviyat”ga tayangan holda bunyod etiladi. Shunday ekan, insonning ichki olami – ya’ni uning ma’naviyati – yangi jamiyat qurilishining negiziy unsurlaridan biri sifatida qayta o‘rganilmoqda. Mazkur jarayonda ma’naviyatga tizim sifatida yondashish, uni o‘z-o‘zini tashkil etuvchi strukturaviy birlik deb baholash ilmiy va amaliy zaruriyatga aylangan. Falsafa tarixida ma’naviyatga oid yondashuvlar har doim markaziy o‘rinda turgan. Sharq mutafakkirlari – Aflotun, Farobiy, Ibn Sino, G‘azzoliy – ma’naviyatni inson ruhining oliy shakli sifatida ko‘rganlar. Aflotunning “g‘oyalar olami” tushunchasi, Aristotelning forma va materiyaga oid metafizik qarashlari ruhiy borliqning ustuvorligini ilgari suradi. Farobiy “fazilatli shahar” timsoli orqali ma’naviyatni ijtimoiy hayotning tayanchi sifatida talqin etadi. Ibn Sino esa aql va ruhiy mukammallikni eng oliy qadriyat deb biladi.

G‘arb falsafasida Immanuel Kant ma’naviyatni “aqlning amaliy qobiliyati” sifatida tushuntirib, uni erkinlik bilan bog‘laydi. Ekzistensialist faylasuflar Sartr, Kamyu insonning o‘z tanlovi orqali ma’naviyatini belgilashi haqida so‘z yuritadi. Fromm va Maslow esa insonning o‘zini anglash va o‘zini ro‘yobga chiqarish jarayonini ma’naviy yuksalish sifatida ko‘rsatadilar.

Habermas kabi zamonaviy mutafakkirlar esa muloqotga asoslangan axloqiy ong va kommunikativ kelishuvni ma’naviy birlikning asosi deb biladilar. Shu asosda ma’naviyatga biryoqlama emas, balki tarixiylik, ijtimoiylik va shaxsiyat mezonlari uyg’unligida yondashish zarurati tug‘iladi.

Mazkur tadqiqotda ma’naviyat tushunchasini kompleks yoritish maqsadida bir nechta metodologik yondashuvlar uyg’unlashtirildi. Avvalo, ontologik yondashuv orqali ma’naviyatning mavjudlik shakli sifatida o‘rganilishi, uning ichki dinamikasi, mohiyati va strukturaviy xususiyatlari tahlil qilindi. Bu yondashuv ma’naviyatni borliqdagi mustaqil kategoriya sifatida anglashga asos yaratdi. Shu bilan birga, gnoseologik yondashuv

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

yordamida ma'naviyatning inson tafakkurida qanday idrok etilishi, bilish jarayonidagi o'rni hamda shaxs ongidagi shakllanish mexanizmlari izohlandi.

Tarixiylik prinsipi asosida esa ma'naviyat tushunchasining turli davrlarda qanday shakllanib borganiga baho berildi, qadimgi Sharq falsafasidan tortib zamonaviy G'arbiy tafakkurgacha bo'lgan tarixiy-falsafiy davrlar tahlil etildi. Bu esa ma'naviyatning doimiy yangilanishda bo'ladigan ijtimoiy-falsafiy hodisa ekanligini tasdiqladi. Tadqiqotda shuningdek, sinergetik yondashuv muhim o'rin tutdi. Bu yondashuv ma'naviyatni murakkab, ochiq va o'z-o'zini tashkil etuvchi tizim sifatida ko'rib, uni beqarorlikdan barqarorlikka intiluvchi, ichki va tashqi omillar ta'sirida shakllanuvchi strukturaviy holat sifatida talqin qilish imkonini berdi.

Bundan tashqari, tizimlilik yondashuvi ma'naviyatni bir nechta o'zaro bog'langan tarkibiy qismlardan iborat murakkab tizim sifatida baholash imkonini berdi. Unda qadriyatlar, urf-odatlar, diniy e'tiqodlar, axloqiy me'yorlar va estetik qarashlar kabi elementlar o'zaro uzviy aloqadorlikda mavjud bo'lib, tizim ichida muayyan ierarxik tuzilma vujudga keladi. Mazkur metodologik yondashuvlarning bir-biri bilan integratsiyasi ma'naviyatga nafaqat nazariy, balki amaliy pozitsiyadan ham tahliliy yondashish imkonini berdi. Natijada, ma'naviyat shunchaki abstrakt tushuncha emas, balki zamonaviy jamiyat taraqqiyotini ta'minlovchi faol ijtimoiy-falsafiy tizim sifatida ochib berildi.

Tahlil natijalari ma'naviyatning o'z-o'zini tashkil etuvchi murakkab tizim ekanini ko'rsatadi. Bu tizim ichki barqarorlikka intiluvchi, tashqi beqarorlikni yengib o'tishga qodir, o'zini o'zi yangilovchi xususiyatga ega. Ma'naviyat shunchaki qarashlar yig'indisi emas, balki u ichki mantiqqa ega bo'lgan faol, o'zgaruvchan va moslashuvchan tizim sifatida jamiyatda muhim rol o'ynaydi.

Shaxsiy darajada ma'naviyat – bu shaxsning hayotiy maqsadlari, axloqiy qadriyatlari, estetik didi va ruhiy holatini belgilovchi asosiy omildir. Shaxs ma'naviy jihatdan boy bo'lsa, u o'z xatti-harakatlarini ongli ravishda nazorat qila oladi, ijtimoiy muhitga uyg'unlashadi va o'z hayot yo'lini maqsadga yo'naltirilgan tarzda shakllantira oladi. Aynan ma'naviyat shaxsga erkinlik, mas'uliyat, tanlov va javobgarlikni his qilish imkonini beradi. Masalan, Maslow nazariyasida keltirilganidek, inson o'zining oliy darajadagi ehtiyojlarini (o'zini namoyon qilish) faqat ma'naviy yetuklik orqali ro'yobga chiqaradi.

Jamiyat miqyosida esa ma'naviyat ijtimoiy birlik, birdamlik, ijtimoiy ong va barqarorlikning bosh mezonlaridan biridir. U jamiyatdagi madaniy va axloqiy muhitni shakllantirib, umumiy qadriyatlar asosida odamlar orasidagi ishonch va hamjihatlikni kuchaytiradi. Habermasning kommunikativ ong konsepsiyasi shuni ko'rsatadiki, jamiyat barqarorligi insonlar o'rtasidagi axloqiy-muloqotiy kelishuv asosida qaror topadi. Demak, bu muloqot ham aslida ma'naviy tizimning tarkibiy elementi sifatida namoyon bo'ladi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Sinergetik model asosida olib borilgan tahlil shuni ko'rsatdiki, ma'naviyat tizimi ochiq, moslashuvchan va o'zgaruvchan bo'lib, uni tashqi ta'sirlardan to'liq ajratib bo'lmaydi. Aksincha, tizim tashqi tahdid va imkoniyatlarga nisbatan o'z ichki muvozanatini saqlab turuvchi "avtogenerativ" mexanizmlarni ishga soladi. Masalan, ommaviy madaniyat, texnologik axborot oqimi kabi tashqi omillar shaxs va jamiyat ma'naviy muvozanatiga ta'sir etadi, biroq o'ziga xos qadriyatlar tizimi, tarbiya instituti, diniy va milliy an'analar bu ta'sirni muvozanatlashga xizmat qiladi.

Bundan tashqari, ma'naviyatning o'z-o'zini tashkil etuvchi tizim sifatidagi mohiyatini tahlil qilish natijasida ularning tarmoqlanuvchi xususiyatlari aniqlangan. Ya'ni, ma'naviy tizim shaxsiy (individual), oilaviy, mahalliy va umummilliy darajalarda namoyon bo'lib, har bir daraja o'ziga xos aloqadorlikni ta'minlaydi. Masalan, oilada shakllangan ma'naviy qadriyatlar keyinchalik mahalla, maktab, jamiyat orqali kengayib, umumxalq ongiga singadi. Shu jihatdan, ma'naviyat ichki ierarxiyaga ega tizim sifatida modellashtirilishi mumkin.

Empirik natijalar ham bu xulosalarni tasdiqlaydi. Jumladan, aholining ma'naviy ong darajasi yuqori bo'lgan hududlarda ijtimoiy birdamlik kuchliroq, jinoyatchilik darajasi pastroq, yoshlar orasida o'zini rivojlantirishga bo'lgan intilish kuchliroq ekanligi aniqlangan. Bu, o'z navbatida, ma'naviyatning jamiyat barqarorligidagi amaliy rolini ko'rsatadi.

Shunday qilib, tahlil natijalari ma'naviyatning nafaqat shaxs, balki jamiyat taraqqiyotidagi strategik rolini ochib beradi. U o'z-o'zini boshqaruvchi, yangilovchi va tizimlashtiruvchi kuch sifatida namoyon bo'lib, zamonaviy ijtimoiy-falsafiy muhitda alohida o'ringa ega.

O'tkazilgan tadqiqot natijalari asosida quyidagi ilmiy xulosalarga kelindi: ma'naviyat inson va jamiyat hayotining chuqur ontologik qatlamida joylashgan, murakkab ichki tuzilishga ega, o'z-o'zini tartibga soluvchi va doimiy yangilanib boruvchi ochiq tizimdir. U o'z strukturasi va funksional mexanizmlari bilan inson tafakkurining shakllanishi, axloqiy-ruhoniyl kamoloti va ijtimoiy muvozanatni ta'minlash jarayonida faol ishtirok etadi.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, ma'naviyat tizimi individual va kollektiv ongda mavjud bo'lgan qadriyatlar, me'yorlar, e'tiqodlar va estetik mezonlar majmuasidan tarkib topib, ularning o'zaro uzviy aloqasi va ierarxik tuzilmasi orqali faoliyat yuritadi. Ma'naviyatning sinergetik model asosida o'rganilishi uning o'z-o'zini tashkil etish, ichki barqarorlikni saqlash va tashqi beqarorliklarga moslashish qobiliyatini aniqlash imkonini berdi. Bunday yondashuv orqali ma'naviyat jamiyatning o'zgaruvchan ijtimoiy-madaniy sharoitlariga uyg'un tarzda yangilanishini nazariy asoslash mumkin bo'ldi.

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

Mazkur konsepsiyaning ilmiy-amaliy ahamiyati shundaki, ma’naviyatni o‘z-o‘zini tashkil etuvchi tizim sifatida talqin etish uning faqat nazariy emas, balki ijtimoiy siyosat, ta’lim, tarbiya va inson kapitali bilan bog‘liq strategik masalalarda ham qo‘llash imkoniyatini kengaytiradi. Ayniqsa, Yangi O‘zbekiston va Uchinchi Renessans g‘oyalari sharoitida ma’naviy tiklanish jarayonlarini ilmiy asoslash, tizimlashtirish va samarali boshqarish bu model doirasida amalga oshirilishi mumkin.

Shu munosabat bilan, tadqiqot doirasida ilgari surilgan yondashuvlar va tahlillar ma’naviyatni zamonaviy falsafa va ijtimoiy fanlar kontekstida chuqur o‘rganish, uni ijtimoiy amaliyotga tatbiq qilish va inson kapitalining asosiy tarkibiy elementi sifatida taklif etish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Фараби А.Н. Фозил одамлар шахри. – Т.: Янги авлод, 2018.б.–45-58.
2. Ибн Сино. Метафизика / Форсчадан таржима. – Т.: Фан, 1993. –б. 111.
3. Ал-Газзолий. Ихё улуми-д-дин. 1-жилд. – Т.: Мовароуннахр, 2015. б.77.
4. Афлотун. Давлат. – Т.: Шарқ, 2005. –б.99.
5. Аристотель. Метафизика. – Т.: Фалсафа ва ҳуқуқ институти нашри, 2004. –б.304.
6. Kant I. Critique of practical reason. - Т.: New Century Generation, 2007. -p. 41.
7. Fromm E. To Have or To Be? – New York: Harper & Row, 1976. – 160 p.
8. Maslow A. Toward a Psychology of Being. – Princeton: Van Nostrand, 1964. – 240 p.
9. Habermas J. Between Naturalism and Religion: Philosophical Essays. – Cambridge: Polity Press, 2008. – 336 p.
10. Pirnazarov, N.R. Ma’naviyat tabiatining ontologik jihati. Falsafa fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi. Toshkent. 2025.
11. Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. – Т.: Маънавият, 2008. – 175 б.

ИНСОН КАПИТАЛИ ТАЪЛИМ ПРИЗМАСИДА

Гулчеҳра Гуламжановна ҒАФҒАРОВА

фалсафа фанлари доктори, профессор, ЧДПУ

Аннотация. Билим инсон ҳаёти ва фаолиятини тартибга солувчи ва белгиловчи омил сифатида инсоннинг зарурий компонентида айланмоқда. Мазкур даврда давлат эга бўлган жисмоний капитал билан бир қаторда инсон капитал ҳам шаклланимоқда, у «XX асрнинг иккинчи ярмида жамият ривожланишида ҳал қилувчи кучга айланмоқда». Ушбу мақолада таълим олишда инсон капитални муаммолари фалсафий таҳлил этилган.

Калит сўзлар: инсон, инсон капитални, таълим, билим, эпистемология, жамият, давлат, таълим жараёни.

Ҳозирги даврда инсоният ривожланишнинг янги босқичига – ахборот жамиятига кириб бормоқда, унда ишлаб чиқаришнинг асосий омилини ахборот, билимлар, интерфаол коммуникациялар ташкил қилади. Уларнинг рўёбга чиқарилиши, инсон ҳаёти ва фаолиятида қўлланилиши мамлакат ривожланишини ҳам ижтимоий, ҳам сиёсий жиҳатдан белгилайди. Ахборот жамиятининг шаклланиш жараёнида аҳоли турмуш даражасини ошириш, ҳаёт ва фаолиятнинг ижтимоий-иқтисодий томонларини ривожлантириш, давлат бошқарувини такомиллаштириш ва ҳ.к.лар кўзда тутилмоқда. Юқорида таъкидлангандек, билим ривожланишнинг ҳаракатлантирувчи кучига айланмоқда.

Инсоният ривожланиш босқичида илгари сурилаётган вазифалар, муаммолар биринчи навбатда инсон капитални томонидан ҳал қилинади, у жисмоний капиталга нисбатан замонавий жамият ривожланишида белгиловчи рол ўйнайди. Сифатли таълим жараёнида эгалланадиган ва бойитиладиган инсон капиталнинг юқори интеллектуал даражаси ва сифати муайян шароитларда билимни (номоддий объектни) амал қилувчи инновацион маҳсулотга, моддий объектга айлантиради. Масалан, ривожланган мамлакатларда миллий инсон капитал 70-80 % ни, ривожланаётган мамлакатларда эса 5 % ни ташкил қилади.

Давлат, жамият таълим жараёнида инсон томонидан эгалланадиган билим, кўникмаларга алоҳида эътибор қаратади. Шунинг учун таълим олиш жараёнида билим, кўникма эгаллаш соҳасида, атроф муҳитга ижтимоий мослашишда инсон капитални ривожлантириш ва бойитишга ёрдам берувчи таълим муассасаларининг тармоғи кенгаймоқда.

Замонавий адабиётда инсон капиталнинг ягона, барча қабул қилган таърифи йўқ. Лекин инсоннинг ижтимоий муҳитда муносиб ўрин эгаллаш, ўзининг хилма-хил эҳтиёжларини қондириш имконини берувчи асосий компонентларини билимлар,

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

кўникмалар, малакалар ва ҳ.к.лар ташкил қилади. Қўйилган мақсадга эришишда инсон капитални бойитувчи юқорида санаб ўтилган компонентлар билан бир қаторда интеллектуал капитал ҳам катта аҳамиятга эга.

Таълим ва маданият инсон капитали сифатини шакллантиради, унинг қадриятлари ва компетенциясини белгилаб беради.

Ҳозирги вақтда «жамият кўпроқ билимларга таянади, шунинг учун олий маълумот ва илмий тадқиқотлар ҳозирги даврда инсон, жамият ва миллатларнинг маданий, ижтимоий-иқтисодий ва экологик жиҳатдан турғун ривожланишида энг муҳим компонент сифатида ифодаланади» [2].

Таълим жараёнида ўзлаштирилган билимлар муайян ахлоқий, этикага оид қадриятлар спектрида рўёбга чиқади. Бу билим эгаллашнинг ва ахлоқий, этикага оид инсон сифатларини шакллантиришнинг ўзаро боғлиқлиги муаммосини қўяди.

Ҳар қандай жонли организм (У. Матурана, Ф. Варела) муайян, туғма индивидуал тузилишга, қобилиятларга эга бўлади, улар таълим жараёнида, атроф муҳитга мослашиш давомида ривожланади. Инсоннинг орттирилган қобилиятлари ва сифатлари инновациялар, унга сарфланадиган муайян жисмоний, моддий ва молиявий харажатлар билан шартланади. Туғма қобилиятлар ва эгалланган сифатлар синергияли бирлиги инсон капитал ривожланишининг асосини ташкил қилади. Инсон қобилиятларининг ривожланиши, соғлиғи яхши бўлган ҳамда инсон капитал ривожланишига муайян тарзда таъсир қилувчи ижтимоий-маданий муҳитга мослашувчан компетенли мутахассисни шаклланиши унга киритилган инвестициялар билан боғлиқ. Айнан шунинг учун сифатли таълим олиш жараёнида ахлоқий-этикага оид меъёрларнинг шаклланиши ҳисобга олиниши шарт, «олий таълим ва илмий-тадқиқот муассасалари малакали ва маълумотли одамлар критик массасини яратадилар» [2], улар муайян қадриятлар билан бирга шахс бир бутунлигини шакллантиради.

Илмий-техник тараққиёт томонидан ҳар қандай инновацион маҳсулотни ишлаб чиқариши жамият ривожланишининг мазкур босқичига хос қадриятлар (ахлоқий, сиёсий, иқтисодий, диний) билан бирга қўшилган бўлиши керак. Мазкур ёндашув «ушбу тараққиётга ёрдам қилиш масъулиятига эҳтиёжни, яъни мазкур қадриятлар мураккаб тизимини ҳурмат қилувчи ёрдамни» [1; 11] шакллантиради. Бу қадриятлар жамият таълим тизимида шаклланади. Улар намунавий фалсафий (этика, аксиология, фалсафий антропология, мантиқ, ҳуқуқ фалсафаси каби) соҳаларда «гуманитар фанлар» [1; 11] деб аталувчи соҳага тегишли бошқа фанлар билан биргаликда ишлаб чиқилади ва асосланади; фалсафий методология ҳам ахлоқий, этикага оид ёндашувларни, ҳам ривожланишнинг ўрганилаётган босқичига мос муаммони кўришни шакллантириш имконини беради.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Инсон фаолиятида фойдаланиладиган янги ғоялар сифат жиҳатдан янгиланишга олиб бориши керак. Инновацион билимлар, жамият ривожланишининг ўрганилаётган босқичига тегишли ахлоқий асослари ҳамда ҳозирги вақтда долзарб муаммоларни мос равишда тушунилишининг синтези – жамият тараққий этишининг асосидир.

Таълим жараёнида ахлоқий-этик муаммолар тегишли аҳамият касб этмаган ҳолда, «қарорлар қабул қилишда этика, қадриятлар ва Ер шари тақдирига нисбатан планетар масъулият эмас, балки бошқа фикр-мулоҳазалар, яъни тез олинмаган фойда, хусусий манфаат, лоббилаш, техник тараққиёт, ресурслар тақсимланиши, мамлакат ва халқларнинг устун келиши асосий деб тан олинмаганда»[4; 150], бошқариш соҳасида катта муаммолар келиб чиқади, чунки бошқарилувчи объектлар мураккаблиги алоҳида индивиднинг когнитив имкониятлари билан ҳал қилинмайди[4]. Бошқа ёндашув зарур, унда мураккаблик ҳисобга олинган бўлиши ва у жараёни ягона, «аниқ фанлардан ташқарида билимнинг бирлиги»[3] кўринишида тасаввур қилиш имконини бериши керак, яъни трансдисциплинар ёндашув зарур. Табиий-илмий салоҳият билан бирга ижтимоий-гуманитар салоҳият ҳам ишга солиниши керак.

Янги ахборот ва коммуникация технологиялари замонавий жамиятда, шубҳасиз, билим орттириш, уни ривожлантириш ва тарқатишга янгилик киритмоқда. Янги технологияларнинг афзалликларини тан олган ҳолда, таъкидлаш керакки, фақат таълим олувчи ва ўқитувчи ўртасидаги сўзлашув, диалог билим орттириш, уни англаш, ўзлаштиришнинг янги мумкин бўлган йўллари очиб беради. Ўқитувчи таълим олувчига билимларни узатиш билан бирга, таълим олувчида мустақил билиш билан боғлиқ ижодий ёндашувларни рағбатлантиради, унинг ташаббускори бўлади.

Шунингдек, фақат ўқитувчи таълим олувчини ўргатмайди, балки, қайтар (қайтувчи) алоқа қоидаларига кўра, таълим олувчи савол берганда ўқитувчини муаммони тушунтиришда янги ёндашувларни излаб топишга рағбатлантиради. Қайтар алоқа айланма сабаб-оқибат боғланишнинг фалсафий талқинини асослаб беради. У барқарор ҳолатлар ва янгининг пайдо бўлиш механизми сабабларини тушунтиради. Салбий қайтар алоқа таълим олувчига эгаллаган билимларини тўғри тушунганлигида ишонч ҳосил қилиш имконини беради, ижобийси эса билишнинг бир даражасидан бошқасига ўтишнинг янги имкониятларини очиб беради, дастлабки билимлар тизимини мустаҳкамлайди ва кенгайтиради. Таълим жараёнидаги ўқитувчи ва таълим олувчи ўртасидаги диалог бойитади, ўз-ўзини билиш, шахс билимларини такомиллаштиришнинг янги йўллари очиб беради.

Хулоса қилиб айтганда, талабаларда трансдисциплинарликка асосланган дунёқарашга оид позицияни шакллантириш инсон капиталнинг зарурий компоненти

ҳисобланади. Шундай қилиб, эгалланган билимларнинг турли таълимий жараёнлар орқали амалга оширилган синтези, инсоннинг дунёқарашга оид позициясига бир бутунлик бахш этади, инсон капитални тўлдиради.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1. Агацци Э. Идея общества, основанного на знаниях // Вопросы философии, 2012. – №10.
2. Всемирная Декларация о высшем образовании для XXI века: подходы и практические меры.
3. Князева Е.Н. Трансдисциплинарное стратегии исследований // Вестник ТГПУ, 2011. – №10(112).
4. Мамченко А.А., Дзятковская Е.Н. Трансдисциплинарность как преодоление границ. – С.150.

THE CONCEPT OF HUMAN CAPITAL AND PRINCIPLES OF ITS FORMATION

Vahob Kuchkarov

doctor of philosophy, in political Sciences, professor of
the department of “Philosophy” TSUE

ABSTRACT

The present paper analysis that human capital is a core driver of economic growth, innovation, and institutional development. Some principles of the authors have stated within the given article. Consequently, it explores a comprehensive framework for measuring human capital based on eight key criteria: education and training, skills and competencies, experience, health and well-being, productivity and performance, innovation and creativity, social capital, and economic metrics. The findings provide actionable insights for policymakers, educators, and human resource professionals seeking to enhance the value and sustainability of human capital systems.

Key words: Human capital, education, training, productivity, innovation, experience, well-being, economic value

INTRODUCTION

The history of mankind, the development of the state and society shows that the human factor and its resources are important, as well as the social capital that arises on this basis, and the processes of its formation. After all, the stability of the state and society is linked to the benefits of human activity and merit. As President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev noted: "The goal is to radically develop science, create a system of national laboratories for high-performance specializations, commercialize scientific

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

developments, increase the prestige of our country's science in international rankings, and our main goal is the development of human capital in our country"[1]. This means that human capital plays a pragmatic role in achieving all our goals and ensuring sustainable development. Many theoretical scientists talk about the place and importance of human capital. Since a number of popular science materials have been written. Considering that mutual trust and collective harmony, unity and solidarity are the main criteria of social capital, it should be noted that the topic has significant socio-economic, political and cultural significance.

METHODOLOGY AND LITERATURE ANALYSIS

The present paper under the title “The concept of human capital and principles of its formation” is used methods of systematic analysis, analysis, comparison analysis, synthesis, and methods of generalization. As a social phenomena has been studied for a long time and has not got its solution. Such thinkers of the past as G. Grotius, J. Locke, and I. Kant addressed the problem of trust and solidarity at various times. In sociology, the connection between the level of wealth of a country and the qualities of its people was revealed at the beginning of the 20th century by M. Weber in his famous work "Protestant Ethics and the Spirit of Capitalism." The topic of trust runs through sociological theories that consider public relations as a social exchange (P. Blau, J. Homans). For the first time, the term "social capital" was used to characterize the potential of social relations in 1916 by the American researcher of education, L. J. Hanifan.

Among the Russian researchers of "social capital", it is worth noting the studies of A. T. Konkov, V. V. Radaev, D. V. Merkulov, M. I. Mezentsev, N. E. Tikhonova, S. A. Sysoev¹. In Uzbekistan the issue has been researched by both sociologists, economists and politologists. Aziz Zikriyoev in his monography explores how ensuring the health and safety of workers in Uzbekistan's construction industry can foster the development of social capital and ultimately lead to greater economic efficiency. Another author's topic is dedicated to the role of education and science in shaping human capital (by Botir Usmonov). Author E. Kim in his article analyzes the macroeconomic factors that influence the formation of human capital in the Republic of Uzbekistan. Elmurad Abdullayev Bozarboy's article provides an analytical comparison of Eastern and Western perspectives on the concept of human capital.

These studies are in line with the new institutional theory (or in directions that do not contradict the new institutional theory), and consider "social capital", in general, as inclusion in a system of relations that provides access to the resources of other entities, based on a common regulatory framework and reducing transaction costs.

DISCUSSION

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

Naturally, the beginning of the study of social capital was initiated by the American scientist L. J. Hanifan, who first used this term in 1916 to describe community schools in rural areas [2. P. 130], after which he published the book "Community Center" (1920) with an entire chapter called "social capital". In this chapter, he defined that social capital refers to observable qualities that are very necessary for people in their daily lives. Among these qualities, the author singled out "goodwill, brotherhood, compassion and social interaction between hotel individuals and families that make up a social unit" [3. P. 2]. Obviously, we cannot consider social capital solely as a resource and a product of the functioning of community fraternity, but L. J. Hanifan helps us understand how strong the socio-psychological aspect of this phenomenon is.

In foreign sociology in the 1960s and 1970s, the problem of social capital was partially raised in the works of G. Lowry and J. Johnson as a question of the role of social ties as a source of economic resources [4. P. 30]. This concept is already more interesting for us, because when considering the impact of individual social capital on the quality of life of young people, we must take into account an important function of social capital, namely, the ability to replace economic capital. Thus, an individual or a group that does not have a certain economic or physical capital, but owns a rich social capital, which includes the whole set of stable social ties, can easily solve the problem of lack of economic or any other resources. The concept of "social capital" was introduced into scientific use by P. Bourdieu in the article "Forms of capital" [5. P. 50] (1983) as a designation of social ties that can become a resource for obtaining benefits [6. P. 60]. P. Bourdieu made a great contribution to the development of the theory of social capital, highlighting it along with economic, cultural and symbolic by emphasizing their fundamental role in structuring the social space. According to the scientist, social capital acts as "a product of social production, material and thus class practices, a means of achieving group solidarity" [7. P. 107].

Thus, in P. Bourdieu's concept, social capital is a manifestation of socio-economic conditions and circumstances, and is also converted into economic capital. Innovations in the concept of social capital were introduced by J. Coleman [8. P. 122], who in his work "Social and Human Capital" presented a detailed analysis of the relationship between financial, human and social capital. The latter in the understanding of J. Coleman's is public. It is a good thing, since the actor does not always benefit from its functioning, however, the scientist emphasizes that social capital is created by a free and rational individual in order to achieve his benefits. In the structure of social capital, J. Coleman identifies the following main elements: trust, the ability to obtain information, as well as norms and effective sanctions. At the same time, he emphasizes that a social structure must have a number of properties so that social capital can accumulate and function freely.

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

Putnam proposed his own definition of this phenomenon: "Social capital is the connections between individuals, social networks, and the norms of reciprocity that flow from these networks. When trust and social networks are well developed, individuals, businesses, and regions thrive"[9]. Within the framework of approximately the same paradigm, the concept of interest to us was developed by Francis Fukuyama, whose wide fame greatly contributed to the popularization of the theory of social capital. In his book on the phenomenon of trust, he pays great attention to this issue: "Social capital is a certain potential of a society or a part of it that arises as a result of trust between its members. It can be embodied in the smallest basic social collective, the family, and in the largest possible collective, the nation"[10].

According to scientists from Uzbekistan B.Sh. Usmanov, M.D, Kadyrov, D.D. Eltazarov, "human capital is a socio-economic, political and philosophical concept (term), representing the level of professionalism of an individual in acquiring fundamental and practical knowledge, experience, skills, profession in nature and society, scientific and practical approach to phenomena and processes, the level of their professionalism in the search for innovative solutions; intellectual property, opportunities for the production of material and spiritual resources, the availability of a set of forces and tools that guarantee the organization of a person and society; the level of his "Intelligence" and high innovative thinking, improving his standard of living and professional career, a determining factor for image and his position in society" [11].

It should be noted that based on from the above points, it is advisable to divide scientists conducting scientific research on the theory of human capital into three divisions; Supporters of the first association claim that human capital is the knowledge, intelligence and competence of an individual.; The supporters of the second yunalish, recognizing the views of the first trend, have again added gibs that calculate the abilities, health, motivation, mobility and socio-psychological characteristics of the leader; and supporters of the third alternative are those who believe that human capital is an object of investment. Another important aspect of human capital is an integral part of civil society. It manifests itself in the form of trust and social capital that serve a sustainable society. In particular, when generalizing theoretical materials in the process of human capital development, the concept of human capital is used, which is formed in the mutual isolation of an individual in space and time, taking into account natural, climatic, biological, agrochemical, social, economic, technological and innovative features, which gives a synergetic effect for the whole society. The interests of the enterprise, the network and society, the kator, which provides income to its owners, allows you to understand the totality of knowledge, kunikma, mahorat, creativity, culture, traditions, experience, as well as a relation and psychophysical potential.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Thus, human capital is the accumulated reserve of skills and abilities based on continuity in the course of historical progress, as well as knowledge and skills that can be used by a person for public purposes. An important aspect of this is the consistent use of the reserves listed in the purpose list for effective work, as well as an increase in income that can be redistributed through investments that undermine the health, education and interests of Bashkirs. In conclusion, the characteristics of human capital are characterized by: - human capital is the main wealth of society; - human capital requires a lot of energy on behalf of a person; - there is also a set of constants, that is, certain fractions that can be collected.; - human capital sometimes wears out physically; - the inseparability of human capital from its carrier. The social capital of an individual includes the following components, according to the concept of T. A. Nestik and I. A. Solomakha [12. P. 6]: the individual's belonging to a certain social group, which involves relating oneself to a large or small social group, as well as interaction with its members: autobiographically significant events that determine the individuality of a person and the time sharing it with their friends. Real social connections of a person with others, which reveal the presence of certain acquaintances in an individual the character of the personality, which includes individual strengths and individual weaknesses of the personality: personality education as a component of a person's social capital: material values (including money, things, objects, etc.).

RESULTS

Indeed, today, with the growing interest in human capital and the passage of time, views on the concept of human capital are also changing. In this regard, it is considered appropriate to consider a number of principles within the framework of the topic. In the context of the innovative development of an organization, according to I. N. Krakovskaya, the principles of investment management in human capital can be presented in the form of three groups:

- value-oriented (priorities, participativeness, consistency, cyclicity, effectiveness and efficiency); - conceptual and regulatory (validity, adequacy, purposefulness, flexibility and adaptability, parallelism and continuity, motivation, transparency, responsibility);
- tactical analysis and design (targeting specific categories of personnel and elements of human capital, ensuring maximum effect and return on investment, balancing risks and sources of investment financing, evaluating effectiveness) [13.P. 189].

According to T. A. Korkina, effective management of investments in human capital of coal mining enterprises will ensure compliance with the principles of:- co-investment of the company's human capital; - balancing the motives and incentives of participants in the investment project for the development of human capital; - collinearity of vectors of self-

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

development of employees and enterprise development; - targeting investments in human capital [14, p. 33].

According to O. S. Chechin, the formation of the human capital of the sectoral economic system in its innovative development should be carried out in accordance with the principles of: - development of employees' ability to generate ideas;- purposeful professional development, improvement of professional qualities; - improving the education and self-education of employees; - adopting the values of innovation and invention; - striving for career growth as a result of scientific and innovative activities; - development of team interaction skills and stress tolerance in the process of innovation generation and implementation;

- stimulating the exchange of knowledge; - stimulating active participation in the innovative development of the industry; - willingness to make innovative decisions and responsibility for them; - regular quantitative assessment of the human capital of the industry [15, PP. 224-226]. Proposing to consider the theory of human capital in connection with the concept of financial management, V. V. Bogatyreva identifies the following principles of human capital reproduction management: - scientific validity of the relationship between human resources and human capital of the organization; - optimal investment in a person; - formalization of the stages of formation and use of human capital; - a systematic approach to solving the tasks set in relation to the acquisition and use of human capital; - formation of the value of human capital based on opinions about its value and usefulness [16, PP. 9-10]. Considering above mentioned, it is significant to determine some criteries of human capital.

It seems to us that today it is advisable to study both the principles of historicism and logic, nationalism and all humanbeing, freedom and enlightenment in relation to the formation of human capital within the framework of the subject.

1. Education and Training. Education and training remain foundational to human capital. Formal education, vocational training, and continuous learning enhance individual capabilities.

2. Skills and Competencies. Technical (hard) skills and soft skills (communication, teamwork, adaptability) define workplace readiness and efficiency.

3. Experience. Professional experience enhances judgment, efficiency, and leadership potential.

4. Health and Well-being. Physical and mental health directly influence work performance and sustainability.

5. Productivity and Performance. Human capital must translate into measurable output and efficiency.

6. Innovation and Creativity. The ability to generate new ideas and improve systems is a key asset in the knowledge economy.

7. Social Capital. Social networks, collaboration, and leadership in communities contribute to the effectiveness of human capital.

8. Economic Metrics. Quantifying the return on investments made in people helps justify human capital development initiatives.

CONCLUSION

Really human capital is considered to be complex and an interesting issue to discuss. So, measuring human capital requires a multidimensional approach that transcends traditional educational metrics to incorporate a broader spectrum of individual and collective attributes. Certain principles and the eight key dimensions discussed—**education and training, skills and competencies, experience, health and well-being, productivity and performance, innovation and creativity, social capital, and economic metrics**—represent an integrated framework through which the value of human potential can be assessed comprehensively.

Education and continuous training provide the foundational knowledge necessary for engagement in the labor market. However, it is the **development of skills and competencies**, including both technical expertise and interpersonal abilities, that equips individuals to thrive in dynamic environments. **Experience** adds contextual judgment and strategic insight, while **health and well-being** ensure that human resources are sustainable and resilient over time.

At the organizational level, the measurement of **productivity and performance** connects human capital directly to economic outputs, whereas **innovation and creativity** signify its potential to drive transformation and maintain competitiveness in a knowledge-based economy. The often-underestimated power of **social capital** enhances collaboration, institutional learning, and knowledge exchange—key drivers of organizational success. Finally, **economic metrics** provide tangible, data-driven tools that enable stakeholders to evaluate human capital in financial terms, aiding in effective planning and investment decisions.

In sum, human capital is not a static or singular concept; it is dynamic, context-dependent, and deeply embedded in social and economic systems. A robust measurement framework must therefore balance **quantitative precision** with **qualitative insight**, ensuring that investments in people are recognized as critical to long-term development, innovation, and national prosperity. For Uzbekistan and similar emerging economies, aligning measurement strategies with these comprehensive criteria can inform more effective policy-making, workforce planning, and institutional development.

References:

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

1. Inson kapitalini rivojlantirish taraqqiyotning muhim omili. <https://uza.uz/uz/posts/inson-kapitalini-rivozhlantirish-tara-iyetning-mu-im-omili-15-09-2020>.
2. A large psychological dictionary. Comp. Meshcheryakov B., Zinchenko V. Olma2press. 2004.– S. 453.
3. Hanifan L. J. (1916). «The Rural School Community Center». Annals of the American Academy of Political and Social Science (67). – P. 130–138. Hanifan L. J. The Community Center. Boston: Silver, Burdett & Company. 1920. – P. 2210.
4. Gudkov L. D., Dubin B. V., Zorkaya N. A. The Youth of Russia. Moscow: Moscow School of Political Research, 2011. pp. 42253.
5. Bourdieu P. Forms of capital // Economic Sociology (electronic journal). - 2002. Vol. 3. – No. 5. – p.60274.
6. Bourdieu P. Sociology of politics: translated from French / comp., general ed. and preface by N. A. Shmatko. M., 1993. – p. 50272
7. Bourdieu P. Forms of capital // Economic Sociology (electronic journal). - 2002. Vol. 3. – No. 5. – p.60274.
8. Coleman J. Social and human capital2 lovechesky // Social Sciences and modernity. 2001. No. 3. pp. 1222139.
9. Патнэм Р. *Чтобы демократия сработала*. М.: Ad Marginem, 1996. С. 207. См. сборник статей ученых из перечисленных стран, вышедший под редакцией Патнэма: Putnam R.D. (Hrsg.). *Gesellschaft und Gemeinsinn: Sozialkapital im internationalen Vergleich*. Gütersloh: Verlag Bertelsmann Stiftung, 2001.
10. Фукуяма Ф. *Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию*. М.: АСТ, 2008. С. 52
11. **Усмонов Б.Ш., Қодиров М.Қ., Элтазаров Ж.Д. *Инсон капиталининг шаклланишида таълим ва илм-фаннинг роли*. Тошкент 2015. Page 2**
12. Nestik T. A., Solomakha I. A. Personal social capital, trust and socio - psychological characteristics of personality // Trust and distrust in the conditions of civil society development / Ed. by A. B. Kupreichen2 co., I. V. Mersiyanova. Moscow: Izd2vo NIU HSE, 2013. Pp. 245-263..
13. Краковская И. Н. Принципы управления процессом инвестирования в человеческий капитал [текст]/ И. Н. Краковская // Научно-технические ведомости СПбГПУ. Серия Экономические науки. — 2007. — № 4. — С. 184-190.
14. Коркина Т. А. Принципы управления инвестициями в человеческий капитал предприятия [текст] / Т. А. Коркина // Управление персоналом. — 2009. — № 17. — С. 30-33.

15. Cecina O. S. Features and principles offormation of human capital in innovative development of industrial economic systems [text] / O. S. Cecina //Modern high technologies. — 2014. — No. 12. — S. 222-226.

16. Bogatyrev V. V. the Theory offinancial management of the reproduction of human capital: conceptual framework, methodological principles [text] / V. V. Bogatyreva // Bulletin of Polotsk state University. — 2014. — No. 5. P 2-11.

ВЛИЯНИЕ ГАРАНТИЙНОГО ФОНДА НА РАЗВИТИЕ МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА В КЫРГЫЗСТАНЕ

Карбекова А.Б.

Жалал-Абадский государственный университет имени Б.Осмонова, директор
Экономико-юридического колледжа, д.э.н., профессор каф. Экономики, учета и
финансов, +996772362635

aziza-karbekova@mail.ru Кыргызстан, г. Жалал-Абад

Тиллебаев Э.Р.

инспектор Государственной налоговой инспекции г. Жалал-Абад

Во всех экономически развитых и в большинстве развивающихся странах малый и средний бизнес является важнейшим социально-экономическим институтом, устойчивой основой рыночных отношений, одним из способов решения комплекса проблем в различных сферах жизнедеятельности общества.

Следует отметить, что Национальной стратегией развития Кыргызской Республики на 2018-2040 годы определяется видение стабильного и успешного развития малого и среднего бизнеса, обеспечения защиты предпринимателей от административного давления, установления партнёрских взаимоотношений власти и бизнес-ассоциаций, осуществления совместной работы по улучшению бизнес-среды, создания условий для расширения деятельности предпринимателей в различных отраслях экономики и в регионах для формирования рабочих мест.

В Кыргызстане существуют такие ключевые институты государственной финансовой поддержки МСБ, как: ОАО «Гарантийный фонд», ОАО микрокредитная компания «Фонд развития предпринимательства» (100% акций и министерства финансов КР), ОАО «РСК Банк» (100% акций у Кабинета министров КР).

В 2016 году в Кыргызстане создано ОАО «Гарантийный фонд» (далее – ОАО «ГФ»), целью деятельности которого является оказание гарантийной поддержки субъектам МСБ посредством увеличения количества и объёмов выдаваемых гарантий, внедрения новых гарантийных инструментов и продуктов, увеличения количества партнёров фонда, привлечения дополнительных инвестиций в капитал

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

ОАО «ГФ», организации иных форм поддержки предпринимателей, которые будут способствовать созданию новых рабочих мест, устойчивому росту экспорта продукции субъектов предпринимательства. В соответствии с Законом КР от 12 апреля 2019 года № 45 «О гарантийных фондах в Кыргызской Республике» регулирование и надзор за деятельностью гарантийных фондов КР осуществляет НБКР. Так, за 2022 год ОАО «ГФ» было выдано 1043 един, гарантий на сумму 1847,8 млн. сомов (табл. 1).

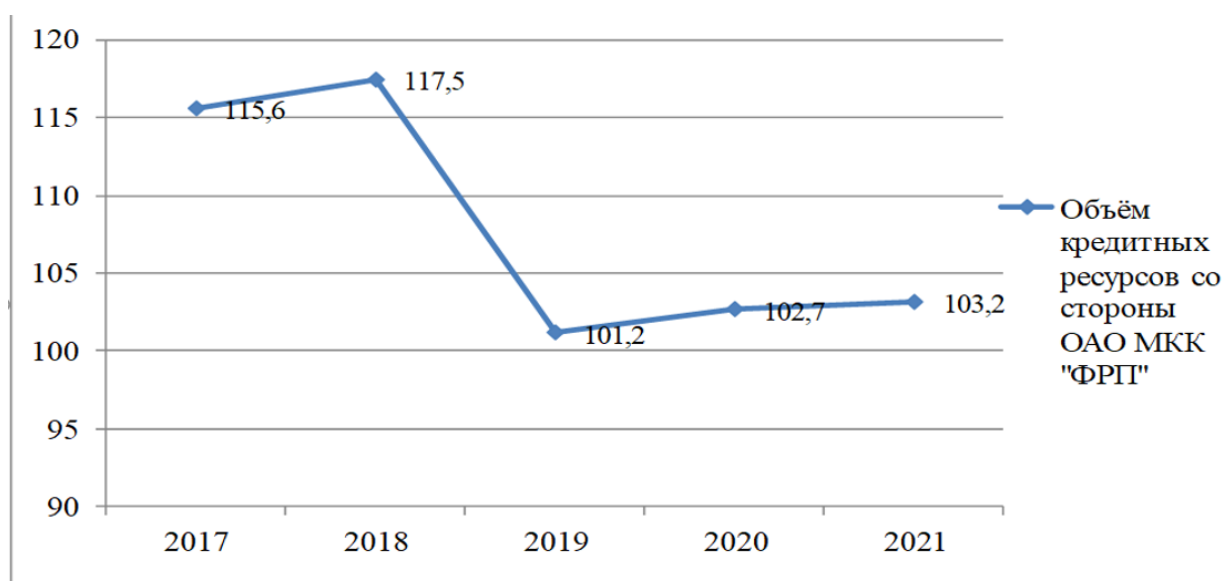
Таблица 1. – Предоставленные гарантии субъектам МСБ со стороны ОАО «ГФ» млн. сомов

Наименование показателя	Сумма за	
	2020	2022
Кредиты, всего	9390,0	6156,6
Гарантии в разрезе отраслей, всего	2698,0	1847,8
в том числе:		
<i>агропромышленный комплекс (с/х и переработка продукции с/х)</i>	960,0	743,9
<i>промышленность</i>	470,0	219,3
<i>строительство</i>	65,0	153,3
<i>торговля</i>	583,0	449,0
<i>транспорт</i>	110,0	107,3
<i>туризм</i>	237,0	34,7
<i>услуги</i>	273,0	139,9
<i>ипотека</i>	-	0,4
Гарантии в разрезе регионов КР, всего	2698,0	1847,8
в том числе:		
<i>Баткенская</i>	80,9	99,7
<i>Жалал-Абадская</i>	188,9	162,3
<i>Иссык-Кульская</i>	296,8	85,1
<i>Нарынская</i>	161,9	61,7
<i>Ошская</i>	350,7	574,9
<i>Таласская</i>	134,9	112,0
<i>Чуйская</i>	539,6	339,9
<i>г. Бишкек</i>	944,3	412,2
<i>г. Ош</i>	-	-

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

Как видно из табл. 1, наибольший процент гарантий приходится на агропромышленный комплекс (в среднем 37,8%) и торговлю (в среднем 22,9%), а в разрезе регионов – на г. Бишкек (в среднем 28,6%). Снижение общих показателей в 2022 году, относительно 2020 года, обусловлено влиянием последствий пандемии COVID-19.

За 2017-2022 гг. ОАО МКК «Фонд развития предпринимательства», являющееся в настоящее время единственной микрокредитной компанией, владельцем 100% акций которого выступает государство в лице Министерства финансов КР, предоставило субъектам предпринимательства кредитных ресурсов на

развитие МСБ, а также потребительских кредитов, на сумму 540,2 млн. сомов (рис. 1).

Рис. 1. Динамика кредитных ресурсов на развитие МСБ, а также потребительских кредитов, предоставляемых со стороны ОАО МКК «Фонд развития предпринимательства» (млн. сомов)

Как видно из рис. 1, небольшое снижение предоставляемых кредитов МСБ в 2019-2021 гг. было обусловлено влиянием пандемии COVID-19, которая самым негативным образом отразилась на экономической активность отечественных предпринимателей.

Если говорить об институтах нефинансовой поддержки МСБ, то здесь нужно упомянуть должность бизнес-омбудсмана, которая была образована постановлением Правительства КР от 31 декабря 2018 года № 647 в целях обеспечения прозрачности функционирования государственных органов власти, формирования правовой и институциональной основы по защите прав, свобод и законных интересов субъектов

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

предпринимательства, а также снижения уровня коррупции. Согласно Положению об бизнес-омбудсмене, основными задачами последнего являются:

1) принятие и рассмотрение в соответствии с кыргызстанским законодательством жалоб от субъектов предпринимательской деятельности на действия (в том числе решения) или бездействие органов государственной и местной власти, предприятий государственного сектора, а также их должностных лиц, и направление рекомендаций и представлений в соответствующие государственные органы, органы местного самоуправления, предприятия государственного сектора;

2) направление соответствующим органам государственной и местной власти, предприятиям государственного сектора рекомендаций по обеспечению формирования и реализации государственной политики в сфере предпринимательской деятельности, с целью её усовершенствования и улучшения условий осуществления предпринимательской деятельности, предотвращения коррупционных действий и/или других нарушений прав и/или законных интересов субъектов предпринимательской деятельности;

3) представление органам государственной и местной власти, предприятиям государственного сектора рекомендаций по совершенствованию или оптимизации процедур и способов реализации своих полномочий, предпринимательской или иной деятельности.

Следует отметить, что в Кыргызстане существует ряд некоммерческих организаций, деятельность которых направлена на поддержку развития МСБ в республике. К примеру, с 1999 года НКО «Business Professionals Network» (BPN) реализует программы по борьбе с безработицей и созданию постоянных рабочих мест. За весь период работы BPN в республике отбор в программы прошли 592 предпринимателя, поддержаны 11797 рабочих мест, половина из которых были вновь созданные рабочие места. Посредством программ BPN представителям МСБ предлагается обучение основам экономики и организации производства, консультации и коучинг, возможность сотрудничества с иными бизнес-структурами на платформе Общественного объединения предпринимателей, кредитные ресурсы на выгодных условиях.

Таким образом, можно констатировать, что в Кыргызской Республике сформирована довольно разветвлённая система государственной поддержки и регулирования МСБ, имеющая, естественно, свои сильные и слабые стороны.

Несмотря на значительное количество материалов, посвящённых исследованию различных форм и механизмов поддержки МСБ, в рамках данной статье представляется весьма важным продемонстрировать в сжатом виде опыт

зарубежных стран в использовании финансового и нефинансового инструментария государства для поддержки субъектов МСБ.

Список использованной литературы:

1. О Национальной стратегии развития Кыргызской Республики на 2018-2040 годы [Электронный ресурс]: указ Президента Кырг. Респ. От 31 октября 2018 года УП № 221. – Режим доступа: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/430002#unknown>.
2. Открытое Акционерное Общество «Гарантийный фонд» [Электронный ресурс]: офиц. сайт: электрон. текстовые данные. – Бишкек, 2023. – Режим доступа: <https://gf.kg>.
3. О гарантийных фондах в Кыргызской Республике [Электронный ресурс]: закон Кырг. Респ. от 12 апреля 2019 года № 45. – Режим доступа: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111890>.
4. Финансовая отчётность ОАО МКК «Фонд развития предпринимательства» за 2017-2021 гг. [Электронный ресурс]: офиц. сайт: электрон. текстовые данные. – Открытое Акционерное Общество микрокредитная компания «Фонд развития предпринимательства». – Бишкек, 2023. – Режим доступа: <http://frp.kg/o-компании/финансовая-отчетность.html>.
5. МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ И ПОДДЕРЖКИ МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА Карбекова А.Б., Эргешова Т.А., Карбекова М.Ж. [Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана](#). 2024. № 4. С. 69-72.
6. Об уполномоченном лице по защите прав субъектов предпринимательской деятельности (Бизнес-омбудсмен) [электронный ресурс]: постановление Правительства Кырг. Респ. от 31 декабря 2018 года № 647. – Режим доступа: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/12866?cl=ru-ru>.
7. Business Professionals Network (BPN) [Электронный ресурс]: офиц. сайт: электрон. текстовые данные. – Бишкек, 2023. – Режим доступа: <https://bpn.kg/participation/BPN-programme>.

UCHINCHI RENESSANS VA INSON KAPITALI: MILLIY VA XORIJIY TAJIRIBALAR TAHLILI

Qosimov Fayzullajon Sa’dullayevich

Vazirlar Mahkamasi “Mahalla yettiligi”, yoshlar
siyosati va ma’naviyat masalalari departamenti rahbari,
falsafa fanlari bo’yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya: Ushbu maqolada inson kapitalini rivojlantirish tadqiqining nazariy-falsafiy asoslari, inson kapitalini rivojlantirishning ijtimoiy-falsafiy tahlili, yangilanayotgan O‘zbekistonda inson kapitalini rivojlantirish omillari tadqiq etilgan. Bundan tashqari, uchinchi renessans davrida inson kapitalini rivojlantirishning milliy va xorijiy tajribalari tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: uchinchi renessans, jamiyat, inson kapitali, ma’naviy va milliy qadriyatlar, milliy va xorijiy tajriba, raqamli iqtisodiyot, innovatsiya.

Jahonda inson kapitali muammosi har bir davlatning taqdirini belgilaydigan, zamonaviy dunyo taraqqiyotining dinamikasi, insonning innovatsion, ijodiy faoliyati, fan, texnika va texnologiyalarning rivojlanishini belgilovchi omil sifatida dolzarblik kasb etmoqda. BMTning Taraqqiyot dasturi, Inson kapitali indeksi, Jahon bankining «Inson kapitalini rivojlantirish» loyihasi ham inson kapitalini rivojlantirishga qaratilgan bo‘lib, bugungi global axborot makonida uni bevosita eng afzal va eng qimmatli resursga aylantirmoqda. Shu ma’noda inson kapitalining jamiyat ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotidagi o‘rni bilan bog‘liq uning namoyon bo‘lish xususiyatlari, uni shakllantirish va rivojlantirish omillari, mezon hamda mexanizmlarini aniqlash zaruriyatini keltirib chiqarmoqda.

O‘zbekistonning yangi taraqqiyot bosqichida daromadlarini ko‘paytirish, kishilarning imkon qadar ko‘proq ish haqi olishlari va oziqlanish ratsionlarini yaxshilash uchun shart-sharoitlar yaratish zarurati ortib bormoqda. Aholi daromadlarining ortishi rivojlanishning qolgan barcha maqsadlariga oid ko‘rsatkichlarining yaxshilanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Ijtimoiy himoyaga muhtoj aholi qatlami yani «kam ta’minlangan oilalarga ko‘mak ko‘rsatish», nafaqa to‘lashning maqbul tizimini ishlab chiqish, maqsadli tarzda budget mablag‘larini sarflanishini ta’minlash choralari ko‘rish zarur. Bugungi kunda Birlashgan millatlar tashkilotining Barqaror rivojlanish maqsadlarini bajarish inson taraqqiyoti rivojlanishining asosiy omili sifatida baholanmoqda. O‘zbekistonda kam ta’minlanganlik va qoniqarsiz oziqlanishning oldini olish uchun ayni vaqda, ijtimoiy nafaqalar, ish haqi va stependiyalarni bosqichma-bosqich oshirishga amaliy ishlar qilinmoqda. Buning uchun esa, ijtisodiy o‘sishga erishish, mamlakatning eksport salohiyatini oshirish talab etiladi.

2022-2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasida inson kapitalining sifatini oshirish, faol, intellektual boy, kognitiv xususiyatlari mukammal

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

yoshlarni tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki mazkur Farmonning «Yoshlarga oid davlat siyosatini takomillashtirish» maqsadida «yoshlarni ma'naviy, intellektual, jismoniy va axloqiy kamol topishiga ko'maklashish; yoshlar uchun ochiq va sifatli ta'limni ta'minlash; yoshlarning hayoti va sog'lig'ini saqlash; yoshlarni ishga joylashtirish va ularning bandligi uchun shart-sharoit yaratish» kabi vazifalar ham belgilangan. Bu masalalarning ijrosi o'z navbatida mamlakatimizning kelajagi bo'lgan yosh avlodda kognitiv xususiyatlarni yanada rivojlantirishda muhim konstruktiv ahamiyat kasb etadi.

Hozirgi dunyodagi nihoyatda murakkab vaziyatda inson tez o'zgarib turuvchi vaziyatga adekvat ravishda mos bo'lishi uchun innovatsion faoliyat ham egiluvchan, o'zgaruvchan bo'lishi kerak. Innovatsion faoliyat doimo yangilanib va to'xtovsiz, muttasil samarasi oshib borishi inson tafakkuriga, uning kreativligi asosida amalga oshiriladi. Kreativ g'oyani amalga oshirilishi innovatsiyadir. Demak, innovatsiya o'z-o'zidan rivojlanish mexanizmini anglanganligini va dunyoni bilish qamrovi kengayganligini, boyiganligini bildiradi.

Respublikamizda insonni kapitallashuvi darajasi erkin raqobatga asoslangan iqtisodiy rivojlanish talablari darajasiga to'liq javob bermaydi. Uni talab darajasida bo'lishini ta'minlash uchun oliy ta'lim tizimi bozorini mehnat bozori bilan o'zaro bog'liqlikda jami talab va jami taklif asosida olib borish zarur.

Shvetsiya mehnat bozori modeli turli ishlab chiqilgan dasturlar asosida talab va taklifni rag'batlantirishga asoslangan bo'lsa, Shotlandiya mehnat bozori modeli mehnat resurslarini ishlab chiqaruvchiga va iste'molchilar o'rtasidagi bo'ladigan ijtimoiy xizmatlarini Shotlandiya malaka boshqarmasi tomonidan o'rganib boriladi.

Shotlandiya hukumati tomonidan malakaviy boshqarmaga oliy ta'lim xizmatlarini ishlab chiqaruvchilar va iste'molchi xizmatlarini ilmiy o'rgangan holda uni baholaydi va ekspertlar bilan birgalikda ish beruvchilar hamkorligida kasbiy malakalarini belgilash mazmunini va uni baholash usulini ishlab chiqadi.

AQSH modeli turli oliy ta'lim xizmatlari va mehnat bozorlarini tartiblash uchun turli dasturlar ishlab chiqadilar (Technical Prepatation for a Wored-Class Work Fore). Ushbu dasturni ijrosini amalga oshirish uchun «Tech Prep» konsorsium tuzilgan. Uning asosiy maqsadi kasbiy tayyorgarlikni va ish joylarini imidjini tayyorlash hamda yangi kasbiy mutaxassislar yo'nalishlarini ishlab chiqish bilan shug'ullanadi. AQShda mehnat munosabatlarini tartiblash qonunlari yo'q, lekin ishga yollanuvchi ish beruvchi va kasaba ittifoqi bilan mehnat bitimlari tuziladi. Bandlikni ta'minlashda AQSH, Angliya, Avstraliya, Kanada, Germaniya, Fillandiya va Yaponiyada davlat xizmati tashkil etilgan. Davlat xizmat tashkilotlarida ish joylarini milliy banklari mavjud bo'lib, bu bandlik xizmati ish joylarini, kasbiy-psixologik ishsizlarni ma'lumotlarni to'plash va to'plangan axborotlarni

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

kompyuter asosida tarqatish vazifalarini amalga oshiradi. Ish bilan ta'minlash byurolari maxsus terminal orqali bu ma'lumotlardan foydalanadilar. Xorijiy mamlakatlarda ish joylari bilan ta'minlash samaradorligi bo'sh ish vakansiyalarini to'ldirish bilan emas, balki vakansiyani to'ldirish vaqti bilan belgilanadi. Yevropa Ittifoqida asosiy e'tibor ish bilan ta'minlashga, umuman ishlamaydiganlarga ko'proq e'tibor beriladi, bu, oqibatda, ularning ijtimoiy jihatdan davlatga qaramligini oshiradi.

Rossiya Federatsiyasida quyidagi ta'lim modellaridan foydalaniladi. Bu modellar turlari quyida keltirilgan. Birinchi guruhga Germaniya, Daniya, Buyuk Britaniya va Yaponiyani ajratish mumkin, ularda ta'lim tizimi mehnat bozori talablariga malakaviy ko'nikmalarga va amaliy tajribalarni maksimal darajada yaqinlashtirish orqali amalga oshiriladi. Ikkinchi guruhga AQSH, Shvetsiya, Fransiya ajratish mumkin. Ushbu mamlakatlarda davlat xususiy sektor hamkorligini, texnoparklarni tashkil etish, davlat va xususiy korxonalarda amaliyot o'tashni rivojlantirish orqali amalga oshiriladi. Respublikamizda yuqori malakali mutaxassislarga bo'lgan talabni umuman qondirish emas, balki iqtisodiy mintaqaning mikro va makroiqtisodiy darajada barqaror rivojlanishini ta'minlash uchun ularning talablaridan kelib chiqqan holda oliy ta'lim tizimida ularning talablarini e'tiborga olgan holda kadrlar tayyorlash mehnat va oliy ta'lim xizmatlari bozorlarini o'zaro bog'liqlikda rivojlanishini ta'minlash iqtisodiy mintaqalarda ijtimoiy-iqtisodiy holatni barqarorlashtirishni ta'minlaydi.

Respublikada ma'lum darajada uslubiy jihatdan oliy ta'lim tizimini respublika va iqtisodiy mintaqalar darajasida oliy malakali mutaxassislarga bo'lgan talablarni o'rganish uslublari mavjud bo'lsada bozor munosabatlari sharoitlarida uning talablaridan kelib chiqqan holda ularga bo'lgan talab, ta'lim xizmatlari bozorini rivojlantirish yo'llari va bu sohada davlatning vazifalari nimalardan iborat bo'lishi iqtisodiyot fanlarida bozor iqtisodiyoti talablari asosida yetarli darajada o'rganilmaganligini aytish mumkin. Hozirgi sharoitda asosiy muammo bu oliy ta'lim xizmatlari va mehnat bozorlari o'rtasidagi munosabatlar bozor iqtisodiyotining asosiy iqtisodiy qonuni jami talab va taklif qonuni talablariga rioya qilmaslikdir.

XXI asrda globallashtirish, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari rivojlangan, axborotlashgan, raqamlashgan va bilim jamiyati shakllangan, davlatlar barqaror va innovatsion rivojlanish yo'liga o'tishida, murakkab, tahlikali, ziddiyatli va noxiziqli jarayonlarda ta'lim insonlar o'z harakatlarini baholay oladigan va to'g'ri qarorlar qabul qiladigan tarzda o'zgartirishga yordam beradi. Shu sababli rivojlangan va endi rivojlanayotgan mamlakatlar ta'lim tizimiga ko'proq sarmoya sarflashmoqda. Natijada esa ta'lim insonning yangi bilimlar bilan boyishiga, yashash sharoitini o'zgartirishga, hayot faoliyatini yaxshilashga, ijodiy faoliyatini kengaytirishga, istalgan vaqtda kasbini o'zgartirishga, faoliyatiga so'nggi modeldagi texnologiyalarni qo'llash kabi imkoniyatlarni

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

yaratib bermoqda. Bu esa inson kapitalini rivojlantirishda judayam muhim omillardan hisoblanadi. Ushbu xususiyatlar nafaqat inson hayoti va faoliyatini balki jamiyat va davlatlarning taraqqiyotiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasida ham pedagoglarni qo'llab-quvvatlash va bu orqali ta'lim tizimini rivojlantirish ga ham alohida ahamiyat qaratilgan. Xususan strategiyada «malakali o'qituvchilarning oylik maoshlarini bosqichma-bosqich 1 000 AQSH dollari ekvivalentiga yetkazish» va «o'qituvchilarga malaka toifalarini berish tartibini tubdan qayta ko'rib chiqish hamda malakani baholash metodikasi asosida adolatli va shaffof tizimni joriy etish» ham belgilangan.

Xulosa qilib aytganda, inson kapitalini rivojlantirish bilan bog'liq bo'lgan asosiy muammolarni bartaraf etish, uning sifatini oshirish, iqtisodiy o'sish va muntazam taraqqiyotga erishishda bir qator islohotlarni amalga oshirish lozim. Respublikamizda keng qamrovli ijtimoiy transformatsiya jarayonlari davom etmoqda va bu ijtimoiy tizimning o'z o'zini tashkil etishidir. Bu jarayon murakab tizimlar nazariyasiga asosan ijtimoiy tizim strukturasini o'zgarishiga olib keladi. Bu jarayonda 2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi tartib parametri sifatida amal qilmoqda. Inson hayotining barcha bosqichlarida inson kapitalini shakllantirish, rivojlantirish ko'plab omillarni birlashtirish, turli yo'nalishlarda hamda turli shakllarda amalga oshiriladi. Ammo inson kapitalining elementlari bo'lgan sog'liqni saqlash va ta'lim inson tug'ilganidan to vafot etguncha, ya'ni umr bo'yi davom etadigan jarayonlardir. Jamiyatda inson kapitali rivoji ijtimoiy transformatsiyalarning konstruktiv natijalariga bog'liq bo'lib, islohotlarning samarali borishini ta'minlashda bilimlar generatsiyasi muhim ahamiyatga egaligi uchun respublikamizda bilimlar generatsiyasini yanada takomillashtirish uchun fanlararo yondashuvni yanada rivojlantirish maqsadga muvofiq.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти 2022 йил 28 январь «2022 — 2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида»ги ПФ-60-сон Фармни. // lex.uz.

2. Мирзиёев Ш.М. Миллий тикланишдан – миллий юксалиш сари. – Тошкент: «Ўзбекистон», 2020. -Б.211-220.

3. The European higher education and research landscape 2020. Enschede, Center for Higher Education Policy Studies, University of Twente. 2004. P. 28, 45, 55-56.

4. Доклад о развитии человеческого потенциала в Российской Федерации. Гл.5. Образование и рынок труда. Нью-Йорк, 2007. с 3-90

5. Каримова А.А. Человеческий капитал: сущности и виды // Экономика и предпринимательство, 2019. №2(103), - С.235.

6. Махмудова Г.Т., Гаффарова Г.Г., Жалалова Г.О. Ўзбекистонда ислохотлар жараёнини таҳлил этишва амалга оширишнинг концептуал-фалсафий методологияси. – Тошкент: «Noshir», 2020. –Б.21.

YANGI O‘ZBEKISTONDA IJTIMOIIY DAVLAT ShAKLLANISHI DIALEKTIKASI

Berdikulov Sirojjon Nasipkulovich

O‘zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi Ma’muriy-tashkiliy faoliyati fakulteti
boshlig‘i, falsafa fanlari doktori, professor

tel: (97) 476 47 76

e-mail: siroj-berdikulov@rambler.ru

Annotatsiya. Maqolada ijtimoiy davlat tushunchasi va uning mohiyati, fuqarolik jamiyati shakllanishida ijtimoiy davlatning ahamiyati, ijtimoiy davlatda fuqarolarning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlari bilan birga, ularning ijtimoiy huquqlari ham ta’minlanishi, shuningdek, bu borada amalga oshirish lozim bo‘lgan vazifalar va tadbirlar haqida fikr yuritiladi. Yangi O‘zbekiston sharoitida ijtimoiy davlatni shakllantirish muhim omil hisoblanadi. Maqolada mamlakatimizda ijtimoiy davlatning yuzaga kelish omillari, amalga oshirilayotgan ishlar, buning jamiyatga ta’siri masalalari to‘g‘risida to‘xtalib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar. Davlat, ijtimoiy davlat, huquq, majburiyat, jamiyat, ijtimoiy, huquqiy, manfaat, insonparvarlik, tadqiqot, zamonaviy texnologiyalar, inson kapitali, ijtimoiy kafolat

Yangi O‘zbekiston sharoitida ijtimoiy davlat shakllanishi o‘ziga xos fenomenlarga egaligi bilan ajralib turadi. Ijtimoiy davlatning eng asosiy ko‘rsatkichlari o‘z fuqarolarining avvalo, ijtimoiy, iqtisodiy manfaatlarini ifodalash, shuningdek siyosiy-huquqiy faolligini shakllantirish bilan belgilanadi. Ta’kidlash kerakki, ijtimoiy davlat va fuqarolar o‘rtasida dialektik aloqadorlik mavjud bo‘lishi ob’ektiv zaruratdir. Zero davlatimiz rahbari ta’kidlaganidek: “Yangi O‘zbekiston strategiyasi – fuqarolarning mamlakat ijtimoiy-siyosiy hayotidagi ishtirokini kengaytirish, ularning orzu-intilishlarini ro‘yobga chiqarish, ilg‘or tashabbuslarini amalga oshirish, hayotiy muammolarini hal etish, turmush darajasini yuksaltirish, mustaqil ravishda o‘z moddiy farovonligini oshirish uchun yetarli va zarur sharoitlarni yaratish deganidir” [1; 84].

Ijtimoiy davlatda fuqarolarning manfaatlari haqida qayg‘urilar ekan, o‘z navbatida fuqarolar ham faol fuqarolik pozitsiyasini namoyon qilishi, davlatning taraqqiyoti uchun ilgarilanma harakat qilishi muhimdir.

Mamlakatimiz taraqqiyotida “ijtimoiy” masalalarga alohida e’tibor berib kelinayotganligini ta’kidlash zarur. Kuchli ijtimoiy siyosat yuritish, aholining ijtimoiy

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

himoyasini tashkil etish, ijtimoiy sohaga davlat budjetining salmoqli ulushini yo‘naltirish, kam ta‘minlangan, boquvchisini yo‘qotgan, nogiron shaxslarning ijtimoiy muhofazasini amalga oshirish kabi mexanizmlar shular jumlasidandir. Ayniqsa, bu masala 2023 yil 30 aprelda referendum natijalari asosida qabul qilingan mamlakat Konstitutsiyasi darajasiga ko‘tarilganligi ham fikrimizning isbotidir. Aynan Asosiy qomusimizning 1-moddasida “O‘zbekiston – boshqaruvning respublika shakliga ega bo‘lgan suveren, demokratik, huquqiy, ijtimoiy va dunyoviy davlat” [2; 4] deb nomlangan normaning kiritilishi, Yangi O‘zbekistonning ijtimoiy davlat ekanligini yana bir marta tasdiqlaydi.

Ijtimoiy davlat tushunchasi olim va tadqiqotchilarni avvaldan qiziqtirib kelgan. Bu borada ular tomonidan ko‘plab tadqiqotlar olib borilgan. Ijtimoiy davlat tushunchasi, g‘arb olimlari Aristotel, Platon, Gobbs, Makiavelli, shuningdek qadimgi sharqda Konfutsiy, Forobiy, Navoiy kabi allomalar tomonidan ilgari surilgan. Shunga o‘xshash g‘oyalarni Nizomiy Ganjaviy, Sa‘diy Sheroziy, Ahmad Donish singari qator allomalarimiz ijodida ham kuzatish mumkin. Jumladan, Platonga ko‘ra uning ideal davlatidagi jamiyatning ijtimoiy tartibi va barqarorligi mehnat taqsimoti xususiyatiga muvofiq shakllanadigan ijtimoiy tuzilmaning qat‘iy ierarxiasiga asoslanadi. Ularning ijtimoiy vazifalarni bajarish, shaxsiy manfaatlari hisobga olinsa, odamlar uchun yashash tarzi yanada samaraliroq bo‘ladi. Shu sababli, davlat taraqqiyoti va farovonligi bilan barcha tabaqalarga o‘zlarining tabiatiga ko‘ra umumiy farovonlikda o‘z ulushiga ega bo‘lish imkoniyati berilishi kerak. Bundan tashqari, boylik va qashshoqlik kabi ijtimoiy yovuzliklarning davlatga kirishiga yo‘l qo‘ymaslik kerak, chunki birinchisi hashamat va dangasalikka, ikkinchisi esa pastliklar va vahshiylklarga olib keladi [3; 248].

Abu Nasr Forobiy ma‘rifatli insonlar jamoasini, ideal jamiyat g‘oyasini «Fozil odamlar shahri» asarida keltirib o‘tgan bo‘lsa [4; 224], ijtimoiy davlatni shakllantirish masalalari Alisher Navoiy asarlarida ham uchraydi. U insonlarning baxtli yashashi uchun munosib ijtimoiy muhit yaratish, farovon jamiyat qurish, ma‘rifatli davlat boshqaruvi, adolatparvar va odil hukmdor, insonlar o‘zaro mehr-oqibatli va ahloqli bo‘lishi kabi qarashlar ilgari surilgan [5; 7,81].

Tadqiqotga chuqurroq e‘tibor qaratilsa, ijtimoiy davlat nima? Uning asoslari va mohiyatini nimalar tashkil etadi? Ijtimoiy davlat shakllantirishidan kimlar, qanday toifdagi shaxslar manfaatdor kabi savollar tug‘ilishi tabiiy. Adabiyotlarda ijtimoiy davlatning 100 dan ortiq ta‘riflari keltirib o‘tilgan. “Ulardan biri jamiyat manfaatlariga xizmat qiladigan, bozor iqtisodiyoti rivojlanishining ijtimoiy yo‘nalishini ta‘minlaydigan, ijtimoiy adolat, ijtimoiy ta‘minot, ijtimoiy xizmat, tamoyillarini amalga oshirishga qaratilgan faol, kuchli va samarali ijtimoiy siyosat olib boruvchi demokratik davlat ekanligi ta‘kidlangan” [6; 292].

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

Ijtimoiy davlatning paydo bo'lishi va uning nazariy asoslanishi Yevropadan kelib chiqqan ob'ektiv sabablarga bog'liq. Tarixiy retrospektivda bu XIX asrning bir qator Yevropa davlatlariga tegishli. Sanoatning jadal rivojlanishi, sanoatdagi texnik yutuqlar yangi ijtimoiy munosabatlarning shakllanishiga yordam berdi, malakali ishchi kuchini talab qildi va texnologik sanoat faoliyati ko'nikmalariga ega bo'lmagan ishchilarga qattiq ta'sir ko'rsatdi. O'z huquqlari uchun ommaviy ishchilar harakati boshlandi: Frantsiyadagi inqilobiy qo'zg'olonlar, Angliyadagi chartistlar harakati, Germaniyadagi Sileziya to'quvchilarining qo'zg'oloni. Ishchilar ish haftasini qisqartirish, ish haqini real to'lash, tibbiy yordam, nogironlik nafaqalari va pensiyalar va boshqalarni talab qilib chiqa boshlashdi. Shu sababli, ijtimoiy vaziyatni tahlil qilgan va ijtimoiy muammolarni davlat tomonidan tartibga solish zarurligi to'g'risida xulosalarga kelgan birinchi nazariyotchilar keyinchalik ijtimoiy davlat nazariyotchilariga aylangan G'arb olimlari edi.

Hozirgi “ijtimoiy davlat” tushunchasi ilk bor 1850 yilda nemis olimi Lorens fon Shteyn tomonidan ilmiy muomalaga kiritilgan [7]. Olimning fikriga ko'ra, ijtimoiy davlatda fuqarolarining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga imkoniyat yaratish, barcha yoshi, irqi, ijtimoiy kelib chiqishi, jinsidan qat'iy nazar qonun orqali shaxsiy huquqlarda mutlaq tenglikni ta'minlashi lozim. Bu esa o'z navbatida inson kapitalini rivojlantirishga hissa qo'shadi. “Inson kapitali rivojlanishi jamiyat rivojlanishi ijtimoiy taraqqiyotning muhim muammolarini hal etishda asosiy o'rin egallaydi” [8; 69].

Shunday qilib, ijtimoiy davlat – bu o'z fuqarolarining munosib hayoti va ijtimoiy-huquqiy himoyasini ta'minlashga qodir, rivojlangan va mustahkam siyosiy tizimga ega bo'lgan amiyat faoliyatining tashkiliy shaklidir. Ijtimoiy davlat nafaqat insonni ijtimoiy munosabatlar sub'ekti sifatida e'tirof etganda, balki inson va uni rivojlantirish omili davlat institutlarining ustuvor vazifasi bo'lganida, shaxsning ijtimoiy ehtiyojlarini himoya qilish uchun me'yoriy-huquqiy baza yaratilganda va jamiyatning butun siyosiy-iqtisodiy tizimi ijtimoiy muammolarni hal qilishda ishtirok etganda ijtimoiy bo'ladi.

Ijtimoiy davlatning quyidagi belgilari mavjud: 1) huquqiy, ya'ni normativ-huquqiy va ijtimoiy davlatning tabiatidan kelib chiqib, o'z navbatida davlat va fuqarolarga majburiyat yuklaydi; 2) shaxs shaxs sifatida davlatning asosiy e'tibor qaratilishi lozim bo'lgan yo'nalishiga aylanadi; 3) ijtimoiy davlat o'z fuqarolarining ijtimoiy huquqlariga rioya qilish kafolati sifatida faoliyat yuritadi; 4) davlat fuqaroning tabiiy huquqi – rasmiy tenglik, erkinlik va adolat tamoyillarini amalga oshirishini ta'minlaydi; 5) ijtimoiy davlat fuqarolarning ishonchiga asoslanadi, bu uning qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud funktsiyalarini professional ravishda bajarishga imkon beradi; 6) ijtimoiy davlat o'z zimmasiga olgan ijtimoiy majburiyatlarni bajarishdan manfaatdor bo'ladi.

Ijtimoiy davlat nafaqat o'z fuqarolariga nisbatan faoliyatni amalga oshiradi, ularga ijtimoiy huquq va ehtiyojlarini ro'yobga chiqarishga yordam beradi, balki uni qonun

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

hujjatlarida (konstitutsiyaviy) belgilangan o'z zimmasiga olgan majburiyatlarga ehtiyoj borligi sababli ham faoliyatini tashkil etadi. “Ijtimoiy davlat muhtojlarga uy-joy, yashash uchun zarur bo‘lgan iste‘mol tovarlarining eng kam miqdori belgilab qo‘yilishini nazarda tutadi. Shaxs va uning oilasi munosib hayot kechirishi uchun yetadigan ish haqi, bandlikni ta‘minlash, xavfsiz mehnat sharoitini yaratish, kambag‘allikni qisqartirishni talab qiladi” [9; 757].

Ijtimoiy davlat va davlat o‘rtasida tafovut mavjud. “Ijtimoiy davlat rasmiy ravishda ijtimoiy siyosatni amalga oshiradi va aholini ijtimoiy himoya qilish majburiyatini oladi, uni mamlakat byudjetidan ta‘minlaydi. Ushbu harakat bilan davlat insonga ijtimoiy yordam olish huquqini beradi va uni olish kafolatlarini beradi” [10; 6]. Demak, ijtimoiy davlatda davlat fuqarolar oldida ularga berilgan ijtimoiy kafolatlar uchun javobgarligini tan oladi.

Yangi O‘zbekiston sharoitida ham ijtimoiy davlat o‘z funksiyalarini amalga oshirayotganligini kundalik hayotimizda kuzatish mumkin. “Temir daftar”, “Ayollar daftari”, “Yoshlar daftari”, “mahallabay” va “xonadonbay” ishlash kabi ijtimoiy himoyaga qaratilgan manzilli ishlarning asnosida ham ijtimoiy davlat funksiyalari ko‘rinib turibdi. Albatta aholining ehtiyojmand qatlamlarini qo‘llab-quvvatlash, ularga munosib turmush kechirishi uchun sharoit yaratish, aholining bandligini ta‘minlash va daromadlarini oshirish, ishsizlik va kambag‘allikni qisqartirish, aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qismiga davlat tomonidan kafolatli tizim orqali yordam ko‘rsatish kabi misollar shular jumlasidandir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Mirziyoev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2021. – B. 84.
2. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2023. – B. 4.
3. Platon. Gosudarstvo // Sobr. soch.: v 4 t. T. 3. – M., 1994. – S. 248.
4. Forobiy. Fozil odamlar shahri. – Toshkent: A.Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 1993. – 224 b.
5. Navoiy A. Xamsa. Nasriy bayon / Alisher Navoiy. – Toshkent: Navzo‘z, 2019. – B. 7, 81.
6. Ernazarov D. Ilmiy adabiyotlarda “ijtimoiy davlat” tushunchasi va uning xususiyatlar // Ma‘naviy tarbiya va targ‘ibotning zamonaviy texnologiyalari hamda ta‘sirchan usullari: respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari. –Toshkent: AfzAlzoda books, 2023. – B. 292.
7. Otaxonov F. Ijtimoiy davlatning konstitutsiyaviy asoslari // https://uza.uz/uz/posts/izhtimoiy-davlatning-konstituciaviy-asoslari_471933

⁸. Boltaev B. Inson kapitalining rivojlanish xususiyatlari va omillari // Iqtisod va moliya / Ekonomika i finansy. – 2022. - № 2(150). – B. 69.

⁹. Baratov R., Ramatov J. Ijtimoiy davlatning konseptual asoslari // Yangi O‘zbekiston huquqiy, dunyoviy va ijtimoiy davlat sifatida rivojlanishining ijtimoiy, falsafiy, iqtisodiy va siyosiy masalalari. – 4(21). – May. – 2024 – B. 757.

¹⁰. Petrov V.P. Основы социального государства. – N.Novgorod: NNGASU, 2016. – S.6.

THE THIRD RENAISSANCE: TRANSFORMING EDUCATION THROUGH INTERDISCIPLINARY LEARNING, CRITICAL THINKING, AND DIGITAL LITERACY

Dr.Melike Basbinar

Director of Uzbek-Turkish Technical Cooperation Center E-mail:

dr.melikebasbinar@gmail.com Tel:+998(91)0115091

Tashkent State Transport University

Abstract

The Third Renaissance is defined by remarkable technological advancements and a transition to a knowledge-driven economy, which is reshaping education systems worldwide. As our world grows increasingly intricate and interconnected, traditional educational models are evolving to prepare students with the crucial skills needed for the future. This transformation places a strong emphasis on interdisciplinary education, critical thinking, and digital literacy all vital competencies that foster adaptability, innovation, and effective problem-solving. By breaking down rigid subject barriers, interdisciplinary learning enables students to tackle real-world challenges with a well-rounded perspective. Meanwhile, critical thinking sharpens analytical skills and promotes independent

decision-making, allowing individuals to assess and synthesize information proficiently. Digital literacy has become essential, equipping learners to harness technology, navigate the complexities of the digital realm, and stay competitive in a fast-evolving job market. This study delves into the profound effects of these educational frameworks, highlighting their significance in cultivating a resilient and

forward-thinking workforce. By examining best practices, challenges, and policy considerations, it stresses the urgent need to transform education by integrating interdisciplinary insights, strengthening critical analysis, and boosting digital skills to prepare future generations for success in an ever-changing world.

Introduction

The onset of the Third Renaissance marks a pivotal time in human progress, fueled by swift technological advancements, the rise of digitalization, and the blending of various knowledge domains. As industries evolve through automation, artificial intelligence (AI), and sustainability efforts, our education systems must adapt significantly to prepare individuals for the new challenges and opportunities ahead. Central to this evolution are three key pillars: interdisciplinary learning, critical thinking, and digital literacy. These skills not only boost employability in a rapidly changing job market but are also crucial for nurturing a society capable of addressing complex global challenges.

Education has always evolved alongside societal progress and technological advancements. Yet, the 21st century—dominated by globalization, the Fourth Industrial Revolution, and the swift expansion of digital technologies—has escalated the urgency for more agile and adaptable learning models.

Consequently, interdisciplinary learning has risen in importance as it breaks down traditional academic barriers, fostering a more cohesive approach to problem-solving. Critical thinking equips individuals with the analytical and decision-making skills needed to navigate uncertainty confidently. At the same time, digital literacy has become essential for engaging with technological advancements, accessing trustworthy information, and adapting to an increasingly digital world.

This paper examines how these three foundational pillars of education cultivate a workforce that is agile, innovative, and equipped to thrive in an increasingly complex and dynamic world. By examining their impact on learning outcomes and societal development, the analysis underscores the necessity for a reimagined educational framework that promotes interdisciplinary understanding, sharpens analytical skills, and enhances digital competencies. In doing so, it stresses the urgent need for education to align with the demands of an interconnected, technology-driven environment.

Interdisciplinary Learning: A Holistic Approach to Modern Education

Interdisciplinary learning is a dynamic educational approach that blends insights, methods, and perspectives from multiple disciplines, fostering a well-rounded understanding of complex global issues. This model moves beyond traditional academic silos, encouraging students to integrate diverse viewpoints and develop innovative solutions to real-world problems. According to Klaassen, higher education has undergone a significant transformation in the past two decades, shifting from rigid, discipline-specific structures to more flexible interdisciplinary frameworks (234). This shift has played a crucial role in enhancing students' creativity, communication, and collaborative problem-solving abilities (Heikkinen and Räisänen 178), better preparing them for the evolving challenges of the modern workforce.

Interdisciplinary learning goes beyond merely combining theories; it enables students to incorporate diverse methodologies, cultivating well-rounded and efficient approaches to problem-solving (Oudenampsen et al. 56). As You points out, recognizing connections between disciplines enhances students' ability to engage in deeper and more insightful learning experiences (78). Despite its advantages, implementing interdisciplinary learning presents certain challenges. Educators must not only be experts in their respective fields but also adept at fostering creativity, critical thinking, and cross-disciplinary collaboration (Alexander et al. 91). By embracing interdisciplinary education, academic institutions can equip students with the essential skills required to navigate an increasingly complex and interconnected world.

Critical Thinking and Digital Literacy in the Knowledge Economy

In the modern digital landscape, critical thinking is an essential skill that empowers individuals to navigate, analyze, and make sense of the overwhelming flow of information with clarity and precision.

The capacity to distinguish between reliable sources and misleading content is fundamental to modern education (Wineburg et al. 214). As digital technologies continue to transform how knowledge is disseminated and consumed, students must cultivate analytical skills that enable them to navigate increasingly complex digital landscapes (Caulfield 35).

To enhance digital literacy, educational institutions have implemented structured strategies such as the SIFT method (Stop, Investigate, Find better sources, Trace claims), helping students develop a more discerning approach to information verification (Caulfield 48). As artificial intelligence and automation continue to reshape the job market at an unprecedented pace, the demand for lifelong learning has become more critical than ever (Carnevale et al. 67). Similarly, the OECD reports that nations prioritizing digital education and workforce retraining are better positioned for economic success in an increasingly technology-driven world (OECD 112).

Despite these advancements, challenges remain in effectively integrating digital tools into education. A significant barrier is the digital skills gap among educators, which can hinder their ability to support students in using emerging technologies (Viberg, Grönlund, and Andersson 89). Researchers suggest that integrating learning management systems with personalized digital learning environments could improve teacher training and pedagogical effectiveness (Xu, Chan, and Yilin 134).

Conclusion

The emergence of the Third Renaissance signals a fundamental shift in education, requiring a renewed emphasis on interdisciplinary learning, critical thinking, and digital literacy. As rapid technological advancements reshape global industries, educational

institutions must evolve to equip students with the competencies needed to thrive in an increasingly interconnected world. Interdisciplinary learning fosters a holistic problem-solving mindset, enabling individuals to integrate knowledge from various disciplines to tackle intricate global issues effectively. Critical thinking serves as a fundamental pillar of this transformation, empowering learners to analyze, integrate, and utilize information with precision and insight. Meanwhile, digital literacy has become essential, empowering individuals to harness emerging technologies and drive innovation within the knowledge economy. Ultimately, the ability to think critically, solve problems through interdisciplinary approaches, and leverage digital tools will define the leaders and innovators of the future. As societies adapt to this evolving era, prioritizing innovative education will be essential for fostering a sustainable, technologically progressive, and inclusive future.

Works Cited

- Alexander, Robin, et al. *Interdisciplinary Learning Approaches in Higher Education*. 2008.
- Boix Mansilla, Veronica, and Yves Lenoir. *The Evolution of Education and Interdisciplinary Learning*. 2010.
- Caulfield, Mike. *Teaching Digital Literacy: The SIFT Method*. 2018.
- Carnevale, Anthony P., et al. *Lifelong Learning in the Digital Economy*. 2020.
- Chen, Chien-Jen, et al. *The Role of IT Human Capital in Organizational Performance*. 2015.
- Florida, Richard. *The Rise of the Creative Class*. Basic Books, 2002.
- Harari, Yuval Noah. *21 Lessons for the 21st Century*. Spiegel & Grau, 2018.
- Heikkinen, Hannu L. T., and Raija Räisänen. *Interdisciplinary Education Research*. 2018.
- Klaassen, Rene G. *Interdisciplinary Learning and University Transformation*. 2018.
- OECD. *Digital Literacy and Workforce Development*. 2021.
- Panyukova, Svetlana V. *Technology Integration in Education*. 2020.
- Saputri, et al. *21st Century Skills and Education*. 2019.
- Wineburg, Sam, et al. *Digital Literacy and Misinformation*. 2016.
- Xu, Di, Alex Chan, and Li Yilin. *Integrating Learning Management Systems for Digital Education*. 2020.
- You, Hong. *Cross-Curricular Connections and Interdisciplinary Learning*. 2017.

UCHINCHI RENESSANS DAVRIDA YOSHLARGA DINIY TARBIYANING AHAMIYATI

Kallibekova Zulkumar

Qoraqalpog'iston qishloq xujaligi va axgotexnologiyalar instituti dotsenti kafedra
mudiri

Tayanch so'zlar: oila, farzand, din, ota-ona, sog'lom avlod, renessans, tarbiya.

Ключевые слова: семья, дети, религия, родители, здоровое поколение, ренессанс, воспитание

Keywords: family, children, religion, parents, healthy generation, renaissance, upbringing

Rezyume

Maqolada uchinchi renessans davrida diniy tarbiyaning ahamiyati, o'rni va roli haqida so'z boradi. Farzandlarni oilada din orqali tarbiyalash alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki qadimdan tarbiyaning asosi bo'lib hisoblangan.

Резюме В статье рассматривается значение, место и роль религиозного воспитания в эпоху третьего возрождения. Особое значение приобретает воспитание детей в семье через религию. Потому что издавна он считался основой воспитания.

Summary

The article examines the meaning, place and role of religious education in the era of the third Renaissance. Of particular importance is the upbringing of children in the family through religion. Because it has long been considered the basis of education.

Yurtimizda ta'lim-tarbiyaga bo'lgan e'tibor kuchayotgan bir sharoitda o'z navbatida yosh avlod ham bilim olishga, oliy ma'lumotli bo'lishga, ma'naviyatimiz rivojiga hissa qo'shayotgani quvonarli hol.

Diniy tarbiya - bu insonni axloqiy, ma'naviy va ruhiy jihatdan shakllantirishga qaratilgan muhim omildir. U insonning hayotining barcha jabhalariga ta'sir qiladi, uning dunyoqarashi, qadriyatlari va xulq-atvori shakllanishida muhim rol o'ynaydi.

Diniy tarbiyaning ahamiyati insonning ma'naviy rivojlanish, uning ichki dunyosiga, qalbining pokligiga, yaxshilikka intilishiga yordam beradi. Axloqiy qadriyatlarni shakllantirishga, halollik, rostgo'ylik, mehribonlik, adolatlilik, sabr-toqat kabi fazilatlarni o'rgatishga yordam beradi. Shunigdek hayot ma'nosini anglashiga, o'zining olamdagi o'rnini aniqlashga, hayotning maqsad va vazifalarini tushunishga yordam beradi.

Jamiyatda tinchlik va totuvlikni ta'minlashda, diniy tarbiya insonlar o'rtasida hurmat, bag'rikenglik va totuvlikni o'rnatishga, jamiyatda tinchlik va osoyishtalikni ta'minlashga diniy tarbiyaning o'rni beqiyos. Insonni to'g'ri yo'lga boshlab borishda diniy

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

tarbiya insonni yomonlikdan, gunohdan, xato yo'llardan saqlanishga, to'g'ri yo'lga boshlab borishga yo'l ko'rsatadi.

Diniy tarbiyaning turlari quyidagicha bo'lishi mumkin. Oilaviy tarbiya: Oila - insonning birinchi va eng muhim ta'lim muassasasidir. Oilada bolalarga diniy qadriyatlar, axloqiy me'yorlar, ibodat qilish, Qur'on o'qish kabi diniy amallar o'rgatiladi. Maktablarda diniy ta'lim fanlari o'qitiladi, diniy madaniyat va tarix haqida ma'lumot beriladi. Jamoat tarbiyasi: Jamoatlarda diniy ma'ruzalar, suhbatlar, darslar o'tkaziladi, diniy tadbirlar tashkil etiladi.

Diniy tarbiya insonning shaxsiy rivojlanishi va jamiyatning barqarorligi uchun muhim ahamiyatga ega. U insonni to'g'ri yo'lga boshlab borishga, axloqiy qadriyatlarni shakllantirishga, hayot ma'nosini anglashga va jamiyatda tinchlik va totuvlikni ta'minlashga yordam beradi.

O'z navbatida, Prezidentimiz Shavkat Mirziyoev rahnamoligida O'zbekistonda yangi Uyg'onish davri, ya'ni Uchinchi Renessans poydevorini yaratish asosiy maqsad etib belgilandi. Davlatimiz rahbari ta'kidlaganidek, “Biz Uchinchi Renessans masalasini strategik vazifa sifatida oldimizga qo'yib, uni milliy g'oya darajasiga ko'tarmoqdamiz”. “Renessans” so'zi – frantsuzcha “Renaissance”, ital'yancha – “Rinascimento” – qayta yuzaga kelmoq, yangidan tug'ilmoq, qayta tirilish, uyg'onish – degan ma'nolarni anglatadi.

«Hozirgi vaqtda mamlakatimizda yana bir muhim Uyg'onish jarayoni kechmoqda. Shuning uchun „Yangi O'zbekiston“ va „Uchinchi Renessans“ so'zlari hayotimizda o'zaro uyg'un va hamohang bo'lib yangramoqda, xalqimizni ulug' maqsadlar sari ruhlantirmoqda», — deya xulosa qiladi Prezidentimiz Shavkat Mirziyoev. Ba'zi ota-onalar farzandlari bilan kamroq muloqotda bo'lishi, ulardan o'zlarini uzoqroq olib yurishi bilan obro' orttirishni o'ylashadi. Ularni nazarida, go'yo farzand bilan qancha kam uchrashilsa, shuncha ko'proq obro' qozonish mumkin. Bu mutlaqo noto'g'ri tushuncha, ota-ona o'z farzandi bilan qancha kam muloqotda bo'lsa, ular o'rtasida begonalashish, loqayd bo'lish holatlari kelib chiqadi.

Kuzatishlarimizga ko'ra, farzandlarga ortiqcha pand-nasihat qilaverish ham yomon oqibatlarga olib kelishi mumkin. Chunonchi, ba'zi ota-onalar arzimagan mayda-chuyda masala bo'yicha ham uzundan uzoq, o'git-nasihat qiladilar, o'zlarining nasihatgo'yiligini burch deb obro' qozonib bo'lmaydi.

Islomda tarbiya masalalari keng va qat'iy tarzda o'rganilgan. Ulug'lardan biri: “Har bir millatning saodati davlatlarning tinch va rohati yoshlarning yaxshi tarbiyasiga bog'liqdir” degan.

Bu o'rinda, marhum muftiy hazratlari Usmonxon Alimovning islom dinining muqaddas manbaalari bo'lmish, Qur'oni Karim va Hadisi Sharifga shuningdek, islomiy

axloqning nazariyasi va amaliyotiga suyanib yozilgan “Oilada farzand tarbiyasi” nomli asarining islomda oila va oilaviy munosabatlarga bag‘ishlanganligini alohida ko‘rsatib o‘tish zarur. Bu bevosita, oilada o‘smir yoshidagi yoshlarda sog‘lom diniy ongni shakllantirishda muhim dasturul amal vazifasini o‘taydi⁴².

Oila muhiti bola shaxsining shakllanishi va kamol topishida tabiiy shart-sharoit yaratadi. Oila nafosat, go‘zallik, turmush va tarbiyaning boshlang‘ich maktabi hisoblanadi. Shuning uchun oilada ota-ona va boshqa a‘zolarining yagona birligi bolaning estetik rivojlanishiga kuchli ta‘sir etuvchi go‘zallik tushunchasining asosini tashkil etadi. Oila turli xil estetik kechinmalarning asosi bo‘lib, bu har bir insonning tabiatan ta‘sirlanishiga imkoniyat beradi. Ota-onaning bola tarbiyasidagi mas‘uliyati va farzandning ota-ona oldidagi burchlari ham o‘zbek millatida oliy qadriyat hisoblanadi. Bu kabi masalalarga bizning ma‘naviyatimiz xazinalari bo‘lmish “Qur‘oni Karim”, “Hadislar”, ajdodlarimiz merosi bo‘lmish “Qobusnoma”, Husayn Voiz Koshifiyning “Axloqi Muhsiniy” Alisher Navoiyning “Hayratul Abror”, “Farhod va Shirin”, “Mahbub-ul qulub”, Sa‘diy Sheroziyning “Guliston” va boshqa bir qator didaktik asarlarda katta e‘tibor qaratilgan. Bunday asarlar yoshlarda oilaga e‘tiqod va mas‘uliyatni tarbiyalashda katta ahamiyat kasb etadi. Oila inson deb ataluvchi binoni faqat poydevorini qo‘yish bilan cheklanmasdan, balki uning so‘nggi g‘ishti qo‘yilguncha javobgardir.

Xulosa qilib aytganda, oiladagi diniy tarbiya orqali shaxsga ma‘lum bir siyosiy-g‘oyaviy dunyoqarash, axloqiy me‘yorlar va xulq namunalari, jismoniy sifatlar singdiriladi. Xalqimizda «qush uyasida ko‘rganini qiladi» deb bejiz aytilmagan. Oilada amalga oshadigan ijtimoiylashuv jarayoni natijasida shaxs ijtimoiy me‘yorlar va qadriyatlarni o‘zlashtiradi, ijtimoiy hayotga kirib boradi.

Adabiyotlar

1. SHoumarov F. B., SHoumarov SH.B. Muhabbat va oila.-Toshkent, «Ibn Sino», 1994.-120s.

2. SHAXSDAGI DINIY ONG SHAKLLANISHIDA OILA TARBIYASINING O‘RNI Gavhar Yuldosheva O‘tkirovna O‘zXIA Din psixologiyasi va pedagogika kafedrasida ilmiy izlanuvchisi

3. Fitrat A. Oila yoki oila boshqarish tartiblari, - T.; «Ma‘naviyat», 1998, -112 b.

4. Farzand tarbiyasida otaning mas‘uliyati, vazifasi va majburiyati. M.Hasanova, oydiyol.uz

⁴² SHAXSDAGI DINIY ONG SHAKLLANISHIDA OILA TARBIYASINING O‘RNI

Gavhar Yuldosheva O‘tkirovna

O‘zXIA Din psixologiyasi va pedagogika kafedrasida ilmiy izlanuvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7016134> file:///C:/Users/Najimov%20Sultanbek/Downloads/shaxsdagi-diniy-ong-shakllanishida-oila-tarbiyasining-o-rni.pdf

5. Abatov , A., & Risnazarova , A. . (2022). QORAQALPOQ XALQINING DINIY E’TIQOTIDA TAVOF QILISH MASALALARI. *Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры*, 2(12), 223–224. извлечено от <https://in-academy.uz/index.php/ejsspc/article/view/6274>

O’ZBEKISTONDA JAMIYAT TARAQQIYOTINING YANGI BOSQICHIDA MILLIY YUKSALISH JARAYONINING EVOLYUTSION FALSAFIY TAHLILI

Mavlonov Ilxomjon Xolmirzayevich

Qo’qon universiteti o’qituvchisi, f.f.d (PhD) v.b dotsent.

O’zbekiston Respublikasi Farg’ona viloyati, Dang’ara shaxarchasi

Tel: +9989999921844

Qdpiqdpi9@gmail.com

ilxomjonmavlonov561@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ma’naviy yuksalish milliy taraqqiyotning asosi ekanligini ijtimoiy-falsafiy jihatdan ilmiy tadqiq etish o’z navbatida milliy taraqqiyot modellarining xilma-xilligini ham qamrab oladi. Ushbu maqolada milliy yuksalish jarayonining evolyutsiyasi falsafiy tahlil qilingan.

Kalit so’zlar: ma’naviy yuksalish, jarayon, Vatan, taraqqiyot, milly taraqqiyot.

АННОТАЦИЯ

Социально-философское научное исследование того, что духовный рост является основой национального развития, охватывает также многообразие моделей национального развития. В статье дается философский анализ эволюции процесса национального вознесения.

Ключевые слова: духовный рост, процесс, Родина, развитие, национальное развитие.

ABSTRACT

The socio-philosophical study of the fact that spiritual growth is the basis of national development, in turn, covers the diversity of models of national development. This article provides a philosophical analysis of the evolution of the national ascent process.

Keywords: spiritual growth, process, homeland, development, national development.

Vatanimiz istiqloлга erishganidan so’ng milliy taraqqiyot masalalariga oid muammolarni holisona hal etish nafaqat davlat siyosatining muhim tamoyili sifatida keng ko’lamli ishlar amalga oshirilayotgan bo’lsa, soha olimlari tomonidan ham jiddiy ilmiy

tadqiqotlar olib borilmoqda. Negaki, «milliy taraqqiyot va ma'naviy yuksalish jarayoni»ni o'rganishga doir turli hil ijtimoiy-falsafiy qarashlar tizimini ilmiy jihatdan tahlil va tadqiq qilish, uni amaliy hayotga joriy etish zarurati butunjahon miqyosida milliy nizolar avjiga chiqqan bir paytda dolzarb ahamiyatga ega masalalardan biriga aylanib bormoqda. Kishilik jamiyati hech qachon bir tekis va silliq rivojlanmagan. Taraqqiyot ortidan inqirozlar, yutuqlar ketidan mag'lubiyatlar, farovonliklar izidan zavolga yuz tutishlar ta'qib etgan. Muayyan jamiyat iqtisodiy-siyosiy, axloqiy-diniy, badiiy-estetik taraqqiyot borasida inqirozga duch kelar ekan, undan chiqib ketish uchun ilg'or falsafiy ta'limotlarga ehtiyoj sezadi. Insoniyat taraqqiyotining har bir bosqichida ushbu muammolar yangidan kun tartibiga qo'yilaveradi. Ularni o'rganish jarayonida davlat, jamiyat taraqqiy etib boradi. Rim imperiyasi zavolga yuz tutganidan keyin o'z milliy davlatchiligiga ega bo'lgan Yevropa mamlakatlarida, o'rta asrlarga kelib, milliy taraqqiyot yaratish imkoni tug'ildi. To'g'ri, ular umumevropa hududida, Qadimgi Yunoniston va Rim madaniyati negizida shakllandi. Ularda Yevropa xalqlariga xos umumiy jihat va xususiyatlar, umumetnik mentalitet aks etgan edi. Bu jarayon, avvalo, Italiya va Angliyada, so'ngra Frantsiyada yuz berdi [1].

Milliy taraqqiyot va ma'naviy yuksalish jarayonining ijtimoiy-falsafiy negizlarini, tarixiy rivojlanish bosqichlarini ko'zdan kechiradigan bo'lsak, Sharq va G'arb falsafiy tafakkuri rivojida o'ziga xos o'rin tutib, astasekinlik bilan bugungi zamonaviy ko'rinishigacha bo'lgan murakkab bosqichni bosib o'tganligini kuzatishimiz mumkin. Ayniqsa, mazkur muammo R.Dekart, B.Spinoza, I.Kant, I.Fixte, G.Gegel kabi Yevropa faylasuflarining asarlarida alohida mavzu sifatida o'rganila boshlanganligini ko'rishimiz mumkin [2]. Ular, avvalambor, o'z yurti, millati sha'n-u sharafini yuksaklikka ko'tarish, taraqqiyotga olib chiqish uchun ilg'or g'oyalarni o'rtaqa tashlagan, davr taqozo etgan mafkuraning shakllanishiga hissa qo'shgan.

XX asrning o'rtalaridan kelibgina Yevropada milliy taraqqiyot va ma'naviy yuksalish jarayonini yaxlit falsafiy muammo sifatida tadqiq etish borasida keng ko'lamli tadqiqotlar amalga oshirildi. Bu tadqiqotlarda ilgari surilgan kontseptual g'oyalar, xulosalar va fikrlar milliy taraqqiyot va ma'naviy yuksalish jarayonining nafaqat inson hayoti, balki ijtimoiy munosabatlar bilan ham bog'liq murakkab, keng qamrovli muammolardan biri ekanini ko'rsatadi. Biz yashayotgan dunyo so'nggi yillarda nihoyatda o'zgarib ketdi. Xususan, Vatanimiz tarixida XX asrning 90-yillarida olamshumul voqealar yuz berdi: mamlakatimiz mustaqillikka erishib, o'ziga xos taraqqiyot yo'lini tanladi, rivojlanishning o'zbek modelini amalga oshirishga kirishdi. Xalqimizning huquqiy demokratik jamiyat barpo etish zarurati dunyoqarashni tubdan o'zgartirish, eski aqidalardan tamoman voz kechish, istiqlol mafkurasini shakllantirish, xalq ma'naviyatini yuksaltirishni taqozo etdi [3].

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Milliy tiklanish, taraqqiyot va yuksalish juda keng, chuqur, murakkab tarixiy jarayon bo'lib, u millatimiz hayotining hamma sohalarni: iqtisodiyotni ham, siyosiy faoliyatni ham, ma'naviyatni ham, ilm-fan, til, tarix, urf-odatlar, hunarmandchilik, me'morchilikni ham, inson kamoloti bilan bevosita daxldor barcha masalalarni o'z ichiga qamrab oladi. Milliy tiklanishga birdaniga erishib bo'lmaydi. Milliy tiklanish uzoq davom etadigan, ko'p yillarni o'z ichiga qamrab oladigan murakkab jarayondir. Fuqarolik jamiyatini barpo etish borasida mamlakatimizda amalga oshirilayotgan tub islohotlar xalqimizning milliy o'zligini anglashga bo'lgan intilishlarini rag'batlantirmoqda. Shu ma'noda, milliy taraqqiyot va ma'naviy yuksalish jarayoniga ta'sir etuvchi ob'ektiv shart-sharoitlar va sub'ektiv omillarni ilmiy asosda o'rganish masalasi bugungi kunda tadqiqotchilarning oldida turgan muhim vazifalardan biridir. Ma'naviy yuksalish milliy taraqqiyotning asosi ekanligini ijtimoiy-falsafiy jihatdan ilmiy tadqiq etish o'z navbatida milliy taraqqiyot modellarining xilma-xilligini ham qamrab oladi. Shu bois ma'naviy yuksalish jarayonlari mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyati institutlari faoliyatini takomillashtirish bilan bevosita bog'liqdir [4].

Vatanimiz O'zbekiston Rossiyaning qariyb bir yarim asrlik mustamlaka zulmidan ozod bo'lganiga chorak asr to'lmoqda. Bu davrda behad katta va ulug'vor tarixiy hodisa yuz berdi. Qadimdan dunyoga mashhur bo'lgan davlatchiligimiz zamonaviy asosda qayta tiklanib, jahonga yangitdan tanildi. Vatanimiz ravnaqi O'zbekistonning birinchi Prezidenti Islom Karimovning milliy mustaqillik va taraqqiyot yo'li — «o'zbek modeli» asosida amalga oshib, takomil topmoqda [5].

Milliy yuksalish jarayonining evolyutsion modeli ekanligini anglatadi. O'zbekistonda qurilayotgan huquqiy demokratik davlat xususiyatlari, demokratiya va xalq ruhiyati, demokratik tamoyillar rivoji, madaniyatlar va tsivilizatsiyalar sintezi, fuqarolik jamiyati tizimini shakllantirish yo'llari, milliy mafkura zarurati va uning negizlari, milliy qadriyatlarni tiklash, necha ming yillik tariximizni o'rganishning kontseptual g'oyalari asoslab berildi. Xalqimiz 25 yillik istiqloq davrida erishilgan barcha yutuq va natijalarni haqli ravishda Birinchi Prezidentimiz Islom Karimovning nomi va faoliyati bilan uzviy bog'liq holda ko'radi. Butun O'zbekiston bolalari – mening farzandlarim deb bilgan, mamlakatimizning kelajagi zamonaviy bilim va kasb - hunarlarni puxta egallagan, iste'dodli, izlanuvchan yoshlar qo'lida ekanini chuqur anglagan holda, u kishi yoshlarimizning ongu tafakkuri va dunyoqarashini yuksaltirishga xizmat qiladigan, navqiron avlodni tarbiyalab voyaga yetkazishning yangi tizimini shakllantirish hamda hayotga joriy etish ishlariga bevosita rahbarlik qildi. Mustaqil demokratik taraqqiyot va jamiyat rivojlanish qonununiyatlarini asoslab, o'z asarlarida muhim nazariy kontseptual g'oyalarni ishlab chiqdi. Ma'lumki, Islom Abdug'anievich Karimov o'z rahbarlik faoliyatining mazmuniga aylangan «Bizdan ozod va obod Vatan

qolsin!» degan ezgu g’oyani ilgari surgan va bu shior barchamizning, butun xalqimizning qalbidan chuqur joy olgan edi. Ulug’ yo’lboshchi ana shu buyuk vazifani hamma vaqt, har qanday vaziyatda ham sharaf bilan ado etdi, bu yo’lda beqiyos kuch-g’ayrati va aql-zakovatini, kerak bo’lganda hatto aziz jonini ham ayamadi. Ko’pni ko’rgan xalqimiz aynan Islom Abdug’anievich rahbarligida g’oyat murakkab tarixiy davrda mamlakatimiz mustaqillikka erishganini, milliy davlatchiligimizni tiklash va dunyo hamjamiyatidan munosib o’rin egallash, O’zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasini ishlab chiqish va amalga tatbiq etish, hayotning barcha soha va tarmoqlarini isloh qilish borasida ulkan yutuqlarni qo’lga kiritganini, bularning barchasi erkin va farovon hayotimiz uchun mustahkam poydevor bo’lib kelayotganini hech qachon unutmaydi. Dunyoda ikki yuz ellikdan ortiq davlat, minglab xalq va elat bor. Ular orasida O’zbekiston deya atalmish go’zal va betakror mamlakatning o’z o’rni va nufuzi, o’ziga xos taraqqiyot yo’li borligi qalbimizga iftixor bag’ishlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. - Тошкент: Ўзбекистон, 2017.- Б. 80.
2. Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида /Расмий нашр/ - Тошкент: Адолат. 2017. – Б.112.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 26 март «Маънавиймаърифий ишлар тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида» ПҚ-5040-сон Қарори.
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 октябрдаги «Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш Концепциясини тасдиқлаш тўғрисида» ПФ-5847-сонли Фармони
5. Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. Жилд 1. – Тошкент: Ўзбекистон. 2017. –Б 592.
6. Фалсафа асослари. – Тошкент. Ўзбекистон, 2005. – Б. 384.
7. Норалиев Р.И. Миллий тараққиёт ва маънавий юксалишнинг ўзаро алоқадорлик хусусиятлари. Фалсафа фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун тақдим этилган диссертация автореферати. Тошкент, 2011. – Б 24.
8. Холбоев С. Миллий мустақиллик ва тараққиётининг ўзбек модели. – Тошкент. Ўзбекистон, 2014. –Б 260.

TA'LIM VA SALOMATLIK – INSON KAPITALINING ASOSI SIFATIDA

Saidkulov Nuriddin Akrmakulovich

Guliston davlat pedagogika instituti dotsenti

+99897-340-22-99

mannur_25@mail.ru

Inson kapitali nafaqat iqtisodiy, balki strategik ijtimoiy-siyosiy va ma'naviy omildir. Bugungi kunda inson kapitali eksporti mamlakatning xalqaro nufuzini mustahkamlashga xizmat qilmoqda. Davlat boshqaruv tizimida kadrlar salohiyati masalasi inson kapitali barqarorligining muhim shartlaridan biridir. Rivojlangan davlatlarda bo'lgani kabi, mamlakatimizda ham amalga oshirilayotgan islohotlar zahirida ham kuchli kadrlar salohiyatiga ega bo'lish masalasi yotibdi. O'zbekistonda inson kapitalini rivojlantirish uchun bu boradagi ishlarni samarali yo'lga qo'yish va kadrlar salohiyatini yanada kuchaytirish zarur. Bugun ishonch bilan aytish mumkinki, davlatimiz inson kapitalini rivojlantirishdan manfaatdordir. Boshqacha aytganda, mamlakatda tabiiy resurslar omilini inson omiliga almashtirish jarayoni jadal sur'atda davom etmoqda.

Jamiyat barqarorligining kafolati bo'lgan inson kapitali va uning resurslarini rivojlantirish Yangi O'zbekistonda davlatning strategik maqsadiga aylandi. Bu maqsadni amalga oshirish uchun mamlakat bo'ylab juda muhim loyiha va dasturlar amalga oshirilmoqda. Bu loyihalar jamiyatning ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy sohalarini qamrab olmoqda. So'ngi yillarda inson kapitalini shakllantirishga kiritilgan sarmoyani bilish uchun O'zbekiston hukumati tomonidan ta'lim, sog'liqni saqlash va fanni rivojlantirishga sarflangan mablag'larni hisobga olish kifoya. Shu bilan birga, O'zbekistonda odamlarning moddiy farovonligini, turmush darajasini, ekologik muhitini yaxshilash siyosati izchil amalga oshirilmoqda. Bu esa inson kapitali sifatini oshishiga xizmat qiladi.[1]

Ta'lim va salomatlik har bir jamiyatning taraqqiyotini belgilovchi muhim omillardan biridir. Inson kapitali deganda faqat moddiy resurslar emas, balki insonning bilim darajasi, kasbiy mahorati va jismoniy hamda ruhiy salomatligi ham tushuniladi. Yaxshi ta'lim insonning intellektual salohiyatini oshirib, jamiyatga foydali innovatsiyalar yaratish imkoniyatini beradi. Sog'lom inson esa o'z bilim va malakasidan samarali foydalana oladi. Shu bois, davlat va jamiyat rivojlanishida ushbu ikki omil – ta'lim va salomatlik – ustuvor ahamiyat kasb etishi lozim. Ularning rivojiga investitsiya kiritish kelajakda iqtisodiy barqarorlik va ijtimoiy farovonlikni ta'minlashga xizmat qiladi. Ta'lim va salomatlik esa ushbu kapitalni shakllantiruvchi asosiy omillar sifatida e'tirof etiladi. Ushbu ikki omil jamiyatning iqtisodiy rivojlanishi, innovatsion taraqqiyoti va ijtimoiy farovonligining muhim shartlaridandir.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Ta’lim – inson kapitalini shakllantirishning asosiy ustuni. Ta’lim insonning intellektual va kasbiy salohiyatini oshiradi. Zamonaviy dunyoda bilim va texnologiyalar tez rivojlanayotgan bir sharoitda sifatli ta’lim quyidagi jihatlariga ta’sir ko’rsatadi:

- shaxsiy taraqqiyot – inson o’z bilim va ko’nikmalarini rivojlantirib, jamiyatda o’z o’rnini topadi;
- iqtisodiy rivojlanish – malakali kadrlar bozor talablariga mos ravishda ishlab chiqarish jarayonlarini yaxshilaydi va samaradorlikni oshiradi;
- innovatsiya va texnologik taraqqiyot – ilmiy bilimlarga asoslangan ta’lim yangi ixtirolar, texnologiyalar va yangiliklarni yaratishda muhim rol o’ynaydi;
- ijtimoiy farovonlik – ta’lim darajasi yuqori bo’lgan jamiyatlarda jinoyatchilik kamayadi, fuqarolik faolligi oshadi va yashash darajasi yaxshilanadi.

Salomatlik – samarali inson kapitalining garovi. Salomatlik insonning jismoniy va ruhiy holatini belgilab beradi, uning mehnat qobiliyatini oshiradi va umr ko’rish davomiyligini uzaytiradi. Yaxshi salomatlik quyidagilarga ijobiy ta’sir qiladi:

- ish unumdorligi – sog’lom inson o’z vazifalarini samarali bajara oladi, kamroq kasallikka chalinadi va mehnat bozorida barqaror bo’ladi;
- sog’lom avlod – yaxshi tibbiy xizmat va sog’lom turmush tarzi kelajak avlodning jismoniy va aqliy rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko’rsatadi.
- davlat iqtisodiyoti – sog’lom aholi tibbiyot xarajatlarini kamaytiradi, ishlab chiqarish jarayonining barqarorligini ta’minlaydi va iqtisodiy o’sishni jadallashtiradi.
- ruhiy barqarorlik – psixologik jihatdan sog’lom inson ijtimoiy muammolarni oson hal qiladi, stressga chidamli bo’ladi va jamiyatga ijobiy ta’sir ko’rsatadi.

Ta’lim va salomatlik bir-birini to’ldiruvchi muhim omillardir. Sifatli ta’lim olgan inson sog’lom turmush tarzini yuritish bo’yicha ongli qarorlar qabul qilishi mumkin. Shu bilan birga, sog’lom inson ta’lim jarayonida yaxshiroq natijalarga erishadi va o’z bilimlarini samarali qo’llay oladi.

Ta’limning eng muhim ahamiyatini namoyon etadigan yana bir ko’rsatkich shundan iboratki, jamiyat har qanday inqirozga yuz tutganda, eng avvalo, ta’lim sohasida o’z aksini ko’rsatadi. Inqirozdan, eng avval, ta’lim tizimi zarar ko’radi. Bugungi kunda ta’limning o’rni va ahamiyati oldingi vaqtlardan tubdan farq qiladi. XXI asrda biz zamonaviy hayot panoramasida ikkita dominant dinamikani kuzatib turimbiz: ulardan biri raqamli texnologiyalarining keng ommalashib borishi hamda sun’iy intellektni barcha sohalarga shu jumladan ta’limga ham kirib kelishi, ikkinchisi kapitalning dunyo bo’ylab yoyilishi bilan birga yuz beradigan iqtisodiy globallashtirish. Biz yashayotgan raqamli texnologiyalar asrida daqiqa sayin yangi ma’lumotlar hayotimizga juda tez fursatlarda kirib kelmoqda. Bir necha yil oldin olgan bilimlarimiz o’z ahamiyatini yo’qotmoqda, biz yaqin-yaqin-gacha amin bo’lgan eski bilimlarimiz noto’g’riligi isbotlangan va

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

dunyoqarashimizni tubdan o'zgartira oladigan yangi bilimlar paydo bo'lmoqda. Yangi ma'lumotlarga ega bo'lgan odamlar soni ham keskin o'sib bormoqda. [2]

Ilmiy bilimlarning shakllanish sur'atining jadal rivojlanishi natijasida bilimlarning tarqalish tezligi an'anaviy “bilish” va “o'rganish” tushunchalarining mazmun-mohiyatini qayta ko'rib chiqishni talab etmoqda. Shu kungacha ta'lim tizimi yosh avlod hamda yangi mehnat resurslarini samarali faoliyat yuritishga tayyorlashga yo'naltirilgan bo'lib, hosildorlikni oshirish, ekologik muhofazani ta'minlash, jamiyatning turli sohalarida faol ishtirok etish, sog'lom turmush tarzini shakllantirish hamda iqtisodiy farovonlikka erishish kabi fundamental bilimlarni o'rgatib kelmoqda.

Bugungi kunda pedagogika sohasida faoliyat yurituvchi mutaxassislar oldida yangi va murakkab muammolar yuzaga chiqmoqda. Xususan, insoniyatning raqamli texnologiyalar asriga moslashuvi uchun qanday kompetensiyalar rivojlantirilishi lozim va ta'lim jarayoni qanday formatda tashkil etilishi maqsadga muvofiq ekani muhim masalalar sirasiga kiradi. Ilm-fan taraqqiyoti sharoitida masofaviy ta'lim hamda an'anaviy ta'lim o'rtasidagi asosiy tafovutlar, ularning ustunlik va cheklovlarini har tomonlama o'rganish talab etiladi. Shuningdek, kelajakda o'quvchilarning individual hamda jamoaviy faoliyatlari bugungi tushunchalarimizdan qanday farq qilishi masalasi ham dolzarb bo'lib qolmoqda. Ushbu savollar taraqqiyot sari intiluvchi har bir ziyoli insonning e'tibor markazida bo'lishi lozim.

Ta'lim jarayoni insonning farovon turmush tarziga, porloq kelajagiga sezilarli darajada ta'sir qiladi. Bilim darajasi inson hayotining turli jabhalariga, jumladan, salomatlik, ijtimoiy munosabatlar, madaniy hordiq, siyosiy faollik, tartibli hayot tarziga va boshqa ko'plab sohalarga sezilarli darajada ta'sir ko'rsatadi. Ta'lim bolalar tarbiyasi bilan shug'ullanayotgan ota-onalarga farzandining salomat bo'lishida va sifatli ta'lim olishida zamonaviy bilimlarga ega bo'lish imkoniyatini yaratadi. Bir oltin qoidani esdan chiqarmasligimiz zarur. Onaning ta'lim darajasi qanchalik yuqori bo'lsa, chaqaloqlar va bolalar o'limining darajasi shunchalik past bo'ladi.

Statistik ma'lumotlarga ko'ra, O'zbekistonda 2022-yilda chaqaloqlar o'limi darajasi har 1000 tirik tug'ilgan chaqaloqqa 19,196 nafarni tashkil etadi, bu 2021-yilga nisbatan 2,09 foizga kamaygan. 2021-yilda chaqaloqlar o'limi ko'rsatkichi har 1000 tirik tug'ilgan chaqaloqqa 19,606 nafarni tashkil etdi, bu 2020-yilga nisbatan 2,04 foizga kam. 2020-yilda chaqaloqlar o'limi darajasi har 1000 tirik tug'ilgan chaqaloqqa 20,015 o'limni tashkil etdi, bu 2019-yilga nisbatan 2,01 foizga kam. 2019-yilda chaqaloqlar o'limi koeffitsienti har 1000 tirik tug'ilgan chaqaloqqa 20,425 nafarni tashkil etdi, bu 2018-yilga nisbatan 1,96 foizga kam bo'lganini ko'rsatadi”. [3] Ushbu yillar kesimidagi statistik ma'lumotlardan bilish mumkinki, chaqaloqlar o'limi so'ngi yillarda kamayib borayapti. Demak, ota-onalarning, xususan onalarning savodxonlik darajasi oshib bormoqda.

Buning yana bir isboti ta’lim dargohlarida xotin-qizlar sonining ortib borayotganidan bilish mumkin. Shuning uchun oilaning moliyaviy ahvoli qanday bo‘lishidan qat’i nazar, bolalarni tarbiyalash, salomatligi va sifatli ta’lim olishiga eng avval e’tibor berish zarurdir. Shu tariqa, ta’lim va tarbiya orqali nafaqat falsafiy tushunchalar, balki ijtimoiy-siyosiy va huquqiy me’yorlar ham yosh avlodga yetkaziladi. Natijada, butun bir davlat va jamiyatning tafakkur darajasi yuqorilashadi.

Xulosa qilib aytganda, ta’lim va salomatlik bir-birini to‘ldiruvchi ikki ustun sifatida inson kapitalini mustahkamlab, har bir shaxs va umuman jamiyatning farovonligini ta’minlaydi. Bu ikkovi o‘zaro bog‘liq: sog‘lom odam yaxshiroq ta’lim oladi, yaxshi ta’lim olgan odam esa o‘z salomatligini muhofaza qilish uchun bilimli qarorlar qabul qila oladi. Shu sababli, davlatlar va tashkilotlar ushbu sohalarga sarmoya kiritish orqali kelajak uchun eng muhim resurs – inson salohiyatini – rivojlantirishi zarur. Ta’lim va salomatlik inson kapitalining asosiy poydevori hisoblanadi. Ta’lim insonni bilim va ko‘nikmalar bilan ta’minlasa, salomatlik uning bu imkoniyatlardan to‘liq foydalanishi uchun zarur shart-sharoit yaratadi. Bu ikki omil birgalikda shaxsning ham, jamiyatning ham rivojlanishini ta’minlaydi. Shuning uchun ta’lim va sog‘liqqa investitsiya qilish kelajakdagi muvaffaqiyatning kalitidir.

Foydalanilgan adabiyotlar.

4. Nuriddin, S. (2024). IMPACT OF MIGRATION PROCESSES ON HUMAN CAPITAL. *Elita. uz-Elektron Ilmiy Jurnal*, 2(1), 12-14.
5. Saidkulov, N. A. (2024). THE ROLE OF THE EDUCATIONAL SYSTEM IN THE DEVELOPMENT OF HUMAN CAPITA. *Academic research in educational sciences*, 5(TSUE Conference 1), 66-70.
6. <https://demografiya.uz/uz/ilmiy-tahliliy-axborotnoma/mamlakatlar-bo-yicha-chaqaloqlar-o-limi-darajasi/>

UCHINCHI RENESANS QURISHDA O‘QUVCHILARDA NOSTANDART TAFAKKUR TARZINI RIVOJLANTIRISH.

Raxmonova Gulchexra Salaydinovna

CHDPU Milliy g‘oya huquq ta’lim kafedrası v.b.dotsenti (PhD)

Annotatsiya

Mazkur maqola uchinchi renesans qurish davrida yurtimiz ta’lim muassasalarida olib borilayotgan, o‘quvchilar o‘rtasida kreativ va nostandart fikrlash va dars mashg‘ulotlarida, bu jarayonda ta’lim mazmunini uzviyligini ta’minlashni mavjud xolati, mavjud muammo va kamchiliklar, ularni echimiga doir masalalar ilmiy-metodik tahlil qilingan. Shu bilan birga ta’lim samaradorligiga xizmat qiluvchi zamonaviy yondashuvlar, nostandart va kreativ fikrlashning dars mashg‘ulotlarida qo‘llashga oid

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

tavsiyalar xorijiy va maxaliy tajribadan kelib chiqib ilgari surilgan. O‘zbekiston Respublikasida Milliy ta’lim dasturining mazmun-mohiyatini yoritish xam maqsad qilingan. O‘rganilgan xolatlar taxlilidan kelib chiqib, o‘quvchi-yoshlarning tafakkur va fikirlash darajasiga munosabat bildirish, ko‘nikmalarni oshirishga doir takliflar ilgari surilgan.

Аннотатсия

В данной статье в третий ренессансный период строительства учебных заведений нашей страны, в творческом и нестандартном мышлении и уроках учащейся молодежи, научно и методически анализируются современное состояние обеспечения целостности содержания образования в этом процессе, существующие проблемы и недостатки, а также вопросы, связанные с их решением. Подходы, рекомендации по использованию нестандартных - стандартное и творческое мышление на уроках выдвигалось на основе зарубежного и отечественного опыта. На основе анализа изученных ситуаций были выдвинуты предложения по реагированию на уровень мышления и мышления учащихся по повышению их квалификаций.

Abstract

In this article, during the third renaissance period of the construction of the educational institutions of our country, in the creative and non-standard thinking and lessons among students, the current state of ensuring the integrity of the educational content in this process, the existing problems and shortcomings, and the issues related to their solution are scientifically and methodically analyzed. Approaches, recommendations regarding the use of non-standard and creative thinking in the lessons were put forward based on foreign and local experience. Based on the analysis of the studied situations, proposals were put forward to respond to the level of thinking and thinking of students and improve their skills.

Kalit so‘zlar: Ta’lim sohasida o‘qituvchi va o‘quvchilar o‘rtasida nostandart va kreativ fikrlash orqali mustaqil ta’lim ta’lim bilan yondashgan xolda sinfdan tashqari ta’lim, keys va kazuslar birgalikda o‘rganish.

Ключевые слова: в сфере образования, самостоятельное обучение через нестандартное и творческое мышление между учителями и учениками, внеклассное обучение, кейсы и кейсы вместе.

Ta’lim sifati va samaradorligiga erishish faqatgina o‘quvchilarning bilim olish qobiliyati va iqtidoriga bog‘liq bo‘lib qolmasdan, balki unga berilayotgan o‘quv materiallarining sifati, ta’lim jarayonini to‘g‘ri tashkil qilish va yondashuvlarni to‘g‘ri belgilash, o‘qituvchilarning zamonaviy pedagogik yondashuvlar va metodikalardan foydalanish mahoratiga ham bog‘liq. Shu nuqtai nazardan o‘quvchilarda nostandart

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

tafakkur tarzini rivojlantirish modelini ishlab chiqish, unga ta'sir etuvchi omillarni asoslantirish bugungi kunda pedagogik faoliyatni olib borayotgan har bir shaxsdan talab etiladigan kasbiy kompetensiya bilan bog'liq hodisalardir. Bunda, eng avvalo, ta'lim tizimida o'quvchi intellekti va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish, bilish va o'rganishga nisbatan rang-barang yondashuvlar ko'nikmasini shakllantirish, o'rganilayotgan muammoning dolzarbligi, ijtimoiy shart-sharoit bilan bog'liqligi, hayotiy zarurati, shaxs kamoloti va o'z-o'zini rivojlantirishga yo'nalganligi bilan bog'liq jihatlarni qanoatlantirish hamda mazkur omillarni kasbiy kompetensiya nuqtai nazaridan tahlil qilish talab etiladi.

Zamonaviy pedagogik yondashuvlar ta'lim jarayonida qiymat birligi va maqsad muvofiqligi uyg'unligini ta'minlagan holda, o'quvchining shaxsiy mas'uliyati va intellektual salohiyatini rivojlantirish, uni nostandart ijodiy fikrlashga yo'naltirish hamda o'zini-o'zi takomillashtirish bilan bog'liq individual sifatlarni qaror toptiradi. Zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida o'quvchilarda nostandart tafakkur tarzini rivojlantirishda maktab ta'limi jarayonida ta'lim oluvchining intellektual xususiyatlarini individual namoyon etishiga motivatsion shart-sharoitni yaratish, nostandart ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish uchun didaktik imkoniyatlardan yuqori darajada foydalanish lozim. Bugungi kunda maktab ta'lim jarayonida yuqorida biz ta'kidlagan ilmiy mulohaza va yondashuv masalalari etarlicha o'rganilmagan, qolaversa, nazariy asoslantirilmagan davr muammolaridan biri bo'lib qolmoqda.

Bizning nuqtai nazarimizcha, o'quvchi shaxsida nostandart tafakkurni shakllantirish uning individual va tipologik ijodkorlikka xos xususiyatlari bilan asoslagan holda rivojlantirish maqsadga muvofiq va uni yuzaga olib chiqish bevosita unga ta'sir etuvchi tashqi omillar hamda mavjud shart-sharoitlarga bog'liq. Bunda o'quvchining ijod sohasi bilan bevosita bog'liq bo'lgan, kognitiv va shaxsiy shakllanish masalalariga e'tibor qaratish maqsadga muvofiq bo'lib, ijodiy qobiliyatning mohiyati, tuzilishi, tavsifi, tahlili, pedagogik ta'minoti, shakllantirish jarayoni, amaliy mexanizmlari hamda turli usul va yo'llarini pedagogik jihatdan tavsiflash va ilmiy-amaliy faoliyat bilan uyg'unlashtirish zarur.

Pedagogik yondashuvlar nuqtai nazaridan masala mohiyatiga qaraydigan bo'lsak, o'quvchilarda barcha sohalarga xos bo'lgan “tabiiy ijodkorlik” elementlari mavjud bo'lib, uni ma'lum shart-sharoitlar asosida ilg'ash, yuzaga chiqarish va yo'naltirish mumkin. Bunda, eng avvalo, ota-ona va o'qituvchidan kuchli e'tibor talab etilib, bola bilan muloqot o'rnatish borasida to'g'ri va omilkor yo'nalishni belgilab olish hamda rag'bat metodikasidan foydalanish maqsadga muvofiq. Jazolash metodlari o'quvchi shaxsida mavjud ijodiy o'ziga xoslik va nostandart tafakkurni “o'ldiradi”. Chunki nostandart tafakkur tarzi, aksariyat hollarda, tengdoshlar tomonidan kulgi bilan qarshi olinadi va

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

o‘quvchida o‘z “men”ini namoyon qilishi uchun to‘sqinlik qiladi. Shuningdek, o‘quvchilarning nostandart fikrlashga yo‘naltiruvchi usullardan foydalangan holda mavhum-mantiqiy masalalarga o‘yin faoliyati orqali olib kirish hamda evristik fikrlash usullari orqali faoliyat va jarayon uyg‘unligini ta‘minlash bu jarayonda qo‘l keladigan yondashuv hisoblanadi.

Zamonaviy pedagogik yondashuvda o‘quvchi shaxsida shakllantiriladigan nostandart nevrologik fikrlash usullari quyidagilar bilan asoslanishi mumkin: o‘quvchi tomonidan mavjud masala mohiyatiga nisbatan mantiqiy va o‘zgaruvchan fikrlash qobiliyati negizida yondashish; masala mohiyatini anglagan holda uning echim va yo‘llarini bir nechta nostandart muqobil variantlarini taxmin qilish qobiliyatini shakllantirish; mavjud masalaga nisbatan shaxsiy qiziquvchanlikning ortishi hamda tahlil qilish orqali hodisa va jarayonlar o‘rtasidagi bog‘liqlik va farqni anglash qobiliyati; intuitiv mexanizm (hissiy yondashuv) va ratsional bilimlar asosida assotsiatsiyani ta‘minlay olish va qarorlar qabul qilish; narsa va hodisalar o‘rtasidagi o‘xshashlik va ehtimollilik manbalarini ajratish va sintezlash; ilmiy g‘oya va qarashlarni ratsional asoslash hamda mobillikka asoslangan echimlarni taklif etish qobiliyati.

O‘quvchilarning zamonaviy ta‘lim faoliyati jarayonida intellektual qobiliyati va nostandart ijodiy yondashuv samaradorligini rivojlantirish ma‘lum tizimga asoslangan va aniq maqsad sari yo‘naltirilgan model negizida shakllantirilishi maqsadga muvofiq bo‘lib, biz uni quyidagicha tashkil etish va amalga oshirishni lozim topdik:

Ta‘lim jarayonida o‘quvchilar nostandart tafakkur tarzini rivojlantirish modelining komponentlari quyidagilardan iborat:

Maqsad: ta‘lim jarayonida o‘quvchilarning intellektual salohiyatini oshirish va nostandart ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish.

Vazifalar:

- o‘quvchilarning individual qiziqishlarini oshirish va ijodkorlikka yo‘naltirish hamda pedagogik rag‘batlantirish;
- o‘quvchilarning nevrologik ijodiy faoliyatga yo‘naltirish va aqliy faoliyat motivatsiyasini psixologik-pedagogik jihatdan qo‘llab-quvvatlash;
- o‘quvchilarda maktab ta‘lim jarayonida o‘tiladigan fan va predmetlarga nisbatan mantiqiy va evristik yondashuv ko‘nikmalarini qaror toptirish;
- o‘quvchilarning nostandart ijodiy fikrlashini rivojlantiruvchi darslarni tashkil etishda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan maqsadli foydalanish;
- o‘quvchilarni ta‘lim olishga nisbatan subyektiv yondashuvini psixologik jihatdan rag‘batlantirib, pedagogik shart-sharoitlarni yaratib berish;
- maktab ta‘lim tizimidan o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi ijtimoiy psixologik munosabat hamda pedagogik qadriyat maqomini saqlab qolgan holda, uning qadr-

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

qiymatini oshirish yuzasidan zarur ijtimoiy himoya mexanizmlarini suʼbekt va obyekt faoliyatda namoyon boʻlishini taʼminlash;

- zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida taʼlimni tashkil etish va uning samaradorligi bilan bogʻliq jarayonning monitoringini yuritish hamda olingan maʼlumot, chiqarilgan xulosaga koʻra faoliyat muvofiqligini taʼminlash.

Komponentlar: taʼlim berish jarayonida pedagogdan zamonaviy nuqtai nazardan yondashish kompetentligi talab etilib, ilmiy xarakterli tahlil va mantiqiy izchillikka ega boʻlgan tizimli yondashuv hamda oʻquvchilarning individual xususiyati, aqliy va jismoniy rivojlanish proporsiyasi, qolaversa, yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda quyidagilarga yoʻnaltirish maqsadga muvofiq:

- birinchidan, oʻquvchilarning taʼlim olishga boʻlgan ishtiyoqi va kognitiv faoliyati muvofiqligini taʼminlash;

- ikkinchidan, oʻquvchilarning qiziqish va qobiliyati, hissiy munosabatlari, taʼlim qadriyatiga yoʻnalganligi, ijodkorlik sifatleri hamda subyektiv potentsiali va obyektiv taʼsir uygʻunligi natijasida kreativlikni namoyon etish bilan bogʻliq jarayonni pedagogik-psixologik tahlil qilish;

- zamonaviy taʼlim jarayonida oʻquvchilarga uzatilishi lozim boʻlgan taʼlim sifatini boyitish va pedagogik texnologiyalardan foydalanish;

- oʻquvchining taʼlim olishga boʻlgan layoqatini oshirish va nostandart ijodiy fikrlash jarayonini rivojlantirish;

- taʼlim jarayonida va undan tashqari vaziyatlarda oʻquvchining intellektual sifatlerini ragʻbatlantiruvchi va shakllantiruvchi manbalar bilan toʻyintirib borish hamda nostandart ijodiy rivojlanish ustuvorligini taʼminlash.

Oʻquvchilar shaxsini rivojlantiruvchi nostandart taʼlim tamoyillari bilan anʼanaviy oʻquv dasturini boyitish, ularning intellektual salohiyatini oshirib, nostandart ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish jarayonini faollashtiradi hamda shaxsiy tajribasini shakllantirib, bu borada koʻnikma va malakani qaror toptiradi.

Pedagogik jihatdan olib qaraydigan boʻlsak, maqsadli va anglangan faoliyat turi bilan amalga oshirilgan oʻquv mashqlari muntazam takroriy bajarilishi, oʻquvchi tomonidan topshiriq va vazifalarni yuqori darajada oʻzlashtirishga olib kelsa, ikkinchi tomondan, uning oʻziga boʻlgan ishonchning ortishiga xizmat qiladi. Bu jarayon bevosita oʻzlashtirishi yuqori boʻlgan oʻquvchilar tomonidan maqsadli nostandart ijodiy yondashishga nisbatan motivatsiyani rivojlantiradi hamda oʻquvchilar tomonidan barcha fanlarni oʻzlashtirishda ratsionallik elementlari namoyon boʻlib, oʻziga xos kognitiv jarayonlarni rivojlantirishda “qulay makon” qaror topadi.

Xulosa qilib aytganda, maktab taʼlim tizimida oʻquv mashgʻulotlarni tashkil etish, ularning nostandart va qiziqarli topshiriq hamda vazifalar bilan boyitilishi oʻquvchi

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

shaxsida nostandart ijodkorlik elementlarini shakllantirib, istiqbolda uning rivojlanishiga zamin bo‘lib xizmat qiladi.

Bunda quyidagilarga e‘tibor qaratish maqsadga muvofiq:

- nostandart tavsiya etilayotgan mavzu va darslar o‘quvchi shaxsida rivojlanayotgan muammolarni hal qilishga hech qanday asos bo‘lib xizmat qilmasa-da, biroq uning ongida masala mohiyatiga nisbatan bir nechta muqobil yo‘llar bilan yondashish mumkin ekanligi xususidagi axborotni singdiradi;

- o‘quvchi hayotida sodir bo‘lishi mumkin bo‘lgan shartli va shartsiz qiyinchiliklardan cheklanmaydi, balki uni nostandart ijodkorlik yo‘li bilan hayotidan mutlaqo uzoqlashtirish imkoniyatiga ega bo‘ladi;

- o‘quvchilar o‘zlarining tasavvur va fantaziylarini erkin, nostandart ifoda etishlari orqali mavjud jarayon va voqelikni real voqelik bilan bog‘lay olish imkoniyatini, mustaqil qo‘lga kiritish ko‘nikmasini shakllantiradi;

- nostandart ijodiy faoliyat orqali o‘quvchi o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshirib, istiqbolda real kasbni tanlash hamda jamiyat uchun muhim shaxs ekanligini anglaydi;

- nostandart fikrlash jarayoni past intellektga ega bo‘lgan o‘quvchilarning kelajakda yuqori hayotiy samaradorlikka erishishida zamin bo‘lib xizmat qiladi;

- nostandart ijodiy fikrlash (oila va ta‘lim muhitida) ko‘p cheklovlar mavjud bo‘lgan vaziyatda insonni aql darajasi bilan bog‘lashga olib keladi;

- nostandart ijodiy fikrlash o‘quvchining intellektual imkoniyatlarini oshirib, individual qobiliyatlari dinamikasini rivojlantiradi.

Umuman, tadqiqot natijalari asosida ishlab chiqilgan zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida o‘quvchilarda nostandart tafakkur tarzini rivojlantirish modeli ta‘lim mazmunini isloh qilishni, chuqurlashtirishni, o‘quvchilardagi ijodiy qobiliyatni rivojlantirishga yo‘naltirilishini nazarda tutadi. Bu esa bugungi kunda dunyo mamlakatlari maktab ta‘limiga qo‘yilayotgan talablarga muvofiq keladi. O‘quvchilarda nostandart tafakkur tarzini qaror toptirish ularning ilmiy va kasbiy salohiyatidan foydalanish koeffitsiyentini bir necha karraga oshiradi. Buning natijasida jamiyatda ilmiy yutuqlar, innovatsion loyihalar, ratsionalizatorlik takliflarining soni va sifati ortadi. Bu esa jamiyatning ilmiy yutuqlar asosida rivojlanishini ta‘minlashga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR.

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining "O‘zbekiston Respublikasi oliy ta‘lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida"gi PF-5847-son Farmoni // Qonun hujjatlari ma‘lumotlari milliy bazasi, 08.10.2019 y.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining "Oliy ta‘lim muassasalarida ta‘lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli

islohotlarda faol ishtirokini ta'minlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-3775-son Qarori // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 05.06.2018 y.

3.Lutskovich V.V. Spetsifika vzaimosvyazi tipov mishleniya i subyektivnix osobennostey ponimaniya//Eksperimentalnaya psixologiya, 2013, tom 6, № 3. –S.54

4.G.S.Raxmonova. Kreativ va ijodiy tafakkur muommosining xorijiy tadqiqotlarda o'rganilishi.O'zMU Xabarlar, 2022. № 1-2, -B 153-155..

5. G.S.Raxmonova Theoretical and methodological fundamentals of developing non-standard thinking in students // ISJ Theoretical & Applied Science, 2022. №04 (108), Pp.565-572.

6. G.S.Raxmonova Kreativ va nostandart tafakkur muammosining pedagogik tadqiqotlarda o'rganilishi // Тафаккур зиёси, 2022. 2-сон, -Б

UCHINCHI RENESSANS SHAROITIDA ALISHER NAVOIY IJTIMOIY-FALSAFIY QARASHLARINING AHAMIYATI

Xaidarov Rahmatullo Ergashevich

falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Andijon davlat universiteti

+998973327776, huroson2@gmail.com

Jamiyat hayotida ijtimoiy-biologik mavjudot sifati inson markaziy o'rinni egallaydi. Markaziy o'rinni egallashi esa uni moddiy va ma'naviy yaratuvchanligi bilan belgilanib, insonning individual siymosida sifat tarzida ifodalanishi tufayli turli xil yondashuvlar asosida o'rganib kelinmoqda. Natijada, fanda insonshunoslikka doir bo'lgan tadqiqotlar dinamikasi o'sib bormoqda. “Homo sapiens”ning paydo bo'lishidan bugunga qadar insonning o'ziga, insonning tabiatga, insonning predmet va buyumlarga, insonning san'at va madaniyatga, insonning yaqinlari va atrofdagilarga, insonning mehnatga bo'lgan munosabat tarzlarini shakllan va mazmunan takomillashib kelmoqda. Bu takomillashuv zahirida orzudagi insonga doir bo'lgan qarashlar ifodalangan bo'lib, bunday yondashuvlarning fanga yoki ilmiy maktablarga taalluqliligini inobatga olgan holda falsafiy talqinni amalga oshirish mumkin. Falsafiy talqin majmuaviyligi jihatidan jamiyatning ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy va madaniy sohalarini takomillashtirishga ta'sir ko'rsatuvchi omillar hamda asosiy ishtirokchi inson ekanligini inobatga olgan holda izohlashni nazarda tutadi. Yangi O'zbekistonning taraqqiy etishi ham bevosita ma'naviy-ma'rifiy ishlar mazmundorligiga bog'liq bo'lib, bunda inson omiliga tayanilishini nazarda tutadi.

Bugungi globallashtirish sharoitida insonning ma'naviy yaratuvchanligini barbad qilishga turli ko'rinishdagi harakatlar avj olgan bir paytda siyosiy yaxlitlikni saqlab,

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

jamiyat hayotining farovonligini ta'minlash bosh strategik maqsad sifatida amal qiladi. Buning uchun davlat mavjud bo'lgan resurslaridan foydalanib, yurtsevar, tinchlikparvar, fidoyi yoshlarni tarbiyalash uchun dasturiy ishlarni amalga oshiradi. Mamlakatimiz Prezidenti Sh.Mirziyoyev har qanday taraqqiyotning asosida ilm fan mavjudligini alohida belgilab, “Hozirgi paytda dunyo miqyosida raqobat qanday keskin tus olib borayotganini hammamiz ko‘rib turibmiz. Bu shiddatli raqobatga faqat zamonaviy ilm-fan, yuqori texnologiyalar va innovatsiya yutuqlarini keng joriy etish orqali munosib javob bera olamiz”[1.237] deb yoshlarimizni ilm-fanga qiziqtirish, ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy institutlarning faoliyatini ham ilmiy o‘rganish asosida takomillashtirishni nazarda tutgan. Bu yo‘nalishda Alisher Navoiyning “O‘zlik uyi” (Men konsepsiyasi) tarkibida “Men – ilm oluvchi va izlanuvchiman” konsepti bugungi tahlikali zamonda ham xavf va tahdidlarning ta'siriga tushmaslik uchun asos sanalishini kuzatishimiz mumkin. Navoiyning komil inson konsepsiyasida kamol topishning substansiyasi ma'naviyat ekanligi va insonning kamol topishida ijtimoiy me'yorlar hamda ideallar asosiy manba sanalishi ko'rsatib o'tiladi. Bu o'z navbatida yoshlar uchun ibrat sanaladigan ideallarni milliy ruhni ifodalab beruvchi xulq-atvor namunasi bilan, moddiy yoki ma'naviy yaratuvchanligi bilan ibrat bo'ladigan insonlarning hayot faoliyatini ommaviylashtirishni taqozo etadi.

Navoiy bu masalaga ijtimoiy-falsafiy nuqtai nazar bilan yondashib, sub'yektivlikka e'tibor qaratib, Haqqa erishish yo'lida bajariladigan amallar boqiylikka doir bilimga ega bo'lganlarda ifodalanishini e'tirof etgan. Shu sababli komillikni vasf etishda u predmetlilikka (mazmundorlik) urg'u berib, insonlarni anglashga chorlaydi. Ideallik bu ongning sifat ko'rsatkichiga oid bo'lgan tavsif sanalib, Navoiy islomiy manbalar, payg'ambar alayhissalom va solih kishilarning siymosidan foydalangan. Natijada sub'yekt o'zining bilim va tasavvurlarini o'ziga qaratilgan ma'lumotlar tarzida idrok etadi. Ya'ni, reflektivlik ifodalanadi. Jumladan, “Faqat Tangri boqiy qolib, Yeru koinotda istiqomat qilganlardan hech kim qolmas! Yor abadiy bo'lib, dushmanlar izsiz daf bo'ladilar”[2.86].

Komillikka erishishda kechadigan jarayonlarni anglash muhim sanaladi. Mutafakkir “Inson va inson” va “Inson va Haq” munosabatlarida individual insonning kamoloti masalasiga e'tibor qaratib, harakatga keltirish uchun turli ibratli diniy hikoyalar, solih kishilarning hayotidan lavhalarni keltiradi. Uning fikricha, inson har qanday vaziyatda shukr qilib, hayot va faoliyatini davom ettirishi lozim. Shukr qilish bilan ne'matlarning ortib borishi kuzatiladi. Ne'mat deganda, nafaqat dasturxonga tortiladigan mahsulotlar balki, ilohiy ne'mat tarzida insonning xulqida namoyon bo'ladigan sifatlar nazarda tutilgan. Fikrimizga dalil tariqasida “Hayrat ul-abror”da keltirilgan o'n yettinchi makolatdan namuna keltiramiz: “O'zingni g'ofil va parishonhol tutib, har xil ishlar bilan

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

shug‘ullanar ekansan, bundan Xudoga hech qanday manfaat bo‘lmasa ham, harakat qilki, gunoh ham sodir bo‘lmasin. O‘z faoliyatingda birovga yaxshilik qil, hech bir yomonlik ham qilma”[3.123].

Komillikning belgilari ko‘p. Uning asosiy manbasi ma’naviyat ekanligini anglagan inson hamisha hayrli ishlarga qo‘l urib, hayotguzaronlik qiladi. Mutafakkir aynan shu tarzidagi insonlarga xitob qilib, “gunoh sodir etmagin, yaxshilik qil, o‘zingni yomonlikdan tiy”, deb ta’kidlaydi. Ma’naviyatli inson iymon, e’tiqod va ishonchga tayanib, uning har bir amallariga ijtimoiy munosabatlar darajasida javob qaytishini inobatga olgan holda harakat qiladi. Navoiy o‘zining ijtimoiy-falsafiy qarashlarida “Inson va inson” munosabatida “Men”ni ko‘rsatish va “Men” uchun ibrat bo‘lishni kamol topishning shartlaridan biri hisoblaydi.

Navoiyning komil inson konsepsiyasida “Men konsepsiyasi” “O‘zlik uyi” tushunchasi bilan vasf etiladi. Tadqiqotchi A.Malik “O‘zlik uyi” deganda, “O‘zim”, “Men” degan da’vo insonni Haqdan ayiradi. Namozga otlangan inson o‘zlik uyidan chiqishi shart – nafsini unutmog‘i kerak. So‘ng baytullohga – Tangri uyiga qadam qo‘ysin”; deb ko‘rsatib o‘tadi. Akrom Malikning yondashuvida teologik tahlil tamoyillarining ustivorligi kuzatiladi. Bizningcha, “O‘zlik uyi” (Men konsepsiyasi) insonni:

- a) “Men - insonman”;
- b) “Men – erkak/ayolman”;
- v) “Men – kasb sohibiman”;
- g) “Men – ota/onaman”;
- d) “Men – farzandman (o‘g‘il/qiz)”;

ye) “Men – ilm oluvchi va izlanuvchiman” tarzidagi mantiqiy majmuani ifoda etgan. “Insonning ong va bilimi naqadar yuksalsa, hayvonlik xususiyatlaridan u o‘shancha uzoqlashadi. Ong va idrok tubanligi esa uni hayvonga yaqinlashtiradi. Anglamaslik - yomon. Tushunmaslik – kulfat”. I.Haqqul axloqiy ong darajasida Navoiyning komil inson konsepsiyasidagi “Xulqi hamida”ni tavsiflagan bo‘lsa-da, baribir individual sifatlarga jumladan, ijobiy va salbiy sifatlarning qiysiy bayonini axloqshnoslik tamoyillari asosida keltirib o‘tgan. Jamiyatimizdagi ayrim bir illatlarni (keksa va yosh avlod orasidagi nizo, moddiy boylik orttirish uchun o‘g‘irlik sodir etish, yoki birovning mulkiga hiyonat qilish, turli ko‘rinishdagi kiberjinoyatlar, shantaj va boshqalar) bartaraf etishda ongni to‘g‘rirog‘i, axloqiy ongning madaniy darajasini ko‘rsatib o‘tgan.

Xusola qilib aytishimiz mumkinki, Yangi O‘zbekistonning ijtimoiy-siyosiy hayotidagi o‘zgarishlar dinamikasining mohiyatiga e’tibor qaratsak, barcha bunyodkorlik ishlari inson kamolotini ta’minlashga qaratilganligini kuzatish mumkin. Alisher Navoiyning komil inson konsepsiyasi o‘z zamonasi orzusidagi bunyodkor insonlardan

iborat bo‘lgan jamiyatni tasavvur etib, bunda ma’naviy inson va taqvodor inson konseptlariga ustuvorlik bergan. Yangi O‘zbekistonning ma’naviy hayotini ta’minlashda ma’naviy inson konsepti amaliy mazmun kasb etadi. Chunki bugun turli vositalar asosida milliylikka putur yetkazuvchi va iste’molchi inson modelini targ‘ib qilinishini avj olganligini inobatga olsak, ma’naviy inson konsepti nafaqat milliy qiyofada balki, milliy hayot tarzida ham ifodalanib, regulativ hamda yo‘naltiruvchi funksiyalarni bajara oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi [Matn] – T.: “O‘zbekiston” nashriyoti, 2021. – 464 b.
2. Алишер Навоий: “Хайрат ул-аброр” (Матн, шарх, насрий баён, луғат) / Биринчи китоб: муқаддима / А.Малик. – Т.: “Tamaddun” нашриёти, 2021. - 472 б.
3. Алишер Навоий. Хайрат ул-аброр. (яхшилар хайрати). Насрий баён қилувчи А.Хайитметов. Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, Т.: - 1974. 145 б.

YOSHLARNI BILIMI, IQTIDORI VA MA’NAVIYATINI YUKSALTIRISHDA ZAMONAVIY AXBOROT TEXNOLOGIYALARNING O‘RNI

РОЛЬ СОВРЕМЕННЫХ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПОВЫШЕНИИ УРОВНЯ ЗНАНИЙ, ОДАРЕННОСТИ И ДУХОВНОСТИ МОЛОДЕЖИ

THE ROLE OF MODERN INFORMATION TECHNOLOGIES IN INCREASING THE LEVEL OF KNOWLEDGE, GIFTEDNESS AND SPIRITUALITY OF YOUNG PEOPLE

Mamasidiq To‘lanov

katta o‘qituvchisi, Qo‘qon Universiteti Andijon filiali

“Ijtimoiy va iqtisodiy fanlar” kafedrası tolanov1963@mail.ru, +998 90 1428252

ANNOTATSIYA

Maqolada oliy ta’lim muassasalarida o‘qitish texnologiyalarini takomillashtirish, o‘quv jarayonida zamonaviy axborot kommunikatsiya tarmoqlarini o‘z o‘rinida maqsadga muvofiq foydalanishga bog‘liq ekanligi ko‘rsatib o‘tiladi.

АННОТАЦИЯ

В статье показано, что совершенствование педагогических технологий в высших учебных заведениях зависит от использования современных информационно-коммуникационных сетей в учебном процессе в соответствии с целевым назначением.

ANNOTATION

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

The article shows that the improvement of pedagogical technologies in higher educational institutions depends on the use of modern information and communication networks in the educational process in accordance with the intended purpose.

Kalit soʻzlar: *axborot texnologiyalari, masofaviy taʼlim, fan-texnika, kompyuter, moddiylashtirish, telekommunikatsiya, informatsiya, shaxs, intellektual, obyektivlik, marketing, biznes texnologiya, ekstensiv, axborot kommunikatsiya, investitsiya, axborotlashtirish, maʼrifat, maʼnaviyat.*

Ключевые слова: *информационные технологии, дистанционное обучение, наука и техника, компьютер, модуляция, телекоммуникации, информация, личность, интеллектуальный, объективность, маркетинг, бизнес-технологии, экстенсивный, информационные коммуникации, инвестиции, информатизация, просвещение, духовность.*

Keywords: *information technologies, distance learning, science and technology, computer, modulation, telecommunications, information, person, intelligence, objectivity, marketing, business technologies, extensive, information communications, investment, informatization, education, spirituality.*

Keyingi paytlarda fan-texnika, axborotlar va kommunikatsiya taraqqiyoti natijasida ilgʻor mamlakatlar jamiyat rivojlanishining turli jabhalarida sezilarli yutuqlarga erishdi.

Bu oʻzgarishlar va yangilanishlar mustaqilik yillarida Oʻzbekistonda ham taʼlim va ishlab chiqarishni barcha sohalariga kirib bordi. Oliy taʼlim tizimida zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanishning ayrim sohalarida mamlakatimiz dunyodagi yetakchi davlatlar qatoridan oʻrin oldi.

Ayni paytda dunyo mamlakatlarida taʼlim standartlarida yangi axborot texnologiyalari taxlili va rivojiga bagʻishlangan qator anjumanlar muntazam oʻtkazilib borilmoqda.

Anjuman va koʻrgazmalar natijasida chiqarilgan asosiy xulosa shundan iboratki yangi axborot texnologiyalarini oliy taʼlimga va ishlab chiqarishga qoʻllash tufayli taʼlim sifati, uning individuallashtirishini hamda jamiyatni axborotlashuv bosqichiga oʻtishini jadallashtirmoqda. Ushbu maqolada hozirgi kunda taʼlimda uchta asosiy texnologik yoʻnalish ustuvorlik qilayotganligi masalasiga bagʻishlangan:

– oʻquv materiallarining SD-ROM texnik imkoniyatlaridan, kompyuter resurslari (matn, grafika, rangli 3D-tasvir, animatsiya, vidokliplar, tovush, muzika va musiqaviy boshqarish)dan foydalanishga imkon beradigan oʻqitishning prinsipial yangi uslubiyotini ishlab chiqish va yaratish;

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

– yangi axborot texnologiyalari asosida, ta’lim oluvchilarni mustaqil boshqaruvchi va sirtqi ta’limning o’ziga xos yangi shakli, masofaviy ta’limni o’quv jarayoniga tadbqiq etish;

– ta’lim sohasida hozirgi zamon telekommunikatsiyasi va axborot tarmoqlari texnologiyasidan foydalanishga jiddiy e’tibor qaratish.

Bu yo’nalishlar mohiyatini tadqiqotchi Itiyel de Sol Tul quyidagicha izohlaydi: «Axborot-tezlik bilan qayta ishlanish (kompyuterizatsiya) xarakteriga ega bo’lganligi uchungina emas, yer sharining har bir nuqtasiga vaqtning muhim sharoitida kerakli joyga o’z vaqtida zudlik bilan yetib bora olishi bilan ham qimmatlidir» [1]

Axborotning bunday shiddatli funksiyasi ta’limda tarmoq tarmoqlararo tizimlar tashkil etadi. Yuqorida ta’kidlagan ana shu uchta asosiy komponent oliy ta’lim boshqaruvida alohida ahamiyatga ega bo’lib, ta’lim jarayonida ijobiy o’zgarishlarga sabab bo’ladi, uning ishtirokchilarini mustaqil bilim olishdagi salohiyatini yuksalishiga ta’sir etadi. Shuni alohida ta’kidlash kerakki, axborot – obyektiv reallikning muhim qismini ifodalovchi tushuncha bo’lib, o’zini saqlash, qayta ishlash va ta’sir natijalari(izlari)dan foydalanish uchun mo’ljallangan moddiy tizimlarda namoyon bo’ladi.[2] Obyektivlik, moddiylashtirish va uzatish imkoniyatining mavjudligi – axborotning muhim xususiyatlari.

“Axborotni o’rganish axborot-boshqaruv jarayonini tahlil qilish bilan uzviy bog’liq, chunki, axborot unda funksional xossa sifatida mavjuddir.”[3]

Ma’lumki, (informatson) axborot texnologiyalarining insonga ta’sir etuvchi yana bir muhim sohasi ham borki u bevosita ta’lim jarayoni bilan uzviy bog’liq. Axborotlashgan jamiyatda qayta ta’sir kuchga ega bo’lgan texnologiyalarni tadqiqotchi YE.Jukov quyidagicha izohlaydi: «Ijtimoiy-madaniy sohaga ta’sir etuvchi axborot texnologiyasi (He Tech), vujudga kelayotgan yuksak gumanitar texnologiya (Nigh-Hume), shuningdek siyosiy texnologiyalar RR-texnologiyasi, marketing, biznes-texnologiyasi va shakllanib borayotgan mustaqil ijtimoiy-madaniy fenomenlardir»[4] Bu texnologiyalarni ijobiy tomoni bilan birga muayyan xavfi ham mavjud. Xavf shundaki kishilar ongiga tashqaridan kuchli bosim va ta’sir o’tkazish jarayoni oshib borgan sari axborot va bilimni boshqarish ham kishilar ongidagi o’zgarishlar bilan bog’liq holda kechadi.

Ana shu ma’noda, aytish mumkin-ki, ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlardagi o’zgarishlar albatta ta’lim tizimida, shu jumladan aliy ta’limda ham o’z aksini topadi. Shunga ko’ra C.X. Карпенновнинг quyidagi fikrlariga to’la qo’shilish mumkin. «Inson ongidagi o’zgarishlarni ijobiy tomonga yo’naltirishda inson va jamiyat axloqiy imkoniyatlarini belgilovchi ta’lim va tarbiya muhim ahamiyat kasb etadi.[5] Bu bejiz

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

emas albatta. Chunki, «intellektual va innovatsion inqilob nafaqat an’anaviy ta’lim tizimida shu bilan birga ta’lim berishning ichki tizimini takomillashtirishda ham ta’limni rolini yanada oshirdi.

Ta’lim oluvchi uchun o’tkir intellekt, juda qisqa fursatda o’qib o’rganish zarur. Chunki, ta’lim inson hayotidagi asosiy «texnologiya»ga aylanib qoldi. Ayniqsa oliy ta’lim bugungi kunda murakkab ziddiyatli, yechilishi qiyin bo’lgan quyidagi muammolar:

bilimlar oqimini haddan ziyod oshib borayotganligi va oliy ta’limda kadrlar tayyorlov vaqtini cheklanganligi;

fan va bilimni birligi va ayni vaqtda uning fundamental va amaliy turlarga ajralganligi;

ta’limning integratsionlashuv jarayonini kuchayishi ammo uning berayotgan samarasini pastligi.

Ana shu jarayonlar sababini taxlil qilib rus olimlari ta’limida olingan bilimlar axborot-kommunikatsion masalalar samarasini aniqlash maqsadida Reuters kompaniyasidagi 1300 mutaxassislardan so’rovnoma o’tkazganlarida quyidagi natijalar aniqlangan.

25% xodimlar axborotlar xajmini noaniqligi;

38%i, muhim axborot olish uchun katta miqdorda vaqt talab etilayotganligi;

41% i, ish sharoiti haddan ziyod murakkablashganligi;

47%i, ma’lumotlar qidirish, uning asosiy ishidan ajratib qo’yayotganligi;

48%i, internetni informatsiya «uyali»ga aylanib qolishidan qo’rkishini;

49%i, olingan axborotlarni qayta ishlash imkoniyatini chegaralanganligini;

94% bu boradagi vaziyatni yaxshilanishiga ishonch bildirayotganligini ma’lum qilganlar.

Ana shunday taxlil ma’lumotlar, YUNESKOning 2002 yilgi hisobotida ham qayd etilib Yevropa jamoatchiligining 74/o i axborotlashuvdagi ana shu jihatlariga «axborot xorg’inligi sindromi infofobiya» «diagnoz» qo’yishgan.

Bunda axborot almashinuvi mexanizmidagi nuqsonlar bilan bir qatorda, axborotlashgan bilimlarni ma’naviy eskirishi oralig’idagi muddatni (avvallari 1-2 yil, hozirda esa 10-15 yilni) oshishi bilan bog’liq jarayonlarni ta’siri ham katta.

Binobarin, Oliy ta’lim tizimida o’quv jarayonlarini boshqarishning mazmuni ham avvalo olingan axborotni ishonchliligi, ilmiyligi kabi meyorlarni o’z ichiga oladi. Boshqacha aytganda axborot-kommunikatsion texnologiyalardan ilm-fan natijalari asosida samarali foydalanish muhim ahamiyatga ega. Demak ta’lim bilan ilmiy faoliyatni boshqarish orasida ham uyg’unlik bo’lishi zarur.

Mamlakatimizda ilmiy faoliyatni tashkillashtirish, uni amalga oshirish qonuniyatlari, bu boradagi moyilliklar, rag’batlantirishning turli shakllari kam

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

o'rganilganligi, ta'lim-fan va ilmiy faoliyatni samarali boshqarishni bir oz murakkablashtiradi. O'tish davrida, «...islohotlar chuqurlashgan sayin, ilmiy-texnikaviy faoliyatni tashkil etish tizimida saqlanib qolgan eskicha yondashuvlar mamlakatning texnologik taraqqiyotiga salbiy ta'sir etmokda, ilmiy-texnikaviy imkoniyatlardan foydalanish samaradorligini pasaytirmokda.

Bu fanni rejalashtirishga bo'lgan urinishlar davom etayotganida, fan va iste'molchilarning ilmiy natijalarga nisbatan zamonaviy bozor munosabatlar talab etayotgan o'zaro manfaatdorlik mexanizmlarini topa olmasligida, ilmiy dasturlar va texnologik ishlanmalarning xolis va mustaqil ekspertizasi mavjud emasligida namoyon bo'lmoqda». Buning natijasida «...ilmiy-texnikaviy faoliyat tashkiliy tuzilmasining zamonaviy sharoitlarga nomuvofiqligi, intellektual va moddiy resurslarning yirik ilmiy dasturlar va texnologik loyhalarni amalga oshirishga yo'naltirish imkoni yo'qligi, taklif etilayotgan ilmiy dasturlarning muqobili mavjud emasligi bois mamlakat ilmiy-texnikaviy taraqqiyotiga g'ov bo'lmoqda, milliy salohiyat rivojini sustlashtirmoqda».

Respublikada fan-texnika taraqqiyotini jadallashtirish borasida erishilgan yutuqlar ahamiyatini pasaytirmasdan, bu borada yuqorida qayd etilganlariga qo'shimcha quyidagi muammolarning, xususan, ilmiy tadqiqotlarning ba'zi yo'nalishlari rivojlanishida negativ xolatlar, moyilliklar kuzatilayotganligini, ilmiy faoliyatni rag'batlantirish qoniqarsiz ekanligini, ilmiy muassasalar moddiy-texnik bazasining bugungi holati ilmiy jamoatchilikni tashvishga solayotganligini, olimlar, injener-kadrlar tomonidan olinayotgan patent, litsenziyalarning sonini yildan-yilga past darajada o'zgarmay qolayotganligini ta'kidlash lozim. Bunday holat yuzaga kelishi sababini, sho'rolar hukumatining iqtisodga rahbarlik qilgan davrda yuzaga kelgan ishlab chiqarish tizimida fanni o'zidan begona qilishga qaratilgan mexanizmning shakllanishidir. Bu tezisni yuzaga kelishiga asos bor. Uzoq yillar davomida ishlab chiqarishda ikki parallel voqelik mavjud bo'lgan: birinchidan, ishlab chiqarish arzon ishchi kuchiga ega bo'lgan va unga tayangan; ikinchidan, ishlab chiqarilayotgan tovarlarning aksariyati kamyob bo'lganligi sababli korxonalarda tayyorlangan har qanday mahsulotga ham talab bo'lgan, ularni ishlab chiqarishga zarur bo'lgan yuqori malakali mutaxassislarning, olimlarning mehnati, ular tomonidan o'tkazilgan fundamental tadqiqotlarning natijalari fan va texnika qo'mitasi javonlarida foydalanilmasdan qolib ketavergan.

Serharajat iqtisod va fan-texnika taraqqiyoti bir-biri bilan murosasiz holatda bo'lgan. O'sha davrda g'aroyib vaziyat yuzaga kelgan: yaxlit, markazdan boshqariladigan fan bo'laklarga: akademik fan, tarmok fani, oliy o'quv yurtlarida amalga oshiriladigan tadqiqotlarga bo'lingan va ular o'rtasidagi birlik, uzluksizlik zanjirlari uzilgan. 80-yillarning ikkinchi yarmi 90-yillarning boshlarida (o'tish davrining dastlabki yillari) davlat yaxlit fan-texnika va investitsiya siyosatini olib bor olmadi. Natijada,

mamlakat shunday holatga tushib qoldiki, ishlab chiqarayotgan mahsulotlarning salkam 90 foizi dunyo bozorida raqobatdosh emasligi ma’lum bo’lib qoldi.

Uzoq yillar davomida mamlakatimizda fan ekstensiv takror ishlab chiqarish modeli bo’yicha rivojlandi, ilmiy tadqiqotlarni yangi yo’nalishlarini o’zlashtirish ilmiy xodimlarning sonini o’sishi hisobiga amalga oshirildi, kadrlar rotatsiyasi asosan o’zini fanda ko’rsata olmagan xodimlarning nafaqaga chiqishlari bilan belgilandi. Bu holatning negativ roli ilmiy xodimlar sonini o’sish sur’atlarini pasayishida, fanning bir qator yo’nalishlari o’zlashtirilmay qolganligida, yosh ilmiy xodimlar ulushining keskin pasayishida namoyon bo’ldi.

Umumjahon miqyosida yuqori texnologiyalarni yaratish, ulardan keng foydalanish borasida bayroq hamon AQSH da, ikkinchi o’rinni Yaponiya egallab turibdi. Bu davlatlar qatoriga Yevropa Ittifoqi mamlakatlari ham yaqinlashib kelmoqdalar. Keyingi yillarda yuqori texnologiyalar bozoridagi raqobat kurashiga Janubiy Koreya, Singapur, Gonkong hamda Tayvan kabi mamlakatlar ham qo’shilgan. Bu mamlakatlar oxirgi 20 yilda yuqori texnologiyalarni umumjahon eksportida ulushlarini 1 dan 9% ko’paytir dilar.

Xulosa qilib, yuqoridagi fikrlarga tayanib aytish kerak-ki, kim axborotga ega bo’lsa u dunyoni boshqaradi barcha sohalarda xususan oliy ta’limda ham samarali natijadarga erishadi.[6]

Adabiyotlar

1. Итель де Сол Тул. Использование инструментов технологии свободы. М.: НИИВО, 2004, С-37
2. N.A.Shermuhammedova. Ilmiy tadqiqot metodologiyasi. Darslik. Toshkent 2014. B-352
3. Б.Тўраев. Информационное свойство пространства и времени // Естетествознание и философия. III международный семинар. – Санкт-Петербург: 1992. – С-64
4. Жуков Е. Социкультурная реальность. Высшее образование в России – 2006, №11-с-86-94
5. Карпенко С.Х. Духовно-нравственные ориентиры и современная цивилизация. / Высшее образование сегодня-2006, №29, С-20-27
6. Ortiqov A. O’zbekistonda fanni rivojlantirish va yuqori texnologiyalarni tezkor joriy etish muammolari, Iqtisodiyot va ta’lim jurnali, №2, T., 2005, B-17-18.

INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISHNING IJTIMOIIY ASOSLARI

Abdulkhakov Salim O‘ralovich

Mehnat va ijtimoiy munosabatlar akademiyasi kata o‘qituvchisi sotsiologiya
fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

(93)588-70-19

salim.abdulkhakov@mail.ru

Karimova Dildora Dilshod qizi

Ijtimoiy ish yo‘nalishi 2-kurs talabasi. (94)685-83-75

dildorakarimova363@gmail.com

Toshkent shahri

ANNOTATSIYA

Maqolada jamiyatning barcha bo‘g‘inlarida, inson kapitalini rivojlantirish, mehnat faoliyatini takomillashtirish bilan bog‘liqligi hamda milliy mentalitetning o‘rni ko‘rsatib berilgan.

Kalit so‘zlar: inson kapitali, mentalitet, aqliy mehnat, madaniyat, mamlakat, intellekt, zamonaviy jamiyat

Ta‘lim tizimi zamonaviy jamiyatda nafaqat kapital, balki madaniyat timsoli sifatida namoyon bo‘ladi. Insoniyat dunyosining bevosita va bilvosita ishtirokchilari, ya‘ni yaratuvchilari – subyektlardir. Bu kishilarning tabiatga va o‘zlariga o‘xshash subyektlarga turli ko‘rinishlarda shakllangan usul va vositalar bilan ta‘sir etishida namoyon bo‘ladi. Subyektivlikning predmetli shakli madaniyatni hosil qiladi⁴³.

Yoshlar mehnat faoliyatini takomillashtirish, eng avvalo, mentalitet bilan bog‘liq. Milliy mentalitet asrlar davomida ijobiy va samarali shakllanib u mehnatga bo‘lgan munosabatlar, undagi pragmatizm xususiyatlari orqali namoyon bo‘lgan. Turli davrlarda jamiyat o‘z a‘zolaridan mehnat qilishga oid dunyoqarashni shakllantirish, undan begonalashuv hissini yo‘qotib, unga nisbatan munosabatni o‘zgartirish, uning shakllarini mustaqil belgilashga imkoniyat yaratilgan. Biroq, bolalar mehnati hamma vaqt risoladagidek kechmagan. Sotsiologik tadqiqotlarda o‘smir va o‘spirinlikdan boshlab, «shaxs kamoloti»ga erishuv yo‘lida kasbni atrofdagilar ya‘ni ota-onalar, tanishlar, nufuzli-obro‘li shaxslar tomonidan tanlangan. Xalqimiz maqolida qayd etilganidek, «Bir yigitga qirq hunar ham oz» hisoblangan. Lekin bunday maqol va matallar zamonaviy jamiyatda o‘z ahamiyatini yanada oshirmoqda. Biroq, xorijlik ta‘lim amaliyotini kuzatsak, u yerda «tor mutaxassislik» iborasi ko‘p qo‘llaniladi. Bunda bevosita «qobiliyat» umumiy va maxsus turlarga bo‘lib o‘rganilishi kuzatildi. Darhaqiqat, umumiy

⁴³ Покровский Н.Е. Глобализация и конфликт // Вестник Москва. Ун-та. Сер.18. Социология и политология. 1999. –№ 2.-С. 33.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

qobiliyat shaxsning har qanday faoliyatga kirishishida muvaffaqiyat uchun imkon yaratasa, maxsus qobiliyat esa faqat ayrim yo‘nalishdagi faoliyat turidagina muvaffaqiyatga erishish uchun asos bo‘ladi⁴⁴. Ammo har qanday qobiliyat bevosita va bilvosita mehnat munosabatlariga bog‘liq bo‘ladi.

Darhaqiqat, har bir xalqning milliy mentaliteti shakllanishi, rivojlanib borishida mehnat munosabatlari muhim o‘rin tutadi. «Mehnat mentalitetga nisbatan harakatlantiruvchi kuch bo‘lsa, o‘z navbatida, mentalitet mehnatga nisbatan faoliyatni belgilovchi milliy shakl beradi»⁴⁵. Kishilardagi mavjud mehnat mentaliteti inson, millat, xalq xarakterini tavsiflab beruvchi omilga aylanadi. Ammo mehnat mentaliteti mavzusi ko‘p hollarda tadqiqotchilarning e‘tiboridan chetda qolmoqda. Aqliy mehnat mentaliteti masalasi bugungi O‘zbekiston jamiyatida qanchalik samarali yo‘lga qo‘yilgan – buning izohiga ilmiy jihatdan javob topish vaqti keldi. Chunki, ilmiy manbalar bilan ishlash, ularni qiyosiy tahlil etish, o‘z fikrini qog‘ozga tushira olish, tahliliy matn bilan ishlash, yozishmalarda o‘z fikrini aniq bayon etish darajasi hamon sustligicha qolmoqda. «Farzandlarimizni mustaqil fikrli, zamonaviy bilim va kasb-hunarlarini egallagan, mustahkam hayotiy pozitsiyaga ega, chinakam vatanparvar insonlar sifatida tarbiyalash biz uchun dolzarb ahamiyatga ega bo‘lgan masala hisoblanadi»⁴⁶. Bugungi kunda kitob nashr qilish ko‘lami kengaydi, gazeta va jurnallar soni kun sayin ortmoqda. Axborot texnologiyalari rivojlanishi tufayli hayotimizga Internet kirib kelishi natijasida kitoblar ham, matbuot asarlari ham elektron shaklda taqdim etila boshlandi. Axborot oqimining ko‘pligi u bilan tanishish, uni qayd etish, unga ishlov berish, undan maqsadli foydalanish, ya‘ni axborot olish madaniyatini egallash zaruriyatini keltirib chiqardi. Biroq, aqliy mehnat mentaliteti odat tusiga kira olmayapti. Deylik, kitobxonlik orqali kasbiy intellektual salohiyatni namoyon etish, har bir jumlaning kontent-tahlil etish orqali yangi g‘oya yarata oladigan yoshlar «armiyasi»ni shakllantirish sur‘ati ham past.

Xalqning milliy xarakterini namoyon etishda aqliy mehnatning o‘rni katta. U insonning teran tafakkur faoliyatini nafaqat jamiyat, balki kishilik dunyosi bilan bog‘laydi. Aqliy mehnat milliy mentalitet, xalq xarakterining mazmun-mohiyatiga ulug‘vorlik beradi. Nazarimizda, aqliy mehnat mentaliteti millatning o‘z hayotiy ehtiyojlarini qondirish, milliy ruhiyatni namoyon etish usuli bo‘lib, ijtimoiy mohiyatiga ko‘ra, cheklanish, begonalashuv, tengsizlik, xurofot, adolatsizlik va eng muhimi, qonun buzilishiga barham beradi.

⁴⁴ Mahmudov I. Boshqaruv psixologiyasi. –Toshkent. “Akademiya”, 2006. –B.25-26.

⁴⁵ Turg‘unboyev F. Istiqol va mehnat mentaliteti. –Farg‘ona: 2003. – B.12.

⁴⁶ Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. -Toshkent: “O‘zbekiston”. 2017. –B.157-158.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Shaxs mehnat bilan kamolotga erishishida ijtimoiylashuv birinchi navbatda oiladan boshlanadi. Xususan, o‘zbek oilalarida bolalarda aqliy intellektual mehnatning shakllanishi va rivojlanib borish holati bugungi kunda quyidagi holatda yuz bermoqda. Birinchi holat, davlat va nodavlat ta’lim muassasalari, ya’ni maktabgacha va maktabdagi ta’lim-tarbiya tashkilotlarida o‘qiyotgan o‘quvchilar; ikkinchi holat, qo‘shimcha imkoniyati mavjud oilalar, ya’ni turli repetitorlik kurslarida tahsil oluvchi yoshlar; uchinchi holat, to‘liq imkoniyati borlar ya’ni oliy o‘quv yurtlarida tahsil oluvchi, xususan, superkontrakt asosida tahsil olayotgan talabalar. Biroq, mentalitetdagi ayrim stereotiplar bois zamonaviy jamiyatning kuchli bosimi ostida aksariyat ota-onalar o‘z farzandlarining qobiliyat va layoqatlarini aniqlay olishmaydi. Masalan, repetitorlikka bog‘lanib qolish 2 – xil anglangan va anglanmagan holatda kechmoqda. Anglangan bog‘liqlik maqsadli bo‘lib, u juda yoshlik davrdan maxsus ko‘rsatmalar orqali amalga oshirilsa, anglanmagan bog‘lanishda esa ota-onalar repetitorga o‘z farzandlarini berishga «davr talabi» sifatida qarashmoqdalar. Bu yerda individning ichki ruhiyat tarbiyasi ijtimoiy muammo tarzida ikkinchi darajaga tushib qolmoqda.

«Odamning fe’l va xatti-harakatini bir yaxshi shakl va mazmunga keltirish uchun ruhiyatni tarbiyalash lozim. Ruhiyatni tarbiyalash ishi so‘zsiz oiladan boshlanadi. Inson, avvalo, oiladan ruhiy quvvat, ruhiy ozuqa oladi. Oilada bola ona tilini, shuningdek, urf-odat va qadriyatlarni, ayniqsa, mehnat an’analarini o‘rganadi, ota-onalarning bevosita ta’siri ostida unda mehnatga ongli munosabat to‘laroq shakllana boradi»⁴⁷. Bu yerda tarixiy xotira va tarixiy ongning xususiyatlari namoyon bo‘ladi.

Hozirda intellektual ishchi kuchiga talabning o‘sishi ortib borishi natijasida unga nisbatan yangidan yaratilgan ish joyi, investitsiya salohiyati va iqtisodiyotdagi tarkibiy o‘zgarishlarga sabab bo‘ldi. So‘nggi 10 yil ichida O‘zbekiston sharoitida intellektual mehnat bozorining samarali rivojlanishi bir oz susaydi va ko‘plab muammolar vujudga keldi. Ayniqsa, aqlli migratsiyaning faollashuvi, innovatsiyaga yo‘naltirilgan investitsiyalar kirishiga to‘sqinlik qiladigan turli holatlar mavjud edi: a)ayrim soha va tarmoqlarning rivojlanmaganligi; b)intellektual mehnatga to‘lanadigan moliyaviy haqning past darajasi; v)ayirboshlash dasturlarida safarbarlikning pastligi; g)professor-o‘qituvchilarga ish beruvchilarning yetarlicha mablag‘ ajratilmasligi fan va ta’lim sohasida mehnat bozorining samarali rivojlanishiga to‘sqinlik qildi. Bu, o‘z navbatida, yoshlarning kasbiy intellektual salohiyatini rivojlantirishga jiddiy to‘siqlar paydo bo‘lishiga sabab bo‘ldi.

⁴⁷ Umurzaqov B., Rahimov M. Mehnat munosabatlari va mentalitet. –Toshkent: “O‘zbekiston”, 2005. –B.62-63.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Ekspertlarning fikricha, jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy hayotida sodir bo‘ladigan turli o‘zgarishlar, xususan, mehnatga nisbatan ongli munosabat qaror toptirmasdan, intellektual mehnatni rag‘batlantirishning yangi tizimini shakllantirmay turib, innovatsion taraqqiyotni yuzaga keltirish mushkulligicha qolaveradi. Zamonaviy pragmatizm vakili bo‘lgan hozirgi avlod o‘z mehnati qadrlanadigan joyda faoliyat yuritishni ma’qul ko‘radi. Shu bois unga munosib ish joyi yaratib berilmasa, shart-sharoitlar va imkoniyatlar muhayyo qilinmasa, ular ustidan jamoatchilik nazorati ta’minlanmasa, uning aqlli mehnat migratsiyasida ishtirok etishi hech gap emas. XX asrning nazariyotchilaridan futurolog E.Toffler hozirgi jamiyatda «Yangi kishi shakllanayotgani yo‘q, yangi sotsial xarakter shakllanmoqda. Shuning uchun ham biz mifologik «odam» qiyofasini emas, balki uning xarakteridagi o‘ziga xos belgilarini aniqlashimiz darkor, chunki ular kelajak taraqqiyotini belgilashi mumkin»⁴⁸, deb qayd etgan edi.

Intellektual mehnat bozorining tarkibiy qismlari uning shakllanish jarayoni tahliliga ko‘ra, bu sohada yechilishi lozim bo‘lgan ijtimoiy muammolarni aniqlash imkoni paydo bo‘ldi. Ishchi kuchiga bo‘lgan talab va taklifni mutanosiblashtirish, yangi fan tarmoqlari va ta’lim sohalarining raqobatbardoshligini amalga ta’minlash va ilmiy xodimlar malakasini qayta oshirish, ularning ijtimoiy himoyalanganligini real hayotda amalga oshirish kasbiy intellektual salohiyatning sifat darajasini oshirish imkonini beradi. Bu, o‘z navbatida, ilmiy kadrlar zaxirasini vujudga keltirish, turli muammolariga barham berish, mehnat bozorida intellektual mehnatni ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarning samarali tartibini joriy etishni talab etadi.

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan ijtimoiy siyosat oldida turgan dolzarb muammolardan biri intellektual mehnat bozorini shakllantirish va uni samarali rivojlantirishdan iborat. Buning uchun, avvalambor, ijtimoiy tizimlar rivojlanishida obyektiv qonuniyatlardan oqilona foydalanish talab etiladi. Shu nuqtai nazardan, «intellektual mehnat bozori» tushunchasining ijtimoiy-iqtisodiy mazmuni va uning tarkibiy qismlarini tadqiq etishda 5 ta asosiy vazifalarini aniqlashga imkon beradi.

Bular quyidagilardan iborat: 1) intellektual mehnat omiliga talab va taklifning hajmi, tarkibi va nisbatini shakllantirish; 2) kasbiy intellektual salohiyatni amaliyotga keng joriy etishning ijtimoiy-iqtisodiy va xuquqiy mexanizmlari yordamida talab va takliflarni tartibga solish; 3) tashkilot, idora va korxonalarda intellektual mehnat resurslarining oqilona bandligini ta’minlashga bevosita ta’sir ko‘rsatish; 4) kasbiy intellektual salohiyatga ega yoshlarning ish bilan ta’minlanishga, ularning xalqaro darajada malakasi va raqobatbardoshlik qobiliyatini oshirishga ko‘maklashish; 5) yoshlar kasbiy intellektual

⁴⁸ Тоффлер Э. Третья волна. –М.: «Аст», 1999. – С.602.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

salohiyatining ijtimoiy muammolarini maktablarda o‘smirlarni hunarga yo‘naltirish bo‘yicha faoliyatni yaxshilash hamda daromad keltiruvchi turlarining miqdorini ko‘paytirish yo‘li bilan hal qilish va boshqalar.

Afsuski, jamiyatda ayrim kasbiy mehnat turlariga nisbatan kontrmadaniyat va submadaniyat sifatida qarash omillari uzoq vaqt kuzatildi. Internetni qattiq nazorat ostiga olishdan tortib, butunlay cheklashgacha bo‘lgan g‘oyalar mavjud edi. Ushbu jihatlar yangicha submadaniyat elementlarini tashkil etardi. Submadaniyat (lotinchada – «sub» – osti, tagi, tevaragi va «cultura» — madaniyat; ya’ni madaniyat osti) sotsiologiya, madadniyatshunoslik va sotsial antropologiya fanlarida madaniyatning bir qismini belgilovchi xulq-atvor me’yorlaridan biriga nisbatan ishlatilgan⁴⁹. Submadaniyat asosan turli sotsial guruhlar madaniyati, deb ham e’tirof etiladi. Ayrim tadqiqotchilar esa ushbu turga mansub a’zolari ijtimoiy hayotdagi yetakchi madaniyatning nisbatan ilgari ketgan, saviyasi baland jihatlarini qabul qila olmaydigan kimsalar, asosan, yoshlar qatlamiga nisbatan ishlatishadi. Biroq, hozirgacha olimlar o‘rtasida bu munozarali holatga maqbul yechim topilgani yo‘q.

Xulosa qilib aytganda, har bir narsada me’yor bo‘lgani ma’qul. Aks holda, vaziyat shu qadar murakkablashib ketadiki, bunda sotsial holat va munosabatlarni keyinchalik nazorat qilish izdan chiqib ketishi hech gap emas. Kasbiy intellektual salohiyatni takomillashtirish, mavjud globallashtirish dunyoga ixtisoslashish davr talabi ekan, jamiyat a’zolari, birinchi navbatda, yoshlarning ushbu jarayonlarga moslashishida ko‘mak berish, zamon bilan birgalikda qadam qo‘yish orqali mutanosiblikka amal qilish zarur bo‘ladi.

O‘zbek xalqining milliy mentalitetiga xos bo‘lgan fazilatlaridan biri – bu mehnatsevarlikdir. Biroq, zamonaviy jamiyatning bozor munosabatlaridagi raqobatchilik, dunyo hamjamiyatiga bog‘lanib butunlay yangicha mentalitet va identiklik asosida o‘ziga xos bo‘lgan yangicha stereotiplarni vujudga keltirmoqda. Bunda milliy qadriyatlar, xususan, muhtojni qo‘llab-quvvatlash, mehr, yordam berish kabi xislatlar texnologik imkoniyatlar kengayishi hisobiga o‘z o‘rnini bo‘shatib bermoqda. Natijada tadbirkorlik va pragmatik fikrlashni o‘zlashtirib borayotgan aholi, hisob-kitoblar asosida axborot texnologiya imkoniyatlariga tayanmoqda. Endilikda raqobat nafaqat insonlar orasida, balki insoniyat yaratgan texnikalar aro sodir bo‘lmoqda. Raqobat ruhi shu darajada shiddatli tus olmoqdaki, talaffuzda yangi-yangi atama va iboralar paydo bo‘lmoqda. Boshqacha aytganda, «intellektual mehnat mentaliteti»ning aksariyat qismi yangicha dunyoda paydo bo‘layotgan ish o‘rinlari bilan bog‘liq, deb e’tirof etsak yangilishmaymiz. Bu o‘z navbatida, esa uzoq asrlar mobaynida mehnatsevar xalq, deb

⁴⁹ Волков Ю.Г., Добренёв В.И. и др. Социология молодежи. -Ростов-на-Дону: “Феникс”, 2001. –С.57.

qadrlangan xalqimiz, birinchi navbatda, yoshlarimizda butunlay boshqa xavfli tendensiya sifatida ijtimoiy xarakterni shakllantiradi.

UCHINCHI RENESSANS VA INSON KAPITALI: O’ZARO ALOQADORLIK DIALEKTIKASI

Egamberdiyeva Matluba Komil qizi

Magistratura 1-bosqich talabasi

Telefon raqam: 93.952.04.16

e.mail: matlubaegamberdiyeva8@gmail.com

Jizzax viloyati, Paxtakor tumani

Anotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekistonning Uchinchi Renessans davrida inson kapitalining rivojlanishi va uning jamiyat taraqqiyotiga ta’siri o‘rganiladi. Ta’lim tizimidagi islohotlar, ilm-fan va madaniyatdagi yangilanishlar orqali insonning bilim, ko‘nikma va salohiyatini yuksaltirish jarayoni tahlil qilinadi. Uchinchi Renessans va inson kapitalining o‘zaro aloqasi, ular o‘rtasidagi dialektik bog‘liqlik, jamiyatning intellektual va ijtimoiy taraqqiyotini shakllantirishdagi roli ilmiy nuqtai nazardan yoritiladi.

Kalit so‘zlar: Uchinchi Renessans, inson kapitali, ta’lim islohotlari, ilm-fan rivoji, innovatsiya, jamiyat taraqqiyoti, yangi avlod.

Anotation: This article explores the development of human capital in Uzbekistan during the Third Renaissance and its impact on societal progress. The analysis focuses on educational reforms, advancements in science, and cultural transformations that aim to enhance the knowledge, skills, and potential of individuals. The dialectical relationship between the Third Renaissance and human capital is examined, highlighting their role in shaping intellectual and social development.

Keywords: Third Renaissance, human capital, educational reforms, scientific progress, innovation, societal development, future generations.

Аннотация: В данной статье рассматривается развитие человеческого капитала в Узбекистане в эпоху Третьего Ренессанса и его влияние на социальный прогресс. Особое внимание уделено реформам в образовании, научным достижениям и культурным преобразованиям, направленным на повышение знаний, навыков и потенциала личности. Анализируется диалектическая связь между Третьим Ренессансом и человеческим капиталом, их роль в формировании интеллектуального и социального развития.

Ключевые слова: Третий Ренессанс, человеческий капитал, реформы образования, научный прогресс, инновации, социальное развитие, будущее поколения.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

XXI asr insoniyat tarixida yangi bosqichni boshlab berdi. Globallashuv, raqamli texnologiyalar va bilimlar iqtisodiyoti inson salohiyatiga bo‘lgan ehtiyojni keskin oshirdi. Bunday sharoitda inson omili taraqqiyotning bosh omili sifatida e’tirof etilmoqda. Ayniqsa, O‘zbekiston Respublikasida olib borilayotgan islohotlar, ta’lim, ilm-fan va madaniyat sohalariga berilayotgan e’tibor yurtimizda Uchinchi Renessans davrining shakllanayotganidan dalolat bermoqda. Bu davrning markazida esa inson kapitali, uning bilimi, salohiyati, ijtimoiy faolligi turadi. Mazkur maqolada Uchinchi Renessans tushunchasining mazmun-mohiyati, uning asosiy yo‘nalishlari va inson kapitali bilan o‘zaro dialektik bog‘liqligi tahlil qilinadi. Inson kapitalining jamiyat taraqqiyotidagi o‘rni, Uchinchi Renessansni shakllantirishdagi roli, ularning bir-birini rivojlantiruvchi jihatlari ilmiy asosda yoritiladi.

Uchinchi Renessans — bu O‘zbekiston taraqqiyotining hozirgi bosqichida xalqimizning ilmiy, madaniy va ma’naviy salohiyatini tiklash, zamonaviy bilim va texnologiyalar bilan uyg‘unlashtirish jarayonidir.⁵⁰ Bu tushuncha Prezident Shavkat Mirziyoyev tomonidan ilgari surilgan bo‘lib, u 2020-yildan boshlab mamlakat rivoji uchun ustuvor g‘oya sifatida shakllandi. Uchinchi Renessans bugungi O‘zbekistonning ma’naviy, madaniy va intellektual uyg‘onish davri sifatida baholanmoqda. Uchinchi Renessans g‘oyasi ko‘plab sohalarni o‘z ichiga oladi. Jumladan:

Ta’lim tizimi islohoti – maktabgacha ta’limdan tortib, oliy ta’limgacha zamonaviy va kreativ yondashuvlar joriy qilinmoqda.

Ilm-fan rivoji – yosh olimlarni qo‘llab-quvvatlash, ilmiy tadqiqotlarga grantlar ajratish va innovatsion markazlar tashkil etish.

Madaniyat va san’at tiklanishi – milliy meros, teatr, adabiyot va musiqa sohalarini rivojlantirish.

Texnologik yuksalish – raqamli iqtisodiyot, IT ta’lim, startaplar va sun’iy intellektga e’tibor.

Bu jarayonlarning har birining markazida inson kapitali turadi. Inson kapitali-bu insonning bilim, ko‘nikma, salohiyat, sog‘liq, ijtimoiy faollik kabi omillar majmuidir. Davlat taraqqiyoti va barqarorligining hal qiluvchi omiliga aylangan bu tushuncha Uchinchi Renessansning ichki mohiyatini belgilaydi. Bugungi kunda O‘zbekistonda “inson qadri uchun” tamoyili asosida olib borilayotgan islohotlar aynan inson kapitalini yuksaltirishga qaratilgan. Bu esa Uchinchi Renessansning barqaror negizini yaratadi.⁵¹

Shuningdek, Prezident Shavkat Mirziyoyev rahbarligida olib borilayotgan islohotlarning markazida inson manfaatlari, uning huquq va erkinliklari, shaxsiy

⁵⁰ G‘ofurov, B. G. Renessans va Sharq uyg‘onish davri tafakkuri. – Toshkent: Fan, 2005. – 224 b.

⁵¹ "Uchinchi Renessans nima degani?". (2021). Gazeta.uz.

Link: <https://www.gazeta.uz/oz/2021/08/17/renaissance/>

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

taraqqiyotini ta'minlash g'oyalari turadi. Bu esa bevosita inson kapitalini rivojlantirish va shu orqali Uchinchi Renessans poydevorini mustahkamlashga xizmat qiladi. Xususan, 2020-yil 6-noyabrda qabul qilingan PF–6108-sonli “O‘zbekiston Respublikasini 2030-yilgacha rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasini “Yangi O‘zbekiston” taraqqiyot strategiyasiga muvofiqlashtirish to‘g‘risida”gi Farmon mazkur jarayonning konseptual asosidir.

Ushbu Farmonda quyidagilar belgilangan:

“Davlat boshqaruvining barcha sohalarida inson kapitalini rivojlantirish, zamonaviy bilim va ko‘nikmalarga ega, intellektual salohiyatli yangi avlod vakillarini tayyorlash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida belgilab olinsin”⁵²

Bu esa shuni anglatadiki, ta’lim, sog‘liqni saqlash, fan, texnologiya, madaniyat va boshqa sohalarni qamrab olgan holda, inson kapitalini rivojlantirish orqali Uchinchi Renessansga xizmat qiluvchi mustahkam poydevor yaratilmoqda.

Xulosa qiladigan bo‘lsak, zamon o‘zgarar ekan, taraqqiyotning haqiqiy harakatlantiruvchi kuchi – bu insonning o‘zidir. Inson kapitali – bu ilm, tafakkur, salohiyat, orzu va intilishlar yig‘indisi emas, balki ularni ro‘yobga chiqarish qudratidir. Ana shu qudrat asosida uyg‘onayotgan Uchinchi Renessans – bu faqat tarixiy hodisa emas, balki kelajak sari bo‘lgan strategik siljishdir. Uchinchi Renessans va inson kapitali bir-birini to‘ldiruvchi, rivojlantiruvchi va mustahkamlovchi kuchlar sifatida qaralmoqda. Bu ikki tushunchaning o‘zaro dialektik aloqasi – bu zamonaviy O‘zbekiston taraqqiyotining nazariy va amaliy negizidir. Kelajakni yaratish yo‘lida bu birikma mustahkam asos, kuchli tafakkur va yuksak intellektual salohiyat manbai bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. G‘ofurov, B. G. Renessans va Sharq uyg‘onish davri tafakkuri. – Toshkent: Fan, 2005. – 224 b.
2. "Uchinchi Renessans nima degani?". (2021). Gazeta.uz.
Link: <https://www.gazeta.uz/oz/2021/08/17/renaissance/>
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. O‘zbekiston Respublikasini 2030-yilgacha rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasini “Yangi O‘zbekiston” taraqqiyot strategiyasiga muvofiqlashtirish to‘g‘risida”gi Farmon – PF–6108-son // Lex.uz, 06.11.2020. – URL: <https://lex.uz/docs/5062763>

⁵² O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. O‘zbekiston Respublikasini 2030-yilgacha rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasini “Yangi O‘zbekiston” taraqqiyot strategiyasiga muvofiqlashtirish to‘g‘risida”gi Farmon – PF–6108-son // Lex.uz, 06.11.2020. – URL: <https://lex.uz/docs/5062763>

UCHINCHI RENESSANS INSON HUQUQLARI HIMOIYACHISI SIFATIDA

Pulatov Hayotbek Abdugani o‘g‘li

Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti magistranti

pulatovhayotbek99@gmail.com

Ilmiy rahbar: R.A. Ikramov, ChDPU professori, yu.f.n.

Annotatsiya: Ushbu maqolada uchinchi Uyg‘onish davri inson huquqlarining rivojlanishi va qadriyatlarining shakllanishida muhim bosqichlardan biri hisoblanishi haqida fikr va mulohazalar yuritilgan.

Kalit so‘zlar: uchinchi renessans, demokratiya, inson huquqlari, inson huquqlari himoyachilari.

Inson huquqlari himoyachisi tushunchasi juda keng qamrovli bo‘lib, insoniyatning asosiy erkinlik va huquqlarini himoya qilish va ta‘minlash uchun harakat qiladigan shaxslar yoki tashkilotlarni o‘z ichiga oladi. Inson huquqlari himoyachilari hukumatlar, nodavlat tashkilotlari (NGO) yoki mustaqil ravishda faoliyat olib borishi mumkin. Ular turli usullar orqali inson huquqlarini targ‘ib qilish va himoya qilishga intiladilar, masalan, huquqbuzarliklarni hujjatlashtirish, huquqbuzarlarga qarshi kampaniyalar olib borish va ta‘lim dasturlarini amalga oshirish orqali.

Inson huquqlari himoyachilari faoliyatining muhim bir qismi — bu inson huquqlarining universal e‘tirof etilgan standartlari va me‘yorlariga rioya etilishini ta‘minlashdir. Ushbu himoyachilar ko‘pincha Birlashgan Millatlar Tashkiloti tomonidan qabul qilingan hujjatlar, masalan, Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi, Fuqarolik va siyosiy huquqlar to‘g‘risidagi xalqaro pakt, Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar to‘g‘risidagi xalqaro pakt va boshqalarni asos sifatida qo‘llaydilar.

Inson huquqlari himoyachilari turli sohalarda faoliyat olib borishlari mumkin, jumladan, qamoqxona sharoitlarini nazorat qilish, adolatli sudlovni ta‘minlash, diniy erkinlik, so‘zbekiston erkinligi, ozchilik huquqlari, ayollar va bolalar huquqlari va mehnat huquqlarini himoya qilish. Ular o‘z faoliyati davomida turli xavf-xatar va to‘siqlarga duch keladilar, jumladan, jismoniy tahdidlar, har turdagi tazyiqlar va ta‘qiblar.

2019-yilda Global Huquq Mudofaa Jamiyati tomonidan o‘tkazilgan tadqiqotga ko‘ra, har yili dunyo bo‘ylab 30 dan ortiq davlatda inson huquqlari himoyachilariga qarshi 1600 dan ortiq hujum amalga oshiriladi. Ulardan ko‘pi, ayniqsa, o‘z hukumatlari tomonidan "davlat dushmani" sifatida ko‘rilgan mintaqalarda sodir bo‘ladi.

Inson huquqlari himoyachilari faoliyatini qo‘llab-quvvatlash va ularning xavfsizligini ta‘minlash maqsadida ko‘plab xalqaro va milliy darajali tashkilotlar mavjud. Masalan, Amnesty International, Human Rights Watch, Freedom House kabi xalqaro tashkilotlar inson huquqlari himoyachilarini qo‘llab-quvvatlash va himoya qilish borasida

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

muhim rol o‘ynaydi. BMT inson huquqlari himoyachilarining xavfsizligi va huquqlarini ta’minlash uchun maxsus referent-o‘rindoshni ham tayinlagan.

Bundan tashqari, inson huquqlari himoyachilarining o‘zlari uchun maxsus qonuniy himoya mexanizmlari ishlab chiqildi. 1998-yil BMT Inson huquqlari himoyachilari himoyasi deklaratsiyasi qabul qilindi. Ushbu deklaratsiya inson huquqlari himoyachilarining suvereniteti va huquqiy himoyasini ta’minlash hamda ularni ta’qib qilishdan himoya qilish uchun muhim bir qadam bo‘ldi.

Inson huquqlari himoyachilarining xizmatlari ko‘pincha jamoatchilik va demokratiya uchun muhim ahamiyatga ega. Ularning faoliyati natijasida ko‘plab insonlar huquq va erkinliklarini anglaydilar, va adolatsizlikka qarshi kurashish maqsadida birlashadilar. Shu tufayli, inson huquqlari himoyachilarini har taraflama qo‘llab-quvvatlash va ularning xavfsiz faoliyat olib borishini ta’minlash uchun xalqaro hamjamiyat doimiy e’tibor qaratmoqda.

Uchinchi Renessans va demokratik qadriyatlar mavzusi O‘zbekistonning tarixi, zamonaviy holati va turli islohotlarini tushunishda muhim ahamiyatga ega. Uchinchi Renessans tushunchasi O‘zbekistonda yangi davr, ilm-fan, madaniyat va jamiyatda katta o‘zgarishlar sodir bo‘layotganligiga ishora qiladi. Demokratik qadriyatlar esa ushbu o‘zgarishlar jarayonida asosiy rol o‘ynaydi.

Uchinchi Renessansni tushuntirishda, avvalo, Renessans nima ekanligiga qisqacha to‘xtalish kerak. Renessans so‘zi "qayta tug‘ilish" degan ma’noni anglatadi va odatda Yevropada XIV-XVII asrlarda Ilmiy va madaniy uyg‘onish davri sifatida tanilgan. O‘zbekistonda esa Uchinchi Renessans termini o‘ziga xos yangilanish va rivojlanish jarayonlariga taalluqli.

Birinchi va Ikkinchi Renessans davrlari tarixiy asoslarga ega bo‘lib, Birinchi Renessans o‘rta asrlarda Markaziy Osiyoda, ayniqsa IX-XII asrlarda, ilm-fan va madaniyatning yirik markazi bo‘lgan. Bu davrda Abu Ali ibn Sino, Al-Xorazmiy, Al-Beruniy kabi olimlar yashab, ilm-fan sohalarida buyuk yutuqlarga erishishgan.

Ikkinchi Renessans esa XV-XVII asrlarda Amir Temur va Temuriylar davrida kuzatilgan. Bu davrda Mirzo Ulug‘bek, Alisher Navoiy kabi buyuk alloma va shoirlar yashab, Markaziy Osiyoda madaniyat va fanning rivojlanishi uchun katta hissa qo‘shgan.

Uchinchi Renessans esa zamonaviy O‘zbekiston tarixidagi jarayonlarga ishora qiladi. Uchinchi Renessansning asosiy maqsadlaridan biri — mamlakatda har qanday sohada, xususan, bilim, iqtisodiyot, madaniyat sohalarida katta rivojlanish va o‘rishga erishishdir.

Demokratik qadriyatlar atamasi inson huquqlari, erkinlik, adolat va qonunchilik asosidagi boshqaruv tamoyillarini anglatadi. O‘zbekistonda demokratik qadriyatlar mustaqillikdan so‘ngki yillar mobaynida rivojlanib kelmoqda. 1991 yilda mustaqillikka

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

erishilgandan so‘ng, O‘zbekistonda ko‘plab demokratik islohotlar amalga oshirila boshlandi.

1992 yilda O‘zbekiston Konstitutsiyasining qabul qilinishi bilan, demokratik davlat asoslarini mustahkamlovchi huquqiy baza yaratilgan. Konstitutsiya 128 ta modda va 6 ta bo‘limdan iborat bo‘lib, unda inson huquqlari, davlat boshqaruvi, fuqarolik jamiyati kabi masalalar aniq ifodalangan.

Shuningdek, O‘zbekistonda 2017 yilda bir qator ijtimoiy-siyosiy islohotlar boshlanib, mamlakat ichidagi demokratik jarayonlar yangi bosqichga kirdi. Aynan shu yillarda "Harakatlar strategiyasi" qabul qilindi va bu 2017-2021 yillar oralig‘ida qisqa muddatli, ammo keng qamrovli islohotlar o‘tkazishni maqsad qilgan edi. Bu strategiya beshta asosiy yo‘nalishni o‘z ichiga oladi: davlat va jamiyat qurilishi tizimini yanada takomillashtirish, qonun ustuvorligini ta‘minlash va sud-huquq tizimini isloh qilish, iqtisodiyotni rivojlantirish va liberallashtirish, ijtimoiy sohani rivojlantirish, xavfsizlik, millatlararo totuvlik va diniy bag‘rikenglikni ta‘minlash.

Ushbu islohotlar, jumladan, saylov tizimini rivojlantirish, inson huquqlarini himoya qilish, matbuot va axborot sohasida ochiqlikni ta‘minlash sohalarida amalga oshirildi. Bundan tashqari, iqtisodiyotni liberallashtirish orqali mamlakatda tadbirkorlikka katta e‘tibor qaratildi. Shu bilan birga, mulkchilik shakllarini diversifikatsiya qilish, xususiy sektorni rivojlantirish va iqtisodiy islohotlar orqali investitsiyalarni jalb qilishga harakat qilingan.

2019 yilda O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan e‘lon qilingan "Inson manfaatlari — har narsadan ulug‘" g‘oyasi ta‘sirida inson huquqlari va erkinliklarini ta‘minlash borasida yangi strategik yo‘nalishlar belgilab olindi.

Uchinchi Renessans va demokratik qadriyatlar kombinatsiyasi orqali O‘zbekiston o‘zining xalqaro maydonda rolini kuchaytirishga va milliy taraqqiyotini yangi bosqichlarga olib chiqishga qaratilgan strategiyalarni amalga oshirmoqda.

Uchinchi Renessans davrida inson huquqlari himoyasi O‘zbekiston Respublikasining “O‘zbekiston – 2030” strategiyasi va boshqa muhim hujjatlar asosida tizimli ravishda kuchaytirilmoqda. Quyida aniq faktlarga asoslangan holatda inson huquqlari qanday himoya qilinayotgani haqida ma‘lumotlar keltiriladi:

O‘zbekiston – 2030 Strategiyasida inson huquqlariga katta e‘tibor berilayotganligini inobatga olgan holda fikrimizni quyidagicha mazmunda davom ettirmoqlik maqsadga muvofiq deya hisoblaymiz

“O‘zbekiston – 2030” strategiyasining asosiy maqsadlaridan biri bu — “inson qadri uchun” tamoyili asosida har bir fuqaroning huquq va erkinliklarini ta‘minlashdir. Quyidagi yo‘nalishlarda aniq ishlanmalar bosqichma – bosqich amalga oshirilmoqda

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Sud-huquq tizimini isloh qilish fuqarolarning sudga murojaat qilish huquqi kengaytirildi. Ya'nikim Tegishli Sud organiga endilikda fuqarolar online tarzda ham www.my.sud.uz sayti orqali qoldirishlar, shu o'rinda arizaning holatini online tarzida tekshirib turish imkoniyati yaratilganligini anglagan holda shuni aytish mumkinki, kelajakda uydan turib ham Sud organlarida qatnashish mumkinligini prognoz qilsak tabiiy albatta. Sud qarorlarining adolatli va ochiqligi ta'minlanmoqda. Bugungi islohotlar shuni ko'rsatadiki, Sud organlari bevosita OAV bilan hamkorlik ostida Sud majlislarini ochiqlik va shaffoflik prinsipiga amal qilgan holda tashkil etishdan cho'chish holatlari butkul tugatilib, bimalol OAV bilan birgalikda Sud majlislarini tashkil qilishmoqda. Bunydan ko'rinib turibdiki, fuqarolarning Konstitutsion huquqlari ta'minlanmoqda. Jinoyat-protsessual qonunchilik takomillashtirilib, aybsizlik prezumpsiyasi prinsipi mustahkamlandi.

Inson huquqlari bo'yicha Milliy Strategiya (2021–2025) Bu hujjat BMT bilan hamkorlikda qabul qilingan bo'lib, inson huquqlarini himoya qilishda xalqaro standartlarga yaqinlashishni maqsad qiladi. Qiynoqlarga qarshi kurashish, ayollar va bolalar huquqlarini himoya qilish, nogironlar huquqlari bo'yicha alohida bandlar mavjud.shu o'rinda shuni aytib o'tish kerakki, oilaviy zo'rovonlik oqibatida ajrashayotgan oilalarga endilikda hech qanday muddatsiz ajrim berilishi borasida Oila qonunchiligiga yangi o'zgartirishlar kiritilmoqda.

Ombudsman faoliyatining kuchaytirilishi: O'zbekiston Respublikasi Inson huquqlari bo'yicha vakili (ombudsman)ning vakolatlari kengaytirilib, sudgacha bo'lgan bosqichlarda ham fuqarolar huquqlarini himoya qilish imkoniyati yaratildi. Ombudsmanning hududiy vakolatxonalari ochilib, aholiga yaqinlashtirildi.

Axborot olish huquqining ta'minlanishi: Ochiq ma'lumotlar portallari orqali davlat organlari faoliyati haqida ochiq ma'lumotlar berilmoqda. OAV erkinligi kengayib, jurnalistlar faoliyatiga nisbatan himoya mexanizmlari kuchaytirildi.

Xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlik xususida ham fikr yuritar ekanmiz bugungi kunda O'zbekiston inson huquqlari bo'yicha BMTning 80 dan ortiq xalqaro hujjatlarini ratifikatsiya qilgan. 2023-yilda BMT Inson huquqlari kengashi a'zoligiga qabul qilindi. Bu O'zbekistonning inson huquqlari sohasidagi global majburiyatlarga jiddiy yondashayotganidan dalolat beradi.

2023-yilda “Ayollar va erkaklar uchun teng huquqlar va imkoniyatlar to'g'risida”gi qonun qabul qilindi. Bolalar mehnatidan foydalanish, majburiy mehnat kabi salbiy holatlarga qarshi kurash kuchaytirildi.

Xulosa

Uchinchi Renessans davrida O'zbekiston inson huquqlarini himoya qilishni nafaqat ichki siyosatning ustuvor yo'nalishi, balki xalqaro majburiyat sifatida ham ko'rib, muhim

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

islohotlarni amalga oshirmoqda. “O‘zbekiston – 2030” strategiyasi aynan inson qadri, huquq va erkinliklari ustuvorligini ta’minlashga qaratilgan muhim strategik amallarni inobatga olganligi yaqqol ma’lumdir. Shu o‘rinda aytish joizki, bugungi yosh avlod bilimga chanqoq yoshlar bu renessansning poydevori bo‘lishi va inson huquqlarining yakdil himoyachisi bo‘lishi uchun ularning huquqiy ongini va huquqiy qarashlarini kuchliroq shakllantirishimiz shart va zarurdir.

Ayni damda buning ijrosi o‘laroq maktablarda huquq fanlarining dars soatlarini bir baravarga oshirishimiz va yoshlarni darsdan keying vaqt davomiyligida yokida darsdan ajralgan holda turli organlarga protsses jarayonlarini kuzatish va tahlil qilishga olib borishimiz muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi 2023

O‘zbekiston Respublikasi Qonunchiligiga o‘zgartirish va qo‘shimchalar kiritish to‘g‘risidagi qonun 2025

Mirziyoyev Sh.M. “Yangi O‘zbekiston – taraqqiyot strategiyasi” Toshkent: “O‘zbekiston” nashriyoti, 2022. – 440 bet

Saydullayev Sh.A. Davlat va huquq nazariyasi. Darslik. “Yuridik adabiyotlar publistik” 2022. 247 b

www.lex.uz

www.stat.uz

www.my.sud.uz

www.tsul.uz

UCHINCHI RENNASANS VA INSON KAPITALI:O‘ZARO ALOQADORLIK DIALEKTIKASI

Abdumutalipova Zebo Berdikul Qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti 3-kurs talabasi

Tel:+998940458998

Anotatsiya: Mazkur maqolada Uchinchi Renessans va inson kapitali tushunchalari o‘rtasidagi o‘zaro aloqadorlik va dialektik munosabatlar tahlil qilinadi. Muallif zamonaviy taraqqiyot jarayonlarida inson kapitalining o‘rni va roli, shuningdek, bu uyg‘onish davrining insoniyat tafakkuriga ta’siri haqida mulohaza yuritadi.

Kalit so‘zlar: Uchinchi Renessans, inson kapitali, innovatsiya, tafakkur, taraqqiyot, ta’lim, texnologiya.

Tarixda Renessans davrlari inson tafakkurining yuksalishi, ilm-fan va san’atdagi inqilobiy o‘zgarishlar bilan bog‘liq bo‘lib, ular jamiyat rivojiga chuqur ta’sir ko‘rsatgan. Bugungi kunda esa insoniyat yangi uyg‘onish – Uchinchi Renessans davriga yuz

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

tutmoqda. Bu davrni o‘ziga xos qiladigan jihat – raqamli texnologiyalar, sun’iy intellekt, biologik va axborot inqilobining uyg‘unlashuvidir. Bunday sharoitda inson kapitalining rivoji har qachongidan muhim ahamiyat kasb etadi. Uchinchi Renessansni birinchi va ikkinchi uyg‘onishlardan ajratib turadigan asosiy jihatlar – tafakkurning texnologik imkoniyatlar bilan uyg‘unligi, globallashuv va axborot oqimi tezligidir. Ushbu davrda inson faqat iste’molchi emas, balki bilim, tafakkur, g‘oya va innovatsiya ishlab chiqaruvchi asosiy kuchga aylanmoqda. Ya’ni, jamiyat taraqqiyotining yo‘nalishi ko‘proq inson resurslarining sifatiga bog‘liq bo‘lib bormoqda. Inson kapitali – bu insonning bilim, ko‘nikma, salomatlik, ijtimoiy va madaniy tajribalari orqali jamiyatga qo‘shadigan ijobiy hissasidir. Davlat va jamiyat taraqqiyotida inson kapitalining roli quyidagi yo‘nalishlarda namoyon bo‘ladi:

1. Ta’lim va kasbiy rivojlanish.

Inson kapitalining negizi ta’lim tizimi orqali shakllanadi. Zamonaviy Uchinchi Renessans davrida innovatsion ta’lim metodlari, STEAM yo‘nalishlari va hayot davomiy o‘rganish prinsipi muhim ahamiyat kasb etmoqda.

2. Sog‘liq va farovonlik.

Sog‘lom va ruhiy barqaror insonlar jamiyat taraqqiyotining asosiy ishtirokchilaridir. Ular yangi g‘oyalar ishlab chiqishga, ijtimoiy hayotda faol bo‘lishga qodirdir.

3. Ijodkorlik va tafakkur erkinligi.

Inson kapitali faqat texnik bilimlar bilan emas, balki ijodkorlik va tanqidiy tafakkur orqali ham yuksaladi. Bu esa aynan Renessans davrining asosiy mohiyatiga mos tushadi. Bu ikki tushuncha o‘zaro uzviy bog‘langan. Bir tomondan, Uchinchi Renessans inson kapitali rivojini tezlashtiradi: yangi texnologiyalar, ta’lim metodlari, axborotga keng kirish imkoniyati orqali. Ikkinchi tomondan esa, inson kapitalisiz bu uyg‘onish davri rivoj topmaydi, chunki uni harakatga keltiruvchi kuch – bu insonning o‘zi: uning bilimi, salohiyati va tashabbusi.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, Uchinchi Renessans va inson kapitali o‘rtasidagi dialektik aloqadorlik – bu zamonaviy taraqqiyotning markaziy mexanizmi hisoblanadi. Yangi davr insondan faollik, bilimdonlik, yangilikka ochiqlik va ijtimoiy mas’uliyatni talab qilmoqda. Shu sababli, inson kapitaliga sarmoya kiritish, uni rivojlantirish – har bir davlat va jamiyatning ustuvor vazifasiga aylanishi zarur.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. Karimov, I. A. (2015). Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. Toshkent: Ma’naviyat nashriyoti.

2. To‘xtasinov, M. (2022). Inson kapitali va uning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishdagi o‘rni. Toshkent: Iqtisodiyot.

- 3.Davletov, D. (2021). “Uchinchi Renessans: mohiyat, imkoniyatlar va istiqbollar”. O‘zbekiston ijtimoiy fanlar jurnali, №2, 15–23-betlar.
- 4.Schultz, T. W. (1961). “Investment in Human Capital”. The American Economic Review, Vol. 51, No. 1, pp. 1–17.
- 5.Becker, G. S. (1993). Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education. 3rd Edition. Chicago: University of Chicago Press.
- 6.Murodov, A. (2023). “Raqamli iqtisodiyot sharoitida inson kapitalining rivojlanish yo‘nalishlari”. Innovatsion taraqqiyot jurnali, №3, 45–52-betlar.
- 7.Xalqaro Mehnat Tashkiloti (ILO). (2020). Human Capital Development and Skills Gaps. www.ilo.org
- 8.Mirziyoyev, Sh. M. (2020). Yangi O‘zbekiston – strategik taraqqiyot yo‘lida. Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Matbuot xizmati.
- 9.World Bank. (2021). The Human Capital Index 2020 Update: Human Capital in the Time of COVID-19. Washington, DC: World Bank Group.
- 10.UNESCO. (2023). Foresight on Future of Education and Learning. Paris: UNESCO Publishing.

IJTIMOIIY GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

Yusupova Fotima Zafarjon qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Tarix yo‘nalishi 3-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada ijtimoiy-gumanitar fanlar sohasidagi dolzarb muammolar – innovatsion yondashuvlarning yetishmasligi, raqamli transformatsiyaga moslashishdagi qiyinchiliklar, tanqidiy fikrlashni shakllantirish, fanlararo integratsiya va madaniyat bilan bog‘liqlik masalalari yoritilgan. Har bir muammo uchun ilmiy manbalar asosida tahlil va yechim yo‘llari taklif etilgan.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy-gumanitar fanlar, innovatsiya, raqamli ta’lim, tanqidiy fikrlash, fanlararo integratsiya, madaniyat.

Аннотация: В статье рассматриваются актуальные проблемы в области социально-гуманитарных наук, включая нехватку инновационных подходов, трудности цифровой трансформации, развитие критического мышления, междисциплинарную интеграцию и связь с культурой. Для каждой проблемы представлены научные источники и предложены пути их решения.

Ключевые слова: социально-гуманитарные науки, инновации, цифровое образование, критическое мышление, междисциплинарность, культура

Annotation: This article explores pressing issues in the field of social and humanitarian sciences, such as the lack of innovative approaches, challenges in digital

transformation, development of critical thinking, interdisciplinary integration, and links with culture. Each problem is analyzed based on scientific sources, with proposed solutions.

Keywords: social sciences, humanities, innovation, digital education, critical thinking, interdisciplinary integration, culture

1. Innovatsion yondashuvlarning yetishmasligi

O‘zbekiston Innovatsion rivojlanish vazirligining ilmiy loyihalarga mablag‘ ajratish jarayonida ijtimoiy-gumanitar soha vakillari yetarli miqdorda innovatsion loyihalar taqdim eta olmasligi ma’lum bo‘ldi. Bu holat, sovet davridan meros bo‘lib qolgan, bozor iqtisodiyoti va raqobatdan yiroq akademik tizimning hozirga qadar isloh etilmayotgani bilan izohlanadi.

Innovatsion yondashuvlarning yetishmasligi. Ijtimoiy-gumanitar fanlar sohasida innovatsion yondashuvlarning yetishmasligi, ayniqsa, O‘zbekistonning zamonaviy taraqqiyot strategiyasi doirasida dolzarb muammo sifatida ko‘rilmoqda. Sovet davridan qolgan akademik tizimning konservativligi, bozor iqtisodiyoti va raqobat muhitiga moslashmaganligi bu sohada innovatsion loyihalarning kamligiga olib kelmoqda. Masalan, O‘zbekiston Innovatsion rivojlanish vazirligining ilmiy loyihalarga mablag‘ ajratish jarayonida ijtimoiy-gumanitar soha vakillari yetarli miqdorda innovatsion loyihalar taqdim eta olmasligi ma’lum bo‘ldi.⁵³

Yechim yo‘llari:

- Akademik tizimda innovatsion yondashuvlarni rivojlantirish va isloh qilish.
- Ilmiy-tadqiqot institutlari va oliy ta’lim muassasalarida innovatsion loyihalarni qo‘llab-quvvatlash.

journal of innovations in scientific and educational research jurnali, axloqiy ochiq nashr etikasi va amaliyotiga amal qiladi. Nashr qilish uchun qabul qilingan barcha ilmiy maqolalar ikki tomonlama ko‘rib chiqish jarayonidan o‘tadi. Jurnal ko‘p tarmoqli sohalarini qamrab oladi.⁵⁴

2. Raqamli transformatsiyaga moslashish muammolari

Joriy yilning 12-aprel kuni Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirining 2025-yil 19-martdagi 111-sonli buyrug‘i asosida ishchi guruh oliy ta’lim muassasalari “Registrator ofisi” faoliyatini joyiga borib o‘rganish maqsadida Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universitetida tashrif buyurishdi. Tashrif davomida Tosh DO‘TAU “Registrator ofisi” faoliyati atroflicha o‘rganildi. Xususan, ishchi guruh tomonidan Registrator ofisining funksional vazifalari va ko‘rsatilayotgan xizmat turlariga mosligi,

⁵³ innov.uz

⁵⁴ bestpublication.org

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

yaratilgan shart-sharoitlar, moddiy-texnik jihozlar bilan ta'minlanganligi, hujjatlarni yuritish tizimi hamda xizmat ko'rsatish uchun sanitariya me'yoriy talablariga mosligi, talabalarga ko'rsatilayotgan xizmatlar sifati to'liq ko'zdan kechirildi. Shuningdek, ajratilgan shtat birliklarining talabalar kontingentiga mosligi va belgilangan talablarga mos malakali xodimlar bilan to'ldirilganligi kabi qator mezonlar bo'yicha universitetning “Registrator ofisi” faoliyati atroflicha o'rganildi.⁵⁵

Yechim yo'llari:

- Pedagoglarning raqamli kompetensiyalarini oshirish bo'yicha malaka oshirish kurslarini tashkil etish.

- Raqamli texnologiyalarni o'qitish jarayoniga integratsiya qilish uchun metodik qo'llanmalar ishlab chiqish.

Ta'limda raqamli texnologiyalarni tadbiq etishning zamonaviy tendensiyalari va rivojlanish omillari konferensiyasida aynan shu mavzu yuzasidan izlanish va fikrlar aytib o'tilgan.⁵⁶

3. Tanqidiy fikrlash va ma'naviy yetuklikni shakllantirishdagi qiyinchiliklar

Bugungi kunda ijtimoiy-gumanitar fanlarni o'qitish, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish va yosh avlodni yuksak ma'naviyat ruhida tarbiyalash jamiyat oldidagi eng mas'uliyatli va dolzarb masalalardan biridir.

"O'zbekistonda fanlararo innovatsiyalar va ilmiy tadqiqotlar jurnali" mualliflar va o'qituvchilarga o'quv amaliyoti va boshqa sohalarida o'z ilmiy maqolalarini nashr etish imkoniyatini beradi. "O'zbekistonda fanlararo innovatsiyalar va ilmiy tadqiqotlar jurnali" jurnali bir oyda bir marta ko'rib chiqiladigan ochiq kirish jurnalidir. Jurnal axloqiy ochiq nashr etikasi va amaliyotiga amal qiladi. Nashr qilish uchun qabul qilingan barcha maqolalar, uslubiy qo'llanmalar va metodik tavsiyalar ikki tomonlama ko'rib chiqish jarayonidan o'tadi. Jurnal konstruktivizm, hamkorlik, yaxlitlik, aks ettirish va so'rovga asoslangan o'qitish hamda o'qitishning ko'p tarmoqli sohalarini o'z ichiga qamrab oladi.⁵⁷

Yechim yo'llari:

- Tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan interaktiv o'quv metodlarini joriy etish.

- Ma'naviy tarbiyani kuchaytirish uchun maxsus dasturlar va tadbirlar tashkil etish.

4. Fanlararo integratsiyaning yetishmasligi

Yechim yo'llari:

- Fanlararo tadqiqotlarni rag'batlantirish va qo'llab-quvvatlash.

- Ijtimoiy-gumanitar fanlar bilan boshqa sohalar o'rtasida hamkorlikni kuchaytirish.

⁵⁵ tsuull.uz

⁵⁶ pedagoglar.org

⁵⁷ bestpublication.org

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Qurbonov D. (2022). Ijtimoiy-gumanitar fanlarda madaniy yondashuvlar: nazariy va amaliy tahlil
2. innov.uz
3. bestpubli tsuull.uz
4. pedagoglar.org
5. bestpublication.org cation.org.

YANGI O‘ZBEKISTON TARAQQIYOT STRATEGIYASI UCHINCHI RENESSANS TALQINIDA

Ilmiy rahbar: Shodmanov Barkamol Eshkulovich

Toshkent iqtisodiyot va pedagogika instituti

barkamolshodmanov@gmail.com

+998942911142

O‘rozaliyeva Sarvinoz Habibulla qizi

Toshkent iqtisodiyot va pedagogika instituti talabasi

ANNOTATSIYA: Mazkur maqolada Yangi O‘zbekiston Taraqqiyot strategiyasi va Uchinchi Renessans g‘oyasining o‘zaro bog‘liqligi tahlil qilinadi. Shuningdek, strategiyaning asosiy ustuvor yo‘nalishlari – inson kapitalini rivojlantirish, ta’lim va ilm-fanni modernizatsiya qilish, ma’naviy yuksalish va yoshlar salohiyatini ro‘yobga chiqarish masalalari Uchinchi Renessans g‘oyasi bilan qanday uzviy bog‘liq ekani yoritiladi. O‘zbekiston Respublikasining 2022–2026 yillardagi rivojlanish strategiyasi doirasida amalga oshirilayotgan islohotlar zamonaviy uyg‘onish davri sifatida baholanmoqda. Maqolada Uchinchi Renessansning tarixiy ildizlari va bugungi O‘zbekistondagi amaliy ifodasi haqida ilmiy yondashuv asosida fikr yuritiladi.

Kalit so‘zlar: Yangi O‘zbekiston, taraqqiyot strategiyasi, Uchinchi Renessans, ta’lim, ilm-fan, ma’naviyat, islohotlar, inson kapitali, siyosiy strategiya, yoshlar siyosati.

АННОТАЦИЯ: В статье анализируется взаимосвязь Новой стратегии развития Узбекистана и идеи Третьего Возрождения. Также было подчеркнуто, что основные приоритеты стратегии — развитие человеческого капитала, модернизация образования и науки, содействие духовности, реализация потенциала молодежи — тесно связаны с идеей Третьего Возрождения. Реформы, реализуемые в рамках Стратегии развития Республики Узбекистан на 2022-2026 годы, оцениваются как современный ренессанс. В статье на основе научного подхода рассматриваются исторические корни Третьего Возрождения и его практическое выражение в современном Узбекистане.

Ключевые слова: Новый Узбекистан, стратегия развития, Третье Возрождение, образование, наука, духовность, реформы, человеческий капитал, политическая стратегия, молодежная политика.

ABSTRACT: This article analyzes the relationship between the New Uzbekistan Development Strategy and the idea of the Third Renaissance. It also highlights how the main priority areas of the strategy - the development of human capital, modernization of education and science, spiritual upliftment and realization of youth potential - are inextricably linked with the idea of the Third Renaissance. The reforms being implemented within the framework of the Development Strategy of the Republic of Uzbekistan for 2022–2026 are assessed as a period of modern renaissance. The article discusses the historical roots of the Third Renaissance and its practical expression in today's Uzbekistan based on a scientific approach.

Keywords: New Uzbekistan, development strategy, Third Renaissance, education, science, spirituality, reforms, human capital, political strategy, youth policy.

Muhtaram Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev tomonidan ilgari surilgan **“Yangi O‘zbekiston”** konsepsiyasi va **“Uchinchi Renessans”** g‘oyasi mamlakat taraqqiyotining yangi bosqichini boshlab berdi. Ushbu ikki tushuncha nafaqat siyosiy va iqtisodiy islohotlarning mazmun-mohiyatini belgilab beradi, balki O‘zbekistonni ilm-fan, madaniyat va inson kapitaliga asoslangan rivojlangan davlatlar qatoriga olib chiqish g‘oyasini o‘zida mujassam etadi. Mazkur maqolada Yangi O‘zbekiston Taraqqiyot strategiyasining asosiy yo‘nalishlari va ularning Uchinchi Renessans g‘oyasi bilan aloqadorligi yoritiladi.

1. Yangi O‘zbekiston Taraqqiyot Strategiyasining asosiy yo‘nalishlari

Yangi O‘zbekiston Taraqqiyot Strategiyasi – 2022–2026 yillarga mo‘ljallangan besh yillik strategik hujjat bo‘lib, unda quyidagi 7 ustuvor yo‘nalish belgilangan:

- 1. Inson qadrini ulug‘lash va xalq manfaatlariga xizmat qiluvchi davlat boshqaruvi tizimini yaratish**
- 2. Adolatli huquqiy davlat va erkin fuqarolik jamiyatini shakllantirish**
- 3. Milliy iqtisodiyotni jadallik bilan rivojlantirish va yuqori o‘sish sur‘atlarini ta‘minlash**
- 4. Adolatli ijtimoiy siyosat yuritish, inson kapitalini rivojlantirish**
- 5. Ma‘naviy taraqqiyotni ta‘minlash, milliy g‘oya asosida xalq birligini mustahkamlash**
- 6. Xavfsizlik, diniy bag‘rikenglik va millatlararo totuvlikni ta‘minlash**
- 7. Tashqi siyosat sohasida ochiqlik, amaliy va faol diplomatiyani amalga oshirish**

Mazkur strategiyaning har bir bandi Uchinchi Renessans g‘oyasi bilan bevosita bog‘liq, chunki u jamiyat taraqqiyotining poydevori – ilm, ma’rifat, inson qadr-qimmati va adolat ustuvorligini belgilaydi.

2. Uchinchi Renessans g‘oyasi: tarixiy ildizlar va zamonaviy yondashuv

Tarixda O‘zbekiston hududi ikki buyuk uyg‘onish davriga – **Birinci va Ikkinchi Renessans**larga guvoh bo‘lgan:

- **Birinci Renessans** – IX–X asrlarda Movarounnahr va Xorazmda Beruniy, Forobiy, Ibn Sino kabi allomalar faoliyat ko‘rsatgan davr.

- **Ikkinchi Renessans** – XIV–XV asrlarda Temuriylar davrida Alisher Navoiy, Mirzo Ulug‘bek, Kamoliddin Behzod kabi buyuk siymolar yetishib chiqqan davr.

Uchinchi Renessans esa hozirgi O‘zbekiston taraqqiyotining ma’naviy-ideologik poydevori sifatida ko‘rilmoqda. Bu davrning asosiy g‘oyasi – **ilm-fanni tiklash, zamonaviy ta’lim, texnologiyalar, ma’naviyat va ma’rifat orqali yangi avlodni tarbiyalash.**

Prezident Mirziyoyev bu borada shunday degan edi:

“Bugungi O‘zbekiston – bu buyuk ajdodlarimizning orzulari ro‘yobga chiqayotgan, yangi Uyg‘onish davri poydevori yaratilayotgan yurtdir.”

3. Strategiya va Renessans: o‘zaro bog‘liqlik

Yangi O‘zbekiston Taraqqiyot strategiyasi va Uchinchi Renessans o‘rtasida quyidagi bog‘liqliklar mavjud:

3.1. Inson kapitalini rivojlantirish

Strategiyada inson salohiyatini oshirishga katta e’tibor qaratilgan: sifatli ta’lim, sog‘liqni saqlash tizimi, yoshlar siyosati, ijtimoiy himoya – bular Uchinchi Renessansning asosiy shartlaridan biri.

3.2. Ta’lim va fanni rivojlantirish

Renessansning markazida ilm-fan turadi. Strategiyada maktabgacha ta’limdan boshlab oliy ta’limgacha bo‘lgan tizimni takomillashtirish, innovatsion markazlar ochish, ilmiy-tadqiqot institutlarini qo‘llab-quvvatlash kabi chora-tadbirlar nazarda tutilgan.

3.3. Milliy g‘oya va ma’naviyat

Renessans – bu nafaqat ilmiy, balki **ma’naviy uyg‘onish**dir. Strategiyada milliy o‘zlikni anglash, madaniy merosni asrash, davlat tilini rivojlantirish, milliy g‘ururni shakllantirish masalalari ilgari surilgan.

3.4. Yoshlar – Renessans avlodlari

Yoshlarning ijodiy salohiyatini ro‘yobga chiqarish, ularni zamonaviy kasblarga tayyorlash, “Yoshlar daftari”, “Temurbeklar maktabi”, “Yangi O‘zbekiston universiteti” kabi loyihalar Renessans avlodini tarbiyalashga xizmat qilmoqda.

4. Amalga oshirilgan ishlar va istiqboldagi vazifalar

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Hozirga qadar quyidagi muhim natijalarga erishildi:

- 2022–2023 yillarda **300 dan ortiq yangi maktab, 10 ta oliygoh, 20 dan ortiq ilmiy markaz** tashkil etildi.
 - “Yoshlar va fan” dasturlari orqali **minglab iqtidorli talabalar** xorijda tahsil olish imkoniga ega bo‘ldi.
 - Zamonaviy texnoparklar va **IT-parklar** ochildi.
 - “Ma’naviyat va ma’rifat” markazlari faoliyati kengaytirildi.
- Kelgusida quyidagilar maqsad qilib qo‘yilgan:
- O‘zbekistonni **Markaziy Osiyoning ilm-fan markaziga** aylantirish.
 - Raqamli texnologiyalar va sun‘iy intellekt asosida zamonaviy ta’lim platformalarini yaratish.
 - Madaniy diplomatiya va “yumshoq kuch” vositalari bilan global sahnada milliy qadriyatlarni targ‘ib qilish.

XULOSA

Yangi O‘zbekiston Taraqqiyot strategiyasi va Uchinchi Renessans – bu bir-birini to‘ldiruvchi, bir maqsadga yo‘naltirilgan ikki asosiy tamoyildir. Strategiya – bu amaliy yo‘l xaritasi bo‘lsa, Renessans – bu ruh, g‘oya va maqsaddir. Mazkur uyg‘unlik orqali O‘zbekiston o‘zining buyuk tarixiy an‘analariga tayangan holda, zamonaviy dunyo talablariga javob bera oladigan davlatga aylanmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Mirziyoyev Sh.M. **“Yangi O‘zbekiston – yangi taraqqiyot bosqichi”**, T.: “O‘zbekiston”, 2021.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2022–2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekiston Taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni, 2022 yil 28 yanvar.
3. O‘zbekiston Respublikasi Innovatsion rivojlanish vazirligi. **“Ilm-fan va Uchinchi Renessans: yangi yondashuvlar”**, 2022.
4. “Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari” g‘oyasi va amaliyoti, T.: Ijtimoiy Fikr markazi, 2023.
5. Hasanov A., Raxmatova G. **“Renessans va zamonaviylik: O‘zbekiston tajribasi”**, “Taraqqiyot”, 2023.
6. O‘zbekiston Respublikasi Ma’naviyat va ma’rifat markazi materiallari, 2022–2024 yillar

RAQAMLI MODERNIZATSIYA SHAROITIDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISHNING DOLZARB YO‘NALISHLARI

Chariyeva Asilabonu

CHDPU talabasi

Raqamli texnologiyalar bugungi global taraqqiyotning bosh mezoniga aylanib borayotgan bir paytda, inson kapitalining sifati, samaradorligi va raqamli muhitga moslashuvi alohida ahamiyat kasb etmoqda. Chunki inson kapitali — bu davlatning asosiy resursidir. Unda jamiyat a’zolarining bilim, malaka, sog‘liq, mehnatga layoqat, axloqiy qarashlar va ijtimoiy faolligi mujassam bo‘ladi. Inson kapitali rivojlanmas ekan, texnologik modernizatsiya ham yuzaki bo‘lib qoladi. Shu sababli ko‘plab olimlar raqamli transformatsiyani “avvalo ongdagi islohot” deb baholaydilar [1].

O‘zbekiston Respublikasida “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi doirasida raqamli infratuzilmani yaratish, ijtimoiy sohalarni raqamlashtirish, davlat xizmatlarini elektronlashtirish va aholining raqamli savodxonligini oshirish kabi qator strategik yo‘nalishlar amalga oshirilmoqda [2]. Bularning barchasi inson kapitalini yangicha shakllantirishga xizmat qilmoqda. Bu jarayon ayniqsa ta’lim, sog‘liqni saqlash va bandlik sohalarida yaqqol ko‘zga tashlanmoqda. Masalan, ta’lim tizimida “Raqamli universitet” konsepsiyasi, onlayn platformalar (ZiyoNet, Edu.uz, Talim.uz) va masofaviy o‘quv kurslari orqali o‘quvchilarning raqamli bilimga egaligi kuchaymoqda. Bu esa yoshlarning intellektual salohiyatini oshirib, ularning global raqobatbardoshligini ta’minlaydi.

G.Yusupova ta’kidlaganidek, “Ta’limdagi raqamli transformatsiya inson kapitalini o‘zgartiradi, lekin uni to‘g‘ri yo‘naltirish muhim” [3]. – Darhaqiqat, faqat texnologiya joriy etish yetarli emas. Muammoga tanqidiy qarash, ijodiy fikrlash, axborotlar ustidan nazoratni o‘rgatish kabi fazilatlar ta’lim jarayonining ajralmas qismiga aylanishi zarur. Aks holda, texnologiya insonni rivojlantirish emas, chalg‘itish vositasiga aylanib qolishi mumkin.

Raqamli jamiyat sharoitida raqamli savodxonlik, AKTdan foydalana olish madaniyati, media xabardorlik, internet xavfsizligiga oid ko‘nikmalar inson kapitalining ajralmas qismlariga aylanmoqda. O‘quvchilar va talabalar zamonaviy raqamli vositalar orqali o‘z-o‘zini rivojlantirish, ijodiy g‘oyalarni ilgari surish, startap loyihalar yaratish imkoniyatiga ega bo‘lib bormoqda. Bu borada IT Park, “Digital City”, “My.gov.uz” va boshqa platformalarning faoliyati ijobiy namuna sifatida ko‘rsatish mumkin.

Shuningdek, O‘zbekiston Milliy universiteti professori A.Qodirovning fikricha, “Inson kapitalini shakllantirishda internetning ijobiy ta’siri bilan birga, uning nazoratsiz oqimi ham axloqiy va madaniy tahdidlar manbai bo‘lib qolmoqda” [4]. – Buni bugungi real holat tasdiqlaydi. Ayniqsa yoshlar orasida zararli kontentga berilish, virtual dunyoga haddan ziyod qiziqish inson kapitalining ma’naviy poydevorini zaiflashtiradi. Shu bois

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

raqamli muhitda axloqiy filtr, nazorat mexanizmlari, raqamli mas’uliyat tamoyillari joriy etilishi lozim.

Xususan, I.A. Karimov “Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch” asarida inson ma’naviyatining ustuvorligini alohida urg‘u bilan ta’kidlaydi: “Faqat ma’naviyatli odamgina har qanday texnikani foydali qurolga aylantira oladi” [5], degan edi. – Ushbu fikr bugungi kunda o‘z dolzarbligini yo‘qotmagan. Har qanday ilg‘or texnologiya faqat uni to‘g‘ri boshqara oladigan, mas’uliyatli inson qo‘lida kuchga aylanadi. Demak, inson kapitalining raqamli shakllanishida ham asosiy mezon — bu ma’naviy-axloqiy barqarorlikdir.

Ta’kidlash joizki, bugungi yoshlar raqamli jamiyatning bosh harakatlantiruvchi kuchi bo‘lib, ularning salohiyatini to‘g‘ri yo‘naltirish — bu kelajakni barpo etish kafolati demakdir. Shu maqsadda hukumat tomonidan “Yoshlar daftari”, “Besh tashabbus olimpiadasi”, “Digital Technology Grant” kabi loyihalar amalga oshirilmoqda. Albatta bu kabi loyihalar yoshlar uchun va ularning kelajagi uchun samarali natijalar bermoqda. Kelajakda ham shunday loyihalarni doimiy tashkil etish, bundanda ko‘proq yoshlarni qamrab oluvchi startap layihalar amalga oshirish tizimini yo‘lga qo‘yish lozim.

Biroq ushbu sohada ham ayrim muammolar ham mavjud: raqamli tengsizlik (qishloq va shahar o‘rtasidagi farq), internet tezligining yetishmasligi, ayrim qatlamlarda texnologiyalarga qarshilik, xavfsizlik tahdidlari kabi holatlar jarayonni sekinlashtirmoqda. Ularni bartaraf etish uchun xalqaro tajribalarni o‘rganish, ta’lim va media orqali ongli raqamli muhitni shakllantirish zarur.

Xulosa qilib aytganda, raqamli jamiyat sharoitida inson kapitalini rivojlantirish — bu faqat texnologik taraqqiyot emas, balki insoniy salohiyatning zamonaviy modelini yaratish demakdir. Inson kapitali va raqamli madaniyat bir-birini to‘ldiradigan, uyg‘unlashgan tizim sifatida qaralishi lozim. Faqat shu asosda O‘zbekiston innovatsion jamiyat sari dadil odimlay oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Rasulov Sh. Raqamli transformatsiya: nazariya va amaliyot. – T.: Fan va texnologiya, 2022. – B. 38.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ–6079-sonli qarori, 2020-yil 5-oktabr, “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi to‘g‘risida.
3. Yusupova G. “Raqamli jamiyatda inson kapitalining shakllanishi” // Ijtimoiy fanlar, 2023, №1. – B. 19–22.
4. Qodirov A. “Internetning yoshlar ongiga ta’siri” // Ma’naviyat va hayot, 2022, №3. – B. 27.
5. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – T.: Ma’naviyat, 2008. – B. 115.

RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI

Jo‘rayev Bobur Nurali o‘g‘li

Islom Karimov nomidagi Toshkent Davlat Texnika Universiteti Olmaliq filiali
Ijtimoiy-gumanitar fanlar va tillar kafedrası assistenti tel:936160808 O‘zbekiston
Respublikasi Toshkent vil. Olmaliq sh.

Shakirbekov Adilbek

Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti Olmaliq filiali
Energetika va mashinasozlik fakultetining Mexanika muhandisligi guruh talabasi

Annotatsiya

Ushbu maqolada raqamlashgan jamyada inson kapitalini rivojlantirish: imkoniyati va istiqbolar yani texnologik innovatsiyalar rivojlantirish. Zamonaviy dunyoda o‘z o‘rnini bilishni va raqamli texnologiyadan foydalana bilishni va bu raqamlashtirish jarayonining ijobiy va salbiy tomonlari ko‘rib chiqilgan.

Kalit so‘zlar: Texnologik innovatsiyalar, kapitalini, transformatsiya, sun‘iy intellekt, robototexnika, (Big Data) va blokcheyn, transformatsiyasi, (Lifelong Learning), (Digital Divide).

Kirish Zamonaviy jamiyatning rivojlanishi raqamli texnologiyalarning keng joriy etilishi bilan chambarchas bog‘liq. Raqamli iqtisodiyot va texnologik innovatsiyalar nafaqat ishlab chiqarish jarayonlarini, balki inson kapitalini rivojlantirish tizimini ham tubdan o‘zgartirmoqda. Inson kapitalining o‘sishi esa mamlakatning barqaror iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishini ta‘minlovchi muhim omil hisoblanadi. Ushbu maqolada raqamlashtirish sharoitida inson kapitalini rivojlantirish imkoniyatlari va istiqbollari tahlil qilinadi.

Asosiy qism

1. Raqamli transformatsiya va inson kapitalining o‘zaro bog‘liqligi: Raqamli texnologiyalarning taraqqiy etishi, inson kapitaliga bo‘lgan talabni o‘zgartirib, yangi bilim va ko‘nikmalarni egallash zaruratini keltirib chiqarmoqda. Xususan, sun‘iy intellekt, robototexnika, katta hajmdagi ma‘lumotlar (Big Data) va blokcheyn kabi texnologiyalar yangi kasblarning paydo bo‘lishiga sabab bo‘lyapti.

2. Raqamli jamiyatda ta‘lim tizimi transformatsiyasi

☐ Onlayn ta‘lim va masofaviy o‘qitishning ahamiyati ortib bormoqda.

☐ Raqamli ko‘nikmalarga ega bo‘lgan mutaxassislar tayyorlash muhim ahamiyat kasb etmoqda.

☐ “Hayot davomida ta‘lim olish” (Lifelong Learning) tamoyili inson kapitalini rivojlantirishning asosiy yo‘nalishlaridan biri bo‘lib qolmoqda.

3. Ishlab chiqarish va raqamlashtirish jarayonlarida inson kapitalining o‘rni

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

□ Innovatsion texnologiyalar inson mehnatini yengillashtiradi va mehnat unumdorligini oshiradi.

□ Mehnat bozori raqamli ko‘nikmalarni talab qilayotganligi sababli malakali mutaxassislariga ehtiyoj ortib bormoqda.

O‘zbekistonda mustaqillikning dastlabki yillaridan boshlab amalga oshirilayotgan islohotlar insonni rivojlantirish maqsadiga yo‘naltirilgan. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti SH.M.Mirziyoyev alohida ta’kidlab o‘tganidek, bizning o‘z oldimizga qo‘ygan asosiy maqsadimiz - “barqaror rivojlanib borayotgan iqtisodiyotga asoslangan ochiq demokratik huquqiy davlat qurish, inson, uning manfaatlari, huquq va erkinliklari so‘zda emas, amalda oliy qadriyat darajasiga ko‘tarilgan, jahon miqyosida obro‘-e’tibor qozongan jamiyat barpo etish”dir. O‘zbek xalqining buyuk mutafakkirlari insonning jamiyatdagi o‘rni, uning ulkan salohiyatiga yuqori baho berganlar, inson har taraflama kamol topishining ahamiyatini uqtirganlar Bugungi kunda butun dunyoda mavjud soha va tarmoqlarning raqamli ko‘rinishga o‘tayotganligi, globallashtirish va integratsiya jarayonlarining jadallashuvi har bir mamlakat uchun raqamli iqtisodiyotni shakllantirish va rivojlanirishni zaruriy masalaga aylantirdi. Raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish hozirda dunyo davlatlarining ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy hayotiga birdek ta’sir ko‘rsatayotgan global inqiroz sharoitida nafaqat ishlab chiqarish va xizmat ko‘rsatish sohalari balki barcha mavjud sohalar faoliyatini qayta tiklash uchun eng samarali yo‘l hisoblanadi.

4. Raqamlashtirish jarayonining ijobiy va salbiy tomonlari

• Ijobiy tomonlari:

1. Ta’lim sifati va bilim olish imkoniyatlari kengayadi.
2. Ishlab chiqarish jarayonlarida innovatsion yondashuvlar kuchayadi.
3. Masofaviy ish va frilans imkoniyatlari ortadi.

• Salbiy tomonlari:

1. Raqamli tafovut (Digital Divide) kuchayishi mumkin.
2. An’anaviy kasblarning yo‘qolishi tufayli bandlik muammolari paydo bo‘lishi mumkin.

Raqamlashtirish nafaqat ta’lim sohasi, balki jamiyatdagi har bir sohani o‘z ichiga qamrab olmoqda. Masalan, sanoat, biznes, qurilish, ishlab chiqarish, xizmat ko‘rsatish va boshqalar. Raqamlashtirishning asosiy jihati shundan iboratki u zamon talabiga moslashgan holda barcha uni ta’siriga kirishga majbur bo‘ladi. Sababi har bir shaxs ixtiyoriy yoki aksincha ixtiyorsiz raqamlashgan jamiyat tizimiga singib boradi. Har bir narsa yoki voqealikning ijobiy va salbiy jihatlari bo‘lganidek, jamiyatdagi raqamlashtirishning ham o‘ziga yarasha ijobiy va salbiy tomonlari mavjuddir. Ijobiy

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

jihatlarni sanab o‘tadigan bo‘lsak, avvalombor vaqt masalasidir. Har bir jarayonda vaqt eng asosiy jihat hisoblanadi.[2,424]

5. O‘zbekiston misolida raqamlashtirish va inson kapitali

O‘zbekistonda 2030-yilgacha ilm-fanni rivojlantirish strategiyasiga muvofiq, ta’lim tizimida raqamli texnologiyalarni keng joriy etish rejasi amalga oshirilmoqda. Raqamli texnologiyalarni rivojlantirish orqali iqtisodiyotning turli sohalarida mehnat unumdorligini oshirishga qaratilgan islohotlar amalga oshirilmoqda. “Raqamli O‘zbekiston — 2030” strategiyasi (keyingi o‘rinlarda — Strategiya) iqtisodiyot tarmoqlari, ijtimoiy soha va davlat boshqaruvi tizimining jadal raqamli rivojlanishini ta’minlash, shu jumladan elektron davlat xizmatlarini ko‘rsatish mexanizmlarini yanada takomillashtirish maqsadida ishlab chiqilgan.

Xulosa: Raqamli jamiyat sharoitida inson kapitalining rivojlanishi global va milliy taraqqiyotning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Raqamlashtirish jarayonlari ta’lim, mehnat bozori va ishlab chiqarish sohalariga katta ta’sir ko‘rsatib, yangi imkoniyatlar bilan birga muayyan muammolarni ham keltirib chiqaradi. Shu sababli, davlat siyosati doirasida inson kapitalini rivojlantirishga yo‘naltirilgan kompleks chora-tadbirlarni amalga oshirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. “Raqamli O‘zbekiston — 2030” strategiyasiga

ILOVA <https://lex.uz/ru/docs/-5030957>

2. J. Bobur Nurali o‘g‘li RAQAMLASHGAN JAMIYATNING IJOBIY VA SALBIY JIHATLARINING IJTIMOIIY MUNOSABATLARGA TA’SIRI WWW.HUMOSCIENCE.COM 425

3. X. Muhridin Mo‘min o‘g‘li JAMIYAT RIVOJIDA- INSON KAPITALINING TUTGAN O‘RNI.

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

MUNDARIJA

	KIRISH SO‘Z	
1	Якубов, Ш. У. ЭЛЕКТРОН ПАРЛАМЕНТНИ ШАКЛЛАНТИРИШ: МАВЖУД МУАММОЛАР ВА УЛАРНИ ҲАЛ ЭТИШ ЙЎЛЛАРИ. https://doi.org/10.5281/zenodo.15337104	6
2	Karlik, M. DIGITIZATION AS A SUPREME PRIORITY IN EDUCATIONAL TRANSFORMATION. https://doi.org/10.5281/zenodo.15337112	11
3	Абдуллаева, М. Н., & Гаффарова, Г. Г. ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ КАПИТАЛ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ УЗБЕКИСТАНА. https://doi.org/10.5281/zenodo.15337118	16
4	Baratov, M., & Jovliev, T. RAQAMLI TRANSFORMATSIYA JARAYONIDA INSON KAPITALINI HUQUQIY HIMOYA QILISH: MUAMMOLAR VA HUQUQIY MEKANIZMLAR. https://doi.org/10.5281/zenodo.15337144	22
5	Калиев, А. С., & Курбанбекова, К. К. THE PROCESS OF CIVIL IDENTITY FORMATION AND ITS PSYCHOLOGICAL FOUNDATIONS. https://doi.org/10.5281/zenodo.15337150	29
6	Ramatov, J. S. RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR SHAROITIDA OLIY TA'LIM TIZIMINI BOSHQARISHNING STRATEGIK YONDASHUVLARI. https://doi.org/10.5281/zenodo.15337161	34
7	Qodirov, I. D., & Daminova, S. OLIY TA'LIM TIZIMIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING QO'LLANILISHI VA UNING AHAMIYATI. https://doi.org/10.5281/zenodo.15337170	39
8	Siddiqov, I. B. RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR VOSITASIDA BO'LAJAK TARIX O'QITUVCHILARIDA INFORMATSION-ANALITIK KOMPETENTLIKNI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI. https://doi.org/10.5281/zenodo.15337219	43
9	Улжаева, Ш. М. ЎЗБЕКИСТОНДА ОЛИЙ ТАЪЛИМНИ РАҚАМЛАШТИРИШ MASALALARI. https://doi.org/10.5281/zenodo.15337223	47
10	Akayeva, N. M. OLIY TA'LIM JARAYONIDA TALABALAR BILIMINI TRANSFORMATSIYALASH TENDENSIYASI. https://doi.org/10.5281/zenodo.15337235	51
11	Aydarov, Y. B., & Abdurahmonov, M. B. OLIY TA'LIMDA INTERAKTIV TEXNOLOGIYALARNI JORIY ETISHNI TAKOMILLASHTIRISH TIZIMI. https://doi.org/10.5281/zenodo.15337243	55
12	Эшиев, А. К., & Мамбетова, Р. А. АНТРОПОЛОГИЯ ПОВСЕДНЕВНОЙ ЖИЗНИ СКВОЗЬ ПРИЗМУ ТРАНСФОРМАЦИИ ДЕТСКО-РОДИТЕЛЬСКИХ ОТНОШЕНИЙ.. https://doi.org/10.5281/zenodo.15337255	59
13	Hojiyev, R. B. ZAMONAVIY OLIY TA'LIMDA KREATIVLIK VA IJODKORLIK FENOMENIGA NISBATAN YONDASHUV. https://doi.org/10.5281/zenodo.15337407	63

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

14	Кожомбердиева, К. М. ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ПОДГОТОВКА ПЕДАГОГОВ НАЧАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ. https://doi.org/10.5281/zenodo.15337421	67
15	No'monzoda, A. M. RAQAMLASHTIRISH SHAROITIDA IJTIMOIIY XAVFSIZLIKNI TA'MINLASH ISLOHOTLARINING FALSAFIY JIHATLARI. https://doi.org/10.5281/zenodo.15337436	70
16	Yuldashev, S. A. OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA FAN, TA'LIM VA ISHLAB CHIQRISH INTEGRATSIYASINI TASHKIL ETISH VA BOSHQARISHDA RAHBAR VA PEDAGOG KADRLARNING KOMPETENTLIGI. https://doi.org/10.5281/zenodo.15337464	73
17	Ismoilov, T. I. IQTIDORLI YOSHLARNING FAN, TA'LIM VA ISHLAB CHIQRISH INTEGRATSIYASIDAGI ISHTIROKI: MILLIY VA XALQARO TAJRIBADA. https://doi.org/10.5281/zenodo.15337486	78
18	Odilov, A. FOSTERING A CULTURE OF QUALITY: PILOTING SELF-ASSESSMENT IN UZBEKISTAN'S VET INSTITUTIONS AMID SECTOR-WIDE REFORM. https://doi.org/10.5281/zenodo.15337517	82
19	Анарбаева, Г. А., & Токоева, Г. С. СОВРЕМЕННЫЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ФОРМИРОВАНИИ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА В КОНТЕКСТЕ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ В ОБЛАСТИ ИСТОРИЧЕСКИХ НАУК. https://doi.org/10.5281/zenodo.15337534	88
20	Shakarova, A. A. O'ZBEKISTONDA YURIDIK TA'LIMNI RAQAMLASHTIRISH. https://doi.org/10.5281/zenodo.15337540	93
21	Маатазимова, Г. Э., & Темирбаева, Г. К. ЭМОЦИОНАЛЬНЫЕ ЛАБИРИНТЫ: РАЗВИТИЕ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА ЧЕРЕЗ ИНТЕРАКТИВНОЕ ЧТЕНИЕ НА УРОКАХ ЛИТЕРАТУРНОГО ЧТЕНИЯ. https://doi.org/10.5281/zenodo.15337564	98
22	Berkinov, O. T. O'ZBEKISTONDA KIBERXAVSIZLIKNI TA'MINLASHNING TASHKILIIY-HUQUQIIY ASOSLARI. https://doi.org/10.5281/zenodo.15337588	103
23	Темирбаева, Г. К., & Маатазимова, Г. Э. РАЗВИТИЕ ЛОГИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ ЧЕРЕЗ СОСТАВЛЕНИЕ «ЦЕПОЧКИ СОБЫТИЙ» В ПОВЕСТВОВАТЕЛЬНЫХ ТЕКСТАХ. https://doi.org/10.5281/zenodo.15337643	106
24	Жээнбекова, Б. Ж. КЛИНИКО-ФИЗИОЛОГИЧЕСКИЕ ПОКАЗАТЕЛИ КЫРГЫЗСКИХ ШЕРСТЯНЫХ КОЗ. https://doi.org/10.5281/zenodo.15337666	111
25	Qodirov, B. S. YANGI O'ZBEKISTONDA KLASSTERLI YONDASHUV TAHLILI. https://doi.org/10.5281/zenodo.15339674	115
26	Toshtemirova, S. A. INNOVATIVE METHODOLOGY OF TEACHING HISTORY BASED ON CLUSTER SYSTEM AND INTEGRATIVE APPROACH. https://doi.org/10.5281/zenodo.15339680	118
27	Joldasov, I. S. GLOBAL TA'LIMNING INNOVATSION YO'NALISHLARI VA KO'P TARMOQLI TADQIQOTLAR BILAN INTEGRATSIYASI. https://doi.org/10.5281/zenodo.15339688	121

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

28	Xudayorova, Z. O. RAQAMLASHGAN JAMIYAT VA RAQAMLI TA'LIMNING INSON KAPITALIGA TA'SIRI. https://doi.org/10.5281/zenodo.15339696	124
29	Ismoilova, N. Sh. O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA MA'LUMOTLAR TAQSIMLANGAN REYESTRI TEXNOLOGIYALARI VA AQLLI SHARTNOMALARNI HUQUQIY TARTIBGA SOLISHNING O'ZIGA XOS JIHATLARI. https://doi.org/10.5281/zenodo.15339706	127
30	Baxriddinov, B. A. RAQAMLI FAOLLIK VA SIYOSIY ISHTIROK: INTERNET VA IJTIMOY TARMOQLARNING DEMOKRATIK JARAYONDAGI O'RNI. https://doi.org/10.5281/zenodo.15339724	133
31	Alimkulov, J. LOYIHALASH KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDA INNOVATSION METODLARNI SAMARALI QO'LLASH. https://doi.org/10.5281/zenodo.15339746	137
32	Shukurova, D. X. XALQ TA'LIMDA TIZIMIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASH MASALALARI. https://doi.org/10.5281/zenodo.15339750	140
33	Buzrukova, N. T. RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR SHAROITIDA SHAXSIY XAVFSIZLIK VA DAXLSIZLIKNI TA'MINLASH MASALALARI. https://doi.org/10.5281/zenodo.15339758	145
34	Meliko'ziyev, A. A. RAQAMLASHTIRISH SHAROITIDA KASBIY FAOLIYATGA TAYYORLASHDA HISOBDORLIK KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH. https://doi.org/10.5281/zenodo.15339769	148
35	A'zamjonov, A. A. RAQAMLASHTIRISH SHAROITIDA MA'RIFATLI JAMIYAT QURISHDA TASVIRIY VA AMALIY SAN'ATDAN FOYDALANISH. https://doi.org/10.5281/zenodo.15339785	151
36	Botirova, S. M. KOMPETENSIYAVIY YONDASHUV YORDAMIDA BO'LAJAK TARIX FANI O'QITUVCHILARINING NUTQIY QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISH https://doi.org/10.5281/zenodo.15339799	155
37	Джоошбекова, З. Р. КЫРГЫЗСКО-УЗБЕКСКИЕ ТРАДИЦИИ КАК СРЕДСТВО ПОЛИКУЛЬТУРНОГО ВОСПИТАНИЯ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ. https://doi.org/10.5281/zenodo.15339826	159
38	Nafasov, A. K. TARIX FANINI O'QITISHDA PEDAGOGIK TADQIQOTLARNI O'RNI. https://doi.org/10.5281/zenodo.15339834	163
39	Алдабек, Н. УЧАСТИЕ ТАЛАНТЛИВОЙ МОЛОДЕЖИ В ИНТЕГРАЦИИ НАУКИ, ОБРАЗОВАНИЯ И ПРОИЗВОДСТВА: НАЦИОНАЛЬНЫЙ И МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ (НА ПРИМЕРЕ КАЗАХСТАНА). https://doi.org/10.5281/zenodo.15339843	168
40	Do'stov, B. T. ZAMONAVIY METODLAR- IJTIMOY-GUMANITAR FANLARNI O'QITISHDA SAMARADORLIK, INNOVATSION YONDASHUVLAR VA O'ZBEKISTON TAJRIBASI. https://doi.org/10.5281/zenodo.15339847	171

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

41	Mavlonov, I. X. O'ZBEKISTONDA JAMIYAT TARAQQIYOTINING YANGI BOSQICHIDA MILLIY YUKSALISH JARAYONINING EVOLYUTSION FALSAFIY TAHLILI. https://doi.org/10.5281/zenodo.15339857	179
42	Saidkulov, N. A. TA'LIM VA SALOMATLIK – INSON KAPITALINING ASOSI SIFATIDA. https://doi.org/10.5281/zenodo.15339861	182
43	Женалиева, З. А. ОРУС ТИЛ ИЛИМИНДЕ ӨТКӨН ЧАК МААНИЛЕРИ БОЮНЧА ИЗИЛДӨӨЛӨРГӨ СЕРЕП. https://doi.org/10.5281/zenodo.15339866	186
44	Таштанова, К. М. КОМПЕТЕНТНОСТНО-ОРИЕНТИРОВАННЫЕ ЗАДАНИЯ КАК ИНСТРУМЕНТ, СПОСОБСТВУЮЩИЙ В ФОРМИРОВАНИИ КЛЮЧЕВЫХ И ПРЕДМЕТНЫХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ. https://doi.org/10.5281/zenodo.15339869	193
45	Худайназаров, А. У. ОБЪЕКТИВНЫЕ И СУБЪЕКТИВНЫЕ ФАКТОРЫ, ОКАЗЫВАЮЩИЕ НЕГАТИВНОЕ ВЛИЯНИЕ НА ПОЛИТИЧЕСКОЕ УЧАСТИЕ МОЛОДЕЖИ. https://doi.org/10.5281/zenodo.15339873	198
46	Ражабов, К. К. БИРИНЧИ РЕНЕССАНС ДАВРИДА ТУРОН. https://doi.org/10.5281/zenodo.15339879	203
47	Дүйшеев, Ж. А., & Кушбакова, С. С. Синергетика жана азыркы тарыхый баалуулуктар. https://doi.org/10.5281/zenodo.15339883	206
48	Назаров, Н. А. КРЕАТИВНОЕ МИРОВОЗЗРЕНИЕ ЛИЧНОСТИ И МЕСТО ФОЛЬКЛОРА В ЕЁ РАЗВИТИИ. https://doi.org/10.5281/zenodo.15339895	210
49	Усон уулу, Ж., & Оморев, Т. ФИЗИЧЕСКОЕ И ДУХОВНО-НРАВСТВЕННОЕ ВОСПИТАНИЕ УЧАЩИХСЯ ЧЕРЕЗ НАЦИОНАЛЬНЫЕ ИГРЫ. https://doi.org/10.5281/zenodo.15339902	216
50	Мырзабаева, Н. С. РЕЛИГИОЗНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ: ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ. https://doi.org/10.5281/zenodo.15339911	219
51	Qandov, B. M. TANIQLI DAVLAT VA SIYOSAT ARBOBI TUROR RISQULOVNING ILMIY TADQIQOTLARI TURKISTON TARIXINI O'RGANISHDA MUHIM MANBA. https://doi.org/10.5281/zenodo.15339915	223
52	Normatov, O. M. TURKISTON MINTAQASIDAGI ITIMOIIY-SIYOSIY JARAYONLAR XUSUSIDA AYRIM MULOHAZALAR. https://doi.org/10.5281/zenodo.15339921	230
53	Мырзабаева, Н. С., & Досалиева, К. А. БОРЬБА С РЕЛИГИЕЙ ЗА ВСЕОБЩУЮ ГРАМОТНОСТЬ В КЫРГЫЗСТАНЕ В ПЕРИОД ДО 1940Г (ПО АРХИВНЫМ МАТЕРИАЛАМ ЖАЛАЛ-АБАДСКОГО ОБЛГОСАРХИВА). https://doi.org/10.5281/zenodo.15339927	235
54	Жумаева, Ш. Б. ЗИЁРАТ ТУРИЗМИ: ТОШКЕНТ ВОХАСИГА ХУШ КЕЛИБСИЗ!. https://doi.org/10.5281/zenodo.15339938	243
55	Закиров, Ш. М., & Джураев, А. А. АКТУАЛЬНОСТЬ ФИЛОСОФСКОГО ИЗУЧЕНИЯ РЕЛИГИИ. https://doi.org/10.5281/zenodo.15339950	244
56	Jaunarov, O. N. TURKISTONDA NOTARIAT ORGANLARI FAOLIYATI (1917–1924-YILLAR). https://doi.org/10.5281/zenodo.15339956	248

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

57	Rajabova, Z. S. XX ASRNING 20-30-YILLARIDA XORAZMDA XALQ TA'LIMINI SOVETLASHTIRISH JARAYONLARI. https://doi.org/10.5281/zenodo.15339960	251
58	Alibekov, U. Y. ETNOLOGIYADA RAQAMLASHTIRISH. https://doi.org/10.5281/zenodo.15339970	255
59	Sulaymonov, A. N. O'ZBEKISTONDA MUSTAQILLIK YILLARIDA ANTROPOLOGIYA SOHASIDAGI KADRLAR MASALASI. https://doi.org/10.5281/zenodo.15339974	259
60	Turaboyeva, Y. R., & Kazakbekov, S. X. "ETNOTURIZM" –TARIXIY QADRIYATLAR IN'IKOSI: MAVJUD MUAMMOLAR VA TAKLIFLAR. https://doi.org/10.5281/zenodo.15339984	263
61	Raxmonova, M. QALMIQ XALQINING O'ZBEKISTON SCRGA DEPORTATSIYA QILINISHI TARIXI. https://doi.org/10.5281/zenodo.15339986	267
62	Vakilova, N. S. MADANIYAT VA MILLIY MADANIYATNING O'ZIGA XOSLIGI. https://doi.org/10.5281/zenodo.15339990	269
63	Shermatov, D. K. YOSHLARNI MILLIY VATANPARVARLIK RUHIDA TARBIYALASHDA TARIX FANINING AHAMIYATI. https://doi.org/10.5281/zenodo.15339999	272
64	Ахмедов, Б. А. X-XI АСРЛАР АББОСИЙЛАР ҲУҚМРОНЛИГИДАГИ ИЖТИМОИЙ, СИЁСИЙ ВА ИЛМИЙ ВАЗИЯТ. https://doi.org/10.5281/zenodo.15340007	275
65	Сейтимбетова, Н. М. НУКУС ШАҲРИНИНГ ПОЛИЭТНИК МАҚОМИ. https://doi.org/10.5281/zenodo.15340013	279
66	Murodov, H. M. MILLIY HUNARMANDCHILIK VA TURIZM: DASTLABKI QADAMLAR VA MUAMMOLAR. https://doi.org/10.5281/zenodo.15340017	281
67	Boymurodova, M. Q. TARIXIY QADRIYATLAR TARG'IBOTI RAQAMLASHTIRISH KONTEKSTIDA. https://doi.org/10.5281/zenodo.15340021	285
68	Tulenova, G. J. INSON KAPITALINI SHAKLLANISH VA RIVOJLANISH MASALASIGA NAZAR. https://doi.org/10.5281/zenodo.15340026	290
69	Kushakov, S. S. TOPIKSTARTER MARGINAL FALSAFANING TASHBBUSCHISI SIFATIDA. https://doi.org/10.5281/zenodo.15340030	294
70	Berdimuratova, A. K., & Pirnazarov, N. R. MA'NAVIYATNING O'Z-O'ZINI TASHKIL ETUVCHI TIZIM SIFATIDA INSON KAPITALINI SHAKLLANTIRISHDAGI O'RNI. https://doi.org/10.5281/zenodo.15340033	299
61	Гаффарова, Г. Г. ИНСОН КАПИТАЛИ ТАЪЛИМ ПРИЗМАСИДА. https://doi.org/10.5281/zenodo.15340041	304
72	Kuchkarov, V. THE CONCEPT OF HUMAN CAPITAL AND PRINCIPLES OF ITS FORMATION. https://doi.org/10.5281/zenodo.15340049	307

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

73	Карбекова, А. Б., & Тиллебаев, Э. Р. ВЛИЯНИЕ ГАРАНТИЙНОГО ФОНДА НА РАЗВИТИЕ МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА В КЫРГЫЗСТАНЕ. https://doi.org/10.5281/zenodo.15340055	315
73	Qosimov, F. S. UCHINCHI RENESSANS VA INSON KAPITALI: MILLIY VA XORIJIY TAJRIBALAR TAHLILI. https://doi.org/10.5281/zenodo.15340062	320
75	Berdikulov, S. N. YANGI O'ZBEKISTONDA IJTIMOY DAVLAT ShAKLLANISHI DIALEKTIKASI. https://doi.org/10.5281/zenodo.15340064	324
76	Basbinar, M. THE THIRD RENAISSANCE: TRANSFORMING EDUCATION THROUGH INTERDISCIPLINARY LEARNING, CRITICAL THINKING, AND DIGITAL LITERACY. https://doi.org/10.5281/zenodo.15340068	328
77	Kallibekova, Z. UCHINCHI RENESSANS DAVRIDA YOSHLARGA DINIY TARBIYANING AHAMIYATI. https://doi.org/10.5281/zenodo.15340071	332
78	Mavlanov, I. X. O'ZBEKISTONDA JAMIYAT TARAQQIYOTINING YANGI BOSQICHIDA MILLIY YUKSALISH JARAYONINING EVOLYUTSION FALSAFIY TAHLILI. https://doi.org/10.5281/zenodo.15340079	335
80	Saidkulov, N. A. TA'LIM VA SALOMATLIK – INSON KAPITALINING ASOSI SIFATIDA. https://doi.org/10.5281/zenodo.15340087	339
81	Raxmonova, G. S. UCHINCHI RENESANS QURISHDA O'QUVCHILARDA NOSTANDART TAFAKKUR TARZINI RIVOJLANTIRISH. https://doi.org/10.5281/zenodo.15340091	342
82	Xaidarov, R. E. UCHINCHI RENESSANS SHAROITIDA ALISHER NAVOIY IJTIMOY-FALSAFIY QARASHLARINING AHAMIYATI. https://doi.org/10.5281/zenodo.15340097	348
83	To'lanov, M. YOSHLARNI BILIMI, IQTIDORI VA MA'NAVIYATINI YUKSALTIRISHDA ZAMONAVIY AXBOROT TEXNOLOGIYALARNING O'RNI. https://doi.org/10.5281/zenodo.15340103	351
84	Abdulkhaimov, S. O., & Karimova, D. D. INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISHNING IJTIMOY ASOSLARI. https://doi.org/10.5281/zenodo.15340114	357
85	Egamberdiyeva, M. K. UCHINCHI RENESSANS VA INSON KAPITALI: O'ZARO ALOQADORLIK DIALEKTIKASI. https://doi.org/10.5281/zenodo.15340120	362
86	Pulatov, H. A. UCHINCHI RENESSANS INSON HUQUQLARI HIMOYACHISI SIFATIDA. https://doi.org/10.5281/zenodo.15340131	
87	Abdumutalipova, Z. B. UCHINCHI RENNASANS VA INSON KAPITALI: O'ZARO ALOQADORLIK DIALEKTIKASI. https://doi.org/10.5281/zenodo.15340141	365
88	Yusupova, F. Z. IJTIMOY GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI. https://doi.org/10.5281/zenodo.15340147	371
90	O'rozaliyeva, S. YANGI O'ZBEKISTON TARAQQIYOT STRATEGIYASI UCHINCHI RENESSANS TALQINIDA. https://doi.org/10.5281/zenodo.15340155	374

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

91	Chariyeva, A. RAQAMLI MODERNIZATSIYA SHAROITIDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISHNING DOLZARB YO'NALISHLARI. https://doi.org/10.5281/zenodo.15340164	379
92	Jo'rayev, B. N., & Shakirbekov, A. RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI. https://doi.org/10.5281/zenodo.15340168	380